

Kmdt.-genl. P. J. Joubert

DIE GESKIEDENIS
VAN DIE
TWEDE VRYHEIDSOORLOG
IN SUID-AFRIKA, 1899-1902

*UITGEGEE OP LAS VAN
DIE MINISTER VAN NASIONALE OPVOEDING EN ONDER TOESIG
VAN DIE DEPARTEMENT GESKIEDENIS VAN DIE UNIVERSITEIT VAN PRETORIA*

DEEL I
DIE BOERE – OFFENSIEF
OKT. -NOV. 1899

DEUR
J. H. BREYTENBACH, M.A., D.PHIL.
(*STAATSHISTORIKUS*)

DIE STAATSDRUKKER, PRETORIA
1969

INHOUDSOPGAWE

VOORWOORD

HOOFSTUK 1: DIE BRITSE LEËR

1. Sterkte en samestelling, Okt. 1899
2. Hervorming van, volgens Pruisiese model
3. Britse Infanterie: Lys van Regimente
4. Die Infanteriebataljon
5. Die Infanteriebrigade
6. Die Infanteriedivisie
7. Berede Infanterie
8. Die Kavallerie
9. Die Artillerie
10. Die Genie
11. Die Dienskorpstroepe
12. Die Royal Army Medical Corps
13. Die Arsenaal
14. Diverse afdelings
15. Die Britse Leërdienskorps
16. Bewapening
17. Ammunisievoorrade verskaf
18. Militêre opleiding en krygservaring

HOOFSTUK 2: DIE LEËRORGANISASIE VAN DIE BOERE

1. Die Boere se ontwikkeling en ervaring in die krygskuns
2. Die Burgermag
3. Die posisie van gekleurde dienspligtiges
4. Die Burgeroffisiere
5. Die verdere beheerstruktuur van die Burgermag
6. Tug en Dissipline in die Burgermag
7. Die Staatsartillerie
8. Die Artillerie-corps van die Oranje-Vrystaat
9. Die Polisiemag
10. Die Vrywilligerkorpse
11. Die Vreemdelingvrywilligerkorpse
12. Die Wielrijders Rapportgangers Corps en die T.V.K.
13. Ander Verkenningkorpse
14. Geneeskundige versorging van die krygsmag
15. Godsdienstige versorging van die krygsmag

16. Konklusie

HOOFSTUK 3: DIE MILITÊRE VOORBEREIDSELS EN VERKEERSWEË VAN DIE REPUBLIEKE

1. Aankoop van gewere
2. Aankoop van kanonne
3. Beskouing oor die Boerekanonne
4. Kommissariaatvoorsiening
5. Die Verkeersweë: (a) Spoorweë
6. Die Verkeersweë: (b) Paaie
7. Die Verkeersweë: (c) Telegraafwese
8. Konklusie

HOOFSTUK 4: DIE VOORSPEL TOT DIE OORLOG

1. Die tydvak voor en tot met die Jameson-inval
2. Verwikkelinge na die Jameson-inval
3. Die diplomatieke twis sedert 1896
4. Die Krisis
5. Die voorgestelde Britse ultimatum
6. Die Republieke se oorlogsmaatreëls
7. Die Oorlogsverklaring

HOOFSTUK 5: DIE VOORAAND VAN DIE STRYD

1. Die Britse krygsplan

2. Posisies van Britse en Boeremagte, 11 Okt. 1899

3. Die Boere se krygsbeleid

HOOFSTUK 6: DIE STERKTE, POSISIES, PLANNE EN BEDRYGWIGHED VAN DIE BOERE- KOMMANDO'S AAN DIE NATALSE GRENS TOT 11 OKT. 1899

1. Posisies en krygsplanne van die Boerekommando's
2. Sterkte van die Boerekommando's
3. Slagvaardigheid van die Boerekommando's
4. Boerekommando's, krygsbeleid
5. Die Boere se veldtogplanne

HOOFSTUK 7: DIE INMARS EN ONTPLOOIING VAN DIE BOEREMAGTE IN NATAL, 12-20 OKT. 1899.

1. Die opmars na Newcastle, 11-16 Okt. 1899
2. Beplanning van die opmars na Dundee
3. Die bedrygwighede van genl. Kock, 18-20 Okt. 1899

4. Die bedrywighede van die Vrystaatse kommando's, 17-19 Okt. 1899
5. Genl. Kock te Elandslaagte, 20 Okt. 1899

HOOFSTUK 8: DIE STERKTE, PLANNE EN BEDRYWIGHED VAN DIE BRITSE STRYDKRAGTE IN NATAL TOT 19 OKT. 1899.

1. Die sterkte en posisies van die Engelse strydmagte tot 11 Okt. 1899
2. Die bedrywighede van die Britse strydmagte, 12-19 Okt. 1899

HOOFSTUK 9: DIE SLAG VAN TALANA

1. Voorspel
2. Die terrein en die posisies van die krygsmagte
3. Die verloop van die slag
4. Amptelike berigte oor die slag
5. Britse en Boereverliese, en Konklusie

HOOFSTUK 10: DIE SLAG VAN ELANDSLAAGTE

1. Voorspel
2. Voorposgevegte
3. Die Infanteriestormloop

4. Die optrede van die Britse ruitery
5. Behandeling van gewonde en gevange Boere
6. Lyste van verliese
7. Konklusie

HOOFSTUK 11: DIE VAL VAN DUNDEE.

1. Britse bewegings te Dundee, 21 Okt. 1899
2. Boerebewegings en gevegsbedrywighede te Dundee, 21 Okt. 1899
3. Die bedrywighede en planne van die Boerekommando's, 21-22 Okt. 1899
4. Genl. Yule se bedrywighede, 22 Okt. 1899
5. Optrede van die Boere i.v.m. genl. Yule se terugtog
6. Die Inname van Dundee

HOOFSTUK 12: GENL. YULE SE TERUGTOG EN DIE SLAG VAN RIETFontein

1. Yule se terugtog, en die Boere se optrede in verband daarmee, 22-24 Okt. 1899
2. Genl. Yule se bewegings, 24-26 Okt. 1899

3. Bedrywighede van die Vrystaatse kommando's, 20-23 Okt. 1899
4. Die Britse opmars teen die Vrystaatse stellings, 24 Okt. 1899
5. Die slag van Rietfontein, 24 Okt. 1899
6. Die slag van Rietfontein: Slotbeskouing
7. Die vereniging van die Transvaalse en Vrystaatse strydmagte

HOOFSTUK 13: DIE SLAG VAN MODDERSPRUIT EN NICHOLSONSNIEK

1. Militêre bedrywighede te Ladysmith, 27 Okt. 1899
2. Die Boere se posisies, sterkte en planne, 28-29 Okt. 1899
3. Die Britse bedrywighede, 28-29 Okt. 1899
4. Die Boere se voorbereidsels vir die slag van Modder spruit
5. Die Britse opmars en aanvang van die geveg
6. Grimwood en French se aktiwiteite
7. Die stryd in die sentrum
8. Die stryd op die Britse regterflank

9. Die Britse aftog
10. Die slag by Nicholsonsnek
11. Die Britse en Boereverliese
12. Konklusie

HOOFSTUK 14: DIE KRYGSBEDRYWIGHED E RONDOM LADYSMITH, 1-15 NOV. 1899

1. Die Militêre situasie na 30 Okt. 1899
2. Die Militêre bedrywighede te Ladysmith, 31 Okt.-2 Nov. 1899
3. Die Britse maatreëls vir die verdediging van Ladysmith
4. Die Boere se bedrywighede en planne, 2-3 Nov. 1899
5. Die Gevegsbedrywighede rondom Ladysmith, 3-4 Nov. 1899
6. Die Boere-aanvalle op Ladysmith, 7-9 Nov. 1899
7. Die besluite i.v.m. 'n inval in Suid-Natal

HOOFSTUK 15: DIE BOEREVELD TOEG IN SUID-NATAL

1. Die Britse maatreëls teen 'n Boere-inval

2. Die besetting van Colenso deur die Boere, 6 Nov. 1899
3. Die sterkte en posisies van die Britse magte in Suid-Natal
4. Die bedrywighede van die Boere- en Britse magte tot 14 Nov. 1899
5. Die geveg by Frere, 15 Nov. 1899
6. Die bedrywighede van die Boerekommando in Suid-Natal, 15-22 Nov. 1899
7. Die Britse bedrywighede in Suid-Natal tot 22 Nov. 1899
8. Die slag by Willowgrange, 23 Nov. 1899
9. Die Boere se terugtog, 24-27 Nov. 1899

HOOFSTUK 16: DIE OFFENSIEF VAN DIE BOERE AAN DIE WESTELIKE FRONT

1. Die Britse en Boeremagte op die Transvaalse wesgrens
2. Die geveg by Kraaipan
3. Die Insluiting van Mafeking, 12-13 Okt. 1899
4. Die inname van Taung, Veertien Strome en Warrenton

5. Die inname van Vryburg
6. Die bewegings van die Vrystaatse strydmagte, 14-16 Okt. 1899
7. Die bewegings van genl. De la Rey, 20-31 Okt. 1899
8. Die besetting van Griekwaland-wes en Betsjoeanaland
9. Die beleg van Kuruman

HOOFSTUK 17: DIE STRYD OP DIE TRANSVAALSE NOORDELIKE GRENS

1. Doel van die Boeremag op die Noordelike grens
2. Die Militêre bedrywighede in Betsjoeanaland-Protectoraat
3. Die taak van genl. F. A. Grobler
4. Die houding van genl. Grobler se kommando's
5. Die sterkte, posisies en krygsplanne van die Britse strydmagte
6. Die gevegsbedrywighede by Rhodesdrif, Okt. 1899
7. Die geveg van 2 Nov. 1899

8. Die houding van die Soutpansbergse offisiere na 2 Nov. 1899
9. Die plan vir 'n aanval op Tuli
10. Die instruksies van die Regering, d.d. 16 Nov. 1899
11. Die reaksie in die Noorde op die Regering se instruksies

HOOFSTUK 18: DIE BOERE-INVAL IN DIE KAAPKOLONIE

1. Doel van die Boerestrydmag op die Suidelike grens
2. Verplasing van Transvaalse kommando's na die Suide
3. Die aktiwiteite van die Boerekommando's tot 12 Nov. 1899
4. Die besetting van Aliwal-Noord
5. Die Boere-inal in die res van Noord-Kaapland
6. Die houding van die Kaapse Afrikaners
7. Die bewaking van die westelike deel van die Vrystaatse suidgrens
8. Die aktiwiteite van genl. Schoeman, 18-23 Nov. 1899

9. Die houding van pres. Steyn

KONKLUSIE

BYLAES

- A. Telegrafiese verslae van genl. sir George White en kmdt. genl. P. J. Joubert oor die slag by Elandslaagte, 21 Okt. 1899.
- B. Telegrafiese verslae van genl. sir George White, genl. A. P. Cronjé en hoofkmdt. M. Prinsloo oor die slag by Riet fontein, 24 Okt. 1899.
- C. Telegrafiese verslae van kmdt.-genl. P. J. Joubert, hoofkmdt. M. Prinsloo en genl. sir George White oor die slag by Modderspruit en Nicholsonsnek, 30 Okt. 1899.
- D. Telegrafiese verslag van die Telegrafis in die Boere se hooflaer te Ladysmith en van genl. sir George White oor die geveg te Ladysmith op 9 Nov. 1899.
- E. Telegrafiese verslae van kmdt.-genl. P. J. Joubert, genl. Louis Botha en die Britse

Oppebevelhebber in Suid-Afrika oor die slag by Willowgrange, 23 Nov. 1899.

- F. Proklamasies van pres. M. T. Steyn en van die Vrystaatse bevelvoerders in Kaapland in verband met die besetting van Noord-Kaapland deur die Boeremagte, Okt.-Nov. 1899.
- G. Proklamasies van die Kaapse Goewerneur in verband met die pligte van die inwoners van Kaapland gedurende die oorlog, die afkondiging van krygswet, die besetting van Noord-Kaapland deur die Boeremagte, en die kommandering van Britse onderdane deur die Boere.

REGISTER

KAARTE

- 1. Suid-Afrika gedurende die tydperk van die Tweede Vryheidsoorlog, met die posisies van die Britse en Boeremagte by die aanvang van die stryd daarop aangedui. In koevert agterin.
- 2. Die slag van Elandslaagte (21 Okt. 1899)

- 3. Die gevegsbedrywighede by Dundee (20-23 Okt. 1899)
- 4. Die slag van Rietfontein (24 Okt. 1899)
- 5. Die slag van Modderspruit en Nicholsonsnek (30 Okt. 1899)
- 6. Die Boereveldtog in Natal
- 7. Die Boere-offensief aan die Westelike Front
- 8. Die Boere-inval in Noord-Kaapland

FOTO'S

- 1. Kmdt.-genl. P. J. Joubert
- 2. Lede van 'n burgerkommando, toegerus vir die stryd
- 3. Offisiere van die Vrystaatse Artilleriecorps
- 4. Lede van die Staatsartillerie in parade-uniform
- 5. Nordenfeldt-maxim, kaliber 75 mm
- 6. Creusot-snelvuurkanon, kaliber 75 mm
- 7. Krupp-snelvuurkanon, kaliber 75 mm
- 8. Vrystaatse Kruppkanon, kaliber 75 mm
- 9. Krupp-houwitser, kaliber 120 mm

10. Creusot-vestingkanon in posisie vir vervoer
11. Creusot-vestingkanon, vuurgereed
12. Pom-Pom
13. 12-ponder Armstrongkanon
14. Vertrek uit Johannesburg van 'n Boerekommando na die front
15. In die Boerelaer te Charlestown
16. Genl. J. H. M. Kock en sy staf te Elandslaagte
17. Genls. Lucas Meyer, Louis Botha en D. Erasmus te velde
18. Genl. J. H. Yule
19. Genl. W. P. Symons
20. Talanaheuwel
21. Die slagveld van Elandslaagte
22. Kmdt.-genl. P. J. Joubert en sy staf in die veld, besig met ete
23. Genl. H. J. T. Hildyard
24. Dr. J. Hohls, gesneuwel te Modderspruit
25. Die gevegsterrein by Nicholsonsnek
26. Die slagveld van Willowgrange
27. Die gepantserde trein wat by Kraaipan verower is

Kmdt.-genl. P. J. Joubert en sy staf in die veld, besig met ete

VOORWOORD

Daar is verskillende redes wat die Regering van die Republiek van Suid-Afrika laat besluit het om die geskiedenis van die Tweede Vryheidsoorlog te laat beskryf en in die lig te gee.

In die eerste plek is dit die grootste en roemrykste oorlog wat ooit in Suid-Afrika gevoer is. Dit het nie alleen die inwoners van die twee Boererepublieke geraak nie, maar ook dié in die Kaapkolonie en Natal, en manne opgelewer wat, vanweë die rol wat hulle in die oorlog gespeel het, wêreldroem verwerf het, bv. generaals De Wet, Botha en De la Rey. Dit het die belangstelling van die hele beskaafde wêreld op Suid-Afrika gevestig soos geen ander gebeurtenis nie. Tog is die geskiedenis van die oorlog in sy geheel nog nooit wetenskaplik beskryf nie. Dat dit so is, is begryplik. Die omvang van die bronnemateriaal wat daar oor die stryd bestaan, is so groot dat 'n persoon wat die bestudering en verwerking daarvan nie 'n lewenstaak maak nie, dit nie kan voltooi nie.

In die tweede plek gaan die werke waarin die oorlog wel volledig behandel is, almal aan ernstige gebreke mank. In die geval van die grootste massa daarvan is waarheid en verdigsel so met mekaar vermeng as gevolg van die sentimente van die skrywers dat hulle nie 'n getroue beeld gee van wat werklik gebeur het nie. Die paar uitsonderings word weer daardeur gekenmerk dat hulle almal op onvolledige en oorhaastige navorsing berus. Van die groot massa bronne in die Suid-Afrikaanse argiewe — veral die amptelike oorlogs telegramme in die argiewe van die Staatsekretaris en Kommandant-generaal van die Suid-Afrikaanse Republiek — is slegs deur enkele skrywers kennis geneem, wie se werke nooit gepubliseer is nie. Daarby is die werke nie wetenskaplik verantwoord nie, en ten slotte is hulle almal uit druk.

Daar bestaan dus 'n ernstige behoefte aan 'n omvattende werk waarin die verloop van die oorlog aan die hand van alle beskikbare bronne in en buite Suid-Afrika beskryf word, en waarin

alle feite wat genoem word behoorlik in voetnote verantwoord word.

Die opsteller van die werk het hom sedert 1940 onafgebroke gewy aan 'n diepgaande studie van die bronne wat op die oorlog betrekking het — aanvanklik, toe hy as argief amptenaar werksaam was, in sy vrye tyd op kantoor, dog sedert sy aanstelling as staatshistorikus in 1959 is hy voltyds daarmee besig. In die eerste plek het hy hom gewy aan 'n studie van die amptelike oorlogstukke van sowel Boere- as Britse kant, in die tweede plek aan die dagboeke en ander werke van ooggetuies (gepubliseerd sowel as ongepubliseerd) waarop hy die hand kon lê, en in die derde plek aan die talle ander werke wat in verband met die oorlog geskryf is. Talle hiervan is propaganda materiaal en so tendensieus dat dit weinig van belang oplewer. Nogtans is hierdie werke ook noukeurig deurgegaan.¹

---

¹ 'n Volledige literatuur- en bronnelys sal aan die end van die laaste deel van hierdie werk verskyn.

Hy wil die talle persone en liggame wat hulp op die een of ander wyse aan hom verleen het, innig bedank. Om almal te noem, sal 'n groot taak wees en daarom noem hy slegs die name van die volgende : eerstens die lede van die komitee wat oorspronklik deur die Regering benoem is om toesig oor die werk te hou; tweedens prof. dr. A. N. Pelzer, prof. dr. F. du T. Spies en dr. T. S. van Rooyen (ondertussen oorlede) van die departement Geskiedenis van die Universiteit van Pretoria, onder wie se toesig die werk verskyn; derdens die Direkteur van Driehoeksmeting en sy personeel wat die kaarte vervaardig het. Van hulle wil hy veral die name noem van mnr. P. Banyard, die beheerkartograaf, mnr. H. J. J. van Rensburg, die hoofkartograaf, mnr. P. H. du Preez, ander wie se beheer die kaarte geteken is waarop die bewegings van die Britse en Boeremagte, aangedui word, en mnr. G. A. Kotze, wat die kaart van Suid-Afrika geteken het wat los in die werk verskyn. By die vervaardiging van die kaarte is in die eerste plek geput uit die reeks kaarte wat in die Britse amptelike *History of the War in South Africa* voorkom, dog ook uit ander

kaarte wat gedurende of kort na die oorlog gemaak is. Voorts wil hy dank betuig aan die lede van die Historiese Vereniging van Ladysmith (by name mnre. P. Christopher, George Tatham, Mervyn Robinson en Ben Human) wat hom die gevegsterreine en gevestigings in die omgewing van Ladysmith gewys het, mnre. Dennis Smith en Gert van Rooyen wat aan hom dergelike hulp verleen het by Dundee, en mnr. H. G. Simmons wat hom oor die slagveld van Willowgrange geneem het; en ten slotte wil hy dankie sê aan mej. A. M. van Ryneveld van die Transvaalse argief wat hom, met die goedgunstige toestemming van die hoofde van die argiefkantoor, behulpsaam was met die nalees van die drukproewe en die vervaardiging van die Register.

Pretoria, 5 Maart 1969.

J. H. BREYTENBACH

HOOFSTUK 1 DIE BRITSE LEËR

1. STERKTE EN SAMESTELLING, OKT. 1899

Met die ingang van Oktober 1899 — dus minder as twee weke voor die uitbreek van die Tweede Vryheidsoorlog — het Groot-Brittanje en sy kolonies, dwarsoor die aardbol versprei, oor gewapende landmagte beskik waarvan die gesamentlike sterkte 1,053,865 Offisiere, onder-offisiere en manskappe beloop het. Dit het manne van alle rasse ingesluit, ook die kadette, polisie en lede van skietverenigings wat in die verskillende Britse kolonies buite die Verenigde Koninkryk bewapen was, dog nie die plaaslike troepe, kadette, polisie, ens., wat in Uganda, Brits-Oos-Afrika, Brits-Sentraal-Afrika en Brits-Somaliland gestasioneer was en waarvan die juiste sterkte op die tydstip nie bekend is nie. Ook is die polisie wat in die Verenigde

Koninkryk diens gedoen het, nie hierby ingesluit nie.¹

Van hierdie meer as 'n miljoen soldate sou egter 'n ruim gedeelte nie vir die oorlog in Suid-Afrika beskikbaar wees nie. Nie alleen was daar troepe en polisie nodig om die binnelandse rus in die onderskeie Britse geweste te handhaaf en die belange van Groot-Brittanje en van die Britse Ryk elders in die wêreld te behartig nie, maar op 28 Jul. 1899 het die Britse eerste minister, die markies van Salisbury, aangekondig dat slegs blanke troepe in die kryg teen die Boere gebesig sou word. Daarmee het hy self 'n ruim persentasie van die gewapende magte waaroor Groot-Brittanje in Indië en etlike ander Britse kolonies beskik het, van krygsdiens teen die Boererepublieke uitgeskakel.²

Aan blanke troepe om die Republieke te verower, het Groot-Brittanje egter ook geen gebrek gehad nie. Daar was in die eerste plek die

---

¹ Hierdie syfer is ontleen aan die Britse amptelike *History of the war in South Africa*, I, pp. 92-95, en word deur skrywer as die betroubaarste opgawe aanvaar.

² Sien *ibid.*, p. 89.

Britse staande leër (“Regular Army”) wat op 9 Okt. 1899, op die vooraand van die oorlog, uit ’n totaal van 227,992 offisiere, onderoffisiere en manskappe bestaan het, as volg bereken:³

	Offisiere	Onder- geskiktes
Ruitery	780	18,853
Artillerie:		
Royal Horse Artillery en Royal Field Artillery	660	18,855
Royal Garrison Artillery	775	20,103
Royal Malta Artillery	31	802
Genietroepe	962	7,323
Infanterie	4,362	144,103
Leërdienskorpsroepe	240	3,858
Arsenaal, afdeling van	227	1,433
Mediese Korps	831	2,876
Betaalafdeling	205	582

³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 91. Die gegewens t.a.v. die Royal Malta Artillery kom nie in die tabel op p. 91 voor nie maar wel op p. 92.

Veeartsenydepartement 131 Geen

Van hierdie troepe was op 1 Okt. 1899 108,098 in die Verenigde Koninkryk, 67,921 in Indië, 22,179 in Suid-Afrika, 7,496 op Malta, 5,104 op Gibraltar en 3,699 in Egipte gestasioneer, en die res in getalle van minder as tweeduisend oor Aden, Bermuda, Kanada, Ceylon, China, Kreta, Wes-Afrika, die Barbados, Ciprus, Jamaika, Mauritius, St. Helena en die “Straits Settlements” versprei, terwyl ’n 47-tal spesiale diens gedoen het.⁴ As hierby nog die 1,814 blanke offisiere gereken word wat by nie-blanke Britse troepe op verskillende plekke in die wêreld diensdoende blanke troepe in die Britse “Regular Army” op die vooraand van die Tweede Vryheidsoorlog op 229,806 offisiere, onderoffisiere en manskappe gestel word.⁵ Afgesien van hierdie groot getal diensdoende blanke troepe, het die “Regular Army” ook oor

⁴ *Ibid.*, I, pp. 91-92.

⁵ *Ibid.*, p. 92.

'n ontsaglike blanke reserwe van 82,937 man beskik wat vir diens opgeroep kon word, en die totale getalsterkte van die blanke troepe in die staande leër moet dus, reserwes bygereken, op 312,743 offisiere, onderoffisiere en manskappe vasgestel word.⁶

Hierdie Britse staande mag het egter nie die hele blanke Britse leër uitgemaak nie. Die leër van die Verenigde Koninkryk het indertyd nl. uit 'n

---

⁶ *Ibid.*, p. 92. Volgens die Report of His Majesty's Commissioners appointed to inquire into the military preparations and other matters connected with the War in South Africa (Cd. 1789), p. 34, moet hierdie syfer heelwat hoër gestel word. Volgens die Kommissaris was die "actual strength, according to the estimate put in by the Adjutant-General, of the Regular Army" op 1 Okt. 1899 235,602 en die van die "Army Reserve" 81,163-'n totaal dus van 316,765 man. Vgl. ook die Adjudant-generaal se opgawe in Cd. 1792, p. 94, Bylaag X. Enigsins verder in hul rapport beweer hulle dat die "total strength" van die staande leër op 1 Okt. 1899 235,460 beloop het, afgesien van reserwes (Cd. 1789, p. 34, par. 61). Skrywer aanvaar egter die opgawe van die samestellers van die Britse amptelike History of the War in South Africa as die betroubaarste, aangesien hulle die geleentheid gehad het om die volledigste navorsing oor die saak te doen.

drietal afsonderlike magte bestaan wat, ofskoon in 'n sekere sin onder een beheer, volstrek geen organiese verband met mekaar gehad het nie, t.w. (a) die staande mag ("Regular Army"), (b) die milisie, en (c) die vrywilligers en berede milisie ("Yeomanry")⁷ Om die juiste sterkte van die blanke Britse leër te bepaal, moet die getalle van hierdie bykomende magte in die Verenigde Koninkryk dus by die van die "Regular Army" gevoeg word. Volgens amptelike gegewens het die sterkte van hierdie bykomende magte op die vooraand van die oorlog 344,122 offisiere, onderoffisiere en manskappe beloop, nl. milisie 109,551 (w.o. 3,036 offisiere), berede milisie 10,114 (w.o. 654 offisiere), vrywilligers 223,921 (w.o. 8,020 offisiere) en die "Honourable Artillery Company" 536 (w.o. 39 offisiere).⁸ Die totale sterkte van die blankes wat in die Verenigde Koninkryk militêre diens verrig het, moet dus op 656,865 offisiere, onderoffisiere en

---

⁷ *Times History*, II, p. 6.

⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 93.

manskappe gestel word, waarby natuurlik nie inbegrepe is die blanke troepe- en polisiemagte van die onderskeie Britse kolonies soos Kanada, Australië, Nieu-Seeland, Natal, die Kaapkolonie, Rhodesië, ens., nie, wat almal soldate aan Groot-Brittanje beskikbaar gestel het.

Vir welke doel die Britse Regering so 'n magtige “home army” van meer as 650,000 man aangehou het, is, sover vasgestel kan word, amptelik nooit bekend gemaak nie. In 'n amptelike memorandum wat hy in 1888 uitgereik het, het die toenmalige Britse Minister van Oorlog, E. Stanhope, verklaar dat twee leërdienskorpsse en 'n kavalleriedivisie — 'n totaal van 81,952 man — vir “the purposes of action beyond the seas” beskikbaar moes wees; maar, het hy daaraan toegevoeg, dit was “highly improbable” dat so 'n groot mag ooit nodig sou wees.⁹ Of die res van die “home army” — wat reeds gedurende die tydperk 1860-1870 'n sterkte van sowat 440,000 tot 500,000 man beloop het¹⁰ — in sy geheel vir

die verdediging van die Verenigde Koninkryk nodig geag is, het nog hy, nog sy voorgangers of opvolgers, ooit verklaar. Dit moet egter as hoogs onwaarskynlik beskou word. Immers, Groot-Brittanje het indertyd reeds oor 'n geweldige seemag beskik, sterk genoeg om aan enige aanslag wat buitelandse moondhede op die grondgebied van die Verenigde Koninkryk sou waag, met sukses die hoof te bied.

2. BRITSE LEËR: HERVORMING VAN, VOLGENS PRUISIESE MODEL

Die ontstaan van hierdie reuseleër moet o.i. toegeskryf word aan 'n totale hervorming van die Britse krygsmag, wat gedurende die sewentigerjare van die 19de eeu deur die toenmalige Britse Minister van Oorlog, James Cardwell, deurgevoer is. Dis gedoen in navolging van die Pruisiese voorbeeld, met die doel om die leër goedkoper en doeltreffer te maak, en sekere opvallende gebreke wat dit aangekleef het, uit te skakel. So was daar bv. 'n gebrekkige opleiding en voorbereiding vir oorloë van die offisiere en manskappe ten gevolge van die gebruik van

---

⁹ *Ibid.*, pp. 89-90.

¹⁰ *Times History*, II p. 6.

verouderde opleidings metodes, verkeerde organisasie, soos geopenbaar in oor sentralisasie van die “Regular Army” aan die een kant en gebrek aan organiese verband tussen die “Regular Army” en die milisie en vrywilliger magte aan die ander, onnodige beperkings waaraan soldate hulle moes onderwerp en wat voornemende rekrute afgeskrik het, sodat dit onmoontlik geword het om die “Regular Army” of milisie in tye van nood vinnig uit te brei, en allerlei ander drukkende diensvoorwaardes wat dit vir die beter klasse onmoontlik gemaak het om die loopbaan van ’n soldaat te volg.¹¹

By die deurvoer van sy hervormings het Cardwell egter uit die oog verloor dat daar ’n baie groot verskil bestaan het tussen die eise wat aan die Britse leër gestel is en dié waaraan die Pruisiese krygsmag moes voldoen. Terwyl die Pruisiese leër bv. slegs op eie bodem of in aangrensende gebiede, wat aardrykskundig en natuurkundig nie veel van Pruise verskil het nie, moes veg, en dit teen Europese leërs wat wapens

gebruik en krygsmetodes toegepas het wat eie, aan alle beskaafde Europese moondhede was, moes die Britse krygsmag steeds gereed en toegerus wees om militêre diens op bykans enige plek op die aardbol waar Groot-Brittanje belange gehad het, te verrig in lande wat aardrykskundig en natuurkundig hemelsbreed van die Verenigde Koninkryk en van mekaar verskil het, soos tewens ook die wapentuig en krygsmetodes van die onderskeie volkere wat daardie lande bewoon het¹²

Die gevolg was dat, ofskoon die hervormings deur Cardwell en sy opvolgers gedurende 1871 en daarna aangebring, groot noodsaaklike verbeterings teweeggebring het, dit geensins aan die eise wat die diens gestel het, voldoen het nie. Wel is die wetenskaplike bestudering van die krygswetenskap sterk aangemoedig en offisiere sedert 1875 op grond van hul kennis van die krygskunde aangestel, soos in skriftelike eksamens aan die dag gelê, dog die opleidingskursus wat verskaf is, was suiwer

---

¹¹ Vgl. *Ibid.*, pp. 7-8.

---

¹² Sien *Times History*, II, pp. 8-10.

teoreties, en die liggame wat dit aangebied het, t.w. die inligtings departement en stafkollege, het nie in die skaduwee van die Pruisiese krygskollege gestaan nie. Die eksamens wat afgeneem is, was bloot negatiewe en geensins bevredigende toetse van bekwaamheid nie, en min is gedoen om die offisier se loopbaan 'n voortdurende proses van opleiding en keuring te maak, en om hom van die verstarrende invloede van roetine bedrywighede te bevry. Ofskoon militêre manoeuvres, wat vir jare verwaarloos is, weer gehou is, het die feit dat daar geen behoorlike “Manoeuvres Act” bestaan het nie, alle pogings om 'n goeie praktiese opleiding vir die troepe te voorsien, belemmer.¹³

Ten einde die aanwerwing van voldoende geskikte rekrute vir 'n groot, doeltreffende nasionale leër te vergemaklik, het Cardwell besluit om die natuurlike belangstelling wat die inwoners van die onderskeie stede, dorpe en distrikte van die Verenigde Koninkryk vir hul eie plaaslike instellings en aangeleenthede besit het,

ten volste in belang van die krygsmag te benut. Daarom het hy, vroeg in die sewentigerjare van die 19de eeu, besluit om die grondgebied van die Verenigde Koninkryk in 'n aantal streke te verdeel, elkeen waarvan 'n eie infanterieregiment, uit sy eie plaaslike inwoners aangewerf, moes oplewer as 'n bydrae tot die nasionale leër wat, soos bo aangetoon, uit drie magte bestaan het, te wete die “Regular Army”, die milisie en die vrywilligers en berede milisie. Met die oog op die verwesenliking van die ideaal is die Verenigde Koninkryk in twaalf “district commands” verdeel, en elkeen daarvan onder die bevel van 'n generaal geplaas, wat verantwoordelik gestel is vir die inspeksie en welsyn van die troepe in sy gebied. Hierdie twaalf “district commands” is in altesaam 67 regiments distrikte onderverdeel. In elkeen daarvan moes 'n territoriale infanterieregiment aangewerf en opgelei word, saamgestel uit minstens twee bataljons van die “Regular Army”, een bataljon milisie, en soveel bataljons vrywilligers en berede milisie as wat daar in die streek bestaan het. Hulle sou opleiding ontvang in 'n regiments

---

¹³ *Ibid.*, pp. 13-14.

depot wat in elke regiments distrik opgerig is. Die offisier in bevel van die distrik was verantwoordelik vir die aanwerwing van die gereelde troepe en milisie, die opleiding van die rekrute by die depot, die inspeksie en opleiding van die milisie en vrywilligers, en die uitbetaling van die reserviste se salarisse. Die kavallerie en artillerie was nie hierby ingesluit nie.¹⁴

---

¹⁴ Sien *Times History*, II, p. 14.

3. BRITSE INFANTERIE: LYS VAN REGIMENTE

Die volgende is 'n lys van die 67-tal regiments distrikte, met die name van die infanterieregimente wat daarin aangewerf en opgelei is, en die aantal bataljons van die “Regular Army”, milisie en vrywilligers waaruit elkeen van die regimente bestaan het.¹⁵

Nommer van distrik	Naam van Regiment	Aantal bataljons		
		“Regulars”	Milisie	Vrywilligers
1	Royal Scots (Lothian Regiment) .	2	1	8
2	The Queen's (Royal West Surrey Regiment)	2	1	4
3	The Buffs (East Kent Regiment)	2	1	2
4	The King's Own (Royal Lancaster Regiment)	2	2	1
5	Northumberland Fusiliers	2	1	3
6	Royal Warwickshire Regiment	4	2	2
7	Royal Fusiliers (City of London Regiment)	4	3	3
8	The King's (Liverpool Regiment)	2	2	7

---

¹⁵ Hierdie lys is ontleen aan Nierstrasz, II band 1, pp. 453-455.

9	Norfolk Regiment	2	2	4
10	Lincolnshire Regiment	2	2	2
11	Devonshire Regiment	2	2	5
12	Suffolk Regiment	2	2	4
13	Prince Albert's (Somerset Light Infantry)	2	2	3
14	Prince of Wales's Own (West Yorkshire Regiment)	2	2	3
15	East Yorkshire Regiment	2	1	2
16	Bedfordshire Regiment	2	2	3
17	Leicestershire Regiment	2	1	1
18	Royal Irish Regiment	2	3	
19	Princess of Wales's Own (Yorkshire Regiment)	2	2	2
20	Lancashire Fusiliers	4	2	3
21	Royal Scots Fusiliers	2	1	3
22	Cheshire Regiment	2	2	5
23	Royal Welsh Fusiliers	2	2	3
24	South Wales Borderers	2	2	5
25	King's Own Scottish Borderers	2	1	3
26	The Cameroneans (Scottish Rifles)	2	2	4
27	Royal Inniskilling Fusiliers	2	3	-

28	Gloucestershire Regiment	2	2	2
29	Worcestershire Regiment	2	2	2
30	East Lancashire Regiment	2	1	2
31	East Surrey Regiment	2	2	4
32	Duke of Cornwall's Light Infantry	2	1	2
33	Duke of Wellington's (West Riding Regiment)	2	1	3
34	Border Regiment	2	2	2
35	Royal Sussex Regiment	2	1	3
37	Hampshire Regiment	2	1	5
38	South Staffordshire Regiment	2	2	3
39	Dorsetshire Regiment	2	1	1
40	Prince of Wales's Volunteers (South Lancashire Regiment)	2	1	2
41	The Welsh Regiment	2	1	4
42	The Black Watch (Royal Highlanders)	2	1	6
43	Oxfordshire Light Infantry	2	2	4
44	Essex Regiment	2	2	4
45	Sherwood Foresters (Derbyshire Regiment)	2	2	4
47	Royal North Lancashire Regiment	2	1	2

48	Northamptonshire Regiment	2	2	1
49	Princess Charlotte of Wales's (Royal Berkshire Regiment)	2	1	1
50	The Queen's Own (Royal West Kent Regiment)	2	1	3
51	The King's Own (Yorkshire Light Infantry)	2	1	1
53	The King's (Shropshire Light Infantry)	2	2	3
57	The Duke of Cambridge's Own (Middlesex Regiment)	2	2	3
62	The Duke of Edinburgh's (Wiltshire Regiment)	2	1	2
63	Manchester Regiment	2	2	6
64	The Prince of Wales's (North Staffordshire Regiment)	2	2	2
65	York and Lancaster Regiment	2	1	2
68	Durham Light Infantry	2	2	5
71	Highland Light Infantry	2	2	5
72	Seaforth Highlanders (Rossshire Buffs, Duke of Albany's)	2	1	3
75	Gordon Highlanders	2	1	6

79	The Queen's Own Cameron Highland Regiment	2	1	1
83	Royal Irish Rifles	2	4	-
87	Princess Victoria's (Royal Irish Fusiliers)	2	3	-
88	The Connaught Rangers	2	3	-
91	Princess Louise's (Argyll and Sutherland Highlanders)	2	2	7
100	Prince of Wales's Leinster Regiment (Royal Canadians)	2	3	-
101	Royal Munster Fusiliers	2	3	-
102	Royal Dublin Fusiliers	2	3	

Afgesien van hierdie 67-tal regimente, in elkeen waarvan, soos bo vermeld, die plaaslike inwoners van 'n bepaalde regiments distrik of streek saamgegroepeer was, het die Britse owerheid nog twee infanterie regimente, bekend as die skutters regimente, in die lewe geroep. Die lede daarvan is egter nie saamgegroepeer uit die bewoners van die een of ander bepaalde streek of distrik nie, maar uit alle persone in die hele Verenigde Koninkryk wat daarby wou aansluit en geskik geag is, saamgestel. Hierdie regimente was (a) die King's Royal Rifle Corps van 4 bataljons gereelde troepe ("regulars"), 4 bataljons milisie en 13 bataljons vrywilligers, en (b) die Rifle Brigade (Prince Consort's Own) van 4 bataljons gereelde troepe, 4 bataljons milisie en 11 bataljons vrywilligers.¹⁶

Die 148 bataljons "regular troops" in hierdie 69-tal regimente van altesaam 489 bataljons gereelde troepe, milisie, en vrywilligers en berede milisie, was algemeen as die "Infantry of the line" (linie-infanterie) bekend. Dit het slegs

'n deel van die totale infanteriemag van die Britse staande mag uitgemaak, war, naas hierdie 148 bataljons "Infantry of the line", ook nog oor 'n tweede groep infanteriste, die "Foot Guards" (garde-infanterie), beskik het. Hierdie garde-infanterie het uit drie regimente van drie bataljons elk — dus nege bataljons altesaam — bestaan, nl. die 1st Grenadier Guards, die 2nd Grenadier Guards en die 3rd Grenadier Guards, die 1st Coldstream Guards, die 2nd Coldstream Guards en die 3rd Coldstream Guards, — en die 1st Scots Guards, die 2nd Scots Guards en die 3rd Scots Guards.¹⁷

Altesaam het die Verenigde Koninkryk dus oor 'n staande mag van 72 infanterie regimente beskik, bestaande uit 157 bataljons, naas 'n bykomende mag van 126 bataljons milisie en 215 bataljons vrywilligers en berede milisie. Dit was alles slegs infanterie.

---

¹⁶ Nierstrasz, II band 1, p. 455.

---

¹⁷ Sien *Ibid.*, p. 453.

4. DIE INFANTERIEBATALJON

Wat sterkte, samestelling, organisasie en inrigting van sy infanterie betref, is in Engeland dieselfde stelsel gevolg as wat indertyd algemeen in Europa in swang was. 'n Bataljon — twee of meer waarvan tot 'n regiment saamgevoeg is — is deur 'n luitenant-kolonel aangevoer en het uit 8 kompanies van 100 tot 120 man elk bestaan, onder bevel van 'n majoor of kaptein, sodat die totale sterkte van 'n bataljon, die offisiere uitgesonder, 800 tot 960 man beloop het. 'n Kompanie was in twee halwe kompanies en vier seksies, elkeen waarvan uit 25 man bestaan het, onderverdeel.¹⁸ Saam met die offisiere en onder-offisiere het 'n infanteriebataljon in oorlogstyd sowat 1,010 man beloop, as volg bereken: 29 offisiere (t.w. 'n luitenant-kolonel, 4 majoors, 5 kapteins, 16 luitente en tweede luitente, 'n adjudant, 'n luitenant-kwartiermeester en 'n arts), 52 onderoffisiere en 929 manskappe, van wie 41 korporaa's was. Van hierdie 1,010 was

egter slegs 904 met gewere — nl. met Lee-Metfords (model '95), voorsien van kort bajonette — bewapen, dog van hierdie getal was slegs sowat 880 werklik kombattante. Elkeen van hierdie kombattante moes, behalwe geweer, bajonet en 'n "wallace spade" met die oog op die maak van verskansings, 100 patrone met hom saamdra, maar hierdie voorraad kon hy, in geval van noodsaak, met nog meer patrone aanvul uit die voorraad van die bataljons konvooi, wat die bataljon op alle ekspedisies moes vergesel, en uit altesaam 10 waens, w.o. 4 ammunisiewaens, 24 perde en 2 ammunisie pakmuile, bestaan het.

Die lede van die offisierskorps — van wie 'n sewetal berede was, nl. die aanvoerder van elke bataljon wat oor 2 perde beskik het, die oudste majoor, die bevelvoerende luitenant by die konvooi en die onderoffisier wat hom bygestaan het, die adjudant, die luitenant-kwartiermeester en die arts — is nie met geweer en bajonet bewapen nie maar het sabels en rewolwers gedra.

---

¹⁸ *German Official Account of the War in South Africa*, I, p. 26.

Elke bataljon het voorts ook oor 'n masjiengeweer beskik wat deur 'n sersant en drie manskappe bedien is en die bataljon altyd vergesel het.¹⁹

5. DIE INFANTERIEBRIGADE

Die infanteriebataljons het gewoonlik nie selfstandig opgetree nie. Waar moontlik, is hulle tot brigades saamgevoeg. So 'n infanteriebrigade, wat onder aanvoering van 'n generaal-majoor gestaan het, bygestaan deur 'n staf van 2 offisiere en 24 onderoffisiere en manskappe, het, wanneer voltallig, uit 'n totaal van 4,776 man bestaan, t.w. 136 offisiere en 4,640 onderoffisiere en manskappe met 373 perde, 4 masjiengewere en 85 voertuie. Dit was saamgestel uit (a) 'n brigade staf van 3 offisiere en 24 onderoffisiere en manskappe, wat oor 11 perde en 'n voertuig beskik het, (b) 4 infanteriebataljons, bestaande uit 'n totaal van 116 offisiere en 3,924 onderoffisiere en manskappe met altesaam 168 perde, 40 voertuie en 4 masjiengewere, (c) 'n voorrade kolonne ("supply column") van 5 offisiere en 116 onderoffisiere en

manskappe van die leërdienskorpstroepe, wat oor 110 perde en 23 voertuie beskik het, (d) 'n kompanie draers ("bearer company") van die *Royal Army Medical Corps*, bestaande uit 3 offisiere en 94 onderoffisiere en manskappe met 56 perde en 15 voertuie, en (e) 'n veldhospitaal met 'n personeel van 5 offisiere en 56 onderoffisiere en manskappe, wat oor 28 perde en 6 voertuie beskik het. By hierdie totaal in die veld van 132 offisiere en 4,214 onderoffisiere en manskappe met die daarby vermelde perde en voertuie, moet nog 'n getal van 4 offisiere en 426 onderoffisiere en manskappe gevoeg word, wat altyd by die basis van die brigade moes bly, sodat die totale sterkte van 'n voltallige infanteriebrigade bestaan het uit 136 offisiere en 4,640 onderoffisiere en manskappe met 373 perde, 4 masjiengewere en 85 voertuie, soos hierbo vermeld.²⁰

---

¹⁹ Nierstrasz, II band 1, pp. 455-456.

---

²⁰ Hierdie syfers is ontleen aan Nierstrasz, II band 1, p. 463. Vgl. hierby ook die gegewens vervat in Cd. 1792, *Appendices to the Minutes of Evidence taken before*

Van hierdie troepe was egter byna 'n kwart nie van gewere voorsien nie, omdat hulle dit in die uitoefening van hul pligte nie nodig gehad het nie. Die werklike vuurkrag van 'n infanteriebrigade het dus uit slegs 3,520 gewere en 4 masjien gewere bestaan.²¹

6. DIE INFANTERIEDIVISIE

Twee infanteriebrigades, bygestaan deur 'n eskadron kavallerie, 'n brigade-divisie *Royal Field Artillery* en 'n kompanie genietroepe, het 'n infanteriedivisie gevorm. Dit is aangevoer deur 'n luitenant-generaal, wie se staf uit 11 offisiere en 55 onderoffisiere en manskappe saamgestel was, en het uit 'n totaal van 11,006 man bestaan, t.w. 335 offisiere en 10,671 onderoffisiere en manskappe met 1,780 perde, 18 kanonne, 8 masjiengewere en 280 voertuie. Hierdie getal was saamgestel uit (a) die divisiestaf van 12 offisiere en 55 onderoffisiere en manskappe, wat oor altesaam 46 perde en twee voertuie beskik het, (b)

twee infanteriebrigades, bestaande uit 264 offisiere en 8,428 onderoffisiere en manskappe met 746 perde, 8 masjiengewere en 170 voertuie, afgesien van die manne wat by die basis van die brigade moes bly, (c) 'n eskadron kavallerie van 6 offisiere en 154 onderoffisiere en manskappe, wat van 161 perde en 2 voertuie voorsien is, (d) 'n brigade-divisie *Royal Field Artillery*, bestaande uit 19 offisiere en 511 onderoffisiere en manskappe met 18 kanonne, 409 perde en 32 voertuie, (e) 'n ammunisiekolonne waarvan die sterkte 5 offisiere en 201 onderoffisiere en manskappe was met 236 perde en 41 voertuie, (f) 'n veldkompanie genietroepe van 7 offisiere en 205 onderoffisiere en manskappe met 63 perde en 11 voertuie, onder beheer van 'n staf van 2 offisiere en 5 onderoffisiere en manskappe met 4 perde, (g) 'n voarradekalanne („supply column”) van 6 offisiere en 93 onderoffisiere en manskappe van die leerdienskarpestroepe, wat acxr 87 perde en 16 voertuie beskik het, en (h) 'n veldhospitaal met 'n personeel van 5 offisiere en 56 onderoffisiere en manskappe, voorsien van 28 perde en 6 voertuie. As by hierdie totaal van 326

---

the Royal Commission on the War in South Africa, p. 95, Bylaag no. 5z, tabel A.

²¹ Sien Nierstrasz, II band 1, p. 463.

offisiere en 9,708 onderoffisiere en manskappe aan die front die getal van 9 offisiere en 963 onderoffisiere en manskappe gevoeg word wat altyd by die basis van die divisie moes bly, dan kom die totale sterkte van 'n infanteriedivisie te staan op die getal hierbo deur ons vermeld, nl. 335 offisiere en 10,671 onderoffisiere en manskappe met 18 kanonne, 8 masjiengewere, 1,780 perde en 280 voertuie.

Eweas in die geval van die infanteriebrigade, was ook 'n ruim persentasie van die troepe van die infanteriedivisie, weens die aard van hul pligte, nie met gewere, lanse, sabels, en wat dies meer sy, bewapen nie. Die werklike vuurkrag van 'n infanteriedivisie het dus uit 18 kanonne, 8 masjiengewere en 7,190 gewere bestaan, terwyl 134 man ook sabels gedra het.²²

---

²² Hierdie syfers is ontleen aan Nierstrasz, II band 1, pp. 463-464. Vgl. hierby ook die gegewens vervat in Cd. 1792, *Appendices to the Minutes of Evidence taken before the Royal Commission on the War in South Africa*, p. 95, Bylaag no. 5z, tabel B.

7. BEREDE INFANTERIE

Naas die gewone infanterie het die Britse Regering hom sedert die tagtigerjare ook op die ontwikkeling van 'n nuwe soort militêre eenheid toegelê, as berede infanterie bekend. Die aanleiding hiertoe was die lesse wat Engeland in vorige oorloë, veral die Eerste Vryheidsoorlog teen die Suid-Afrikaanse Republiek, geleer het, en wat hom oortuig het van die groot waarde wat hoogs mobiele gewesks vir 'n leër kon hê. In 1888 het maj. E. T. H. Huzton derhalwe 'n skema uitgewerk om afdelings van die infanteriebataljons, naas 'n deeglike opleiding in die skietkuns met kleingewere, ook die kuns van perdry deeglik te leër bemeester, sodat hulle 'n vyand — veral 'n berede vyand — vinnig onder skoot kon kry. Die kavallerie sou dan nie nodig hê om in geveg te met 'n mobiele vyand soveel van die werk van die infanterie te doen nie.

Aan die ontwikkeling van hierdie berede infanterie, wat alleen in die Britse leër aangetref is en wat dit van alle ander Europese leërs onderskei het, is gedurende die laaste twaalfjaar

van die 19de eeu ernstige aandag gewy, en met die uitbreek van die Tweede Vryheidsoorlog het die leër dus oor 'n groot getal opgeleide infanteriste beskik, asook oor 'n aantal wakker offisiere, wat hulself aan die studie van berede infanterie taktiek gewy en gretig op 'n geleentheid gewag het om hul teorieë uit te toets.²³

Gedurende tye van rus en vrede het hulle by die gewone infanteriebataljons waaraan hulle behoort het, ingedeel gebly, en eers by mobilisasie is die infanteriste van elke vier bataljons, wat gedurende vrede tyd in die onderskeie militêre distrikte spesiale opleiding in die berede infanterie kuns ondergaan het, in afsonderlike kompanies saamgebring. So 'n berede kompanie het bestaan uit 5 offisiere (t.w. 'n majoor of kaptein, wat as bevelvoerder van die kompanie van 2 perde voorsien is, en 4 berede luitenant), 6 sersante, 10 korporaa's en 120 manskappe, almal berede – 'n totaal dus van 141 offisiere, onderoffisiere en manskappe. Hulle het oor twee

transportwaens beskik en het dieselfde wapens as die gewone infanterie gedra.²⁴

Ofskoon hul getal inbegrepe is by die van die infanterie in die aanvang van hierdie hoofstuk genoem, was hulle nie voetsoldate in die gewone sin van die woord nie, maar eintlik deel van die berede troepemag, wat dus in twee groepe ingedeel moet word, nl. die berede infanterie en die kavallerie.

8. DIE KAVALLERIE

Hierdie kavallerie wat, soos aangetoon, op die vooraand van die oorlog 780 offisiere en 18,853 onderoffisiere en manskappe sterk was en dus sowat 8.6% van die Britse staande mag uitmaak het, het uit twee groepe bestaan, nl. die garde-kavallerie ("Cavalry of the Guards"), ook as die "Household Cavalry" bekend, en die liniekavallerie ("Cavalry of the Line"). Die garde-kavallerie was uit 'n drietal regimente saamgestel, t.w. die 1st Life Guards, die 2nd Life Guards en die Royal Horse Guards, en die liniekavallerie uit

---

²³ Times History, II, p. 31; *German Official Account of the War in South Africa*, I, pp. 23-24.

---

²⁴ Nierstrasz, II band 1, p. 456.

28 regimente, waarvan die volgende 'n lys is: 1st Dragoon Guards (King's), 2nd Dragoon Guards (Queen's Bays), 3rd Dragoon Guards (Prince of Wales's), 4th Dragoon Guards (Royal Irish), 5th Dragoon Guards (Princess Charlotte of Wales's), 6th Dragoon Guards (Carabineers), 7th Dragoon Guards (Princess Royal's), 1st Dragoons (Royal), 2nd Dragoons (Royal Scots Greys), 6th Dragoons (Inniskilling), 3rd Hussars (King's Own), 4th Hussars (Queen's Own), 7th Hussars (Queen's Own), 8th Hussars (King's Royal Irish), 10th Hussars (Prince of Wales's Own Royal), 11th Hussars (Prince Albert's Own), 13th Hussars, 14th Hussars (King's), 15th Hussars (King's), 18th Hussars, 19th Hussars (Prince of Wales's Own), 20th Hussars, 5th Lancers, 9th Lancers (Queen's Royal), 12th Lancers (Prince of Wales's Royal), 16th Lancers (Queen's), 17th Lancers (Duke of Cambridge's Own) en 21st Lancers (Empress of India's).

Altesaam het die Britse leer dus oor 31 regimente kavallerie beskik, bestaande uit 2 regimente *Life Guards*, 'n regiment *Royal Horse Guards*, 7

regimente *Dragoon Guards*, 3 regimente *Dragoons*, 12 regimente Hussars en 6 regimente *Lancers*. Anders as die groot massa infanterie, het die lede van elkeen van hierdie kavallerie-regimente egter nie uit die plaaslike inwoners van 'n bepaalde distrik bestaan nie, maar uit geskikte persone wat dwarsoor die hele Verenigde Koninkryk aangewerf en na willekeur van die owerheid by die een of ander kavallerie-regiment ingedeel is, natuurlik sover doenlik in ooreenstemming met die wense van die betrokke rekrute.²⁵

Die getalsterkte van hierdie kavallerieregimente het in vreedestyd aanmerklik van mekaar verskil. Nie alleen was 'n regiment garde-kavallerie, wat in vreedestyd uit 24 offisiere, 55 onderoffisiere en 351 manskappe — 'n totaal dus van 430 man — met 275 perde bestaan het, veel swakker as 'n regiment liniekavallerie nie, maar ook die liniekavallerie is in twee groepe regimente, wat nie ewe sterk was nie, ingedeel. Terwyl 'n regiment van die een groep uit nie minder nie as 696

---

²⁵ Nierstrasz, II band 1, pp. 456-457.

man — o.w. 26 offisiere en 53 onderoffisiere — met 465 perde bestaan het, was die vredestrydse sterkte van 'n regiment van die tweede groep slegs 578 man, t.w. 23 offisiere, 47 onderoffisiere en 508 manskappe, met 343 perde, afgesien van die perde van die offisiere, wat nie in een van die gevalle hierbo genoem, bygereken is nie.²⁶

In oorlogstyd is hierdie verskil in getalsterkte tussen die gardekavallerie en die twee groepe regimente van die liniekavallerie egter uitgewis, en is die oorlogsterkte van 'n kavallerie-regiment op 'n totaal van 531 offisiere, onderoffisiere en manskappe met 536 perde vasgestel. Hiervan was 25 offisiere, nl. 'n luitenant-kolonel, 4 majoors, 3 kapteins, 13 luitenant en tweede luitenant, en 1 adjudant (met die rang van kaptein of luitenant), elkeen waarvan van 3 perde voorsien is, 'n arts en 'n veearts (wat elkeen 2 perde ontvang het), en 'n luitenant-kwartiermeester, wat slegs oor een perd beskik het. 43 (van wie 41 perde ontvang het) was onderoffisiere, en die oorblywende 463 man, o.w. 24 korporaals, die gewone ruiters. Hulle het

---

²⁶ *Ibid.*, p. 457.

gesamentlik oor 424 perde beskik, en 39 van hul getal was dus nie berede nie — 41 as die onderoffisiere bygereken ward.²⁷

Elke kavallerie-regiment het onder aanvoering van 'n luitenant-kolonel gestaan, en was uit vier eskadrons, elkeen onder die bevel van 'n majoor, saamgestel. Van hierdie vier eskadrons het een steeds as reserwe gedien en in oorlogstyd die “depot eskadron” van die regiment in die veld gevorm.²⁸ Die gemiddelde oorlogsterkte van so 'n kavallerie-eskadron was 6 offisiere en 134 onderoffisiere en manskappe. Daarby is elke kavallerie-regiment ook van 'n masjiengeweer voorsien met 2 perde vir die vervoer daarvan, en is dit in die veld steeds deur die regiments-konvooi gevolg, wat uit 13 waens en 51 perde bestaan het, w.o. drie pakperde met gereedskap vir die maak van verskansings.²⁹

Die wapentuig wat elke kavalleris met hom moes meevoer, was 'n sabel en 'n Lee-Metford

---

²⁷ Nierstrasz, II band 1, p. 458.

²⁸ *Ibid.*, p. 457.

²⁹ *Ibid.*, pp. 457-458.

karaby, waarvoor hy 'n dertigtal patrone in sy patroonsak of band by hom moes hou, terwyl die offisiere en manskappe wat van rewolwers voorsien was, ook twaalf rewolwer patrone met hulle moes saamdra. Hierdie ammunisie kon, in geval van nood, aangevul word uit die voorraad op die 2 ammunisiewaens by die konvooi. Dit het, afgesien van voldoende rewolwer patrone om elke rewolwer draer van 'n ekstra 24 patrone te voorsien, 27,500 Lee-Metford patrone bevat, waarvan 17,600 vir die masjiengewere en die res vir die geweerskuts van die regiment bedoel was. Verder was die Lansiers en die eerste gelid van die Dragonder-regimente ook nog van lanse voorsien om die vyand mee te steek.³⁰

Aangesien 'n kavallerie-regiment, net soos 'n infanterie-bataljon, te swak en ook nie toegerus was om selfstandig en alleen teen 'n vyandelike krygsmag met sukses te opereer nie, het die Britse leër owerheid verkies om, waar die omstandighede dit toegelaat het, die onderskeie kavallerie-regimente in kavallerie-brigades te verenig,

m.a.w., om ten opsigte van die kavallerie dieselfde beleid te volg as wat in verband met die infanterie toegepas is. So 'n kavallerie-brigade kon, met die steun van artillerie- e.a. eenhede wat aan die brigade toegevoeg is, onder gunstige omstandighede op uiters doeltreffende wyse teen die vyandelike krygsmag aangewend word. Dit is aangevoer deur 'n generaal-majoor, bygestaan deur 'n staf van 3 offisiere en 19 onderoffisiere en manskappe, en was, afgesien van hierdie brigade staf (wat oor altesaam 22 perde en 'n voertuig beskik het), saamgestel uit (a) 3 kavallerie-regimente van altesaam 75 offisiere en 1,518 onderoffisiere en manskappe met 1,608 perde, 3 masjiengewere en 39 voertuie, (b) 2 kompanies berede infanterie, bestaande uit 12 offisiere en 294 onderoffisiere en manskappe met 310 perde en 9 voertuie, (c) 'n battery *Royal Horse Artillery*, waarvan die sterkte 6 offisiere en 176 onderoffisiere en manskappe met 6 kanonne, 195 perde en 11 voertuie was, (d) 'n ammunisie-kolonne van 4 offisiere en 106 onderoffisiere en manskappe met 105 perde en 18 voertuie, (e) 'n voorrade kolonne van 5 offisiere en 120 onder-

---

³⁰ *Ibid.*, p. 458.

offisiere en manskappe van die leërdiens-korpstroepe met 2 masjiengewere, 124 perde en 26 voertuie, (f) 'n kompanie draers van die “Royal Army Medical Corps”, bestaande uit 3 offisiere en 94 onderoffisiere en manskappe met 56 perde en 15 voertuie, en (g) 'n veldhospitaal, waarin 5 offisiere en 56 onderoffisiere en manskappe gedien het, wat oor 28 perde en 6 voertuie beskik het.

Altesaam het 'n kavallerie-brigade dus uit 14 offisiere en 2,383 onderoffisiere en manskappe in die veld, met 6 kanonne, 5 masjiengewere, 2,448 perde en 125 voertuie, bestaan. As hierby die getal van 3 offisiere en 242 onderoffisiere en manskappe gevoeg word wat altyd by die basis van die brigade moes bly, dan was die totale sterkte daarvan 2,742 man, t.w. 117 offisiere en 2,625 onderoffisiere en manskappe.³¹

---

³¹ Sien Nierstrasz, II band 1, p. 464, en Cd. 1792, Appendices to the Minutes of Evidence taken before the Royal Commission on the War in South Africa, p. 96, Bylaag no. 5z, Tabel D.

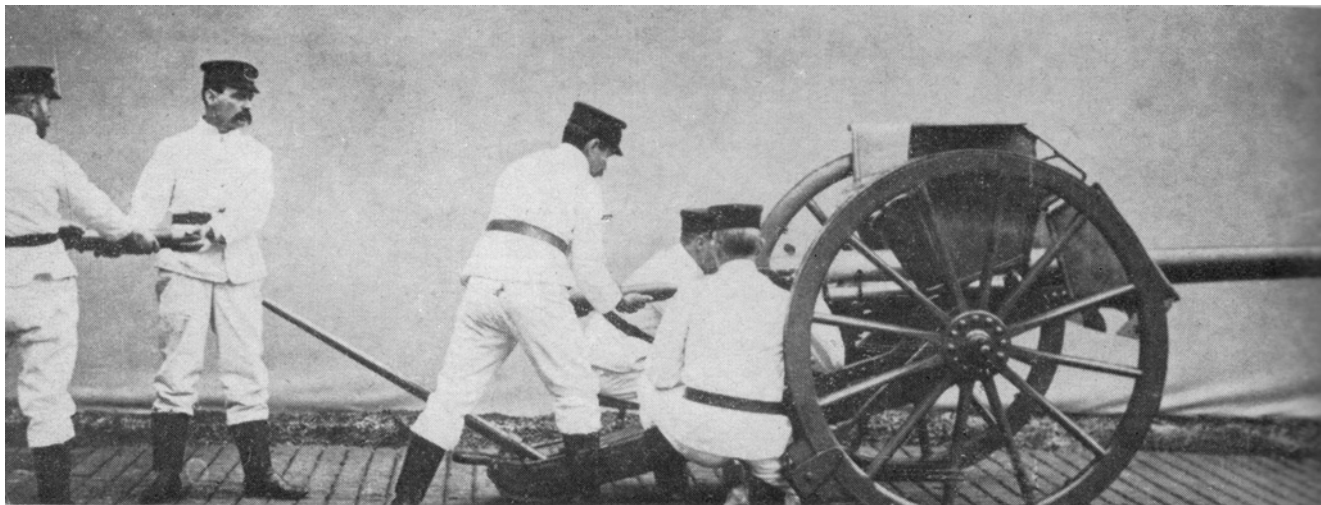
9. DIE ARTILLERIE

Naas die infanterie en ruitery, was die belangrikste wapen waarpor die Britse leër beskik het, ongetwyfeld die artillerie. Dit kan in drie hoofgroepe ingedeel word, nl. die veldartillerie, die vestingsartillerie en die “Royal Malta Artillery”, en die gesamentlike getalsterkte van die bediening daarvan by die uitbreek van die Tweede Vryheidsoorlog het 41,226 offisiere, onderoffisiere en manskappe beloop.³²

Hiervan het die veldartillerie gedurende die Tweede Vryheidsoorlog beslis die belangrikste rol gespeel. Dit het bestaan uit (a) 21 batterye *Royal Horse Artillery*, genommer A tot U; (b) 93 batterye *Royal Field Artillery*; dit is tydens die verloop van die stryd met nog 10 batterye aangevul, sodat daar met die vredesluiting 103 veldbatterye was, genommer van 1 tot 103, en hiervan was 'n drietal houwitsers-batterye; (c) 10

---

³² Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 91.

Nordenfeldt-maxim, kaliber 75 mm.

batterye bergkanonne, wat die nommers 1 tot 10 gedra het; (d) die depots van die *Royal Horse Artillery* en die *Royal Field Artillery* te Woolwich, waar 8 offisiere, 20 onderoffisiere, 336 manskappe en 200 perde van die *Royal Horse Artillery* gehuisves was, en 18 offisiere, 55 onderoffisiere, 1,024 manskappe en 230 perde van die *Royal Field Artillery*; en (e) 'n 19-tal kaders vir ammunisie-kolonnes en -parke.³³

Net soos by die ruitery is ook die batterye *Royal Horse Artillery* en *Royal Field Artillery* gedurende vredestryd in die moederland in twee groepe verdeel, te wete batterye van die hoër orde en batterye van die laer orde. Terwyl 'n batterye *Royal Horse Artillery* van die hoër orde in vredestryd uit 'n totaal van 5 offisiere (t.w. 'n majoor, 'n kaptein en 3 luitenant), 9 onderoffisiere en 153 manskappe met 104 perde en 6 kanonne bestaan het,³⁴ moes 'n batterye van die

laer orde met 10 minder manskappe klaarkom, en met slegs 90 perde, 4 kanonne en 4 ammunisiawaens. 'n Batterye *Royal Field Artillery* het in die hoër orde beskik oor 5 offisiere (t.w. 'n majoor, 'n kaptein en 3 luitenant), 9 onderoffisiere en 152 manskappe met 86 perde, 6 kanonne en 6 ammunisiawaens, dog in die laer orde oor slegs 5 offisiere, 9 onderoffisiere en 127 manskappe met 58 perde, 4 kanonne en 1 ammunisiawa.³⁵

In oorlogstryd is hierdie verskille in sterkte tussen die batterye van die hoër en die van die laer orde egter uitgewis en die oorlog sterkte van die verskillende tipes veldartillerie as volg vasgestel: 'n Batterye van die *Royal Horse Artillery* op 6 twaalfponder Armstrong-agterlaaier-kanonne van 'n kaliber van 3 duim (7.62 cm.), 6 ammunisiawaens, 3 transportwaens en 'n veldsmedery, bedien deur 'n totaal van 179 tot 186 man met 191 tot 198 perde. Van hulle was 'n vyftal offisiere, soos bo uiteengesit, met 11 perde, en 'n

---

³³ Nierstrasz, II band 1, pp. 458-459.

³⁴ Die getal ammunisiawaens wat hierdie kanonne vergesel het word nie vermeld nie. Daar kan egter aangeneem word dat daar ses was.

---

³⁵ Nierstrasz, II band 1, p. 459.

Creusot-snelvuurkanon, kaliber 75mm.

negetal onderoffisiere met 9 perde.³⁶ 'n Battery van die *Royal Field Artillery* se oorlogsterkte was 6 vyftienponder Armstrong-agterlaaiers van 'n kaliber van 3 duim (7.62 cm.), 6 ammunisie-waens, 3 transportwaens en 'n veldsmedery, en die bediening het bestaan uit 171 tot 178 offisiere, onderoffisiere en manskappe, wat oor 131 tot 141 perde beskik het. Van hierdie getal was, soos reeds vermeld, 'n vyftal offisiere, wat oor 6 perde beskik het, en 'n negetal onderoffisiere met 9 perde.³⁷ 'n Houwitserbattery, saamgestel soos 'n

---

³⁶ Nierstrasz (II band 1, p. 459) stel die sterkte van die bediening van 'n battery *Royal Horse Artillery* op 179 offisiere, onderoffisiere en manskappe en die getal perde op 191. Volgens die tabel van troepe wat uitgestuur is in die Britse amptelike *History of the War in South Africa* (I, pp. 471-481) moes die bediening egter uit 183 tot 186 offisiere, onderoffisiere en manskappe bestaan het, met 196 tot 198 perde. Volgens 'n memorandum van die Britse Adjudant-generaal was die sterkte van die bediening van 'n battery *Royal Horse Artillery* 186 man "of all ranks" (Cd. 1792, p. 81).

³⁷ Nierstrasz (II band 1, p. 459) stel die sterkte van die bediening van 'n battery *Royal Field Artillery* op 171 offisiere, onderoffisiere en manskappe en die getal perde

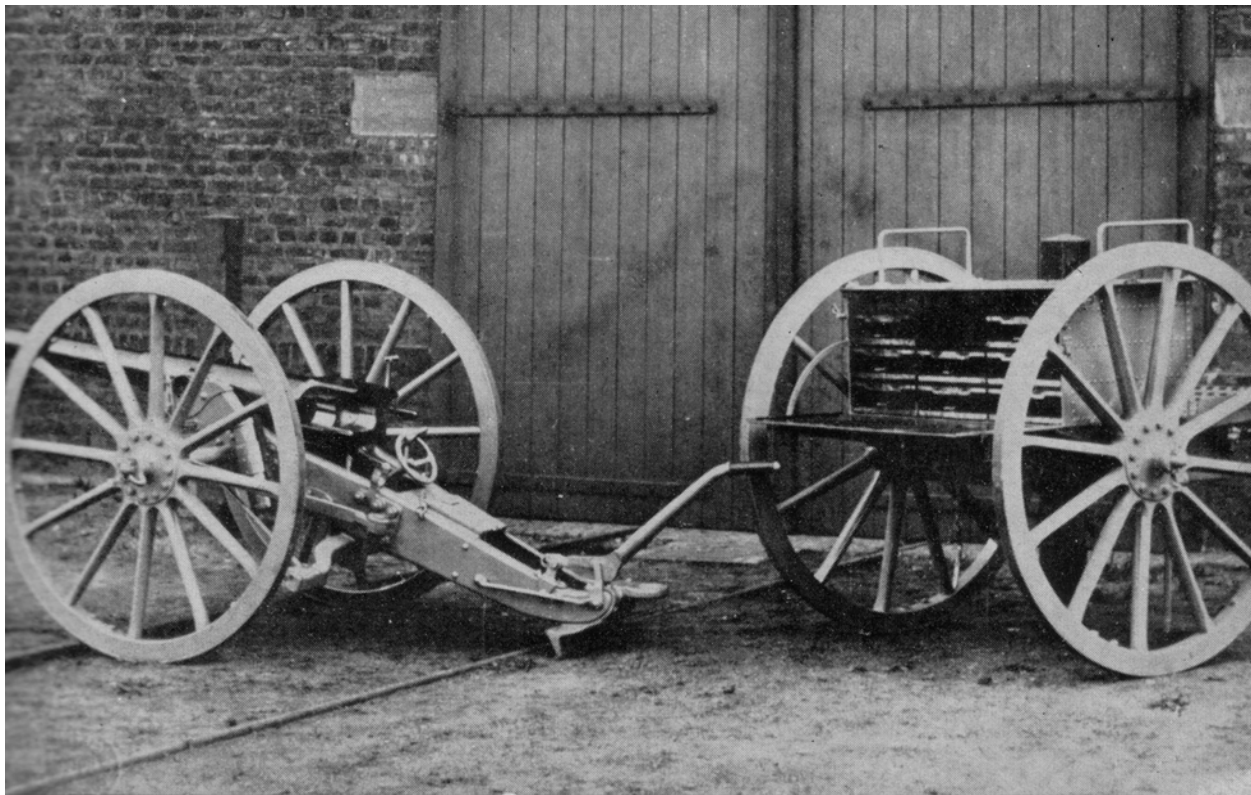
battery *Royal Field Artillery*, sou deur 5 offisiere en 190 tot 194 onderoffisiere en manskappe met altesaam 136 tot 162 perde bedien word,³⁸ en 'n battery bergartillerie, wat uit 4 Armstrong-voorlaaiers (kaliber 21 duim of 6.25 cm.) bestaan het, deur 5 offisiere, 11 onderoffisiere en 220 manskappe met 50 perde.³⁹

---

op 131. Volgens die opgawes in die Britse amptelike *History of the War in South Africa* (I, pp. 471-478) van troepe wat na Suid-Afrika gestuur is, moes die bediening egter uit 175 tot 178 offisiere, onderoffisiere en manskappe, met 136 tot 141 perde bestaan het. Volgens 'n memorandum van die Britse Adjudant-generaal was die sterkte van die bediening van 'n battery *Royal Field Artillery* 175 man "of all ranks" (Cd. 1792, p. 81).

³⁸ Volgens Nierstrasz (II band 1, p. 459) was die sterkte van die bediening van 'n houwitserbattery 5 offisiere, 9 onderoffisiere en 181 manskappe - 'n totaal dus van 195 man - met 136 perde. Volgens die tabel in die Britse amptelike *History of the War in South Africa* (I, pp. 471-478), het dit egter 5 offisiere en 194 onderoffisiere en manskappe beloop, 'n totaal dus van 199 man, met 152 tot 162 perde.

³⁹ Nierstrasz, II band 1, p. 459.

Krupp-snelvuurkanon, kaliber 75mm.

Vir organisatoriese doeleindes en met die oog op groter doeltreffendheid, is die batterye *Royal Horse Artillery* en *Royal Field Artillery* in die veld, waar moontlik, in brigade-divisies georganiseer. Twee batterye *Royal Horse Artillery* het 'n brigade-divisie gevorm, en hiervan was die sterkte 14 offisiere en 363 onderoffisiere en manskappe met altesaam 12 kanonne, 402 perde en 22 voertuie, terwyl drie batterye veldartillerie 'n brigade-divisie *Royal Field Artillery* gevorm het. Die totale sterkte daarvan was 19 offisiere en 51 onderoffisiere en manskappe met altesaam 18 kanonne, 409 perde en 32 voertuie.⁴⁰

'n Brigade-divisie *Royal Horse Artillery* en twee brigade-divisies *Royal Field Artillery* met hul ammunisie-kolonnes het 'n korps van die artillerie gevorm. Dit is aangevoer deur 'n generaal-majoor, bygestaan deur 'n staf van 1 offisier en 6 onderoffisiere en manskappe met 7 perde en 2 voertuie, en het uit 'n totaal van 60 offisiere en 1,639 onderoffisiere en manskappe bestaan, wat

---

⁴⁰ Hierdie syfers is ontleen aan Nierstrasz, II band 1, p. 465.

oor 48 kanonne, 1,531 perde en 132 voertuie beskik het, as volg bereken: Staf: 2 offisiere en 6 onderoffisiere en manskappe met 7 perde en 'n voertuig, 1 brigade-divisie *Royal Horse Artillery* van 14 offisiere en 363 onderoffisiere en manskappe met 12 kanonne, 22 voertuie en 402 perde; 2 brigade-divisies *Royal Field Artillery*, saamgestel uit 38 offisiere en 1,022 onderoffisiere en manskappe met 36 kanonne, 64 voertuie en 818 perde; en 'n ammunisie-kolonne van 6 offisiere en 248 onderoffisiere en manskappe met 45 voertuie en 304 perde.⁴¹

Die veldartillerie was nie die enigste waaroor Groot-Brittanje vir gebruik teen die Boere beskik het nie. Daar was nl. ook die vestingsartillerie, die *Royal Garrison Artillery*, wat in drie divisies bestaan het, nl. die oostelike, die westelike en die suidelike, altesaam 775 offisiere en 20,103 onderoffisiere en manskappe sterk. Hulle was in Engeland, Indië en die onderskeie Britse kolonies versprei, en was in 104 kompanies ingedeel, die

---

⁴¹ Nierstrasz, II band 1, p. 465.

Vrystaatse Kruppkanon, kaliber 75mm.

oorlogsterkte van elkeen waarvan, volgens Nierstrasz, 5 offisiere, 6 onderoffisiere en 134 manskappe beloop het.⁴² Volgens hierdie opgawe was dus 255 offisiere en 5,543 onderoffisiere en manskappe van die *Royal Garrison Artillery* nie by kompanies ingedeel nie.

Hulle het blykbaar die bediening van die verskillende batterye bergartillerie gevorm, wat by die *Royal Garrison Artillery* ingedeel was. Die wapentuig van die *Royal Garrison Artillery* het, ten tyde van die uitbreek van die Tweede Vryheidsoorlog, nog grotendeels uit verouderde voorlaaier-kanonne bestaan, t.w. veertigponderen vyf en twintigponder-houwitwers van 8 duim, 6.6 duim en 6.3 duim kaliber. 'n Aanvang was egter reeds gemaak om die verouderde geskut geleidelik met moderne agterlaaiers van 'n kaliber van 4 duim, 5 duim, 6 duim, 8 duim, 9.2 duim, 10 duim, 12 duim, 13.5 duim en 16.25 duim te ver-

vang.⁴³ Nadere besonderhede in verband met die wapentuig van die vestingsartillerie word hieragter in paragraaf 16 Bewapening gegee.

10. DIE GENIE

Om die taak van die infanterie, kavallerie en artillerie te vergemaklik, het hulle die bystand geniet van 'n voldoende aantal tegniese opgeleide troepe, wat funksies moes verrig waartoe die gewone troepe nie in staat was nie, omdat dit buite die kader van hul opleiding geval het.

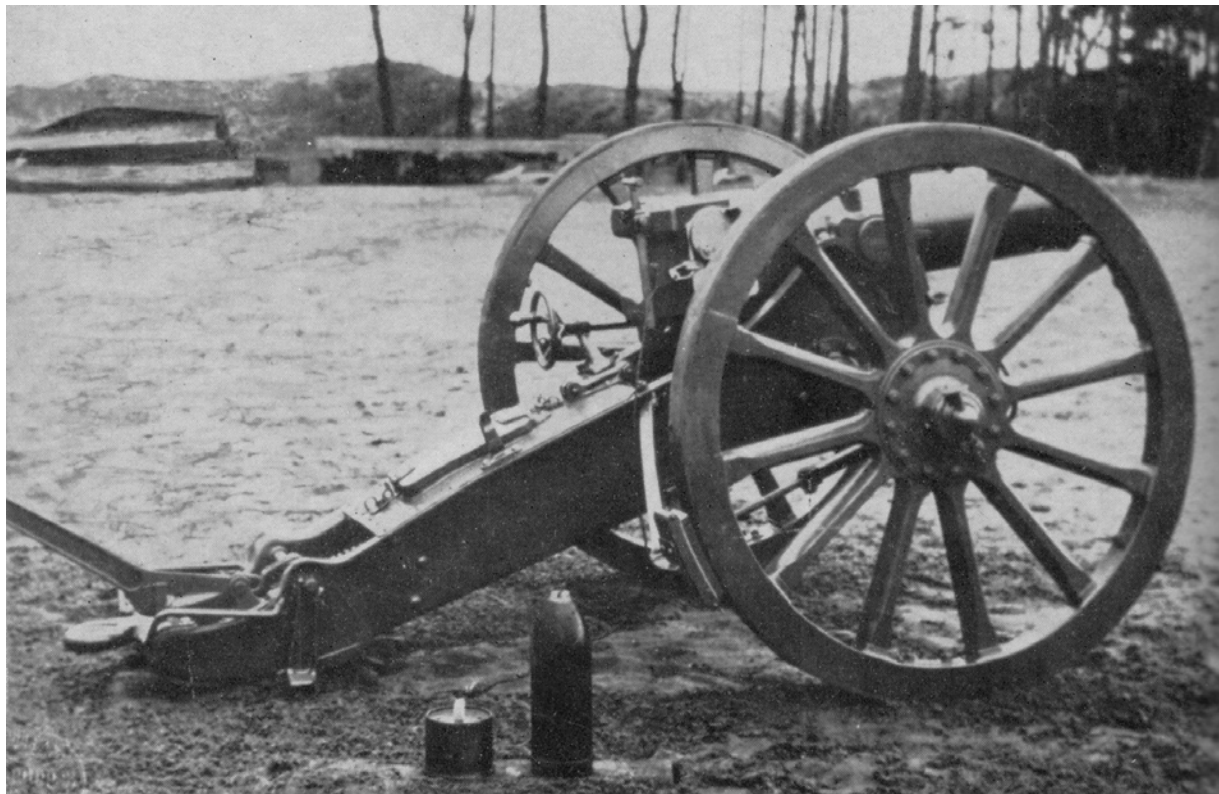
Die vernaamste hiervan was die genietroepe of die *Royal Engineers*, soos hulle in Engeland genoem is. Die offisiere, onderoffisiere, en manskappe wat daaraan behoort het, is in verskillende afdelings ingedeel, elkeen waarvan 'n deeglike opleiding in die een of ander tak van die praktiese ingenieurswese ondergaan het, in sover dit vir oorlogvoering nodig geag is. Hierdie genietroepe het, met die uitbreek van die Tweede Vryheidsoorlog, uit die volgende afdelings bestaan: (a) 'n bataljon vir die maak van brûe, 'n

---

⁴² Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 91. Volgens Nierstrasz (II band 1, pp. 459-460) was die sterkte van die *Royal Garrison Artillery* 861 offisiere, 1,621 onderoffisiere en 18,914 manskappe.

---

⁴³ Nierstrasz, II band 1, p. 460.

Krupp-Howitz, kaliber 120 mm.

“bridging battalion” genoem; (b) ’n telegraaf-bataljon; (c) ’n lugballon afdeling; (d) 8 kompanies veldpioniere, algemeen as “field companies” bekend, nl. kompanies nos. 7, 11, 12, 17, 23, 26, 37 en 38; (e) 18 kompanies vir die maak van skanse, deur die Engelse “fortress companies” genoem, t.w. kompanies nos. 1, 2, 3, 5, 6, 9, 15, 18, 20, 24, 25, 29, 31, 32, 36, 41, 42 en 43; (f) twee kompanies vir spoorweg werk, deur die Engelse “railway companies” genoem, nl. kompanies nos. 8 en 10; (g) ’n twaalfstal kompanies vir ondersee werk, algemeen as die “submarine mining companies” bekend, t.w. kompanies nos. 4, 21, 22, 27, 28, 30, 33, 34, 35, 39, 40 en M; (h) ’n kus verdedigings bataljon; (i) 4 kompanies vir topografiese werk, deur die Engelse “survey companies” genoem, nl. kompanies nos. 13, 14, 16 en 19; (j) ’n berede pionier afdeling; (k) twee veldparke deur die Engelse as “field columns” beskryf; en (l) ’n agttal kompanies vir werk by die hoofkwartier, as

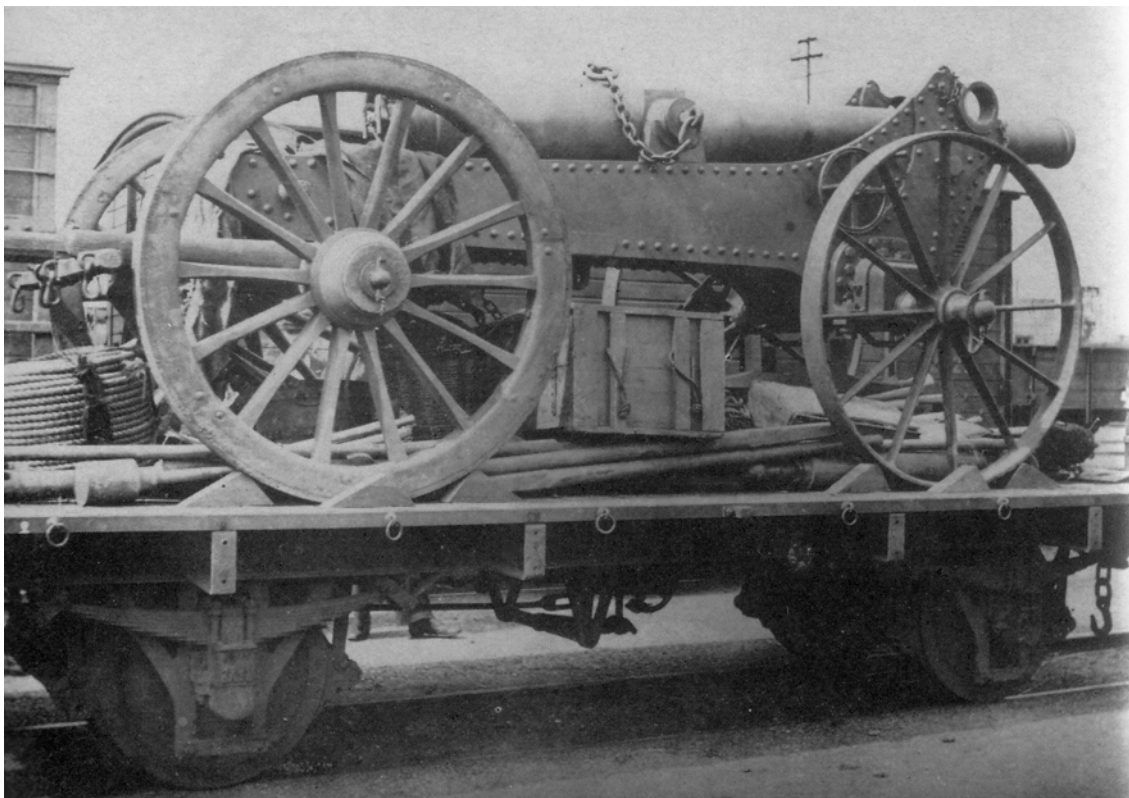
“depot companies” bekend, t.w. kompanies nos. A, B, C, D, E, F, G, en N.⁴⁴

Hierdie genietroepe was die werktuigkundiges van die leër, en hulle is dan ook op hul ekspedisies, van die nodige materiaal en toerusting voorsien om die take waarvoor hulle opgelei is, op doeltreffende wyse te verrig. So bv. was elke kompanie veldpioniere in die veld toegerus vir die lê van ’n loopbrug van 77 voet (23.5 meter) of ’n kolonnebrug van 46 voet (14 meter) lank. Elke afdeling van die bataljon vir die bou van brûe, wat aan ’n leërskorps toegevoeg is, het oor die nodige materiaal en uitrusting beskik om ’n kolonnebrug, 106 tree (97 meter) lank, vir die leër in die veld te bou; en elke afdeling van 4 seksies van die telegraaf-bataljon was uitgerus vir die oprigting van ’n telegraaflyn van 80 myl.

Ofskoon van hulle, as werktuigkundiges, nie verwag is om aktief aan gevegsoperasies deel te neem nie, was elkeen van hulle tog ten volle be

---

⁴⁴ *Ibid.*

Cruesot-vestingkanon, in posisie vir vervoer

wapen, sodat hulle hulle, in geval van noodsaak, doeltreffend teen die vyand te weer kon stel. So bv. het die berede onderoffisiere en trompetters van die verskillende genie-afdelings elkeen 'n kavalleriesabel en 'n rewolwer, en elke drywer van voertuie 'n rewolwer ontvang. Die berede manskappe van die telegraaf-bataljon en die pionier-afdelings is met karabyne bewapen, en die onberede manskappe van hierdie afdelings bowendien ook nog met lang bajonette. Dit het hulle onderskei van die onberede manskappe van al die ander genie-afdelings wat, soos die gewone infanteriste, van Lee-Metfords met kart bajonette voorsien was.⁴⁵

In oorlogstyd is hierdie genietroepe as volg by die Britse troepemagte in die veld ingedeel: Aan elke infanteriedivisie is 'n kompanie veldpioniere toegevoeg, wat bestaan het uit 7 offisiere, 8 onderoffisiere en 197 manskappe met 63 perde en 'n voertuig; en aan elke kavalleriedivisie 'n berede afdeling pioniere van 4 offisiere, 7 onderoffisiere en 116 manskappe met altesaam

102 perde. Behalwe die pionier-afdelings het elke leëdienskorps ook nog 'n korps genietroepe gekry, bestaande uit (a) 'n kompanie van 5 offisiere, 8 onderoffisiere en 200 manskappe, met 28 voertuie en 186 perde, vir die lê van pontonbrûe; (b) 4 seksies van die telegraaf-bataljon, met 'n gesamentlike sterkte van 6 offisiere, 12 onderoffisiere en 226 manskappe met 30 voertuie en 169 perde; (c) 'n lugballon-afdeling van 3 offisiere, 3 onderoffisiere en 48 manskappe met 8 voertuie en 42 perde; (d) 'n kompanie vir spoorweg werk, saamgestel uit 5 offisiere, 6 onderoffisiere en 147 manskappe met 11 voertuie en 12 perde; (e) 'n veldpark wat uit 1 offisier, 1 onderoffisier en 43 manskappe bestaan het, met 11 voertuie en 49 perde; en (f) 'n kom-

---

⁴⁵ Nierstrasz, II band 1, p. 461.

Cruesot-vestingkanon, vuurgereed

panie veldpioniere soos aan 'n infanteriedivisie toegewys.⁴⁶

Die staf van 'n korps genietroepe wat, onder aanvoering van 'n kolonel, aan 'n leërdienskorps toebedeel is, het uit 2 offisiere en 6 onderoffisiere en manskappe bestaan, met 'n voertuig en 6 perde;⁴⁷ en die totale sterkte van 'n korps genietroepe het dus, in 'n leërdienskorps wat uit en 'n voltallige infanteriedivisie en 'n voltallige kavalleriedivisie saamgestel was, 33 offisiere en 1,028 onderoffisiere en manskappe beloop, met altesaam 90 voertuie en 629 perde.

---

⁴⁶ *Ibid.*, pp.460-461 en 465. Nierstrasz se opgawes van die getalle offisiere wat in 'n kompanie veldpioniere en 'n kompanie belas met die lê van pontonbrûe gedien het, verskil enigsins. Volgens sy opgawe op p. 461 was die sterkte van die offisiërskorps van 'n kompanie veldpioniere slegs 6 van die van 'n afdeling belas met die lê van pontonbrûe slegs 3. Skrywer aanvaar egter sy opgawe op p. 465 waar die betrokke getalle offisiere as 7 en 5 aangegee word.

⁴⁷ Nierstrasz, II band 1, p. 465.

11. DIE DIENSKORPS TROEPE

'n Tweede groep bykomstige troepe wat die taak van die troepemagte in die veld vergemaklik het, was die manne van die dienskorps van die leër, by die Engelse as “Army Service Corps troops” bekend. Hulle moes alle aangeleenthede met betrekking tot die vervoer van die troepe en voorrade, die aankoop en uitdeling van proviand, voer, brandstof en ander krygskommissariaat, die werk van verpleging, die voorsiening van trek- en rydiere aan die troepe, en wat dies meer sy, by die verskillende troepeafdelings behartig.

Hierdie dienskorps het uit altesaam 38 kompanies bestaan, van wie 34 met die transportwerk belas was, en die ander vier die werk by die depots waar hulle geplaas was, moes behartig.⁴⁸ Die sterkte in vredestryd van 'n kompanie belas met transportwerk was 51 man, waaronder 2 offisiere en 7 onderoffisiere, met 36 perde. In oorlogstryd is aan die hoër samehange van die leër egter

---

⁴⁸ Nierstrasz, II band 1, p. 461.

Pom-Pom

oorlogsterke kompanies van hierdie diens-korps-troepe verskaf. So bv. is aan elke infanterie-brigade 'n komanie van 6 offisiere en 174 onder-offisiere en manskappe van die leërdienskorps-troepe toegevoeg, met 23 voertuie en 184 perde, terwyl aan elke infanterie-divisie vir transport, verpleging, ens., bowendien ook nog 4 offisiere en 93 onderoffisiere en manskappe uit hierdie dienskorps toegewys is, met 16 voertuie en 84 perde.⁴⁹ Elke kavalleriebrigade is van 'n afdeling van 4 offisiere en 110 onderoffisiere en manskappe van die Army Service Corps voorsien, met 26 waens en 123 perde, terwyl 'n leërdienskorps ook nog 4 offisiere en 145 onderoffisiere en manskappe uit die afdeling gekry het, met 88 waens en 172 perde — behalwe die troepe wat uit die afdeling aan brigades en divisies toegewys is.⁵⁰

Die wagmeesters, sersante en trompetters van die dienskorps-afdelings is met kavalleriesabels en rewolwers bewapen, die berede manskappe met

Lee-Metford karabyne, en die voetgangers met karabyn en bajonet.⁵¹

12. DIE ROYAL ARMY MEDICAL CORPS

'n Derde belangrike bykomstige afdeling wat aan die Britse "Regular Army" toegevoeg is, was die *Royal Army Medical Corps*, wat met die mediese versorging van die troepe belas was, en uit 19 kompanies en 'n sentrale depot bestaan het. Die lede daarvan was doeltreffend opgelei met die oog op die mediese behandeling van die troepe in die veld, en daar is dan ook by die voer van oorloë 'n dokter aan elke infanterie-bataljon, kavallerie-regiment of ander selfstandige afdeling troepe verskaf. Hy moes die siekes en gewondes in die veld verpleeg en die gesondheid van die afdeling op 'n goeie voet hou, en is in die taak bygestaan deur 2 man van die *Royal Army Medical Corps*. Die troepemag by wie hulle diens gedoen het, het hulle twee man uit elke komanie gegee, wat spesiale opleiding in die verpleegkunde ontvang het, en dus bevoeg was

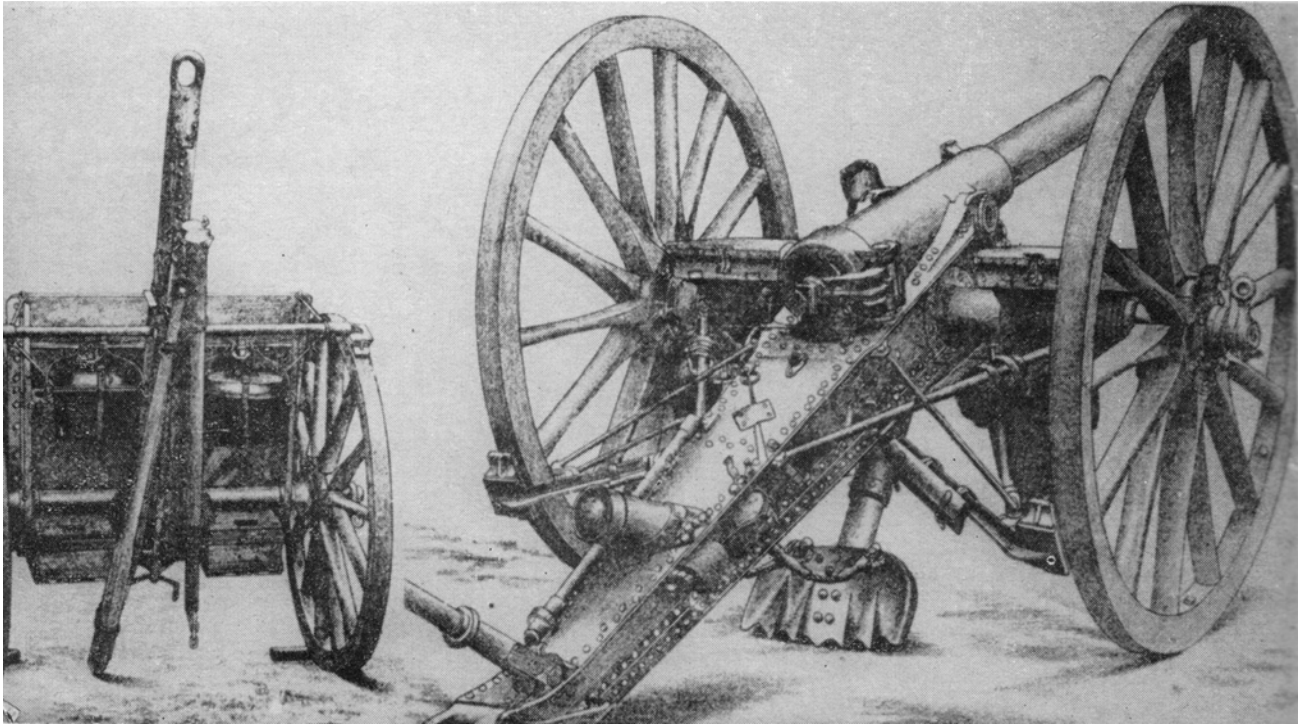
---

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ *Ibid.*, p. 462.

---

⁵¹ *Ibid.*

12-ponder Armstrongkanon

om hulle ter syde te staan. Hulle is in die veld steeds van alle nodige medikamente, verbande en mediese apparaat voorsien om hul werk doeltreffend uit te voer. Hierdie medikamente en mediese apparaat moes die betrokke troepe-afdeling in die veld altyd vergesel, in 'n spesiale tas op die rug van 'n muil verpak. Aan elke infanterie- of kavallerie-brigade is 'n hele gesondheids afdeling van 3 offisiere en 58 onder-offisiere en manskappe toegevoeg, met 15 voertuie, terwyl elke divisie ook 'n veldhospitaal bygekry het, wat 100 siekes en gewondes kon huisves, en deur 'n mediese personeel van 5 offisiere, 8 onderoffisiere en 27 manskappe met 6 voertuie bedien is.⁵²

Altesaam het die Britse leër op die vooraand van die Tweede Vryheidsoorlog oor 'n mediese personeel van 3,707 man (o.w. 831 offisiere) beskik.⁵³

---

⁵² Nierstrasz, II band 1, p. 462.

⁵³ Sien paragraaf 1, Sterkte en Samestelling. In die begroting van 1898-1899 is begroot vir 598 dokters en 'n

13. DIE ARSENAAL

Die laaste bykomstige afdeling van die Britse “Regular Army” wat vermelding verdien, is die afdeling van die arsenaal, die sgn. *Army Ordnance Corps*, wat met die beheer en verskaffing van wapens, ammunisie, uitrusting, kleding, en wat dies meer sy, aan die leër belas was en, volgens Nierstrasz, in vredestryd uit 191 offisiere, 204 onderoffisiere en 707 manskappe bestaan het, wat in 10 kompanies en 'n depot ingedeel was.⁵⁴

“Ordnance and Medical Corps” van 195 offisiere en 4,292 onderoffisiere en manskappe.

⁵⁴ Nierstrasz, II band 1, p. 462. Volgens die *Times History of the War in South Africa*, VI, p. 449, het die *Ordnance department* voor die uitbreek van die Tweede Vryheidsoorlog uit 167 offisiere en 911 onderoffisiere en manskappe bestaan, en 'n reserwe van 210 man wat hulle almal by mobilisasie vir diens aangemeld het. Volgens die publikasie was die korps op dié stadium in 11 kompanies ingedeel “nine of which were stationed at home and two in South Africa, while smaller detachments of the corps were distributed at the various colonial stations throughout the Empire”.

Volgens Britse amptelike gegewens was die sterkte van hierdie *Army Ordnance Department and Corps* by die uitbreek van die Tweede Vryheidsoorlog 227 offisiere en 1,433 onderoffisiere en manskappe — 'n totaal dus van 1,660 man, dwarsoor die aardbol versprei.⁵⁵ Hiervan was, volgens die *Times History of the War in South Africa*, op die tydstip 446 man reeds in of onderweg na Suid-Afrika.⁵⁶ Hulle is op verskillende punte op die verbindingslinies geplaas, georganiseer in kompanies van oorlogsterkte, elkeen waarvan uit 1 offisier, 13 onderoffisiere en 67 manskappe bestaan het. Hiervan was die wagmeesters en stafpersoneel met kavalleriesabels en rewolwers bewapen, en die sersante en gewone manskappe met karabyne en lang bajonette.⁵⁷

14. DIVERSE AFDELINGS

Ander bykomstige groepe wat diens in of ten behoeve van die Britse “Regular Army” verrig

---

⁵⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 91.

⁵⁶ *Times History*, VI, p. 449.

⁵⁷ Nierstrasz, II band 1, p. 463.

het, bv. die *Army Veterinary Department* wat uit 131 man, almal offisiere, saamgestel was, die *Army Pay Department and Corps* wat uit 205 offisiere en 582 onderoffisiere en manskappe bestaan het, die veldpredikers (sterkte 87 man, almal offisiere), en ander dergelike, word nie hier behandel nie.

15. DIE BRITSE LEËRDIENSKORPS

Met die oog op gesonde organisasie en beheer, is die genoemde afdelings van die Britse staande leër in leërdienskorps van byna 40,000 man elk saamgevoeg. So 'n leërdienskorps, deur die Engelse 'n “Army Service Corps” genoem, het onder bevel van 'n generaal gestaan, bygestaan deur 'n staf van 170 offisiere, onderoffisiere en manskappe, en was saamgestel uit: (a) 'n staf van 34 offisiere en 137 onderoffisiere en manskappe met altesaam 123 perde; (b) drie infanteriedivisies, wat altesaam uit 978 offisiere en 29,124 onderoffisiere en manskappe bestaan het, met 54 kanonne, 24 masjiengewere, 840 voertuie en 5,340 perde; (c) 'n kavallerie-regiment, 25 offisiere en 506 onderoffisiere en manskappe

sterk, met 536 perde, 'n masjiengeweer en 14 voertuie; (d) die regiment staf van 'n kavallerie-brigade (7 offisiere en 44 onderoffisiere en manskappe met 8 voertuie en 53 perde); (e) 'n korps van die artillerie, saamgestel uit 'n brigade-divisie *Royal Horse Artillery* en twee brigade-divisies *Royal Field Artillery* (sterkte 60 offisiere en 1,639 onderoffisiere en manskappe, met altesaam 48 kanonne, 132 voertuie en 1,531 perde); (f) 'n ammunisiepark van 20 offisiere en 672 onderoffisiere en manskappe, met 119 voertuie en 848 perde; (g) 'n korps genietroepe, saamgestel uit 'n staf van 2 offisiere en 6 onderoffisiere en manskappe, 'n ponton-afdeling van 5 offisiere en 208 ondergeskiktes, 'n telegraaf afdeling van 6 offisiere en 238 ondergeskiktes, 'n ballonseksie van 3 offisiere en 51 ondergeskiktes, 'n veld kompanie van 7 offisiere en 205 ondergeskiktes, 'n veldpark van 1 offisier en 44 ondergeskiktes, en 'n spoorweg kompanie van 5 offisiere en 153 ondergeskiktes — dus 29 offisiere en 905 onderoffisiere en manskappe altesaam, met 90 voertuie en 527 perde; (h) 'n bataljon van die infanteriekorps, sowat 29 offisiere

en 981 onderoffisiere en manskappe sterk, met 'n masjiengeweer, 10 voertuie en 42 perde; (i) 'n voorrade kolonne (“supply column”) van 6 offisiere en 145 onderoffisiere en manskappe, met 38 voertuie en 174 perde; (j) 'n verplegingspark (9 offisiere en 531 onderoffisiere en manskappe, met 749 perde); (k) 'n veldbakkery waarvan die bediening uit 5 offisiere en 312 onderoffisiere en manskappe bestaan het, met 10 voertuie en 196 perde; en (l) 'n veldhospitaal met 'n bemanning van 5 offisiere en 56 onderoffisiere en manskappe met 6 voertuie en 28 perde.

As by hierdie totaal van 1,207 offisiere en 35,052 onderoffisiere en manskappe wat in die veld diens gedoen het, die getal gevoeg word van 37 offisiere en 3,299 onderoffisiere en manskappe wat in die reel by die basis agtergelaat is, dan moet die totale sterkte van 'n leërdienschors op 39,595 man gestel word, met altesaam 10,147

perde, 102 kanonne, 26 masjiengewere en 1,274 voertuie.⁵⁸

Van hierdie totaal van 39,000 tot 40,000 man, was 'n ruim aantal egter vir ander take aan die front bestem as vir die bediening van vuurwapens, lanse of sabels, en die werklike gevegskrag van so 'n leërdienskorps moet dus bereken word volgens die getal wapens waaroor daar beskik is, t.w. 102 veldkanonne, 26 masjiengewere, 22,600 gewere en 804 sabels.⁵⁹

16. BEWAPENING

Oor die wapentuig waaroor die Britse leër vir die oorlog teen die Boere beskik het, kan die volgende meegedeel word.

Sedert 1888 is as infanteriewapen die Lee-Metford geweer gebruik, 'n magasyngeweer, kaliber .303 duim. Weens verskillende gebreke

daaraan, is in 1895 begin met die vervaardiging van 'n nuwe model daarvan, die Lee-Enfield genoem. Dit het van die Lee-Metford slegs daarin verskil dat die Lee-Metford-loop van sewe groewe vervang is deur 'n Lee-Enfield-loop van vyf groewe. Origens was dit van presies dieselfde konstruksie. Die oorskakeling van die Lee-Metford na die Lee-Enfield het dan ook nie met haas geskied nie, en tydens die Tweede Vryheidsoorlog was slegs die *Yeomanry* en 25,000 reserviste met die Lee-Enfield bewapen.

Die Lee-Metford, sowel as die Lee-Enfield, was 'n selflaai geweer met 'n grendelslot en 'n verwyderbare magasyn vir 10 patrone, wat in twee rye langs mekaar gelê het en een-een in die magasyn gelaai moes word. Die staalloop het slegs vir die onderste gedeelte in die houtlaai gelê, en die binnekant van die kolf was gedeeltelik uitgehol om ruimte te maak vir 'n olieflessie, deurtrekker en poetslappies.

Die maksimum vuurafstand was 2,800 tree, die trompsnelheid 610 meter per sekond en die lengte van die aanslagstrook tot op 500 tree. Die gewig

---

⁵⁸ Hierdie gegewens is ontleen aan Nierstrasz, II band 1, pp. 464-465, en Cd. 1792, *Appendices to the Minutes of Evidence taken before the Royal Commission on the War in South Africa*, p. 96, Tabel C van Bylaag no. 5z.

⁵⁹ Nierstrasz, II band 1, p. 465.

van die ongelaaiide geweer, sonder bajonet, was 8.261 lb., en gelaai, met bajonet bevestig, het dit 9.33 lb. geweeg. Die lengte daarvan, sonder bajonet, was 3 voet 112 duim (1.21 meter), en met bajonet 4 voet 114 duim (1.52 meter). Die bajonet self, wat net onder 'n pond geweeg het (425 gram), was sowat 154 duim (40 cm.) lank, tweesnydend, en het 'n houtgreep gehad.

Die koeëls, vervaardig uit harde lood met 'n nikkelmantel omhul wat by die punt verdik was, het 13 gram geweeg, en was in 'n geelkoper dop gelaai wat 1.92 gram kordiet as ontploffingstof bevat het. Elke patroon het 31 gram geweeg — dus sowat 6.2 gram swaarder as die Mauserpatroon, wat deur die Boere gebruik is.⁶⁰

As kavallerie-handwapen is die Lee-Metford karabyn gebruik, wat 7.88 duim (20 cm.) korter en .837 lb. (.38 kg.) ligter as die Lee-Metford geweer, dog origins van dieselfde konstruksie, was. Die Yeomanry-kavallerie was egter uitgerus met die Martini-Enfield karabyn — 'n

Martini karabyn met 'n Enfield loop, wat geskiet het met Lee-Enfield infanterie patrone. Die gewig daarvan was 8 lb. (3.63 kg.) en die lengte 3 voet 4 duim (1.02 meter).⁶¹

Voorts was die kavallerie uitgerus met ligte sabels, effens geboe, en gebou vir kap en steek, wat in 'n staalskede, aan die saal bevestig, gedra is. Die gewig daarvan was 2.2 lb. (1 kg.) en die lengte van die lem 32.3 duim (82 cm.). Die gardekavallerie was egter met swaarder sabels of slagswaarde bewapen. Enkele kavallerieregimente was ook met lanse bewapen, met bamboesstele of houtstele. Die lengte daarvan was 9 voet (2.75 meter) en die gewig van die bamboessteellanse 4 lb. (1.81 kg.), terwyl die lanse met houtstele 4½ lb. (2.04 kg.) elk geweeg het.⁶²

Ook was elke kavallerie-regiment en elke infanterie-bataljon vergesel van 'n Lee-Metford masjiengeweer, wat soms vir vervoer op perde

---

⁶⁰ Vgl. *Ibid.*, p. 472.

---

⁶¹ Nierstrasz, II band 1, p. 473.

⁶² *Ibid.*, p. 473.

verpak, dog soms ook op wiele gemonteer en deur perde (in die geval van die kavallerie) of muile (in die geval van die infanterie) getrek is. Dit was ingestel vir afstande van tot 2,500 tree en het 600 skote per minuut gevuur. Elke masjiengeweer by 'n kavallerie regiment het vergesel gegaan van 14 patroonbande, gevul met 250 patrone elk, en 'n verdere reserwe van 2,000 patrone — dus 5,500 patrone altesaam. Die gewig van die masjiengeweer was 58 lb. (26.33 kg.), die van die onderstel 737 tot 935 lb. (335 tot 425 kg.) en die van die ammunisie 935 lb. (425 kg.).⁶³

Die artillerie wapens waaroor die leër beskik het, kan in drie groepe verdeel word, t.w. (a) die van die veld artillerie wat ingedeel was in veldbattery, berede batterye en houwitser-batterye, (b) die van die bergartillerie en (c) die van die vestingsartillerie.

Die wapen van die gewone veldartillerie was die 15-ponder-Armstrong agterlaaierkanon van

3 duim (7.62 cm.) kaliber, en die van die berede artillerie die 12-ponder-Armstrong agterlaaier. Die kanonne was volgens dieselfde patroon gebou, en die enigste verskil tussen hulle was dat die 15-ponder swaarder was as die 12-ponder, en ook verder kon skiet. Die stalloop van 18 groewe van die 15-ponder het, met sy sluitstuk, 779 lb. (354 kg.) geweeg, en die van die 12ponder 678 lb. (308 kg.); en die totale gewig van die 15-ponder, sonder kanonwa, was 2,015 lb. (915 kg.), 748 lb. (33,9 kg.) swaarder as die 12-ponder. Kompleet uitgerus vir diens het die 15-ponder 4,140 lb. (1,880 kg.) geweeg, en die 12-ponder 3,355 lb. (1,525 kg.).

Die loop van die 15-ponder kon tussen 5° en 16° gelig, en ingestel word om tot 5,100 tree ver te skiet, terwyl die 12-ponder, waarvan die loop tussen 8° en 16° gelig kon word, ingestel kon word vir vuur afstande tot 4,000 tree. Die maksimum skietafstand was 6,000 tree vir die 15-ponder en 5,500 tree vir die 12-ponder.

Die kanonne het geskiet met kartetse wat 12 lb. (5.9 kg.) geweeg en 314 koeëls bevat het, en

---

⁶³ Sien *Ibid.*, pp. 475-475A.

granaat-kartetse waarvan daar twee soorte was, een waarvan ontwerp was vir die veldkanonne terwyl die ander spesiaal vir gebruik deur die berede artillerie ontwerp was. Die granaat-kartetse wat deur die 15-ponder-veldkanonne gebruik is, het 13.95 lb. (6.34 kg.) geweeg en 200 koeëls bevat met 'n springlading van 42 gr. swart kruit, terwyl die wat vir gebruik van die 12-ponders ontwerp is, 156 koeëls bevat en slegs 12.35 lb. (5.6 kg.) geweeg het, en met 'n springlading van 32¾ gram swart kruit gelaai was. Die doppe of kardoese was gelaai met rooklose kordiet: 1 lb. (.454 kg.) vir die 15-ponders en ongeveer .8 lb. (366 gr.) vir die 12-ponders. Die dubbellonte van die 15-ponders was gestel vir afstande tot 3,400 tree en die van die 12-ponders tot 3,700 tree.⁶⁴

As wapen van die houwitser-batterye is agterlaaier veld-houwitsers van 5 duim kaliber, wat geheel en al uit staal vervaardig en van dieselfde tipe sluitstuk as die Armstrongs voorsien was, gebruik. Die gewig van die

sluitstuk en loop was 1,067 lb. (485 kg.), en die maksimum vuurafstand 4,900 tree. As ammunisie het dit gebruik staalgranate van sowat 50 lb. (22.62 kg.), liddiet-granaat-kartetse van dieselfde gewig, gevul met 372 koeëls, en kartetse wat 48.66 lb. (22.12 kg.) geweeg het, gevul met 433 koeëls.⁶⁵

Die bergartillerie was met 7-ponder-voorlaaier bergkanonne van 22 duim kaliber bewapen, met 'n maksimum vuurafstand van 4,000 tree. Die ammunisie daarvan het bestaan uit granate van 7.6 lb. (3.45 kg.), granaat-kartetse van dieselfde gewig, wat met 100 groot en 11 klein koeëls gelaai was, en kartetse wat 6.7 lb. (3.04 kg.) geweeg en 159 koeëls bevat het.⁶⁶

Die vestingsartillerie het oor veertien tipes kanonne beskik, waarvan vyf soorte voorlaaiers was van 'n verouderde tipe, t.w.

(a) Die veertigponder van 4.65 duim (11.8 cm.) kaliber. Dit het 3,900 lb. (1776 kg.) geweeg

---

⁶⁴ Sien Nierstrasz, II band 1, pp. 473-474.

---

⁶⁵ *Ibid.*, p. 474.

⁶⁶ *Ibid.*, p. 474.

en die gewig van sy ammunisie was as volg: geskutsloading (swart kruit) 6.7 lb. (3.05 kg.), granaat 42.13 lb. (19.15 kg.), granaat-kartetse (lading 118 koeëls) 42.9 lb. (19.5 kg.), en kartetse (lading 405 koeëls) 37.4lb. (17 kg.);

(b) Die vyf en twintigponder van 2.9 duim (7.4 cm.) kaliber. Sy gewig was 689 lb. (313 kg.), die van sy geskutsloading (swart kruit) 4.47 lb. (2.03 kg.), die van sy granaat en granaat-kartetse (lading 158 koeëls) 24.86 lb. (11.3 kg.), en die van sy kartetse (lading 245 koeëls) 24.2 lb. (11 kg.);

(c) Die houwitser van 8 duim kaliber. Dit het 7,590 lb. (3,450 kg.) geweeg, sy geskutsloading (swart kruit) 7.6 lb. (3.476 kg.) tot 3.476 lb. (1.58 kg.), sy granaat en granaat-kartetse (lading 546 koeëls) 179.17 lb. (81.44 kg.) en sy kartetse (lading 75 koeëls) 72.6 lb. (33 kg.).

(d) Die 6.6 duim kaliber houwitser. Sy gewig was 4,017 lb. (1,826 kg.), die van sy geskutsloading (swart kruit) 4.97 lb. (2.26 kg.)

tot 2 lb. (.9 kg.), en die van sy granaat, granaat-kartetse (lading 252 koeëls) en kartetse (lading 224 koeëls) 992 lb. (45.25 kg.); en

(e) Die 6.3 duim kaliber houwitser. Dit het 2,009 lb. (913 kg.) geweeg, sy geskutsloading (swart kruit) 4.33 lb. (1.97 kg.) tot 2.53 lb. (1.15 kg.), sy granaat 76.3 lb. (34.7 kg.), sy granaat-kartetse (lading 158 koeëls) 69.67 lb. (31.67 kg.) en sy kartetse (lading 50 koeëls) 49.5 lb. (22.5 kg.).

Die ander nege soorte vestings-kanonne was agterlaaiers van die modernste konstruksie. Hulle was;

(a) Die model VI: kaliber 4 duim, maksimum vuurafstand 7,679 tree, gewig van projektiel 24.49 lb. (11.13 kg.);

(b) Die model V: kaliber 5 duim, maksimum vuurafstand 8,676 tree, gewig van projektiel 54.62 lb. (24.83 kg.);

- (c) Die model VI: kaliber 6 duim, maksimum vuurafstand 9,995 tree, gewig van projektiel 99.55 lb. (45.25 kg.);
- (d) Die model VIIa: kaliber 8 duim, maksimum vuurafstand 7,996 tree, gewig van projektiel 208.8 lb. (94.91 kg.);
- (e) Die model VII: kaliber 9 duim, maksimum vuurafstand 9,995 tree, gewig van projektiel 378.24 lb. (171.93 kg.);
- (f) Die model IV: kaliber 10 duim, maksimum vuurafstand 9,995 tree, gewig van projektiel 497.7 lb. (226.23 kg.);
- (g) Die model VII: kaliber 12 duim, maksimum vuurafstand 9,995 tree, gewig van projektiel 814.7 lb. (370.32 kg.);
- (h) Die model IV: kaliber 13.5 duim, maksimum vuurafstand 12,000 tree, gewig van projektiel 1,244.25 lb. (565.57 kg.), en

- (i) Die model I: kaliber 16.25 duim, maksimum vuurafstand 12,000 tree, gewig van projektiel 1,791.72 lb. (814.42 kg.).⁶⁷

Tydens die oorlog in Suid-Afrika het die Engelse baie min gebruik van hul vestings-kanonne gemaak, omdat daar geen beleërde vestings was wat deur die Boere verdedig is nie en die kanonne, vanweë hul gewig, ongeskik was vir gebruik in die veld. Die verdraende geskut waarvan hulle die voorkeur gegee het, was skeepskanonne wat op spesiale onderstelle gemonteer is vir gebruik in die veld, veral swaar kanonne van 4.7 duim kaliber en die ligter 12-ponders van die vloot.

'n Verdere beskouing oor die bogenoemde wapentuig, hul voortreflike en minder voortreflike hoedanighede soos dit aan die lig gekom het tydens die oorlog in Suid-Afrika, en die wyse waarop dit deur die Britse leer gebruik is, sal te geleëner tyd, na die beskrywing van die verloop van die militêre stryd, gegee word.

---

⁶⁷ Sien Nierstrasz, II band 1, p. 475.

17. AMMUNISIEVOORRADE VERSKAF

Om seker te maak dat die leër nie weens gebrek aan ammunisie verhinder word om sy funksie uit te voer nie, is die volgende reëls neergelê:

- (a) Elke 15-ponderkanon in 'n battery Royal Field Artillery moes in die veld steeds oor 305 bomme beskik, nl. 289 granate en 16 kartetse, en elke 12-ponder in 'n battery Royal Horse Artillery oor 303 bomme, t.w. 288 granate en 15 kartetse. Hiervan moes 150, w.o. 8 kartetse, by die 15-ponder-battery onmiddellik vir elke kanon beskikbaar wees, en 142, w.o. 8 kartetse, by die 12-ponder-battery. Die res moes by die ammunisie-kolonne en ammunisiepark in voorraad gehou word: 74 granate en 4 kartetse vir elke 15-ponder, en 95 granate en 4 kartetse vir elke 12-ponder, digby, by die ammunisiekolonne, en die res verder weg, by die ammunisiepark.⁶⁸
- (b) Vir elke masjiengeweer by die infanterie-afdeling moes 28,400 patrone voorradig wees

(waarvan 4,000 by die masjiengeweer self gehou moes word, 6,600 in die ammunisie-waens van die betrokke bataljon of regiment, 8,800 by die ammunisiekolonne van die betrokke divisie, en 9,000 by die ammunisiepark), en vir elke masjiengeweer by die berede troepe (kavallerie en berede infanterie) 45,300. Hiervan moes 3,500 by die masjiengeweer self gehou word, 17,600 in die bataljon of regiment se ammunisiewa, 13,200 by die ammunisiekolonne van die divisie, en 11,000 by die ammunisiepark.⁶⁹

- (c) Vir elke infanteris moes 309 en vir elke berede infanteris 362 Lee-Metford patrone in die veld beskikbaar wees, waarvan honderdtal deur die soldaat persoonlik met hom meegevoer, en die res by die ammunisiewaens en ammunisiepark gereed gehou moes word: 77 vir elke gewone en 130 vir elke berede infanteris in die onderskeie bataljons of regimente se ammunisiewaens, 'n verdere 77 vir elke gewone en 56 vir elke berede infanteris by die

---

⁶⁸ Nierstrasz, II band 1, p. 465.

---

⁶⁹ *Ibid.*, p. 466.

ammunisiekolonne van die divisie, en die res by die ammunisiepark van die leërmag.

(d) Aan die kavalleriste, artilleriste, genietroepe en dienskorps troepe is veel minder patrone verskaf, aangesien hulle hulle by die uitoefening van hul pligte nie soveel van geweervuur bedien het nie, nl. 79 aan elke kavalleris, 60 aan elke artillerie soldaat, 160 aan elke onberede en 140 aan elke berede manskap in die genieafdeling, en 30 aan elke soldaat in die dienskorps. Hiervan moes hulle slegs 'n gedeelte by hulle hou: elke kavalleris 30, elke lid van die artillerie en van die dienskorps 20, en elke soldaat in die genieafdeling 50. Die res van hul ammunisie was agtertoe, by die divisie se ammunisiekolonne, ammunisiepark, en ammunisiewaens.⁷⁰

(e) Ten slotte is aan elke soldaat wat in die afdelings artillerie, kavallerie, infanterie en genie van rewolwers voorsien was, 36 patrone verskaf, waarvan 'n twaalfstal deur die

betrokke soldate by hulle gehou moes word, en die res by die ammunisiewa, die voorraadwa en die ammunisiekolonne te kry was: 'n twaalfstal vir elke kavalleris en infanteris by die ammunisiewa, 'n verdere twaalfstal vir elke lid van die artillerie, die kavallerie en geniekorps by die voorraadwa, en 'n laaste twaalfstal vir elke lid van die afdelings artillerie, kavallerie en geniekorps by die ammunisiekolonne.⁷¹

18. MILITÊRE OPLEIDING EN KRYGSEVARING

Militêre ondervinding het hierdie groot, goed toegeruste leer in 'n oormaat gehad. Sedert die aanvang van die tweede helfte van die 19de eeu tot met die uitbreek van die Tweede Vryheidsoorlog, was Groot-Brittanje in nie minder as vier en dertig oorloë en militêre ekspedisies op die een of ander plek op die aardbol betrokke nie, en was daar inderdaad net sewe jaar waarin afdelings van die leer nie êrens aan veg was nie, nl. 1862, 1866,

---

⁷⁰ Nierstrasz, II band 1, p. 466.

---

⁷¹ *Ibid.*

1869, 1874, 1876, 1883 en 1884.⁷² Hierdie oorloë, die langste waarvan vyf jaar aaneen geduur het — t.w. die eerste Soedanese oorlog (1885-1890) en die oorlog op die noord-westelike grens van Indië (1888-1893) — het egter feitlik deurgaans slegs die aandag van afdelings van die Britse leër geverg. Hulle was byna nooit so swaar dat dit groot massas troepe van verskillende soorte wapens genoodsaak het om gekombineerd daarin op te tree nie, en het dus nie veel daartoe bygedra om eienskappe wat vir suksesvolle militêre optrede noodsaaklik was, by die troepe te ontwikkel nie, bv. die kuns om reg op te ruk en intelligent te verken. Allermens het dit die Britse militêre leiers die kuns geleer om groot troepemagte te hanteer, of die draers van die verskillende soorte wapens — artillerie, kavallerie en infanterie — te leër hoe om in aksie saam te werk.⁷³ Hulle het, intendeel, bygedra om 'n neiging by die Britse krygsmanne te kweek om in losse afdelings te veg, en die

---

⁷² 'n Volledige lys van hierdie oorloë en ekspedisies is te vinde in *Times History*, II, p. 25, voetnoot aldaar.

⁷³ German Official Account of the War in South Africa, I, p. 29.

besef te ondermyn dat eenheid van rigting, die gekombineerde aksie van artillerie, kavallerie en infanterie, en veg tot die laaste man toe, noodsaaklik was met die oog op sukses in 'n oorlog.⁷⁴

Die ongunstige omstandighede in Groot-Brittanje waaronder rekrute as soldate opgelei is, het hierdie neiging bevorder. Die oppervlakte van die digbevolkte Britse eilande was nl. uiters beperk, en oop en onbewoonde stukke grond wat as geskikte oefenvelde vir die opleiding van die leër gebruik kon word, dus alles behalwe volop. Die wat daar wel was, kon ook nie almal as oefenterreine gebruik word nie, aangesien die wet militêre maneuvres op grond wat nie aan die staat behoort het nie, feitlik verbied het. Die gevolg was dat die troepe vir praktiese oefeninge in die veld op 'n aantal goewerments plase aangewese was, wat in geaardheid en bodemgesteldheid, baie eenders en, op enkele uitsonderings na, so klein was dat gesamentlike oefeninge van die draers van die verskillende soorte wapens — artillerie,

---

⁷⁴ *Ibid.*, pp. 29-30.

kavallerie en infanterie — nie daarop moontlik was nie.⁷⁵ Sulke gesamentlike oefeninge van die groter taktiese eenhede, wat onontbeerlik was met die oog op die ontwikkeling van die vermoë om met goeie gevolg gekombineerd in die veld te kan optree, was slegs op 'n paar plekke in Groot-Brittanje en slegs vir 'n gedeelte van die Britse krygsmag moontlik. Die res van die troepe moes hulself met oefeninge in geïsoleerde eenhede op die kleiner oefenvelde tevrede stel.

Die gevolg was dat die nodige samehang tussen die draers van die verskillende soorte wapens — artillerie, kavallerie en infanterie — en, ja, selfs tussen die groter eenhede van draers van dieselfde wapen, bv. Infanterie-brigades, kavallerie-brigades, ens., nie op die oefenvelde in Groot-Brittanje aangekweek kon word nie. Dit moes gaandeweg deur dure en sure ondervinding op die oorlogsveld self ontwikkel word, tot groot nadeel van die Britse oorlogspogings in die buiteland. So bv. was, weens gebrek aan die broodnodige

---

⁷⁵ *German Official Account of the War in South Africa*, I, pp. 25, 27-28.

gesamentlike veldoefeninge, die artillerie nie goed genoeg afgerig om glad met die infanterie saam te werk en laasgenoemde se bewegings teen die vyand met die nodige effek te ondersteun nie. Daar het selfs by die verskillende batterye in 'n brigade-divisie — 'n formasie wat nie in vredestryd in Groot-Brittanje bestaan het nie dog eers by mobilisasie gevorm is — nie die hegte eenheidsband bestaan wat nodig was om die hoogste sukses te verseker nie. Hierdie gebrek aan samehang is ook waarneembaar by die vier bataljons wat 'n Britse infanteriebrigade gevorm het. Weens gebrek aan voldoende oefen ruimtes kon hierdie bataljons selde as brigade saam oefen, met die gevolg dat daar, op enkele uitsonderings na, nie die hegte eenheidsband tussen hulle gesmee is wat nodig was om hulle as 'n eenheid op die slagveld te laat optree nie. Hulle het eenvoudig, al was hulle ook nominaal in 'n brigade saamgevoeg, as onafhanklike eenhede bly handel.⁷⁶

---

⁷⁶ *Ibid.*, pp. 25-28.

Ook in ander opsigte het die felt dat die oefenterreine in Groot-Brittanje so klein en so eenders was, sy stempel op die Britse leër afgedruk. So bv. het dit die troepe gedwing om dig byeen te bly — ’n neiging wat deur die oorlog in die Soedan, waar dit noodsaaklik was om in geslote geledere te veg, versterk is — en dit het by die troepe ’n voorliefde aangekweek om in sarsies te vuur en skoktaktieke toe te pas. Dat sulke taktieke nie met sukses teen die Boere in Suid-Afrika toegepas sou kon word nie, sou die Engelse eers deur dure ondervinding in die stryd in Suid-Afrika moes kom uitvind. Die eenhede wat die swaarste daaronder gely het, was die van die infanterie en die artillerie. Laasgenoemde kon op die klein oefenvelde nie verder as 1,500—3,000 treë met hul kanonne skiet nie, en het gaandeweg die indruk opgedoen dat dit die normale effektiewe vuur afstande in ’n kryg was. Eers op die Suid-Afrikaanse oorlogsveld is hulle ontnugter en het hulle geleer hoe om hul veldstukke op groter afstande met die nodige effek te gebruik. So ook kon die kavalleriste op die ondoeltreffende oefenvelde nooit leër hoe om

die beste gebruik van en karabyn en perd te maak nie.⁷⁷

Dat daar, ten gevolge van ondoelmatige oefenterreine, wat verkeerde opleidings metodes in die hand gewerk het, verskeie gebreke by die leër ontwikkel het — gebreke waardeur, soos die Duitse amptelike geskiedskrywers dit uitdruk, die leër inderdaad ’n instrument geword het vir “detachment warfare” dog geensins vir die voer van ’n groot oorlog nie⁷⁸ — het nòg die Britse staatsmanne nog die Britse krygsmanne wat die leër moes aanvoer, besef. Intendeel, hulle was vol vertroue dat die goed gedissiplineerde Britse krygsmag, met sy trotse oorlogs rekord, spoedig korte mette met die oormoedige Boeremagte sou kon maak.

---

⁷⁷ Sien German Official Account of the War in South Africa, I, pp. 24-25 en 28-29

⁷⁸ *Ibid.*, p. 29.

HOOFSTUK 2

DIE LEËRORGANISASIE VAN DIE BOERE

1. DIE BOERE SE ONTWIKKELING EN ERVARING IN DIE KRYGSKUNS

Anders as Groot-Brittanje en die ander moondhede van Europa, kan die Transvaalse en Vrystaatse Republieke hulle nie uitsluitlik op sterk staande leërs van beroepsoldate verlaat om die land as krygsmag te dien nie.

Ofskoon die stigters en opbouers van hierdie Boerestate, nl. die Voortrekkers, hulle voortdurend teen vyandelike leërs te weer moes stel wat hulle telkens aangeval het, was hulle nie in die vermoë om sterk staande leërs te huur om hulle teen die aanslae te verdedig nie. Hulle was gedwonge om self hul verdediging waar te neem, en die gebied wat hulle bewoon het, van vyande te suiwer. Dit het meegebring dat elke manlike lid van hierdie pioniersgemeenskap van baie jonk af reeds verplig was om self die rol van soldaat te vervul in die verskillende oorloë wat die Boere, sedert hul uittog uit die Kaapkolonie,

moes voer ter wille van selfbehoud en die handhawing van die state wat hulle gestig het. Hierin is hulle dapper deur die Boerevrouens en —dogters bygestaan, wat nie alleen alle ontberings van die veldlewe gewillig saam met hul mans, broers en vaders verduur en hulle steeds na die beste van hul vermoë van kas en klere probeer voorsien het nie, maar in sommige van die gevegte selfs die koeëls vir hulle gegiet en die ou voorlaaiergewere vir hulle gelaai het, sodat die mans al hul aandag aan die aanstormende vyand kon wy.

Geleenthede om 'n geweer reeds op vroeë leeftyd baie goed te leer hanteer, het die Boere genoeg gehad. Die wêreld was oop en wild volop. Elkeen, met insluiting van die dorpsbewoners — groot stede was daar nl. nog nie — het geleentheid gehad om te jag, hetsy vir plesier of met die doel om wildsvleis vir huishoudelike gebruik te verkry, en het daarvan goeie gebruik gemaak. Bowendien was die plaasboere verplig om jag te maak op die baie ongediertes soos leeus, tiers, jakkalse, wildehonde en wat dies

meer sy, wat 'n gevaar vir hul veetroppe en pluimvee uitgemaak het. Die gevolge was dat feitlik elke Boereseun en, in verskeie gevalle, ook Boeredogters van jongs af aan geleër het om te jag, en dit het hulle vertrouwd gemaak, nie alleen met die geweer nie maar ook met die perd, hul enigste rydier, en met die veld. Die gewere wat hulle tot kort voor die Tweede Vryheidsoorlog besit het, kan nl. nie op ver afstande suiwer skiet nie, en hulle was dus gedwonge om hulle en hul ryperde in die veld goed te leer versteek en hul prooi ongemerk te leer bekruip, indien hulle sukses wou behaal. Hulle het ook afstande goed leer skat, en sodoende in hul gewone daaglikse lewe eienskappe aangeleer wat hulle op die oorlogsveld uitstekend te pas gekom het, en wat die besgeoefende Europese soldate van die tyd sou begeer het om te besit. Hulle kon uitstekend skiet en die geringste dekking op die oop veld ten beste benut.

Maar nie alleen het hulle in die leerskool van die praktyk tot goeie jagers ontwikkel nie.

Omstandighede het ook van hulle uitmuntende krygsmanne gemaak.

Reeds tydens hul verblyf in Oos-Kaapland moes hulle hul telkens verdedig teen aanvalle van Bantoes wat die grens oorskry het om hulle van hul vee te beroof, en sedert die begin van die Voortrek in 1834 was hulle byna voortdurend in oorlog gewikkel. Eers was daar die stryd teen die Matabele wat die Voortrekkers in 1836 in die Noordelike Vrystaat kam aanval en daarna met hulle in oorlog verkeer het totdat hierdie Matabele uiteindelik in 1837, na 'n taai worsteling, deur die Boere verslaan en oor die Limpopo verdryf is. Dit is gevolg deur die swaar stryd teen die Zoeloekoning Dingane wat, na sy verraderlike moord op Piet Retief en sy geselskap in Feb. 1838, die oorlog teen die Voortrekkers in Natal met sy aanvalle op die Boerelaers ontketen het — 'n oorlog wat voort geduur het totdat Dingane se mag uiteindelik, na die bekende slag van Bloedrivier (16 Des. 1838), in 1840 deur die Boere, gesteun deur Mpande, verbreek is. Hierop het in 1840-1841 die veldtog

teen die Baca-opperhoof, Ncapaai, gevolg — wat die Boere van hul vee beroof en hulle sodoende gedwing het om 'n kommando teen hom uit te stuur — en daarna die oorlog teen die Engelse, wat Natal in 1842 binnegeval en nie gerus het voordat hulle dit, na 'n aanvanklike neerlaag, uiteindelik in 1843 verower het nie.

Hiermee is die stryd teen die Engelse ingelui, wat, na die verowering van die Natalse gebied ten ooste van die Drakensberge, hulle ook op die inbesitneming van die Voortrekker gebied ten weste daarvan toegespits her. Dit het die botsing veroorsaak wat in 1848 op die slag van Boomplaas en die Britse anneksasie van die hele Vrystaatse gebied uitgeloop het. Hierdie tydperk van stryd tussen Brit en Boer is kort daarna beëindig toe Groot-Brittanje in 1852 die Transvaal, en, twee jaar later, ook die Oranje-Vrystaat, as onafhanklike republieke erken en gewaarborg het deur middel van twee verdrae, bekend as die Konvensie van Sandrivier en die Konvensie van Bloemfontein.

Dit is egter nie deur 'n tydperk van rus gevolg nie. Intendeel, byna voortdurend was die burgers van die een of ander van die twee republieke in stryd met vyandiggesinde elemente gewikkel, en die aantal oorloë wat hulle gedurende die 45-47 jaar sedert hul erkenning as onafhanklike state deur Groot-Brittanje tot en met die uitbreëk van die Tweede Vryheidsoorlog gevoer het, vorm 'n indrukwekkende lys. Hiervan kan genoem word: die oorlog van 1854 van die Suid-Afrikaanse (d.i. Transvaalse) Republiek teen die volk van Makopane in Noord-Transvaal en die van 1858 teen die Batlapins onder Gasibone en Mahura in Wes-Transvaal en die Bamapelas in die Noorde, die drietal oorloë wat die Vrystaatse Republiek in 1858, 1865-1866 en 1867-1868 teen die Basoeto's gevoer het, die oorloë van 1863 van die Transvaalse Republiek teen Mabhogo en Maleo en die van 1865-1868 teen die volk van Katlagter, Makopane, Mapela en Matshem, die oorlog van 1876-1877 van die Suid-Afrikaanse Republiek teen die opstandige Bantoe opperhoof Sekaekoeni, die Eerste Transvaalse Vryheidstryd teen Groot-Brittanje

(1880-1881), die oorlog van 1882-1883 teen Mampoer en Mabhogo, die van 1884 teen Oesibebae, die van 1885-1886 teen Massouw en Moshette, die van 1890-1891 teen Modjadji, die van 1894 teen Malabach en die van 1895 teen Magoeba, die Transvaalse ekspedisie van 1895-1896 om die Jameson-inval te stuit en die opstand van die Uitlanders in Johannesburg te onderdruk, en die veldtog wat die Transvalers in 1898 teen die Bantoe-opperhoof Mpefu onderneem het.

2. DIE BURGERMAG

In al hierdie oorloë het die burgers wat die stryd ten behoeve van die Republieke gevoer het, nie ongeorganiseerd en elkeen volgens eie willekeur opgetree nie. Hulle het besef dat 'n krygsmag alleen doeltreffend kon fungeer indien dit onder behoorlike beheer gestaan het en goed georganiseer was; en hulle het hulle dan ook van die staanspoor af militêr so ingerig dat hulle in staat sou wees om vyandelike aanslae wat daar op hulle gedoen word, op effektiewe wyse te weerstaan.

Die stelsel wat hulle daartoe aangewend het, was die kommandostelsel, waarvan die grondslae reeds gedurende die twee eeue voor die aanvang van die Groot Trek gelê is in die oorloë wat hulle teen die vyandiggesinde inboorlingstamme moes voer. Hierdie stelsel het die Voortrekkers met hulle na die Noorde meegeneem en daar, in die Republieke wat hulle gestig het, tot volmaaktheid ontwikkel.¹

Die kern van die stelsel het daarin bestaan dat elke manlike persoon binne die Republieke wat 'n geweer behoorlik kon hanteer, lid van die burger-

---

¹ Die besonderhede in verband met die ontwikkeling van die stelsel tydens en na die Groot Trek in die gebiede ten noorde van die Oranjerivier, word hier nie vermeld nie, aangesien dit nie ter sake is nie. Sien in verband met die aangeleentheid P. E. Roux se *Die Verdedigingsstelsel aan die Kaap onder die H.O.I.K.* en *Die Geskiedenis van die Burgerkommando's in die Kaapkolonie*, 1652-1879, J. J. van Heerden, *Die Kommandant-generaal in die Geskiedenis van die Suid-Afrikaanse Republiek*, en F. A. van Jaarsveld, *Die Veldkornet en sy aandeel in die Opbou van die Suid-Afrikaanse Republiek tot 1870*.

mag was en vir die voer van oorloë ingespan kon word. Met die oog op tug, organisasie en dissipline, is hierdie burgermag onder offisiere ingedeel, en is die gesags terrein en pligte van elke offisier deur wetgewing afgebaken en omskryf.

In die ontwikkeling van die stelsel is daar in elkeen van die twee Boererepublieke 'n eie patroon gevolg, sodat daar by die twee Boerestate nie volkome eenvormigheid was in die organisasie van hul burgermagte soos dit op die vooraand van die Tweede Vryheidsoorlog bestaan het nie. Daar was trouens soms nogal aanmerklike verskille.

In hul wette het die Volksraad van die Suid-Afrikaanse Republiek die burgermag van die staat omskryf as saamgestel uit alle blanke manlike ingesetenes van tussen 16 en 60 jaar oud, en alle gekleurdes wat in staat was om in die kryg van diens te wees, en wie se opperhoofde aan die staat

onderworpe was.² Die res van die bevolking is daarmee egter nie van krygspelig onthef nie. Hulle sou, ofskoon hulle nie tot die burgermag behoort het nie, by 'n vyandelike inval in die Republiek, en na die uitvaardiging van die oorlogswet, verplig wees om die staat te help verdedig,³ al was dit dan ook nie deur persoonlike deelname in die krygsverrigtinge nie.

Die Vrystaatse Volksraad het nie so 'n noukeurige omskrywing van die burgermag van die staat gegee nie, dog alleen bepaal dat alle ingesetenes tussen 16 en 60 jaar oud, wat geen wettige redes vir verskoning gehad het nie, krygspelig sou wees.⁴ Die bedoeling was egter ook hier dat slegs die manlike ingesetenes die gewapende burgermag sou uitmaak, en dat die res van die bevolking verplig sou wees om, soos in die Suid-Afrikaanse

---

² Sien Grondwet van die S.A. Republiek (wet no. 2 van 1896), arts. 117-119, en Krygswet van die S.A. Republiek (wet no. 20 van 1898), art. 3.

³ Sien wet no. 2 van 1896 (Grondwet), art. 23.

⁴ Sien Vrystaatse *Krijgs- en Kommandowet* (wet no. 10. van 1899), art. 28.

Republiek, alle bystand aan die gewapende krygsmag te verleen in verband met die beskerming van die staat.⁵

Van die lede van die burgermag is verwag om te alle tye slag gereed te wees. Elke dienspligtige burger moes voortdurend in besit wees van sekere uitrusting soos deur die wet voorgeskryf, o.a. 'n geweer in goeie orde met voldoende ammunisie vir dertig skote; en die plaasbewoners in die Vrystaat moes bowendien ook nog 'n perd, saal en toom besit. Persone wat nie in die vermoë was om hierdie uitrusting te bekostig nie, is van staatsweë van die nodige voorsien, en daar is deur die staat noukeurig toesig gehou om te verseker dat elkeen steeds van die voorgeskrewe uitrusting voorsien is.⁶

---

⁵ Vgl. ook Nierstrasz, II band 1, p. 417. Vir Nierstrasz se bewering dat die ouderdomsgrens vir verpligte kommandodiens in die Vrystaatse Republiek nie 60 nie maar 40 jaar was, kon geen bevestiging verkry word nie.

⁶ Vgl. Z.A.R.-krygswet, no. 20 van 1898, art. 7, en Vrystaatse *Krijgs- en Kommandowet*, no. 10 van 1899, arts. 37 tot 41.

Voorts is, ten einde te verseker dat die burgermag steeds in 'n goeie staat van afrigting bly, daar gereeld wapenskouings en/of skyfskietoefeninge gehou, soos in die wette en regulasies van die twee state neergelê, waaraan die dienspligtige burgers moes deelneem, behoorlik uitgerus, soos voorgeskryf.⁷ Om die burgers aan te moedig om die skietoefeninge — waaraan in die Suid-Afrikaanse Republiek alleen vrywilligers deelneem het — by te woon en hulself in die skietkuns bedrewe te hou, is daar by die skyfskietery pryse van staatsweë aan die beste skuts gegee.⁸

Ofskoon die manlike inwoners van tussen 16 en 60 jaar oud almal krygspligtig was, is daar, met die oog op praktiese oorwegings, vrystelling van persoonlike krygsdiens aan persone gegee wie se dienste tuis onontbeerlik geag is, of wie se aanwesigheid op kommando vir die kommando van geen voordeel kon wees nie. Dit is gedoen

---

⁷ Sien OV.S. Wetboek, hoofstukke XLIII-XLIV, en Nierstrasz, II band 1, p. 405.

⁸ Vgl. K.G. 468, verslae i.v.m. skyfskietery.

met die doel om die voortsetting van noodsaaklike siviele dienste tydens 'n oorlog nie te onderbreëk nie. Elkeen van die Republieke het in die verband sy eie wetsvoorskrifte gehad, en die het soms glad nie met mekaar ooreengekom nie. Oor die algemeen kan as die bevoorregte groepe wat gewoonlik nie vir krygsdiens in die twee Boerestate opgeroep kon word nie, genoem word: die dienende Volksraadslede en Uitvoerende Raadslede, predikante, kerkraadslede en kerklike beamptes, onmisbare staatsamptenare en bestuurders van maatskappye of besighede, skoliere, die enigste ongetroude kind, kleinkind of pleegkind wat by 'n weduwee ingewoon het en wat vir haar moes sorg, en liggaamlik ongeskikte persone. Hierdie persone moes egter almal, behalwe waar anders in die wette voorgeskryf, bydraes, soos van staatsweë in die vorm van geld of goedere geëis, tot die krygsmag doen. Hul vrystelling het, sover dit die Suid-Afrikaanse Republiek betref, ook slegs gegeld totdat krygswet oor die hele land

afgekondig is en die dienste van elke liggaamlik geskikte aan die front onontbeerlik geword het.⁹

Ook is gekommandeerdes in albei state toegelaat om plaasvervangers te verskaf, wat deur die owerheid goedgekeur is, om in hul plek persoonlike krygsdiens te verrig, dog hulle moes die substitute van die voorgeskrewe uitrusting voorsien.¹⁰

Met die oog op die behoorlike indeling en organisasie van die burgermag, is die grondgebied van die Republieke in distrikte verdeel. Aan die hoof van elkeen daarvan het, behalwe 'n landdros wat die siviele administrasie waargeneem het, 'n kommandant gestaan, wat die burgers van die distrik in oorlogstyd moes aanvoer. Elkeen van hierdie distrikte is in wyke of veldkornetskappe onderverdeel, aan die hoof van elkeen waarvan 'n

---

⁹ Vgl. Z.A.R.-grondwet, no. 2 van 1896, art. 96, en Z.A.R.-krygswet, no. 20 van 1898, arts. 42-44, die Vrystaatse *Krijgs- en Kommandowet*, no. 10 van 1899, art. 32, en Nierstrasz, II band 1, p. 404.

¹⁰ Vgl. Z.A.R.-krygswet, no. 20 van 1898, art. 28, Vrystaatse *Krijgs- en Kommandowet*, no. 10 van 1899, art. 29, en Nierstrasz, II band 1, p. 404.

veldkornet gestel was. Hierdie veldkornet is in die Suid-Afrikaanse Republiek, waar nodig geag, en in die Vrystaat altyd — behalwe in die geval van dorps-veldkornette — deur 'n assistent-veldkornet bygestaan.

Die volgende is 'n lys van die distrikte wat daar in die Suid-Afrikaanse Republiek met die uitbreëk van die Tweede Vryheidsoorlog bestaan het, met die name van die wyke waarin elkeen onderverdeel was tussen hakies vermeld: Bethal (wyke nos. 1 en 2), Bloemhof (Bovenwyk Vaalrivier, Onderwyk Vaalrivier en wyk Hartsrivier), Carolina (wyke nos. 1, 2 en 3), Ermelo (wyke nos. 1, 2, en 3), Heidelberg (Suikerboschrand, Roodekoppen, Kliprivier en Hoogeveld), Krugersdorp (wyke nos. 1, ook genoem Delwery, 2 en 3), Lichtenburg (wyke nos. 1, 2 en 3), Lydenburg (Dorp, Krokodilrivier, Steenkampsberg en Ohrigstadsrivier), Marico (Klein Marico, Groot Marico, Boschveld en Malopo), Middelburg (Dorp, Olifantsrivier, Steenkoolspruit, Seylonsrivier en Mapochsgronden), Piet Retief (wyke nos. 1 en 2), Potchef-

stroom (Dorp, Vaalrivier, Boven Mooirivier, Gatsrand, Onderwyk Schoonspruit en Bovenwyk Schoonspruit), Pretoria (Dorp, Elandsrivier, Bronkhorstspruit, Krokodilrivier, Witwatersrand en Aapjesrivier), Rustenburg (Elandsrivier, Swartruggens, Hoogeveld en Hexrivier), Standerton (Waterval, Blesbokspruit en Kliprivier), Utrecht (wyke nos. 1, 2, en 3), Vryheid (wyke nos. 1, 2, 3 en 4), Wakkerstroom (wyke nos. 1, 2, en 3), Waterberg (Nylstroom, Zwagershoek en Pietpotgietersrust); Wolmaransstad (wyke nos. 1 en 2) en Zoutpansberg (Dorp Pietersburg, Marabastad, Renosterpoort, Houtboschberg, Onderveld en Spelonken).

Afgesien van die kommandante wat vir hierdie 21 distrikte benoem is, is daar 'n spesiale kommandant vir Johannesburg aangestel en 'n veldkornet vir elkeen van die delwerye Barberton, Johannesburg, Lydenburg en Heidelberg, asook een vir Swaziland, sodat daar altesaam 22 kommandante en 80 veldkornette in die burgermag van die Republiek gedien het.

Alle wyke het ook assistent-veldkornette gehad, behalwe Onderwyk Vaalrivier (distr. Bloemhof), Ermelo wyk no. 3, wyk Hoogeveld (distr. Heidelberg), wyk Lydenburg dorp, wyk Malopo (distr. Marico), wyk Mapochsgronden (distr. Middelburg), wyk Potchefstroom dorp, Piet Retief wyk no. 2, wyk Pretoria dorp, wyk Kliprivier (distr. Standerton), Utrecht wyke nos. 1 en 2, Wakkerstroom wyk no. 1, wyk Pietpotgietersrust (distr. Waterberg), wyk Onderveld (distr. Soutpansberg) en die drie wyke van Carolina, sodat daar altesaam 57 assistent-veldkornette was.¹¹

Die Vrystaatse grondgebied is in die volgende 19-tal distrikte afgebaken, waarvan veertien in meer as een wyk verdeel was, as volg: Bethlehem in twee, t.w. Wittebergen en Midden-Liebenbergs-velei; Bethulie in twee, t.w. Grootrivier en

Bosjesspruit; Bloemfontein in vier, nl. Boven-Modderrivier, Midden-Modderrivier, Kaalspruit en Kafferrivier; Boshof in twee, nl. Modderrivier en Middenveld; Caledonrivier in twee, t.w. Slikspruit en Wilgeboomspruit; Fauresmith in vier, nl. Middenveld, Van Zylspruit, Boven-Rietrivier en Midden-Riet- en Grootrivier; Heilbron in twee, nl. Vechtkop en Kromellenboog; Hoopstad in twee, nl. Hoopstad en Onder-Vet- en Vaalrivier; Kroonstad in drie, nl. Midden-Valschrivier, Onder-Valschrivier en Onder-Rhenosterrivier; Ladybrand in twee, nl. Ladybrand en Korannaberg; Philippolis in twee, nl. Dwarsrivier en Knapzakrivier; Rouxville in twee, nl. Vechtkop en Onder-Caledonrivier; Vrede in twee, nl. Wilgerivier en Kliprivier; en Winburg in vyf, t.w. Winburg, Taaiboschspruit, Zandrivier, Vetrivier en Onder Wittebergen.

Vier distrikte, nl. Ficksburg, Harrismith, Jacobsdal en Wepener, het uit net een wyk elk bestaan, terwyl die laaste distrik, Moroka, nie in wyke

---

¹¹ Sien *Staatsalmanak voor de Zuid-Afrikaanache Republiek*, 1899, pp. 46-48, asook K.G. 359, Adressen van Officiëren in de Z.A. Republiek. Vgl. ook Nierstrasz, II band 1, p. 410. Nierstrasz begaan egter 'n fout waar hy die getal Assistent-veldkornette op 80 stel.

verdeel was nie,¹² en 'n paar jaar voor die Tweede Vryheidsoorlog by die distrik Bloemfontein ingelyf is.¹³

Vir elke wyk is 'n wyks-veldkornet en 'n assistent-veldkornet benoem, terwyl die hoofdorp van elke distrik bowendien ook nog 'n dorps-veldkornet gekry het. In die Vrystaat was dus 19 kommandante, een waarvan te Witziesshoek aangestel is vir diens by Mopeli se volk,¹⁴ 42 wyks-veldkornette, 42 assistent-veldkornette en 18 dorps-veldkornette.¹⁵

---

¹² Sien *Wetboek van den Oranjevrijstaat*, 1854-1891, pp. 252-253, Hoofstuk XXIX. In 1897 is daar pogings aangewend om die aantal distrikte tot 21 en die aantal wyke tot 42 uit te brei. (Sien *Begroting van Ontvangsten en Uitgaven van den Oranjevrijstaat voor het Jaar 1897*). Dit is egter deur die Volksraad verwerp.

¹³ Vgl. Notulen der Verrichtingen van den HEd. Volksraad van den Oranjevrijstaat, 1897, pp. 576-577.

¹⁴ Vgl. O.V.S. *Wetboek*, 1854-1891, pp. 270-272.

¹⁵ Vgl. *Begroting van Ontvangsten en Uitgaven van den Oranjevrijstaat voor het Jaar 1897*, en Nierstrasz, II band 1, p. 418. Nierstrasz se opgawe as sou die

Altesaam het daar dus op die vooraand van die oorlog 140 veldkornette (met insluiting van die 18 dorps-veldkornette) en 99 assistent-veldkornette in die burgermag van die twee Boererepublieke gedien.

Wat die juiste getalsterkte van die gesamentlike burgermag van die twee Republieke by die uitbreëk van die Tweede Vryheidsoorlog was, is nie bekend nie. Volgens die *Staatsalmanak voor de Zuid-Afrikaansche Republiek* vir 1899, het die getal dienspligtige burgers in die Republiek, volgens die beskikbare gegewens met die ter perse gaan van die publikasie 29,279 man bedra, as volg bereken: Manne van 18-34 jaar: 15,696, manne van 34-50 jaar: 9,050, en manne benede 18 en bo 50 jaar: 4,533.¹⁶

Hierdie syfer word deur verskillende gesaghebendes as die juiste burgertal van die Suid-Afrikaanse Republiek by die uitbreëk van die

---

Vrystaatse burgermag oor 19 kommandante en 41 veldkornette beskik het, is dus verkeerd.

¹⁶ Sien *Staatsalmanak voor de Zuid-Afrikaansche Republiek*, 1899, pp. 49-51.

oorlog aanvaar, o.a. deur die Amerikaanse militêre attache by die Boere, kapt. Reichmann,¹⁷ deur dr. W. Vallentin¹⁸ en deur die Britse Kommissaris van Ondersoek wat ondersoek i.v.m. die militêre toestand in die Republieke voor die uitbreëk van die oorlog ingestel het,¹⁹ terwyl P. A. Nierstrasz hierby nag voeg die sterkte van die offisiërskader van die burgermag van die Republiek, wat, volgens hom, uit altesaam 199 man bestaan het, nl. 'n Kommandant-generaal, 6 generaals, 10 veggeneraals, 22 kommandante, 80 veldkornette en 80 assistent-veldkornette.²⁰

Die syfer soos in die Staatsalmanak weergegee, weerspieël egter die toestand soos dit in 1898 bestaan het, en daar moet dus bygevoeg word die getal burgers wat sedertdien en tot met die

uitbreëk van die oorlog krygspligtig geword het. Wat die getal was, kan alleen gegis word. Daar kan aangeneem word dat die getal burgers na die insameling van die gegewens gepubliseer in die 1899-Staatsalmanak teen dieselfde tempo toeneem het as gedurende die voorafgaande jaar. Indien wel, moes die burgertal sedert die insameling van die gegewens gepubliseer in die 1899-Staatsalmanak tot met die aanvang van die oorlog met ongeveer 3,074 vermeerder het. In die Staatsalmanak van 1898 word die burgertal nl. as 26,500 aangegee. Op grond daarvan kan ons dus die getal dienspligtige burgers in die Suid-Afrikaanse Republiek by die uitbreëk van die oorlog op sowat 32,353 man bereken.

Oor die sterkte van die Vrystaatse burgermag bestaan daar ook geen suiwer opgawe nie. Volgens die Britse Kommissaris van Ondersoek in verband met die militêre toestand in die Republieke voor die uitbreëk van die oorlog ingestel het, is dit deur die Vrystaatse Regering gestel op 'n totaal van 22,905.²¹ Die Britse

---

¹⁷ Sien Reichmann, Reports on Military Operations in South Africa and China, pp. 101-103.

¹⁸ Sien Vallentin, *Der Burenkrieg*, I, p. 19.

¹⁹ Vgl. Cd. 1789, p. 157.

²⁰ Sien Nierstrasz, II band 1, p. 410. Die sterkte van die offisiërskader van die burgermag is egter ingesluit in die opgawe in die Staatsalmanak gegee, en dit is dus verkeerd om dit weer by te reken.

---

²¹ Sien Cd. 1789, pp. 157-158.

Inligtingsdiens het hierdie syfer egter, as te hoog beskou. Volgens hul opgawe het die totale Vrystaatse burgermag slegs 22,314 man beloop. Hierdie syfer word ook deur die Amerikaanse militêre attache by die Boere genoem.²² Volgens P. A. Nierstrasz moet die syfer egter op slegs 13,743 man gestel word.²³ Die rede waarom Nierstrasz so 'n lae syfer gee, is klaarblyklik omdat hy gemeen het dat die ouderdomsgrens vir verpligte kommandodiens in die Vrystaatse Republiek nie 60 nie maar 40 jaar was.²⁴ Hy het dus blykbaar slegs die burgers van tussen 16 en 40 jaar oud in berekening gebring. Aangesien daar geen amptelike dokumente bestaan wat verder lig op die saak werp nie, aanvaar skrywer die syfer deur die Britse Kommissaris van Onderzoek en kapt. Reichmann gegee as die noukeurigste opgawe van die sterkte van die Vrystaatse burgermag.

---

²² Sien *Ibid.*, en Reichmann, Reports on Military Operations in South Africa and China, pp. 104 en 143.

²³ Nierstrasz, II band 1, pp. 418-419. ²¹ *Ibid.*, p. 418.

²⁴ *Ibid.*, p. 418

Die gesamentlike sterkte van die burgermag van die twee Boererepublieke op die vooraand van die Tweede Vryheidsoorlog moet dus op sowat 54,667 man gestel word, van wie 32,353 Transvalers en 22,314 Vrystaters was.

3. DIE POSISIE VAN GEKLEURDE DIENSPILIGTIGES

Hierdie getal het slegs die blanke dienspligtiges in die twee Republieke behels. Ofskoon, soos reeds uiteengesit, alle ingesetenes, blank sowel as nie-blank, binne die voorgeskrewe ouderdomsperke in die Republieke krygspligtig was, het die nie-blankes nie deel van die gewapende krygsmag van enige van die twee state gevorm nie. Die wette van die twee Republieke het nl. die besit van vuurwapens deur die gekleurdes binne hul grense verbied²⁵ en die diensplig van die Bantoes en ander gekleurde groepe het dus 'n ander terrein gedek as aktiewe deelname aan die gevegs-operasies aan die front.

---

²⁵ Vgl. O.V.S. Wetboek, Hoofstuk XLVI, art. 11, en Locale Wetten der Zuid-Afrikaansche Republiek, 1849-1885, p. 1296.

Afgesien van die gee van bydraes in die vorm van goedere om met die uitrusting van die kommando's te help, is hulle dan ook uitsluitlik opgeroep om die gewapende krygsmag in die veld en die burgers wat daaraan behoort het as diensbodes te dien. Waar hulle die kommando's vergesel het, het hulle dit gedoen as wadrywers, touleiers, agterryers en wat dies meer sy, en het hulle nie gewapende krygsdiens in enige vorm verrig nie. Voorts moes hulle op die plase van die gekommandeerde blanke burgers as arbeiders werk. Sulke nie-blanke diensbodes op die plase van burgers kon dan ook nie gekommandeer word nie en is ook nie toegelaat om hul diens te verlaat nie; en waar gekommandeerde burgers meer diensvolk op hul persele nodig gehad het, moes die veldkornette van die loslopende nie-blanke ingesetenes vir die doel teen 'n vasgestelde loon kommandeer.²⁶ Hulle het dus nie deel van die gewapende krygsmag van die Republieke gevorm

---

²⁶ Z.A.R.-krygswet, no. 20 van 1898, art. 28, en no. 21 van 1899, en Vrystaatse *Krijgs- en Kommandowet*, no. 10 van 1899, art. 30.

nie, en daarom is hul getalle dan ook nie ingesluit by die opgawes van die sterkte van die burgermag van die Republieke nie.

4. DIE BURGEROFFISIERE

By die mobilisasie van die burgermag vir oorlogsdien is die burgers in die ouderdomsgroep 18-34 jaar gewoonlik eerste opgeroep, daarna die wat in die ouderdomsgroep 34-50 jaar val, en ten slotte diegene van bo 50 jaar en onder 18 jaar oud.²⁷ Die burgers is in kommandant-skappe of kommando's, waarvan elkeen uit die burgers van 'n distrik bestaan het, gemobiliseer, en die bevel tot mobilisasie is deur die Regering aan die landdroste uitgereik vir oordrag aan die kommandante, of, in die Suid-Afrikaanse Republiek, ook soms deur die Kommandant-generaal regstreeks aan die kommandante. Laasgenoemde het dit dan aan die veldkornette oorgedra, en hulle het, bygestaan deur hul assistent-veldkornette, die kommandeerwerk gedoen.

(i) *Die Veldkornette en assistent-veldkornette.*

---

²⁷ Nierstrasz, II band 1, p. 405.

Hierdie veldkornette (wat in rang ongeveer gelyk gestaan het met 'n kaptein in die Britse leër) en assistent-veldkornette (wat ongeveer dieselfde rang as 'n luitenant in die Britse leër beklee het)²⁸ is deur die stemgeregtigde burgers van die wyke waarin hulle gewoon het, elke paar jaar, soos in die wette van die twee state neergelê, by meerderheid van stemme gekies of herkies. Daarna moes hulle 'n plegtige ampseed aflê om getrou in hulle betrekkinge te dien. Hulle was dus van die mees vooraanstaande ingesetenes in hul wyke.

Die wette en regulasies van die twee Republieke aangaande hul dienstermyne, vergoeding, en wat dies meer sy, was nie eenvormig nie. Gewoonlik het hulle, indien nie telkens herkies nie, vir drie jaar diens gedoen en 'n vaste vergoeding ontvang. Dit het in die Vrystaat, benewens vasgestelde toelaes vir allerlei dienste, R35 per jaar vir wyksveldkornette en assistent-veldkornette, en R15 vir

dorps-veldkornette beloop.²⁹ en in die Suid-Afrikaanse Republiek R600 per jaar vir wyksveldkornette, R400 vir assistent-veldkornette en R500 vir dorps-veldkornette.³⁰

Hulle was die hoofde van hul wyke, en was met 'n lang lys burgerlike pligte ter bewaring van rus en orde en die handhawing van 'n gesonde administrasie belas, bv. die onderdrukking van leeglêery en landlopery, die bylegging van geskille tussen here en diensbodes, die taksering van skades, en vele ander wat hier ter syde gelaat word, aangesien dit nie vir ons doel van belang is nie. In oorlogstyd moes hulle egter die krygspligtige burgers in hul wyke vir die stryd opkommandeer en op die oorlogsveld aanvoer, en met die oog daarop moes hulle in elkeen van die Republieke lyste byhou van elke krygspligtige persoon in hul wyke, en hulself, sowel as die Regering, op hoogte hou van die krygwaardigheid

---

²⁸ *Ibid.*

---

²⁹ Vgl. Begroting van Ontvangsten en Uitgaven van den Oranjevrijstaat vir 1897 en ander jare.

³⁰ Sien Begrotings van die Suid-Afrikaanse Republiek vanaf 1896.

van die ingesetenes van hul wyke. So bv. moes hulle in die Suid-Afrikaanse Republiek elke drie maande verslag aan hul kommandante doen in verband met die militêre aangeleenthede in hul wyke, en in die Oranje-Vrystaat lyste indien van persone wat te arm was om hulle self te voorsien van die krygstoerusting deur die wet vereis, toesien dat elke burger gereeld behoorlik toegerus is soos deur die wet bepaal, en rapport doen oor die toestand van die ammunisie wat volgens wet aan die burgers uitgereik is.

Wanneer die nood dit vereis of hulle bevel daartoe ontvang het, moes hulle soveel burgers as nodig in hul wyke vir krygsdiens oproep, en hulle, behoorlik uitgerus en van die nodige voorsien soos deur die wet neergelê, op die plek besorg waar die kommando byeen moes kom, en hulle verder in die veld aanvoer. Ook moes hulle die nodige kommando behoeftes soos waens, trekgoed, asse, perde, saals en ander artikels wat die staat glad nie of nie onmiddellik kon voorsien nie, van die ingesetenes kommandeer — in die eerste plek van diegene wat nie persoonlike

krygsdiens verrig het nie — en toesien dat dit, sowel as alles wat van staatsweë verskaf word, behoorlik opgepas en nie misbruik of onnodig beskadig word nie.³¹

(ii) *Die Kommandante*

Die veldkornette van die verskillende wyke wat 'n distrik gevorm het, sowel as die dorps-veldkornet, was in die uitvoering van hul militêre pligte aan die kommandant van die distrik onderhorig. Hy is uit en deur die burgers van die distrik by meerderheid van stemme gekies volgens die wetsvoorskrifte van die Republiek waarin hy

---

³¹ Sien Vrystaatse Konstitusie, arts. 50 en 55, die Vrystaatse *Krijgs- en Kommandowet*, no. 10 van 1899, arts. 9-12, 16-22, 41, 42, 45 en 48, die Vrystaatse Instruksie vir Veldkornette, die Transvaalse Grondwet, no. 2 van 1896, art. 122, en Transvaalse Krygswet, no. 20 van 1898, arts. 5, 6-18, 27 en 32, die Transvaalse Instruksie vir Veldkornette, M. Jossou, *Schets van het Recht van de Zuid-Afrikaansche Republiek*, pp. 134-138, en Nierstrasz, II band 1, p. 405.

gedien het, en het die rang van stafoffisier bekleë.³²

Die wetsbepalings van die twee Republieke aangaande kommandante het, net soos die met betrekking tot veldkornette, van mekaar verskil, dog hierdie verskille het nie die rang of gesag van die offisier aangetas nie. In albei state het hy gegeld as die militêre bevelvoerder van die distrik aan wie die veldkornette en assistent-veldkornette onderhorig was, terwyl hyself aan hoër gesag, soos in die wette neergelê, onderworpe was.

In die Suid-Afrikaanse Republiek, waar sy ampstermyn op vyf jaar gestel en hy deur die landdros of Kommandant-generaal beëdig is, was hy verantwoordelik aan die Kommandant-generaal, en was sy vernaamste pligte “de commando’s ter zake van binnenlandsche opstanden der kleurlingen, de commando’s tot demping van onlusten onder de blanke bevolking”, en “de verdediging des lands en het

beoorlogen van buitenlandsche vijanden, in welke gevallen de Commandant-Generaal het opperbevel over het geheele leger zal hebben”³³

As bevelvoerder van die kommandantskap of distrik waarin hy gedien het, was hy saam met die veldkornette verantwoordelik om toe te sien dat die burgers in sy distrik goed bewapen en vir ’n oorlog gereed is. Hy moes dan ook gereed die kwartaallikse state en verslae van sy veldkornette oor die bewapening, ens., van die burgers, tesame met ’n eie verslag, aan die Kommandant-generaal deurstuur. By die opkommandering van ’n kommando moes hy alle waens, osse en perde wat vir kommando-diens in gebruik geneem sou word, takseer, en sy waarderingslys aan die Kommandant-generaal laat toekom. Daarby moes hy sorg vir die mond- en krygsbehoefte van die kommando, totdat dit by die res van die opgekommandeerde burgermag sou aansluit, wanneer die krygskommissaris die plig sou oorneem. Ook moes hy toesien dat geen skade

---

³² Nierstrasz, II band 1, p. 406.

---

³³ Sien wet no. 20 van 1899, art. 20.

deur moedswilligheid of nalatigheid aan die waens, osse en ander kommando-eiendom veroorsaak word nie, en dat persone wat sodanige skade aanrig, dit vergoed.³⁴

Vir sy dienste het hy tot met die ingang van 1899 geen vergoeding gekry nie, dog van toe af is sy salaris op R700 per jaar vasgestel.³⁵

In die Vrystaatse Republiek is sy ampstermyn op drie jaar vasgestel, wanneer hyself of die burgers van sy distrik sy ontslag per memorie kon aanvra, en is hy verantwoordelik gestel vir die ontvangs en uitdeling van alle ammunisie wat van staatsweë aan die kommando verskaf is, sowel as vir die terug lewering van ongebruikte voorrade aan die Regering. Hy moes tewens van alle aangeleenthede met betrekking tot 'n kommando of ekspedisie waaraan sy kommando deelgeneem het, aan die

---

³⁴ Vgl. Grondwet van 1896, arts. 131-132, en wet no. 20 van 1898 (Krygswet), arts. 20-21, 25, 27 en 32. Ook M. Josson, pp. 134-137, en Nierstrasz, II band 1, p. 406.

³⁵ Sien begroting van die S.A. Republiek vir 1899 en vergelyk dit met die van vorige jare.

Regering verslag lewer. Voorts moes hy volgens sy instruksies handel en ook alle bevele van die Staatspresident of distriks landdros uitvoer na gelang van die eise van die openbare diens. In vredestryd het hy geen salaris ontvang nie maar in tye van oorlog is hy vir sy dienste in die veld teen 'n tarief van R1 per dag vergoed.³⁶

Met die oog op die moontlikheid dat die kommandante en veldkornette tydens 'n oorlog buite aksie gestel kon word, het die Vrystaatse kommandowet ook bepaal dat, afgesien van die gereelde kommandant en veldkornet, 'n provisionele kommandant vir elke distrik en 'n provisionele veldkornet vir elke wyk elke kommando moes vergesel. Hierdie offisiere moes onmiddellik na die mobilisasie van die burgermag deur die burgers van die betrokke distrikte en wyke vir die duur van die ekspedisie verkies word, om die pligte van die gereelde

---

³⁶ Vgl. Vrystaatse Konstitusie, arts. 51 en 56, en die *Krijgs- en Kommandowet*, no. 10 van 1899, arts. 5, 10, 11, 13, 15-16, 24 en 51.

kommandant of veldkornet oor te neem, indien die buite aksie gestel word.³⁷

(iii) *Die Kommandant-generaal*

In die Suid-Afrikaanse Republiek was die opperbevelhebber van die gewapende burgermag, en trouens van die hele leër, die Kommandant-generaal, wat tewens lid van die Uitvoerende Raad was.³⁸

Aan hom is opgedra die kommando's tot demping van onluste onder die blanke bevolking, die verdediging van die land en die oorlogvoering teen buitelandse vyande, en alle ander krygsoffisiere was dus aan hom ondergeskik.³⁹ Voorts is hy belas met die oppertoesig oor die ammunisie van die staat, en die onderskeie magasynmeesters is dan ook deur hom, na beraadslaging met en instemming van die Staat-

sekretaris, aangestel,⁴⁰ met uitsondering van die hoofmagasynmeester, wat deur die Regering op sy aanbeveling aangestel is.⁴¹

Hy is vir vyf jaar deur die stemgeregtigde burgers van die Republiek gekies, was herkiesbaar, en moes, net soos die Staatspresident en alle ander Uitvoerende Raadslede, sy ampseed voor die Volksraad aflê, wat ook bevoeg was om hom uit sy amp te ontset indien die hooggeregshof van die Republiek hom onwaardig sou verklaar om die amp te vul.⁴²

As opperbevelhebber van die leër het hy oor wye magte beskik. By die bepaling van die grenslyne van die distrikte en wyke moes met hom en die ander krygsoffisiere in die staat oorleg gepleeg word, en by die beoordeling en beslissing oor krygsake moes hy in die Uitvoerende Raad

---

³⁷ Vrystaatse *Krijgs- en Kommandowet*, no. 10 van 1899, art. 26.

³⁸ Sien Grondwet van die S.A. Republiek, wet no. 2 van 1896, arts. 107, 126, 134 en 135.

³⁹ *Ibid.*, arts. 126 en 135.

---

⁴⁰ Sien Krygswet van die S.A. Republiek, wet no. 20 van 1898, art. 26, en Nierstrasz, II band 1, p. 406.

⁴¹ Nierstrasz, II band 1, p. 406.

⁴² Grondwet van die S.A. Republiek, wet no. 2 van 1896, arts. 70, 72, 113 en 123.

aanwesig wees.⁴³ Wanneer hy in die veld op 'n kommando of ekspedisie was en daar geen tyd was om die Uitvoerende Raad te raadpleeg nie, is dit selfs aan hom gelaat om in tyd van oorlog of by dreigende gevaar in oorleg met sy krygsraad te beslis oor die sluit van traktate of die aangaan van bondgenootskappe met buitelandse moondhede.⁴⁴

Vir sy dienste het hy dan ook 'n baie groot salaris ontvang, nl. R5,000 per jaar.⁴⁵

(iv) *Die Hoofkommandant*

Anders as in die Suid-Afrikaanse Republiek, het daar in die Oranje-Vrystaat in vrede tyd geen kommandant-generaal bestaan nie. By die uitbreëk van 'n oorlog moes, volgens die konstitusie, “de gezamentlijke Veldcommandanten en Veldcornetten, welke op een Commando vereenigd zijn ... uit hun midden ... hun eigenen Commandant-Generaal” kies, en hy moes sy

instruksies van die Staatspresident ontvang.⁴⁶ Hierdie keuse sou slegs vir drie maande geldig wees, wanneer 'n nuwe verkiesing moes plaasvind, waarby die aftredende kommandant-generaal egter herkiesbaar sou wees. Die aftredende bekleër van die pos sou egter in funksie bly en vir alles tydens sy bevel gedoen, verantwoordelik wees, totdat die nuutgekose kommandant-generaal die funksie van hom oorneem.⁴⁷ Ondertussen was die krygsoffisiere op die betrokke kommando ook bevoeg om, indien hulle daartoe redes vind, die kommandant-generaal wat deur hulle gekies is, te ontslaan en 'n ander in sy plek te benoem. Hiervan moes hulle egter vooraf eers aan die President kennis gee, wat, indien hy die redes wat vir die ontslag aangevoer word, gegrond bevind, die datum van die nuwe verkiesing sou bepaal.⁴⁸ Na die oorlog

---

⁴³ Grondwet van S.A. Republiek (no. 2 van 1896), arts. 91 en 120.

⁴⁴ *Ibid.*, art. 25.

⁴⁵ Vgl. Begroting van die S.A. Republiek vir 1899.

---

⁴⁶ Sien Vrystaatse Konstitusie, art. 52.

⁴⁷ Vrystaatse *Krijgs- en Kommandowet*, no. 10 van 1899, art. 23.

⁴⁸ Sien Vrystaatse Konstitusie, art. 53.

sou daar geen kommandant-generaal meer bestaan nie.⁴⁹

Uit die konstitusie is dit duidelik dat daar in die Vrystaat geen algemene kommandant-generaal bestaan het wat, soos in die Suid-Afrikaanse Republiek, opperbevelhebber van die hele krygsmag was nie, maar dat elke afsonderlike leërafdeling van die Vrystaatse krygsmag sy eie kommandant-generaal sou hê, en dat hy sy instruksies van die Staatspresident sou ontvang. Die Staatspresident was dus in die Vrystaat inderdaad die opperbevelhebber van die krygsmag.

Die posisie is dan ook duidelik in wetgewing opgeklar wat op 27 Sept. 1899 deur die Vrystaatse Volksraad aangeneem is.’ Daarin is neergelê dat die veldkommandante, veldkornette en assistent-veldkornette van elke leërafdeling op ’n datum wat na mobilisasie deur die Staatspresident bepaal sou word, hut eie hoofkommandant moes kies wat die betrokke

leërafdeling moes aanvoer, en dat hy sy instruksies van die Staatspresident sou ontvang. Daarmee het die benaming “kommandant-generaal” in die Vrystaatse konstitusie gebesig, teweens ook verval, en is dit vervang met dié van hoofkommandant.⁵⁰

Die enigste offisiersrange in die burgermagte van die twee Boererepublieke waarvoor in die wetgewing van die twee state voorsiening gemaak is, was dus: Assistent-veldkornet, Veldkornet, Kommandant (of Veldkommandant), Hoofkommandant (in die Vrystaatse Republiek alleen) en Kommandant-generaal (in die Suid-Afrikaanse Republiek alleen).

(v) *Die Assistent-generaal en Veggeneraal*

Aangesien dit in die Suid-Afrikaanse Republiek vir die Kommandant-generaal onmoontlik was om persoonlik by al die verskillende leërafdelings te wees wat na verskillende uiteenlopende punte

---

⁴⁹ *Ibid.*, art. 54.

---

⁵⁰ Sien wet no. 33 van 1899, gepubliseer in die Vrystaatse *Gouvernement Courant* van 6 Okt. 1899. Vgl. ook Nierstrasz, II band 1, p. 417.

toe gestuur is, om hulle aan te voer, is daar aan die hoof van elkeen van die onderskeie leër-afdelings waarin die krygsmag verdeel is, gedurende oorlogstyd 'n assistent-generaal geplaas, waarna soms ook verwys is as assistent-kommandant-generaal. Hy het dieselfde status beklee as die hoofkommandant in die Vrystaatse Republiek.

Besonderhede aangaande die rang of 'n beskrywing van die pligte van hierdie offisier kon nie in die amptelike stukke gevind word nie. Volgens Nierstrasz was hy die oudste offisier in rang wat as plaasvervanger van 'n generaal opgetree het, en was 'n generaal weer die bevelhebber oor twee of meer veggeneraalskappe.⁵¹

Met hierdie beskrywing kan skrywer hom nie vereenselwig nie. Die rang generaal het, sover hy kon vasstel, nie in die burgermag van of die Suid-Afrikaanse Republiek of die Vrystaatse Republiek bestaan nie, en is alleen in die spreektaal gebruik wanneer met of van 'n kommandant-generaal,

assistent-generaal of veggeneraal gepraat is, en die rang Assistent-generaal was beperk tot die burgermag van die Suid-Afrikaanse Republiek alleen. Hy was die verteenwoordiger van die Kommandant-generaal by elkeen van die verskillende leër-afdelings van die Republiek en die hoogste bevelvoerende offisier van sy leër-afdeling, alleen aan die Kommandant-generaal ondergeskik, aan wie hy vir al sy handeling verantwoordelik was. Hy is egter nie, soos die hoofkommandant in die Vrystaat, deur die offisiere van die leër-afdeling waaroor hy gestel is, gekies nie, maar deur die Kommandant-generaal self aangestel, wat, met die uitbreek van die oorlog altans, die senior kommandant, wat diensjare betref, in elke leër-afdeling tot assistent-generaal oor die betrokke leër-afdeling benoem het.

Tussen die Assistent-generaal in die Suid-Afrikaanse Republiek, wat gelyk gestaan het met Hoofkommandant in die Vrystaatse Republiek, en die Kommandant het daar nog 'n rang bestaan, t.w. die van Veggeneraal.

---

⁵¹ Nierstrasz, II band 1, p. 406.

Vir hierdie rang word daar, soos vir die rang van Assistent-generaal, geen voorsiening in die wette en proklamasies van enige van die twee Republieke gemaak nie. Genl. de Wet beweer dat die Vrystaatse Volksraad, kort voor die uitbreëk van die Tweede Vryheidsoorlog, bepaal het dat die President so 'n offisier kon aanstel,⁵² en in die Suid-Afrikaanse Republiek is die term Veggeneraal jare voor die Tweede Vryheidsoorlog reeds gebruik.

Met die titel Veggeneraal — waarvoor in die Vrystaat soms ook die term Assistent-hoofkommandant gebesig is — is die bevelvoerder van twee of meer verenigde kommando's binne 'n leërafdeling aangedui,⁵³ dog voorskrifte in verband met die aanstelling of verkiesing van veggeneraals, of verdere bepalings in verband met die amp, kon nie deur skrywer opgediep word nie.

---

⁵² C. R. de Wet, *De Strijd tusschen Boer en Brit*, p. 8. In die stukke van die Vrystaatse Volksraad kon skrywer egter nie so 'n besluit terugvind nie.

⁵³ Sien Nierstrasz, II band 1, p. 406.

Die offisiersrange in die burgermag van die Boererepublieke was dus as volg :

1. *Kommandant-generaal* of opperbevelhebber. Hierdie rang het slegs in die Suid-Afrikaanse Republiek bestaan. In die Vrystaatse Republiek is die funksies aan die amp verbonde deur die Staatspresident self uitgeoefen en die rang Kommandant-generaal het dus daar nie bestaan nie.

2. *Assistent-generaal* (in die Suid-Afrikaanse Republiek) of *Hoofkommandant* (in die Vrystaatse Republiek). Hierdie rang het die verteenwoordiger van die opperbevelhebber van die krygsmag aangedui, d.w.s. dit was die rang van die hoofbevelvoerder van elke leërafdeling.

3. *Veggeneraal* (in die Vrystaatse Republiek soms ook *Assistent-hoofkommandant* genoem): Hy was die bevelvoerder van leëre groepe wat binne 'n leërafdeling uit twee of meer kommandantskappe bestaan het, en was aan die hoofbevelvoerder van die leërafdeling ondergeskik.

4. *Kommandant*: Hy was die bevelvoerder van 'n kommando of kommandantskap, d.w.s. die burgers van 'n distrik.

5. *Veldkornet*: Hy was die aanvoerder van die burgers van 'n wyk en was aan die kommandant onderhorig. In sy taak is hy bygestaan deur

6. 'n *Assistent-veldkornet*.

Die range onder 2 en 3 hierbo genoem, het nie in vredestryd bestaan nie, en is slegs ingestel na die mobilisasie van die burgermag vir 'n oorlog. Die bekleërs daarvan het ook geen vergoeding gekry nie.

5. DIE VERDERE BEHEERSTRUKTUUR VAN DIE BURGERMAG

Die Kommandant-generaal, ofskoon opperbevelhebber van die krygsmag van die Suid-Afrikaanse Republiek, kon nie op eie houtjie of na eie willekeur handel nie. Twee liggame het sy mag aan bande gele, t.w. (a) die Staatspresident en Uitvoerende Raad en (b) die Krygsraad.

Uit die *Wet voor den Krijgsdienst in de Zuid-Afrikaansche Republiek* blyk dit duidelik dat die Kommandant-generaal in die uitoefening van sy funksie te velde as militêre bevelvoerder altyd rekening moes hou met die wil, wense en begeertes van die Staatspresident en Uitvoerende Raad, soos van tyd tot tyd aan hom geopenbaar. Die wet het nl. neergelê dat “De Commandant-Generaal of bevelvoerende officier der Z.A. Republiek ... in vrede en oorlog direct onder den Staatspresident en Uitvoerenden Raad” staan, ofskoon hy ook aan die Eerste Volksraad verantwoordelik was, veral vir die resultaat van 'n kommando of oorlog,⁵⁴ en dat hy, indien hy aan die bevel van die Regering nie gehoorsaam nie, strafbaar sou wees met hoogstens R1,000 boete of gevangenisstraf van 18 maande.⁵⁵

Die Staatspresident, wat hoof van en die Regering en van die Uitvoerende Raad was en veel krygservaring gehad het, het hom dan ook die reg en vryheid veroorloof om, soos uit die

---

⁵⁴ Wet no. 20 van 1898, art. 48.

⁵⁵ *Ibid.*, art. 36 (d).

beskrywing van die militêre verloop van die Tweede Vryheidsoorlog sal blyk, telkens wanneer hy dit nodig geag het, instruksies of wenke aan die Kommandant-generaal, sowel as aan die verskillende assistent-generaals, te gee oor hoe hulle moes optree, en hulle het die instruksies ook sover moontlik opgevolg. As hoof van die Regering het hy konstitusioneel die reg gehad om namens die Regering sodanige be vele uit te reik, en hy het dus in die verband dieselfde bevoegdheid as die Vrystaatse Staatspresident besit, mits hy seker was van die steun van die Regering, en bereid was om homself voor die Eerste Volksraad vir sy optrede te verantwoord.

Die tweede liggaam wat die Kommandant-generaal en tewens al die bevelvoerders van leërafdelings van die Suid-Afrikaanse Republiek aan bande gele het, was die krygsraad.

Volgens krygswet moes daar by elke leërafdeling of kommando 'n krygsraad bestaan. Hiervan was daar twee soorte, nl. (a) 'n algemene of breë krygsraad — in die wet 'n “generalen of grooten

krijgsraad” genoem en (b) 'n gewone krygsraad — in die wet beskryf as 'n “kleinen of gewonen krijgsraad”.

Die breë krygsraad, saamgestel uit alle aanwesige kommandante, veldkornette, assistent-veldkornette en die hoofaanvoerder van die artillerie, moes in geval van hoogste nood en van “grootste belangen” byeenkom, onder voorsitterskap van die Kommandant-generaal of bevelvoerder van die leërafdeling, o.a. “om het plan en die operatiën van een veldtocht, oorlog of commando vast te stellen, en om alles te beslissen, den dag voor een plaats te hebben grooten veldslag of hoofdslag”; terwyl die gewone krygsraad, bestaande uit slegs die aanwesige kommandante en veldkornette en die aanwesige hoofoffisier van die artillerie, onder voorsitterskap van die bevelvoerder van die leërafdeling, die “gewone en dagelijksche operatiën” moes bespreek en bepaal.

Die Kommandant-generaal of bevelhebber van 'n leërafdeling was wel nie gebonde om vir elke onderneming 'n krygsraad byeen te roep en te

raadpleeg nie. Hy kon op sy eie handel, dog hy mog nie in stryd met besluite van die krygsraad handel nie.⁵⁶

Wanneer die kommando's in die veld was in oorlogstyd of in tye van dreigende oorlogsgevaar en daar geen tyd was om die Uitvoerende Raad te raadpleeg nie, was die Kommandant-generaal en sy krygsraad selfs bevoeg om oor die wenslikheid van die sluiting van traktate of bondgenootskappe met vreemde moondhede te oordeel en te beslis.⁵⁷

In die wette van die Oranje-Vrystaat word geen voorsiening vir krygsrade van hierdie aard gemaak nie. Niks het die bevelvoerders egter verhinder om die advies van hul mede krygs-offisiere in te win in verband met die beplanning of uitvoering van krygsoperasies nie, en hulle het dit dan ook gedoen so dikwels as hulle dit nodig geag het.

---

⁵⁶ Sien wet no. 20 van 1898, art. 47 en 49.

⁵⁷ Sien wet no 2. van 1896, Grondwet, art. 25.

6. TUG EN DISSIPLINE IN DIE BURGERMAG

Alle lede van die krygsmag was in albei Republieke aan die wettige bevel van die offisiere bokant hulle stipte gehoorsaamheid verskuldig, en daar is dan ook deur die wetgewende organe van die twee state strawwe neergelê vir persone wat lede van die krygsmag was en wat hulle aan ongehoorsaamheid skuldig sou maak. Krygsplygtige burgers wat krygsdiens probeer ontduik het deur bv. die staat te verlaat, was in die Suid-Afrikaanse Republiek strafbaar met 'n boete van R200 tot R1,000, of gevangenisstraf van een tot vyf jaar, en die verlies van stemreg, en persone wat hulle sonder verlof aan hul kommando's onttrek, met 'n boete van R100 of ses maande gevangenisstraf. In die Oranje-Vrystaat was die straf hiervoor R20 tot R75 boete of hoogstens drie maande gevangenisstraf. Burgers wat sou nalaat om aan die kommandeer- of mobilisasiebevel gehoor te gee, was strafbaar met boetes van R10 tot R75 of gevangesetting van drie dae tot drie maande, en offisiere wat die kommandeerbevel nie sou

nakom nie, sou nog swaarder strawwe ontvang. Nie alleen sou hulle uit hul ampte geskors kon word nie maar in die Suid-Afrikaanse Republiek bowendien ook nog aan die volgende boetes, of, by versuim om te betaal, gevangenis strawwe onderhewig wees: veldkornette aan 'n boete van R20 tot R100 of gevangenisstraf van hoogstens nege maande; kommandante aan 'n boete van R30 tot R150 of gevangenisstraf van hoogstens twaalf maande; en die Kommandant-generaal aan 'n boete van R100 tot R1,000 of gevangenisstraf van hoogstens agtien maande. Persone wat sou weier om goedere ten behoeve van die kommando's van hulle te laat kommandeer, was in die Suid-Afrikaanse Republiek met R3 boete of tien dae gevangesetting strafbaar, en in die Oranje-Vrystaat met R75 boete of drie maande gevangenisstraf; en burgers wat nie behoorlik volgens wet uitgerus op kommando sou verskyn nie en nie by die veldkornette as behoeftig geregistreer was nie, met 'n boete van R2 tot R75 of gevangenisstraf van tot drie maande. Behoeftiges wat sou nalaat om hulle as sodanig

by die veldkornette aan te meld, sou met R2 tot R10 beboet kon word.⁵⁸

Ten einde te verseker dat die tug en dissipline in die veld op kommando gehandhaaf word en dat alle ondergeskiktes die bevele van die oor hul gestelde offisiere nakom, is daar by elke leërafdeling 'n krygsgerig (in die Vrystaatse kommando wetgewing 'n krygsraad genoem) in die lewe geroep, wat alle persone moes verhoor en straf wat hulle aan oortredings van enige aard op kommando skuldig sou maak.

Volgens die krygswet van die Suid-Afrikaanse Republiek moes die Kommandant-generaal of die bevelvoerende offisier wat hom in elkeen van die verskillende leërafdelings verteenwoordig het, vir elke leërafdeling so 'n krygsgerig belê en die voorsitter daarvan elke maal aanstel. Hy kon egter self nie as voorsitter daarvan ageer nie. Die lede moes deur die krygsraad gekies word.

---

⁵⁸ Sien Krygswet van die S.A. Republiek, no. 20 van 1898, arts. 36-41, en die Vrystaatse *Krijgs- en Kommandowet*, no. 10 van 1899, arts. 6-8, 34-36, 38, 44, 51 en 64.

Van hierdie krygsgerigte was daar twee soorte, nl. (a) die breë krygsgerig — in die wet beskryf as die “generaal of groot krygsgericht” — en (b) die gewone krygsgerig — in die wet die “klein of gewoon krygsgericht” genoem. Die breë krygsgerig moes beslis oor daad en lewe, d.i. oor misdade soos “desertie voor den vijand”, spioenasie, opstand of rebellie, diefstal, moord, roof, brandstigting, ens., wat deur persone op kommando of onder krygspelig gepleeg is. Dit het uit dertien persone bestaan, nl. die voorsitter, vier kommandante (of drie kommandante en die hoofoffisier van die artillerie), vier veldkornette en vier burgers. Die gewone krygsgerig moes dissiplinêre oortredings en minder ernstige misdade verhoor, en was uit slegs sewe persone saamgestel, t.w. drie kommandante (waarvan die een met die langste dienstermyn as voorsitter moes ageer), twee veldkornette (of een veldkornet en een battery-offisier van die artillerie) en twee burgers.

As vervolger namens die Staat sou ’n bevoegde persoon optree wat deur die Regering en

Uitvoerende Raad benoem is, en die krygsgerig was bevoeg om, met inagneming van die regulasies wat deur die krygsraad vasgestel is, enige vonnis, volgens die aard of graad van die oortreding, op te lê, met insluiting van die doodstraf vir ernstige misdade. Met die oog daarop het die Staatspresident en Uitvoerende Raad dan ook telkens wanneer kommando’s opgeroep word, die reg van die swaard en van genade — d.i. die bevoegdheid om ’n doodsvonnis te bekragtig en te laat voltrek, of dit te versag — aan die Kommandantgeneraal en verskeie ander bevelvoerders oor leërafdelings verleen.⁵⁹ Hierdie reg is op 24 Okt. 1899 deur die Uitvoerende Raad slegs aan ses offisiere verleen, t.w. kmdt.-genl. P. J. Joubert “en de verschillende onder hem benoemde Assistent-Generaals: P. A. Cronjé, S. W. Burger, J. H. M. Kock, L. J. Meyer en F. A. Grobler”, dog op 28 Des. 1899 is dit ook gegee aan asst.-genl. J. P. Snyman, sodat alle

---

⁵⁹ Sien i.v.m. die Krygsgerig wet no. 20 van 1898, arts. 48-49, en Nierstrasz, II band 1, p. 407.

assistent-generaals in die Suid-Afrikaanse Republiek die mag sedertdien uitgeoefen het.⁶⁰

Volgens die wette van die Vrystaatse Republiek het die liggaam wat by die onderskeie leërafdelings van die staat die funksie van 'n krygsgerig uitgeoefen het, die naam Krygsraad gedra. Dit is saamgestel uit die bevelvoerende offisier en die distriks kommandante by elke leërafdeling aanwesig, maar moes uit minstens sewe lede bestaan, en die Staatspresident sou die area vasstel waarbinne elke krygsraad jurisdiksie sou uitoefen. Waar daar minder as sewe kommandante by 'n leërafdeling was, moes die ontbrekende getal deur al die aanwesige offisiere by meerderheid van stemme uit hul midde verkies word, en as die offisiërskorps by die leërafdeling minder as sewe lede sterk was, moes die versamelde burgers die ontbrekende lede op die krygsraad uit hul midde by meerderheid van stemme aanvul.

Hierdie krygsrade het dieselfde regsbevoegdheid as die gewone rondgaande geregshoue besit en moes alle sake van hoogverraad, opstand of oproer teen die regering, verraderlike verstandhouding met of hulpbetoning aan die vyand, of oortredings van gelyke aard, sowel as klagtes met betrekking tot die verontagsaming van die kommandotug, verhoor en straf. Vir oortredings van die kommandotug en orde kon hulle 'n maksimum vonnis van R20 boete of 'n maand gevangenisstraf oplê, dog ten aansien van alle ander oortredings kon hulle dieselfde vonnisse as die rondgaande geregshoue uitspreek. Waar hulle dit nodig geag het, kon hulle sake, uitgenome sake wat die krygstug aanbetref, na die siviele houe vir verhoor en afhandeling verwys. Persone wat deur die krygsrade tot meer as R40 boete of een maand gevangenisstraf gevonnies is, het die reg gehad om hulle op die hoëre geregshoue te beroep, dog die krygsraad kon die appellant verplig om voldoende sekuriteit te stel om te verseker dat hy onskadelik bly totdat sy appel verhoor is. Die doodstraf kon ook nie opgelê word deur 'n krygsraad van minder as twaalf lede nie,

---

⁶⁰ Sien Leyds, 681, Uitv. Raadsbesluit art. 970 d.d. 24 Okt. 1899, en Uitv. Raadsbesluit d.d. 28 Des. 1899.

van wie minstens driekwart ten gunste daarvan gestem het, en dit kon nie voltrek word voor dit deur die Staatspresident of sy plaasvervanger bekragtig is nie. Alle verhoor deur 'n krygsraad moes in die openbaar plaasvind, en wel in ooreenstemming met regulasies wat deur die Uitvoerende Raad neergelê sou word. Hierdie regulasies moes aan die Volksraad by sy eerste daaropvolgende sitting vir bekragtiging voorgelê word. Alle verrigtinge moes voorts behoorlik genotuleer word vir kennisname van die Staatspresident, aan wie die notule van die krygsraad so spoedig doenlik na afloop van die krygsraadsitting deur die voorsitter van die liggaam gestuur moes word. Gedagvaarde persone was verplig om voor die krygsraad getuienis te lewer, en persone wat sou weier om te verskyn of getuienes af te lê, kon deur of op las van die krygsraad gearresteer en ooreenkomstig die gewone bestaande wetsbepalings gestraf word.⁶¹

---

⁶¹ Vgl. *Vrystaatse Krijgs- en Kommandowet*, no. 10 van 1899, arts. 57-66.

Hierdie krygsgerigte, soos trouens ook die ander maatreëls met betrekking tot die krygstug in die krygswette van die Boererepublieke neergelê, was natuurlik noodsaaklik, en het ook veel daartoe bygedra om orde en dissipline op kommando te verseker. Tog is dit duidelik, en uit die aard van die saak ook begryplik, dat die dissipline wat daar in die burger leërs geheers het, gans anders en nie te vergelyk was by die dissipline wat daar in die Britse en ander gereelde Europese leërs bestaan het nie.

Dit is in die eerste plek aan die samestelling van die leërs te wyte. Die Europese leër was saamgestel uit professionele soldate, d.i. persone wat spesiaal in diens geneem en opgelei was om hul land as krygsmanne te dien, en geen ander professie beoefen het nie. Die burger leër, daarenteen, was saamgestel uit mense wat allerlei ander neringe as die van soldaat beoefen het. Hulle het hulle hoofsaaklik op die landbou en veeteelt toegelê en geen opleiding as soldate ondergaan nie, en is by die ontstaan van 'n oorlogstoestand en uit noodsaak byeengebring om

hul land te verdedig. Van die krygswetenskap het hulle geen studie gemaak nie en wat hulle van oorlogvoering geweet het, het hulle uit praktiese ervaring geleer.

In die Europese leërs is die ondergeskiktes, wat vir hul dienste betaal is, deur die drilstelsel gereeld geoefen om waarlik werktuie — en soms inderdaad slegs werktuie — van die oor hul gestelde offisiere te wees, en elke instruksie van bo af outomaties, onmiddellik, en sonder enige teenspraak te gehoorsaam. Die burgers, daarenteen, was nooit geoefen of gedril om bevele outomaties op te volg en hul offisiere blindelings en sonder teenspraak te gehoorsaam nie.

In die Europese leërs was die offisiere die permanente en erkende meerderes op militêre gebied van hul ondergeskiktes — mense wat deur studie van die krygswetenskap, gepaar aan ondervinding in die leer, tot hul onderskeie range geklim het, en was daar 'n strenge skeiding tussen die offisiere en hul ondergeskiktes. Die ondergeskiktes het nooit daaraan gedink om met hul offisiere op gemeensame voet te probeer

verkeer nie, maar het hulle steeds met die hoogste agting en eerbied as hul meerderes bejeën, aan wie hulle slegs gehoorsaamheid verskuldig was. In die burgermag was daar van so iets geen sprake nie. Die offisiere in die mag was geen permanent aangestelde meerderes van hul ondergeskiktes na wie die ondergeskiktes met die grootste mate van eerbied en ontsag opgesien het nie. Hulle was in die normale daaglikse gang van sake mekaar se gelykes. Hulle het dieselfde beroep, gewoonlik boerdery, beoefen, en het daaglik in gemeensame omgang met mekaar geleef. Die veldkornet of kommandant was 'n kameraad en goeie vriend en bekende van sy burgers, deur wie hy op demokratiese wyse en vir slegs 'n vasgestelde tydperk tot veldkornet of kommandant verkies is, en van wie se goeie wil hy afhanklik was vir die behoud van sy posisie as offisier.

Die kommandante en veldkornette — insonderheid die veldkornette wat in vredestryd ook met allerhande siviele take belas was — is dan ook nie altyd tot offisier verkies op grond van hul besondere hoedanighede op militêre gebied

nie, maar in die meeste gevalle weens sosiale of politieke redes, of omdat hulle oor die nodige hoedanighede beskik het om hul siviele pligte goed te kan uitvoer. Die gevolg was dat hierdie offisiere, ofskoon deur die meerderheid as voorman of leier in hul wyke aanvaar, deur 'n groot deel van die burgery nie as hul meerdere op militêre gebied beskou is nie. Die betrokke offisiere het dit self ook besef en was daarom versigtig om nie op onvoorwaardelike gehoorsaamheid aan al hul bevele aan te dring nie. In hul ervaring op die jagveld en in vorige oorloë het die verskillende burgers geleër om hul eie oordeelsvermoë te ontwikkel oor hoe hulle in die veld moes optree om die meeste sukses te behaal; en die offisiere moes, by die uitreiking van bevele, rekening hou met hierdie persoonlike inisiatief van hul burgers as, hulle nie verwarring wou stig nie, en die nodige effek wou bereik. Hulle moes hul burgers in die veld as leiers inspireer en hul individuele bewegings rig en koördineer, eerder as om hulle te probeer dwing om die wil van die offisiere streng volgens die offisiere se voorskrifte uit te voer.

Wel het hulle die bevoegdheid gehad om burgers wat take nie streng in ooreenstemming met hul opdragte uitgevoer het nie, voor 'n krygsgerig te daag, maar hulle moes steeds daarmee rekening hou dat die aangeklaagde voor die krygsgerig ook die geleentheid gehad het om sy eie optrede en houding te verduidelik; en as dit sou blyk dat die veldkornet of kommandant onbillik was of dat die aangeklaagde burger goeie grond gehad het vir sy houding, dan sou nie hy gestraf word nie, maar wel die offisier wat as aanklaer opgetree het. Bowendien kon die burgers ook van hul demokratiese reg gebruik maak om gekose offisiere, wat hulle deur hardhandige of ontakvolle optrede die onmin van die burgers op die hals haal, te laat skors en deur ander te laat vervang. Die gekose offisiere moes dus, by die beplanning van krygsoperasies en by die uitreik van bevele, altyd so optree dat hulle die agting en vertroue van hul ondergeskiktes behou, en aan laasgenoemde die geleentheid laat om ook hul eie inisiatief en oordeelsvermoë te laat geld.

Veel het onder die omstandighede afgehang van die persoonlikheid van die militêre bevelvoerder, van sy vernuf as krygsman en/of sy krygservaring, en van sy invloed oor die burgers. Offisiere wat op militêre gebied waarlik die meerdere van hul burgers en medeoffisiere was en wat oor 'n sterk persoonlikheid beskik het, was in staat om veel meer met hul burgers uit te rig as offisiere wat nie oor daardie kwaliteite beskik het nie, en wel omdat die burgers eersgenoemde erken het as hul meerderes op die gebied van oorlogvoering en hulle dus volkome vertrou het. Hierdie soort offisiere, van wie generaals De la Rey, Botha en De Wet sprekende voorbeelde is, het die kuns verstaan, nie alleen om hul burgers so te besiel en te lei dat hulle altyd bereid was om hul bevel op te volg en hul wense uit te voer nie, maar tewens om 'n deeglike krygstug op hul kommando's, ook sonder voortdurende beroepe op krygsgerigte, te handhaaf.

Offisiere wat oor hierdie hoedanighede beskik het, het egter eers na die uitbreek van die Tweede Vryheidsoorlog die een na die ander op die

voorgond getree, en van die meerderheid van die gekose offisiere by die uitbreek van die stryd moet gesê word dat hulle nie op grond van militêre kennis en krygsvernuf offisiere geword het nie, maar wel omdat hulle op maatskaplike gebied deur die meerderheid as leiers en voor-manne in hul distrikte en wyke beskou is.

Die streng dissipline wat daar in die Britse en ander Europese leërs geheers het, en wat die offisiere in staat gestel het om die troepe tot hul beskikking te kommandeer soos hulle wou en van hulle onmiddellike en onvoorwaardelike gehoorsaamheid te eis, was dus in die burgermag van die Republieke afwesig, en dit het etlike nadele gehad. In die eerste plek kon die gewone burger offisier nie daardie maksimum vermoëns op elke gebied uit sy afdeling gehaal kry wat 'n offisier in die Europese leer uit sy afdeling kon dwing nie. As byvoorbeeld 'n afdeling burgers, nadat hulle 'n swaar aanval weerstaan en afgeslaan het, moeg en honger was, sou hulle slegs met die aller-grootste moeite ingespan kon word om hul sukses op te volg en 'n onmiddellike kragdadige teenaan-

val op die terug geslaande aanvallers uit te voer. Hulle sou, aangesien die gevaar geweke was, eers wou eet en rus voordat hulle 'n teenaanval op die vyand wat hulle teruggedryf het, onderneem, en slegs offisiere wat werklik hul meerdere was, sou hulle kon oorhaal om dadelik met die nodige effek 'n teenaanval op die vyand te doen. Wanneer, en dit het veral na mislukkings of by teenspoed op die oorlogsterrein gebeur, hulle oorlogsmoeg geraak het en wou huis toe gaan om eers te gaan rus, het die offisiere die grootste moeite gehad om hulle op die front te hou — die krygsgerigte en die bepalings van die krygswet ten spyt. Ook wanneer dit vir hulle hopeloos gelyk het om langer teen 'n volgehoue vyandelike aanval weerstand te bied, het, soos in die hoofstukke oor die verloop van die oorlog aangetoon sal word, baie die instruksies van hul offisiere eenvoudig verontagsaam en die slagveld verlaat om elders veiligheid te gaan soek. Toe die oorlogskanse teen die Republieke gekeer het, het 'n baie groot aantal selfs hoogverraad gepleeg. Verskeie het hulself by die geledere van die vyand gaan voeg om die te help om die oorlog tot

'n spoedige einde te dwing; en andere het, in weerwil van die swaar strawwe wat hulle opgelê kon word, eenvoudig die wapen neergelê en 'n eed by die vyand gaan aflê om vir die res van die oorlog neutraal te bly. Al hierdie dinge moet gewyt word aan die gebrek aan militêre tug wat daar in die geledere van die burgermagte van die Republieke geheers het.

Aan die ander kant het die felt dat die burgers van die Republieke nie deur 'n drilstelsel tot volstreckte onderhorigheid aan en afhanklikheid van hul offisiere gevorm is, soos die soldate in die Europese leërs nie, die voordeel ingehou dat die burger krygsman se inisiatief nie doodgesmoor is nie. Hy het dit behou en gedurende die kryg tot volmaaktheid ontwikkel. Dit het die Boere veral goed te pas gekom in oomblikke van krisis en in tye van nood, toe hulle op eie houtjie en sonder die leiding van offisiere moes handel, of toe hulle hulle in klein, verspreide groepies, soos gedurende die tydperk van die guerilla oorlog, teen 'n groot oormag moes handhaaf. By sulke geleenthede en in sulke tye was dit die wyse

waarop die burgers hul persoonlike inisiatief laat geld het wat die deurslag gegee het. Maar ook in gewone veldslae, by die bestorming van vyandelike stellings of die afslaan van vyandelike aanvalle, het dit aan die burgers die voordeel gebied dat hulle, elkeen afsonderlik, op sy eie en sonder die leiding van 'n offisier, kon handel en gewoonlik die regte ding kon doen. Elkeen kan, ten gevolge van sy kennis van die veld, sy eie oordeel ten beste laat geld in verband met die uitsoek en benutting van dekking vir hom en sy perd, waarmee hy gewoonlik goed vertrouwd was, die skat van vuur afstande, en wat dies meer sy. Hy kan steeds oordeel oor die beste roete om 'n vyandelike stelling ongemerk te nader of daarvan daan af pad te gee en die vyand te ontwyk. Hy het die voordeel bo die infanteris in die Britse leër gehad dat hy, ofskoon ook slegs met 'n geweer of karabyn bewapen, veel vinniger kon beweeg omdat hy berede was, dog ook selfstandig kon oordeel oor wanneer om sonder sy perd in die veld of in 'n gevegsaksie klaar te kom; en die voordeel bo die kavallerie in die Britse leër wat nog met die konvensionele kavallerie wapens

bewapen was, dat hy, terwyl hy net so beweeglik as hulle was, hulle met die wapens waaroor hy beskik het, van ver af ander vuur kon neem, en hulle kan verhinder om hom met hul swaarde en lanse aan te tas.

Die burgermag van die twee Republieke was dus 'n mag van berede infanteriste, dog berede infanteriste wat deur hul gewone lewenswyse besondere vermoëns ontwikkel het. In die omstandighede waaronder hulle opgegroeï het, het hulle geleer om hulself te kan behelp. Hulle moes dit doen om te kan voortbestaan, met die gevolg dat die individuele inisiatief van bykans elke burger besonder hoog ontwikkel was. By gebrek aan 'n staande verdedigingsmag waar hulle 'n opleiding as soldate kon ondergaan, en aan opgeleide offisiere wat aan hulle so 'n opleiding sou kan gee, moes elkeen, binne die raamwerk van die kommandostelsel, hom op militêre gebied self leer behelp. Elke burger moes homself volgens sy eie metodes oefen, en leer hoe om in oorlogstyd die beste diens te kan lewer. Die gevolg was dat die burgers se eie inisiatief,

ook op die slagveld, besonder hoog ontwikkel geraak het — so hoog dat dit hulle in staat gestel het om hulle in oorlogstyd sonder die voortdurende leiding en bystand van offisiere te kan behelp. Dit het sy nadele gehad, soos reeds aangetoon is, maar dit het aan hulle die voordeel gebied dat hulle met veel minder offisiere en onderoffisiere as die Britse en ander gereelde Europese leërs kon klaarkom, en dat, wanneer nuwe offisiere nodig was, dit maklik uit die geledere van die burgers self verkry kon word.

Die Regerings van die twee Republieke het die krygs waarde van die eie inisiatief waaroor die burgers beskik het, goed besef, en het die ontwikkeling daarvan dan ook soveel as wat in hul vermoë was, probeer aanmoedig. Met die oog daarop her die Volksrade neergelê dat die name van alle persone wat hulle in 'n oorlog buitengewoon sou onderskei, deur die Staatspresident eervol in die Staatskoerant vermeld sou moes word, wanneer die bevelvoerders van die betrokke burgers die President daarvan verwittig. Voorts moes 'n gedeelte van die oorlogsbuit,

soos deur die krygsraad bepaal, aan diegene gegee word wat deelgeneem het aan die ekspedisie wat die buit geneem het; en waar persone buitengewone dapperheid aan die dag gelê of hulle aan besondere lewensgevaar in verband met die neem van die buit blootgestel het, kan aan sulke persone die helfte daarvan, of selfs die hele buit, toegeken word.⁶² Dit was dan ook al vergoeding wat die lede van die burgermag vir hul dienste ontvang het.

7. DIE STAATSARTILLERIE

Die Burgermag het egter slegs 'n deel — ofskoon by verre die belangrikste deel — van die Boerekrygs mag gevorm. Die lede daarvan was, soos aangetoon, egter uitsluitlik bereide infanteriste en as sodanig dan ook slegs met die gebruik van infanteriewapens, d.i. gewere en karabyne, vertrou. Van die hantering van ander wapentuig, in die eerste plek artillerie wapens,

---

⁶² S.A. Republiek-krygswet, no. 20 van 1898, arts. 51 en 53, en Vrystaatse *Krijgs- en Kommandowet*, no. 10 van 1899, arts. 14 en 56.

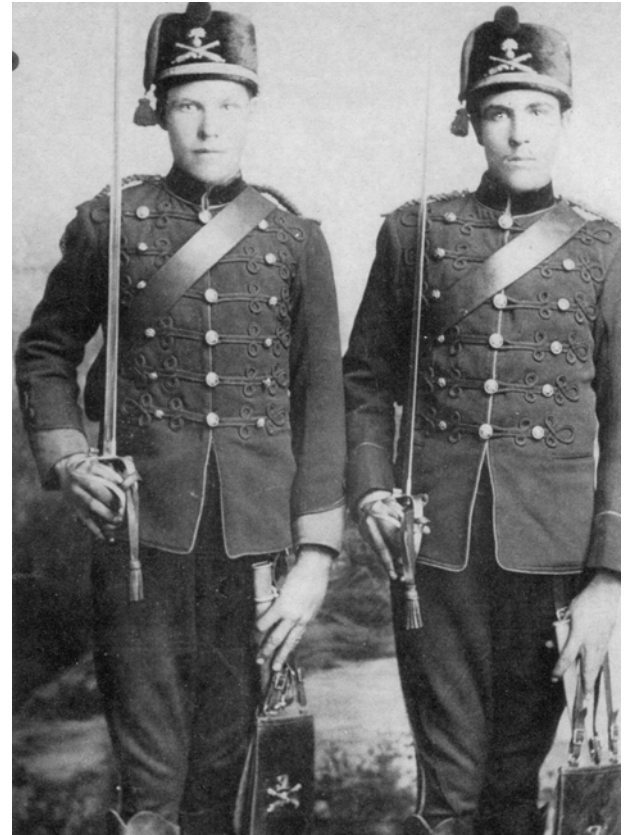

Offisiere van die Vrystaatse Artillerie-corps

het hulle geen kennis gedra nie, en die Regerings van die Republieke het terdeë besef dat, met die oog op die suksesvolle verdediging van die land, veral teen buitelandse moondhede, infanteriewapens alleen ontoereikend was. Daar moes dus voorsiening gemaak word vir die daarstelling van 'n addisionele mag, wat afgerig kan word in die gebruik van die soort wapentuig en oorlogsmiddele waarmee die lede van die burgermag nie vertrouwd was nie, en wat noodsaaklik was vir die verdediging van die land. Hiervan was swaargeskut die vernaamste.

Met die oog daarop her die Boerestate dan ook, namate hulle ontwikkel het, hulle steeds meer en meer toegespits op die ontwikkeling van 'n doeltreffende artillerie mag om die burgermag in tyd van nood te ondersteun.

In die Suid-Afrikaanse Republiek is die eerste noemenswaardige pogings in die rigting reeds voor die Eerste Anneksasie aangewend, maar die artilleriekorps wat aldaar tot met die Jameson-inval ontwikkel is, was maar klein en swak, en

Lede van die Staatsartillerie in parade-uniform

verdien hier geen vermelding nie. Die Jameson-inval het die aandag van die Regering egter pertinent gevestig op die gevaar wat die Republiek van buite af bedreig het, en in 1896 is daar derhalwe oorgegaan tot die daarstelling van 'n modern georganiseerde en toegeruste staats artillerie wat, ofskoon klein, elke oomblik gereed moes wees om op bevel van die hoër gesag op te ruk.⁶³

Dit was saamgestel uit (a) die afdeling Artillerie, bestaande uit die Rydende Artillerie, die Berg-artillerie en die Vestingsartillerie, (b) die Veldtelegrafie, (c) die “Intendance”-diens, (d) die Musiekkorps, (e) die Geneeskundige departement, (f) die afdeling Onderwys en (g) die Smedery en Bankwerkery, en het uit 'n totaal van 400 offisiere, onderoffisiere en manskappe bestaan, onder die bevel van 'n luitenant-kolonel-kommandant as aanvoerder, bygestaan deur 'n majoor. Hierdie bemanning was as volg by die verskillende afdelings ingedeel:

(a) Aan die hoof: 'n drietal offisiere, t.w. 'n luitenant-kolonel-kommandant, met, aan sy kantoor verbonde, 'n eerste luitenant-adjutant en 'n tweede luitenant-adjutant.

(b) By die Artillerie: 'n totaal van 20 offisiere (nl. 'n majoor, 2 kapteins, 5 eerste luitente en 12 tweede luitente), 38 onderoffisiere (t.w. 8 adjutant-onderoffisiere, 5 opperwagmeesters, 5 fouriers en 20 wagmeesters), 30 korporaals en 226 manskappe.

(c) By die Veldtelegrafie: 'n totaal van 1 offisier, t.w. 'n eerste luitenant, 5 onderoffisiere (t.w. 'n adjutant-onderoffisier wat as opsigter gedien het, 'n opperwagmeester en 3 wagmeesters), 3 korporaals en 23 leerling telegrafiste.

(d) By die “Intendance”-diens: 'n totaal van 2 offisiere (nl. 'n tweede luitenant-kwartiermeester en 'n kaptein-intendant), 1 korporaal en 6 manskappe, van wie een 'n skoen- en saalmaker en een 'n kleremaker was.

(e) By die Geneeskundige departement: 'n totaal van 2 offisiere (nl. 'n Offisier van Gesondheid

---

⁶³ Wet voor de Staats-artillerie van de Z.A. Republiek, no. 1 van 1896, art. 1.

met die rang van eerste luitenant, en 'n perdearts met die rang van tweede luitenant), 2 onder-offisiere (nl. 'n apteker met die rang van adjudant-onderoffisier, en 'n hospitaal sersant) en 11 verpleërs.

(f) By die Musiekkorps: 'n totaal van 1 offisier (nl. 'n kapelmeester met die rang van tweede luitenant), 1 onderoffisier (nl. 'n trompetter-majoor) en 18 manskappe, en

(g) By die Smedery en bankwerkery: 1 onder-offisier, nl. 'n adjudant onderoffisier wat as opsigter diens gedoen het, en 6 manskappe wat as smids leerlinge moes dien.

Die hele mag het dus bestaan uit 29 offisiere, 47 onderoffisiere, 34 korporaa's en 290 manskappe.⁶⁴

Hierdie mag is gedurende die daaropvolgende drie jaar aansienlik uitgebrei, en in die Begroting van 1899 is voorsiening gemaak vir 'n totaal van 575 offisiere, onderoffisiere en manskappe. Die afdeling Artillerie, waaronder

voorheen al die artillerie afdelings geressorteer het, is in twee selfstandige afdelings omskep, nl. die Rydende Artillerie en Vestingsartillerie. Elkeen daarvan het onder leiding van 'n majoor gestaan, en het uit 467 man bestaan. Van hulle was 16 offisiere (t.w. 'n majoor, 2 kapteins, 4 eerste luitenant, 'n tweede luitenant-adjudant en 8 tweede luitenant), 38 onderoffisiere (t.w. 8 adjudant-onderoffisiere, 5 opperwagmeesters, 5 fouriers en 20 wagmeesters), 30 korporaa's en 226 manskappe by die Rydende Artillerie ingedeel, en 9 offisiere (t.w. 'n majoor, 'n kaptein, 'n eerste luitenant-magasynmeester, 2 eerste luitenant en 4 tweede luitenant), 12 onderoffisiere (nl. 3 adjudant onderoffisiere, 2 sersant-majoors en 7 sersante), 8 korporaa's en 128 manskappe by die Vestingsartillerie. Aan die "Intendance"-diens is nog een offisier ('n eerste luitenant-kwartiermeester), 4 onder-offisiere (nl. 'n adjudant-onderoffisier, 'n opperwagmeester en 2 wagmeesters) en 'n skrywer toegevoeg, en aan die Smedery en Bankwerkery 'n tegnikus, terwyl ten slotte ook nog 'n afdeling Verligting en Watervoorsiening

---

⁶⁴ Sien *Ibid.*, arts. 5-6.

met 'n personeel van 15 manskappe in die lewe geroep is.⁶⁵

Die lede van die korps is aangewerf uit gebore en genaturaliseerde burgers van die Suid-Afrikaanse Republiek wat minstens 16 jaar oud en ongetroud was, sertifikate van 'n geneesheer kon voorlê dat hulle liggaamlik geskik en gesond is, en deur die veldkornette waaronder hulle geressorteer het, aanbeveel is as persone van goeie gedrag. Vir opname in die afdeling Veldtelegrafie moes hulle bowendien ook nog burgers deur geboorte met minstens 'n standaard III-skoolopleiding wees. Hulle moes vir minstens drie jaar attesteer, maar kon hul dienstryd, na afloop daarvan, vir 'n verdere een tot drie jaar verleng, mits hulle minstens drie maande vooruit kennis aan die owerheid gee van hul voorneme om dit te doen. By diensaanvaarding moes hulle deur die Kommandant-generaal of sy plaasvervanger beëdig word, en by bevordering tot offisier 'n verdere eed van trou, soos deur die wet voorgeskryf, aflê. Die

ontslag van elke lid wat die korps verlaat, moes deur die Kommandant-generaal goedgekeur word. Persone wat deur siekte of dergelike oorsake verplig was om te bedank, moes ook persoonlik deur hom ontslaan word, dog persone wat eerloos afgedank word, moes hul ontslag voor die volle troep kry, sodat die res van die manskappe sou kan weet wie hulle is en tewens gewaarsku kon wees teen dae wat eerlose ontslag meebring.

Persone wat hul dienstryd met sukses voltooi, moes tot hul 35ste verjaarsdag oorlogsdien by die Artilleriekorps verrig wanneer hulle daartoe opgeroep word, en moes die luitenant-adjudant dan ook steeds op hoogte hou van veranderings van hul adresse.

Afgesien van lede in die diens het die Staatsartillerie dus ook oor 'n reserwe beskik, wat jaarliks gegroei het en in oorlogstyd aangewend kon word om die mannekrag van die korps te versterk. Hierdie reserwe het ook die manne ingesluit wat voor die reorganisasie van die korps in 1896 lede van die reserwe van die

---

⁶⁵ Sien Begroting van die S.A. Republiek vir 1899.

destydse artilleriekorps was. Hul getalsterkte was, volgens Nierstrasz, in 1899 reeds 158 man bo die staande artilleriemag waarvoor in 1899 begroot is. Die gesamentlike sterkte van die korps en reserwe moes dus op die vooraand van die Tweede Vryheidsoorlog 733 man — magasynmeesters uitgeslote — beloop het, saamgestel uit 29 offisiere, 140 onderoffisiere en korporaals, en 564 manskappe.⁶⁶ Daarby het die Kommandant-generaal die bevoegdheid gehad om, as hy die getalsterkte van die artilleriemag in geval van 'n oorlog ontoereikend geag het, soveel vrywilligers onder die volk as wat nodig was om die mag op die vereiste sterkte te kry, teen die gewone soldy

---

⁶⁶ Vgl. Nierstrasz, II band 1, p. 412. Nierstrasz stel die getal onderoffisiere op 168, van wie 28 egter magasynmeesters was. Waarom hy hierdie magasynmeesters in die Republiek by die personeel van die Staatsartillerie voeg, is nie duidelik nie. Hulle het nie onder die Staatsartillerie geval nie, en word daarom dan ook deur skrywer nie by die bemanning daarvan gereken nie.

en die verskaffing van uitrusting in diens te neem.⁶⁷

Die korps het nie alleen gedien om aan die Republiek 'n goed afgerigte en gedissiplineerde leër te verskaf, volgens Europese model georganiseer, om die burgermag in tyd van oorlog by te staan nie, maar was tewens 'n opleidingskool, waar die burgers vir die amp van offisier, en as militêre telegrafiste, bekwaam kan word.⁶⁸

Met die oog hierop is daar dan ook voorsiening gemaak vir 'n goeie praktiese opleiding vir almal wat tot die korps toetree het, nie alleen in die kuns van oorlogvoering in die algemeen nie, maar veral in die hantering en gebruik van alle tipes swaargeskut, en van veld telegraaf instrumente. Daarby is elke offisier en manskap deur gereelde driloefeninge volgens Europese standaard gedissiplineer. Die krygstug soos deur die wet omskryf, sou bestaan in “de hoogst mogelijke orde, in de allerspoedigste uitvoering der

---

⁶⁷ Die bogenoemde besonderhede i.v.m. die opbou van die korps is ontleen aan wet no. 1 van 1896, arts. 1-32.

⁶⁸ Sien wet no 1. van 1896, arts. 1-3 en 74.

gegevene bevelen, sonder de minste tegenspraak, en in de onvermijdelijke bestraffing der geringste nalatigheid of misslagen, zoo als ook der personen welke dezelve bedreven hebben, of hunnen plicht in het nakomen der voorgeschrewe orders verzuimen”; en as basis daarvan het gegeld “eene volstreckte lijdelijke gehoorzaamheid van den mindere aan den meerdere.”⁶⁹ Hierdie krygstug is, anders as in die burgermag, met ’n ysterhand gehandhaaf en die manne ingedril.

Om dit des te doeltreffender te maak, is daar dan ook geen gemeensame omgang binne of buite die diens tussen ondergeskiktes en hul meerderes gedoog soos in die burgermag nie, dog van elke ondergeskikte verwag am sy meerderes in rang te alle tye die hoogste eerbied en gehoorsaamheid te bewys. Elkeen moes elke bevel van sy meerdere “terstond en sonder daartegen te redeneeren” gehoorsaam en nougeset uitvoer, selfs al was dit teen sy eie beterwete. Indien hy besware daarteen

---

⁶⁹ Sien *Reglement van Krijgstucht of Discipline* (Bylaag by wet no. 1 van 1896), Inleiding, I.

gekoester het, kon hy die besware later, nadat hy die bevel uitgevoer het, by die bevoegde artillerie-owerhede indien.⁷⁰ Persone wat hulle aan ongehoorsaamheid skuldig gemaak het, is dan ook swaar gestraf en kon in oorlogstyd selfs deur die offisiere doodgeskiet word.⁷¹

Die gevolg van hierdie streng dissipline was dat daar in die geledere van die Artillerie van die Suid-Afrikaanse Republiek en die Oranje-Vrystaat nie die onsmaklikhede voorgekom het wat die burgermag gekenmerk het nie. Geen artilleris sou daaraan dink om, hoe warm ’n geveg ook al was, sy kanon te verlaat of uit sy stelling pad te gee voordat hy bevel van ’n bevoegde offisier daartoe ontvang nie, en allermens om sonder die nodige toestemming “huis toe” te gaan om vir ’n tydjie “verlof” te neem. Ook sou niemand van hulle, hoe moeg of honger hy ook al was, dit gewaag het om uitgereikte bevels te verontagsaam nie, en aan dade soos die vrywillige

---

⁷⁰ Bylaag by wet no. 1 van 1896, arts. 1-3.

⁷¹ *Ibid.*, arts. 19-21.

aflê van wapens aan of oorloop na die vyand, het slegs enkele hulle skuldig gemaak.

Tog, ofskoon streng gedissiplineer, het die bevelvoerende offisiere hul veldoefeninge so ingerig dat die individuele inisiatief van die verskillende manskappe van die korps nie doodgesmoor en hulle volkome afhanklik en slegs werktuie van hul offisiere geword het nie. Daar is naamlik, ten spyte van die feit dat die artilleriekorpse van die twee Boerestate as afsonderlike en selfstandige eenhede bestaan het en gedril is, van die staanspoor af besef dat hulle in 'n oorlog van groot omvang nie as afsonderlike eenhede in die veld sou kon opereer nie. Die kanonne met hul bedienings sou, en dit nie eers altyd in batterye of seksies nie, maar selfs stuks-gewyse, onder die verskillende leërafdelings en kommando's, volgens die behoeftes van elke leërafdeling, verdeel moes word, asook die manskappe en apparaat van die afdeling veld telegrafie en die ander afdelings van die Artillerie. Die opleiding was dus daarop toegespits om elke kanonnier, veld telegrafis, en wat dies meer sy, so

vertroud met sy taak en sy wapen te maak dat hy selfstandig, en sonder leiding van artillerie-offisiere, sy werk in die veld sou kon uitvoer. Daarby is egter vermy om die dissipline by die betrokke manskappe te ondermyn. Trouens, elke onderafdeling van die Artillerie in die veld sou, volgens wet, onder die bevel van die gewone offisiere van die burgermag staan en verplig wees om hul bevel — wat natuurlik redelik en nie onuitvoerbaar moes wees nie — onvoorwaardelik te gehoorsaam.⁷²

Om die menings van die artillerie-offisiere in verband met veldtogplanne en voorgenome krygsoperasies te verneem, is neergelê dat die aanvoerders van die Artillerie by die verskillende leërafdelings of kommando's ook sitting op die krygsraad sou hê, soos reeds uiteengesit is. Alle batterye offisiere en offisiere van hoër rang, asook die luitenant van die Veldtelegrafie, kon krygsraads vergaderings bywoon en aan die besprekings daar deelneem. Van hulle kon egter slegs die twee hoogste offisiere van die

---

⁷² Sien wet no. 1 van 1896, arts. 74 en 77.

Artilleriekorps in alle krygsrade, en slegs die kapteins van die afdeling artillerie in die gewone kommando krygsrade, 'n stem uitbring.⁷³

Ten einde die artilleriste duidelik van die burgers en ander lede van die Boerekrygsmag te onderskei, het eersgenoemde uniforms gedra, waarvan daar twee tipes was, nl. 'n velddiens- of somer uniform uit 'n sandkleurige materiaal vervaardig, en 'n parade of winter uniform, wat donkerblou was. Dit het bestaan uit 'n baadjie met toegekniopte kraag en skouerstukke, brons knope, rybroek, hoe rystewels met spore, en 'n blou ronde mus. Die parade uniform het heelwat meer versierings as die velddiens uniform vertoon, o.m. drie rye van ses knope elk, regopstaande wit kwaste op die sierlike mus, rye koord in 'n sierlike patroon oor die borsstuk van die uniform vasgewerk, ens., maar was dan ook veel meer onprakties vir krygsdiens as die velddiens uniform. Verder het elke artilleris 'n sabel gedra, naas die res van hul bewapening

---

⁷³ Wet no. 1 van 1896, art. 78.

wat as volg vasgestel was: vir offisiere en adjudant-onderoffisiere 'n rewolwer en verkyker; vir onderoffisiere 'n karabyn en verkyker; vir trompetters 'n rewolwer; vir korporaals en manskappe 'n karabyn; vir veld telegrafiste 'n karabyn en verkyker; en vir musikante — die enigste wat nie 'n sabel gedra het nie — 'n degen en rewolwer.⁷⁴

Die lede van die Staatsartillerie het ook 'n gereelde salaris van die Regering gekry, wat op die vooraand van die oorlog R1,400 per jaar beloop het vir die luitenant-kolonel-kommandant, R1,200 vir 'n majoor en die offisier van gesondheid, R1,000 vir 'n kaptein, R800 vir die eerste luitenant wat hoof was van die Veldtelegrafie, R750 vir die eerste luitenant-adjudant, die eerste luitenant-magasyneester en die eerste luitenant-kwartiermeester, R700 vir 'n eerste luitenant, R600 vir die tweede luitenant-adjudant by die Vestingartillerie, die tweede luitenant-kwartiermeester, die adjudant-onderoffisier by die smedery en bankwerkery,

---

⁷⁴ Vgl. *Ibid.*, arts. 84-85, en Nierstrasz, II band 1, p. 414.

en die perdearts, R550 vir 'n tweede luitenant en tweede luitenant-adjutant, R500 vir die adjudant-onderoffisier wat as apteker ageer het, R400 vir 'n adjudant-onderoffisier by die "Intendance", R360 vir 'n adjudant-onderoffisier by die Veldtelegrafie, die trompetter-majoor en die hospitaal-sersant, R300 vir 'n opperwagmeester en sersant-majoor en R240 vir 'n wagmeester by die "Intendance"-diens. Persone wat ander range beklee het, is op 'n daaglikse basis besoldig, en wel as volg: 'n fourier en 'n wagmeester by die Veldtelegrafie teen 65c per dag, 'n wagmeester en 'n sersant teen 60c, 'n korporaal en 'n musikant teen 55c, en 'n manskap en leerling musikant teen 50c.⁷⁵ Altesaam het die Staatsartillerie die Regering dus aan salarisse 'n bedrag van R138,125.50 per jaar gekos, met insluiting van die salarisse van werktuigkundiges, onderwysers, bediendes, en

---

⁷⁵ Sien Begroting van die Suid-Afrikaanse Republiek vir 1899, onder die hoof "Krygswezen".

andere wat, streng gesproke, nie tot die militêre personeel van die korps behoort het nie.⁷⁶

8. DIE ARTILLERIE-CORPS VAN DIE VRYSTAAT

Die Vrystaatse Artilleriemag, wat reeds in 1876 in die lewe geroep is en amptelik bekend was as die "Artillerie-corps van den Oranjevrijstaat", was, ofskoon ook deeglik geoefen, veel kleiner as die Transvaalse Staatsartillerie. Dit het, net soos die Staatsartillerie, uit 'n aktiewe mag en 'n reserwe bestaan, eersgenoemde waarvan by die uitbreek van die Tweede Vryheidsoorlog uit altesaam 74 offisiere, onderoffisiere en manskappe saamgestel was, terwyl die reserwe hoogstens 400 tot 490 man kon beloop het.

Die mag is aangewerf uit ongetroude burgers wat liggaamlik gesond, en bereid was om drie jaar opleiding in die aktiewe mag te ondergaan. Na voltooiing van die opleidingstydperk is hulle as opgeleide artilleriste beskou, en op die reserwelys geplaas. Ofskoon hulle dan weer hul burgerlike

---

⁷⁶ Begroting S.A. Republiek, 1899.

nering hervat het, was hulle vir die res van hul krygspligtige lewe verplig om, in geval van oorlog of wanneer ook al opgeroep, die staat as artilleriste onder behoorlike krygstug te dien, soos dit hulle gedurende hul driejarige opleidings tydperk ingedril is.

Van die 74 lede van die aktiewe mag was 'n viertal offisiere, nl. die hoofbevelvoerder van die korps, maj. Albrecht — 'n Duitser wat in die Frans-Pruisiese oorlog geveg het — en sy staf, wat uit 'n kaptein en twee luitenanten bestaan het. 'n Sestal was onderoffisiere, 'n agttal korporaals en die res bombardiers en artilleriste, en die salarisse wat hulle ontvang het, was as volg: kapteins R800 jaarliks, eerste luitenant R1.40 per dag, tweede luitenant R1.20, sersant-majoors 90c, sersante 70c, korporaals 50c, bombardiers 20c en artilleriste 10c per dag. Hulle is volgens die voorskrifte van die Pruisiese veldartillerie deur maj. Albrecht georganiseer en gedril, en het ook 'n soortgelyke uniform gedra, bestaande uit 'n donkerblou baadjie, rybroek, rystewels met

spore, en 'n helmet, en was gewapen met 'n artillerie sabel en rewolwer.

Hulle is nie alleen deeglik gedissiplineer en geoefen om doeltreffend met swaargeskut te werk nie, maar moes ook volgens wet gereelde oefening in die skietkuns met gewere en karabyne ontvang, “opdat,” soos dit in die wet gestel word, “de artilleristen bekwaam worden om zichzelf ook te kunnen verdedigen in geval van nood.”⁷⁷

Hulle en die manne van die Staatsartillerie van die Suid-Afrikaanse Republiek was dan ook ongetwyfeld nie alleen die bes gedissiplineerde krygsmanne waaroor die Boere beskik het nie, maar tewens die onverskrokkendste, mees geharde en bes geoefende.

9. DIE POLISIEMAG

Naas die Artillerie was die enigste mag wat in die twee Republieke volgens Europese model

---

⁷⁷ Sien i.v.m. die Vrystaatse Artillerie korps die *O.V.S.-Wetboek*, hoofstuk XLI, die Vrystaatse Ordonnansie no. 3 van 1876 en wet no. 3 van 1897, en Nierstrasz, II band 1, p. 418.

georganiseer en gedissiplineer was die Polisie-mag. In die Suid-Afrikaanse Republiek was dit in drie afdelings verdeel, nl. die Rydende Polisie, die blanke voetpolisie, en die nie-blanke voetpolisie. Aangesien laasgenoemde afdeling egter slegs teen nie-blankes kon optree en derhalwe nie deur die Boere vir krygsdiens tydens die Tweede Vryheidsoorlog ingespan is nie, word hulle buite rekening gelaat.

Van die blanke polisie in die Suid-Afrikaanse Republiek wat, staf ingesluit, kort voor die uitbreek van die Tweede Vryheidsoorlog altesaam 1,545 man sterk was, was 8 offisiere, 27 onderoffisiere en 275 man Rydende Polisie in Swaziland gestasioneer,⁷⁸ en die res as volg oor die Republiek versprei: Aan die hoofkwartier te Pretoria: die staf, bestaande uit 8 offisiere; in die polisie distrik Pretoria: 3 offisiere, 11 onderoffisiere, 27 man Rydende Polisie en 178 man Voetpolisie; te Fort Hendrina: 1 offisier, 3 onderoffisiere en 50 man Rydende Polisie; in die

polisie distrik Johannesburg: 10 offisiere, 38 onderoffisiere, 248 man Rydende Polisie en 453 man Voetpolisie; in die polisie distrik Middelburg: 1 offisier, 3 onderoffisiere, 27 man Rydende Polisie en 25 man Voetpolisie; in die polisie distrik Derdepoort: 1 offisier, 4 onderoffisiere, 64 man Rydende Polisie en 7 man Voetpolisie; in die polisie distrik Volksrust: 1 offisier, 2 onderoffisiere, 27 man Rydende Polisie en 10 man Voetpolisie; en in die polisie distrik Nylstroom: 1 offisier, 2 onderoffisiere, 25 man Rydende Polisie en 5 man Voetpolisie — 'n totaal dus van 34 offisiere, 90 onderoffisiere en 1,421 manskappe.⁷⁹

Hierdie Polisie, wat in tyd van oorlog almal van perde voorsien en dus berede was, het onder die beheer van 'n Kommissaris van Polisie gestaan en is, eweas die manne van die Staatsartillerie, van 'n uniform voorsien om hulle te onderskei. Die van die Rydende Polisie het bestaan uit 'n sandkleurige uniformbaadjie met swart borduursel op

---

⁷⁸ Sien Staatsalmanak voor de Zuid-Afrikaansche Republiek, 1899, p. 161.

---

⁷⁹ Vgl. *Ibid.*, pp. 154-158, en Nierstrasz, II band 1, p. 415. Nierstrasz se gedetailleerde opgawe van die Swazilandse Polisie is foutief.

die bors en op die moue, 'n rybroek, oprygstewels met spore, en 'n geel helmet met die wapen van die Republiek voor op aangebring, en die van die voetpolisie uit 'n swart uniform baadjie, lang broek, en 'n wit tropiese helmet of swart, stywe pet met skerm vooraan. Op die regterkant van die kraag van die uniform baadjies het die letters Z.A.P., uit metaal vervaardig, gepryk, en op die linkerkant die nommer van die polisieman. In vredestryd was die berede afdeling met 'n sabel en karabyn, of 'n rewolwer, bewapen, en die voetpolisie met knuppel en rewolwer, dog wanneer vir krygsdiens in die veld opgeroep, is aan almal wat nie karabyne besit het nie, gewere of karabyne uitgereik.⁸⁰

In die Republiek van die Oranje-Vrystaat was die Polisiemag, eweas die Artilleriekorps, maar klein. Dit het uit twee afdelings bestaan, t.w. (a) 'n goed gedissiplineerde “Rijdende Dienstmacht” van 81 berede manskappe, almal blankes, wat onder die bevel van 'n kommandant met setel te Bloemfontein geressorteer het, en (b) die gewone

---

⁸⁰ Sien Nierstrasz, II band 1, p. 415.

polisieafdeling, wat onder die beheer van 'n Kommissaris van Polisie, bygestaan deur 'n sersant, gestaan het. Die blanke gedeelte daarvan het altesaam 69 man getel, t.w. 'n Kommissaris, 'n sersant, 20 hoofkonstabels wat ook as sipiers diens gedoen het, 6 berede konstabels, en 41 blanke onberede konstabels.⁸¹

Altesaam het die Vrystaatse Republiek by die uitbreek van die Tweede Vryheidsoorlog dus oor 'n gesamentlike polisiemag van 150 man (w.o. 2 offisiere) beskik, wat naas die Artillerie en die burgermag in die veld gestoot kon word. Die res van die Polisiemag in die staat het nl. uit nie-blankes bestaan wat, soos in die Suid-Afrikaanse Republiek, slegs teen nie-blankes gebedig kon word en daarom dan ook nie in die stryd teen Groot-Brittanje gebruik is nie.

Die gesamentlike sterkte van die blanke polisiemag van die twee Boererepublieke het dus

---

⁸¹ Sien die Vrystaatse Begroting vir 1897 onder die hoofde “Police” en “Rijdende Dienstmacht”, en Nierstrasz, II band 1, p. 418. Nierstrasz maak egter geen melding van die gewone polisiemag nie.

1,695 man beloop, waarvan 'n ruim gedeelte egter by die uitbreek van die oorlog, en totdat hulle deur spesiale polisie vervang kon word om hul funksie- nl. die handhawing van die binnelandse rus en orde — voort te sit, nie vir diens aan die front beskikbaar sou wees nie.

10. DIE VRYWILLIGERKORPSE

Naas die bogenoemde burgermag, artilleriemag en polisiemag waaroor die Republieke beskik het, her daar sedert 1893 ook verskillende georganiseerde vrywilligerkorpse in verskeie sentra in die Suid-Afrikaanse Republiek tot stand gekom, elkeen waarvan volgens eie huishoudelike reëls en regulasies ingerig was, onderworpe aan die bepalings van die wet “regelende de oprigting van Vrijwilligers-korpsen”, wat in 1894 deur die Volksraad aangeneem is.

Die belangrikste van hierdie korpse was die Pretoria Vrywilligerskorps, die Johannesburgse Vrywilligerskorps en die Krugersdorpse Vrywilligers.

Hulle is in infanterie- en kavallerieafdelings georganiseer, en die Pretoriase Vrywilligers het bowendien ook nog oor 'n musiekkorps beskik. Aan die hoof van elkeen van die korpse het 'n kommandant, met die rang van majoor gestaan. Hy is deur die lede van die korps gekies, en is in die uitvoering van sy pligte deur soveel kapteins, eerste en tweede luitenant, en verdere onderoffisiere bygestaan as wat deur die grootte van die korps nodig gemaak is. Elke berede afdeling is nl. in eskadrons van 48 man elk verdeel, elkeen waarvan onder die bevel van 'n ritmeester met die rang van kaptein geplaas is, en elke eskadron in twee peletons, elkeen onder die beheer van 'n luitenant. Die voetvolk weer is verdeel in kompanies, elkeen waarvan in twee peletons, of vier seksies van 20 man elk, georganiseer was, met 'n eerste luitenant as kommandeur van 'n peleton en 'n tweede luitenant as kommandeur van 'n seksie. In elke seksie het laasgenoemde die bystand van twee sersante of korporaals geniet.

Die lede van die korpse is op die styl van die Nederlands-Indiese leër gedril en geoefen, met die oogmerk om hulle so bekwaam as moontlik vir krygsdiens in die veld te maak, en daar is dan ook neergelê dat die offisiere van berede afdelings hul kennis moes handhaaf en uitbrei in verband met sake soos “paardenkennis en africhtingskunst”, die doen van verkenningwerk, die “vlug vervaardigen van schetskaarten van het terrein, alsmede het juiste beoordeelen van het terrein naar de kaart”, die “taktiek der drie wapenen, inzonderheid die van het eigen wapen in vereeniging met rijdende artillerie”, “de veldversterkings en pionierskunst”, en die oorlogsreg.

Vir hul dienste het die lede geen vergoeding ontvang nie – intendeel, hulle moes jaarliks ’n vaste lidmaatskapsfooï aan die bestuur van die korps betaal — maar hulle is van staatsweë bewapen en van patrone vir oefeninge voorsien, en het ook jaarliks ’n vaste kontant toelaag ontvang vir die aankoop en onderhoud van hul uniforms en ander uitrusting. Die lede van die korpse het nl. uniforms gedra, wat vir die

infanteriste uit ’n sandkleurige materiaal en vir die kavalleriste uit ’n donkerblou stof vervaardig is, en waarvan die opvallendste kenmerk die breërand veldhoed was, waarvan die rand aan die regterkant opgeslaan en met ’n knoop, wat die wapen van die Republiek vertoon het, aan die bol vasgeheg was. Hul wapentuig het bestaan uit geweurs vir die infanteriste en karabyne en sabels vir die kavalleriste.

Tot die mannekrag van die Republieke het hierdie korpse niks bygedra nie, aangesien hulle volgens wet slegs uit stemgeregtigde burgers van die Suid-Afrikaanse Republiek kon bestaan, m.a.w. uit persone wat reeds krygspligtige lede van die burgermag was. Hulle het dan ook nooit as afsonderlike eenhede in die Tweede Vryheidsoorlog opgetree nie en al militêre waarde wat hulle gehad het, was dat hulle aan hul lede, wat tydens die oorlog in die gewone burgermag diens gedoen het en wat in hoofsaak uit dorpsbewoners — t.w. kantoorwerkers, winkelbediendes, klerke, en wat dies meer sy — bestaan het, militêre

opleiding en oefening verskaf het, en hulle 'n mate van militêre tug geleer het.

Volgens die regulasies van die korpse moes die lede daarvan vier keer per maand vir oefening byeengekom het, en het hulle dus die geleentheid gehad om 'n redelik intensiewe militêre opleiding te ondergaan. In hoeverre die regulasies nagekom is en die offisiere bevoegd was om 'n behoorlike opleiding aan hulle te verskaf, kon egter nie bepaal word nie, en dit is dus nie moontlik om vas te stel in welke mate hierdie korpse bygedra het om die vegkrag van die Boere te verhoog nie.⁸²

---

⁸² Sien i.v.m. hierdie Vrywilligerkorpse : Wet no 17 van 1894 *Regelende de oprichting van Vrijwilligers-korpsen*, Eerste Volksraads besluit art. 1258 d.d. 31 Aug. 1899, T.A. nos. R. 8083/91, R. 5940/93, R. 12927/93, R. 15455/93, R. 9599/94, R. 97G4/94, R. 11747/94, R. 4249/95, R. 5070/95, R. 8888/96, R. 15711/96, R. 7101/97 en R. 8890/98, en in verband daarmee Uitvoerende Raadsbesluite arts. 471, 599 en 683 van 1893, 146, 260 en 390 van 1895, 232, 589, 590 en 591 van 1896, en 167 van 1897. Sien voorts M. Jossou, *Schets van het*

11. DIE VREEMDELINGVRYWILLIGERKORPSE

Op 'n gans ander voet as hierdie vrywilligerkorpse van burgers, wat nooit as afsonderlike gevegseenhede in die Tweede Vryheidsoorlog opgetree het nie en nie 'n enkele addisionele krygsman tot die geledere van die Boerekrysmag toegevoeg het nie, staan die onderskeie Vreemdelingvrywilligerkorpse. Hulle het onmiddellik voor en tydens die oorlog tot stand gekom en bestaan uit (a) die Duitse kommando, (b) die Hollanderkorps, (c) die Ierse brigade of "Wrekers Corps", (d) die Skandinawiese korps, (e) die Franse korps, (f) die Italiaanse korps, (g) die Amerikaanse verkenningskorps, (h) die Russiese korps en (i) die Oostenrykse verkenningskorps.

Hierdie korpse, wat — afgesien van 'n aantal dienspligtige burgers, veral genaturaliseerde persone van Duitse, Hollandse, Ierse en ander afkoms — uit ongenaturaliseerde en dus

---

Recht der Zuid-Afrikaansche Republiek, en Nierstrasz, II band 1, p. 416.

niekrygspligte ingesetenes van veral die Suid-Afrikaanse Republiek saamgestel was, het die getalsterkte van die Boerekrygs mag met etlike honderde manskappe vermeerder en sy vegkrag dus bepaald verhoog.

Die lede daarvan het die gevoel van die volkere, waartoe hulle behoort het, in verband met die oorlog daadwerklik vertolk deur hulle openlik aan die kant van die Boere te skaar, en saam met dié die stryd vir vryheid en vir reg aan te knoop. Terwyl die Britse uitlanders in die diplomatieke stryd tussen Groot-Brittanje en die Suid-Afrikaanse Republiek hulle, enkele uitsonderings daargelate, teen die Republiek gekant en die vernietiging van die onafhanklike bestaan daarvan gretig tegemoet gesien het, het die onderdane van bykans elke ander Europese moondheid in die Boerestate die oorlogsgugtige Britse beleid jeens die Republiek gelaak, en besluit om hul warme simpatie vir die Boeresak nie alleen met woorde nie maar met die daad op die slagveld te bewys.

Met die oog daarop het, toe die oorlogswolke donker om die Suid-Afrikaanse Republiek begin saampak het, die een vreemdeling groep na die ander in daardie Republiek die Regering dan ook genader met die versoek om hulself in eie selfstandige korpse of kommando's te mag organiseer, ten einde die Boere te help in die op hande synde kryg vir die onafhanklikheid van die Republiek.

Die Regering het hierdie versoeke, waar omstandighede en die getalsterkte van so 'n vreemdeling groep die bestaan van 'n eie kommando of korps vir die betrokke groep geregverdig het, gunstig oorweeg, en so is daar voor die uitbreek van die oorlog vyf vreemdeling vrywilliger kommando's of korpse in die lewe geroep.

Die eerste hiervan was die Duitse kommando, wat deur die ywer van veral Adolf Schiel (die hoof van Gevangeniswese in die Suid-Afrikaanse Republiek), dr. F. X. Elsberger, graaf Harra Zeppelin en Fritz Brills tot stand gekom het. Hierdie kommando het, ten gevolge van

eersug en naywer van sekere offisiere daarvan, geen eenheid gebly nie dog, na die vertrek van die burgerkommando's na die front en pas voor die aanvang van die oorlog, in twee selfstandige korpse opgebokkel. Die een daarvan het ander die beheer van Adolf Schiel gestaan terwyl die ander een deur Paul Krantz en H. U. Von Quitzow beheer is. Die doel van die stigters daarvan was eger dat dit as 'n eenheid onder een sentrale beheer sou fungeer, en dit is dan ook aanvanklik en tot met die bogenoemde skeuring — wat later deur verdere opbrokkeling gevolg is — so georganiseer.

Wat die stigters beoog en aanvanklik ook tot stand gebring het, was een sterk, selfstandige Duitse kommando, gelykwaardig aan en beheer en bestuur soos enige selfstandige kommando in die burgermag. Dit wil sê aan die hoof daarvan het 'n kommandant gestaan, op demokratiese wyse deur die lede van die Duitse kommando verkies, en onder hom het drie gekose veldkornette, elkeen waarvan bygestaan was deur 'n gekose assistent-veldkornet, geressorteer:

As kommandant van die kommando is Adolf Schiel gekies, en as veldkornette A. W. Tismer vir die afdeling Johannesburg, H. U. Van Quitzow vir die afdeling Pretoria, en F. J. Potgieter vir die afdeling Afrikaners.⁸³

Oor wat die sterkte van die kommando was soos dit uiteindelik georganiseer is, bestaan daar geen opgaaf nie. Van 694 persone wat gedien het in die kommando of die korpse wat daaruit ontstaan het, is die name uit verskillende bronne aangeteken, dog hierdie naamlys⁸⁴ maak geen aanspraak op volledigheid nie. Daar kan dus met veiligheid aangeneem word dat die sterkte van die kommando minstens 700 man moes beloop het — miskien selfs 900, aangesien daar drie

---

⁸³ Sien R. 4/99 by R. 14018/99, R. 13551/99, G.C.R. 172/99 by R. 13076/ 99, asook Melt van Niekerk, *Adolf Schiel en die Duitse Kommando* (in *Argief-jaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, 1951, II, pp. 99-101 en 115) en *Idem.*, *Die Vreemdelinge-vrywilligerkorpse in die stryd* (in J. H. Breytenbach, *Gedenkalbum van die Tweede Vryheidsoorlog*, p. 281).

⁸⁴ Vgl. Melt van Niekerk, *Adolf Schiel en die Duitse kommando* (in *Argiefjaarboek*, 1951, II, pp. 199-204).

veldkornette in die kommando gedien het, en die voorstelle wat in verband met die oprigting van die kommando by die Regering ingedien is, bepaal het dat een veldkornet vir elke 300 man aangestel moes word.⁸⁵

Van hulle kon egter hoogstens die helfte — indien nie minder nie werklik Duitse onderdane of ongenaturaliseerde vreemdelinge gewees het. Immers, 'n groot deel van die kommando het bestaan uit gewone Boere, hoofsaaklik persone wat in Schiel se departement (Gevangeniswese) gedien en hulle gerieflikheidshalwe by die korps gevoeg het. Hul getal was so groot dat daar vir hulle 'n afsonderlike veldkornet aangestel moes word, soos hierbo aangetoon is. Dan was daar nog die groot getal genaturaliseerde Duitsers en Duitssprekende persone wat in die Republiek gebore was. Hulle was krygspligtige onderdane van die Republiek wat tot die kommando toegetree het en het blykbaar die grootste deel

---

⁸⁵ Sien G.R. 1288/99 m Leyds, 637, en R. 4/99 by R. 14018/99; ook Melt van Niekerk, *Adolf Schiel en die Duitse kommando* (in *Argief-jaarboek*, 1951, 11, p. 99).

daarvan gevorm. Hierdie omstandigheid en gebrek aan verdere gegewens maak dit onmoontlik om te bereken welke getal of persentasie van die lede van die kommando werklik nie-krygspligtige vreemdelinge was.⁸⁶

Die Hollanders en Belge in die Suid-Afrikaanse Republiek — sowel die wat genaturaliseerde onderdane van die Republiek was as onderdane van Nederland en België wat hulle in die Republiek bevind het — wou nie by die Duitsers agterstaan in die betoning van lojaliteit jeens die land van hul inwoning nie en het, vroeg in September 1899, ook begin om hulleself in 'n vrywilligerkorps te organiseer om die Boere in die verwagte stryd by te staan.

Die voortou in die verband is geneem deur dr. H. J. Coster, 'n voormalige staatsprokureur van die Republiek, bygestaan deur C. Gars de Jonge. Die “Corps van Nederlanders en Oud-Nederlanders” wat hoofsaaklik ten gevolg van hul arbeid in

---

⁸⁶ Die gegewens oor die Duitse kommando is aan die stukke in voetnote 8385 hierbo genoem, ontleen.

September 1899 tot stand gekom het, het uit twee afdelings bestaan, t.w. 'n afdeling Velddiens met B. G. Verselewel De Witt Hamer, 'n lid van die Tweede Volksraad, as algemene kommandant, en 'n afdeling Garnisoensdiens met J. M. de Bruijn, onderwyser aan die Telegraaf skool te Pretoria, as aanvoerder. Elkeen is deur die betrokke afdeling met meerderheid van stemme tot kommandant verkies, terwyl as hoofaanvoerder van die hele korps, met die rang van kommandant, die heer Jan Lombard deur die hele korps verkies is.

Die sterkte van die korps was met die stigting daarvan sowat 450 man, waarvan 150 tot die afdeling Velddiens behoort het, wat vir onmiddellike krygsdiens aan die front beskikbaar sou wees. Die res was ingedeel by die afdeling Garnisoensdiens. Laasgenoemde afdeling het hom beskikbaar gestel vir die bewaking van die terrein in en om Pretoria en, indien verlang, ook van die vestingswerke aldaar, en het sodoende 'n 300-tal burgers vir diens aan die front vrygestel, wat anders vir die taak ingespan sou moes word.

Indien en wanneer noodsaaklik, sou hulle ook bereid wees om velddiens te verrig.

Met die oog op beheer en organisasie is die afdeling Velddiens in seksies van 25 man elk verdeel, elkeen waarvan sy eie seksie kommandant gekies het, wat aan die kommandant van die afdeling verantwoordelik was. Laasgenoemde was aan die algemene kommandant van die hele afdeling onderhorig en verantwoordelik, en moes sy instruksies opvolg. Die afdeling Velddiens het dus oor ses seksie kommandante beskik, nl. dr. H. J. Coster, C. G. de Jonge, K. van Rijsse, J. C. Goldman, W. Nijenes en Lesturgeon. Die afdeling Garnisoensdiens, ofskoon dubbel so sterk as die afdeling Velddiens, is ook in ses seksies onderverdeel, elkeen onder beheer van 'n seksie kommandant. Elke seksie daarvan is egter, waar nodig geag, in twee of meer korporaalskappe onderverdeel, volgens die eise van die aantal wagposte wat die afdeling moes beheer. Die kommandante van die afdeling was W. Klooster, F. Hildebrand, J. van Marle, H. Weijgers, Raymond G. Coerman en L. de Waard.

Net soos in die geval van die Duitse kommando is dit ook onmoontlik om met die gegewens tot ons beskikking te bepaal welke persentasie van die lede van die Hollanderkorps werklik vreemdelinge in die Republiek en dus nie aan verpligte krygsdiens onderhewig was nie.⁸⁷

Onderwyl die Duitsers en Hollanders besig was om hul kragte saam te snoer om aan die Boere hulp te verleen, het daar gedurende September 1899 ook roering onder die Iere, die Skandinawiers en die Franse wat hulle in die Suid-Afrikaanse Republiek bevind het en begerig was om die Boere te help, gekom, en dit het uitloop op die stigting van 'n Ierse brigade, 'n Skandinawiese korps en 'n Franse korps.

---

⁸⁷ Sien i.v.m. die Hollanderkorps: T.A., R.13361/99, J. van Dalsen, *Die Hollander Korps tydens die Tweede Vryheidsoorlog* (ongepubliseerde M.A.-verhandeling), en Melt van Niekerk se reeds genoemde bydraes in *Argiefjaarboek, 1951*, II, pp. 104-105, en in J. H. Breytenbach, *Gedenkalbum van die Tweede Vryheidsoorlog*, pp. 282-283.

Die Ierse korps of Ierse Brigade, soos dit genoem is, was die gevolg van die arbeid van 'n komitee wat die Iere in Transvaal verteenwoordig het, en waarvan S. Gillingham, J. Gerraghty, P. J. Oates, J. Connolly and J. Mitchell die voormanne was. Hierdie Iere het hulle nie alleen gedronge gevoel om die Republiek te steun omdat hulle gevoel het dat hulle as onafhanklike state vry van Britse oorheersing moes bly voortbestaan nie. Hulle is ook en veral geïnspireer deur haat teen Groot-Brittanje, omdat laasgenoemde die Ierse volk vir sowat 700 jaar lank onderdruk en veronreg het, en hulle wou van die oorlog gebruik maak om hulle op Groot-Brittanje te wreek. Hulle het daarom dan ook vir hulle spoedig die naam van “Het Wrekers Corps” verwerf.⁸⁸

Hierdie korps is aangevoer deur 'n kolonel, John Y. Filmore Blake, wat deur die lede van die Brigade gekies is, bygestaan deur twee majoors (John McBride en Thomas W. Mentan), twee kapteins (James Laracy en John J. Mitchell) en 'n

---

⁸⁸ Sien Leyds, 683, G.R. 1435/99, en *De Volksstem*, d.d. 29 Sept. 1899.

kaptein-intendant, C. F. Coetzee, 'n Afrikaner. Hulle is tot die onderskeie range verkies deur die lede van die korps, wat bestaan het uit sowat 300 man van “the Irish and the Irish Americans of Johannesburg and Pretoria”.⁸⁹

Die Skandinawiese korps is tot stand gebring deur die Skandinawiese Organisasie, 'n organisasie wat gedurende die voorjaar van 1899 deur die klompie Swede, Nore, Dene en Finne in die Suid-Afrikaanse Republiek onder leiding van C. Ugglä in die lewe geroep is, en het op 11 Okt. 1899 reeds uit sowat 139 man bestaan wat gewillig was om velddiens aan die front te verrig, afgesien van 51 man wat vir ander take ingespan kon word.⁹⁰

---

⁸⁹ Besonderhede in verband met die Ierse Brigade is ontleen aan Melt van Niekerk se meergemelde bydraes in (a) *Argief-jaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, 1951, II, pp. 105-106, en (b) J. H. Breytenbach, *Gedenkalbum van die Tweede Vryheidsoorlog*, pp. 283-285. Sien voorts ook kol. J. Y. F. Blake, *A West Pointer with the Boers*, pp. 50-51.

⁹⁰ Sien T.A., R. 4/99x by R. 4018/99.

As leier, met die rang van veldkornet, later verander tot die van kaptein, het hulle gekies Johannes Flygare, 'n landmeter, aangesien die aangewese leier, C. Ugglä, wat die leeuëaandeel in verband met die stigting van die korps geneem het, vanweë sy werk in die spoorwegwerkwinkels in Pretoria, aldaar onmisbaar en nie vir diens aan die front beskikbaar was nie. Flygare is bygestaan deur Erik Stahlberg as eerste luitenant, William Barentzen as tweede luitenant en Carel David Appelgryn as offisier van die kommissariaat.⁹¹ Vir elkeen van die bogenoemde vier Skandinawiese volkere van wie daar lede in die korps gedien het, is ook 'n afsonderlike offisier gekies om die betrokke volksgroep te verteenwoordig. Hulle was Charles Johansson, Norman Randers, Gathard Christensen en Jahan Nklas Wiklund.⁹²

---

⁹¹ T.A., R. 80/99x.

⁹² Sien Melt van Niekerk, Adolf Schiel en die Duitse kommando (in *Argiefjaarboek*, 1951, II, pp. 107-108), en Idem., *Die Vreemdeling-vrywilliger-korpse in die Stryd*

Die Franse ingesetenes in die Suid-Afrikaanse Republiek was nie minder geesdriftig as die Duitsers, Hollanders, Iere of Skandinawiers om aktiewe steun aan die Boere in hul stryd teen Groot-Brittanje te verleen nie, en het dan ook op 28 Sept. 1899 by die eerste spesiale regterlike kommissaris in Johannesburg voorstelle ingedien, vir deursending aan die Regering, in verband met die oprigting van 'n Franse vegkorps wat gewillig was om krygsdiens aan die front te doen. Aan-gesien die Franse Visekonsul in die Republiek, wat die tolk van die gevoelens van die Franse Regering was, die wens uitgedruk het dat die Franse onderdane neutraal moes bly, het hulle egter oplaas van die gedagte aan 'n vegkorps afgesien en hulle beperk tot die stigting van 'n spesiale polisie korps, wat, eweas die afdeling Garnisoensdiens van die Hollanderkorps, bewakings dienste in Johannesburg sou verrig. Behalwe die beskerming van persone en eien-domme en die bewaking van die myne in en om

---

(in J. H. Breytenbach, Gedenkalbum van die Tweede Vryheidsoorlog, p. 283).

Johannesburg — 'n saak wat toe juis die ernstige aandag van die Regering geverg het — was hulle bereid om die goudstad binne 'n omtrek van ses myl teen enige vyandelike aanslag te verdedig.

Tot hierdie korps, wat veral op inisiatief van E. Boucher, E. Hirsch en L. Sauvier as mondstukke van 'n spesiale Franse komitee tot stand gekom het, en waarvan S. H. L. J. de Korte, die spesiale regterlike kommissaris in Johannesburg, die kaptein was, het nie net Franse toegetree nie. Die korps her nl. sy geledere ook oopgestel vir goed-gesinde uitlanders van ander nasionaliteite, en vir Afrikaanse burgers wat weens ouderdom of ander redes nie krygsdiens aan die front kon verrig nie, en het dus feitlik 'n internasionale spesiale polisie korps geword.

Anders as in die ander vreemdeling korpse, van wie die lede geen vergoeding vir hul dienste ontvang het nie, het die lede van hierdie Franse of liever internasionale korps 'n vasgestelde daaglikse besoldiging gekry uit gelde wat deur die Franse komitee ingesamel is. Die gevolg was dat daar, afgesien van persone wat waarlik uit 'n

gevoel van simpatie met die Boeresaak tot die korps toegetree het, ook ongewenste elemente daarby aangesluit het, wat aan die naam en waarde van die eenheid baie skade berokken het.

Ofskoon die lede van hierdie korps nie self in Boerelinies aan die front geveg het nie, het hulle tog indirek gehelp om daardie linies te versterk deur krygsplytjige burgers, wat anders vir polisie diens aan die tuisfront gebedig sou moes word, vir aktiewe diens vry te stel.⁹³

Afgesien van die bogenoemde vyftal vreemdeling-vrywilligerkorpse wat voor die uitbreek van die Tweede Vryheidsoorlog tot stand gekom het, is daar, gedurende die loop van die stryd, ook vyf kleiner vreemdeling korpse in die lewe geroep. Hulle was (a) die Italiaanse korps of Latynse brigade, hoogstens 100 man sterk van Italiaanse of Franse oorsprong, van wie kapt. C.

Ricchiardi die stigter en hoof was; (b) die Amerikaanse Verkenningkorps, sowat 50 man sterk, gestig en aangevoer deur kaptein J. A. Hassell; (c) die Russiese korps van 60 man, gestig en aangevoer deur Alexis Conetzky; (d) die Oostenrykse Verkenningkorps wat deur baron A. von Goldegg in die lewe geroep is; en (e) die Franse Vrykorps wat deur luit. Ernest Galopand gestig is.⁹⁴

Wat die gesamentlike sterkte van al die bogenoemde vreemdeling vrywilligerkorpse was, is nie bekend nie. Nierstrasz skat dit op 2,500 man,⁹⁵ dog dit kom skrywer as te hoog voor. Hul getal was in elk geval, selfs nadat die krygskanse teen die Boere gekeer en etlike van hierdie vreemdelinge reeds die wapen neergelê of die Republieke verlaat het, nog so groot dat die gesamentlike krygsraad van die twee Republieke

---

⁹³ Vgl. T.A., R. 13774/99 en Argief Johannesburg, no.533, manifest van Franse komitee, en voorts die genoemde artikels van Melt van Niekerk in *Argiefjaarboek*, 1951, II, pp. 109-110, en J. H. Breytenbach, *Gedenkalbum van die Tweede Vryheidsoorlog*, pp. 285-286.

---

⁹⁴ Sien Melt van Niekerk, *Die Vreemdeling-vrywilligerkorpse in die Stryd* (in J. H. Breytenbach, *Gedenkalbum van die Tweede Vryheidsoorlog*, pp. 294-297).

⁹⁵ Nierstrasz, II band 1, p. 416.

besluit het om 'n eie veggeneraal — die Franse kolonel, Georges de Villebais Mareuil — oor hulle aan te stel en hom met die taak te belas om hulle in een omvattende internasionale korps te verenig.⁹⁶ Van die lede van hierdie korpse was egter, soos reeds gemeld, slegs 'n deel — volgens skrywer se skatting minder as die helfte — werklik vreemdelinge, d.w.s. onderdane van 'n buitelandse moondheid en daarom nie krygspelig in enige van die Republieke nie. Daarby moet egter ook in ag geneem word dat die ongenaturaliseerde vreemdelinge wat in die Republieke verblyf gehou het en by die Boere aangesluit het, hulle nie almal by vreemdelingskorpse gevoeg het nie. Etlikes het nl. regstreeks by die gewone burgerkommando's of ander vegeenhede aangesluit en as lede daarvan hul bydrae tot die verdediging van die Republieke gelewer. Dit was die geval nie alleen in die Vrystaat nie, waar daar, afgesien van 'n

---

⁹⁶ Vgl. Constant Collonnier, *Le Colonel de Villebois-Mareuil*, p. 47, en Melt van Niekerk, *Die Vreemdelingsvrywilligerskorpse in die Stryd* (Gedenkalbum, 2.a.p., p. 298).

afgesplinterde deel van die Duitse kommando wat later ook daar lede gewerf het, glad nie vreemdelingskorpse opgerig is nie, maar ook in die Suid-Afrikaanse Republiek. Oor wat hul sterkte was, bewaar die bronne egter ook 'n diepe swye. Skrywer glo egter dat hy nie ver van die waarheid af sal wees as hy die totale getal nie-dienspligtige vreemdelinge wat hulle in die oorlog by die Boeremagte geskaar het, op sowat 2,000 sou stel nie.

12. DIE WIELRIJDERS RAPPORTGANGERS CORPS EN DIE T.V.K.

Ten slotte was daar nog twee eenhede in die Boerekrygsmag wat vermelding verdien, nl. die “Wielrijders Rapportgangers Corps” en die “Theron's Verkenningkorps”.

Die “Wielrijders Rapportgangers Corps” het gedurende Augustus — September 1899 tot stand gekom op inisiatief van die Krugersdorpse prokureur, D. J. S. (algemeen bekend as Danie) Theron, bygestaan deur J. P. (algemeen bekend as Koos) Jooste, 'n bekende en beproefde

fietsryer. Dit het bestaan uit 100 jong mans,⁹⁷ wat deur Theron en 'n paar van sy vertroude helpers uit die geleedere van sowel die burgerbevolking as van die goedgesinde vreemdelinge in die Suid-Afrikaanse Republiek gewerf is.

Die doel met die korps was om 'n sneller onderlinge rapport gangers diens tussen die verskillende seksies van die leërafdelings wat aan elkeen van die verskillende fronte sou opereer, en tussen daardie seksies en hul onderskeie hoofkwartiere, daar te stel, deur die gebruikmaking van spesiaal gekeurde en vir die taak voorbereide fietsryers. Theron was nl. oortuig dat sulke fietsryers nie alleen veel sneller sou kon beweeg as perderuiters nie maar ook nie so maklik deur die vyand in die veld opgemerk sou kon word nie, en, indien wel deur die vyand bespeur, hulle veel makliker sou kon versteek. Die korps sou sy dienste egter nie tot die ry van

---

⁹⁷ Nierstrasz se bewering dat die korps met die uitbreek van die oorlog slegs omtrent 40 man sterk was (sien Nierstrasz, II band I, pp. 415a-416) is foutief. Vgl. K.G. 263, pp. 245-258.

rapporte — veral op die punte waar daar geen seindiens bestaan het — beperk nie. Dit sou ook optree as 'n inligtingsdiens in die breëre sin van die woord, en dus ook, soveel as moontlik, verkennings bedrywighede uitvoer, en die bevelvoerders van die kommando's van inligting bedien aangaande die bewegings en bedrywighede van die vyand, en die toestande in die vyandelike gebied.⁹⁸

Aan die hoof van die korps het 'n kaptein gestaan, nl. Danie Theron, wat op 13 Sept. 1899 formeel deur die Kommandant-generaal as sodanig aangestel is,⁹⁹ en onder hom is, vir elkeen van die ses seksies waarin die korps verdeel is, 'n luitenant benoem, deur homself uitgesoek en aangestel, en aan hom persoonlik verantwoordelik. Hulle was Jan Niehaus vir die seksie Waterberg, 8 man sterk, S. de Kock vir die seksie Soutpansberg, 17 man sterk, C. Maartens vir die seksie Lichtenburg, 18 man sterk, G. F. Mynhardt

---

⁹⁸ J. H. Breytenbach, *Kommandant Danie Theron*, pp. 101-130.

⁹⁹ T.A., K.G. 263, p. 183.

vir die seksie Wakkerstroom, 16 man sterk, H. H. van Gass vir die seksie Vryheid, 16 man sterk, en ook iemand, klaarblyklik J. P. Jooste, vir die seksie Bloemhof, 18 man sterk. Laasgenoemde is egter kort daarna tot onderkaptein vir die hele korps benoem.¹⁰⁰ In elke seksie is ook soveel korporaals aangestel as wat vir 'n behoorlike uitvoering van die werk nodig geag is.¹⁰¹

Elkeen van die manskappe is voorsien van 'n rywiel, 'n rewolwer en, waar nodig geag, ook 'n karabyn, en slegs manne waarop onder alle omstandighede volstrekt gereken kon word, is tot die korps toegelaat.¹⁰²

Waar die “Wielrijders Rapportgangers Corps” in die eerste plek aangewend is vir die vervoer van rapporte tussen verskillende punte aan die onderskeie fronte, ofskoon hulle ook wanneer moontlik verkenningwerk gedoen het, daar is die

“Theron’s Verkenningkorps” in die lewe geroep uitsluitlik met die doel om verkenningwerk te doen.

Hierdie korps het eintlik tot stand gekom toe Danie Theron, nadat hy op versoek van genl. Botha vir laasgenoemde 'n groep verkenners aan die Natalse front op die been gebring het, van genl. Botha vergunning gekry het om na die Vrystaat en die Kaapkolonie te vertrek ten einde dergelike verkenningkorpse aldaar vir die Republieke in die lewe te roep.¹⁰³ Van die Regerings van sowel die Suid-Afrikaanse as die Vrystaatse Republieke het Theron op 3 en 5 Maart 1900 onderskeidelik magtiging ontvang om 'n gesamentlike verkenningkorps vir albei state volgens sy insig op te rig. Hy is as hoof daarvan met die rang van kaptein aangestel, met die bevoegdheid om self manne van sy keuse uit die krygsmagte van albei state, daarvoor aan te werf en volgens sy goeddunke te organiseer. Die

---

¹⁰⁰ J. H. Breytenbach, *Kommandant Danie Theron*, pp. 110-117; vgl. ook. K.G: 263, pp. 245-258.

¹⁰¹ J. H. Breytenbach, *Kommandant Danie Theron*, p. 101.

¹⁰² *Ibid.*

---

¹⁰³ Vgl. verklaring van genl. Botha in *Volksstem*, d.d. 21 Des.1907. Vgl. voorts Breytenbach, *Kommandant Danie Theron*, p. 129.

aanstelling van offisiere is ook uitsluitlik aan hom oorgelaat.¹⁰⁴

Eweas die “Wielrijders Rapportgangers Corps” het ook die Theron’s Verkenningsskorps oorspronklik uit 100 man bestaan, ingedeel onder verskillende luitenant wat almal deur Theron self benoem en aan hom persoonlik verantwoordelik was.¹⁰⁵ Die lede daarvan, wat almal bereide en met gewere bewapen was, het bestaan uit die beste manne wat daar in die verskillende kommando’s en korpse, die “Wielrijders Rapportgangers Corps” ingesluit, te vinde was, burgers sowel as vreemdelinge. Hulle is almal deur Theron persoonlik gekeur en voor opname in die korps aan ’n baie streng toets onderwerp, ten einde

---

¹⁰⁴ Vgl. J. H. Breytenbach, *Kommandant Danie Theron*, pp.144-145, en *Idem.*, *Gedenkalbum van die Tweede Vryheidsoorlog*, pp. 269-270; ook T.A., R. 6950/00x en Leyds, 718, Telegram no. 13 d.d. 3 Maart 1900, en *Rand Post*, d.d. 10 Maart 1900.

¹⁰⁵ Leyds, 718, Telegram no. 62 d .d. 2 Maart 1900; Breytenbach, *KommandantDanie Theron*, p. 144.

dubbel seker te maak dat hulle aan die hoë eise wat hy gestel het, voldoen.¹⁰⁶

Hy het stipte gehoorsaamheid en die hoogste offervaardigheid van almal geëis en wanneer nodig met lyfstraf afgedwing, en manne wat hulle te eniger tyd ongeneë getoon het om hulle aan sy uiters strenge dissipline te onderwerp, of wat nie aan die deur hom gestelde eise wou voldoen nie, sonder seremonie oneervol uit die korps verwyder.¹⁰⁷

Tot op 2 Mei 1900 het Theron as kaptein van sowel die “Wielrijders Rapportgangers Corps” as die Theron’s Verkenningsskorps opgetree. Daarna is J. P. Jooste tot kaptein van eersgenoemde korps benoem,¹⁰⁸ en het Theron al sy aandag aan die Verkenningsskorps gewy. Laasgenoemde korps is aan die end van Mei 1900 op aandrang van

---

¹⁰⁶ Vgl. T.A., D. Theron-versameling, nos. 35, 39 en 41, Rompel, *Heroes of the Boer War*, p. 159, en Breytenbach, *Kommandant Danie Theron*, pp. 145-146.

¹⁰⁷ Vgl. Breytenbach, *Kommandant Danie Theron*, pp. 186-188.

¹⁰⁸ Sien T.A., R. 6554/00x.

verskeie offisiere en met magtiging van kmdt.-genl. Louis Botha met minstens nog 100 man uitgebrei, en deur Theron — wat op 23 Jul. 1900 tot kommandant bevorder is¹⁰⁹ — tot 'n vegkorps gereorganiseer. Hulle was aanvanklik onder drie, maar na die uitbreiding onder minstens ses luitenant ingedeel, en het ook oor 'n handmaxim beskik.¹¹⁰

Soos die lede van die burgermag en van die vreemdeling vrywilligerkorpse, het ook die lede van die “Wielrijders Rapportgangers Corps” en die Theron’s Verkenningsskorps geen geldelike vergoeding vir hul dienste ontvang nie dog uit louter liefde vir die bevordering van die Boeresak tot die korpse toegetree, al was hulle ook daarvan bewus dat daar in die korpse veel meer van hulle geëis sou word as in die gewone kommando’s.

---

¹⁰⁹ Breytenbach, *Kommandant Danie Theron*, pp. 199-200.

¹¹⁰ *Ibid.*, pp. 176-177 en 183-184.

13. ANDER VERKENNINGSKORPSE

Die “Wielrijders Rapportgangers Corps” en die Theron’s Verkenningsskorps was, ofskoon by verre die belangrikste, nie die enigste verkenningsskorpse waaroor die Republieke beskik het nie. Tydens die oorlog het daar verskillende dergelike korpse, op ongeveer dieselfde wyse as die Theron’s Verkenningsskorps georganiseer, ontstaan. Melding is reeds van die Amerikaanse en Oostenrykse Verkenningsskorpse gemaak. Hierby moet nog gevoeg word die verskillende korpse wat sedert September 1900 ontstaan en onder offisiere soos Jack Hindon, Henri Slegtkamp, Mears, e.a. fungeer het. Hulle het egter bykans almal uit die geledere van die Theron’s Verkenningsskorps gespruit, wat, na die dood van kmdt. Theron op 5 Sept. 1900, nog vir 'n tydjie voortbestaan en daarna onder die drang van omstandighede verbrokkel het, omdat dit onmoontlik was om die onderskeie afdelings daarvan te koördineer, wat op verskillende punte die uiteen geleë rondtrekkende kommando’s gedien het. Hierdie afdelings is toe deur die

luitenante aan die hoof daarvan, of van die ander verkenner offisiere, in selfstandige korpse op dieselfde patroon as die Theron's Verkennings-korps ontwikkel.

Die militêre waarde van al die bogenoemde verkenningskorpse en van die "Wielrijders Rapportgangers Corps" was veral daarin geleë dat in die korpse saamgetrek was die room van die mannekrag waaroor die Republieke beskik het, en dat hulle onder die volstreckte beheer geplaas is van knap en dapper offisiere. Hulle het vir geen gevaar gestuit nie en was bereid om tydig en ontydig enige onderneming, ongeag die opoffer-ing wat dit geverg het en die lewensgevaar wat daaraan verbonde was, in belang van die Republieke te probeer deurvoer. Hierdie dapperstes in die geledere van die Boere is in die korpse tot volstreckte gehoorsaamheid aan hul offisiere gedissiplineer en in waaghalsige ondernemings geoefen. Die gevolg was dat die korpse inderdaad in oefenskole vir offisiere ontwikkel het, d.w.s. organisasies waar die lede daarvan die nodige praktiese ervaring en oefening gekry het om tot

die beste offisiere te ontwikkel. Elke lid is geoefen om sy militêre vernuf en behendigheid in die hoogste mate te ontwikkel, feitlik onmiddellik oor 'n onverwagte situasie te kan oordeel, en die regte optrede te volg om hom daarby aan te pas. Daarenbowe het die korpse gefungeer as die oë en ore van die res van die krygsmag, die organe wat die nodige inligting ingesamel het in verband met die vyand se planne en bewegings, en oor die roetes wat die Boerekommando's of kommando-afdelings sou moes volg en stappe wat hulle sou moes doen om met sukses op die vyand toe te tas of aan hom te ontkom. Hulle het die vernaamste verkenningsdiens van die Boerestrydmagte gevorm.

14. GENEESKUNDIGE VERSORGING VAN DIE KRYGSMAG

Die mediese versorging van die krygsmag van die Suid-Afrikaanse Republiek — afgesien van die Staatsartillerie wat, soos reeds vermeld, oor 'n eie geneeskundige departement bestaande uit 'n dokter, 'n apteker, 'n hospitaal sersant en 'n elf tal

verpleërs beskik het¹¹¹ — is waargeneem deur “Het Transvaalsche Roode Kruis”. Dit was ’n liggaam wat op 1 Jan. 1896 in die Suid-Afrikaanse Republiek gestig is onder die naam “Pretoria Ambulance Corps”. Hierdie naam is egter, na die toetrede van die Transvaalse Regering tot die Genevese Konvensie op 22 Jul. 1896, verander tot “Het Transvaalsche Roode Kruis”.¹¹²

Die “Transvaalsche Roode Kruis” se doel was om in tyd van oorlog die “lot van den gekwetsten en zieken krijgsman door persoonlike dienste en stoffelike hulpmiddelen te helpen verzachten, ook dan, wanneer de Z.A.R. in den oorlog niet betrokken is”, en om in tyd van vrede hom vir die taak voor te berei en steeds daarvoor gereed te wees. Dit was georganiseer in ’n hoofbestuur van 5 lede, bestaande uit ’n voorsitter, ’n vise-voorsitter, ’n tesourier, ’n administrateur van

materiaal, en ’n sekretaris, waarvan die hoofkwartier te Pretoria was, en sowat 20 afdelings, in verskillende dorpe en stede van die Suid-Afrikaanse Republiek. Hierdie afdelings is in die verskillende dorpe gestig deur die plaaslike inwoners wat donateurs of vaste kontribuanten tot die Vereniging was, asook bevoegde geneesheren, verpleërs, verpleegsters en wat dies meer sy, wat in die Vereniging wou dien, en het elkeen sy eie plaaslike bestuur en huishoudelike reëls en bepalings gehad. Elkeen van hierdie afdelings moes op eie inisiatief en uit eie fondse vir homself ambulanses, veldhospitale en wat dies meer sy, aanskaf en uitrus, en het dan ingeskakel onder die hoofbestuur, wat al die afdelings gekoördineer het en aan wie die afdelings jaarliks verslag moes doen van die personeel en materiaal waarvoor elkeen beskik het. ’n Afdeling kon nie uit minder as 10 persone bestaan nie en moes steeds met die hoofbestuur oorleg pleeg in verband met hulpverlening aan die krygsmag in geval van oorlog of by die uitsending van ’n kommando, en die hoofbestuur se wense in die verband nakom. Laasgenoemde het nl. met die kantoor van die

---

¹¹¹ Sien die uiteensetting van die samestelling van die Staatsartillerie in paragraaf 7 hierbo.

¹¹² Sien T.A., R. 1/96, R. 7/96, R. 7352/96 en R.K. 155, *Statuten der Vereeniging*.

Kommandant-generaal in verbinding gebly aangaande die behoeftes van die verskillende kommando's op mediese gebied, en kan dus die beste daarvoor oordeel.¹¹³

Die Rooi Kruis soos in die Suid-Afrikaanse Republiek georganiseer, was dus geen staats-onderneming nie maar 'n instelling wat op vrywillige grondslag en deur liefdadigheid tot stand gekom het, ofskoon dit deur die Staat goedgekeur en ook 'n subsidie van die Staat ontvang het vir die aankoop van medisyne, verbandmiddels, draagbare, en wat dies meer sy.¹¹⁴

Dit is nie as deel van die krygsmag van die Republiek georganiseer of gedissiplineer nie en die lede daarvan het dan ook geen spesiale uniform gedra nie. Die enigste onderskeidende kenteken wat gedra is, was 'n wit band om die

linkerarm en 'n hoed met 'n rooi kruis daarop. Bestuurslede het daarby ook 'n ster op die linker lapel van die baadjie en 'n knoop op die regter lapel gedra. Dit was dieselfde kentekens wat vir geneeshere voorgeskryf is, behalwe dat laasgenoemde twee sterre op die linker lapel van die baadjie moes dra.¹¹⁵

Hierdie sowat 20 afdelings, elkeen waarvan bestaan het uit sowel mans as vrouens, kan in 3 klasse verdeel word. Etlike het sowel veldwerk aan die front as hospitaal werk in hul eie dorpe verrig, andere het hulle beperk slegs tot veldwerk, en die res het net hospitaal werk gedoen. Die gevolg was dat daar, ten gevolge van die werk van die organisasie, nie alleen veldambulanse by die verskillende afdelings van die Transvaalse krygsmag aan die front geplaas kon word nie maar ook hospitale op verskeie sentra in die Republiek ingerig is, waar gewondes of siekes van die front afkomstig, of hulpbehoewende persone in die Republiek woonagtig, verpleeg kon word. Daar is selfs 'n drietal ambulanstreine

---

¹¹³ Sien T.A., R.K. 155, *Statuten der Vereeniging*. Vgl. ook J. C. Roos, *Het Transvaalsche Roode Kruis gedurende die Tweede Vryheidsoorlog, 1899-1902* (ongepubliseerde M.A.-verhandeling), pp. 1-3 en 22.

¹¹⁴ Vgl. T.A., R. 1/96 en R. 7/96.

---

¹¹⁵ J. C. Roos, t.a.p., pp. 9-10.

uitgerus vir die vervoer van gewondes en siekes van die front af na Pretoria.

Die verskillende seksies, die merendeel waarvan in Pretoria en Johannesburg gestig is, se werk is aanmerklik vergemaklik deur die aankoms van ambulans wat by die nadering van en tydens die oorlog in die buiteland uitgerus en na Suid-Afrika ten dienste van die Boeremagte gestuur is. Hiervan kan genoem word die Iers-Amerikaanse ambulans onder leiding van kapt. P. O'Conner, die Belgiese ambulans onder leiding van dr. Coalen, die Russies-Hollandse ambulans onder leiding van kapt. Petapaf, die drie Duitse ambulans onder leiding van dr. Matthiolius, dr. Ringal en dr. Hans Strehl onderskeidelik en die drie Nederlandse ambulans onder leiding van dr. G. W. S. Lingbeek, dr. Koster en dr. Ryckevorsel respektiewelik.¹¹⁶ Hul las is verder verlig deur etlike geneeskundiges onder die Boere, wat verkies het om aan geen ambulans verbonde te wees nie en gevalle wat mediese versorging vereis het, op eie houtjie te behandel.

---

¹¹⁶ *Ibid.*, pp. 82-102.

Die feit dat die *Transvaalsche Roode Kruis* nie altyd na wens gefungeer het nie, het die Regering genoep om in te gryp en op 17 Jan. 1900 'n Mediese Kommissie te benoem om, namens die Regering, alle sake met betrekking tot die geneeskundige behandeling en die inrigting van ambulans by die verskillende kommando's te reël, met uitsondering van die van die Staatsartillerie. Die Kommissie moes ook alle hospitale beheer en geneeskundige hulp aan behoeftige families verleen, en het dus die bevoegdheid gekry om geneeshere, verpleërs, en wat dies meer sy, deur die landdroste te laat kommandeer vir diens waar en wanneer hulle dit nodig geag het.¹¹⁷

Hierdie Mediese Kommissie het sedertdien die funksie van die hoofbestuur van die *Transvaalsche Roode Kruis* oorgeneem, ofskoon laasgenoemde tog nog dikwels hulp aan die afdelings te velde verleen het deur vir hulle bemiddelend by die Mediese Kommissie en by

---

¹¹⁷ Sien T.A., R. 4224/OOx.

die Regering op te tree, en finansiële steun aan hulle te verleen.¹¹⁸

Die werksaamhede van hierdie Mediese Kommissie was natuurlik beperk tot die Suid-Afrikaanse Republiek en sy kommando's. Die Vrystaat het nl. 'n eie ambulanskorps gehad, wat deur dr. Ramsbottom op die been gebring is ingevolge 'n opdrag wat hy op 21 Sept. 1899 van die Vrystaatse Regering ontvang het.¹¹⁹ Hierdie korps het, gehelp deur die reeds genoemde ambulanse uit die buiteland, die vereiste geneeskundige werk vir die Vrystaatse strydkragte verrig. Waar nodig geag, het hulle natuurlik ook hulp ontvang van die *Transvaalsche Roode Kruis* en van die Mediese Kommissie.

---

¹¹⁸ R. 4224/OOx; ook Roos, *Het Transvaalsche Roode Kruis gedurende die Tweede Vryheidsoorlog, 1899-1902*, p. 19.

¹¹⁹ Sien A. Kieser, *President Steyn en die Krisisjare*, p. 199.

15. GODSDIENSTIGE VERSORGING VAN DIE KRYGSMAG

Die godsdienstige versorging van die Boerekrygsmag is gelaat in die hande van die kerke van wie daar lidmate in die krygsmag gedien het. Op 'n klein klompie uitsonderings na — hier dink ons veral aan die nie-Afrikaans- of Hollandstalige vreemdelinge soos Iere, Franse, e.a. lede van vreemdeling gemeenskappe wat die wapen saam met die Boere opgeneem het — was die krygsmag saamgestel uit lidmate van die drie Afrikaans-Hollandse kerke, t.w. die Nederduits Gereformeerde Kerk, die Nederduits Hervormde Kerk en die Gereformeerde Kerk.

Die sinodes van die kerke het geen besluite geneem oor hoe die bearbeiding van die burgers te velde moes geskied nie, dog het dit aan die leraars van die verskillende gemeentes self gelaat om hierin volgens eie oordeel te handel. Aangesien die agtergeblewe families, wat oor 'n wye area binne die grense van die Republieke verspreid was, herderlike sorg, veral op die tydstip, dringend nodig gehad het, terwyl die

burgers aan die verskillende fronte in laers gekonsentreerd was en dus met 'n veel kleiner getal gereelde predikers kan klaarkom, het die meeste predikante besluit om in hul gemeentes te bly en die kommando's aan die front slegs sporadies te besoek. Van die leraars wat so opgetree het, het 'n 26-tal — waarvan 11 krygsgevangene geneem is — aan die N.G. Kerk behoort, een aan die N.H. Kerk en 'n onbekende getal aan die Gereformeerde Kerk. Van laasgenoemde kerk het, sover bekend, 6 predikante, 3 teologiese professore en 2 proponente dienste vir die burgers tydens die oorlog gehou. Enkele predikante het verkies om die kommando's in die veld te vergesel en voltyds by hulle te bly. Hiervan het 9, van wie 3 krygsgevangene geneem is, aan die N.G. Kerk behoort en blykbaar ook enige aan die Gereformeerde Kerk.

In die geheel het daar dus nie minder as 47 predikante van die drie Afrikaanse kerke die kommando's bedien nie, waarvan 9 voltyds by die kommando's was. Hul arbeid is aangevul

deur die van sowat 20 teologiese studente, sommige waarvan die kommando's voltyds vergesel het, en van wie 12 aan die Gereformeerde Kerk en die res aan die N.G. Kerk behoort her. Hierdie geestelike arbeiders het, wanneer op kommando, ook nie net dienste vir lede van die eie Kerkgenootskap gehou nie. Hul dienste is bygewoon deur die lede van al drie Afrikaanse kerke, en ook vreemdelinge en lede van ander kerkgenootskappe was vry om daaraan deel te neem.

Leraars om vir die geestelike belange van die Boerekrygsmag te sorg, was daar dus genoeg, en waar daar op die een of ander tydstip of weens omstandighede nie 'n predikant of teologiese student beskikbaar was om die dienste te lei nie, is die taak behartig deur die bevelvoerder self of deur een of ander van die ouderlinge op kommando.¹²⁰

---

¹²⁰ Vgl. J. H. Lourens, Die Geestelike Bearbeiding van die Lidmate van die Nederduitse Gereformeerde Kerk te Velde, in Krygsgevangekampe en Konsentrasiekampe

16. KONKLUSIE

Die Boere het dus oor 'n krygsmag beskik wat, ofskoon dit nie uit professionele soldate opgebou en op Europese patroon saamgestel en geoefen was nie, tog so ingerig was dat dit net so doeltreffend as Europese leërs kon fungeer, en alle soorte wapentuig en ander krygsmiddele wat destyds in oorloë gebruik is, op effektiewe wyse kon gebruik.

By gebrek aan fondse om 'n leër van beroepsoldate te bekostig, het die Regerings van die Republieke hul gewone burgers ingespan om die werk te doen wat in Europese leërs deur die kavallerie en infanterie gedoen is. Trouens, die burgers het, aangesien hulle byna voortdurend teen die een of ander vyand moes veg om hulself te handhaaf, net soveel krygservaring opgedoen as die Europese beroepsoldate. Verder het hulle die burgers deur middel van skyfskietoefeninge en deur opleiding in vrywilligerkorpse waartoe die

burgers desverkiekend kon toetree, goed in die hantering van infanteriewapens geoefen. Hulle kon dus, waar hulle, deur lewensomstandighede gedwing, ook die kuns van perdry goed meester was, in 'n oorlog met die nodige effek as bereide infanteriste aangewend word. Aan die gebruik van kavallerie-wapens soos sabels en lanse het die Boere geen waarde geheg nie, en dus geen kavalleriemag wat met die wapens geveg het, probeer opbou nie. Ook het hulle hulle nie op die ontwikkeling van suiwer infanterie-eenhede toegelê nie, aangesien hulle bereide infanterie as van meer waarde beskou het.

Vir die gebruik van artillerie het hulle 'n klein, gereelde leër van professionele soldate op die been gebring, wat deeglik in die hantering van alle soorte artillerie wapens onderrig en geoefen is. Dit het nie alleen as staande leër gedien nie, maar tewens as 'n opleidingskool, waar 'n beperkte aantal burgers 'n driejarige opleiding in die artillerie kuns kon deurloop, om daarna 'n reserwe van die Artillerie te vorm, wat, in geval van oorlog, saam met die staande Artilleriemag

vir die hantering van artillerie wapens ingespan kon word. Op dieselfde wyse het die Suid-Afrikaanse Republiek 'n afdeling Veldtelegrafie as onderdeel van die Staatsartillerie opgebou om die seindiens in die veld in oorlogstyd te behartig. Dit het ook as opleidingsentrum gedien vir 'n reserwe van veld telegrafiste.

Ten gevolge van die oprigting, op die vooraand van die oorlog, van die “Wielrijders Rapportgangers Corps”, het die krygsmag van die Suid-Afrikaanse Republiek toe ook beskikking gekry oor 'n goed georganiseerde, ofskoon klein, rapportgangersdiens. Daardeur is die vervoer van rapporte tussen die verskillende poste aan die onderskeie fronte op 'n goeie voet geplaas. Hierdie rapportgangers het in 'n groot mate ook die funksie van 'n inligtingsdiens verrig.

Voorts het die krygsmag oor 'n Rooi Kruisdiens beskik wat, ofskoon in die Suid-Afrikaanse Republiek deur private persone georganiseer, tog so ingerig was dat dit aan die eise wat in 'n oorlog daaraan gestel sou word, sou kon voldoen, en ten slotte het dit oor voldoende opgeleide teoloë

beskik, wat hulle vrywillig na die front begewe het om in die geestelike behoeftes van die lede van die krygsmag te voorsien.

HOOFSTUK 3

DIE MILITÊRE VOORBEREIDSLS EN VERKEERSWEË VAN DIE REPUBLIEKE

1. AANKOOP VAN GEWERE

Voordat die werk wat die Boerekrygsmag gedurende die Tweede Vryheidsoorlog gedoen het na waarde geskat kan word, is dit noodsaaklik om ook 'n oorsig te hê oor die toerusting waaroor dit beskik het, en die voorbereidsels wat deur die Republieke met die oog op die oorlog getref is. In die verband dink mens in die eerste plek aan die bewapening.

Die Jameson-inval het die Regering van die Suid-Afrikaanse Republiek oortuig dat Groot-Brittanje vasberade was om die onafhanklikheid van die Republiek te vernietig en dat daar onmiddellik stappe gedoen moes word om die land goed weerbaar te maak.

Die inval het aan die lig gebring dat die burgery hopeloos ontoereikend toegerus was, in weerwil van die wetsbepalings wat voorgeskryf het dat elke dienspligtige persoon behoorlik bewapen

moes wees. Toe die burgers teen die invallers opgekommandeer is, het onrusbarende groot getalle van hulle sonder geweer of patrone op die toneel verskyn, en was die Regering nouliks in staat om hulle van die nodige wapens en ammunisie te voorsien. Die Kommandant-generaal moes die dag nadat die inval bekend geword het (nl. 31 Des. 1896) in alleryl na die geweer handelaars Stein & Hunter in Port Elizabeth en na die Konsul-generaal van die Republiek in Lourenço Marques telegrafeer om van hulle alle beskikbare gewere te bekom wat hulle besit het of kan verkry. Verder het hy hom tot die Vrystaatse Regering gewend om die susterstaat met wapens te help.¹ Dit alles is gedoen om in 'n onmiddellike wapen nood te voorsien — 'n wapen nood wat, as die Britse Regering Jameson sou gesteun het, die land ongetwyfeld onmiddellik sy onafhanklikheid sou gekos het.

---

¹ Vgl. T.A., K.G. 254, p. 91, asook leers nos. C.R. 230/96, C.R. 323/96, C.R. 338/96, C.R. 494/96 en C.R. 2057/96, korrespondensie i.v.m. die aankoop van gewere, einde 1895 tot Jan. 1896.

Die Regering het dan ook gevoel dat die saak dadelik reggestel moes word, en het, onmiddellik na die inval, die nodige stappe vir die aankoop van genoegsame hoeveelhede wapens gedoen om die land behoorlik weerbaar te maak. Allereers moes die burgery bewapen word, en daar is dan ook, pas na die uitgang van die ou jaar, aan die Kommandant-generaal opdrag gegee om ten spoedigste 'n 5,000-tal gewere met voldoende patrone vir die doel ten bate van die staat aan te koop.

Die saak is so dringend geag dat die Uitvoerende Raad nie eers vooraf byeen geroep is om daaroor te beraadslaag nie. Daar is selfs nie eers 'n formele brief aan die Kommandant-generaal oor die aangeleentheid gerig nie. Laasgenoemde is eenvoudig mondeling opgedra om die aankoop te doen en moes dus in alleryl optree.² Daarby het die Regering dit ook nie gelaat nie. Dit was vir hulle duidelik dat die toestand wat die bewapening van die burgers betref, uiters sorgwekkend was. 'n Opname wat na afloop van

die Jameson-inval gemaak is, het dan ook aangetoon dat sowat 41% van die dienspligtige burgers totaal ongewapend was, terwyl die res feitlik almal slegs ou gewere of gewere van 'n verouderde soort besit het.³ Op 21 Jan. 1896 het die Uitvoerende Raad dus ook besluit om aan die Kommandant-generaal op te dra om, afgesien van die bogenoemde 5,000 gewere, nog 10,000 gewere met die nodige ammunisie aan te koop.⁴

Die Kommandant-generaal het nie op hom laat wag nie. Hy het hom, dadelik nadat Jameson en sy gevolg verslaan en gevange geneem was, in verbinding gestel met die verteenwoordigers in Pretoria van die geweer handelaars Stein & Hunter van Port Elizabeth (Suid-Afrikaanse agente van die Birminghamse geweer fabrikante Alfred Field & Co.), T. W. Beckett & Co. (Pretoriase agente van die gewermakers Westley Richards & Co. van Birmingham), Sigvald Larsen (agent van die Noorweegse Krag Jargenaen's

---

² Vgl. T.A., Uitv. Raadsbesluit, art. 13, d.d. 17 Jan. 1896.

---

³ Sien J. H. Breytenbach, *Die Tweede Vryheidsoorlog*, I, pp. 380-383, Bylaag E.

⁴ Sien T.A., Uitv. Raadsbesluit, art. 16, d.d. 21 Jan. 1896.

Rifle Co.), en later ook met verteenwoordigers van ander geweerfabrieke, om van hulle prysopgawes en ander besonderhede aangaande hul fabrikate te ontvang, met die oog op die aankoop van voldoende gewere ter bewapening van die burgery.⁵

Die hoofoogmerk van die Kommandant-generaal was om, met die oog op die dringende mondelinge opdrag wat deur die Regering aan hom gegee is, onmiddellik 'n 5,000-tal gewere te probeer verkry, en die enigste oorweging wat dus aanvanklik by hom gegeld het, was spoed. Op die voortreflikhede of hoedanighede van die gewere het hy nie gelet nie. Die firma wat onmiddellik 5,000 gewere of 'n getal so na as moontlik daaraan in die Republiek kon aflewer, sou die eerste bestelling kry. Hierdie firma was Stein & Hunter, van wie hy reeds tevore 2,000 Guedes-gewere gekoop het, en wie se Pretoriase verteenwoordiger, Geo. Evans, onderneem het om onmiddellik hul hele voorraad Guedes-gewese,

---

⁵ Vgl. T.A., C.R. 347/96, C.R. 420/96 en C.R. 548/96, insake aankoop van gewere.

wat, indien nie 'n volle vyfduisend nie tog 'n groot deel daarvan sou beslaan, uit Engeland na die Republiek te verskeep teen R5.00 per geweer. By hulle het die Kommandant-generaal nou, op 10 Jan. 1896, 'n bestelling geplaas vir 5,000 Guedes-gewere "of minder" en 2,500,000 patrone teen R12.70 per duisend.⁶ Tien dae later het Evans die Kommandant-generaal meegedeel dat die beskikbare voorraad slegs 2,000 Guedes-gewere beslaan.⁷ Hierdie voorraad is toe deur A. Field in Engeland van die eintlike fabrikante van die geweer in Oostenryk verkry, en op 3 Feb. 1896 in Antwerpen via Londen na Delagoabaai verskeep. Dis in Maart en April 1896 in Pretoria afgelewer. Daar is ook onmiddellik 'n aanvang gemaak met die vervaardiging van die patrone, wat teen 'n maandelikse tempo van 500,000 afgelewer sou word, en nog voor die einde van die jaar in hande van die Regering was.⁸

---

⁶ Sien T.A., R. 366/96 by R. 480/96 (S.S. 5164, pp. 14-15).

⁷ Sien T.A., Ra. 1993/96 by R. 366/96 in R. 480/96 (S.S. 5164).

⁸ Sien besonderhede in T.A., R. 366/96 by R. 480/96.

Die enigste oorwegings wat die Kommandant-generaal tot die aankoop van hierdie tipe geweer laat besluit het, wat deur die wapenfabriek Steyer in Oostenryk vervaardig is,⁹ was dat hy dit onmiddellik kan kry om in 'n uiters dringende wapen nood te voorsien, en wel teen 'n besonder lae prys. Van die geweer self, wat deur die Boere “Joubert gewere”, “Steyer gewere” of sommer gewoonweg “Giddys” genoem is, het hy as oorlogswapen minder gedink as van die Martini-Henry. Dit het dan ook geen besondere voortreflikhede bevat nie. Soos die Martini-Henry was dit 'n enkel patroon geweer met 'n hefboomslot, dog van kleiner kaliber as die Martini-Henry. Die koeël was van harde lood met 'n nikkel omhulsel, en die patroondop van koper, gelaai met swart kruit.¹⁰ Dit het dus, soos ook die geval was met die Martini-Henry, baie tyd in beslag geneem om die geweer te laai, aangesien die skut, na elke afgevuurde skoot, 'n nuwe patroon uit sy patroonband of sak moes haal om in die loop te

steek. Die Regering het dan ook geen verdere voorraad van die gewere bestel nie, en het dus by die uitbreek van die Tweede Vryheidsoorlog oorslegs 4,700 Guedes beskik, nl. 2,700 wat voor die inval in die land was en 2,000 wat net na die inval aangekoop is.¹¹ In Maart 1896 is egter 'n verdere 4,500,000 Guedes patrone, gelaai met swart kruit, en 500,000, gelaai met rooklose kruit, aangekoop.¹²

In die Vrystaatse Republiek was die tipe geweer ook onpopulêr, soos blyk uit die feit dat slegs 1,450 daarvan aldaar by die uitbreek van die oorlog voorhande was.¹³

Na die bestelling van die Guedes gewere bo vermeld, het die Kommandant-generaal op 17 Jan. 1896 van T. W. Beckett & Co., die plaaslike agente van die Birminghamse geweer fabrikante Westley Richards & Co., 'n prysopgawe gevra vir die lewering aan die Republiek van 10,000 “no. 2473 Westley Richards improved M.H. Rifles

---

⁹ Nierstrasz, II band 1, p. 424.

¹⁰ *Ibid.*

---

¹¹ *Ibid.*

¹² T.A., R. 3123/96.

¹³ Nierstrasz, II band 1, p. 424.

with indicator in block & side screw for taking out the action, with platina lived bock sight chambered for M.H. cartridges” en van 10,000,000 Eley's en Kynoch's Martini-Henry patrone.¹⁴ Die firma het meegedeel dat hulle die gewere, wat vervaardig en gelewer sou word teen 'n tempo van 500 per maand, kon verskaf teen R8.40 stuk en hardedop patrone teen R13.20 per duisend, waarop die Kommandant-generaal die genoemde voorraad bestel het, onder voorbehoud dat hy die reg sou hê om die bestelling mettertyd te verminder met soveel gewere van die fabrikaat as wat hy intussen elders sou kon kry. Hy het die bestelling egter nie verminder nie maar dit inteendeel op 4 April 1896 opgestoot tot 10,450 gewere, waarvan 2,000 karabyne moes wees. Die afgelewerde bestelling het uit twee tipes Martini-Henry's bestaan: die meerderheid, deur Beckett “beste M.H.-geweren” genoem, was blykbaar van 'n nuwer model as die wat tot op die tydstip algemeen in die Republiek gebruik is, terwyl die

---

¹⁴ Sien kopie van die Kmdt.-genl. se brief in leer no. 366/96 by R. 480/96.

res, wat as “ordinaire M.H.-geweren” beskryf is, blykbaar van die ouer model was, waaraan die burgers tot dan toe gewoond was. Almal het egter die hoogste lof ingeoes van die landdroste en magasynmeesters wat deur die Kommandant-generaal versoek is om 'n paar gewere uit elke afgelewerde besending te toets. So bv. het landdros du Toit van Middelburg gemeld dat die gewere “excellent” skiet “en men kan geen beter verlangen”, en het magasynmeester Pretorius as “eenige fout” aangestip “dat sommigen de doppen slecht uitschoppen” en “de zachte doppen worden niet uitgeschopt”.¹⁵

Die Kommandant-generaal het dan ook, selfs nadat hy ten volle op hoogte was van die goeie hoedanighede van die Mauser en die Krag Jorgensen, nog 21,142 Martini's bestel ter bewapening van die burglary, sodat die Suid-Afrikaanse Republiek met die uitbreek van die oorlog oor nie minder as 31,592 van dié tipe geweer beskik het nie, waarvan slegs 40 afgekeur is — en dit nog afgesien van die Martini-Henry's

---

¹⁵ Sien besonderhede in leer no. R. 366/96 by R. 480/96.

waaroor die burgers ten tyde van die Jameson-inval beskik het.¹⁶

Daarby het die Oranje-Vrystaat, blykens amptelike dokumente wat met die inname van Bloemfontein in Britse hande geval het, oor 12,160 van die soort gewere beskik,¹⁷ sodat die twee Republieke gesamentlik 43,752 gewere van die tipe besit het.

Die vernaamste rede waarom die Kommandant-generaal so 'n groot getal gewere van Westley Richards fabriek (d.i. Martini's) aangekoop het, was omdat hy persoonlik en die hele burgery daarmee vertrou was. Hulle het daaraan gewoon geraak, dit in verskeie oorloë, waaronder die Eerste Vryheidsoorlog, met welslae gebruik, en die Kommandant-generaal het hom

---

¹⁶ Sien die volgende lêers in die Transvaalse Argief : R. 366/96 by R. 480/96, R. 16915/97, C.R. 1525/96, C.R. 2564/96 en C.R. 2512/96. Nierstrasz se bewering dat die Republiek oor 28,900 Martini-Henry's beskik het - Nierstrasz, II band 1, p. 423 - is dus verkeerd.

¹⁷ Sien Cd. 1789, p. 157. Vgl. ook Nierstrasz, II band 1, p. 423.

nie maklik laat wysmaak dat daar 'n beter soort geweer was nie. Sigvald Larsen het sy bes gedoen om die Kommandant-generaal te oortuig dat die Krag Jorgensen — die Deense en Amerikaanse militêre geweer — veel voortrefliker as die Martini was, maar die Kommandant-generaal wou eenvoudig nie luister nie. Selfs die unanieme rapport van 'n kommissie deur hom aangestel om die soort geweer te beproef, bestaande uit twee offisiere van die Staatsartillerie, o.w. die wapen- en hoefsmid, en die magasynmeester van Pretoria, kon hom nie oortuig nie. Hulle het hom op 4 Jun. 1896 verseker dat die Krag Jorgensen die beste geweer was wat hulle nog ooit beproef het. Nie alleen was dit “bij ver de doelmatigste” wat “penetratie” en “net schiet” betref nie, maar dit was teweens “zoo gemakkelijk om uit elkander te maken” en daarom het hulle aanbeveel dat die Republiek dit as nasionale wapen moes aanvaar, ook al was die ammunisie daarvoor ietwat duurder as die van die Martini's. Hulle was selfs bereid om voor die Uitvoerende Raad te verskyn om die liggaam van die voortreflikhede van die roer te oortuig, dog alles tevergeefs. Die

Kommandant-generaal het dit blykbaar teen die feit gehad dat die kaliber van die Krag Jorgensen slegs 6.5 mm. was teenoor die 11.4 mm. van die Martini, en het daarom uiteindelik net 100 van die Krag Jorgensen's met 25,000 patrone aangekoop.¹⁸

Ten spyte van die voorliefde van die Kommandant-generaal vir die Martini-Henry, was die geweer by die uitbreek van die Tweede Vryheidsoorlog 'n haas uitgediende wapen, wat nie vergelyk kon word met die Lee-Metford, wat sedert 1888 deur die Britse leer as handvuurwapen aanvaar is nie. Dit het 'n gewone blokslot bevat wat deur 'n hefboom onder aan die geweer oopgemaak en gesluit is, en kon, by gebrek aan 'n magasyn, slegs een patroon op 'n slag neem. Daar moes dus, elke slag nadat 'n skoot afgevuur is, weer 'n nuwe patroon uit die patroonband of tas van die skut in die geweer gelaai word voordat weer gevuur kon word. Die laai proses het dus baie tyd in beslag geneem en daar kon met die

gewere nie vinnig gevuur word nie. Daarby was die visier en korrel nie naby so suiwer ingestel as die van die moderner Lee-Metfords, Mausers en Krag Jorgensen's nie, en gevolglik kon met die geweer ook nie so suiwer geskiet word nie. Die maksimum trefafstand van die Martini was slegs 1,800 meter (hoogstens 2,000 tree) en die kaliber 11.4 mm., met die gevolg dat die swaar loodkoeëls nie die vinnige en gladde penetrasie vermoë van die moderner handvuurwapens gehad het nie. Dit het dan ook groot, onooglike wonde veroorsaak, en diegene wat daardeur getref is, is gevolglik of gedood of, behalwe in gevalle van suiwer vleiswonde, lewenslank vermink. Laasgenoemde was miskien een van die redes waarom die Kommandant-generaal indertyd soveel waarde aan die geweeers geheg het. Hy het hulle as dodelike wapens beskou. Aan die ander kant het die groot patrone — vervaardig uit sagte lood, geplaas in 'n koper dop, gevul met swart kruit — die nadeel gehad dat hulle baie swaar was, sodat die skut maar 'n beperkte hoeveelheid met hom kan meevoer indien hy homself en sy perd nie wou ooreis nie, en het hulle baie rook

---

¹⁸ Vgl. T.A., lêer C.R. 347/96; ook C.R. 2174/97 en K.G. 257, brief aan Beckett, d.d. 14 April 1897.

veroorzaak wanneer afgevuur, waardeur die posisie van die skut onmiddellik aan die vyand verraa is.¹⁹

In Mei 1896 het die Johannesburgse agent van die Duitse geweer fabrikante Fried Krupp Gruson-werk hom met die Kommandant-generaal in verbinding gestel en hom meegedeel dat sy firma bereid was om Mauser gewere van 7 mm. kaliber aan die Suid-Afrikaanse Republiek te lewer teen R5.62½ per geweer, en rooklose patrone teen R12 per duisend, gelewer aan boord te Hamburg — dus R6 per geweer en R13 per duisend patrone, gelewer te Pretoria.²⁰

Die gewere, waarvan enige duisende reeds aan die Vrystaatse regering gelewer was, het, ofskoon van klein kaliber, soveel opvallende voordele vertoon dat die Kommandant-generaal, in weerwil van sy voorliefde vir die Martini-Henry, sowel as die Regering, nie anders kon as om onder die

indruk van die voortreflikheid daarvan as handvuurwapen te kom nie.

In die eerste plek was dit lig en maklik hanteerbaar. Die “lang” geweer, wat sonder bajonet slegs ongeveer 4 voet (1.235 meter) lank was, het maar 8¾ lb. (4 kg.) geweeg, en die karabyn of “kort” geweer, wat sowat 11 duim korter was (nl. .954 meter lank), was nog ligter en het slegs ongeveer 7 lb. (3.25 — 3.50 kg.) geweeg. Nogtans was dit so stewig gebou dat dit ruwe hantering onder oorlogstoestande in die veld vir jare sou kan oorleef. Die loop, magasyn, slot, korrel en visier was van die hardste staal en so goed teen beskadiging beskerm as wat mens maar kon verwag. Dit was aan die bo- en onderkant en aan weerskante vir byna die hele lengte van die geweer deur ’n houtskerm bedek, wat direk by die kolf aangesluit en die skut ’n beter greep op die geweer gegee het as wat hy ooit kon droom om op die Martini- of Guedes-geweer te hê. Hierdie houtskerm het ook die magasyn geheel en al ingesluit, sodat dit nie, soos by die Lee-Metford, onder die geweer uitgesteek het nie, dog aan die

---

¹⁹ Vir tegniese besonderhede i.v.m. die geweer en patrone sien Nierstrasz, II band 1, p. 423.

²⁰ Sien T.A., lêer no. Ra. 5121/96 vir aankoop van Mauser gewere en patrone van F. Krupp Gruson werk.

anderkant, teenaan die houtskerm, met 'n maklik verwyderbare plaatjie afgesluit is, wat so dig op die houtskerm gepas het dat dit die binnedring van stof in die magasyn haas onmoontlik gemaak het. Tog kon hierdie plaatjie met gemak deur die skut verwyder word as hy die magasyn wou skoonmaak of om een of ander rede daarin wou werk. Aan die bokant is die magasyn deur 'n draaislot gesluit, die meganisme waarvan so ingerig was dat 'n patroon nie afgevuur kan word voordat die magasyn volledig gesluit was nie. Bowendien kan die geweer ook met 'n patroon in die loop op rus geplaas word deur die draai van 'n hefboom agter aan die slot, wat verhinder het dat 'n skoot per ongeluk afgaan. Die magasyn het vyf patrone bevat, wat in laaistrokies van vyf deur die fabriek verpak en afgelewer is. Die hele inhoud van so 'n laaistrokie kan dan met 'n enkele beweging van die hand in die magasyn ingedruk word, sodat die geweer vinniger gelaai kon word as enige ander van die destydse geweer soorte in die wêreld, met insluiting van die Lee-Metford, waarvan die magasyn tien patrone bevat het, wat egter nie gelyktydig in die magasyn ingedruk kon

word nie maar stuksgewyse daarin gelaai moes word. Daar kon dus, aangesien die laai prosedure by die Mauser so eenvoudig en so vinnig was, veel sneller met die Mauser gevuur word as met enige ander handgeweer ter wêreld. Tog kon, hoe vinnig ook al geskiet is, die skut nie deur terugstromende kruitdampe gehinder word nie, aangesien die magasyn en die agterste deel van die loop so ingerig was dat alle terugstromende gasse na die kante toe afgelei is. Ook het 'n warm geskiete geweer net so hanteerbaar gebly as een waarmee nog glad nie gevuur is nie, aangesien die skut deur die houtskerm teen die hitte van die loop beskerm is. Dit was voortreflikhede wat sowel die Regering as die Kommandant-generaal diep moes beïndruk het.

Vervolgens het die geweer 'n baie hoe dryfkrag gehad en, selfs op lang afstande, besonder suiwer geskiet. Die visier – 'n skuifvisier — was gemerk tot 'n afstand van 2,000 meter, en die maksimum skietafstand by 'n heffingshoek van 30° was 4,000 meter, terwyl die spoed van die koeël by die bek van die tromp 728 meter per sekonde was. Dit

was ook slegs nodig om die visier vir afstande verder as 400 meter te verstel; tot op 400 meter kon nl. met die standvisier geskiet word.

Al hierdie voortreflikhede het natuurlik nie onvermengde seëninge meegebring nie. Die feit dat die geweer so ver kon skiet, het bv. die gevaar meegebring dat skuts in die versoeking gestel kon word om op lang afstand op 'n aankomende vyand los te brand en hom sodoende ontydig op sy hoede sou stel. Aan die ander kant weer, het dit goeie skuts in staat gestel om, daar die geweer suiwer geskiet het, aan 'n goed sigbare vyand ook op lang afstand ernstige nadeel te berokken. Ook kon die feit dat daar so vinnig met die geweer geskiet kon word tot grootskaalse ammunisie-vermorsing lei, veral as 'n kommando onder druk selfbeheer sou verloor en senuweeagtig raak. Aan die ander kant het dit goeie skuts met koele hoof de in staat gestel om des te groter verwoesting in die vyandelike geledere aan te rig. Misbruik van die voortreflike eienskappe van die geweer kon tog seker nie as 'n nadeel van die geweer aangemerkt word nie maar wel van die skuts, en

van die Boere, wat oor die algemeen as bedrewe skuts bekend gestaan het, is dit nie verwag nie.

Nog 'n voordeel van die Mauser was dat die patrone daarvan, wat van harde lood, omring deur 'n vernikkelde staal omhulsel, gemaak is en in 'n geelkoper doppie, gevul met rooklose kruit, geplaas was, klein was, en daarom besonder lig. Die hele patroon was maar 3.0625 duim (78 mm.) lank, met die gevolg dat elke skut 'n groot voorraad daarvan met hom kon meevoer sonder om homself of sy perd te vermoei of sy beweeglikheid in te boet. Bowendien was dit gelaai met rooklose kruit, sodat die ligging van die eie posisie nie by die afvuur daarvan verrai is, soos die geval was by die afvuur van die swart kruitpatroon wat vir die Martini's gebruik is nie.

Die enigste skynbare nadeel aan die klein kaliber-patroon verbonde, was dat dit skoon en glad — veral op korter afstand — deur die liggaam van sy slagoffer getrek het sonder om groot, onooglike wonde soos die Martini te veroorsaak, of die vleis te skeur of bene te versplinter. Tensy die slagoffer dus in die kop,

hart of ander vir die lewe onmisbare orgaan getref word, sou dit feitlik seker wees dat hy nie sou sterf of lewenslank buite aksie gestel sou word nie, dog weer van die wond sou genees en, na sy genesing, sy plig as soldaat ook weer sou kon hervat. Daarteenoor egter kon die agent uit verslae in verband met die Spaans-Amerikaanse oorlog later aantoon dat, ofskoon dit die geval was, persone wat met Mauserkoeëls gewond was vir die duur van elke geveg doeltreffend buite aksie gestel is en nie in staat was om die geveg voort te sit nie. Ofskoon sulke persone later genees kon word, was elkeen wat aan die betrokke geveg gewond is, dus van geen waarde meer as krygsman nie en net 'n las vir sy afdeling totdat hy van die slagveld verwyder is. Die Mauser was in die verband dus net so doeltreffend as gewere van groot kaliber, en het die voordeel bo laasgenoemde besit dat dit 'n humane wapen was, soos deur die Konvensie van Geneve vereis. Bowendien kan, as groot wande verlang ward, die koeëls maklik tot dum-

dums verander word deur slegs die omhulsel aan die punt van die koeël af te saag of af te veil.²¹

Hierdie voortreflike eienskappe van die Mauser het so 'n groot indruk op die Regering van die Suid-Afrikaanse Republiek gemaak dat die Uitvoerende Raad op 20 Mei 1896 in 'n geheime sitting besluit het om die Kommandant-generaal op te dra om 25,000 Mauser-gewere met 10,000,000 patrone vir die staat aan te koop.²² 'n Opdrag waaraan die Kommandant-generaal voldoen het, sonder om blykbaar sy voorliefde vir die Martini-Henry prys te gee. Die gewere, waarvan die reguit slot handvatsels so omgebuig moes word — op spesiale versoek van die Kommandant-generaal — dat hulle tot teen die houtlaai van die geweer kom, sodat dit nie die ruiters wat die geweer moes omhang, kon beseer

---

²¹ Vir tegniese besonderhede in verband met die Mauser sien Nierstrasz, II band I, pp. 419-423, en *Das Mauser Repetier-Gewehr* 'n brosjure in 1895 deur die fabrikante ter toeligting van die wapen uitgegee.

²² Leyds, 679, Geheime Uity. Raadsbesluit, d.d. 20 Mei 1896.

nie,²³ is onmiddellik vervaardig en teen die middel van 1897 was die hele bestelling te Pretoria afgelewer.²⁴ Hulle het soveel byval by die burgers van die Republiek gevind dat die Regering gedurende die loop van 1897 nog 12,100 Mausers met 9,608,000 patrone van dieselfde firma aangekoop het, sodat die Republiek by die uitbreek van die oorlog oor 37,100 Mauser-gewere met 19,608,000 patrone beskik het.²⁵ Daarby het die Oranje-Vrystaat oor 12,710 Mausers beskik,²⁶ en, volgens Nierstrasz, oor 6,500,000 patrone.²⁷

---

²³ Nierstrasz, II band 1, p. 419.

²⁴ Vgl. T.A., lêer Ra. 5127/96.

²⁵ Vgl. T.A., C.R. 867/97, C.R. 2070/97, K.G. 258, pp. 655 en 848, en J. H. Breytenbach, *Die Tweede Vryheidsoorlog*, I, pp. 275-276.

²⁶ Cd. 1789, p. 157. Hierdie syfer is, blykens die Britse *Royal Commission*, ontleen aan die “official records captured in Bloemfontein” en word dus as die betroubaarste aanvaar. Volgens Nierstrasz, II band 1, p. 421, sou die Vrystaat slegs 7,900 Mausers gehad het.

²⁷ Nierstrasz, II band 1, p. 421.

Ten slotte het die Suid-Afrikaanse Republiek met die gevangening van dr. Jameson en sy troepe, en met die beslaglegging op die wapens wat met die oog op die voorgenome opstand van die Uitlanders in 1895 in Johannesburg ingesmokkel is, ook beskikking oor 'n aantal Lee-Metford-gewere gekry. Volgens die Britse Royal Commission het die getal Lee-Metfords in die Republiek met die uitbreek van die Tweede Vryheidsoorlog 2,430 beloop, en het die Oranje-Vrystaat oor 'n verdere 300 gewere van die tipe beskik.²⁸

Gesamentlik het die twee Republieke by die uitbreek van die oorlog dus oor meer as 102,500 goeie, diensbare gewere beskik, bestaande uit 49,810 Mausers, 43,752 Martini-Henry's, 6,150 Guedes, 2,730 Lee-Metfords en 100 Krag Jorgensen's, met 'n totaal van 40,000,000 tot

---

²⁸ Cd. 1789, p. 157. Nierstrasz stel die getal Lee-Metfords in die Suid-Afrikaanse Republiek op 2,450, terwyl volgens Reichmann daar 1,482 was.

50,000,000 patrone, afgesien van diensbare gewere in private besit.²⁹

2. AANKOOP VAN KANONNE

Naas die aankoop van gewere en geweer-ammunisie het die Regerings van die verbonde Republieke sedert die aanvang van 1896 ook 'n aantal nuwe kanonne en maxims met die nodige ammunisie aangeskaf om die artillerie in 'n

---

²⁹ Uitgediende en verouderde gewere is hierby nie ingesluit nie, aangesien hulle nie gedurende die oorlog gebruik is nie. Volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* het die Republieke gesamentlik beskik oor 108,129 gewere, t.w. 53,375 Mausers, 35,875 Martini-Henry's, 9,780 Westley Richards, 6,049 Guèdes, 2,850 Lee-Metfords en 200 Krag Jorgensen's (sien deel I, p. 79), terwyl die getal, volgens die Britse *Royal Commission*, op 96,661, en volgens Nierstrasz op 95,500 gestel moet word. Die Amerikaanse militêre attaché en die *Times History* verstrek geen syfers oor die getal gewere in die Oranje-Vrystaat nie en die syfers van die *German Official Account of the War in South Africa* (I, pp. 19-20) is dermate aan die beramings van private persone ontleen wat nie oor behoorlike opgawes beskik het nie, dat dit geen betroubare beeld bied van die getal bruikbare gewere waaroor die Republieke beskik het nie.

toestand van weerbaarheid teen Europese weermagte te stel.

Voor die Jameson-inval het die Regering van die Suid-Afrikaanse Republiek oor minder as 20 stukke geskut van uiteenlopende aard en kaliber beskik. Volgens lt.-kol. S. P. E. Trichardt, owerste van die Staatsartillerie van die Republiek,³⁰ het dit bestaan uit 'n Krupp van 80 millimeter,³¹ vier Krupp-bergkanonne (kaliber 65

---

³⁰ Sien Trichardt se opgawe in Preller, 14a, *Geschiedenis Werken en Streven van S. P. E. Trichard*, Luitenant-kolonel der vroegere Staats-Artillerie Z.A.R. door hemzelve beschreven, p. 120, wat deur skrywer as die betroubaarste aanvaar word. Vgl. hierby ook die opgawes van Nierstrasz (*Der Süd Afrikanische Krieg*, 1899-1902, II band 1, pp. 412-413), die Britse amptelike *History of the War in South Africa* (I, pp. 82-83), die Britse Royal Commission in verband met die oorlog (Cd. 1789, p. 156), die *German Official Account of the War in South Africa* (I, pp. 20-21), kapt. Reichmann-Amerikaanse militêre attaché- Reports on Military Operations in South Africa and China (p. 131) en die *Times History of the War in South Africa* (II, pp. 68-70).

³¹ Volgens Nierstrasz was dit 'n 78.5 mm.- en volgens die *Royal Commission* 'n 85 mm.-kanon. Reichmann beskryf

mm.),³² vier Krupp veldkanonne (kaliber 65 mm.),³³ 'n voorlaaier-houwitser van 16 cm.,³⁴ 'n Oostenrykse kanon (Mitrاليةuse),³⁵ 'n voorlaaier-

---

dit as 'n 80 mm.-kanon en meld dat dit nie in die Tweede Vryheidsoorlog gebruik is nie.

³² Volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* was hierdie kanonne “more or less obsolete” en, volgens Reichmann, nie in die stryd gebruik nie. Volgens Nierstrasz en die Britse *Royal Commission* het die Republiek net twee van die kanonne besit, terwyl die *Times History* en die *German Official Account* geen melding maak van die besit van die soort geskut deur die Republiek nie.

³³ Nierstrasz beskryf hierdie geskut as 60 mm.-bergkanonne van 'n ou model, terwyl volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* die S.A. Republiek net drie van hierdie vuurmonde, almal “more or less obsolete”, gehad het. Deur die ander bronne in voetnoot 30 genoem, word geen melding van die besit van die soort kanonne deur die S.A. Republiek gemaak nie.

³⁴ In die *German Official Account* word geen melding van hierdie kanon gemaak nie. Die ander bronne in voetnoot 30 genoem, steun egter wel die getuienis van Trichardt dat die Boere oor 'n voorlaaier-houwitser van 15 of 16 cm. kaliber beskik het.

³⁵ In die opgawes van Nierstrasz en die Britse *Royal Commission* word nie melding van so 'n kanon gemaak

bergkanon van 37 mm.,³⁶ 'n mortier,³⁷ 'n Martini-Henry-maxim op wiele³⁸ “en eenige Whitworth

---

nie, wel van 'n Skoda Pilsen-snelvuurkanon van 75 mm., waarmee klaarblyklik die kanon bedoel word wat deur Trichardt beskryf word as 'n Oostenrykse (Mitrاليةuse) kanon. Die ander bronne in voetnoot 30 genoem, steun egter nie die getuienis dat die S.A. Republiek oor 'n Oostenrykse kanon (Mitrاليةuse) of 'n Skoda Pilsen beskik het nie.

³⁶ Hierdie vuurmond word deur die Britse *Royal Commission* - die enigste bron, behalwe Trichardt, wat getuig dat die S.A. Republiek oor so 'n kanon beskik het - beskryf as 'n Whitworth-drieponder S.B.

³⁷ Die mortier, waarvan die kaliber volgens Nierstrasz 29 mm. en volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* 15 cm. moes gewees het, word deur Nierstrasz as 'n verouderde model wat feitlik waardeloos was, beskryf. In die *German Official Account* en die *Times History* word geen melding van die mortier gemaak nie.

³⁸ Hierdie Martini-Henry-maxim op wiele word slegs in Trichardt se opgawe genoem. Geeneen van die ander opgawes in voetnoot 30 vermeld, maak daarvan melding nie.

en Armstrong voorlaad kanonne van verskillende kaliber.”³⁹

Na die Jameson-inval het die Republiek nog nege en vyftig kanonne en 'n aantal masjiengewere bygekry, sommige waarvan voor die inval bestel dog eers na afloop daarvan in Pretoria afgelewer is, en een waarvan op Jameson verower is. Die res

---

³⁹ Waaruit die “eenige Whitworth en Armstrong voorlaadkanonne van verskillende kaliber” bestaan het, is uit Trichardt se werk nie duidelik nie. Volgens die Britse *Royal Commission* en die Britse amptelike *History of the War in South Africa* het die Republiek oor drie vyfponder-Armstrongs, wat deur die Britse amptelike History as “more or less obsolete” beskryf word, beskik, terwyl, volgens die Britse amptelike History, hulle ook 'n vyftienponder-Armstrong en 'n twaalfponder-Armstrong wat in 'n goeie toestand was, besit het. Daarbenewens het hulle, volgens die Britse amptelike History, oor ses “more or less obsolete” seweponder-bergkanonne beskik, vyf waarvan ook in die verslag van die Britse *Royal Commission* genoem word, asook oor 'n sestal 37 mm.-Hotchkiss, en, volgens die verslag van die Britse *Royal Commission*, oor ses seweponder-voorlaaierkanonne, wat egter nie nader omskryf word nie. In Nierstrasz se opgawe word slegs twee negeponder-posisie kanonne as waardeloos bestempel.

is na afloop van die inval uit Europa bestel en het voor die uitbreek van die Tweede Vryheidsoorlog in die Republiek aangekom. Hierdie geskut het bestaan uit vier Krupp-snelvuur houwitser (kaliber 120 mm.), agt Krupp-snelvuurkanonne (kaliber 75 mm.), vier Creusot-vestingkanonne (kaliber 155 mm.), ses Creusot-snelvuurkanonne (kaliber 75 mm.),⁴⁰ vyf Maxim-Nordenfeldt-snelvuurders (kaliber 75mm.),⁴¹ vyf en twintig

---

⁴⁰ Al die bronne in voetnoot 30 genoem, is dit eens dat die Republieke oor die voornoemde twee en twintig kanonne beskik het. Volgens Reichmann sou die Republiek, behalwe hierdie twee en twintig vuurmonde, ook 'n sewende Creusot-snelvuurkanon besit het. Hierdie kanon is egter, aldus Reichmann, nie tydens die Tweede Vryheidsoorlog gebruik nie - waarom, word egter nie vermeld nie. Nêrens in die argiefstukke of in die ander bronne word van so 'n ekstra Creusot-snelvuurder gewag gemaak nie. Reichmann se bewering berus dus klaarblyklik op 'n vergissing.

⁴¹ Volgens Trichardt, Nierstrasz, die Britse amptelike *History of the War in South Africa* en die Britse *Royal Commission* sou die Republiek net vier, volgens die *Times History* net twee, en volgens Reichmann net een van hierdie soort kanonne besit het, en sou, volgens Reichmann, die Republiek dit nie eers gedurende die

Maxim-Nordenfeldt-maxim kanonne (kaliber 37 mm.), Pom-poms genoem,⁴² ses Krupp-snelvuur

---

vryheidstryd gebruik het nie. Hierdie getuienis moet egter verwerp word. Uit die argiefstukke blyk nl. duidelik dat die Republiek oor vyf van hierdie vuurmonde beskik het, twee waarvan in 1895 en twee waarvan in 1897 uit Engeland bestel en voor Okt. 1899 in die Republiek afgelewer is (sien Ra. 4743/95, R. 3528/97 en R. 16057/97 in die Transvaalse argief), terwyl die vyfde een op dr. Jameson verower is. Die *German Official Account of the War in South Africa* bevestig ons bewering dat die Republiek vyf van die soort kanonne gehad het.

⁴² Volgens Trichardt, Nierstrasz en die *German Official Account of the War in South Africa* het die Republiek oor slegs vier en twintig Pom-poms beskik, terwyl, volgens die Britse amptelike *History of the War*, die getal op een en twintig, volgens die Britse *Royal Commission* op twee en twintig en volgens die *Times History* op twee en twintig of drie en twintig gestel moet word. Uit die argiefstukke blyk egter onteenseglik dat die Republiek tussen 1895 en 1898 'n vyf en twintigtal Pom-poms aangekoop het, wat almal voor die uitbreek van die Tweede Vryheidsoorlog in Pretoria afgelewer is (sien lêers nos. R 4004/94, R. 11107/95, Ra. 4243/95, R. 5484/96, R. 3528/97, R. 6057/97, R. 5246/98 en K.G. 259, pp. 425 en 435, in die Transvaalse argief).

bergkanonne (kaliber 37 mm.)⁴³ en 'n Maxim-Nordenfeldt-Vickers bergkanon (kaliber 75 mm.)⁴⁴

---

⁴³ Dit was, volgens Trichardt se opgawe, die getal Krupp-snelvuur bergkanonne waaroor die Republiek beskik het. Volgens Nierstrasz sou die Republiek 'n vyftal snelvuur-Krupp kanonne van 37 mm. besit het, t.w. vier bergkanonne en een veldkanon, terwyl Reichmann van slegs vier snelvuur bergkanonne van hierdie fabrikaat en kaliber gewag maak. Die Britse *Royal Commission* maak melding van slegs een snelvuurder-Krupp waaroor die Boere sou beskik het, nl. 'n veldkanon. Nierstrasz, gesteun deur die Britse *Royal Commission*, meld dat die S.A. Republiek ook oor 'n 37 mm. Gruson-kanon beskik het, wat deur Trichardt nie genoem word nie en klaarblyklik deur hom onder die 37 mm.-Krupps gereken is.

⁴⁴ Volgens die Britse amptelike *History* het die Republiek oor 'n viertal en, volgens die *Times History*, oor 'n vyftal Maxim-Nordenfeldt-Vickers-bergkanonne van 75 mm. beskik, terwyl die ander bronne in voetnoot 30 genoem niks van die besit van hierdie Vickers-bergkanonne deur die S.A. Republiek vermeld nie. Uit die argiefstukke is dit duidelik dat die Republiek oor net een so 'n kanon beskik het, wat in 1898 deur T. W. Beckett in die land ingevoer is om die Regering as monster te dien, en toe in 1899 deur

Die getal masjiengewere (maxims) waaroor die Staatsartillerie van die Suid-Afrikaanse Republiek by die uitbreek van die oorlog beskik het, het, volgens owerste Trichardt, vier en dertig beloop. Hiervan was vier en twintig Lee-Metfords, kaliber 7.7 mm., en tien Martini-Henry's, kaliber 11.4 mm., agt waarvan met die Jameson-inval in die hande van die Regering geval het.⁴⁵ Hierdie syfer word deur skrywer as die betroubaarste aanvaar omdat dit deur die hoof van die Staatsartillerie self verstrekk word. Volgens die ander bronne in voetnoot 30 genoem, moes die getal egter laer gewees het. Die *Times History* en die *German Official Account* stel dit naamlik op een en dertig, terwyl, volgens die opgawes van Nierstrasz en die Britse *Royal Commission*, die Republiek slegs vier en twintig en, volgens die van die Britse amptelike *History of the War in South Africa* gesteun deur die van die

---

die Regering aangekoop is (sien Cs. 1451/98 by Ra. 1938/98).

⁴⁵ Sien Preller, 14 (a), *Geschiedenis, Werken en Streven van S. P. E. Trichardt*, Luitenant-kolonel der vroegere Staatsartillerie Z.A.R., door hemzelve beschreven, p. 120.

Amerikaanse militêre attache, kapt. Reichmann, slegs twee en twintig van hierdie masjiengewere besit het.⁴⁶ Altesaam het die Suid-Afrikaanse Republiek dus by die uitbreek van die oorlog oor drie en sewentig kanonne, waarvan veertien verouderde stukke,⁴⁷ en twee en twintig tot vier en dertig masjiengewere beskik.

---

⁴⁶ Uit die argiefstukke blyk dat die Republiek minstens vier en twintig masjiengewere moes gehad het, t.w. 'n twaalfstal van .303 duim kaliber (d.w.s. Lee-Metford-fabriek), wat in 1896 ingevoer is (sien lêer no. R. 5484/96), en twaalf Martini-Henry-maxims, waarvoor in 1898 patrone aangekoop is (sien lêer no. R. 1717/98).

⁴⁷ Volgens Trichardt moet die getal gestel word op ses en vyftig moderne en veertien verouderde kanonne, terwyl volgens Nierstrasz, daar vyf en sestig bruikbare en drie waardelose kanonne was. Die Britse amptelike *History of the War in South Africa* stel die getal kanonne op sewe en sewentig, waarvan sestien "more or less obsolete" was, terwyl, volgens kapt. Reichmann, daar een en veertig kanonne moes gewees het, sewe waarvan nie tydens die oorlog gebruik is nie. Die Britse *Royal Commission* stel die getal op een en sewentig, terwyl, volgens die *German Official Account* en die *Times History*, die S.A. Republiek een en vyftig tot twee en vyftig kanonne besit het.

Vir hierdie swaargeskut en masjiengewere het die Staatsartillerie oor 'n ruim hoeveelheid ammunisie beskik. Volgens die rekords in die argief is daar sedert die Jameson-inval minstens 8,800 bomme vir die Creusot-vestingkanonne, 4,400 vir die 12 cm.-Krupp-houwitser, 12,600 vir die 75 mm.-Creusot-veldkanonne, 5,600 vir die Maxim-Nordenfeldt-veldkanonne, 69,000 vir die Pom-poms en sowat 1,644,000 vir die masjiengewere ingevoer.⁴⁸ Hiervan was daar, volgens Reichmann, by die uitbreek van die oorlog voorhande, 8,745 skote vir die Creusot-vestinggeskut, 3,978 vir die 12 cm.-Krupp-houwitser, 11,009 vir die Creusot-veldgeskut, 2,483 vir die Maxim-Nordenfeldt-veldgeskut en 46,311 vir die Pom-poms, asook 5,600 bomme vir die 75 mm.-Krupp-veldgeskut en 3,614 vir die 37 mm.-Krupp-geskut.⁴⁹ Volgens Nierstrasz het die Republiek

⁴⁸ Sien Breytenbach, *Die Tweede Vryheidsoorlog*, I, pp. 276-279, waar die argivale bronne waaruit hierdie gegewens geput is, vermeld word.

⁴⁹ Sien Reichmann, *Report on Military Operations in South Africa and China*, p. 132. Reichmann se getuienis word gesteun deur die Britse amptelike *History*

voorts beskik oor 1,000 skote vir die 7.85 cm.-Krupp, 1,020 skote vir die Skoda Pilsen-snelvuurkanon, 4,600 skote vir die Krupp-bergkanonne van 37 mm. en 4,000 skote vir die 60 mm.-Krupps,⁵⁰ terwyl, volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa*, hulle ook in besit was van 3,663 bomme vir die 37mm.-Hotchkiss-kanonne wat hulle, volgens dié bron, besit het.⁵¹

---

of the War in South Africa, behalwe wat die ammunisievoorraad vir die 37 mm.-Maxim-Nordenfeldt- en 37 mm.-Krupp kanonne betref. Vir hierdie maxim kanonne moes daar, volgens die opgawe van die Britse amptelike *History*, 72,000 skote by die uitbreek van die oorlog voorradig gewees het. Volgens Nierstrasz het die Republiek beskik oor 8,800 skote vir die Creusot-vestinggeskut, 3,740 vir die 12 cm.-Krupp-houwitser, 12,600 vir die Creusot-veldgeskut, 4,100 vir die Maxim-Nordenfeldt-veldgeskut van 75 mm., 43,200 vir die Pom-poms, 6,100 vir die 75 mm.-Krupp-veldgeskut en 3,250 vir die 37 mm.-Krupp-kanonne (Nierstrasz, II band 1, p. 445).

⁵⁰ Nierstrasz, II band 1, p. 445.

⁵¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 83.

Die Vrystaatse staatsartillerie het, volgens 'n amptelike mededeling van die Vrystaatse aan die Transvaalse Regering, by die uitbreek van die oorlog beskik oor veertien Krupp-kanonne van 75 mm.-van 'n ouer model as die Krupp-geskut waaroor die Suid-Afrikaanse Republiek beskik het — met 18,357 bomme, een Krupp-snelvuurkanon van 37 mm. met 2,000 bomme, vyf negeponder-Armstrongs met 9,581 bomme, 'n sesponder-Whitworth met 1,485 bomme, drie drieponder Whitworth-bergkanonne met 2,686 bomme en drie maxims,⁵² asook, volgens die

---

⁵² Sien dokument gemerk “Verslag van Geschut Ammunisie in het Magazijn te Bloemfontein over de maand Augustus 1899” in lêer no. Ra. 4463/99 (Transvaalse argief). Volgens die Britse *Royal Commission* het die Vrystaat oor sewe en, volgens Reichmann, oor ses negeponder-Armstrongs beskik, terwyl, volgens Nierstrasz (I band 1, p. 418), daar drie Krupp-snelvuurders van 37 mm. kaliber was. Ons aanvaar egter die getal in die amptelike opgawe van die Vrystaatse Regering gegee, wat ook bevestig word deur dr. A. Kieser, *President Steyn en die Krisisjare*, pp. 111-112, en die Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 85. Dis nie uit die bogenoemde “Verslag van Geschut

Britse *Royal Commission*, oor twee verouderde “Bronze” kanonne, t.w. 'n sesponder en 'n eenponder, wat egter nie in die stryd gebruik is nie.⁵³

Altesaam het die Vrystaat dus by die uitbreek van die oorlog oor vier en twintig bruikbare en twee verouderde kanonne, en drie Martini-Henry-masjiengewere, beskik.⁵⁴

Ammunisie in het Magazijn te Bloemfontein” duidelik of met maxims maxim kanonne of masjiengewere bedoel word nie. Volgens Kieser en die Britse amptelike *History of the War in South Africa* het dit maxim kanonne - d.w.s. Pom-poms-aangedui, terwyl, volgens Nierstrasz, kapt. Reichmann en die *German Official Account of the War in South Africa*, daaronder masjiengewere verstaan moet word, en wel Martini-Henry-masjiengewere. Dit word dan ook deur skrywer so aanvaar.

⁵³ Sien Cd. 1789, p. 157.

⁵⁴ Volgens die *German Official Account of the War in South Africa* (I, p. 21), sou die Vrystaat oor vier Martini-Henry en “6 other machine guns” beskik het. In die lig van bogenoemde amptelike opgawe kan hierdie en ander opgawes wat met die amptelike opgawe in stryd is, nie deur skrywer aanvaar word nie.

Die gesamentlike sterkte van die artillerie van die twee Republieke het dus by die uitbreek van die oorlog drie en tagtig moderne en sestion verouderde kanonne van uiteenlopende aard en kaliber, en sewe en twintig of sewe en dertig masjiengewere beloop, met 'n ruim voorraad ammunisie wat, wanneer nodig, aangevul kon word uit die ammunisiefabriek wat voor die uitbreek van die oorlog in die Suid-Afrikaanse Republiek verrys het.

3. BESKOUING OOR DIE BOEREKANONNE

Van die bovermelde artillerie was die belangrikste ongetwyfeld die Creusot-vestingkanonne wat algemeen as “Long Toms” bekend gestaan het. Dit is gebou deur die firma Schneider et Cie in Frankryk, en was bedoel om as posisie kanonne te dien vir die bombardering van beleërde vestings en die verdediging van permanente posisies, en nie om in die veld van die een stelling na die ander rondgekarwei te word nie. Dit is dan ook deur die Regering van die Suid-Afrikaanse Republiek aangekoop vir plasing in en vir die beskerming van die forte wat sedert 1895 om

Pretoria opgerig is met die oog op die verdediging van die hoofstad, en nie vir veldwerk nie. Dit is egter reeds spoedig na die uitbreek van die oorlog na die front geneem en daar gebruik nie alleen vir die bombardering van beleërde dorpe nie maar ook as veldkanonne.

Dit was 'n imponerende stuk artillerie. Sy loop was 13 voet $9\frac{1}{2}$ duim (4.2 meter) lank en het saam met die massiewe sluitstuk 5,500 lb. (2,500 kg.) — dus $2\frac{3}{4}$ ton — geweeg. Hierdie loop, waarvan die kaliber 6.125 duim (155 mm.) was, was nie aan die swaar onderstel vas gebou nie en moes, voor gebruik, met behulp van 'n katrol daarop in posisie vasgeheg word, en die opstel van die kanon was dus 'n tydsame proses, soos ook die afbreek daarvan met die oog op vervoer. Die gewig van hierdie onderstel, wat uit staal vervaardig was, het 7,040 lb. (3,200 kg.) beloop, dus meer as $3\frac{1}{2}$ ton, sodat die hele kanon in posisie vir gebruik 12,540 lb. (meer as $6\frac{1}{4}$ ton) geweeg het. Die hoogte van die wiele van die kanon was 4 voet 9 duim (1.55 meter) en as die loop op sy maksimum hoogte van 28° gestel was

— in welke posisie dit 'n vuurafstand van 9,850 tree (9,000 meter) of meer as $5\frac{1}{2}$ myl gehad het — het dit werklik indrukwekkend vertoon. Ten einde te verseker dat die kanon gedurende aksie behoorlik vasstaan en nie rondspring nie, is dit op 'n spesiale platform opgestel met die wiele tussen keile en die rem bowendien ook styf vasgedraai. Later in die oorlog het die Boere, in rantagtige terreine waar hulle die grond hard genoeg geag het, die kanon egter ook sonder platform gebruik, en wel met goeie gevolg.

Met die oog op gevegte op kort afstand, kon die loop tot 'n hoogte van 12 sak, en as ammunisie vir die kanon is granate, ring-granate en kartetse gebruik, waarvan die gewig 88 tot 90 lb. (40.03 tot 40.6 kg.) was. Dit was baie swaar bomme, vervaardig met die doel om vestings stukkend te skiet, en die ontploffing daarvan het dan ook gewoonlik 'n duidelik sigbare uitwerking in die vyandelike geledere gehad, so as aangetoon sal word by die beskrywing van die militêre gebeurtenisse waar die kanonne gebruik is. Die maksimum vuurafstand met kartetse was egter

heelwat korter as met gewone granate, aangesien die kartetslading (wat 480 koeëls bevat het) reeds op sowat 8,200 tree (7,500 meter) ontplof het.

Vir die vervoer van die kanon moes 'n voorwa aan die onderstel deur middel van 'n spesiaal daarvoor bestemde wig bevestig word. Die loop is dan afgehaal en met behulp van 'n katrol so in posisie op die kanonwa gelê dat die gewig daarvan gelykmatig oor die vier wiele versprei word. Hierdie voorwa het 'n addisionele 1,320 lb. (600 kg.) geweeg, sodat die totale gewig van die kanon in posisie vir vervoer 13,860 lb. (6,300 kg.)- dus byna 7 ton-beloop het, en dit afgesien van die gewig van die ammunisie. Vir die vervoer van die kanon is, volgens Nierstrasz, aanvanklik 12 Amerikaanse muile en later 12 tot 16 osse gebruik. Vir klein entjies op gelyke terrein sou so 'n bespanning miskien voldoende gewees het, maar in bergwêreld en vir lang ente sou seker van baie swaarder bespannings gebruik moes gemaak gewees het.

Wat materiaal en ballistiese eienskappe betref, was die "Long Tom" 'n voortreflike kanon en as

vestinggeskut kan niks beter verlang word nie. Die aanwending daarvan as veldkanon het egter ontsaglike moeilikhede teweeggebring, nie alleen omdat die kanon en sy ammunisie so geweldig swaar en daarom moeilik vervoerbaar was nie, maar ook omdat die opstel en afbreek daarvan so baie tyd en aandag vereis het.

Die enigste werklike groot nadeel wat aan die kanon — of liever sy ammunisie — verbonde was, was die feit dat die ammunisie nie met rooklose kruit gelaai was nie. Dit het nie alleen groot rookdampe by die afvuur daarvan veroorsaak wat die posisie van die kanon onmiddellik aan die vyand verrai het nie, maar ook die sluitstuk en die loop baie vuil gemaak, sodat dit telkens in 'n geveg deeglik met water gereinig moes word, wat ook 'n tydrawende proses was.⁵⁵

Naas die Creusot-vestingkanon was die Krupp-snelvuur-houwitser van 120 mm. kaliber die

grootste kanon waaroor die Boere beskik het. Anders as die Long Tom was dit egter laag gebou, sodat die loop daarvan byna op die grond gestaan het. Die twee wiele van die kanonwa, wat sowat 5 voet (1.53 meter) wyd uitmekaar geplaas was, was maar 4 voet (1.23 meter) hoog, sodat die dik kanonloop, wat ook slegs 4 voet (1.2 meter) lank was, skaars daartussen sigbaar was. Dit was egter geweldig sterk. Die slot, loop en onderstel het saam 2,245 Lb. (1,025 kg.) geweeg, en as die kanonwa met ammunisie belaaï was — die kanonwa was nl. ingerig vir die meevoer van 'n sestiental bomme — het die gewig meer as twee ton, nl. 4,158 lb. (1,890 kg.) beloop. Aan die kanon was voorts twee waens vir die vervoer van ammunisie toegevoeg, t.w. 'n agterwa wat 32 skote kon bevat en, vol gelaai, 2,612 lb. (1,187 kg.) geweeg het, en 'n ammunisiewa wat ingerig was vir die meevoer van 'n verdere 48 skote en, vol gelaai, die skaal op 4,488 Lb. (2,040 kg.) getrek het. Afsonderlike bespannings van 12 muile elk is dan ook deur die Staatsartillerie vir die kanon enersyds en die ammunisiewaens andersyds gebruik.

---

⁵⁵ Vir besonderhede oor die Creusot-vestingkanon, kaliber 155 mm., sien Nierstrasz, II band 1, pp. 426-429.

In weerwil van sy kort loop, het die kanon sy bomme, wat byna 40 lb. elk geweeg het (17.9 kg., waarvan die omhulsels van die kartetse 1.5 kg. geweeg het), geweldig ver gewerp: By die hoogste verheffing van die loop, nl. 40°, was die skietafstand byna 3½ myl, nl. 6,100 tree (5,600 meter), en by die laagste verheffing (5°) ongeveer 1,700 tree (1,550 meter).

Die bomme, wat uit granaat-kartetse, ring-granate en spring-granate bestaan het, was met rooklose kruit gelaai, sodat, anders as by die Long Toms, die loop van die kanon nie so gou vuil geword het nie, en die afvuur van die skote ook nie die kanon se posisie aan die vyand verrai het nie.

Tegnies was die kanon uitmuntend gebou. Nooit het dit herstelwerk nodig gehad nie. Daarby het die granate 'n besonder groot deurslaan krag gehad waarteen gedekte stellings nie bestand was nie, en het die kartetse, wat buitengewoon ver getrek het voordat dit ontplof het, die besondere kenmerk geopenbaar dat hulle, ofskoon nie veel diepte nie, 'n groot breedte oppervlakte gedek het. Gevolglik kon verskeie kanonne in een

vyandelike linie tegelyk met kartets hael bestrooi word. Die lae bou van die kanon en sy kort loop het hom ook maklik versteekbaar gemaak, terwyl die groot verstelbaarheid van die hoogte van die loop uitmuntend aangepas het by die terrein in Natal en Transvaal. Die kanon kan ook redelik maklik verskuif word en kan, vanweë sy lae bou en wye as, oor ruwe terrein vervoer word sonder gevaar dat dit sou omval. Die enigste groot nadeel wat dit geopenbaar het, was dat dit na elke skoot hoog in die lug gespring en telkens selfs omgeslaan het, veral op vaste, klipperige terrein. Dan moes dit weer opgetel en in posisie geplaas word – 'n proses wat natuurlik baie tyd gemors het. Dit het ernstig afbreuk gedoen aan die kanon as snelvuurder.⁵⁶

Naas hierdie geskut van groot kaliber was die belangrikste kanonne waaroor die Republieke beskik het, ongetwyfeld die veldkanonne van 75 mm.-kaliber, en van hulle in die eerste plek die 7.5 cm.-Creusot snelvuur veldkanon, vervaardig deur die Franse wapenfabriek Schneider et Cie.

---

⁵⁶ Vgl. Nierstrasz, II band 1, pp. 429-430.

Dit het 'n loop gehad van 8 voet 2 duim (2.47 meter) lank, wat in die vurk van die kanonwa ingebou was op die plek waar die as van die wiele gewoonlik deurgaen, en dit was op dié plek slegs 272 duim (75 cm.) bo die grond. In hierdie vurk kon die loop vrylik op en af beweeg word. Die wiele, wat sowat 5 voet (1.5 meter) hoog was, is aan die buitekant van die kanonwa in askoppe ingeskuif wat aan die kanonwa vas gegiet was, en die spoorwydte was 4 voet (1.2 meter). Die loop het 726 lb. (330 kg.) en die kanonwa 1,474 lb. (670 kg.) geweeg, sodat die totale gewig van die kanon alleen 2,200 lb. beloop het. Voorts was die kanon toegerus met 'n voorwa en agterwaens vir die vervoer van ammunisie, onderdele en artilleriste. Met die voorwa aangehaak en vol gelaai, was die totale gewig van die geheel 3,793 lb. (1,724 kg.) en die totale lengte sowat 26 voet (8 meter). As bespanning hiervoor is deur die artilleriste van die Suid-Afrikaanse Republiek 6 perde gebruik, ofskoon ook, in geval van nood, met 4 perde klaargekom kon word.

Die loop, wat op enige hoogte tussen 5° en 20° gestel kon word, is met behulp van 'n meganiese apparaat gerig, en die kanon het sy bomme, wat uit granate, springgranate en kartetse bestaan het en sowat 19 lb. (8.7 kg.) elkeen geweeg het, 'n maksimum afstand van 8,750 tree (8,000 meter) — dus sowat 5 myl — ver gewerp. As veldkanon het dit besonder voortreflike hoedanighede besit. Nie alleen was die vuurafstand besonder groot nie — sowel vir granate as vir kartetse (wat op 8,500 tree ontplof het) — maar weens die lae posisie van die loop in die as van die kanonwa kon die kanon, wat bowendien met rooklose kruit geskiet het, met baie geringe dekking vir die vyand feitlik onsigbaar gemaak word. Dit het ook nie nodig geblyk om die loop tydens 'n geveg dikwels skoon te maak nie. Daarby was die kanon lig, sodat dit te eniger tyd en sonder veel moeite van posisie verwissel kon word.

Die enigste onderdeel van die kanon wat tydens die Tweede Vryheidsoorlog heelwat las gegee het, was die remme, sowel die wat aan die loop aangebring is om die terugskop van die loop by

elke skoot te stuit, as die wielremme. Eersgenoemde kon nie alleen verhinder dat die terugskop tog so sterk bly dat die kanon by elke skoot taamlik sterk opspring nie, maar het ook spoedig slap geword, te slap am die loop weer reg in posisie te stoot, terwyl die wielremme ook nie duursaam was nie en heelwat las gegee het.⁵⁷

In die opsig is die “Franse Krupp” — soos die Boere die 75 mm. Creusot-veldkanon soms genoem het — beslis oorskadu deur die Duitse Krupps, waarvan die Boere, soos aangetoon, twee soorte besit het, nl. die snelvuurkanon en die gewone veldkanon. Die Krupp-kanonne se remstelsels het nl. aan al die eise wat daaraan gestel is, beantwoord en nooit las gegee nie. Die Krupps was voorts ook heelwat ligter as die Creusot-snelvuurkanonne en kon dus met groter gemak en spoed van stelling verwissel ward. Die totale gewig van die loop en kanonwa van die 7.5cm.-Krupp-snelvuurder L/24 wat vir die Staatsartillerie van die Suid-Afrikaanse Republiek aangeskaf is, was nl. slegs sowat 1,200 lb.

(546 kg.), en die van die gewone 7.5 cm.-Krupp-veldkanon, waaroor die Vrystaatse Artillerie beskik het, 1,730 lb. (786 kg.). Die ammunisie-waens was egter swaar. Die volgelaaide voorwa van die snelvuurkanon, wat 50 skote bevat het, het nl. 1,540 lb. (700 kg.) geweeg, en die volgelaaide agterwa, wat 48 skote kon hou, 1,375 lb. (625 kg.), terwyl die voorwa van die veldkanon, met 38 bomme belaa, 1,800 lb. (820 kg.) en die agterwa met sy vrag van 72 bomme 2,387 lb. (1,085 kg.) geweeg het.

Die Krupp, wat in alle opsigte stewig gebou was en hom uitstekend by die Suid-Afrikaanse veld aangepas het, het ook kleiner vertoon as die Creusot, en kon dus met groot gemak versteek word. Sy wiele was slegs 4 voet 3½ duim (1.31 meter) hoog en die spoorwydte was 4 voet 1 duim (1.25 meter), sodat die kanon besonder vas op die grond gestaan het en nie maklik kon omval nie. Die loop, wat bo-op die as aangebring was, kon van 8° tot 20° hoogte gestel word, en het sy projekiele by 20° verheffing 6,240 treë (5,700 meter) ver gewerp — dus sowat 3½ myl.

---

⁵⁷ Vgl. Nierstrasz, II band 1, pp. 431-433.

Die veldkanon se loop kon enigsins hoër gestel word, nl. tot 24° verheffing, en kon sy projektele dan ook 200 meter verder skiet. Die vuurafstand van die Krupps — wat ring-granate, granaat-kartetse en kartetse as ammunisie gebruik het — was dus nie so uitgestrek as die van die Creusot-veldkanonne nie, dog die uitwerking van die granate was daarom nie minder verwoestend nie. Die ontbrandingstyd van die kartetse was egter te kort, nl. 11.5 sekondes, met die gevolg dat die kanon vir die vuur van kartetse tot 'n afstand van 3,300 tree (3,000 meter) beperk was. Daardeur was die kanonniërs van die Krupps nie by magte om kartetsvuur van die Britse Armstrongs — wat hul kartetse veel verder konwerp — met kartetsvuur te beantwoord nie maar moes hulle dit altyd met gewone granate doen. In die opsig het die Krupps dan ook ver agter gestaan by die ander Boerekanonne van dieselfde kaliber.

Die Krupps in besit van die Transvaalse strydmagte het nie alleen die voordeel gehad bo die in besit van die Vrystaatse krygsmag dat hulle snelvuurders was en dus vinniger kon skiet

nie, maar ook dat hul ammunisie met rooklose kruit gelaai was. In gedekte stellings het hulle dus langer vir die vyand verborge gebly as die Vrystaatse kanonne, wat met swart kruit geskiet en by elke skoot 'n rookwolk verwek het wat hul stellings aan die vyand getoon het.⁵⁸

Die derde tipe middelslag-veldkanon waaroor die Boere beskik het, was die 75 mm.-Maxim-Nordenfeldt-snelvuurkanon '97, wat eintlik 'n plek inneem tussen die 75 mm.-Krupp en die 75 mm.-Creusot.

Anders as die Krupp en die Creusot was sy spoorwydte van 4 voet 10.33 duim (1.48 meter) effens groter as sy wielhoogte van 4 voet $8\frac{3}{4}$ duim (1.44 meter), en dit het die kanon, wat bietjie hoër as die Krupp dog laer as die Creusot gebou was, besonder stabiel gemaak. Die loop was korter as die van die Creusot, nl. 7 voet 4 duim (2.241 meter) en was so op die kanonwa gemonteer dat dit nie alleen vertikaal tussen 'n hoek van 5° en 15° beweeg kon word nie, maar

---

⁵⁸ Vgl. Nierstrasz, II band 1, pp. 433-435.

ook horisontaal $4\frac{1}{2}^{\circ}$ na links of na regs geswaai kon word sonder om die posisie van die kanon te verander. Daardeur is verseker dat dit nie alleen ver sou kon skiet nie maar ook 'n besonder wye veld sou kon bestryk — veel wyer as wat met of die Krupp of die Creusot gedek kon word.

Die totale gewig van die kanon was 2,262 lb. (1,028 kg.) en die maksimum skietafstand met die loop op 15° hoogte gestel, 7,650 tree (7,000 meter), dus sowat 4.33 myl. Die gewig van die bomme, wat uit granate en kartetse bestaan het, met rooklose kruit gelaai, en wat van besonder voortreflike kwaliteit was, was 14.33 lb. (6.5 kg.).

Die kanon het in hom die voortrefflikhede van en die Krupp en die Creusot verenig. Hy was lig en dus maklik beweeglik, dog daarby stewig en duursaam gebou, kon maklik versteek word, en het sowel sy granate as kartetse oor 'n ver afstand gewerp. Hy het die Krupp in menige opsig ballisties oortref, en die voordeel bo die Creusot gehad dat hy nie rondgespring het wanneer met hom gevuur word nie. Ook het hy onder vuur

nooit omgeval nie.⁵⁹ Die kanon is egter — en dit moet in ag geneem word — nie op sulke ongunstige terreine as die Creusot gebruik of so ooreis as laasgenoemde nie.

Naas die bovermelde swaar en middelslag kanonne het die Boere 3 soorte ligte kanonne gebruik wat besondere aandag verdien, nl. die Krupp-snelvuurkanon, L/30, van 37 mm. kaliber, die Krupp-snelvuur-bergkanon '96, L/30, van 37 mm. kaliber, en die Vickers-Maxim kanon, van 37 mm. kaliber, bekend as die Pom-pom.

Die Krupp-snelvuurder (37 mm.) en die Krupp-snelvuur-bergkanon (37 mm.) was baie eenders gebou. Die het bestaan uit 'n 30 kaliber lange loop met 'n slagbout sluitstuk, wat op 'n ligte kanonwa gemonteer was, waarvan die wiele 2 voet $10\frac{1}{2}$ duim (.875 meter) hoog en die spoor 2 voet $8\frac{1}{2}$ duim (.825 meter) was. Op hierdie kanonwa, wat $345\frac{1}{2}$ lb. (157 kg.) geweeg het, is die loop, wat saam met die sluitstuk 106 lb. (48 kg.) geweeg het, tussen twee skilde geplaas, wat

---

⁵⁹ Vgl. Nierstrasz, II band 1, pp. 438-439.

sowat $15\frac{3}{4}$ duim bo die as van die kanonwa uitgesteek het. Die hele kanon het dus slegs 451 lb. (205 kg.) geweeg — afgesien van die ammunisiewa wat, volgelaa, slegs 693 lb. (315 kg.) geweeg het. Die geheel kon dus maklik deur 'n enkele perd getrek of desnoods sommer agter aan 'n wa gehaak word. Die loop, wat tussen 5° en 20° vertikaal kon beweeg, was so gemonteer dat dit sydelings 2° na elke kant toe gedraai kan word sonder om die kanonwa te versit, en die kanon het dus 'n buitengewoon breë vuurveld gehad.

Die gewig van die granate van die veldkanon was net onder 2 lb. (nl. .89 kg.) en die van die kartetse 2 lb. $2\frac{3}{4}$ ons (99 kg.), en die trefafstand tussen 1,900 tree (1,750 meter) by 'n loop verheffing van 5° en 4,300 tree (4,000 meter) by 'n loop verheffing van 20° . Die vuurafstand van die bergkanon was kleiner, nieteenstaande dit met ligter ammunisie geskiet het. Die granate daarvan het nl. slegs 11 lb. (64 kg.) en die kartetse 12 lb. (.7 kg.) geweeg, terwyl die trefafstand gewissel het tussen 1,750 tree (1,600 meter) by 'n loop

verheffing van 5° en 3,600 tree (3,300 meter) by 'n loop verheffing van 20° .

Albei hierdie snelvuurders kon 12 tot 15 granate en 25 tot 30 kartetse per minuut afvuur, en het baie suiwer geskiet; maar kon, ten spyte daarvan, nie veel skade aanrig tensy dit in batterye of teen digte troepe-massas binne trefafstand aangewend is nie; en die Boere het dit, helaas, nie so gebruik nie. Die snelvuurkanonne is nie in batterye nie maar een-een op verskillende veg terreine geplaas, en die bergkanonne is nie as bergkanonne nie maar eenvoudig as gewone veldgeskut ingespan. Die gevolg was dat hulle, op die wyse gebruik, veel van hul waarde ingeboet het. Die enigste voordele van die kanonne vir die Boere was dat hulle klein en lig was en met rooklose ammunisie geskiet het, sodat hulle maklik verskuif en vir die vyand verberg kon word. Die effek van hul vuur op vyandelike stellings en troepe was egter, op die wyse wat hulle deur die Boere gebruik is, gering.⁶⁰

---

⁶⁰ Vgl. Nierstrasz, II band 1, pp. 439-441.

Anders as die voormelde ligte Krupp-snelvuurders, was die 37 mm. Vickers-Maxim-kanon — die Pom-pom soos dit algemeen bekend was 'n wapen wat gou vir hom 'n besondere reputasie opgebou het, sodat die Britse owerheid later in die oorlog ook vir hul eie leer 'n aantal daarvan aangeskaf het.

Dit was 'n eenponder-kanon van 37 mm. kaliber, waarvan die meganisme op dieselfde wyse ingerig was as die van 'n masjiengeweer. Die loop, wat op 'n draaibare voetstuk gerus het, taamlik hoog bo die as van die kanonwa, was deur 'n kouwate omhulsel omring om dit koel te hou, aangesien dit teen 'n baie vinnige tempo geskiet het, en het 'n baie wye gebied bestryk. Dit kon nl. 22½" na elke kant toe op die draaibare voetstuk beweeg sonder dat dit nodig was om die posisie van die kanon te verstel, en die visier kon vir trefafstande tot 3,850 tree (3,500 meter) gestel word. Aan die voorkant was die bediening bedek deur 'n pantserplaat van sowat 3 voet 4 duim (1 meter) in die vierkant, waarvan die gewig sowat 110-135 lb. (50-60 kg.) was en wat oor die as en die

agterste deel van die loop aangebring was. Dit het volkome dekking teen geweer- en granaatkartetskoeëls verskaf, en aan die bediening agter die plaat 'n gewisse gevoel van veiligheid tydens 'n geveg gebied. Bowendien het dit gehelp om die kanon vir die vyand onsigbaar te maak, aangesien die pantserplaat gewoonlik maklik met 'n seil of sak van dieselfde kleur as die omgewing bedek kon word — iets wat gewoonlik deur die Boere gedoen is.

Die kanon het vir sy grootte 'n buitengewoon groot draafkrag gehad en, ofskoon die visier slegs tot 3,500 meter gemerk was, sy granaat, wat 1 lb. elk gewee het, onder gunstige omstandighede tot 'n afstand van 5,500 tree (5,000 meter)-, dus meer as 3 myl — ver gedryf.

Die Pom-pom het hom van die staanspoor af 'n hoogs doeltreffende wapen betoon vir gebruik teen sowel bewegende as statiese voorwerpe. Aan vestingwerke kon hy natuurlik, aangesien sy bomme so lig was, geen kwaad doen nie, maar op troepeversamelings het hy baie gou 'n duidelik sigbare uitwerking getoon. Veral teen bewegende

berede afdelings was hy 'n besonder effektiewe wapen, nie soseer vanweë die materiële skade wat sy bomme aangerig het nie as vanweë die verwarring wat hulle gestig het. Die vinnig op mekaar barstende granate, wat stukke grond, klippe en granaat splinters tussen die troepe rond geslinger het en die harde knal wat elke ontploffende bom veroorsaak het, het 'n hoogs demoraliserende uitwerking op sowel die ruiters as hul perde gehad, wat hul werkverrigting vir minstens die eerste paar minute na die aanvang van 'n bombardement ernstig benadeel het. Die kanonnier moes egter daarmee rekening hou dat hy hierdie uitwerking maklik self kon vernietig deur so lank met die bombardement op 'n bepaalde punt voort te gaan dat die gebombardeerde troepe daaraan gewoon raak en hulle daarby aanpas. Dan het hy die kanon sy grootste effek ontnem. Om die nodige effek te behou, was dit dus noodsaaklik om die bombardering van 'n bepaalde doelwit telkens te onderbreek of telkens van doelwit te verwissel, en veel het in die verband dus afgehang van die wyse waarop die kanonnier sy inisiatief gebruik het.

Ofskoon die kanon en sy ammunisie — wat 400 bomme bevat het, verpak in bande van 25 bomme elk — maar lig was, is vir die vervoer daarvan 'n bespanning van 6 perde gebruik, klaarblyklik met die doel om die maksimum beweeglikheid daarvoor te verseker — iets wat noodsaaklik was, veral met die oog op optrede teen bewegende berede afdelings.

Die kanon het hom in die veld besonder goed gedra. Dit was stewig gebou, het goed aangepas by Suid-Afrikaanse toestande en het nie maklik defek geraak nie. Die meganisme van die slot, wat baie gekompliseerd was, moes egter altyd baie goed skoon gehou word, iets wat nogal veel aandag geverg het. Dit, en die feit dat die kanon vanweë sy vinnige skiet aksie so geweldig baie ammunisie verbruik het, was dan ook die vernaamste nadelige eienskappe wat die Pom-pom geopenbaar het.⁶¹

Uit wat hierbo gesê is, blyk duidelik dat die wapentuig wat die Boererepublieke sedert 1895

---

⁶¹ Vgl. Nierstrasz, II band 1, pp. 442-443.

aangeskaf het met die oog op die verwagte oorlog teen Groot-Brittanje, van die beste gehalte was. Die Mausergeweer — waarvan daar 'n voldoende voorraad voorhande was om feitlik die hele burgery mee te bewapen — was die modernste handvuurwapen wat indertyd vervaardig is, in haas elke opsig verkieslik bo die Lee-Metford van die Britse leër; die kanonne van die jongste en beste modelle wat deur die bekendste wapen fabrikante van Frankryk, Duitsland en Engeland gemaak is; en die Martini-Henry- en Lee-Metford- maxims van die bekendste fabrikate masjiengewere van die tyd. En van dit alles het die Republieke toereikende hoeveelhede en genoeg ammunisie aangeskaf om 'n swaar oorlog teen 'n Europese aggressor met welslae te kon voer. Daarby het hulle ook nog oor 'n ruim aantal bruikbare handvuurwapens en swaargeskut van minder moderne en verouderde fabrikaat beskik om die nuut aangekoopte wapens, waar deur die nood vereis, aan te vul.

4. KOMMISSARIAAT VOORSIENING

Die aanskaf van voldoende moderne wapens en ammunisie ter bewapening van die krygsmag met die oog op 'n langdurige oorlog het maar een aspek behels van die Boere se voorbereidsels vir die stryd teen Groot-Brittanje. Om sy werk doeltreffend te kon uitvoer, moes die staat ook in besit wees van die middele wat nodig was om in die onderhoud van die lede van die krygsmag in die veld te voorsien: waens, osse, perde, muile, tente, komberse, voedsel en wat dies meer sy.

Reeds onmiddellik na die Jameson-inval het die Regering van die Suid-Afrikaanse Republiek, naas die bovermelde wapentuig en ammunisie, 'n hoeveelheid tente, saals, tuie, ambulans benodigdhede en ander dergelike artikels, wat met die oog op die voer van 'n oorlog noodsaaklik was, aangekoop en weggebêre; en toe die oorlogswolke dreigend begin saampak het, is ook groot troepe slagvee, asook blikkiesvleis, graan, meel en ander kos voorrade, aangekoop om tot

beskikking van die kommando's te wees.⁶² Wat verder vir die kryg nodig was, bv. trekdiere, waens, perde, klerasie, ens., is eenvoudig, in opdrag van die Regering, deur die veldkornette volgens kommandowet uit die winkels en van die burgers gekommandeer.⁶³

Die beheer, organisasie en verspreiding van die voorrade is aan 'n aantal kommissies opgedra. 'n Proviant kommissie is benoem om die nodige voorrade aan te koop. 'n Kommissariaat-kommissie vir klere en tente — die lede daarvan was De Villiers, Meyer en Rood — is belas met die versending van proviant na die onderskeie laers, waar verskillende krygs-kommissarisse, deur die plaaslike bevelvoerders in oorleg met hul krygsrade benoem, die goedere in ontvangs geneem het. Lewens middele komitees, gewoonlik onder voorsitterskap van die land-

droste, myn kommissarisse en resident-vrede-regters, is in die verskillende dorpe benoem om te sorg dat die tuis geblewe burger families, wat te behoefstig was om self lewensmiddele te koop, van die nodige voorsien word. Hierdie lewens middele komitees is geplaas onder toesig van 'n Hoofkomitee van Kommissariaat wat op 28 Sept. 1899 deur die Uitvoerende Raad in the lewe geroep is. Die lede daarvan was P. J. Potgieter, Burgemeester van Pretoria, E. H. de Waal, Inspekteur-generaal van Invoerregte, J. D. Celliers, en nog 'n lid, aangewys deur die Inspekteur-generaal van Kantore.⁶⁴

Die Hoofkomitee van Kommissariaat moes in die eerste plek die verskillende lewens middele komitees van die nodige voorsien, dog tewens mondprovisie aan die kommando's verskaf. Hy het die reg besit om sub-komitees in die vernaamste sentrums in die lewe te roep om namens hom te ageer. Tot hierdie sub-komitees, of tot die hoofkomitee self, moes die krygs-kommissarisse of die regerings kommissies vir

---

⁶² Sien T.A., Dr. W. J. Leyds-Argief, nos. 630-648, Korrespondensie lêers, Staatsekretaris, afd. Kabinet, 1896-1899.

⁶³ Sien T.A., K.G. 263, Brieweboek van die Kommandant-generaal, 26 Sept. 11 Okt. 1899.

---

⁶⁴ T.A., U.R. 47, U.R.B. art 867, d.d. 28 Sept. 1899.

uitdelinge hulle dan vir alle benodigde eetware wend. In die begin van Oktober is aan die hoofkomitee ook die mag verleen om tente, klere, en wat dies meer sy, aan die kommando's te verskaf. Ten einde daartoe in staat te wees, het die hoofkomitee deur middel van die sub-komitees opgawes verkry van die hoeveelhede handels artikels in die verskillende winkels, en van die pryse daarvan. Wanneer nodig, kon hy dan die hand daarop.⁶⁵

Die voorsiening van brandhout aan die verskillende kommando's is nie aan die kommissariaat kommissies opgedra nie. Ten einde daarin voorsiening te maak, het die Uitvoerende Raad op 4 Okt. 1899 aan die landdros van Waterberg, die resident-vrederegter van Pietpotgietersrus en die veldkornet van Apiesrivier opdrag gegee om, in oorleg met die Bantoe kommissaris, veldkornette, e.a., soveel Bantoes as wat moontlik was, te laat kommandeer om droë brandhout van die goewerments gronde en van plase van

persone wat nie persoonlik krygsdiens verrig het nie, na die spoorlyne aan te dra, vir vervoer per trein na die verskillende kommando's.⁶⁶

In die Vrystaatse Republiek is die taak om die kommando's te velde van mondprovisie en ander lewensbehoefte te voorsien, opgedra aan twee kommissaris, nl. W. J. C. Brebner en T. C. L. Bergstedt, wat tewens verantwoordelik was vir die verkryging daarvan. Hulle het vertroubare persone in die verskillende distrikte aangestel om slagvee op te koop en ondersoek te doen na die voorrade klerasie en skoene wat in winkels en elders in die staat berus het en vir gebruik op kommando geskik sou wees, en het op die wyse 'n toereikende voorraad opgebou om, gedurende dae eerste paar maande van die stryd altans, in die behoeftes van die kommando's te voorsien. Hierdie goedere is geberg in loodse wat op las van die Regering

---

⁶⁵ Sien i.v.m. hierdie kommissies T.A., R. 13501/99.

---

⁶⁶ Sien T.A., U.R.B. art. 914 d.d. 4 Okt. 1899.

deur die Direkteur-generaal van Spoorweë daarvoor beskikbaar gestel is.⁶⁷

Volgens die Times *History of the War in South Africa* het die burgers op kommando egter voorkeur daaraan gegee om hulle self van die nodige voedsel en deksel te voorsien, en was hulle in 'n groot mate onafhanklik van die amptelike kommissariaat-afdelings. Die skrywer vertel:

“...in practice the Boers relied mainly on the ability of each individual to look after himself, and on the power of commanding. At the outbreak of war the more prosperous burghers came into the field provided not only with the obligatory pony and ten days' rations, but with innumerable ox wagons, mule wagons, and Cape carts, containing abundant provisions for weeks of campaigning, with spare ponies, and with Kaffir servants to look after all these. The

---

⁶⁷ Sien Vrystaatse Argief, no. G.S. 1789, pp. 334, 833 en 955. Vgl. ook A. Kieser, *President Steyn en die Krisisjare*, 1896-1899, p. 192.

transport and ponies which the field-cornets commandeered were simply supplementary, and for the use of those burghers who had none of their own. When the Boer was in a fixed camp like Ladysmith or Mafeking, his *vrouw* would trek over from the farm, bringing a waggonful of good things: cakes and Boer rusks, meat pasties and biltong, warm clothes and new boots. The task of the central organisation was thus enormously lightened.”⁶⁸

Hierdie voorstelling asof die meer welvarende burgers na die front gekom het met wa-, trollie- en karvragte vol lewensbenodigdhede, of dat die vrouens en moeders dikwels van die plase af hul mans en seuns in die vaste laers aan die front kom besoek en van groot hoeveelhede beskuit, biltong, klere en ander voorrade kom voorsien het, is egter onjuis, of ten minste erg oordrewe. Hier en daar mag daar iemand gewees het wat genoeg — of selfs 'n oorvloed — meegebring of van die huis af ontvang het,

---

⁶⁸ Sien *Times History*, II, p. 83.

maar hulle was die uitsonderings. Oor die algemeen het die burgers nie veel meer met hulle saamgebring as wat die wet van hulle vereis het en wat hulle te perd kon vervoer nie, en het hulle op die bogenoemde proviand kommissies wat deur die staat met die taak belas is, staat gemaak om hulle van die nodige voedsel, klere, tente, waens, perde en ander benodigdhede te voorsien.

Die kommissariaat afdelings het egter aan die begin van die oorlog nie oor die nodige geriewe beskik om die kosvoorrade, veral meel, waaroor hulle beskik het, tot eetbare voedsel vir die burgers in die veld te verwerk nie. Om rou meel aan die vegtende burgers te verskaf, was nutteloos — soos die Kommandant-generaal dan ook aangetoon het toe daar rou meel vir die kommando's aan die Natalse front afgelewer is;⁶⁹ en oor toereikende bak geriewe om die meel vir die kommando's in brood, beskuit, en wat dies meer sy, te verwerk, het die staat nie beskik nie. In die verband het die Boerevrouens

egter uitkoms verskaf. Op versoek van die Kommandant-generaal het hulle self die bakwerk onderneem.⁷⁰

“Every farmhouse”, so vertel Hillegas, wat ’n joernalis by die Boere was, “and every city residence became a bakery, and for almost two months all the bread consumed by the burgher army was prepared by the Boer women”. Organisasies is vir die doel in elke dorp in die Republieke in die lewe geroep, en deur goeie verdeling van die arbeid is hierdie “improvised commissariat” effektief gemaak. Sommige vrouens het die meel voorrade ingesamel en uitgedeel, andere het die gebak voorberei, en nog andere het die gebakte brood en beskuit op die treine besorg of regstreeks na die laers gebring. Op die wyse het die vrouens in die Republieke die kommissariaat afdelings gehelp in die uitvoering van hul bitter moeilike taak.⁷¹

---

⁶⁹ Sien T.A., K.G. 332, p. 424.

---

⁷⁰ *Ibid.*

⁷¹ Sien Howard C. Hillegas, *With the Boer Forces*, p. 278.

Dog selfs met die ywerige bystand van die vrouens het hierdie kommissariaat afdelings baie gesukkel, veral aan die begin van die stryd, om aan die eise wat aan hulle gestel is, te voldoen, en het hulle baie ontevredenheid veroorsaak.⁷² Dit moet nie aan onwil of pligsversuim aan hul kant toegeskryf word nie, maar in die eerste plek aan die vervoerwese in die Republieke wat, ten tyde van die uitbreek van die oorlog, nog nie ver genoeg ontwikkel was om aan al die eise wat 'n groot oorlog gestel het, te voldoen nie.

5. DIE VERKEERSWEË: (A) SPOORWEË

Die maklikste en vinnigste vervoermiddel waaroor die Republieke beskik het vir die vervoer van sowel hul kommando's as die kommando-benodigdhede was ongetwyfeld die treine, maar die aantal spoorweë in eksploitasie in die twee Boerestate was beperk en so geleë dat slegs 'n gedeelte van die kommando's aan die

verskillende fronte deur spoorweg vervoer bereik kon word.

Die hele Oranje-Vrystaat het oor net een hoof spoorweglyn beskik, t.w. die lyn tussen Johannesburg en Port Elizabeth, wat vanaf Vereeniging, waar dit die Transvaalse gebied binne gegaan het, feitlik reguit in 'n suidwestelike rigting geloop het tot by Norvalspont aan die Oranjerivier, die noordelike grens van die Kaapkolonie. By Springfontein, ongeveer 30 myl noord van Norvalspont, het die hooflyn na Oos-Londen, wat by Bethuliebrug, 30 myl oos van Norvalspont, oor die Oranjerivier gegaan het, by hierdie Johannesburg-Port Elizabeth lyn aangesluit. Twee kort taklyne, albei in die noordelike Vrystaat geleë, het verder uit hierdie hoofspoorlyn uitgespruit, t.w. (a) 'n lyn, sowat 30 myl lank, wat van Wolwehoekstasie op die hooflyn, suidwaarts na Heilbron geloop het, en (b) 'n lyn, omtrent 60 myl lank, wat van Kroonstad af noordweswaarts geswaai het tot by Vierfontein, digby die Vaalrivier, en ongeveer 30 myl ten suide van Klerksdorp geleë.

---

⁷² Vgl. byvoorbeeld die telegramme vervat in T.A., K.G. 332, pp. 222a, 278 en 424, en K.G. 346, p. 24.

Hierdie hooflyn, wat die Oranje-Vrystaat in twee helftes deurgesny en die Suid-Afrikaanse Republiek met Kaapland verbind het, was goed geleë met die oog op die aanvoer van kommando's na die suidelike Vrystaatse grens en vir hul onderhoud aldaar. Dit het egter nêrens nader as sowat 100 myl van die westelike grens geloop nie, en kommando's wat vir die verdediging van die Vrystaatse westelike grens bestemd was, het dus nie oor spoorweg vervoer beskik nie.

Dit was net so ongunstig geleë vir die vervoer van kommando's en voorrade na die Vrystaatse oosgrens. Die naaste punt wat die bogenoemde spoorweg aan die grens tussen die Vrystaat en Natal gekom het, was 130 myl, en die enigste spoorweg verbinding waaroor die burgers in die oostelike Vrystaat beskik het, was die tussen Kransfontein, 17 myl ten ooste van Bethlehem, en Van Reenenspas, waar laasgenoemde lyn, wat beplan was om Kroonstad via Bethlehem in verbinding met Ladysmith te bring, oor die Drakensberge Natalse gebied binnegegaan het. Hierdie lyn, wat Ladysmith met die Oranje-

Vrystaat verbind het, was goed geleë vir die aanvoer van burgers en proviand na Ladysmith, ofskoon die feit dat dit die Vrystaatse gebied vir slegs 75 myl binnegedring het en nie aan die hooflyn Vereeniging-Norvalspont geskakel het nie, die militêre waarde daarvan baie beperk het.

Al die bogenoemde spoorweglyne in die gebied van die Oranje-Vrystaat, was die eiendom van die Regering van die staat.

In die Suid-Afrikaanse Republiek was die toestand wat spoorweg vervoer betref, baie beter, ofskoon ook geensins na wens met die oog op die voer van 'n omvattende oorlog nie.

Met die Oranje-Vrystaat en die Kaapkolonie was die Republiek deur die reeds vermelde spoorweg tussen Johannesburg en Port Elizabeth verbind, wat van Johannesburg af na Pretoria toe deurgeloop het. Met Natal was dit in verbinding deur 'n lyn wat van Pretoria af oor Johannesburg, Heidelberg, Standerton en Paardekop tot by Volksrust gegaan het, waar dit die grens oorgesteek en oor Newcastle, Ladysmith, Estcourt

en Pietermaritzburg na Durban geloop het. Met Lourenço Marques was dit deur die sgn. Delagoabaai spoorweg verbind, wat van Pretoria af oor Bronkhorstspuit, Balmoral, Middelburg, Belfast, Elandshoek, Nelspruit en Komatipoort deur Oos-Transvaal gegaan het. By Kaapmuiden het 'n taklyn na Barberton toe weggeswaai, wat dus ook in spoorweg verbinding met die Transvaalse hoofstad was. 'n Tweede taklyn het by Komatipoort noordweswaarts weggeswaai en vir sowat 50 myl in die rigting van Leydsdorp geloop. Na die weste of liever suidwestekant toe, was Pretoria in verbinding met Klerksdorp, wat die eindpunt was van 'n spoorweglyn wat vanaf Pretoria oor Johannesburg, Klerksdorp, Frederikstad en Potchefstroom in die rigting van die suidwestelike grens geloop het; en met Noord-Transvaal was die hoofstad in spoorweg verbinding met Pietersburg, die noordelike eindpunt van die spoorweg stelsel van die Suid-Afrikaanse Republiek.

Al hierdie spoorlyne in die Suid-Afrikaanse Republiek was die eiendom van die Nederlands Suid-Afrikaanse Spoorweg maatskappy

(N.Z.A.S.M.), met uitsondering van die lyn Pretoria-Pietersburg, wat aan die Pietersburgse Spoorweg maatskappy behoort het. Op 13 Sept. 1899 is hulle egter, met die oog op die dreigende oorlogsgevaar en kragtens die regte van die Regering, aan die beskikking van die maatskappye onttrek en deur die Regering onder staatsbeheer geplaas.⁷³ Die amptenare van die maatskappye het die Regering egter getrou bly dien en alles in hul vermoë gedoen om die Republieke se oorlogspoging met alle krag te bevorder. Nie alleen het die spoorweg personeel en tegnici die spoorbaan onderhou en die treindiens volgens die eise van die staat gereël en aan die gang gehou nie, dog in die Nederlands Suid-Afrikaanse Spoorweg maatskappy se uitgebreide en modern toegeruste werkswinkels in Pretoria is selfs herstelwerk aan beskadigde kanonne, en wat dies meer sy, uitgevoer. Daardeur is die Boere se oorlogspoging vir ten

---

⁷³ Sien T.A., Uitvoerende Raadsbesluit art.858 d.d. 13 Sept. 1899, en R. 12830/99.

minste die eerste agt maande van die oorlog kragtig aangehelp.

Met die aanleg van die spoorweë is geen rekening gehou met die militêre behoeftes van die staat nie, allermens met militêre behoeftes wat kon ontstaan ten gevolge van 'n groot defensiewe oorlog teen Groot-Brittanje, wat sy troepe byna rondom die Republieke op die uitgestrekte Britse koloniale gebied kon konsentreer. Slegs vier punte op die lang, gemeenskaplike grenslyn tussen die Republieke en die Britse koloniale gebiede in Suid-Afrika kon deur spoorweglyne vanuit die Republieke bereik word, nl. Volksrust en Van Reenenspas op die Natalse grens, en Norvalspont en Bethuliebrug op die grens van die Kaap kolonie, en slegs na drie van hierdie punte, nl. Volksrust, Norvalspont en Bethuliebrug, kon die krygsmag, krygstuig en krygsvoorraad uit die hart van die Republieke deurgaans per trein vervoer word. Van Reenenspas was nl. slegs vir 'n afstand van 75 myl met die Republieke in spoorweg verbinding. Met die lang Vrystaatse en Transvaalse westelike grense en die Transvaalse

noordelike grens het geen spoorweg verbinding uit die Republieke bestaan nie. Die naaste spoorweg sentra aan die Transvaalse suidwestelike en noordelike grense was Klerksdorp en Pietersburg onderskeidelik, en hulle was op die naaste punte minstens 100 myl daarvandaan verwyderd. Die Delagoabaai spoorweg was, met die oog op 'n oorlog teen Engeland, slegs van belang omdat daarmee goedere vanuit Portugees-Oos-Afrika na die Republieke ingevoer kon word, en burgermagte en voorrade daarmee tot naby die noordelike grens van Swaziland vervoer kon word om die Swazi grens te bewaak.

Die spoorweë kon dus slegs gedeeltelik ingespan word om aan die behoeftes van die Boerekrygsmagte op die grense te voorsien. Vir die res moes daar gebruik gemaak word van waens, osse, perde, muile, trollies en wat dies meer sy, want motorvoertuie het nog nie bestaan nie.

6. DIE VERKEERSWEE: (B) PAAIE

Gelukkig vir die Boere was daar genoeg paaie deur die afdelings Publieke Weë van die twee

Boerestate aangelê om al die dorpe in die Republieke met mekaar te verbind, en het daar, behalwe hierdie openbare weë, ook 'n groot aantal plaaspaaie (d.i. privaat paaie deur grondeienaars oor hul eiendomme aangelê) bestaan. Hierdie paaie was egter almal slegs gemaak om in die ligte vervoer behoeftes van die tyd te voorsien en nie om swaar vervoer te dra nie — allermens militêre konvooeie. Die gevolg was dat hulle baie gou uitgetrap geraak het en, veral in reëntye, byna of soms heeltemal onbegaanbaar was; en dit het die gereelde voorsiening van krygsbehoefte en kommissariaat aan die kommando's ernstig belemmer.

Daarby het gekom dat die trek- en rydiere met die uitbreek van die oorlog oor die algemeen swak en maer was. Die winter was nog nie behoorlik verby nie en baie van die asse, perde en muile in die Republieke was volstrek ongeskik vir diens. Van die offisiere het selfs getwyfel of die perde die werk verbonde aan bedrywigheide van bloot defensiewe aard, ter beskerming van die distrikte Utrecht en Vryheid in geval van 'n vyandelike

inval, op effektiewe wyse sou kon doen, en die kommandant van Vryheid het dus aan die hand gedoen dat perde van die Bantoes in die Suid-Afrikaanse Republiek gekommandeer moes word om in die behoefte aan geskikte perde te voorsien.⁷⁴

As dit alles in ag geneem word, is dit begryplik dat die voorsiening van kommissariaat en krygstoerusting aan die kommando's, veral gedurende die eerste weke van die oorlog, nie na wens was nie en aanleiding tot baie klagtes en ontevredenheid gegee het.

7. DIE VERKEERSWEË: (C) DIE TELEGRAAFWESE

In teenstelling met die spoorwegverbinding, wat vanweë hul omvang en ligging slegs gedeeltelik in die militêre behoeftes van die Boerestate tydens die oorlog kon voorsien, en die paaie, wat vanweë hul konstruksie en die swak toestand van

---

⁷⁴ Vgl. in verband met die toestand van die trek- en rydiere T.A., K.G. 332, pp. 145, 174, 195, 196, 442 en 506, en K.G. 346, p. 3.

die trekdiers die oorlogspoging, veral in die begin, maar op gebrekkige wyse kon dien, het die Republieke oor 'n telegraaf stelsel beskik wat baie goed by die behoeftes van die Boerestate gedurende die oorlog aangepas het.

Hierdie telegraaf netwerk het nie alleen die hoofstede in voortdurende verbinding met mekaar en met die verskillende militêre hoofkwartiere aan die onderskeie fronte gestel nie, maar al die sentrums van belang binne die twee Republieke met mekaar verbind. Boodsappe, berigte, bevele, en wat dies meer sy, kon dus steeds met die nodige spoed na enige sentrum oorgesein word, en die krygsoffisiere aan die verskillende fronte te eniger tyd met mekaar in kontak gebring word.

Hierdie telegraaf net het in elkeen van die twee Boerestate uit twee stelsels bestaan, wat deur twee afsonderlike administrasies opgerig en onderhou is en onafhanklik van mekaar gefungeer het, nl. die spoorwegadministrasie en die telegraaf departement in elke staat. Die telegraaf stelsel van die Spoorweë was langs die

verskillende spoorlyne aangebring om die verskillende spoorwegstasies met mekaar te verbind, terwyl die van die Telegraaf departement alle sentrums wat om die een of ander rede van belang geag is, ook die in afgeleë dele, ver van die spoorweë verwyder, met mekaar in verbinding gestel het.

In die Suid-Afrikaanse Republiek was daar altesaam 147 telegraafkantore op 131 verskillende stasies en dorpe geleë, waarvan 78 onder die beheer van die Spoorweë en 69 (twee waarvan in Swaziland geleë was) onder die beheer van die Telegraaf departement geressorteer het. Op 12 punte, waar die lyne van die twee administrasies oor dieselfde plekke gegaan het, was daar twee telegraafkantore — een van die Telegraaf departement en een van die Spoorweë — en op Pretoria drie, een waarvan aan die Telegraaf departement behoort het terwyl twee spoorwegeiendom was. 'n Sewetal van die kantore was tussen Johannesburg en Pretoria geleë, t.w. die te Irene, Kaalfontein, Olifantsfontein, Suurfontein, Halfweg, Elandsfontein en

Germiston; agt het in die gebied van Johannesburg gelê, nl. Johannesburg, Kaserne, Park, Braamfontein (waar daar twee kantore was, een waarvan aan die Spoorweg behoort het), Cleveland, Simmer & Jack en Voëlfontein; en veertien in die omgewing van die Witwatersrand, nl. Boksburg, Brakpan, Roodepoort, Jeppesdorp, Jeppe, Oosrand, Roodekop, Florida, Fordsburg, Natalspruit, Meyerton, Langlaagte, Springs en Vanwyksrus. Die ander was oor die res van die Republiek versprei en het tot digby die grense van die Republiek gelê, behalwe in die Noorde, waar Fort Schutte — sowat 50 myl van die grens verwyderd — die verste eindpunt van die telegraaf stelsel gevorm het.⁷⁵

In die Vrystaatse Republiek was daar altesaam 68 telegraaf kantore, waarvan 'n 32-tal, aan die spoorweë geleë, onder spoorweg beheer en die res onder die beheer van die staat se telegraafwese geval het. Afsien van die verskillende

---

⁷⁵ Vgl. *Staatsalmanak voor de Zuid-Afrikaansche Republiek*, 1899, p. 285, en Groenboek no. 15 van 1899, Verslag van die Telegraaf departement vir 1898.

spoorwegstasies was elke dorpie in die staat, met insluiting van plekkies soos Maroka en Caledonrivier, dus in telegrafiese verbinding met mekaar.⁷⁶

Die telegraaflyne in albei Republieke is almal voor 1899 aangelê met die oog op die behoeftes van die onderskeie spoorweg administrasies, die publiek en die Regering, en nie met militêre oogmerke nie — allermens met die oog op 'n oorlog tussen Groot-Brittanje en die Republieke; dog, ofskoon dit die geval was, het die ligging van die kantore, veral die op die grense, goed in die kraam van die Boerestrydmagte gepas. Hulle was nl. so geleë dat die Boerelaers op alle punte, behalwe in die Noorde, binne maklike bereik van die een of ander telegraafkantoor was.

Bowendien het die telegraaf departemente en die telegraaf afdelings van die spoorweë oor voldoende lyn manne en materiaal beskik om, in geval van nood, addisionele lyne aan te lê en die

---

⁷⁶ Vgl. Groenboek no. 15 van 1898 van die S.A. Republiek, en Begroting van die Oranje-Vrystaat 1897-1899.

bestaande lyne in orde to hou, en het die Staatsartillerie van die Suid-Afrikaanse Republiek ook oor 'n afdeling Veldtelegrafie beskik wat, op 28 Aug. 1899, reserwe ingesluit, 3 offisiere en 46 onderoffisiere en manskappe sterk was. Hulle kan gebruik word om telegrafiese of heliografiese verbindings tussen die verskillende kommando afdelings in die veld, en waar elders nodig, tot stand te bring.⁷⁷

Om afdelings van die leërmag wat ver van telegraaf kantore verwyderd was, met bestaande telegraaf kantore te verbind, is, waar nodig geag, gebruik gemaak van fietsryers van die Wielrijders Rapportgangers Corps. Dit was veral die geval aan die noordelike en noordwestelike grense van die Suid-Afrikaanse Republiek, maar ook elders waar kommando's nie by telegraafkantore was nie. Hulle het 'n gereelde rapportgangers diens tussen die kommando's en die naaste telegraaf kantore onderhou, en so is ook die verste afgeleë

kommando's in gereelde kontak met die hoofstad en die res van die krygsmag gehou.⁷⁸

8. KONKLUSIE

Alles in ag genome, moet mens tot die slotsom kom dat die Boerestate, in weerwil van 'n gebrek aan nywerhede om oorlogstoerusting te vervaardig; voedsel te verwerk en wat dies meer sy, hulself doeltreffend ingerig het om 'n lang en veeleisende oorlog, teen 'n Europese aggressor met welslae te kon voer. Nie alleen het hulle vir hulle voldoende wapentuig van 'n moderne ontwerp met genoeg ammunisie in die buiteland aangekoop om aan enige vyand die hoof te bied nie, maar hulle het ook die nodige organisasie in die lewe geroep om te sorg dat die leër aan die verskillende oorlogs fronte gereeld van die nodige toerusting voorsien word.

Wel was hul verkeersweë nie aangelê om aan die militêre eise wat 'n swaar oorlog sou stel, te voldoen nie, en het die gebreke — veral die ten

---

⁷⁷ Vgl. T.A., R. 6077/99, Korrespondensie i.v.m. die uitbreiding van die afdeling Veldtelegrafie.

---

⁷⁸ Vgl. T.A., R. 12467/99, Korrespondensie van kmdt. F. A. Grobler.

aansien van spoorweg- en padvervoer — ernstige moeilikhede veroorsaak. Hierdie moeilikhede was egter nie onoorkomelik nie en die Boer het, met sy praktiese sin, hom spoedig daarby aangepas en weë en middele bedink om dit te oorkom. Ook het hy, deur middel van rapportgangers, die telegraaf verbindings — wat ook nie met die oog op die militêre behoeftes van die Republieke beplan was nie — so aangevul dat die verste afgeleë laers en kommandoafdelings altyd in gereelde verbinding met die militêre opperbevel van die Republieke verkeer het, wat dus die bewegings van elke leërafdeling altyd kon kontroleer.

HOOFSTUK 4

DIE VOORSPEL TOT DIE OORLOG

1. DIE TYDPAK VOOR EN TOT MET DIE JAMESON-INVAL

Die Tweede Vryheidsoorlog was die gevolg van die imperialistiese strewe van Groot-Brittanje gedurende die tweede helfte van die 19de eeu om meester van die hele Suid-Afrika te word. Die strewe het hom in botsing gebring met die twee Boererepublieke, die Suid-Afrikaanse Republiek en die Republiek van die Oranje-Vrystaat, waarvan die onafhanklikheid in 1852 en 1854 onderskeidelik deur Groot-Brittanje erken en gewaarborg is deur middel van twee verdrae, nl. die Konvensie van Sandrivier en die Konvensie van Bloemfontein.

In die verwesenliking van sy imperialistiese strewe het Groot-Brittanje hom aan die regte van die Boerestate kragtens die verdrae nie gesteur nie, soos blyk uit die anneksasie van Basoetoland (1868), van die diamantvelde (1871), en uiteindelik in 1877 van die hele Suid-Afrikaanse

Republiek. Laasgenoemde daad het die inwoners van die Republiek, na vergeefse pogings om hul geskonde onafhanklikheid deur middel van onderhandelings herstel te kry, dan ook uiteindelik tot die Eerste Vryheidsoorlog gedwing, wat in 1881, met die sluiting van die Konvensie van Pretoria, beëindig is. Kragtens dié Konvensie het Groot-Brittanje, wat in die oorlog neerlae te Bronkhorstspuit, Laingsnek, Ingogo en Amajuba gely het, die onafhanklikheid in 'n beperkte mate terug gegee.¹ Die Transvaal is egter onder Britse suweriniteit geplaas, 'n posisie waarmee die volk nie tevrede was nie. Hulle het dus voortgegaan met onderhandelings vir die volledige herstel van hul onafhanklikheid, en uiteindelik daarin geslaag om, met die sluiting van die Konvensie van Londen op 27 Feb. 1884, wat die Konvensie van Pretoria vervang het, hul wense in 'n groot mate vervul te kry. Die Britse suweriniteit is opgehef en feitlik al hul ontnome regte teruggegee, met slegs 'n voorbehoud t.a.v. die uitbreiding van die grense van die Republiek,

---

¹ Sien C.2998 van 1881.

en onder die beperking dat geen traktate wat die Republiek met buitelandse moondhede — uitgenome die Oranje-Vrystaat — sou sluit, van krag sou wees voordat dit deur die Britse Regering, goedgekeur is nie.² Goedkeuring vir sulke traktate moes, na die voltooiing daarvan, van die Britse Regering verkry word;³ en ook hierdie beperking wou die Republiek graag opgehef kry, sodat hy weer dieselfde status kon beklee as voor die anneksasie van 1877.

Die sluiting van die Konvensie van Londen het die Britse Regering in sy imperialistiese strewe nie gestuit nie. Binne die volgende tien jaar het die Regering alle grondgebied wat die twee Republieke omring het, uitgesonderd die Portugese gebied, in besit of in beskerming geneem, en daarna met aanslae op die binnelandse onafhanklikheid van die Suid-Afrikaanse Republiek begin, waar in 1886 die Witwatersrandse goudvelde, die rykste goudvelde ter wêreld, ontdek is.

---

² Sien C.3914 van 1884.

³ Sien Ibid., art. 4.

Op hierdie goudvelde het spoedig 'n groot uitlander bevolking saamgetrek, meestal Britse onderdane, met die doel om te deel in die rykdomme wat dit opgelewer het. Dit het die Regering van die Republiek genoop om, ten einde te verhinder dat die gevestigde bevolking deur die vreemdelinge oorheers word, sy wette met betrekking tot die verkryging van stemreg in die Republiek in 1890 so te wysig dat volle stemreg eers 14 jaar na naturalisasie deur vreemdelinge verkry kon word.⁴ Dit het weldra aanleiding tot klagtes en agitاسie onder die vreemdelinge, veral die Britse element onder hulle, gegee, en toe hulle in 1894 opgekommandeer is om die veldtog teen die opstandige Bantoe-opperhoof Malaboch mee te maak, het hulle hulle op die Britse Regering vir beskerming beroep. Die Britse Hoë Kommissaris in Suid-Afrika, sir Henry Loch, het hierop na Pretoria gegaan om met die Transvaalse Staatspresident, Paul Kruger, oor die en ander aange-

---

⁴ Sien Dr. Maria Hugo, Die Stemreg-Vraagstuk in die Zuid-Afrikaansche Republiek (Argief-jaarboek, 1947, p. 14).

leenthede te onderhandel. Hy het by sy aankoms en tydens sy verblyf in die Republiek die indruk gekry dat die heersende ontevredenheid ander die Britse Uitlanders maklik aangegryp kan word om die Republiek weer onder Britse bewind te bring indien die Uitlanders tot 'n opstand sou oorgaan, en het dan ook, tydens samesprekings met die Uitlander leiers, by minstens een van hulle (Lionel Philips) — en waarskynlik meer — die kiem van rebellie teen die Regering van die Republiek geplant, deur hom te verseker dat, indien die Uitlanders tot 'n opstand sou oorgaan, die Britse Regering hulle sou steun.⁵ Daarna het hy hom tot die Britse minister van Kolonies, lord Ripon, gewend, aan dié gerapporteer dat die Uitlanders dermate onderdruk word dat hulle vroeër of later tot 'n opstand sou moes oorgaan, en daarop aangedring dat die Britse garnisoen in Suid-Afrika versterk moes word, sodat die Britse Regering by die uitbreek van die opstand kon

---

⁵ Vgl. Groenboek no. 2 van 1896, no. 4.

inmeng om die Republiek in 'n Britse besitting omgeskep te kry.⁶

Ripon was die gedagte om die Republiek weer deel van die Britse Ryk te maak, goedgesind. Hy het Loch egter nie die regte persoon geag om dit te verwesenlik nie, en hom in Mei 1895 dus as Hoë Kommissaris deur sir Hercules Robinson vervang. Aan hom het hy, voor sy vertrek na Suid-Afrika, opdrag gegee om, in geval van die verwagte opstand, namens Groot-Brittanje tussenbei te tree en die Uitlanders te rugsteun, indien nodig met die krag van wapens.⁷ Kort daarna (Jun. 1895) het die Liberale Regering in Engeland tot 'n val gekom en is lord Ripon as minister van Kolonies deur Joseph Chamberlain vervang, wat 'n vurige imperialis was.⁸

Intussen het die Uitlanders, in opvolging van Loch se wenk en deur bemiddeling van C. J.

---

⁶ Vgl. J. L. Garvin, *The Life of Joseph Chamberlain*, III, pp. 58-63; ook Lucien Wolf, *Life of the First Marquess of Ripon*, II, p. 227.

⁷ Garvin, III, p. 58.

⁸ *Ibid.*, pp. 9-21.

Rhodes, Eerste minister van die Kaapkolonie en besturende direkteur van die British South Africa Company (algemeen bekend as die Chartered Company), hulself bewapen en al die nodige voorbereidsels vir die opstand teen die Regering van die Republiek en 'n opmars na Pretoria getref. Rhodes het al Hoë meer die leiding van die voorgenome opstand op hom geneem, en al wat hy na die bewapening van die Uitlanders nodig gehad het, was 'n stuk grondgebied aan die Transvaalse grens, waarop hy troepe kon mobiliseer om die Republiek binne te val sodra die opstand plaasvind. Hy het sy oog op Betsjoeanaland-Protectoraat gehad, en het hom met die Britse Colonial Office in verbinding gestel om dit aan hom af te staan. Aanvanklik was hy onsuksesvol, maar nadat hy deur middel van 'n persoonlike afgesant aan Chamberlain verduidelik het dat hy die gebied nie alleen vir die bou van 'n spoorweg tussen die Kaap en Rhodesië wou hê nie maar ook vir die konsentrasie van troepe om die Republiek binne te val ter ondersteuning van die voorgenome opstand van die Uitlanders, het Chamberlain, wat

intussen op hoogte gekom het van die komplot tussen Loch en die Uitlanders, 'n smal strook van die Protectoraat, aan die Transvaalse grens geleë, aan die Chartered Company oorgedra, waarop die nodige troepemag deur Rhodes gekonsentreer kon word.⁹

Daarna het Chamberlain met sir Hercules Robinson in briefwisseling getree oor Hoë Groot-Brittanje moes optree wanneer die opstand in Johannesburg uitbreek, en met die 'n volledige verstandhouding getref oor wat Robinson alles moes doen om die opstand te gebruik ten einde

---

⁹ Vgl. C. E. Vulliamy, *Outlanders*, pp. 173, 194-197, Garvin, III, pp. 33-38, Blouboek 311, pp. 336-339 en Blouboek 311-1, p. 596. Sien vir besonderhede i.v.m. die Uitlanders se voorbereidsels vir die opstand, Blouboek 311, insonderheid vroeë nos. 289-293, 547, 682-687, 732-736, 744, 747, 802-808, 876-878, 992-994, Groenboek no. 2 van 1896, P. R. Botha, *Die Staatkundige Ontwikkeling van die Suid-Afrikaanse Republiek*, hoofstukke XXII en XXVI, Carl Jeppe, *The Kaleidoscopic Transvaal*, hoofstukke XXIII en XXIV, en J. G. W. van Oordt, *Paul Kruger*, pp. 618-19.

die Suid-Afrikaanse Republiek weer onder Britse vlag te bring.¹⁰

Deur die oorhaastige optrede van dr. L. S. Jameson, bevelhebber van die troepe van die Chartered Company wat deur Rhodes op die Transvaalse grens geplaas is binne die gebied wat hy van Chamberlain gekry het, met die doel om die Republiek binne te val sodra die Uitlanders met hul rebellie begin, is die hele komplot egter in die war gestuur. Jameson het die Republiek nl. binnegeval nog voordat die opstand van die Uitlanders plaasgevind het en deur die vrybuitersdaad, waaraan die Britse Regering geen steun kon gee nie daar hy gevrees het vir oorlog met Duitsland, alles bederf. Nie alleen is Jameson en sy troepemag verslaan en gevange geneem en die leiers van die opstand in Johannesburg gearresteer nie, maar die Regering van die Republiek het ook op hoogte van die hele sameswering gekom en is daardeur op hul

hoede gestel om die land behoorlik weerbaar te maak.¹¹

2. VERWIKKELINGE NA DIE JAMESON-INVAL

Die mislukking van die Jameson-inal het die Britse Regering nie van sy voorneme om besit van die Suid-Afrikaanse Republiek te kry, laat afsien nie. Chamberlain het nou langs diplomatieke weg probeer verkry wat weens die mislukking van die komplot nie verkry kon word nie.

Op 4 Jan. 1896, pas na die mislukking van die Jameson-inal, het hy aan sir Hercules Robinson opdrag gegee om, ofskoon die Uitlander griewe sake aanbetref het waarmee die Britse Regering hom op grond van die Konvensie van Londen regtens nie kon bemoei nie, aan die President van die Suid-Afrikaanse Republiek vriendskaplike vertoë ten behoeve van die Uitlanders te rig. Hy moes van hom eis dat volle burgerskap verleen word aan alle Uitlanders wat in die

---

¹⁰ Garvin, III, pp. 52-53, en 63.

---

¹¹ Vir 'n uitvoerige uiteensetting van die voorgaande sien J. H. Breytenbach, *Die Tweede Vryheidsoorlog*, I, pp. 1-39.

Republiek gebore of 'n redelike tyd daar woonagtig was, dat die naturalisasie-eed gewysig word, dat, by die uitbreiding van die stemreg, die getal lede van die Eerste Volksraad so vermeerder word dat die Uitlanders genoeg verteenwoordigers kry om hulle te laat geld, en dat ook verskeie ander konsessies aan die Uitlanders gedoen word. Daarby moes hy hom duidelik laat verstaan dat as hy nie aan die eise voldoen nie, hy die vyandskap van Groot-Brittanje sou inoes.¹²

Die Hoë Kommissaris het, onder die omstandighede wat daar toe in Suid-Afrika geheers het, pas na die ontdekking deur die Regering van die Republiek van die besonderhede van die sameswering wat deur die voormanne van die Uitlanders in Johannesburg gesmee is om die Republiek deur 'n opstand te vernietig, hom nie geneë getoon om die opdrag uit te voer nie. Hy kon nie op die tydstip toegewings van die aard eis vir mense wat weens hoogverraad tereg moes staan nie, en het Chamberlain versoek om die

saak in sy hande te laat. Daarby het hy hom gewaarsku dat enige poging om op daardie tydstip in die binnelandse aangeleenthede van die Suid-Afrikaanse Republiek in te meng, deur alle partye in Suid-Afrika weerstaan sou word en net skade kon doen.¹³

Chamberlain, vasberade om hom wel met die binnelandse aangeleenthede van die Republiek te bemoei, het hom hier nie aan gesteur nie. Op 27 Jan. 1896 het hy, deur bemiddeling van die Hoë Kommissaris, 'n uitnodiging aan pres. Kruger gerig om Engeland te besoek ten einde aldaar alle aangeleenthede met betrekking tot die veiligheid en welvaart van Suid-Afrika met hom te kom bespreek. Slegs art. IV van die Konvensie van Londen — wat die Republiek se bevoegdheid om verdrae met buitelandse moondhede te sluit, beperk het — sou nie behandel kan word nie.¹⁴ 'n Week later, op 4 Feb. 1896, het hy dit opgevolg met 'n lang

---

¹² Sien C.7933, nos. 49, 140 en 153.

---

¹³ Sien Ibid., nos. 154, 165 en 168.

¹⁴ Sien C.8063, no. 3, Groenboek no. 1 van 1896, no. 121, en T.A., lêer no. Ra. 596/96.

dépêche oor die Uitlander griewe, waarin hy as oplossing vir die griewe aan die hand gedoen het dat die Republiek 'n stelsel van “Home Rule” aan die Witwatersrand toeken. Die strekking van die stuk het onmiskenbaar getoon dat hy hom met die Uitlanders vereenselwig het en dat sy eintlike doel met die voorgestelde konferensie 'n bespreking was van die talle binnelandse aangeleenthede van die Republiek waaroor die Uitlanders hulle, volgens hul uitlatings, gegriefd gevoel het. Hierdie nota het hy op 7 Feb. 1896 in die *London Gazette* openbaar gemaak — 'n maand voordat dit die President bereik het — en aan die President slegs 'n telegrafiese opsomming daarvan deur die bemiddeling van die Hoë Kommissaris vir kennisname laat

toekom¹⁵ — 'n wyse van optrede waarteen die President geprotesteer het.¹⁶

Vir die President was die uitnodiging aanneemlik, mits hy deur die samesprekings die belange van sy land en volk kon dien, en hy het dan ook geantwoord dat hy bereid was om na Engeland te gaan, maar dat daar vooraf 'n verstandhouding bereik moes word aangaande welke punte bespreek sou word, sodat hy dit aan die Volksraad kon voorlê, van wie hy verlof en opdrag moes ontvang om buitelands te mag gaan. Hy het die sake genoem wat hy graag sou wou bespreek, die vernaamste waarvan was die vervanging van die Londense Konvensie, met inbegrip van die 4de artikel daarvan, deur 'n traktaat van vrede, handel en vriendskap, waarin Groot-Brittanje se bestaande voorregte ten

---

¹⁵ Die volledige teks van die stuk verskyn in Groenboek no. 1 van 1896, no. 137, en in C.7933, no. 220, en die teks van die telegrafiese opsomming in Groenboek no. 1 van 1896, no. 122.

¹⁶ Sien Buitengewone Staatscourant der Zuid-Afrikaansche Republiek ,d.d. 12 Feb. 1896.

aansien van die handel en verkeer, en die belange van Britse onderdane in die Republiek, op die voet van 'n mees begunstigde nasie gewaarborg sou word. Ten slotte het hy bygevoeg dat, ofskoon hy geen amptelike same-sprekings oor die binnelandse administrasie van sy land kon voer nie, hy bereid was om private wenke van ervare staatsliede in verband daarmee ter oorweging te ontvang.¹⁷

Die rede waarom hy nie wou toestem om formeel oor die griewe kwessie te onderhandel nie, was omdat dit as 'n erkenning vertolk kan word dat Groot-Brittanje bevoegd was om hom met die binnelandse aangeleenthede van die Republiek te bemoei, in weerwil van die bepalings van die Londense Konvensie. Immers, in 'n toespraak op 21 Jan. 1896 het die Britse Eerste minister reeds geïnsinueer dat Transvaal dieselfde status as 'n selfregerende Britse Kolonie beklee het, terwyl Chamberlain en lord Balfour toesprake gehou het wat die publiek

onder die indruk probeer bring het dat Transvaal nog onder Britse suveriniteit gestaan het.¹⁸

Chamberlain het egter vasgestaan dat 'n wysiging van art. IV van die Londense Konvensie nie oorweeg kon word nie en dat die griewe kwessie wel behandel moes word, en toe die President nie wou toestem nie, het hy, na uitgerekte onderhandelings, die uitnodiging op 27 April 1896 teruggetrek.¹⁹

Die mislukking van sy poging om deur middel van 'n persoonlike konferensie met pres. Kruger oor die Uitlander griewe die binnelandse onafhanklikheid van die Suid-Afrikaanse Republiek aan te tas, het Chamberlain meer vasberade as ooit gemaak om sy ideaal, nl. die herstel van Britse gesag oor die Republiek, te verwesenlik. Hierin het hy die steun van alle imperialisties

---

¹⁸ Sien Britse *Hansard* (fourth series), vol. xxxvii, kol. 365-381.

¹⁹ Sien T.A., lêer no. Ra. 2084/96 in Ra. 646/96. Vir 'n breedvoerige behandeling van die hele aangeleentheid m.b.t. die uitnodiging sien J. H. Breytenbach, *Die Tweede Vryheidsoorlog*, I, pp. 89-143.

---

¹⁷ Sien Groenboek no. 1 van 1896, nos. 123 en 132, en T.A., lêer no. Ra. 646/96.

gesinde elemente en persorgane in én Engeland én Suid-Afrika geniet, wat hulle, sedert die Jameson-inval, kragdadig daarop toegespits het om stemming teen die Suid-Afrikaanse Republiek te wek en dit tot oorlog tussen die Republiek en Engeland te dryf. Die veldtog was so erg dat selfs etlike invloedryke Engels-sprekende leiers in Kaapland — waaronder sir J. Gordon Sprigg, J. X. Merriman, W. P. Schreiner, sir Thomas Upington en James Molteno — dit in die openbaar afgekeur en daarteen geprotesteer het.²⁰ Vir Chamberlain wat, na die terugtrekking van die uitnodiging, die Hoë Kommissaris na Engeland ontbied het vir samesprekings oor hoe verder opgetree moes word, het dit in die kraam gepas, en in plaas van die agitاسie te probeer kalmeer, het hy dit aangeblaas. Op 22 April 1896 het hy in ’n openbare verklaring ’n heftige aanval op die Suid-Afrikaanse Republiek gedoen, waarin hy die administrاسie as ondoel-treffend en korrupt en die Uitlanders as die

---

²⁰ Sien De Zuid-Afrikaan vereenigd met Ons Land, 18 Feb. 1896, p. 3 kol. 5.

onderdrukte meerderheid van die bevolking beskryf het. Groot-Brittanje kon, so het hy vervolgt, as “Paramount Power” in Suid-Afrika dit nie gedoog nie en die wantoestand moes dus beëindig word.²¹ Op 8 Mei 1896 het hy dit aangevul met ’n verdere verklaring waarin hy o.m. gesê het dat dit nie saak maak of Groot-Brittanje homself “suzerain” of “paramount” noem nie, sy gesag moes in Suid-Afrika oorheersend wees. Voorts het hy die Republiek beskuldig dat dit sedert 1881 voortdurend invalle in die Britse gebied gedoen en daarmee die letter en gees van die Konvensie geskend het, en dat die Republiek voorts verantwoordelik was vir die ontevredenheid onder die Uitlanders. Ten slotte het hy oor die moontlikheid van oorlog bespieël. Hy sou, so het hy — en dit alles in die Laerhuis — gesê, nooit maklik tot so ’n oorlog toetree nie, maar, het hy in ’n vertroulike memorandum geskryf, Kruger sou nie verstandig

---

²¹ Sien *Londense Times* van 23 April 1896; vgl. ook T.A., lêer no. Ra. 2014/96, kabelgram van Montagu White aan Regering, Pretoria, d.d. 23 April 1896.

wees as hy die moontlikheid buite rekening laat nie.²²

Dat Chamberlain besig was om stemming vir oorlog te wek, was duidelik — so duidelik dat 65 lede van die Kaapse parlement nou ’n petisie aan hom gerig en hom gesmeek het om ’n beleid van gematigdheid en verdraagsaamheid te volg, en nie aan stemme gehoor te gee wat vir krasse maatreëls gepleit het nie.²³ Hierteenoor het 19 imperialisties gesinde lede van dieselfde parlement hom gevra om ’n “most firm and uncompromising attitude” in te neem en die Britse “supremacy” op nougesette wyse in Suid-Afrika te handhaaf.²⁴

3. DIE DIPLOMATIEKE TWIS SEDERT 1896

Na sy samesprekings met die Hoë Kommissaris, het Chamberlain die Republiek nie slegs van die

politieke verhoog af aangeval nie maar ’n regstreekse politieke twis geskryf met die Regering daarvan begin. Hy het die Republiek vanaf 12 Aug. 1896 in ’n reeks diplomatieke notas, wat aan die Regering daarvan gerig was, daarvan beskuldig dat die Republiek die Konvensie van Londen geskend het deur te versuim om uitleweringstraktate wat dit met Portugal en Nederland gesluit het, voor die voltooiing daarvan aan die Britse Regering vir goedkeuring voor te lê, deur die aanname van ’n wet op die uitsetting van vreemdelinge uit die Republiek, deur die aanname van ’n Vreemdelingewet, deur die Republiek se toetrede tot die Konvensie van Genève, en deur die onderdrukking van die Randse koerant *The Critic*.²⁵ Die Regering van die Suid-Afrikaanse Republiek, gesteun deur die mees bekende gesaghebbendes op die gebied van die Internasionale Reg, het ontken dat hy die Konvensie geskend het, en het aan Chamberlain voorgestel dat ’n onafhanklike regsgeleerde, benoem deur bv. die President van

---

²² Sien Britse *Hansard* (fourth series), vol. xl, pp. 905-925, en Memorandum van Chamberlain, aangehaal by Garvin, III, pp. 138-139.

²³ Sien C.8423, no. 21.

²⁴ Sien *Ibid.*, no. 25.

---

²⁵ Sien Groenboek no. 2 van 1898, nos. 6, 9, 14, 15 en 26.

die Switserse Bondstaat, wat buite die geskil gestaan het, as arbiter aangestel word om oor die aangeleenthede te beslis, soos voorheen al gedoen is in verband met die geskil oor die Indiër kwessie tussen die Republiek en Engeland.²⁶

Daartoe was Chamberlain egter nie bereid nie. Hy was op die oorlogspad en besig om sy masjinerie in te rig vir die stryd teen die Republieke. Nie alleen het hy die Engelse troepemag in Suid-Afrika aansienlik uitgebrei nie maar die bestaande Britse diplomatieke verteenwoordigers aldaar, van wie hy nie die nodige heelhartige steun in verband met sy aggressiewe beleid ontvang het nie, deur persone vervang van wie se heelhartige steun hy seker was. So het hy die Britse Agent in Pretoria, sir Jacobus de Wet, in Augustus 1896 vervang deur W. Conyngham Greene, en die Britse Hoë Kommissaris in Suid-Afrika, sir Hercules

---

²⁶ Sien P. R. Botha, *Die Staatskundige Ontwikkeling van die Suid-Afrikaanse Republiek onder Krüger en Leyds*, Bylae H en J, pp. 737-764, en Groenboek no. 2 van 1898, nos. 8, 17, 18, 24, 29 en 30.

Robinson, in Januarie 1897 deur sir Alfred Milner.

Met hierdie persone aan die spits in Suid-Afrika, het hy met dubbele erns voort gegaan om twisappels met die Suid-Afrikaanse Republiek te soek. Nie alleen het hy van die kwessie van skadevergoeding wat die Republiek moes kry vanweë die Jameson-inval 'n twisappel gemaak nie, maar tewens van elke optrede van die Republiek kragtens die Perswet en die Vreemdelingewet, asook van klagtes van Britse onderdane, en ten slotte ook van pres. Kruger se bogenoemde arbitrasie voorstel.²⁷ Op 16 Sept. 1897 het hy nl. daarop geantwoord dat Groot-Brittanje dit nie kon aanvaar nie, want “Her Majesty holds towards the South African Republic the relation of a suzerain who has accorded to the people of that Republic self-government upon certain conditions, and it would be incompatible with that position to submit to arbitration the construction of the

---

²⁷ Vgl. P. R. Botha, pp. 299 vv., 531 vv., en hoofstuk XXVII, asook C.8423, nos. 109, 112 en 135.

conditions an which she accorded self-government to the Republic". Die vorige kere toe Groot-Brittanje tot arbitrasie toegestem het, was die "construction of the conditions" waarop die Republiek selfbestuur gekry het, nie in die gedrang nie. Sy stelling dat die Republiek onder Britse susereiniteit staan, grond hy op die *preamble* van die vervalte Konvensie van Pretoria van 1881. Die Londense Konvensie van 1884 het nl. nie die hele Konvensie van Pretoria van 1881 vervang, soos die Boere — en trouens die hele beskaafde wêreld — altyd gemeen het nie, maar "by the London Convention of 1884 her Majesty, while maintaining the preamble of the earlier instrument, directed and declared that certain other articles embodied therein should be substituted for the articles embodied in the Convention of 1881"²⁸

Dit was 'n aanspraak wat aan die wortel van die onafhanklikheid van die Republiek gelê het, maar Chamberlain, sowel as Milner, was vas-

---

²⁸ Sien Groenboek no. 2 van 1898, no. 32, en C.8721, no. 7.

berade om daardie onafhanklikheid te vernietig. Laasgenoemde het van die moment van sy aanstelling af aangedring op die sending van groot Britse troepeversterkings na Suid-Afrika, waarmee hy die Republiek kon dwing om toe te gee aan alle eise wat die Britse Regering mog stel, met inbegrip van die eis dat dit die posisie van 'n vasalstaat van Groot-Brittanje moes aanvaar.²⁹ Hy het dan ook onmiddellik na sy aankoms in Suid-Afrika met die Suid-Afrikaanse Republiek begin twis oor verskillende sake wat tot die binnelandse aangeleenthede van die Republiek behoort het, bv. die behandeling van die Kaapse Kleurlinge in die Republiek, die Republiek se wetgewing in verband met Bantoe-aangeleenthede, die afbakening van die grens tussen die Suid-Afrikaanse Republiek en die Portugese gebied, die Republiek se administrasie van Swaziland, en dergelike meer, en toe hy in sy *dépêche*-oorlog op elke punt 'n neerlaag ly, het hy verbitterd geraak.

---

²⁹ Vgl. C. Headlam, *The Milner Papers*, I, pp. 52-53 en 102-103.

“There is no way out of the political troubles of South Africa except reform in the Transvaal or war,” het hy na pres. Kruger se herverkiesing tot Staatspresident in Feb. 1898 aan Chamberlain geskryf; en aangesien daar vir “reform” nie kans was nie, was oorlog die enigste uitweg. Die Britse Regering moes dit dus tot ’n oorlog dryf deur die toepassing van ’n “active policy”, “never aggressive indeed, but vigilant and insistent on all our rights, not only treaty rights, but the inherent right of every nation to protect its subjects against injury by foreigners”. Deur “steadily and inflexibly” aan te dring op die “redress of substantial wrongs and injustices” sou die nodige krisis verwek word en sou dit nie moeilik wees om ’n “extremely strong cumulative case” op te bou nie.³⁰

Chamberlain het geantwoord dat daar nie aan gedink kon word om op die tydstip oorlog met die Suid-Afrikaanse Republiek te soek nie, want die Britse belange het op die moment vrede in Suid-Afrika vereis. Bowendien was die griewe waaroor

---

³⁰ C. Headlam, *The Milner Papers*, I, pp. 220-224.

die Britse Regering beskik het om teen die Suid-Afrikaanse Republiek te gebruik “of a character which would not excite great sympathy in this country and they would not be considered as sufficient to constitute a *casus belli*.” Oorlog sou alleen verklaar kan word as die Republiek “clearly in the wrong” ten aansien van “some serious question” was.³¹

Die rede waarom Chamberlain skielik so vreedsaam geword het, was dat moeilikhede met Rusland, Frankryk en Duitsland die Britse kabinet onwillig gemaak het om op die tydstip ’n oorlog in Suid-Afrika aan te gaan; dat die Britse openbare mening nog nie genoegsaam bearbei was nie en die volk dus geen geesdrif vir die oorlog gevoel het nie; en ten slotte dat die Republiek nog nie geantwoord het op die susereiniteits-dépêche nie. Dit het by Chamberlain die hoop gewek dat die Suid-Afrikaanse Republiek nie in staat sou wees om die bestaan van die susereiniteit oortuigend te weerlê nie. In die geval sou die Republiek vanself

---

³¹ *Ibid.*, pp. 227-229.

tot die status van 'n Britse vasalstaat daal en Chamberlain sy doel dus sonder oorlog bereik kon kry.

Die hoop was ydel. Die Regering van die Republiek het op 16 Sept. 1898 op so 'n oortuigende wyse aangetoon dat die *preamble* van die 1881-konvensie nie meer van krag was nie en dat die susereiniteit in 1884 verval het dat Chamberlain moes besluit om die susereiniteitskwessie verder “not at any length or very seriously” te behandel nie.³² Bowendien het die Republiek aangetoon dat Groot-Brittanje geen grond had om te weier om pres. Kruger se arbitrasie voorstel te aanvaar nie en uit alle oogpunte beskou, daartoe verplig was.³³ Chamberlain was dit nou met Milner — wat op die tydstip juis in Engeland was om Chamberlain persoonlik te oorreed om sy voorgestelde “active policy” te aanvaar — eens dat geweld die enigste

middel was om die Suid-Afrikaanse Republiek tot onderwerping aan Groot-Brittanje te dwing en al wat nou nog gekry moes word, was 'n *casus belli* wat vir sowel die Britse Regering as die Britse volk aanneemlik sou wees.

4. DIE KRISIS

Vir die verkryging hiervan is gesorg deur die “South African League”, 'n imperialisties gesinde organisasie wat in 1896 in Suid-Afrika gestig is, dog tot op die stadium te swak was om homself te laat geld. Hierdie *League* het in Nov. 1898 met 'n nuwe agitasie begin om die gevoel en die openbare mening teen die Suid-Afrikaanse Republiek op te sweep Hulle het die optrede van die polisie van die Republiek tydens 'n klopjag wat in Johannesburg uitgevoer is om vas te stel of die Kleurlinge van passe voorsien is, aan die wêreld as uiters ru en onmenslik voorgestel, en oordrewe verklarings van Kleurlinge in verband daarmee in die pers in Suid-Afrika sowel as in

---

³² Sien Garvin, III, p. 354.

³³ Sien Groenboek no. 2 van 1898, no. 34; voorts M. J. Farrelly, *Suzerainty and the South African Republic*, en P. R. Botha, t.a.p., pp. 578-610.

Groot-Brittanje gepubliseer.³⁴ Daarna het hulle begin met “indignation meetings” en ’n hewige perskampanje teen die Republiek, omdat die hooggeregshof van die Republiek ’n sekere konstabel vrygespreek het wat, in die uitvoering van sy plig, ’n beskonke Britse onderdaan, ene Edgar, in selfverdediging doodgeskiet het. Laasgenoemde het hom gewelddadig teen arrestasie verset, nadat hy ’n ander Uitlander so erg te lyf gegaan het dat die later gesterf het.³⁵ Daar is selfs ’n petisie deur die imperialisties gesinde Uitlanders in die Republiek aan die Britse Koningin gerig, waarin sy gevra is om in te gryp en hulle te beskerm — ’n petisie wat nogtans so ’n skewe beeld van die toestand gegee het dat die waarnemende Britse verteenwoordiger in die Suid-Afrikaanse Republiek geweier het om dit

---

³⁴ Vgl. Lieut.-General the Rt. Hon. Sir W. F. Butler, G.C.B., *Sir William Butler, an autobiography*, pp. 398-406, en C.9345, Bylaag by no. 31; ook Groenboek no. 8 van 1899, no. 5.

³⁵ Vgl. C.9345, pp. 148-156, en Butler, t.a.p., p. 401.

aan die Britse Hoë Kommissaris deur te stuur.³⁶ Die agitاسie het nog erger geword toe ’n aantal burgers, moeg van die uittartende houding van die Uitlanders, ’n vergadering wat hulle gehou het, opgebreek het.³⁷ Die leiers van die *League* het nou ook ’n lang klagskrif in naam van die Britse Uitlanders aan Koningin Victoria opgestel, waarin ’n hartstogtelike beroep op haar gedoen is om in te gryp en vir die verdrukke Uitlanders die regte te verseker waarvan hulle verstoke was.³⁸ Hierdie petisie het hulle deur betaalde agente — wat vergoed is volgens die getalle naamtekeninge wat hulle versamel het — deur die Uitlanders laat onderteken.³⁹

Sir William Butler, wat as Hoë Kommissaris tydens Milner se afwesigheid in Engeland waargeneem het, het die hele agitاسie aan die kaak gestel as die werk van ’n “colossal syndicate for

---

³⁶ Vgl. C.9345, no. 40, Encl. 1, en no. 42, Bylaag by Encl. 1.

³⁷ C.9345, nos. 47, 52 en 54.

³⁸ *Ibid.*, Bylaag by *Enclosure* in no. 66.

³⁹ Sien *Ibid.*, p. 189, verklaring van Wybergh.

the spread of systematic misrepresentation”, beheer deur ’n “small and noisy group of men who have got all the telegraphic and most of the press power into their hands”, en het die Britse Regering tot matigheid en verdraagsaamheid probeer beweeg, dog tevergeefs.⁴⁰ Chamberlain en Milner het hulle daar nie aan gesteur nie. Hulle het geskille met die Republiek gesoek wat as *casus belli* gebruik kon word, en was nie van plan om die stok wat die *South African League* hulle in die hand gegee het — die petisie — ongebruik te laat nie.

Chamberlain het op 15 Desember 1898 ’n nota aan die Republiek gerig waarin hy, sonder om die Republiek se argumente te weerlê, eenvoudig nogeens beweer het dat die Republiek onder Britse susereiniteit staan.⁴¹ Hy het dit op 16 Jan. 1899 opgevolg met ’n nota waarin hy die vernietiging van die dinamiet konsessie eis, aangesien hy dit ’n verbreking van die Konven-

sie van Londen ag,⁴² terwyl Milner, wat intussen na Suid-Afrika teruggekeer het, ’n twis met die Regering van die Republiek begin het oor die bogenoemde klopjag wat die polisie op die Kaapse Kleurlinge deurgevoer het.⁴³

Hy, sowel as Chamberlain, het ook onderhandelings wat op die stadium deur die Regering van die Republiek met die Uitlander leiers gevoer is met die oog op versoening en die toekenning van meer politieke regte aan die vreemdelinge,⁴⁴ verongeluk deur die Uitlander leiers te adviseer om hulle nie in ’n “fool’s bargain” — soos Milner dit betitel het te begewe nie.⁴⁵

Toe die bogenoemde Uitlander petisie, wat deur die leiers van die *South African League* opgestel

---

⁴⁰ Butler, t.a.p., pp. 399-407.

⁴¹ Sien Groenboek no. 5 van 1899, pp. 1-8.

---

⁴² Sien Groenboek no. 7 van 1899, no. 1, Bylaag 1.

⁴³ Sien Groenboek no. 8 van 1899, no. 7.

⁴⁴ Sien vir besonderhede oor hierdie onderhandelings J. P. Fitzpatrick, *The Transvaal from within*, pp. 342-360; C. Headlam, *The Milner Papers*, I, Hoofstuk XII; dr. W. J. Leyds, *Eenige Correspondentie uit 1899*, Bylae B; C.9345, nos. 65, 81, 85, 86, 87

⁴⁵ Sien Headlam, *Milner Papers*, I, pp. 298, 304-306, en 322-327, en Garvin, III, p. 389.

is, in Maart 1899 aan Milner oorhandig is, het hy dit dadelik aan Chamberlain deurgestuur en 'n week later aangedring dat dit spoedig beantwoord word, voordat die opgeswepte gevoel ander die Uitlanders afkoel, want as dit sou gebeur, "It will be a long day, if indeed it ever comes, when we need expect any combined movement again".⁴⁶

Chamberlain het egter gevoel dat daar krag by die petisie gesit moes word voordat dit geskik sou wees om as 'n *casus belli* te dien, en daarom het hy op 28 April aan Milner gesein om aan hom 'n *dépêche* oor die toestand te stuur, wat hy kon gebruik om die Britse openbare mening en die gevoel van die kabinet tot die nodige hoogtepunt op te sweep.⁴⁷

Milner het nie op hom laat wag nie. Op 5 Mei 1899 het hy 'n lang telegram aan Chamberlain laat toekom, waarin hy die Regering van die Suid-Afrikaanse Republiek veroordeel as die

wrede onderdrukkers van "thousands of British subjects kept permanently in the position of helots, constantly chafing under undoubted grievances", en die Britse Regering vuriglik smee om ten behoeve van die Uitlanders in die inwendige aangeleenthede van die Republiek in te meng en die Regering aldaar tot die gewenste hervorminge te dwing.⁴⁸ Die stuk was geskryf nie in die taal van 'n Hoë Kommissaris wat sy Regering probeer inlig nie, maar in die trant van 'n agitator wat probeer om die volksgevoel op te sweep en oorlog te verwek, en is dan ook deur kalm en sober mense in Engeland in die skerpste taal veroordeel.⁴⁹

Chamberlain het die stuk egter nie so beskou nie. Inteendeel, hy is dadelik daarmee na die kabinet, van wie hy nou goedkeuring verkry het om ten behoeve van die Uitlanders in te gryp.⁵⁰ Daarna het hy, op 10 Mei 1899, Milner beveel om van

---

⁴⁶ Sien C.9345, nos. GG en 143; Headlam, *The Milner Papers*, I, pp. 345-348; en Garvin, III, p. 392.

⁴⁷ Garvin, III, p. 394.

---

⁴⁸ Sien C.9345, no. 78.

⁴⁹ Sien bv. *Punch* van 28 Jan. 1899, en Leyds, *Eenige Correspondentie uit 1899*, Bylaag I.

⁵⁰ Sien Garvin, III, pp. 393, 396-397.

pres. Kruger 'n skikking van die Uitlander vraagstuk te eis wat vir die Britse Regering aanvaarbaar sou wees en wat laasgenoemde by die Uitlanders, wie se behandeling hy as nog 'n skending van die Konvensie van Londen beskou het, kon aanbeveel as 'n "reasonable concession to their just demands".⁵¹ Terselfdertyd het hy, deur bemiddeling van die kapitaliste, 'n verhewigde pers veldtog in en buite Engeland teen die Republiek van stapel gestuur en elke moontlikheid vir versoening tussen die kapitaliste (wat die leiers van die Uitlanders was) en die Regering van die Republiek verongeluk.⁵²

Op hierdie tydstip (9 Mei 1899) het nog 'n twisappel die Britse Regering in die skoot geval toe die Staatsekretaris van die Suid-Afrikaanse Republiek, in die korrespondensie met die Britse Regering oor die susereiniteits vraagstuk, die aanvegbare stelling gewaag het "dat de thans bestaande macht van absolute zelfregeering dezer

Republiek ... alleen en uitsluitelik volgt uit het inherente recht dezer Republiek als een Souvereine Volkenrechtelijke Staat".⁵³ Milner en Chamberlain het dit dadelik aangegryp as 'n "defiance of her Majesty's Government"⁵⁴ — wat gebruik kon word om die bestaande spanning wat oor die Uitlander griewe kwessie verwek is, tot 'n breekpunt te dryf.

Aangesien die gevaar vir oorlog tussen die Suid-Afrikaanse Republiek en Engeland nou aktueel geword het, het pres. Steyn van die Oranje-Vrystaat nou tussenbei getree om oorlog te probeer voorkom. Immers, in so 'n oorlog sou ook die Oranje-Vrystaat betrek word, aangesien die staat verplig was om, in terme van die Politieke Verbond wat daar tussen die twee Republieke bestaan het, die Suid-Afrikaanse Republiek te hulp te kom wanneer die aangeval word: Gesteun deur die Eerste minister van Kaapland, W. P. Schreiner, en J. H. Hofmeyr, voorsitter van die Afrikanerbond, het pres. Steyn

---

⁵¹ Sien C.9345, no. 83.

⁵² Sien dr. W. J. Leyds, *Eenige Correspondentie uit 1899*, nos. 13, 17, 18, 22, 26 en 36.

---

⁵³ Groenboek no. 5 van 1899, pp. 8-10.

⁵⁴ Sien C.9507, no. 7.

nou 'n persoonlike konferensie tussen pres. Kruger en sir Alfred Milner bewerkstellig om die geskille te probeer oplos. Hierdie konferensie het op 31 Mei 1899 en volgende dae te Bloemfontein plaasgevind.

Vir Milner was die tussenkoms van die konferensie 'n bittere teleurstelling “as it hangs up the despatch” — d.w.s. sy “helote”-telegram wat moes dien om 'n oorlogskoors by die Britse volk en Regering te verwek – “and spoils, or at least delays, a great stroke on our part”. Hy kon egter nie anders as om die voorstel dat dit gehou moes word, te aanvaar nie, “because the home Government do not want to be accused of having refused any chance of arranging matters”. Hy was egter geensins van plan om op die konferensie versoening tussen die Suid-Afrikaanse Republiek en Groot-Brittanje te probeer bewerkstellig nie. Inteendeel, hy was vasbeslote “to be *very stiff* about Uitlander grievances and put my demands on this subject high” met die doel om pres. Kruger te dwing “to break off if he does break off, on these, rather than on any one of the 101 other

differences, which, though they may afford better technical *casus belli*, do not really mean so much or excite so much interest.” Dit was m.a.w. sy vaste voorneme om, deur onmatige eise aan pres. Kruger te stel, hom te dwing om die onderhandelings oor die Uitlander kwessie af, te breek, sodat Milner dit as *casus belli* kan aangryp.⁵⁵

Kruger, daarenteen, was vasberade om so toegeeflik as wat maar enigsins bestaanbaar met die onafhanklikheid van die Republiek was, te wees. Daarby was hy gelukkig in staat om aan Milner te bewys dat die “ontevredenheid” onder die Uitlanders slegs tot 'n minderheid beperk was. Afgesien van beëdigde verklarings dat talle van die naamtekeninge op die petisie aan die Britse Koningin vals was, was hy nl. in besit van petisies geteken deur 23,000 Uitlanders van verskillende nasionaliteite, wat hulself tevrede met die Rege-

---

⁵⁵ C, Headlam, *The Milner Papers*, I, pp. 377, 378-379 en 384-385.

ring verklaar en die memorie wat aan die Britse Koningin gestuur is, veroordeel het.⁵⁶

Milner het op die konferensie geëis dat volle stemreg gegee word aan alle Uitlanders wat vyf jaar of langer in die Republiek woonagtig was. Kruger was bereid om by die Volksraad aan te beveel dat vreemdelinge wat sedert 1890 die Republiek binnegekom het, die volle stemreg kry vyf jaar na naturalisasie, wat binne twee jaar na die aankoms van die vreemdeling in die land kon geskied; -en dat diegene wat voor 1890 in die land gekam het, dit kan kry twee jaar na naturalisasie, wat binne ses maande moes plaasvind; verder om die getal verteenwoordigers in die Volksraad vir die Witwatersrand tot vyf te verhoog en om die eed van naturalisasie in ooreenstemming te bring met die van die Vrystaat. Ten einde hom te steun om so 'n wet by die Volksraad deurgeloods te kry, moes Groot-Brittanje egter arbitrasie as beginsel aanvaar vir die oplossing van toekom-

---

⁵⁶ Sien Groenboek no. 4 van 1899, pp. 11-12, 49-54, Leyds, *Eenige Correspondentie uit 1899*, voetnoot op p. 219, en T.A., lêer G.R. 875/99 in Leyds-Archief.

stige geskille tussen Groot-Brittanje en die Republiek, en die inlywing van Swaziland by die Suid-Afrikaanse Republiek aan die Britse Regering voorstel as die wens van die President. Milner wou daar nie eers op ingaan nie. Hy het 'n stemreg na 'n vyfjarige verblyf of "Home rule" vir Johannesburg geëis, en toe die President dit nie wou toestaan nie het hy die konferensie beëindig.⁵⁷

Ten einde die oorlogsgees wat deur Milner en Chamberlain opgewek is, te probeer besweer en die Britse Regering alle aanleiding te ontnem om oor die Uitlander kwessie oorlog te voer, het pres. Kruger, na sy terugkoms in Pretoria, sy stemreg voorstelle aan Milner in 'n wet beliggaam en dit voor die Volksraad gelê, wat dit goedgekeur het.⁵⁸ Hierin het hy die steun geniet van die Vrystaatse Regering, die Kaapse Eerste minister en die

---

⁵⁷ Sien Groenboek no. 4 van 1899, Notule van die Bloemfonteinse Konferensie.

⁵⁸ Sien *Buitengewone Staatscourant der Zuid-Afrikaansche Republiek*, d.d. 15 Jun. 1899, asook Eerste Volksraads besluit, d.d. 9 Jun. 1899.

Kaapse Afrikaners, wat almal die wet as baie gematig aangeprys het.⁵⁹ Die imperialisties gesinde groep onder die Uitlanders en die imperialisties gesinde groep in Groot-Brittanje het die wet egter skerp afgekeur en 'n nuwe pers agitatie teen die Suid-Afrikaanse Republiek op tou gesit. Die *Daily Telegraph* het op 10 Jun. 1899 selfs daarop aangedring dat 'n ultimatum aan die Republiek gestuur moes word, gevolg deur 'n troepemag, as laasgenoemde nie aan al die Britse eise sou toegee nie. Die Uitlanders het ook nou met allerlei nuwe eise voor die dag getree: Die verheffing van Engels tot amptelike landstaal naas Nederlands, gelyke regte vir almal, afgesien van geloof of kleur, vrye reg vir die hou van openbare vergaderings, en wat dies meer sy. Hulle het Chamberlain ook versoek om Milner se voorstelle op die Bloemfonteinse Konferensie as

---

⁵⁹ Sien C.9415, no. 6, en Notule, O.V.S. Volksraad, d.d. 7 Jun. 1899.

die volstrekte minimum te beskou wat vir die Uitlanders aanvaarbaar sou wees.⁶⁰

Vir almal was dit nou duidelik dat oorlog onafwendbaar was tensy die Regering van die Republiek beweeg kon word om nog verdere toegewings te doen, en diegene wat die vrede liefgehad het, het dan ook geen steen onaange-roerd gelaat om die Transvaalse Regering daartoe te probeer oorhaal nie. Die inisiatief en leiding in hierdie rigting is geneem deur die leier van die Afrikaners in die Kaapkolonie, J. H. Hofmeyr. Na samesprekings in Kaapstad tussen Hofmeyr, Schreiner, dr. T. N. G. Te Water, en ander Kaapse vriende, en met A. Fischer van die Vrystaat, en nadat Milner ook geraadpleeg is, is besluit dat 'n aantal "verbeteringe", deur Hofmeyr aan die hand gegee, in die stemregwet deur die Volksraad van die Suid-Afrikaanse Republiek aangebring moes word, ten einde die besware van die Transvaalse vyande die nek in te slaan. Met die oog daarop is

---

⁶⁰ Vgl Dr. Maria Hugo, Die Stemreg vraagstuk in die Zuid-Afrikaansche Republiek (gepubliseer in Argief-Jaarboek, 1947, p. 122).

eers Fischer, en later ook Hofmeyr, in geselskap van die Kaapse minister Herholdt na Pretoria, waar hulle hartstogtelik gepleit het vir die aanname deur die Volksraad van Hofmeyr se voorstelle as 'n maatreël om oorlog te voorkom. Aanvanklik het hulle op groot teenstand gestuit, dog nadat hulle die Volksraad verseker het dat, in geval van oorlog, die Kaapkolonie die Republieke nie sou kon ondersteun nie en dat die aanbring van die voorgestelde verbeteringe in die wet Groot-Brittanje in so 'n posisie sou plaas dat hy nie sou durf om oorlog te maak oor die stemreg nie, het die Volksraad huiwerig ingewillig om al die veranderinge wat deur Hofmeyr aanbeveel is, in die wet aan te bring.⁶¹ Die wet was dan ook nou so liberaal dat dit in Engeland met geesdrif ontvang en selfs deur die *Times* toegejuig is, wat verklaar het dat die krisis as afgelope beskou kon word en dat Chamberlain verkry het wat hy beoog

---

⁶¹ Sien vir volle besonderhede i.v.m. hierdie aangeleentheid J. H. Hofmeyr, *Het Leven van Jan Hendrik Hofmeyr (Onze Jan)*, pp. 591-597, en Maria Hugo, *Die Kruger ultimatum* (in *Historiese Studies*, Okt.-Des. 1943, pp. 139-146).

het.⁶² Inderdaad is met die aanname van die wet in alle opsigte tegemoetgekom aan die eise wat Milner op die konferensie te Bloemfontein gestel het, behalwe dat die verblyfs kwalifikasie op sewe jaar, en nie op vyf nie, gestel is.

Vir Milner was hierdie ontwikkeling 'n bittere teleurstelling. Hy het intussen met Chamberlain ooreengekom dat as Hofmeyr se onderhandelings met die Regering in Pretoria onbevredigend afloop, hy 'n kwaai nota — die voorloper van 'n ultimatum — aan die Regering van die Suid-Afrikaanse Republiek sou stuur, waarin aangedring word op die toestaan van die stemreg aan die Uitlanders in ooreenstemming met die eise wat hy op die Bloemfonteinse Konferensie gestel het, en op die verlening van munisipale regte aan die Randse myngebiede, en dat hy daarin sou aandui dat 'n weiering om daaraan toe te gee, deur 'n ultimatum gevolg sou word;⁶³ en die geleentheid was hom nou, ten gevolge van die

---

⁶² Sien T.A., Leyds 502, p. 81, en Lêer G.Z.R. 2911/99 by G.Z.R. 2897/99.

⁶³ Sien Headlam, *Milner Papers*, I, pp. 444-445 en 450.

sukses wat Hofmeyr behaal het, ontnem. Nog meer: die stemreg vraagstuk wat hy, Milner, as *casus belli* wou laat dien om die Republieke mee te vernietig, kon nou nie meer daarvoor gebruik word nie. Daar sou dus 'n nuwe *casus belli* gevind moes word.

Moedeloos het hy aan Chamberlain getelegrafeer dat die posisie nou “exceedingly bad” was. Die wet — en dit skryf hy nog voordat hy die wet gelees het — sal tog van die stemreg 'n “sham” maak, iets wat die publiek miskien nie sal kan insien nie. Die Britse Regering, so stel hy nou voor, moes dus nuwe else aan die Regering van die Republiek stel, sodat Groot-Brittanje aan 'n diplomatieke neerlaag in die oë van sy ondersteuners in Suid-Afrika kon ontkom; en in die verband doen hy aan die hand dat aan die Suid-Afrikaanse Republiek meegedeel moes word dat geen stemreg maatreël as bevredigend aanvaar sou kon word tensy die bepalings daarvan gesamentlik tussen die twee Regerings vasgestel en deur 'n ooreenkoms tussen hulle gewaarborg

word nie;⁶⁴ en, toe dit uit 'n verklaring van Chamberlain in die Londense *Times* skyn asof die Britse minister van Kolonies tog geneë was om die nuwe stemregwet van die Republiek as 'n oplossing van die krisis te beskou, het hy in wanhoop aan hom gesein dat sy houding “consternation” onder die Engelse in Suid-Afrika verwek en nog eens daarop aangedring dat nuwe eise aan die Republiek gestel word om die spanning waaruit oorlog moes voortvloei gaande te hou. Daar was tog genoeg ander onopgeloste kwessies wat daarvoor aangegryp kon word.⁶⁵

In sy houding is hy gesterk deur die “Uitlander council” en die imperialisties gesinde deel van die pers in Suid-Afrika, wat ook hul stemme teen die nuwe wet verhef en by Chamberlain daarop aangedring het om dit nie as 'n oplossing van die vraagstuk te aanvaar nie.⁶⁶

---

⁶⁴ Vgl. *Ibid.*, pp. 465-466.

⁶⁵ Headlam, *Milner Papers*, I, pp. 468 en 471-472.

⁶⁶ Vgl. *Ibid.*, p. 469, en dr. N. J. van der Merwe, *Marthinus Theunis Steyn*, I, pp. 250-256.

Hy was egter verniet onrustig. Chamberlain, wat Milner se vrees gedeel het dat Kruger se toegewings dit onmoontlik sou maak “for us to find a *casus belli* in minor differences”,⁶⁷ was nog steeds vasbeslote om die Republiek sy onafhanklikheid te ontnem en ’n *casus belli* daarvoor te vind wat vir die kabinet en publiek aanneemlik sou wees. Hy het besluit om Milner se wenk op te volg in verband met die stel van nuwe eise aan die Republiek ten aansien van die stemregwet, en daarby ook die kwessie van susereiniteit en die daaraan verbonde vraagstuk van arbitrasie te betrek.

Met die doel voor oë het hy op 27 Jul. 1899 ’n nota deur Milner aan die Regering van die Suid-Afrikaanse Republiek gerig, waarin hy meedeel dat die nuwe stemregwet bepalings bevat wat dit nie aanvaarbaar maak as ’n oplossing van die stemreg vraagstuk nie en voorstel dat die wet aan ’n ondersoek onderwerp word van ’n gesamentlike kommissie, wat moes bestaan uit afgevaardigdes deur albei Regerings benoem. Die

aanbevelings van die kommissie moes aan albei Regerings voorgelê word. Daarna moes Milner en pres. Kruger weer ’n konferensie hou om die aanbevelings te bespreek, asook die ander vraagstukke wat nie op die Bloemfonteinse konferensie behandel is nie. Die vraagstuk van arbitrasie sou ook behandel kan word, op voorwaarde dat die hof van arbitrasie geen buitelandse elemente moes bevat nie en geen arbitrasie toegelaat sou word oor die geldigheid van die aanhef van die Konvensie van Pretoria van 1881 nie — wat juis die een belangrike saak was waaroor die Republiek arbitrasie wou gehad het, aangesien dit die hele kwessie van die status van die Republiek in die gedrang gebring het.⁶⁸

Hierdie voorstel is deur die hele Britse kabinet en ook deur die Britse publiek as ’n regverdige plan aanvaar om die moeilikhede op te las en die krisis te beëindig.⁶⁹

---

⁶⁸ Sien C.9518, no. 9, en Groenboek no. 9 van 1899, nos. 4, 4a en 8.

⁶⁹ Vgl. telegramme en briewe van Montagu White aan Staatsekretaris, Pretoria, gedurende 1-15 Aug. 1899, by

---

⁶⁷ Vgl. Garvin, III, pp. 410-411.

Vir die Regering van die Republiek was daar ernstige gevare aan die aanname van die uitnodiging tot deelname aan die voorgestelde gesamentlike kommissie verbonde, en hy het dit dadelik ingesien. Immers, deur toe te stem dat buitelandse kommissarisse as regters besluit oor 'n wet van die hoogste wetgewende liggaam van die Republiek, sou die Republiek inderdaad sy bestaande regte van onafhanklike inwendige bestuur prysgee, m.a.w. toegee dat hy onder Britse suvereiniteit staan. Die Regering het dan ook 'n antwoord opgestel waarin op hierdie gevaar gewys is. Hy het hom egter geneë verklaar om deur die voorlegging van statistiese en ander gegewens deur die Britse Regering verlang, aan laasgenoemde die geleentheid te gee om die oogmerke te bereik wat met die gesamentlike kommissie beoog is, en ook om wenke aangaande die wet van die Britse Regering te ontvang. Die

---

T.A., Leyds 502, pp. 91, 93, 94, e.v., asook lêers nos. Gs. 1027/99 en 1170/99 in leer no. G.R. 490/99.

wet sou egter eers vir 'n jaar lank in die praktyk toegepas moes word.⁷⁰

Die nota, gedateer 12 Aug. 1899, is egter nie aan die Britse Regering oorhandig nie, want daar het intussen ander verwikkelinge plaasgevind wat die Republiek genoop het om ander voorstelle aan die Britse Regering te doen.

Tydens samesprekings op 12 Aug. 1899 tussen die Republiek se Staatsprokureur, J. C. Smuts, en die Britse Agent, Conyngham Greene, met betrekking tot die voorstel oor die gesamentlike kommissie, het Greene hom die mening laat ontval dat selfs die volledige aanname deur die Republiek van die stemreg voorstelle van Milner op die Bloemfonteinse konferensie gedoen, die Britse Regering nie meer sou bevredig nie. Die volgende dag het hy egter aan Smuts laat weet dat hy 'n skikking van die geskille tussen die Republiek en Engeland op die basis deur Milner te Bloemfontein voorgestel tog moontlik ag, waarop Smuts weer na Greene toe is. Hulle het

---

⁷⁰ C.9530, Bylaag by no. 16, Encl. 9.

die politieke toestand breedvoerig bespreek en onderling toe tot die volgende oplossing geraak: Die Republiek moes 'n stemregwet aanvaar wat aan alle Uitlanders, na 'n vyfjarige verblyf in die land, stemreg sou gee en terugwerkende krag daaraan verleen. Verder moes die Republiek agt Volksraad setels aan die Witwatersrand gee, onderneem dat die goudvelde in die toekoms steeds 'n kwart van die Volksraads verteenwoordigers sou kies, en besonderhede in verband met die wet met die Britse Agent bespreek voor die plasing daarvan op die wetboek. In ruil daarvoor moes Groot-Brittanje onderneem om die “present business” in die toekoms nie as presedent to gebruik nie, en hom ook nie weer in stryd met die Konvensie van Londen in die sake van die Republiek in te meng nie. Tweedens moes hy onderneem om die susereiniteits kwessie stilswygend te laat verval en dit nie weer op te raket nie, en arbitrasie, met uitsluiting van 'n buitelandse element, te aanvaar vir die oplossing van verskille tussen die twee state. En derdens moes hy beloof om geen koste van die Republiek te eis in verband met sy militêre voorbereidsels

nie, en die voorgestelde skikking, wanneer dit op versoek van die Britse Regering formeel deur die Republiek voorgestel word, as 'n antwoord te beskou op die voorstel van die Britse Regering vir 'n gesamentlike kommissie, wat dan vervalte geag sou word.”⁷¹

Sowel Greene as Milner sou hul onderskeie Regerings vertroulik pols om te verneem of hulle geneë sou wees om 'n skikking op die voorgestelde grondslag te aanvaar.⁷²

Op 14 Aug. 1899 kon Smuts aan Greene meedeel dat sy Regering bereid was om op die voorgestelde grondslag te onderhandel, mits hulle seker kon wees dat die Britse Regering dit sou aanvaar, en Greene het toe so aan Milner gesein. Van Milner het hy as antwoord ontvang dat as die Republiek op die gesamentlike kommissie-voorstel sou antwoord deur “de voorstellen in Uw telegram beschreven” formeel te maak, Groot-Brittanje dit nie as 'n weiering van haar aanbod

---

⁷¹ Sien Groenboek no. 10 van 1899, no. 3.

⁷² Groenboek no. 10 van 1899, no. 3.

sou beskou nie maar bereid sou wees om die Republiek se antwoord op sy meriete te oorweeg.⁷³ Hierdie telegram het Greene aan Smuts getoon en hom meegedeel dat die uitleg daarvan was dat die Britse Regering verlang dat die Republiek die voorstelle deur Smuts en Greene opgestel, formeel aan die Britse Regering voorlê, want laasgenoemde wil dit aanvaar. Hy het dan ook daarop aangedring dat die Regering dit met spoed doen.⁷⁴

Aan hierdie wens het die Regering op 19 Aug. 1899 voldoen, dog in 'n afsonderlike nota nog eens herhaal dat die voorstelle deur die Republiek met betrekking tot die stemreg en Uitlander verteenwoordiging gedoen, onderworpe was aan die uitdruklike voorwaarde dat die Britse Regering toestem om hom nie verder in te meng in die binnelandse sake van die Republiek nie, nie verder aan te dring op die bestaan van die susereiniteit nie, en toe te stem in arbitrasie.⁷⁵

Tot sy grootste ontnugtering moes die Republiek op 30 Aug. egter as antwoord ontvang dat Groot-Brittanje die voorwaardes insake susereiniteit en nie-intervensie verwerp, omdat hy nie sy regte kragtens die Konvensies kon prysgee of hom aan sy verpligtings kon onttrek om sy onderdane in die Republiek teen onreg te beskerm nie. Die arbitrasie kwessie kon ook slegs op 'n verdere konferensie in Kaapstad tussen Kruger en Milner bespreek word, tesame met nog ander onopgeloste geskilpunte tussen die twee Regerings. Net die voorstel in verband met die uitgebreide stemreg word aanvaar, en ten aansien daarvan word van die Republiek gevorder om, ten einde die voorgestelde ondersoek van die wetsontwerp deur die Britse Regering te vergemaklik, die "complicated conditions" van die bestaande wet daaruit te weer, en voorts eers die Britse Regering se wenke oor die bepalinge daarvan af te wag voordat die nuwe maatregel aan die Volksraad voorgelê word. Ten slotte word bygevoeg dat die Britse Regering nie begryp welke besware die

---

⁷³ Sien *Ibid.*, no. 3, Bylaag C, en C.9521, no. 35.

⁷⁴ Sien Groenboek no. 10 van 1899, no. 3.

⁷⁵ Sien Groenboek no. 9 van 1899, nos. 6 en 7.

Republiek teen 'n gesamentlike kommissie koester nie.⁷⁶

Vir pres. Kruger het die antwoord duidelik getoon dat Chamberlain oorlog begeer het, en hy het dan ook gevoel om die onderhandelings maar af te breek.⁷⁷ Op aandrang van pres. Steyn⁷⁸ het hy dit egter nie gedoen nie, maar die voorstel wat hy aan Greene gedoen het, teruggetrek. Op 2 Sept. 1899 het hy hom voorts in 'n missive aan die Britse Regering gewillig verklaar om Chamberlain se voorstel vir 'n gesamentlike kommissie te oorweeg. Daardeur moes egter nie bemoeiing met die inwendige sake van die Republiek bedoel word of om 'n presedent daarvoor te skep nie, dog slegs om inligting oor die doeltreffendheid van die bestaande stemreg maatreëls in te win, en aan die Regering van die Republiek te toon waar dit nie doeltreffend was nie. Die houding van die Republiek — so is, na aanleiding van die Britse Regering se opmerking

oor laasgenoemde se bestaande regte, daaraan toegevoeg — was nie om van Groot-Brittanje die prysgawe van enige regte te eis nie, dog slegs dat laasgenoemde hom in die toekoms teenoor die Republiek “alleen soude bepalen bij de Conventie van Londen van 1884”; want die Republiek handhaaf, ten aansien van die susereiniteits kwessie, sy beskouing in sy nota van 16 April 1898 uiteengesit — d.i. die nota waarin bewys is dat die Konvensie van Pretoria van 1881, met insluiting van die *preamble* daarvan, in 1884 deur die Konvensie van Londen vervang is.⁷⁹ Saam met hierdie missive het die Regering van die Republiek ook sy bovermelde nota van 12 Augustus — wat vanweë die tussenkoms van die onderhandelings tussen Smuts en Greene nie destyds aan die Britse Regering oorhandig is nie — aan laasgenoemde laat toekom.⁸⁰

Chamberlain en Milner wou egter nie die vraagstukke wat hulle wou benut om 'n *casus belli* te kry, opgelos hê nie en het die Republiek se

---

⁷⁶ Sien *Ibid.*, no. 9.

⁷⁷ Vgl. van der Merwe, *Marthinus Theunis Steyn*, I, p. 236.

⁷⁸ *Ibid.*, pp. 234-243.

---

⁷⁹ Sien Groenboek no. 9 van 1899, no. 10.

⁸⁰ Sien vir hierdie missive hierbo.

aanvaarding van hul eie voorstel in verband met 'n gesamentlike kommissie dus verwerp. Hulle het nou geëis dat die Republiek sy terug getrokke voorstel, om na 'n vyfjarige verblyf aan die Uitlanders die stemreg te gee, staande hou, die wetsvoorstelle in die verband aan 'n gesamentlike of eensydige Britse kommissie vir beoordeling onderwerp, en voorts toestem dat die nuwe Volksraadslede ook hul eie taal (Engels) in die Volksraad besig. As die Republiek hierin sou toestem, so word ten slotte meegedeel, sou die Britse Regering onmiddellik voorbereidsels vir die voorgestelde konferensie tussen pres. Kruger en sir Alfred Milner tref; dog indien die antwoord afwysend of onbepaald is, moes die Britse Regering vir hom die reg voorbehou om die hele toestand te heroorweeg en sy eie voorstelle vir 'n finale oplossing te formuleer.⁸¹

Die Republiek kon hierin nie toestem sonder 'n waarborg dat sy onafhanklikheid gerespekteer sou word nie, en het, met volle goedkeuring van pres. Steyn en A. Fischer van die Vrystaatse

Regering, op 15 Sept. 1899 geantwoord met 'n breedvoerige uiteensetting van waarom die toestaan van volle stemreg aan vreemdelinge na 'n vyfjarige verblyf in die Republiek onmoontlik was, tensy die Britse Regering geneë was om in ruil vir die konsessie die onderneminge aan te gaan waartoe deur Smuts en Greene offisies ooreengekom is, en op grond waarvan die Republiek die voorstel van 19 Augustus gedoen het.⁸²

Hierop het Chamberlain op 22 Sept. 1899 laat weet dat, aangesien die Republiek sy “offer” nie wou “entertain” nie, verdere onderhandelings nutteloos was. Die Britse Regering sou die situasie dus nou opnuut oorweeg en hul eie voorstelle vir die finale oplossing van die geskille later aan die Republiek laat toekom.⁸³

Hiermee was die diplomatieke onderhandelings afbreek en het die tyd aangebreek om oor te skakel van die politieke na die militêre stryd.

---

⁸¹ Sien T.A., Ra. 5413/99.

---

⁸² Sien Groenboek no. 10 van 1899, no. 10.

⁸³ Sien C.9530, no. 12.

5. DIE VOORGESTELDE BRITSE ULTIMATUM

Vir die Republieke was dit duidelik dat die laaste nota van Chamberlain — algemeen as die “interim”-dépêche bekend — die voorloper was van ’n Britse ultimatum wat aan die Suid-Afrikaanse Republiek oorhandig sou word sodra Groot-Brittanje gereed was om die stryd te begin.

Hierin was hulle reg. Deur Chamberlain is reeds gedurende die voorafgaande weke met Milner gedagtes gewissel oor die vorm wat die ultimatum, of, soos Chamberlain dit betitel het, die “proposals for a final settlement”, sou aanneem;⁸⁴ en ten tyde van die afsending van die bogemelde interim-dépêche van 22 September kon hy reeds die “first incomplete draft” daarvan aan die kabinet voorlê.⁸⁵ Die voorwaardes van hierdie Britse ultimatum, wat deur sowel die Britse kabinet as die Koningin goedgekeur is en

aan die end van Oktober aan die Transvaalse Regering oorhandig sou word, was as volg:

- (a) Die Regering van die Republiek moes alle wetgewing wat sedert 1881 aangeneem is ten nadele van die Uitlanders, wat destyds gelyke regte met die ou burgers na ’n verblyf van een jaar kan verkry, herroep. Die Uitlanders moes voorts verseker word van verteenwoordiging in die Volksraad in ’n redelike verhouding tot hul getalle, en van die reg om hul eie taal in die Volksraad en die geregshowe te besig.
- (b) Volle munisipale regte moes aan die myn-distrikte toegestaan word.
- (c) Waarborge moes gegee word vir die onafhanklikheid van die geregshowe.
- (d) Alle “religious disabilities” moes verwyder word.
- (e) Mees-begunstigde nasie regte moes aan Groot-Brittanje verleen word, nie slegs ten opsigte van kommersiële sake nie, maar ook ten opsigte van alle sake wat Britse belange

---

⁸⁴ Vgl. Headlam, *Milner Papers*, I, pp. 524-528.

⁸⁵ Sien Garvin, III, p. 463.

raak of die posisie van Britse onderdane, hetsy blank of gekleur, affekteer.

(f) Die bepalinge van die verdrag tussen die Suid-Afrikaanse Republiek en Portugal, wat die deurvoer van wapens deur Portugese gebied na die Republiek toelaat, moes opgehef en 'n ooreenkoms met die Britse Regering getref word vir die vermindering van die buitensporige wapentuig van die Suid-Afrikaanse Republiek.

(g) Die Republiek moes toestem in 'n hof van arbitrasie waaruit enige buitelandse element uitgesluit is.

As die Republiek in hierdie eise sou toestem, sou die Britse Regering bereid wees om 'n volledige waarborg te gee teen enige aanval op die onafhanklikheid van die Suid-Afrikaanse Republiek, hetsy vanuit enige deel van die Britse besittings of vanuit die gebied van 'n vreemde staat 'n voorreg waarvoor pres. Kruger reeds in 1896

hartlik bedank het, omdat hy sy land geen protektoraat van Groot-Brittanje wou maak nie.⁸⁶

6. DIE REPUBLIEKE SE OORLOGSMAATREËLS

Die Republieke het hierdie ultimatum nie afgewag nie. Hulle het besef dat dit noodlottig sou wees om te wag totdat Groot-Brittanje slag gereed was om hulle te vernietig, en dat dit wenslik was om die oorlog te begin voordat Engeland — wat steeds meer en meer troepe digby hul grense opgehoop het — gereed was om tot die offensief oor te gaan. Reeds gedurende die eerste week van September het die Staatsekretaris van die Suid-Afrikaanse Republiek die Britse Agent gevra wat die betekenis was van die troepe sametrekkinge naby die grense van die Republiek, en al antwoord wat hy ontvang het, was dat hulle daar was vir die beskerming van Britse belange en om voorsiening te maak vir eventuele gebeurlikhede.⁸⁷

---

⁸⁶ Sien Garvin, III, pp. 463-464.

⁸⁷ Sien Volksraads notule, S.A. Republiek, E.V.R.B. art.1166, d.d. 7 Sept. 1899. Vir 'n breedvoerige

Die Suid-Afrikaanse Republiek — sowel as die Vrystaatse Republiek wat met 'n verdrag daaraan verbonde was — het dus, onmiddellik na ontvangs van die Britse interim-dépêche, die nodige maatreëls getref vir die oorskakeling van die politieke na die militêre stryd.

Naas die skepping van die nodige masjinerie om te sorg vir die insameling en verskaffing van die nodige lewensmiddele aan die kommando's en aan behoeftige families, en die plasing van spoorweë wat nie aan die staat behoort het nie ander staatsbeheer, sake waaroor in die vorige hoofstuk uitgewei is, was die vernaamste

---

behandeling van die gebeurtenisse wat hierbo beskryf is, word die leser verwys na J. H. Breytenbach, *Die Tweede Vryheidsoorlog*, I, Maria J. Hugo, *Die Stemreg vraagstuk in die Zuid-Afrikaansche Republiek (Argief-jaarboek, 1947)*, Dr. G. D. Scholtz, *Die Oorsake van die Tweede Vryheidsoorlog*, N. J. van der Merwe, *Marthinus Theunis Steyn*, A. Kieser, *President Steyn en die Krisisjare*, C. E. Vulliamy, *Outlanders*, en R. H. Wilde, *Joseph Chamberlain and the South African Republic (Argief-jaarboek, 1956, I)*.

aangeleentheid wat die aandag van die twee Regerings in beslag geneem het, die bewaring van die binnelandse rus en orde tydens die afwesigheid van die burgers aan die front.

Vir die Regering van die Suid-Afrikaanse Republiek was dit in die eerste plek noodsaaklik om the binnelandse vyande van die staat, wat hulle veral onder die uitlanders bevind het, onskadelik te maak; want daar moes voorkom word dat hierdie mense, deur die stigting van binnelandse onluste gedurende die oorlog, die staat tot 'n val bring.

Die maklikste manier om hierdie binnelandse vyand uit te skakel — en dit het die Regering ook besef — was om die vreemdelinge wat nie die wapen saam met die burgers opgeneem het nie, uit die land te sit. So 'n maatreël was egter prakties onmoontlik, want 'n groot deel van die uitlander gemeenskap het bestaan uit nie-Britse onderdane, en hul uitsetting sou die Republiek in onenigheid wikkkel met die lande waarvan hulle onderdane was, nl. Duitsland, Frankryk, Portugal, Amerika, e.a. Dit was selfs ondoenlik om al die

Britse onderdane die land uit te sit, want ook onder hulle was daar baie wat die Boere goedgesind was en selfs vrywillig die wapen saam met die burgers opgeneem het, bv. Kapenaars, Iere, e.a. Baie ander weer het hulle volkome rustig gedra en sou die land geen kwaad berokken nie.

'n Ander oorweging wat die uitsetting van alle vreemdelinge, met inbegrip van Britse onderdane, onmoontlik gemaak het, was die feit dat daardeur die mynbedryf en die oorgrote meerderheid van alle winkels, banke, apteke, ens., onmiddellik tot stilstand gebring en die binnelandse handel dus volkome ontwig sou word. Dit kan natuurlik nie toegelaat word nie. Die uitskakeling van die binnelandse vyand moes op so 'n wyse geskied dat die binnelandse handel nie lamgêlê of die staat 'n groot deel van sy inkomste ontnem word nie.

Ten einde die beste middele te beraam om van die vyandige elemente in die Republiek ontslae te raak sander om die staat self skade te berokken, het die Regering van die Republiek op 22 September 1899 twee kommissies aangestel om

op die saak in te gaan en voorstelle in verband daarmee te doen.

Die een kommissie — bestaande uit die Hoof van Mynwese, die Staatsmyningenieur, en die myn-kommissaris van Boksburg, Krugersdorp en Johannesburg — is opgedra om 'n uitgebreide plan met voorstelle aan die Uitvoerende Raad voor te lê vir die beskerming van die myne in geval van 'n oorlog, en om aan te dui hoe die myne met 'n minimum aantal arbeiders sou voortgaan of die noodsaaklikste werk doen.⁸⁸ Hierdie kommissie is op hoogte gestel met die standpunte van die verskillende mynmaatskappye en was dus in die geleentheid om voorstelle te formuleer waarmee die maatskappye kan instem.⁸⁹

Die tweede kommissie — bestaande uit die landdros van Pretoria, die spesiale landdros van Krugersdorp en Boksburg, en die eerste landdros vir kriminele sake in Johannesburg — het opdrag

---

⁸⁸ Sien T.A., R. 13013/99.

⁸⁹ Ibid.

ontvang om aan die Uitvoerende Raad 'n voorstel te doen oor hoe gehandel moes word met winkels, hotels en ander besighede in geval van oorlog, en watter maatreëls getref moes word sodat die ondernemings hul sake soveel moontlik kan voortsit, en watter beskerming aan hulle verleen moes word.⁹⁰

Op grond van die rapporte van hierdie kommissies het die Uitvoerende Raad op 27 Sept. 1899 die volgende besluite geneem:

1. Dat alle beskerming wat redelikerwys verwag kon word, verleen sou word aan mynwerkers wat in hul werk bly en die landswette eerbiedig.

2. Alle mynwerkers kan, in geval van oorlog, in hul werk bly, indien die betrokke mynmaatskappye vooraf permitte vir hulle kry en die mynwerkers 'n eed aflê dat hulle hul aan die staat onderdanig en rustig sou gedra. Persone vir wie geen permitte verkry word nie, of wat weier om die voorgeskrewe eed af te lê, sou die land moes verlaat.

3. Alle redelike maatreëls sou getref word om myneienaars in staat te stel om hul werk voort te sit, dog alle goud wat in oorlogstyd ontgin is, moes by die Regering ter bewaring gedeponeer word. Genoeg munt sou daarvan geslaan word om eksploitasie- en ontginningskoste te dek en die res sou na die oorlog aan reghebbendes uitbetaal word.

4. Ten einde die rus en orde op die Witwatersrandse delwerye te handhaaf, word 'n Kommissie van Rus en Orde — bestaande uit die Kommissaris van Polisie, die Eerste Publieke Vervolger en die Eerste Speciale Landdros vir Kriminele sake in Johannesburg — in die lewe geroep, met die mag om genoeg spesiale polisie in te sweer om hulle te help. Origens word aan die Regering mag gegee om orals waar nodig geag, polisie te plaas en maatreëls te tref vir die beskerming van alle besighede en eiendomme.

5. Sodra die oorlog uitbreek, sal (a) alle sterk drank in beslag geneem word, want die verkoop van sterk drank gedurende die oorlog sal verbode gestel word; (b) alle verkeer, transport en reise in

---

⁹⁰ T.A., R. 13013/99.

die Republiek alleen onder paspoort kan geskied; (c) alle Britse onderdane wat nie vooraf verlof tot verblyf in die Republiek gekry het nie, die land moet verlaat.⁹¹

Hierdie besluite is, na ondersoek deur 'n Volksraads kommissie, op 29 Sept. 1899 in 'n geheime gekombineerde sitting van die Eerste en Tweede Volksrade goedgekeur, en die Regering met die uitvoering daarvan belas.

Die Regering het onmiddellik kommissies benoem om die aansoeke te behandel van Britse onderdane wat tydens die oorlog in die land wou bly.⁹² Sowat 5,000 aansoeke is ontvang, waarvan egter slegs sowat 1,600 toegestaan is, t.w. 102 aan banke, 424 aan sakeondernemings, ongeveer 800 aan werkende myne, en 242 aan private persone wat weens siekte nie kon reis nie of van wie gesinslede aktief by die Boere krygsmag aangesluit het.⁹³ Al die ander Britse onderdane is, na die afkondiging van krygswet op 11 Okt.

1899, per openbare kennisgewing gelas om die land te verlaat. Die meeste Britse uitlanders het egter reeds sedert die aanvang van September, toe dit vir hulle duidelik geword het dat oorlog onafwendbaar was, uit die land vertrek, sodat daar by die uitbreek van die stryd maar min van die vyandiggesinde element in die Republiek oor was, en Johannesburg 'n vreedsame stad geword het. Volgens 'n opgawe van die Spoorweë is gedurende die tydperk 1 Sept. tot 19 Okt. 1899 'n totaal van 130,991 vreemdelinge van alle nasionaliteite per trein na die grense van die Republiek vervoer, waarvan sowat 53,000 blankes was en die res nie-blankes.⁹⁴ So groot was die toestroming dat daar nie vir almal plek in die beskikbare passassierswaens was nie en vele hulle met akkommodasie in vee- en goedere trokke moes tevrede stel.⁹⁵

---

⁹¹ T.A., U.R.B. art. 866, d.d. 27 Sept. 1899.

⁹² T.A., U.R.B. art. 923, d.d. 6 Okt. 1899.

⁹³ T.A., R. 442/99x by R. 13013/99.

---

⁹⁴ K.A., C.G.R. (ongesorteerd), *ZASM In Memoriam* (Vertaling), I, p. 377.

⁹⁵ Vgl. J. H. Breytenbach, *Die Tweede Vryheidsoorlog*, II, foto op p. 22.

Behalwe diegene wat per spoor na die grense gereis het, het baie uitlanders hul weg te voet na die aangrensende Britse gebiede gevind. Hieronder was sowat 7,000 Bantoes uit Natal, wat in die Johannesburgse goudmyne gewerk het. Die aanwesigheid van 'n groot Bantoe bevolking op die Witwatersrand het sowel die Regering as die burgers, met die oog op die naderende oorlog, sterk verontrus. Veral na die vertrek van die burgers na die grense het dit kommer veroorsaak. Berigte het Pretoria bereik dat sowat 500 inboorlinge op Nigel die kamers van die mynwerkers aldaar omsingel het om te roof;⁹⁶ dat duisende loslopende Bantoes die lewe vir die mense op Roodepoort onrustig maak;⁹⁷ dat gewapende Bantoes in die noordelike distrikte van die Republiek gesien is,⁹⁸ en dergelike meer. Hierdie gerugte, en die oorweging dat die Bantoes die lewe onaangenaam en onveilig kan maak ten gevolge van werkloosheid weens die sluiting van

---

⁹⁶ Sien T.A., R. 13569/99.

⁹⁷ T.A., K.G. 332, p. 138.

⁹⁸ T.A., K.G. 263, p. 545.

etlike myne, het die Regering genoop om hulle uit die Republiek te verwyder nog voordat die ultimatum aan Engeland versend is. Die Bantoes uit Natal afkomstig is dus onder toesig van J. S. Marwick, verteenwoordiger van die Natal Native Agency, en ander geleide van ses berede konstabels, te voet na die Natalse grens geneem en die land uitgesit.⁹⁹

Ondanks die feit dat die gevoel tussen die burgers en uitlanders gespanne was, het die uittog van laasgenoemde sonder onaangename voorvalle verloop. Hier en daar was daar botsings¹⁰⁰ dog in die reël het alles rustig en vreedsaam afgeloop.¹⁰¹

Die Vrystaatse Regering het die voorbeeld van die susterrepubliek gevolg en op 12 Okt. 1899 alle Britse onderdane wat nie spesiale vergunning

---

⁹⁹ Sien J. H. Breytenbach, *Die Tweede Vryheidsoorlog*, II, p. 23.

¹⁰⁰ Sien telegramme in K.G. 332, vir die tydperk 28 September tot 13 Oktober 1899.

¹⁰¹ Vgl. Times History, I, pp. 366-367; H. J. Batts, Pretoria from within during the War, pp. 31-37, en A. Schiel, 23 Jahre Sturm und Sonnenschein, pp. 391-393.

gekry het om in die Republiek te bly nie, gelas om die land voor 18 Okt. te verlaat.¹⁰²

Deur die uitsetting uit die Republieke van vyandiggesinde elemente het die Regerings van die Boerestate die eerste en vernaamste stap gedoen om die binnelandse rus en orde tydens die oorlog te verseker. Immers, diegene wat die staat vyandiggesind was en nie sou skroom om van die afwesigheid van die burgers van hul huise (ten gevolge van hul krygsdiens aan die front) gebruik te maak om binnelandse onrus te stig nie, het hulle nou nie meer binne die landsgrense in 'n gunstige posisie bevind om onheil te verwek nie; en waar daar moontlik nog onrusstokers was, kan met hulle volgens die bepalings van krygswet gehandel word, wat sulke persone op dieselfde voet geplaas het as vyande van die staat, en aan dieselfde behandeling onderworpe.¹⁰³

---

¹⁰² Sien Proklamasies nos. 547 en 548 in *Gouvernements Courant* d.d. 13 Okt. 1899.

¹⁰³ Vgl. die Vrystaatse Krygswet, no. 10 van 1899, art. 69, en Wet no. 18 van 1899 van die Suid-Afrikaanse Republiek.

Vir die verdere handhawing van die binnelandse rus tydens die afwesigheid van die kommando's na die front het die Republieke hulle op hul polisiemagte verlaat. Die is, waar nodig geag of in gevalle waar polisiemanne vir krygsdiens opgeroep is, aangevul deur die aanstelling van genoeg spesiale polisie uit die geledere van veral die burgers wat, weens bereiking van die ouderdomsgrens in die wet bepaal, nie meer aan verpligte militêre diens onderhewig was nie. In die Suid-Afrikaanse Republiek is bowendien, soos reeds vermeld, 'n Kommissie van Rus en Orde in die lewe geroep om na die aangeleentheid om te sien.

Met die oproerige Uitlanders buite die landsgrense, is daar egter geen vrees vir binnelandse onrus gekoester nie. Die Bantoes wat onderdane van die Republieke was, was oor die algemeen vreedsaam gesind en die bogenoemde polisie en spesiale polisie is dus meer as voldoende geag om die binnelandse rus te handhaaf.

Met die binnelandse rus en orde verseker, was die enigste saak waaraan nog aandag geskenk moes

word voordat oorlog verklaar kan word, die instandhouding van die binnelandse ekonomie en die administrasie gedurende die oorlog. Daar moes gesorg word dat die boerdery, wat die vernaamste bron van bestaan van die bevolking was, nie ineenstort nie, dat noodsaaklike besighede soos banke, winkels, en wat dies meer sy, bly fungeer, dat noodsaaklike dienste, bv. die treindiens, posdiens en telegraafdiens, ononderbroke voortgesit word, en dat die administratiewe masjinerie van die staat, sover noodsaaklik, aan die gang bly.

Wat die staatsadministrasie betref, het die Regering die standpunt ingeneem dat alle nie-noodsaaklike dienste gedurende die oorlog opgehef en die noodsaaklike met die minimum personeel voortgesit moes word. In ooreenstemming hiermee is, in sowel die Suid-Afrikaanse Republiek as die Oranje-Vrystaat, alle siviele howe gesluit en alle siviele gedinge vir die duur van die oorlog opgeskort, en in die Suid-Afrikaanse Republiek bowendien ook nog die oopsetting van alle delwerye opgeskort, asook die

sittings van die Rondgaande hof in distrikte wat deur die krygsmagte beset sou word, en alle skole gesluit.¹⁰⁴

Wat die besighede aangaan, het die Regering van die Suid-Afrikaanse Republiek, in opvolging van die aanbevelings van die Regeringskommissie wat benoem is om ondersoek te doen oor hoe gehandel moes word met winkels, hotels, banke, en ander bestaande besighede gedurende oorlogstyd, dit vir soveel van daardie besighede as wat nodig geag is om in die behoeftes van die publiek te voorsien, en selfs vir 'n beperkte aantal werkende myne, moontlik gemaak om met hul sake vaart te gaan, deur aan hulle voldoende personeel te laat om hul werk te behartig.¹⁰⁵ Slegs drankwinkels is heeltemal gesluit en die verkoop

---

¹⁰⁴ Sien die desbetreffende proklamasies en Goewermments kennisgewings in *Staatscourant der Zuid-Afrikaansche Republiek*, d.d. 30 Sept., 11 Okt. en 27 Okt. 1899, asook Uitv. Raadsbesluit art. 908 d.d. 3 Okt. 1899. Ook die Vrystaatse Krygs- en Kommandowet, no. 10 van 1899, en die Vrystaatse *Gouvernements Courant*, d.d. 13 Okt. 1899 en volgende uitgewes.

¹⁰⁵ Sien T.A., R. 13013/99.

van drank verbode gestel.¹⁰⁶ Volgens hierdie beginsel is, sover vasgestel kon word, ook in die Vrystaat gehandel.

Wat boerderye betref, is wetlike mag aan die bevoegde outoriteite verleen om Bantoes wat aan die staat onderhorig was, te kommandeer om op die plase van die burgers te gaan werk, en is hierdie Bantoes, sowel as die nie-blanke plakkers op die plase, verbied om die diens van hul werkgewers te verlaat, tensy hulle ontslaan word.¹⁰⁷ Origens is dit aan die blanke mans op die plase, wat nie vir krygsdiens opgeroep is nie, en aan die vrouens gelaat om, met die Bantoe hulp wat aan hulle verskaf is, die boerderye aan die gang te hou.

Die voortsetting van die boerderye, besighede, myne, polisiedienste en wat dies meer sy, die oophou van telegraaf-, spoorweg- en ander

staatskantore, en die handhawing van die talle dienste wat in die Republieke nodig geag is met die oog op die bevordering van die oorlogspoging aan die front en/of die handhawing van die nodige ekonomiese stabiliteit in die binneland en van die binnelandse rus, het baie mannekrag vereis. Die Regerings van die Republieke het hulle dus verplig gevoel om, vir die aanvang van die krygs bedrywighede altans, nie meer as hoogstens 60% van hul dienspligtige burgers vir diens aan die front te mobiliseer nie, en die res in die Republieke agter te laat met die oog op die voortsetting van die noodsaaklike dienste aldaar, en om as 'n algemene reserwe te dien.

Die mobilisasie van hierdie 60% het op 28 Sept. 1899 begin. Op 27 Sept. 1899 het die Kommandant-generaal van die Suid-Afrikaanse Republiek die bevel aan die verskillende kommandante in die Republiek uitgereik om hul burgers vir krygsdiens op te roep en na aangewese punte op die grense te bring, en vyf dae later – 2 Okt. 1899 — het die Staatspresident van die Oranje-Vrystaat ook sy burgers na die grense laat

---

¹⁰⁶ Sien T.A., R. 13829/99 en U.R.B. art. 907 d.d. 2 Okt. 1899 en art. 908 d.d. 3 Okt. 1899.

¹⁰⁷ Vgl. Wet no. 21 van 1899 van die Suid-Afrikaanse Republiek en Wet no. 10 van 1899 van die Vrystaatse Republiek.

opruk. Danksy die doeltreffende telegraafstelsels waaroor die Republieke beskik het, is die bevele spoedig aan die betrokke kommandante en veldkornette oorgedra, wat onmiddellik gevolg daaraan gegee het, en reeds op 29 Sept. was verskillende kommando's gereed om na die grense te vertrek. Ten spyte van die gebreke in die vervoerwese waarop die aandag reeds gevestig is, het die vervoer na die grense, of dit nou ook al per spoor of per pad geskied het, besonder vinnig verloop, en op 30 Sept. 1899 was daar, afgesien van die Staatsartillerie van die Suid-Afrikaanse Republiek, reeds drie kommando's by Sandspruit — die konsentrasiepunt van die Transvaalse kommando's aan die Natalse grens — byeen, t.w. Krugersdorp, Standerton en Pretoria. Op 2 Oktober het ook die kommando's Bethal en Heidelberg hulle daar aangemeld, en op die 9de was al die kommando's wat op die Natalse grens stelling moes neem, in posisie en gereed vir aksie. Die kommando's wat aan die Transvaalse westelike grens moes opereer, was reeds op 5 Oktober 1899 op hul pos, “ongeveer in orde” en gereed vir aksie, terwyl die kommando's

Soutpansberg en Waterberg wat die Transvaalse noordelike grens teen die Britse troepemag in Rhodesië moes verdedig, reeds op die 7de in hul aangewese posisies of onderweg daarheen was.

Ofskoon die burgers van die Oranje-Vrystaat eers vyf dae later na die grense van die staat begin vertrek het, was daar op 7 Oktober reeds drie kommando's (Bethlehem, Harrismith en Vrede) op hul bestemming, vir die stryd gereed, en was pres. Steyn oortuig dat al die Vrystaatse kommando's op 11 Oktober aan die oostelike, suidelike en westelike grense van die staat, in hul aangewese stellings sou wees.¹⁰⁸

'n Volledige opgaaf van die kommando's wat op die verskillende punte aan die onderskeie grense

---

¹⁰⁸ Sien oor die mobilisasie K.G. 263, 346 en 332, telegramme 27 Sept. tot 11 Okt. 1899; veral K.G. 332 pp. 58, 60, 61, 63, 68, 73, 109, 126, 219, 372, 401, 404, 421, 441, 443, 485, 514, 516, 519, 552, 556, 576, 604 en 611; voorts Maria Hugo, *Die Kruger-ultimatum (Historiese Studies*, Okt.-Des. 1943, pp. 185-186), en dr. J. A. Mouton, *Genl. Piet Joubert in die Transvaalse Geskiedenis*, pp. 230-231.

gestasioneer is, met vermelding van die verskillende basisse van waar hulle moes opereer, die operasiegebied wat hulle moes dek en die krygsoffisiere onder wie se bevel hulle gedien het, word in die volgende hoofstukke gegee.¹⁰⁹ Hier moet slegs opgemerk word dat die algemene beleid wat deur die Boere by die mobilisasie gevolg is, was om aan elkeen van die onderskeie grense in die eerste plek die burgers saam te trek van die distrikte wat onmiddellik aan daardie grense geleë was. So is die burgers uit die oostelike distrikte aan die oostelike grens, die uit die westelike distrikte aan die westelike grens, die uit die suidelike Vrystaat aan die Vrystaatse suidgrens, en die uit die Noord-Transvaalse distrikte aan die Transvaalse noordelike grens gekonsentreer. Die burgers uit die sentrale dele van die Republiek is gestuur na die grense waar hul bystand die nodigste geag is.

Hierdie beleid is die mees praktiese geag, nie alleen omdat daardeur die vervoerprobleme tot 'n minimum beperk is nie, maar ongetwyfeld ook

omdat die offisiere en burgers uit die grensdistrikte die beste vertrouwd was met die terrein aan en oorkant die grense waaraan hulle geleë was. Die kennis wat die lede van elke kommando van die terrein gehad het waar die betrokke kommando sou moes veg, is dus klaarblyklik deur die leerleiding van die Boere in aanmerking geneem by die uitplasing van hul kommando's. Dit was noodsaaklik, aangesien die gewone burgers, en selfs hul offisiere, maar 'n baie gebrekkige skoolopleiding gehad het. 'n Studie van die Aardrykskunde en van die lees van kaarte het hulle nie gemaak nie en hulle moes, wat dit betref, in die eerste plek op die kennis steun wat hulle in die leerskool van die ervaring opgedoen het.¹¹⁰

Dit laat die vraag ontstaan of die leerleiding en offisiere aan Boerekant van kaarte gebruik gemaak het in verband met die beplanning van die bewegings van die krygsmag of by die

---

¹⁰⁹ Sien vorentoe, hoofstukke V, VI en XVI-XVIII.

---

¹¹⁰ Vgl. ook Reichmann, Reports on Military Operations in South Africa and China, p. 181.

voorbereiding van veldslae, en in welke mate hulle daarvan gebruik gemaak het.

Oor hierdie aangeleenthede bewaar die amptelike bronne 'n diepe swye.

Dat hulle wel oor noukeurige kaarte van die hele gebied binne die grense van die twee Boerestate kan beskik het, is duidelik. Elkeen van die Republieke het nl. oor 'n landmeter-generaals-departement beskik wat belas was “met de regeling van alles wat tot landmeting en het inkaartbrengen van gronden behoort” en wat noukeurige kaarte vervaardig het van elke plaas in elkeen van die twee Republieke.¹¹¹ Voorts dui die bepaling dat lede van berede afdelings van vrywilligerkorpse in die Suid-Afrikaanse Republiek hul kennis o.m. moes uitbrei in verband met die “vlug vervaardigen van schetskaarten van het terrein, alsmede het juiste beoordeelen van het terrein naar de kaart”,¹¹² daarop dat die Boere wel

waarde aan die gebruik van kaarte vir militêre doeleindes geheg het.

Dit kan dus aangeneem word dat die Boere-aanvoerders wel van kaarte gebruik gemaak het waar sulke kaarte hulle tot hulp kon strek, dog of hulle wel oor voldoende kaarte beskik het om hulle in die veld tot diens te wees, is 'n ander vraag.

H. C. Hillegas, wat die Boeremagte as joernalis vergesel het, verklaar in hierdie verband:

“The Boer generals also had the advantage of having excellent maps of the country in which they were fighting, and by means of these they were enabled to explain proposed movements to the commandants and fieldcornets who were not familiar with the topography of the land. These maps were made two years before the war by a corps of experts employed by the Transvaal Government, and on them was a representation of every foot of ground in the Transvaal, Free State, Natal, and Cape Colony. A small elevation near Durban and a spruit

---

¹¹¹ Vgl. Wet no. 9 van 1891 van die Suid-Afrikaanse Republiek en *O.V.S.-Wetboek*, hoofstuk LVIII.

¹¹² Sien paragraaf 10, hoofstuk 2 hierbo.

near Cape Town were marked as plainly as a kopje near Pretoria, while the British forts at Durban and Cape Town were as accurately pictured as the roads that led to them. The Boers had a map of the environs of Ladysmith which was a hundred times better than that furnished by the British War Office ...”¹¹³

Hierdie voorstelling, as sou die Regering van die Suid-Afrikaanse Republiek die hele Suid-Afrika, met insluiting van die Kaapkolonie en Natal, op ’n kaart laat vaslê het wat alle besonderhede in verband met elke hoogte en spruit weerspieël het, word nie deur die amptelike bronne gesteun nie en lyk vir skrywer erg oordrewe. Van ’n noukeurige opmeting van die Britse kolonies op las van die Regering van die Suid-Afrikaanse Republiek kon daar geen sprake wees rue. Dit sou tog nie onopgemerk kon geskied het nie, en toestemming vir so ’n onderneming sou, in die gespanne diplomatieke atmosfeer wat daar geheers het, nie verkry kon word nie. So ’n kaart, indien dit ooit bestaan het, sou dus vervaardig moes gewees het

van die bestaande kaarte van Natal en die Kaapkolonie, waaroor die Britse Regering ook beskikking gehad het.

Kaarte waaroor die Boere wel beskik het, is in die eerste plek die wat Fred. en C. Jeppe van die Suid-Afrikaanse Republiek vervaardig het op ’n skaal van 1 duim = 8 myl, en wat in 1899 gepubliseer is. Dit het talle besonderhede — selfs die grense van plase — aangetoon, nie alleen van die gebied van die Suid-Afrikaanse Republiek nie maar ook van die noordelike en noord-westelike deel van die Oranje-Vrystaat, asook van ’n smal strokie van Betsjoeanaland en Griekwaland-wes aan die wesgrens van die twee Republieke tussen Kimberley en Mafeking geleë. Die besonderhede vir hierdie kaart is, sover dit die Suid-Afrikaanse Republiek betref, ontleen aan gegewens in die kantoor van die Landmeter-generaal en, wat die Oranje-Vrystaat aangaan, herlei van ’n kaart van die staat, vervaardig deur J. J. Herfst. Aan watter bron die besonderhede met betrekking tot die smal strokie van Griekwaland-wes en Betsjoeana-

---

¹¹³ Sien H. C. Hillegas, *With the Boer Forces*, pp. 178-179.

land ontleen is wat daarop voorkom, word nie vermeld nie.

Vervolgens het die Boere beskik oor die offisiële kaart wat Herfst in 1891 van die Oranje-Vrystaat vervaardig het op grond van gegewens in die kantoor van die Vrystaatse Landmeter-generaal, en van 'n kaart wat kort voor die uitbreek van die oorlog voltooi is van die grens tussen die Vrystaatse gebied en die Britse besittings. Dit het die eerste twee rye Vrystaatse plase aan die Natalse en Kaapse grense aangetoon, en is vervaardig kragtens 'n besluit van 'n konferensie van Vrystaatse kommandante wat in Nov. 1898 op aandrang van pres. Steyn gehou is, wat besef het dat daar 'n goeie kaart vir militêre gebruik van die Oranje-Vrystaat vervaardig moes word.¹¹⁴

Wat die Britse kolonies betref, het die Boere, volgens Britse bronne, beskik oor twee militêre kaarte van Noord-Natal, “produced during the previous wars on a scale of four miles and one

mile to an inch”, en wat deur die Boere gereproduseer en gebruik is in verband met hul operasies aan die Tugela, alhoewel hulle nie heeltemal korrek nie en ook verouderd was, en van 'n kaart van die Kaapkolonie (skaal 1 duim = 12½ myl), wat in 1895 vervaardig is.¹¹⁵

Dat van die bogenoemde kaarte, en moontlik ook ander waaroor hulle tydens die oorlog beskikking kon gekry het, deur die Boeregeneraals gebruik gemaak is, val nie te betwyfel nie. Die feit dat, volgens Hillegas, die generaals dit egter slegs gebruik het “to explain proposed movements to the commandants and fieldcornets who were not familiar with the topography of the land”, toon egter ook aan dat daar van die kaarte slegs beperkte gebruik gemaak is, en wel op terreine waarmee die kommandante en veldkornette nie vertrouwd was nie. Waar hulle wel met die terrein bekend was, is kaarte klaarblyklik baie minder gebruik.¹¹⁶ Die Boere het blykbaar verkies om,

---

¹¹⁴ Sien dr. A. Kieser, President Steyn en die Krisis-jare, p. 201.

---

¹¹⁵ Vgl. Cd. 1789, p. 160, en Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 14-15.

¹¹⁶ Vgl. ook Reichmann, t.a.p., p. 181.

sover moontlik, sonder kaarte klaar te kom. Dit was dan ook klaarblyklik een van die redes waarom, soos bo uiteengesit, die beleid by mobilisasie gevolg is om aan elkeen van die onderskeie grense in die eerste plek die burgers van die distrikte saam te trek wat onmiddellik aan daardie grense geleë was en met die terrein aldaar vertrouwd was.

7. DIE OORLOGSVERKLARING

Onderwyl die bogenoemde maatreëls met die oog op die oorskakeling van die politieke na die militêre stryd deur die Republieke getref is, het pres. Kruger, wat steeds met die Vrystaatse staatshoof, pres. M. T. Steyn, in noue voeling oor die politieke verwikkelinge gebly het, op 26 Sept. 1899 formeel by laasgenoemde aansoek gedoen om hulp en bystand kragtens die bepalinge van die Politieke Verbond tussen die twee Republieke.

Na die ontvangs van Chamberlain se “interim”-dépêche was hy daarvan oortuig dat oorlog nie meer afgewend kan word nie, en dat dit so spoedig moontlik deur die Republieke begin moes

word, voordat Engeland, wat steeds meer en meer troepe digby die grense van die Republieke gestasioneer het, slag gereed was om tot die aanval oor te gaan. Hy was dus van oordeel — en dit was ook die raad van dr. Leyds en ander vriende van die Republiek in Europa — dat ’n ultimatum onverwyld aan Engeland oorhandig moes word, waarin ’n versekering binne 48 uur geëis word dat die troepe aan die grense van die Republieke onmiddellik vandaar verwyder sou word, dat alle troepeversterkings wat sedert 1 Jun. 1899 in Suid-Afrika aangekom het binne redelike tyd, teruggetrek sou word en dat die troepe wat nog op see was, nie in enige Suid-Afrikaanse hawe geland sou word nie, en dat versuim om aan die eis te voldoen, as ’n oorlogsverklaring beskou sou word.¹¹⁷

Uit militêre oogpunt besien, sou dit vir die Republieke voordelig wees om die vyandelikhede maar so spoedig moontlik te begin, en die Britse

---

¹¹⁷ Vgl. Maria Hugo, *Die Kruger-ultimatum (Historiese Studies, Okt.-Des. 1943, p. 191)* en dr. W. J. Leyds, *Eenige Correspondentie uit 1899*, nos. 187 en 192.

troepeversamelings digby hul grense te probeer uitwis of verdryf voordat die groot Britse troepemagte, wat vir die offensief teen die Republieke bestemd was, in Suid-Afrika aankom. Pres. Kruger het dan ook reeds op 25 September by pres. Steyn aan die hand gedoen om die voorgestelde ultimatum onmiddellik aan die Britse Regering te oorhandig.¹¹⁸

Pres. Steyn wou daar egter nie van hoor nie. Ofskoon hy op 27 Sept. 1899 van die Vrystaatse Volksraad magtiging gevra en gekry het om die nodige maatreëls te tref tot nakoming van die verpligtings wat kragtens die Politieke Verband op die Vrystaat gerus het, het hy van dieselfde Volksraad ook opdrag gekry om “als nog alles in het werk te stellen om den vrede te bewaren en te bestendigen en langs vreedzamen weg bij te dragen tot de oplossing der bestaande geschillen mits dit geschieden kan zonder schennis van de eer en onafhankelijkheid van dezen Staat of van

de Zuid Afrikaansche Republiek”¹¹⁹ Hy het dit dus sy plig geag om hom persoonlik met die Britse Regering in verbinding te stel in ’n laaste kragtige paging om ’n vreedsame oplossing van die geskille bewerkstellig te kry.

Op 27 Sept. 1899 het hy ’n missive aan die Britse Regering gerig; en eers nadat dit vir hom duidelik was dat die Regering geen vreedsame oplossing, wat bestaanbaar was met die eer en waardigheid van die susterrepubliek, begeer het nie, en hy tewens deur middel van *The World* ’n vergeefse beroep op Amerika gedoen het om tussenbei te tree om die vrede re probeer bewaar, het hy uiteindelik, op 6 Okt. 1899, aan die herhaalde dringende versoeke van pres. Kruger toegegee en toegestem dat die Transvaalse Regering die ultimatum op die aand van 9 Okt. aan die Britse

---

¹¹⁸ Sien dr. N. J. van der Merwe, *Marthinus Theunis Steyn*, I, p. 249.

---

¹¹⁹ Sien Vrystaatse Volksraadsnotule, d.d. 27 Sept. 1899, ook aangehaal by dr. N. J. van der Merwe, *Marthinus Theunis Steyn*, I, pp. 256-258.

diplomatieke verteenwoordiger te Pretoria kon oorhandig.¹²⁰

Dit is dan ook gedoen. Om vyfuur, Maandag middag 9 Oktober, het staatsekretaris F. W. Reitz die dokument aan die Britse Agent, W. Conyng-ham Greene, oorhandig. Die strekking daarvan — in sy finale vorm die werk van A. Fischer — was kortliks as volg:

Eerstens is aangetoon dat, met uitsondering van sekere bepaalde aangeleenthede in art. XIV van die Konvensie van Londen vermeld, die Britse Regering nie die bevoegdheid besit het om ten behoeve van die vreemdeling bevolking in die binnelandse sake van die Republiek in te meng nie, en hom allermins die reg kon toe eien wat Chamberlain hom met sy interim-dépêche aangematig het, nl. om tot 'n eensydige reëling oor re gaan van 'n saak wat uitsluitlik by die Regering van die Suid-Afrikaanse Republiek tuisgehoort en waaroor laasgenoemde reeds

beslis het. So 'n stap was niks anders nie as “eene nieuwe verbreking ... van de Conventie van 1884”.

Vervolgens is gewys op die teenstelling tussen die vriendskaplike houding enersyds deur die Suid-Afrikaanse Republiek ingeneem en die toenemende dreigende en vyandige houding van die Britse Regering, wat, deur 'n ultimatum-toon in sy jongste missives en die sametrekking van troepe op die grense van die Republiek, uiteindelik die Republiek genoop het om, as 'n defensiewe maatreël, ook sy burgers op te roep om 'n aanslag op die Republiek die hoof te bled.

“Harer Majesteits onrechtmatige inmenging in de binnenlandsche aangelegenheden dezer Republiek, in strijd met de Conventie van Londen, gevoegd bij de buitengewone versterking van traepen nabij de grenzen van deze Republiek” — so lui die stuk voorts – “heeft alzoo eenen onverdragelijken toestand doen geboren worden, waaraan deze Regeering zich verplicht gevoelt in het belang, niet alleen dezer Republiek, maar ook van geheel Zuid Afrika, ten

---

¹²⁰ Sien Maria Hugo, *Die Kruger-ultimatum, t.a.p.*, pp. 192-194, en dr. N. J. van der Merwe, I, pp. 258-270.

spoedigste een einde te maken en zij voelt zich dus geroepen en verplicht bij Harer Majesteits Gouvernement ernstig en met nadruk aan te dringen op eene onmiddellijke beëindiging van dezen staat van zaken.”

Met die oog daarop word die Britse Regering ten slotte versoek om die Republiek the versekering te gee:

- “(a)Dat alle punten van anderling geskil langs den vriendschappelijken weg van arbitrage of op zoodanige vreedzame wijze als deze Regeering met Harer Majesteits Gouvernement zal kunnen overeenkomen, zullen worden geregeld.
- (b) Dat de troepen op de grenzen dezer Republiek direct zullen worden teruggeroepen.
- (c) Dat alle versterkingen van troepen in Zuid Afrika aangekomen sedert 1 Juni 1899 zullen worden verwijderd naar de seekust met verzekering dat zij binnen redelijken tijd, met deze Regeering te worden overeengekomen, uit Zuid Afrika zullen worden verwijderd,

ander wederkeerige verzekering en waarborg dezer Regeering dat geen aanval op — of vijandelijkheid tegen eenig deel van de bezittingen der Engelsche Regeering door de Republiek gemaakt zal worden gedurende verdere anderhandelingen, binnen een tijdperk nader door de Regeeringen te worden overeengekomen, zullende deze Regeering bij valdoening hieraan gereed zijn de gewapende burgers dezer Republiek van de grenzen terug te trekken.

- (d) Dat H.M. troepen die zich thans op zee bevinden met zullen geland worden in eenige haven van Zuid Afrika.”

’n Bevredigende antwoord op hierdie vier eise moes die Regering van die Suid-Afrikaanse Republiek voor of op Woensdag, 11 Oktober 1899, om 5 nm. bereik, anders sou die Republiek tot sy leedwese gedwonge wees om die houding van die Britse Regering te beskou as ’n formele oorlogsverklaring, en nie verantwoordelik wees vir die gevolge daarvan nie. ook sou enige Britse troeebewegings nader aan die grense van die

Republiek beskou word as 'n formele oorlogs verklaring.¹²¹

Vir sekere Britse ministers was die ontvangs van die ultimatum 'n vreugde — bv. vir lord Landsdowne, Britse minister van oorlog, wat, onmiddellik nadat hy amptelik berig gekry het dat die nota aan die Britse Agent afgelewer was, aan Chamberlain, wat toe juis onderweg was van Highbury na Londen om sy ultimatum aan die Suid-Afrikaanse Republiek te stuur, laat weet het: “Accept my felicitations. I don’t think Kruger could have played your cards better than he has. My soldiers are in ecstasies.”¹²²

Die antwoord op die stuk, wat op Woensdag middag, 11 Oktober, reeds voor 5 nm. deur die Britse Agent aan die Staatsekretaris in bysyn van pres. Kruger en A. D. W. Wolmarans afgelewer is, was dan ook dat “the conditions demanded by the Government of the South African Republic are such as her Majesty’s Government deem it

impossible to discuss”.¹²³ Daarop is aan hom meegedeel dat die Suid-Afrikaanse Republiek in staat van oorlog met Groot-Brittanje verkeer -’n mededeling wat gevolg is deur ’n versoek van die Britse Agent om paspoorte vir hom en sy gevolg.¹²⁴

Ondertussen het die Britse Hoë Kommissaris aan pres. Steyn gesein om te verneem of hy, in die lig van die Vrystaatse Volksraads besluit van 27 Sept. 1899, die daad van die Suid-Afrikaanse Republiek goedkeur en ondersteun. Daarop het laasgenoemde nog dieselfde aand geantwoord dat die hooghartige en onregverdige politiek van inmenging van die Britse Regering in die inwendige sake van die Suid-Afrikaanse Republiek, “vormende een openlijke verbreking van de Conventie van Londen, ten eerste door de voorbereidingen voor, en later gevolgd door een daadwerkelyk begin van vijandelijkheden tegen de Republiek” — ’n beleid waarvan die Vrystaat

---

¹²¹ Sien T.A., Brieweboek, Staatsekretaris afd. A., no. B. 3570 van 1899.

¹²² Sien Garvin, III, pp. 471-472.

---

¹²³ Vgl. T.A., Leyds-Archief, leer no. Ra. 5752/99.

¹²⁴ Vgl. T.A., Ra. 5733/99 en Michael Davitt, *The Boer Fight for Freedom*, pp. 52-56.

die Britse Regering nie kon beweeg om af te sien nie — so 'n onbillike en onregverdige aanval op die onafhanklikheid van die Suid-Afrikaanse Republiek was, dat daar vir die Vrystaat geen ander weg oop was as om hom eerlik te hou aan die verdrag wat hy met die Suid-Afrikaanse Republiek aangegaan het nie. Namens die Vrystaatse Regering deel hy die Hoë Kommissaris dus mee dat die Regering van plan was, daartoe gedwing deur die handeling van die Britse Regering, om die instruksies van die Volksraad, soos in die besluit van 27 Sept. vervat, ten uitvoer te bring.¹²⁵

Die spanning wat Suid-Afrika so lank in 'n toestand van gisting gehou het, was dus eindelijk verbreek en oorlog 'n werklikheid.

In manifeste wat sowel pres. Steyn as staatsekretaris Reitz dieselfde dag uitgereik het, het hulle die burgers in kragtige taal opgeroep om as een man sy aan sy te staan en, met die oog

op God gerig, hul plig te doen. Reitz se manifeste, gerig aan die Vrystaatse Goewermentsekretaris, die Vrystaters en “Broeder-Afrikaners”, het met hierdie woorde geëindig:

“Broeder-Afrikaners! Nogmaals, de dag, waarop groote dingen van ons verwacht worden, is aangebroken! De oorlogszon is gerezen! Wat zal het zijn? Een verwoest en geknecht Zuid-Afrika, of — een vrij Vereenigd Zuid-Afrika?

Komt, staan wij zij aan zij en doen wij als mannen onze heilige plicht ! De Heer der Heerscharen zelf zal onze Leidsman zijn. Weest welgemoed!”¹²⁶

Pres. Steyn weer, wie se manifeste tot die “Burgers van den Oranje-Vrijstaat” gerig was, het as volg afgesluit:

---

¹²⁵ Sien W. F. Andriessen, Gedenkboek van den Oorlog in Zuid-Afrika, pp. 107-108.

---

¹²⁶ Sien dr. W. J. Leyds, *Tweede Verzameling (Correspondentie 1899-1900)*, II, Bijlagen-Index, Bylaag S, pp. 65-69.

“Burgers van den Oranje Vrijstaaz, staat op als een man tegen den verdrukker en den schender des rechts.

In het voeren van den strijd, waartoe wij thans gedwongen worden, laat geen enkele uwer daden anders dan zoadanig zijn als een Christen en burger van den Oranje Vrijstaat betaamt. Laat ons met vertrouwen vooruitzien op een voorspoedig einde van dien strijd, vertrouwende op die Hoogere Kracht, zonder wiens bijstand menschen wapens niets vermogen.

Aan den God onzer Vaderen dragen wij ootmaedig de rechtvaardigheid onzer zaak op. Hij beschermte het recht; Hij zegene onze wapenen;

Onder Zijne banier trekken wij ten strijde;

VOOR VRIJHEID EN VOOR VADERLAND!¹²⁷

---

¹²⁷ Sien Vrystaatse *Gouvernements Courant*, d.d. 13 Okt. 1899. Vgl. ook dr. N. J. van der Merwe, *Marthinus Theunis Steyn*, II, pp. 1-4, en dr. W. J. Leyds, *Tweede Verzameling*, II, pp. 70-73.

HOOFSTUK 5

DIE VOORAAND VAN DIE STRYD

1. DIE BRITSE KRYGSPLAN

Reeds sedert die mislukking van die Jameson-inval in 1896 het Groot-Brittanje voorbereidsels vir 'n oorlog teen die Boererepublieke getref en, met die oog daarop, sy troepemag in Suid-Afrika gedurende die tydperk 1896-1899 nie alleen geleidelik uitgebrei nie maar ook so goed as moontlik vir 'n oorlog toegerus.

Die Britse garnisoen in Suid-Afrika, wat op 1 Des. 1895 uit slegs 3,588 offisiere, onder-offisiere en manskappe met 6 veldkanonne bestaan het, is gedurende die daarop volgende 6 maande met 1,022 man en vir die tydperk 1 Jun. tot 1 Des. 1896 met nog 799 offisiere, onder-offisiere en manskappe aangevul, en het dus op 1 Des. 1896 reeds op 'n totaal van 5,409 troepe met 6 kanonne gestaan — afgesien van 'n troepeafdeling van 459 man wat in Matabeleland gestasioneer was. Gedurende die eerste helfte van 1897 is hierby nog 2,754 troepe met 18

kanonne gevoeg en gedurende die daarop volgende 6 maande 'n verdere 1,439, sodat op 1 Des. 1897 die totale getalsterkte van die Britse garnisoen in Suid-Afrika 9,593 offisiere, onderoffisiere en manskappe met 24 kanonne beloop het.¹

'n Voorstel om hierdie garnisoen verder uit te brei, is op 20 Apr. 1898 deur die Britse opperbevelhebber, lord Wolseley, gedoen, toe hy gevra het om die troepemag in die Kaapkolonie met ten minste een kavallerie regiment en drie batterye artillerie te versterk, “to make the force there complete in all arms”² maar geen verdere troepe vermeerdering het plaasgevind voor gedurende die voorjaar van 1899 nie, toe die mag tot 'n totale sterkte van 10,289 offisiere, onderoffisiere en manskappe met 24 kanonne

---

¹ Sien Cd. 1789, Report of His Majesty's Commissioners appointed to inquire into the military Preparations and other matters connected with the War in South Africa, p. 21.

² Ibid., p. 22, en Cd. 1790, Minutes of Evidence taken before the Royal Commission, vol. I, p. 367, vraag no. 8745.

opgestoot is.³ Dit is 3 maande later gevolg deur 'n verdere troepe versterking van 11,815 man met 36 kanonne, wat die sterkte van die Britse garnisoen in Suid-Afrika en op see, onderweg daarheen, op 1 Okt. 1899 op 22,104 offisiere, onderoffisiere en manskappe met altesaam 60 kanonne te staan gebring het.⁴

Al hierdie troepe wat sedert 1895 aan die Britse leër in Suid-Afrika toegevoeg is, is met slegs een oogmerk na Suid-Afrika gebring, nl. 'n oorlog teen die Boererepublieke — in die eerste plek teen die Suid-Afrikaanse Republiek, met wie Groot-Brittanje, soos aangetoon, sedert 1896 op 'n steeds toenemende gespanne voet begin verkeer het.⁵

---

³ Cd. 1789, Report of His Majesty's Commissioners appointed to inquire into the military preparations and other matters connected with the War in South Africa, p. 21.

⁴ Ibid.

⁵ Getuienis van veldmaarskalk lord Wolseley voor die Royal Commission on the War in South Africa op 27 Nov. 1902. Sien Cd. 1790, *Minutes of Evidence taken before the*

Die bogenoemde troepeversterkings, waardeur die Engelse garnisoen in Suid-Afrika tot 22,104 man aangegroei het, is deur die Britse leër owerhede meer as voldoende geag om die Britse kolonies by die uitbreek van so 'n oorlog teen invalle van die Boere te beskerm en die Britse belange in Suid-Afrika te beveilig.⁶

Groot-Brittanje se doel met die troepe was egter nie beperk tot die verdediging van die Britse kolonies of belange, wat inderdaad deur niemand bedreig is nie. Immers, nog die Transvaalse nog die Vrystaatse republiek het enige planne in die skild gevoer om die Britse kolonies, met wie hulle op goeie voet verkeer het, aan te val of die Britse belange aldaar aan te tas. Groot-Brittanje se doel was die verowering van die twee Boererepublieke wat deur middel van 'n politieke verband so nou

---

Royal Commission on the War in South Africa, I, pp. 363-365, vrae nos. 8701-8728.

⁶ Cd. 1789, Report of His Majesty's Commissioners appointed to inquire into the military preparations and other matters connected with the War in South Africa, pp. 26-27.

aan mekaar verbonde was dat 'n aggressiewe oorlog teen die een ook 'n oorlog teen die ander een sou beteken, en vir die doel sou 'n leër van 22,000 man — dit het die Britse krygs owerhede besef — ontoereikend wees. Hulle het dan ook reeds in Junie 1899 besluit om daarvoor 'n hele leërdienskorps en 'n kavalleriedivisie uit te rus.⁷

Lord Roberts was van oordeel dat so 'n leërdienskorps sommer onmiddellik, sonder enige voorafgaande versterking van die Britse garnisoen in Suid-Afrika, na Suid-Afrika gestuur moes word, maar die ander Britse krygs owerhede het van hom verskil. Hulle was daarvan oortuig dat die Boere nie dadeloos sou sit en toeskou dat die leërdienskorps na Suid-Afrika aangevoer word en hom aldaar gereedmaak om die offensief te neem nie, maar die uitsending van so 'n groot troepemag as 'n *casus belli* sou beskou, en dan die inisiatief sou neem om Kaapland en Natal so diep as wat hulle dit voordelig geag het binne te dring, desnoods tot aan die see. Daarom het hulle dit noodsaaklik geag om die Britse garnisoen in

---

⁷ *Ibid.*, p. 25.

Suid-Afrika eers sodanig te versterk dat dit in staat sou wees om grootskaalse invalle van die Boeremagte in die Britse gebied te verhinder, totdat die genoemde leërdienskorps en kavalleriedivisie in Suid-Afrika ontskeep en gereed sou wees om die veldtog ter verowering van die Republieke te begin.⁸

Oor die veldtogplan wat daar met die oog op die verowering van die Republieke gevolg sou word, is daar reeds gedurende die eerste helfte van 1899 besprekings gevoer, en vroeg in Junie 1899 deur die Britse leerleiding beslis — dus onmiddellik na afloop van die Bloemfonteinse konferensie en meer as vier maande voor die uitbreek van die oorlog. Die besluit, wat na sorgvuldige oorweging geneem is, was dat

“the main line of advance against the Transvaal should be based on the Cape Colony, and should follow generally the line of

---

⁸ *Ibid.*, pp. 24-28.

railway through the Orange Free State to Johannesburg and Pretoria”⁹

Die rede waarom die keuse op hierdie roete geval het, is omdat dit, ofskoon veel langer as die enigste ander roete wat gevolg kon word, nl. die deur Natal, by verre die maklikste en veiligste was. Terwyl die roete deur die Kaapkolonie vanuit drie hawens en deur drie hoof spoorweglyne gevoed kon word, was die roete deur Natal vir sy toevoer van slegs een hawe, nl. Durban, en een spoorweglyn afhanklik. Voorts het die roete deur Kaapland oor ’n uitgestrekte oop vlakte geloop, terwyl die weg deur Natal oor ’n wye, maklik verdedigbare bergagtige terrein na die Transvaal en Vrystaat gegaan het — ’n terrein wat uitmuntend by die vegmetodes van die Boere aangepas het en slegs oorgesteek sou kon word oor die lyke van baie soldate heen.¹⁰ Die Britse leerleiding het dus vooraf besluit om vir die offensief teen die twee Boererepublieke die roete

te volg wat vanuit Kaapland oor die Vrystaat gegaan het, en het ook sy voorbereidsels vir die stryd met die oog daarop getref.

Een ernstige moeilikheid het die Britse leerleiding egter verhinder om sy voorgenome veldtog teen die Republieke onmiddellik vanuit die Suide te onderneem, nl. ’n gebrek aan ’n toereikende getal troepe en krygstuig op Suid-Afrikaanse bodem.

Troepe om die Republieke spoedig te verower, was daar in oorfloed. Soos reeds aangetoon, het Groot-Brittanje en sy kolonies met die aanvang van Oktober 1899 oor ’n gesamentlike leërmag van minstens 1,053,865 man beskik, wat in die veld gestoot kon word,¹¹ maar ... daardie troepe was, afgesien van die 22,104 man wat, soos bo vermeld, toe in Suid-Afrika of onderweg daarheen was, oor die aardbol versprei. Die leërdienskorps en kavalleriedivisie wat vir ’n offensief nodig geag is, sou eers na Suid-Afrika aangevoer moes word — ’n proses wat ’n paar weke sou duur — en dit was vir die Britse

---

⁹ Britse amptelike History of the War in South Africa, I, p. 40.

¹⁰ Ibid.

---

¹¹ Sien hoofstuk I hiervoor.

leërleiding duidelik dat die Boere nie dadeloos sou toeskou hoe die Britse militêre voorbereidsels ter verowering van hul republieke steeds vorder nie. Hulle sou, met die oog op selfbehoud, self die inisiatief neem en oorlog verklaar. Die inisiatief sou dus, vir die eerste paar weke na die oorskakeling van die politieke na die militêre stryd en totdat Engeland voldoende troepe en oorlogstuig in Suid-Afrika aan wal kan sit om sy voorgenome veldtog te begin, in die hande van die Boere berus.

Hoe die Boere daardie inisiatief sou gebruik, het die Britse leërleiding natuurlik nie vooraf geweet nie; en dit het hulle voor 'n moeilike probleem geplaas oor hoe die troepe in Suid-Afrika gestasioneer moes word om die Britse belange op die doeltreffendste wyse te beskerm.

Die afdeling Inligting van die “War Office” het nie nagelaat om die toestand in Suid-Afrika noukeurig dop te hou en rapporte daaroor feitlik

weekliks aan die Britse “War Office” sowel as aan die Koloniale kantoor te besorg nie.¹²

Reeds heel vroeg, nl. in Junie 1896, het hierdie afdeling by die “War Office” aan die hand gedoen dat die moontlikheid van 'n Boere-inval in Natal by die uitbreek van 'n oorlog ernstige aandag moes geniet; want nie alleen het die Boere Natal beskou as hul regmatige eiendom “by right of first occupation” nie, maar “Durban would give them a seaport which they greatly coveted”. Hulle het dus daarop aangedring dat daar aan die Britse bevelhebber in Suid-Afrika instruksies gegee moes word met betrekking tot die stellings wat in Natal ingeneem moes word in geval van 'n skielike aanval op die gebied, en dat maatreëls ook getref moes word vir die beskerming van die brûe oor die Oranjerivier, wat van groot strategiese waarde was.¹³

---

¹² Sien Cd. 1789, Report of His Majesty's Commissioners appointed to inquire into the military preparations and other matters connected with the War in South Africa, p. 153, Appendix A, Statement of the Intelligence Division.

¹³ Ibid.

In Sept. 1898 het hulle weer die oordeel uitgespreek dat, ofskoon die Boere 'n mag van 27,000 man vir offensiewe optrede kon organiseer en reeds planne daarvoor in Pretoria opgestel het, die Republieke hul offensiewe bedrywighede by die uitbreek van 'n oorlog sou beperk tot 'n aanslag op Kimberley en die besetting van die noordelike driehoek van Natal. Vanuit hierdie gebiede sou hulle dan invalle met kommando's van 2,000 tot 3,000 man in verskillende ander rigtings onderneem, en die Britse leerleiding moes dus hom veral voorberei om teen die invalle ("raids") op te tree.¹⁴

Met hierdie wenke in besit, het die Britse leerleiding sir William Butler, die Britse opperbevelhebber in Suid-Afrika, op 21 Des. 1898 gelas om, op grond van die inligting en wenke wat in Sept. 1898 aan die "War Office" verskaf is, die reëlins wat hy die beste geag het vir die verdediging van die grens tussen die Britse en republikeinse grondgebied aan die "War Office" voor te le, en te rapporteer hoe hy die

troepe waaroor hy beskik het, sou versprei in geval van 'n oorlog met die twee Republieke. Aangesien Groot-Brittanje geen vrees vir 'n inval in Basoetoland gekoester het nie en Suid-Rhodesië vir sy verdediging op sy eie plaaslike troepe sou moes staatmaak, moes Butler hom in verband met die opstel van sy planne beperk tot (a) die gedeelte van die grens tussen die Oranjerivierbrug en die Vaalrivier, wat geen natuurlike beskerming geniet het nie en dus maklik binnegeval kon word, (b) die Oranjerivier grens oos van die Oranjerivier brug tot aan Basoetoland, en (c) die driehoek in Noord-Natal waarvan Charlestown die toppunt en 'n lyn vanaf Mont-Aux-Sources na die Mtonjaneni distrik van Zoeloeland die basis was. Daarby moes hy in gedagte hou dat die Oranjerivier, afgesien van by die onderskeie brûe, gedurende die eerste kwartaal van die jaar geheel onpassabel en op ander tye moeilik passabel was, weens dryfsand en omdat die rivier dikwels skielik afgekam het; verder dat die Drakensberg passe — met uitsondering van Vanreenenspas en Laingsnek wat groot taktiese voordele aan die Boere gebied

---

¹⁴ Ibid.

het, omdat groot kommando's, vergesel van konvoie, daar kan deurtrek — slegs geskik was vir strooptogte ("raids"). Voorts moes hy by die beplanning van die maatreëls vir die "first or defensive stage of the campaign" die feit in ag neem dat, ofskoon die defensiewe magte in Natal en Kaapland vanweë die aard van die terrein tussen die twee kolonies buite voeling met mekaar sou wees en dus van verskillende basisse af sou moes opereer, "an offensive advance will ultimately be undertaken, as soon as sufficient forces have arrived".¹⁵

Eers op 12 Jun. 1899, nadat hy telegrafies aangemaan is, het Butler geantwoord dat hy, in geval van oorlog, die troepe in Natal in twee dele sou verdeel. Die een deel sou hy te Dundee-Glencoe stasioneer, met die opdrag om patrollies ooswaarts na the Buffelsrivier, noordwaarts na Ngagane en weswaarts na die Drakensberg passe te stuur. Die ander deel sou hy te Ladysmith plaas en aan hulle opdra om die troepe te Glencoe te

---

¹⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 35-38.

ondersteun en die Biggarsberg linie te hou, of, wanneer omstandighede dit noodsaaklik sou maak, teen Vanreenenspas te opereer. Met die klein getal troepe in Kaapland sou hy trag om die belangrike spoorwegstasies De Aar, Noupoot en Molteno of Stormberg te hou, met sterk afdelings by Oranjerivierstasie en moontlik by Kimberley, en buiteposte te Colesberg, Burgersdorp en Philipstown.¹⁶

Hierdie voorstel, om swak troepeafdelings op verskillende punte digby die grense van die Republieke te stasioneer, het by die Britse leër-owerheid in die smaak geval. Hulle het daarin die moontlikheid bespeur om die aandag van die Boere na verskillende rigtings af te lei vanwaar geen werklike gevaar gedreig het nie, en die Boeremagte aldus te verdeel, en hulle het dan ook besluit om dit onverwyld op te volg. Met die oog daarop is dan ook in Julie 1899 aan kol. R. S. S. Baden-Powell opdrag gegee om, ten einde die Boere se aandag by die uitbreek van die oorlog ook na die Noorde toe af te lei, 'n mag in Suid-

---

¹⁶ *Ibid.*, pp. 38-39.

Rhodesië op die been te bring om die Transvaalse noordelike grens te bedreig. Verder moes hy 'n berede infanteriekorps organiseer wat met Mafeking as basis 'n bedreiging vir die Transvaalse westelike grens sou vorm, en die Boere sou noodsaak om ook aandag aan die beskerming van dié grens te bestee. Daardeur, en deur die verspreiding van die troepe in Kaapland en Natal volgens Butler se voorgestelde plan, sou — so het die Britse leërowerheid gehoop — die Boerestrydkragte in verskillende afdelings verdeel word om teen die verskillende troepeversamelings op te tree wat hul grense dan vanuit alle windrigtings sou bedreig, en sou hul aandag afgelei word van die eintlike punt van gevaar, nl. die Suide, vanwaar die Engelse van plan was om hul offensief met die oog op die verowering van die Republieke te loods.¹⁷

In hierdie opset het hulle uitstekend geslaag. Die leërleiding van die Republieke het hom deur die Engelse taktiek volkome laat verskalk. Hy het sy oë gevestig gehou op die Britse troepe

versamelings ten ooste en ten weste, en in 'n mate ook op die ten noorde van die twee Boerestate, en geen rekening gehou met die eintlike punt van gevaar vir die Republieke, nl. die Suide nie.

2. POSISIES VAN BRITSE EN BOEREMAGTE, 11 OKT. 1899

In die besef dat die noordelike driehoek van die kolonie Natal, wat sowel aan die Transvaal as aan die Vrystaat gegrens het, die meeste bloot gestaan het aan 'n inval van die Republikeinse kommando's, het die Britse leërleiding sy aandag, gedurende die laaste paar maande voor die uitbreek van die oorlog, hoofsaaklik aan die verdediging van die gebied gewy. Dit was noodsaaklik en die Boere moes dit as vanselfsprekend aanvaar het, want nie alleen het die gebied die belangrike Dundee steenkoolvelde bevat nie, maar dit was ook 'n vooruitstrewende landbou- en veeteelt streek — 'n aanloklike prooi vir enige veroweraar — en 'n basis vanwaar sonder moeite teen Pietermaritzburg, en selfs Durban, opgeruk kon word. Groot Brittanje

---

¹⁷ *Ibid.*, p. 39.

kon dus nie die risiko waag om dit te verloor nie. Met die oog op bostaande oorwegings en ten gevolge van die sterk aandrang van die Natalse Regering — wat seker was dat die Boere die gebied, wat sestig jaar tevore aan hulle behoort het voor dit deur Engeland verower is, kragdadig sou binneval met die doel om dit te herower — het die Britse leerleiding dus byna vyf agstes van sy strydkragte in Suid-Afrika aan die verdediging van Natal bestee. Dit het bestaan uit sowat sestion duisend manskappe met ses batterye *Royal Field Artillery* en een battery bergartillerie wat, onder bevel eers van genl.-maj. sir W. P. Symons, later vervang deur lt.-genl. sir George White, hoofsaaklik te Ladysmith en in die gebied ten noorde daarvan tot digby die grense van die Republieke gestasioneer is, soos verder in die hoofstukke oor die stryd aan die Natalse front uiteengesit sal word.¹⁸

Die doel van die Britse leerleiding met hierdie troepemag was, soos reeds vermeld, defensief

---

¹⁸ Britse amptelike History of the War in South Africa, I, p. 40.

van aard. Die owerhede van die twee Republieke het dit egter nie so vertolk nie. Hulle het hierdie troepeafdeling in Natal beskou as die voorpunt van die groot Engelse leer wat bestem was om die Republieke te kom verower en het derhalwe ook die grootste deel van hul gesamentlike krygsmag, nl. sowat 17,500 manskappe, hier aan die Natalse grens saamgetrek, met die doel om by die uitbreek van die stryd op die Britse troepe — eenhede anderkant die grens toe te tas, en dié onskadelik te probeer maak.¹⁹

Vervolgens het die Britse leerleiding 'n onbeduidende troepemag op die westelike, noordwestelike en noordelike Transvaalse grense geplaas, ander aanvoering van kol. R. S. S. Baden-Powell, wat sy hoofkwartier te Mafeking gehad het, met die doel om so 'n sterk Boerekommando as wat moontlik was na daardie gebiede toe af te lei.²⁰ Ook in hierdie opset het hulle geslaag. Die Boere het die troepemag, met die ware sterkte

---

¹⁹ Sien vorentoe, hoofstuk VI.

²⁰ Britse amptelike History of the War in South Africa, I, p. 39.

waarvan hulle onbekend was, as 'n ernstige bedreiging vir daardie grense beskou, veral omdat gevrees is dat die troepe maklik die samewerking van die vyandiggesinde Bantoestamme in Betsjoeanaland-Protektoraat en in Rhodesië kon verkry. Daarom het hulle 'n gans te ruim gedeelte van hul eie strydkragte op die betrokke grense geplaas om die genoemde troepe uit te wis en die Bantoes in bedwang te hou. Dit het uit twee afdelings bestaan, t.w. 'n mag van sowat 6,000 man, saamgestel uit die verskillende Wes-Transvaalse kommando's wat, onder die opperbevel van genl. P. A. Cronjé, op verskillende punte aan die Wes-Transvaalse grens geplaas is,²¹ en 'n mag van 1,700 man uit die Noord-Transvaalse kommando's, Waterberg en Soutpansberg, wat onder aanvoering van genl. F. A. Grobler aan die Noord-Transvaalse grens gestasioneer is.²²

Ten derde het die Britse leerleiding 'n sterk troepemag — wat, saam met die troepe wat plaaslik aangewerf is, ongeveer 5,000 man sterk

was, met etlike kanonne — te Kimberley op die Vrystaatse westelike grens geplaas, omdat geglo is dat, as die Boere van hul inisiatief gebruik sou maak om die diamantstad in te neem, wat ook die vernaamste industriële sentrum in Noord-Kaapland was, dit 'n politieke fiasko in die Kaapkolonie sou veroorsaak. Dit kon die Britse krygskanse — ten seerste benadeel, en Kimberley moes dus tot elke prys verdedig word.²³

Hierdie sterk troepemag het, tesame met 'n troepemag van 1,200-1,300 man by Oranjerivierstasie, sowat 70 myl verder suid en geleë op die verste westelike hoek van die Oranje-Vrystaat, dadelik die aandag van die Vrystaatse Regering getrek, wat hierdie twee Britse troepemagte op die hoofspoorlyn na Kaapstad as 'n ernstige bedreiging vir die Vrystaatse westelike grens beskou het. Hulle het gelyk na die voorste afdelings van 'n baie sterk troepemag wat vanuit die Kaapstadse hawe in aantog was om die Vrystaat vanuit die weste binne te val en te verower. Derhalwe het

---

²¹ Sien vorentoe, hoofstuk 16.

²² Sien vorentoe, hoofstuk 17.

---

²³ Britse amptelike History of the War in South Africa, I, p. 48.

die Vrystaatse owerheid ook 'n baie ruim persentasie van sy eie strydkragte vir die beskerming van sy wesgrens afgesonder. Dit het bestaan uit sowat 4,800 man uit die kommando's Fauresmith, Jacobsdal, Bloemfontein, Ladybrand, Boshof en Hoopstad, wat, ander aanvoering van hoofkmdt. C. J. Wessels en kmdt. J. Prinsloo, te Boshof en Jacobsdal onderskeidelik gestasioneer is met die doel om die strydmagte wat die grens vanuit Kimberley en Oranjerivierstasie bedreig het, onskadelik te maak en die Republieke teen invalle vanuit Griekwaland-wes te beskerm.²⁴

Oor die verdediging van die noordelike grens van die Kaapkolonie het Groot-Brittanje hom nie besorg gemaak nie omdat hy — ten spyte van sy vooroorlogse propaganda aangaande die groot “Dutch conspiracy” wat daar in Suid-Afrika teen die Engelse bewind sou bestaan het en van die planne van die Boere om Kaapland by die Republieke aan te heg — geen grootskaalse inval

---

²⁴ Sien vorentoe, hoofstuk 16; ook Leyds 709, p. 156, Telegram no. 13 dd. 20 Okt. 1899, van pres. Steyn aan pres. Kruger.

van die Republikeinse magte in die gebied van die Kaapkolonie gevrees het nie.²⁵ Noord-Kaapland kan egter nie heeltemal sonder troepe gelaat word nie, omdat die Britse owerheid gevrees het dat, in die geval, die talle “dislojale” koloniste in die gebied hulle by die Republikeinse krygsmagte oorkant die grens, met wie hulle sterk simpatie gehad het, sou gaan voeg, en dat die “lojaliste”, wat die minderheid uitgemaak het, paniekbevange na die suide van Kaapland sou vlug. Met die oog hierop het die Britse leerleiding toe besluit om op 'n paar punte in Noord-Kaapland enkele kleiner troepeafdelings te plaas. Hul taak sou wees om die aansluiting van “dislojale” koloniste by die Boerestrydmagte te ontmoedig en teen te gaan, vertrou by die lojaliste in te boesem, en te waak teen “raiding parties”, wat die gebied vanuit die Republieke sou probeer binnetrek en die lojale inwoners met skrik sou vervul. Hierdie troepe poste sou ook dien ter beskerming van die spoorweglyne vanaf die onderskeie Kaapse

---

²⁵ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 40-41.

hawens Oos-Londen, Port Elizabeth en Kaapstad, wat met die oog op die voorgenome Britse offensief uiters belangrik was. Tewens sou hulle vooruitgeskove basisse vorm vir die groot ekspedisie leer uit die Britse Ryk, wat die Republieke, volgens die Britse veldtogplan, vanuit Kaapland moes verower.²⁶

Die punte wat met hierdie doel voor oë deur die toenmalige Britse opperbevelhebber in Kaapland, genl. sir F. W. Forestier-Walker, uitgekies is, was, behalwe Oranjerivierstasie waar, soos reeds vermeld, 'n troepemag van 1,200 tot 1,300 man geplaas is om die lang treinbrug oor die Oranjerivier te beskerm, die strategiese spoorweg aansluitingspunte De Aar, Noupoot en Stormberg. Op 11 Okt. 1899, die dag met die uitbreek van die oorlog, was die Britse strydmagte as volg oor hierdie vier punte versprei:

By Oranjerivierstasie was 1,200 tot 1,300 man, saamgestel uit vier kompanies van die 1st Loyal North Lancashire regiment, vier kompanies van

die 1st Royal Munster Fusiliers, die berede kompanies van elkeen van die twee voornoemde bataljons, 'n seksie *Royal Engineers*, en 'n seksie van die *Royal Garrison Artillery* met twee negeponder skeepskanonne.

Sewentig myl verder suid by die aansluiting De Aar, die beheer waarvan lewensbelangrik vir die welslae van die voorgenome Engelse offensiewe operasies uit die Suide was, is 1,350 tot 1,450 troepe geplaas, bestaande uit die 1st Northumberland Fusiliers met insluiting van die berede kompanie van die regiment, vier kompanies van die 2nd King's Own Yorkshire Light Infantry, en twee seksies *Royal Engineers*.

Te Noupoot wat, met die oog op die voorgenome Engelse offensief uit die Suide, net so belangrik as De Aar was, aangesien sowel die hoofspoorlyn tussen Kaapstad en Bloemfontein as die tussen Port Elizabeth en Bloemfontein daaroor gegaan het, is 'n troepemag van 600 tot 700 manskappe met twee negeponder-kanonne gestasioneer, bestaande uit vier kompanies van die 2nd Royal Berkshire regiment, die berede kompanie van die

---

²⁶ Sien *Ibid.*, pp. 40-43.

2nd King's Own Yorkshire Light Infantry, 'n seksie *Royal Engineers*, en 'n seksie van die *Royal Garrison Artillery*; terwyl op Stormberg, wat die aansluiting was van die spoorweë tussen Oos-Londen en Bloemfontein, 'n mag van sowat 600 tot 700 manskappe met twee negeponder skeepskanonne geplaas is, saamgestel uit vier kompanies en die berede kompanie van die Royal Berkshire regiment, die 29ste kompanie *Royal Engineers* en 'n seksie van die *Royal Garrison Artillery*.²⁷

Afgesien van die troepemag te Oranjerivierstasie wat, net soos die troepemag te Kimberley, deur die Vrystaatse owerheid as 'n ernstige bedreiging vir die Vrystaatse westelike grens beskou is, het die troepe in die Suide, wat te Noupoot, De Aar en Stormberg, verder van die Vrystaatse suidelike grens verwyder, geplaas was, nie veel aandag van die Vrystaatse owerheid of die leerleiding van die verbonde Republieke geniet nie. Hulle is deur die Republieke aangesien as

bedoel om die belangrike spoorweginstansies in Noord-Kaapland te beskerm, en 'n wakende oog op die bevolking van die gebied te hou, wat die Boere in die Republieke besonder simpatiek gesind was, en daar is nie vermoed dat hulle inderdaad die voorpunt was van die leërmag wat bestem was om die Republieke te verower nie. Hulle is, vanweë hul geringe getalsterkte, aangesien as 'n mag wat met suiwer defensiewe oogmerke op die betrokke spoorweginstansies geplaas is, en daar is dus nie ernstig met hulle rekening gehou nie.

Die gevaar het natuurlik bestaan dat hierdie troepe, na die vertrek van die Boerekommando's vir diens aan die oostelike en westelike grense van die Vrystaat, sporadiese invalle in die land kan doen om die oorlogspoging van die Republieke op die wyse te bemoeilik, en die Vrystaatse suidelike grens kan dus nie heeltemal onbewaak gelaat word nie. Die burgers van die Vrystaatse suidelike distrikte, Philippolis, Bethulie, Rouxville en Caledonrivier — wat, volgens die Britse amptelike *History of the War*,

---

²⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 42-43 en 455.

gesamentlik sowat 2,500 men sterk was²⁸ — is dus vir die bewaking van die grens gebruik. Hulle is in drie afdelings by die vernaamste oorgange oor die Oranjerivier gestasioneer as volg:

(a) By die brug naby Aliwal-Noord, met die doel om te waak teen 'n inval van die troepe by Stormberg, een derde van die bogenoemde burgermag, ander die bevel van hoofkmdt. J. H. Olivier en kmdt. Swanepoel.

(b) By die brug te Bethulie, met die doel om te waak teen invalle van die troepe by Stormberg en Noupoot, 'n burgermag van omtrent dieselfde grootte, onder opperbevel van Olivier en onder

---

²⁸ Wat die sterkte was van die burgers wat uit die distrikte gekommandeer was, kon nie uit die argiefstukke vasgestel word nie. Die syfer wat hier deur die Britse amptelike *History of the War* (I, p. 50) gegee word, is blykbaar, eweas die syfer wat deur die bron i.v.m. die sterkte van die ander Vrystaatse kommando's gegee word, uit die Vrystaatse oorlogstukke wat in Britse hande geval het, opgediep.

aanvoering van kmdt. Swanepoel en Du Plooy; en

(c) By die brug te Norvalspont, met die oogmerk om enige aanslag vanaf Noupoot of De Aar die hoof te bied, 'n burgermag van omtrent dieselfde grootte, aangevoer deur hoofkmdt. E. R. Grobler.²⁹

Hierdie kommando's moes met mekaar saamwerk en mekaar ondersteun en kon, in geval van hoë nood, ook die hulp inroep van 'n Vrystaatse kommando wat op die grens van Basoetoland aan die oostekant van die Republiek geplaas is om te waak teen invalle uit dié Britse gebied, en tegelykertyd 'n oog oor die Basoeto's aldaar te hou.³⁰

Oor die troepe te Oranjerivierstasie het hierdie kommando's op die suidelike grens nie nodig gehad om hulle te bekommer nie. Hulle is deur die Vrystaatse leerleiding beskou as 'n deel van

---

²⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 50.

³⁰ Ibid.

die mag wat die Vrystaatse westelike grens vanuit Kimberley bedreig het, en die taak om hulle in bedwang te hou en uiteindelik te vernietig, is dus op die skouers van die kommando's geplaas wat die Britse garnisoen in Kimberley onskadelik moes maak. 'n Afdeling van hierdie kommando's is dan ook, nadat 'n begin gemaak is om die troepe in Kimberley te isoleer, gedurende die eerste paar dae na die uitbreek van die oorlog onder aanvoering van kmtd. Van der Merwe suidwaarts na Belmont gestuur, en daar gestasioneer met die spesiale doel om 'n oog op hierdie troepe te Oranjerivierstasie te hou.³¹

By die verdeling en uitplasing van hul strydmagte het die Republieke, wat geen offensiewe nie dog alleen defensiewe oogmerke gekoester het, hulle dus laat lei deur die wyse waarop die Britse leerleiding sy krygsmagte in Suid-Afrika

gestasioneer het, sonder om rekening te hou met die veldtogplanne wat die Engelse vir die toekoms beraam het. Sodoende het hulle pragtig in die hande van hul teenstanders gespeel. Op die maklik verdedigbare punte, bv. aan die Natalse grens, waar klein burger wagposte in goeie stellings geplaas, voldoende was om die Britse strydkragte teenoor hulle te stuit, het hulle, daar hulle die bedoelings van die Britse leerleiding verkeerd vertolk het, die grootste en bes toegeruste deel van hul eie krygsmag gestasioneer, met die doel om die vyandelike troepe poste uit te wis wat geen besondere gevaar vir die Republieke geskep het nie dog slegs met defensiewe oogmerke daar geplaas was; en op die punte, veral aan die suidelike grens, waar hulle onverwyld en kragdadig moes toegeslaan het en waar hulle ook met baie groot sukses kan toegeslaan het, het hulle slegs swak afdelinkies van hul leërmag gestasioneer, met die doel om 'n paar skynbaar geïsoleerde troepe poste dop te hou, wat inderdaad die voorpunt gevorm het van die groot Britse ekspedisie leer wat vir die verowering van die Republieke bestemd was.

---

³¹ Sien Leyds, 709, pp. 62 en 156, Telegramme no. 11 d.d. 16 Okt. 1899 en no. 13 d.d. 20 Okt. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, en Leyds, 709, p. 123, Telegram no. 4 d.d. 19 Okt. 1899, van hoofkmtd. Wessels aan genl. P. A. Cronjé.

Slegs op twee punte aan die uitgestrekte grens van die twee Republieke is Boerekommando's op plekke geplaas wat nie regstreeks deur een of ander Britse troepemag bedreig is nie, en die doel met die besetting van die twee punte was ook suiwer defensief van aard, nl. om te waak teen onverwagte invalle in die Republieke oor Basoetoland, Zoeloeland, Tongaland en Swaziland, en Portugees Oos-Afrika. Die twee punte was die grens van Basoetoland, waar 'n afdeling van die kommando's uit die suidelike distrikte van die Vrystaat, volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* sowat 1,000 man sterk, geplaas is om 'n wakende oog oor Basoetoland te hou,³² en die grens tussen Swaziland en die Suid-Afrikaanse Republiek, waar, onder die bevel van genl. S. W. Burger, die burgers van die kommando's Lydenburg, Carolina, Piet Retief en Swaziland, altesaam 1,500-2,000 man, posgeneem het om teen

---

³² Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 50.

moontlike invalle vanuit die Portugeese gebied en die suid daaraan geleë Bantoegebiede te waak.³³

Die vraag doem op waarom die Boere nie, toe dit geblyk het dat oorlog onvermydelik was, van hul inisiatief gebruik gemaak het om nie alleen Natal nie maar veral die swak verdedigde Kaapland kragdadig binne te val, desnoods tot digby die onderskeie hawens, en die verbindingslinies te vernietig nie — veral die spoorweglyne, waarvan die Engelse so diep afhanklik was vir die aanvoer van hul troepe en krygsvoorrade met die oog op hul voorgenome offensief. Die Afrikaners in Noord- en Noordwes-Kaapland was hulle uiters simpatiek gesind en sou hulle in die geval ongetwyfeld in groot getalle by die Boereleërs gevoeg het. Afsien van ander militêre voordele, sou die Republieke dus ook die addisionele

---

³³ Sien Leyds, *Tweede Verzameling*, I, band 1, p. 43, Brief van F. W. Reitz aan Gesant, d.d. 9 Okt. 1899; ook *Staatsalmanak voor de Zuid-Afrikaansche Republiek*, p. 51. Die bewering van Nierstrasz (II band 2, p. 537) dat Burger oor 3,000 man beskik het, is verkeerd.

voordeel van 'n veel sterker leër kon geniet het om die vyand mee aan te durf.

Deur so 'n optrede sou die Boere die hele Britse oorlogspoging kon lamgelê en dit vir die Engelse oneindig moeiliker, indien nie onmoontlik nie, gemaak het om die twee Boerestate te verower. Generaals De Wet en De la Rey, twee van die Republieke se aller knapste aanvoerders, het dit reeds vroeg in die oorlog ingesien en daarom by genl. Cronjé — die opperbevelhebber in die sektor waar hulle diens gedoen het — daarop aangedring om toegelaat te word om met 1,500 man verder suidwaarts in die rigting van Hopetown en De Aar te gaan opereer met die doel om die Britse spoorwegverbindings te gaan opbreek, 'n versoek wat genl. Cronjé egter nie wou toestaan nie.³⁴

Die antwoord is dat so 'n kragdadige invalsbeweging in die Britse kolonies egter nie net voordele gebied het nie. Daar was ook nadele aan

verbonde. Die eerste was dat dit die verbindingslinies van die Boere baie sou verleng en die proviand voorsiening aan die Boeremagte diep in die Britse gebiede heelwat sou bemoeilik het. In die tweede plek sou die Engelssprekende bevolking van Natal, en ook die sterk Britse element wat veral in die suidwestelike, die suidelike en die oostelike dele van die Kaapkolonie gewoon het, hulle met net so veel geesdrif verset het teen Boeremagte wat daardie gebiede binnegetrek het as wat die Afrikaanse element in Noord-Kaapland dit sou gesteun het, sodat die militêre voordeel wat die Boere deur die steun van die Afrikaners sou kry, in 'n ruime mate deur die teenstand van die Engelssprekendes uitgewis sou word; en hierin sou laasgenoemde heelwaarskynlik ook die hulp geniet van die Kaapse inboorlinge, veral die Bantoestamme in Oos-Kaapland. Wat egter by die owerhede van die Republieke die swaarste geweeg het toe hulle besluit het om (lie Britse gebiede nie dieper binne te dring as wat nodig was om die troepe te beveg wat hul grense bedreig het en diegene wat daarheen in aantog was nie, was sedelike en

---

³⁴ Sien C. R. de Wet, *De Strijd tussen Boer en Brit*, p. 30.

politieke oorwegings. Hulle wou hul ingenome standpunt dat hulle slegs defensief opgetree het vir die handhawing van hul onafhanklikheid teen 'n aggressor wat die stryd op hulle afgedwing het, daadwerklik uitlewe. Indien hulle van hul inisiatief by die uitbreek van die stryd gebruik sou gemaak het om die Britse kolonies kragdadig binne te val en tot by die see te probeer deurdring, sou hulle nie meer die rol van verdedigers van hul onafhanklikheid gespeel het nie, maar wel die van aggressors wat daarop uit was om die Britse kolonies te verower. So ten minste sou dit vir die wêreld lyk. Dan sou die Britse leidsliede geregverdig gewees het om hulle aan die wêreld as aggressors voor te hou, soos hulle, onmiddellik na die uitreiking van die ultimatum — toe die Republieke, met die oog op selfbehoud, aanvallend opgetree het — probeer doen het, en sou hulle veel van die simpatie verbeur het wat hulle in alle lande van die wêreld, met insluiting van Groot-Brittanje, geniet het. Veral sou hulle, deur so 'n optrede, dit vir die pro-Boere in Engeland en elders in die Britse wêreld onmoontlik gemaak het om langer vir hul belange

te stry. Intendeel, hulle sou daardie pro-Boere dadelik in die arms van die oorlogsparty gedryf het. Deur so 'n kragdadige inval in die Britse kolonies sou hulle hulself dus op politieke terrein veel meer skade berokken het as die militêre voordele wat so 'n inval aan hulle sou besorg.

Daarom het hulle, nadat die saak, volgens verklaring van 'n Volksraadslid, P. C. Joubert, ook in 'n geheime sitting van die Volksraad van die Suid-Afrikaanse Republiek oorweeg is,³⁵ besluit om hul inisiatief alleen te gebruik om, ter beskerming van hul bedreigde onafhanklikheid, die Britse troepe, wat ter verowering van die Republieke aan hul grense geplaas is, daar te probeer uitwis of verdryf — aangesien die Britse Regering hulle nie vrywillig wou wegneem, soos in die ultimatum van 9 Okt. 1899 versoek is nie³⁶ — en om alle verdere troepeversterkings, wat intussen teen hulle sou opruk, op strategiese punte binne die Britse gebied die hoof te bied. Dit was

---

³⁵ Die verklaring berus in die Transvaalse Argief. Die notule van die vergadering kon nie teruggevind word nie.

³⁶ Sien pp. 137-139 hierbo.

die Boere se hele “plan of campaign”³⁷ Daarom het hulle, by die verdeling en uitplasing van hul strydkragte aan die verskillende grense soos hierbo uiteengesit, hulle dan ook laat lei deur die wyse waarop die Britse leerleiding sy strydmagte in Suid-Afrika op die vooraand van die oorlog teenoor die grense van die Republieke gestasioneer het.

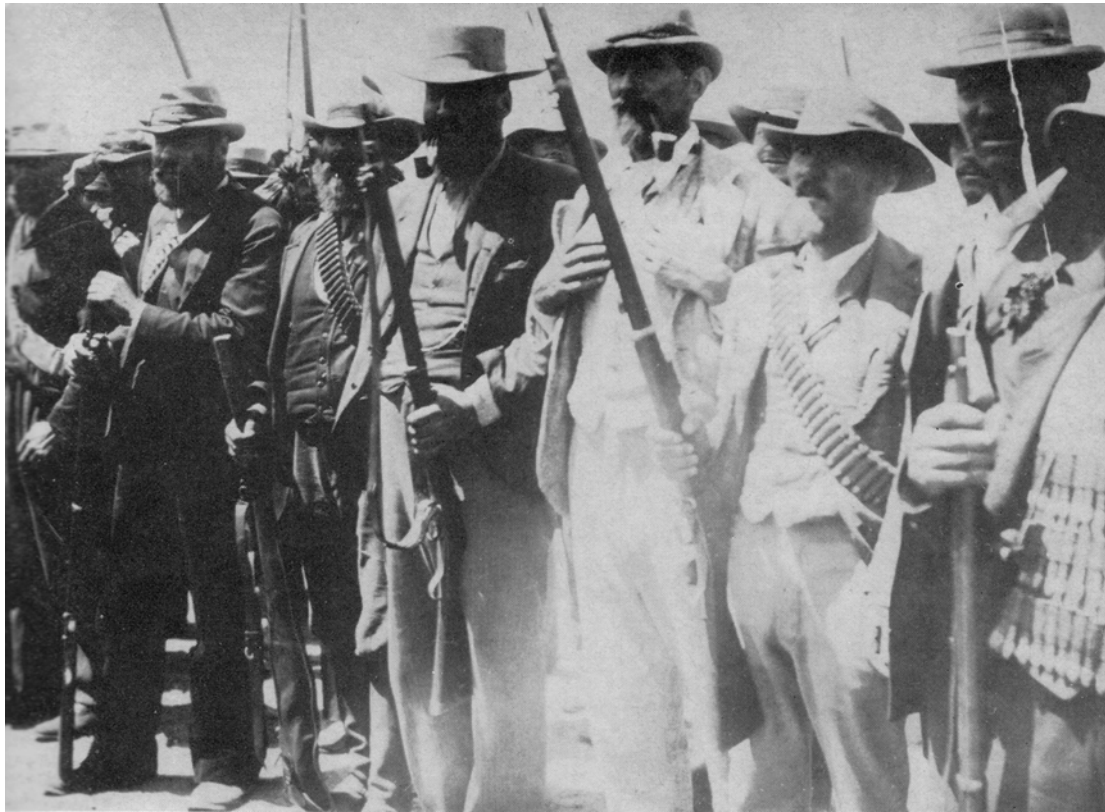
Die stryd sou dus aan vier fronte gelyktydig aangevang word, t.w. 1. die Natalse front, waar die hoof magte van die twee vyandige leërs teenoor mekaar geplaas is; 2. die Westelike front, wat in twee dele verdeel was, t.w. (a) die Transvaalse gedeelte, waar die Britse troepemagte Mafeking en elders in Betsjoeanaland-Protectoraat teenoor die Wes-Transvaalse kommando's te staan sou kom, en (b) die Vrystaatse gedeelte, waar die Britse magte te Kimberley en elders in Griekwaland-wes die stryd met die Vrystaatse magte van hoofkmdt. Wessels

en kmdt. Prinsloo sou aanknoop; 3. die Noordelike front, waar die Britse mag — ten noorde van die Limpopo dit met genl. Grobler se kommando's, Waterberg en Soutpansberg, sou moes uitveg; en 4. die Suidelike front, waar die Britse troepemagte in Noord-Kaapland teenoor die Vrystaatse magte van hoofkmdt. Grobler en Olivier en kmdt. Swanepoel te staan sou kom.

Die gesamentlike sterkte van die Boeremagte aan hierdie vier fronte het, — teen 11 Okt. 1899, sowat 32,500 man beloop, as volg bereken: aan die Natalse front, 17,500 man, aan die Wes-Transvaalse front, 6,000 man, aan die Wes-Vrystaatse front, 4,800 man, aan die Noordelike front, 1,700 man en aan die Suidelike front 2,500 man. Afgesien hiervan is, soos hierbo vermeld, 1,500-2,000 man in Oos-Transvaal gestasioneer om te waak teen onverhoedse aanvalle deur die Portugese en aanliggende Bantoegebiede, en 1,000 man op die Basoetolandse grens geplaas om dit te bewaak, sodat die twee Republieke gesamentlik 32,000-35,000 man in die veld had.

---

³⁷ Sien Leyds, *Tweede Verzameling*, I, Eerste band, no. 28, Brief van staatskr. F. W. Reitz aan Gesant van die S.A. Republiek, d.d. 1 Okt. 1899.

Lede van 'n burgerkommando, toegerus vir die stryd

3. DIE BOERE SE KRYGSBELEID

Hierdie 32,000 tot 35,000 man het hoogstens 56% tot 65% van die gesamentlike Transvaalse en Vrystaatse strydkragte verteenwoordig, wat, soos reeds aangetoon, by die uitbreek van die oorlog uit 54,000 tot 57,000 man wat aan verpligte krygsdiens onderhewig was, bestaan het — afgesien van sowat 2,000 vreemdelinge wat hulle vrywillig vir kommandodiens aangemeld het.³⁸

Burgers om die Britse troepemagte te oorrumpel wat, vrywilligers en plaaslik aangewerfde troepe ingesluit, op 9 Okt. 1899 uit slegs 27,054 offisiere, onderoffisiere en manskappe bestaan het,³⁹ dwarsoor Suid-Afrika versprei, was daar dus voldoende. Die vraag kan dus met reg gestel word waarom die Boere nie by die uitbreek van die oorlog met al hul beskikbare strydkragte kragdadig op die onderskeie Britse troepe versamelings aan hul grense toegesak en die probeer uitwis het nie.

---

³⁸ Sien hoofstuk II hiervoor.

³⁹ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 2.

Oor hierdie aangeleentheid bewaar die argiefstukke 'n diepe swye en daar kan dus slegs oor gegis word.

Die eerste rede waarom die Republieke nie al hul beskikbare strydkragte by die uitbreek van die oorlog in die veld gestoot het nie, is natuurlik in die feit geleë dat daar, soos reeds aangetoon,⁴⁰ 'n ruime aantal manne agter die veglinies aan die tuisfront nodig was om die boerdery en ander noodsaaklike bedrywe aan die gang te hou, die verbindingsweë in die binneland en tussen die fronte en die binnelandse sentrums te handhaaf, en die administrasie voort te sit. Indien die owerhede van die Republieke al die krygsmanne waaroor hulle beskik het, onmiddellik oproep en na die front toe sou gestuur het, sou hulle soveel chaos en wanorde aan die tuisfront geskep het dat hulle hul oorlogspoging nie bevorder nie, maar ten seerste sou benadeel het. Die regerings van die twee Boerestate wou so min ontwigting op die tuisfront veroorsaak as wat maar enigins

---

⁴⁰ Sien hoofstuk 4.

moontlik was sonder om die oorlogspoging te laat skade ly, en daarom het hulle 'n deel van hul dienspligtige burgers in die binneland agtergehou om die bogenoemde, en ook ander noodsaaklike funksies aldaar, te beoefen.

'n Tweede rede waarom die Boere by die uitbreek van die oorlog nie 'n groter getal burgers teen die Britse troepemagte in die veld gestoot het nie, is geleë in die Boere se krygsbeleid en krygstaktiek, en die feit dat die vyandelike troepe op hul grense merendeels in die dorpe Ladysmith, Kimberley en Mafeking ingegrawe was.

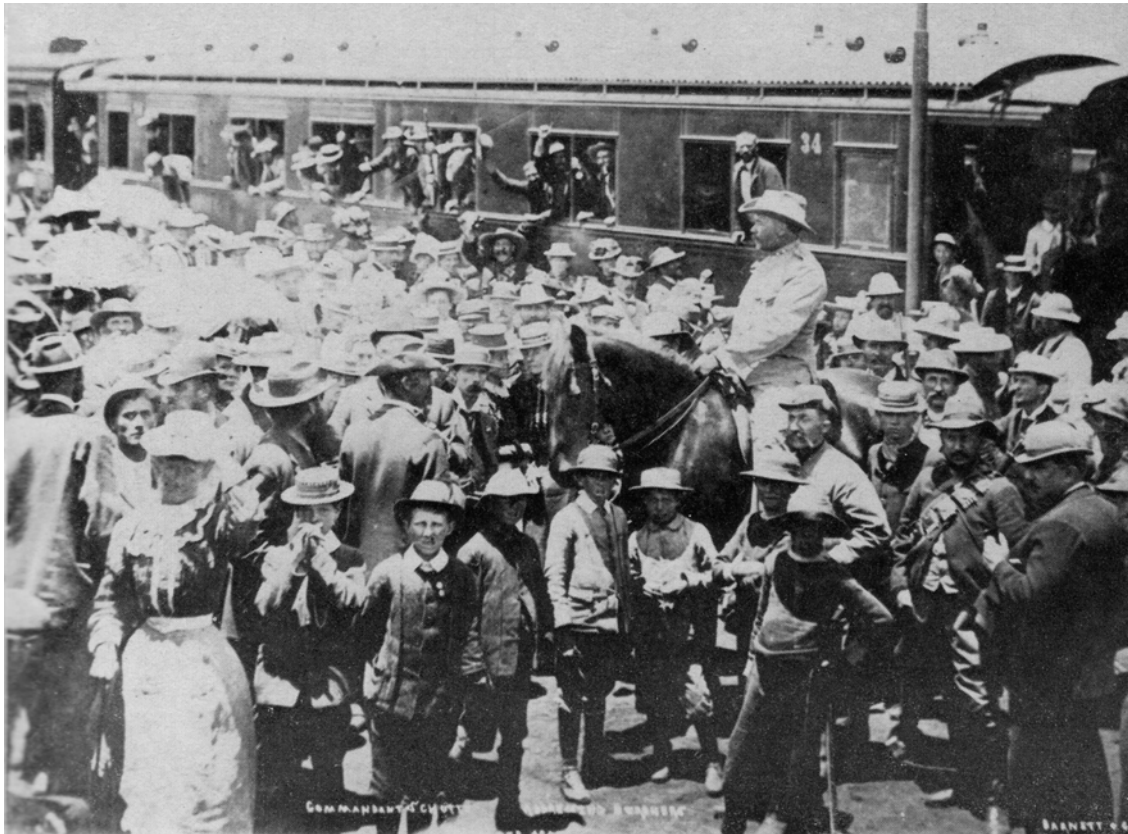
Die Boere het nooit daaraan geglo om 'n magtige vyand met groot leërs aan te val en in swaar, beslissende slae te probeer uitwis of tot oorgawe te probeer dwing nie. Hul krygsbeleid was steeds om, met so 'n klein verlies aan eie kant as wat maar enigsins moontlik was, aan die vyandelike leërs die maksimum skade te berokken. Die ervarings wat hulle in vorige oorloë teen die Engelse — veral in die gevegte by Laingsnek, Ingogo en Amajuba — opgedoen

het, het hulle geleer dat hulle 'n veel beter terreinkennis as hul teenstanders gehad het omdat hulle met die veld vertrou was, en ook veel beter geweerskuts was, en hulle het dus verkies om, waar enigsins moontlik, die vyand op die oop veld aan te pak en nie in verskanste stede of dorpe nie. Daarom het hulle dit hul beleid gemaak om, waar die vyand in stede of dorpe verskans was, daardie dorpe en stede slegs so doeltreffend as wat moontlik was te isoleer, en eerder die vyand daar te probeer uitlok om hulle aan te val as om te trag om die betrokke dorpe met 'n getalsoorwig stormenderhand te verower. Hulle het besef dat pogings om sulke vestings deur swaar stormaanvalle te probeer inneem, baie hoë offers aan menselewens van hulle sou verg en hul geledere sodanig sou verswak dat die inbesitname van die betrokke vestings — Kimberley, Mafeking en Ladysmith — en die gevangeneming van die troepe wat aldaar ingegrawe was, sulke offers nie sou regverdig nie. Dit sou hulle, intendeel, so verswak dat hulle later, wanneer nodig, nie in staat sou wees om die groot troepemagte wat van

oorsee af in aantog was, te weerstaan nie. Hulle het begryp dat Groot-Brittanje die sterkste moondheid van die wêreld was, wat oor bykans onbeperkte getalle soldate beskik het, en dat hulle dus baie spaarsaam met hul eie strydkragte sou moes omgaan en dit nie kon bekostig om hul eie burgers onnodig te laat doodskiet nie. Al wat hulle onder hierdie omstandighede kon doen, was om die vyandelike troepemagte in die bogenoemde verskanste dorpe te isoleer, hulle tot aanvalle te probeer uitlok, en self slegs aanvalle op die betrokke troepe te waag wanneer daar gunstige geleenthede was om sulke aanvalle sonder groot verliese vir hulself te kan deurvoer en die vyand tog gevoelige skade te berokken.

Waar daar troepemagte was wat nie ingegrawe was nie, was hulle minder versigtig, ja, selfs oormoedig, en het hulle nie gehuiwer om op die troepe met alle mag toe te tas en hulle te probeer verdryf nie, al het hulle ook in etlike gevalle versuim om behaalde oorwinnings oor sodanige onverskanste troepeversamelings op te volg en af te rond.

Vir die doeleindes hierbo gestel, nl. om die troepemagte wat in die bogenoemde dorpe naby hul grense verskans was, doeltreffend te beleer en hulle aan te val wanneer die geleenthede daarvoor gunstig was, en die onverskanste leërmagte digby hul grense aan te val en te verdryf, was die getal burgers wat opgeroep en na die verskillende oorlogs fronte toe gestuur is, meer as voldoende. Trouens die Boerekrygsmagte was so sterk dat die Republieke, na die isolasie van die Engelse troepeversamelings wat hulle vanuit Ladysmith, Mafeking en Kimberley bedreig het, voldoende burgers aan die verskillende fronte oorgehad het om die betrokke Britse gebiede dieper in te trek en aldaar gunstige stellings uit te soek om die groot troepemagte wat ter verowering van die Republieke uitgesend is, in te wag.

Vertrek uit Johannesburg van 'n Boerekommando na die front

HOOFSTUK 6

DIE STERKTE, POSISIES, PLANNE EN BEDRYWIGHEDE VAN DIE BOEREKOMMANDO'S AAN DIE NATALSE GRENS TOT 11 OKT. 1899

1. POSISIES EN KRYGSPLANNE VAN BOEREKOMMANDO'S

Aangesien die verbonde Republieke die swaarste Britse aanvalle vanuit Natal verwag het, het hulle, soos reeds vermeld, ook die grootste deel van hul gesamentlike strydkragte aan die Natalse grens saamgetrek met die doel om, sodra die stryd 'n aanvang neem, die troepe aan te durf en onskadelik te probeer maak.

Dat daar reeds voor die mobilisasie van die burgermagte samesprekings tussen die Transvaalse en Vrystaatse owerhede gevoer en besluite geneem is oor hoe teen die Engelse troepemagte in Natal en elders opgetree sou word, is voor die hand liggend, en dit word ook deur enkele dokumente in die Transvaalse argief

bevestig.¹ Duidelik geformuleerde besluite oor die saak kan egter nie teruggevind word nie.² Dit skyn egter of ooreengekom is dat, wat Natal betref, die Transvaalse strydkragte hulle in die eerste instansie sou toespits op die isolering en uitwissing van die vyandelike magte wat ten noorde van Ladysmith die grens van die Suid-Afrikaanse Republiek bedreig het, terwyl dit die taak van die Vrystaters sou wees om die troepe aan te pak wat vanuit Ladysmith 'n ernstige bedreiging vir die Vrystaatse oosgrens uitmaak het. Die twee Republikeinse leërs sou mekaar steeds die hand reik en steun, ook om die

---

¹ Sien bv. Leyds 738, pp. 183 vv., Draadgesprekke tussen pres. Kruger en pres. Steyn; K.G. 353, Krygsraads notule, pp. 14-15, Ontwerp-notule van samesprekings tussen De Villiers, Prinsloo en genl. P. J. Joubert.

² In die verband dien vermeld te word dat baie van die geheime stukke van die Regering van die S.A. Republiek, w.o. ook die geheime besprekings i.v.m. krygsplanne berus het, gedurende die oorlog begrawe is. Baie daarvan het deur verowering of volkome verlore gegaan of so gehawend geraak dat dit nie meer ontsyfer kon word nie. Die stukke wat opgegrawe is, berus tans in die Dr. W. J. Leyds-Archief.

operasies wat daarna nodig sou wees, uit te voer, d.w.s. om enige verdere Britse troepemagte wat deur Natal sou opruk, onskadelik te maak.

Vir die bewerings van die *Times History of the war in South Africa*, die Britse amptelike *History of the war in South Africa*, en andere, dat dit die plan van die Republieke was om die hele Natal tot by Durban te verower,³ kan geen bevestiging gevind word nie. Wel het op 4 September 1899 staatsprokureur J. C. Smuts, in 'n uitvoerige memorandum oor die militêre posisie, by die Regering van die Suid-Afrikaanse Republiek aan die hand gedoen “dat de twee republieken met al hun macht Natal aanvallen en Durban bereiken alvorens eenige versterking zou kunnen aankomen”.⁴ Ook het hoofkmdt. Prinsloo, lid van 'n Vrystaatse afvaardiging wat omstreeks September 1899 met die Transvaalse Kommandeur-generaal samesprekings gevoer het oor hoe teen die Britse troepemagte opgetree

moes word, die gedagte uitgespreek dat Pietermaritzburg deur die Boeremagte ingeneem moes word.⁵ Daar bestaan egter geen aanduiding dat die regerings of leër leidings van die Republieke hierdie voorstelle aanvaar het nie. Trouens, nog op 1 Oktober 1899 het die Transvaalse Staatsekretaris vanuit Pretoria aan die Gesant van die Republiek in die buiteland in 'n private brief meegedeel wat die planne van die Republieke ten aansien van Natal was, “d.w.z. wij zullen Natal invallen en trachten de troepen die reeds te Newcastle, Ladysmith en Dundee gekampeerd zijn af te snijden van de troepen die nog aankomen. Dit is”, het hy daaraan toegevoeg, “zoover mij bekend, het plan of campaign!”⁶ Dat dit inderdaad die enigste oogmerk van die Republieke ten aansien van Natal was, word bevestig deur 'n telegram wat die Transvaalse Kommandant-generaal, P. J. Joubert, op 6 Oktober 1899 aan die Onder-

---

³ Sien bv. *Times History*, II, p. 121 en Britse amptelike *History of the War*, I, p. 48.

⁴ Sien Leyds 192, no. Ad. G.R. 1293/99.

---

⁵ K.G. 353, Krygsraads notule, pp. 14-15.

⁶ Leyds, *Tweede Verzameling*, Deel I, Eerste Band, no. 28.

staatssekretaris in Pretoria gestuur het na aanleiding van 'n rapport wat hy ontvang het, as sou die Britse troepe uit hul voorste vestings in Noord-Natal na Pietermaritzburg wil terugtrek.

“Als dat rapport zuiver waar is” — so lui sy telegram — “dan beteekent het niets minder dan dat zij ons niet op hun vooruitgeschoven posten wenschen te ontmoeten omdat zij nog niet gereed zijn en als zij nu terug trekken tot Maritzburg en hen daar gaan neerzetten en klaarmaken dan zal de zaak voor ons zooveel te moeilijker komen en willen zij ons zodoende werkelijk invallers in Natal maken ...”⁷

Hieruit blyk duidelik dat die Republieke nie “werklik invallers in Natal” wou wees, wat dié Britse kolonie wou verower of beset, soos van Britse kant beweer is nie. Hulle wou slegs die vyandelike magte uitwis wat in Noord-Natal

saamgetrek was of nog daarheen sou kom, en wat die grense van die Republieke bedreig het.

Met die oog op hierdie krygsplan het die Transvaalse Regering by mobilisasie sy krygsmagte bestem vir die Natalse front in drie groepe langs die Natalse grens saamgetrek as volg:

(a) Die hoofmag, ander die persoonlike bevel van die Kommandant-generaal, Petrus Jacobus Joubert, is op of naby die Natalse spoorweg in twee afdelings gestasioneer, t.w. (i) 'n vooruitgeskewe afdeling bestaande uit die kommando's Ermelo en Wakkerstroom — wat nie per trein na die front vervoer is nie — by en in die omgewing van die “Oude Houtnek”, nie ver van Volksrust af nie, en (ii) die kommando's Standerton, Krugersdorp, Bethal, Heidelberg, Pretoria, Middelburg, die vrywilligerkorps Nederlanders en oud-Nederlanders, die Ierse vrywilligerkorps, die Duitse kommando van vk. Van Quitzow, en die korps Staatsartillerie — wat almal per trein na die front vervoer is — in die

---

⁷ K.G. 346, Telegram no. 25, Kmdt.-genl. aan Onderstaatsekr., d.d. 6 Okt. 1899.

omgewing van die spoorwegstasie Sandspruit, sowat 11 myl ten noordooste van Volksrust.⁸

(b) Op die linkervleuel van die hoofmag, by en naby Doringberg en Scheepersnek is, met verspreide wagposte langs die Buffelsrivier, ander die bevel van assistent-generaal Lucas Meyer, voorsitter van die Eerste Volksraad, die kommando's Utrecht en Vryheid geplaas, met die kommando Piet Retief ten noordooste daarvan aan die Assegaairivier, nie ver van Piet Retief af nie.⁹

(c) Op die regtervleuel van die hoof mag, op die plaas Seekoeivlei aan die Kliprivier, naby Bothaspas, is die kommando Johannesburg onder kmdt. Ben Viljoen, en die Duitse korps van kol.

---

⁸ Vir posisies Ermelo en Wakkerstroom, sien K.G. 332, pp. 73, 104, 126 en 245, en *Volksstem*, 5 Okt. 1899, p. 4 kol. 1, en 6 Okt. 1899, p. 1 kol. 6; en vir kommando's by Sandspruit, K.G. 332, pp. 73, 94, 126, 127, 150, 219 en 502, en *Volksstem*, uitgawes van 3, 6, 7, 9, 10 en 12 Okt. 1899.

⁹ K.G. 332, pp. 103, 141, 162, 225, 297, 419, 442, 539 en 546.

Adolf Schiel, saamgetrek, onder die aanvoering van assistent-generaal J. H. M. Kock, lid van die Uitvoerende Raad van die Suid-Afrikaanse Republiek.¹⁰

Regs van hierdie Transvaalse strydmagte, het die Vrystaatse Regering sy kommando's vir die stryd op die Natalse front al langs die grens tussen die Vrystaat en Natal as volg in posisie geplaas, by of in die nabyheid van die onderskeie passe in die Drakensberge: die kommando's Kroonstad en Heilbron by Oliviershoek; die kommando Bethlehem naby Oliviershoek; die kommando Winburg by Platberg naby Vanreenenspas; die kommando Harrismith by Tandjiesberg (d.i. Debeerspas) en Mullerspas, en die kommando Vrede by Mullerspas.¹¹ Tot opperbevelhebber van hierdie Vrystaatse krygs-

---

¹⁰ K.G. 263, p. 536; K.G. 332, pp. 154, 158, 331, 336 (a), 437; K.G. 346, pp. 3, 20 en 22; *Volksstem* 5 Okt. 1899, p. 4 kol. 1, 7 Okt. 1899, p. 1 kol. 7, en 16 Okt. 1899, p. 1 kol. 3.

¹¹ Sien Leyds 639, Telegram van Staatspres., Pretoria, aan Kmdt.-genl., Sandspruit, d.d. 7 Okt. 1899, bevattende ontvangte telegram van pres. Steyn, in leer G.R. 1788/99.

magte, met die rang van hoofKommandant, is gekies Marthinus Prinsloo.¹²

2. STERKTE VAN BOEREKOMMANDO'S

Oor die sterkte van die Boerekommando's aan die Natalse front by die uitbreek van die oorlog bestaan daar verskillende opgawes. Die *Times History of the war in South Africa* sê: "In all there were fully 20,000 Boers on the Natal frontier", as volg gestasioneer: die hoofmag ander aanvoering van genl. P. J. Joubert te Sandspruit, 8,000 tot 9,000 men sterk; die kommando's Wakkerstroom en Ermelo, tesame 1,800 tot 2,000 man sterk, te Wakkerstroomnek; die kommando Johannesburg en die Duitse korps, sowat 1,200 man sterk, te Kliprivier; die kommando's Utrecht, Vryheid en Piet Retief, gesamentlik 1,500 tot 2,000 man sterk, te Doringberg, en die Vrystaatse kommando's, 6,000 tot 6,500 man altesaam, teenoor die verskillende Drakensberg passe. Volgens hierdie opgawes moes die Boeremag aan die Natalse

front altesaam 18,500 tot 20,700 man beloop het.¹³

Die Britse amptelike *History of the war in South Africa* beweer weer dat "The republican forces, to whom the task of conquering Natal had been assigned, amounted ... at the outset of the war to about 23,500 men", as volg saamgestel: die hoofmag ander kmdt.-genl. P. J. Joubert te Sandspruit en Wakkerstroomnek, bestaande uit die kommando's Krugersdorp, Bethal, Heidelberg, Johannesburg, Boksburg, Germiston, Standerton, Pretoria, Middelburg, en Ermelo, die Ierse, Hollandse en Duitse korpse, en die Staatsartillerie van die Suid-Afrikaanse Republiek, altesaam 11,300 man sterk; die kommando's Utrecht, Vryheid, Piet Retief en Wakkerstroom, wat ander genl. L. J. Meyer geplaas is, gesamentlik 2,870 man sterk, en die Vrystaatse kommando's (Vrede, Heilbron, Kroonstad, Winburg, Bethlehem en Harrismith) by die onderskeie Drakensberg passe, gesamentlik 9,500 man sterk. Volgens die syfers wat hier deur

---

¹² K.G. 332, p. 485.

---

¹³ Sien *Times History*, II, pp. 123-124.

die Britse amptelike *History of the war in South Africa* verstrek word, was die totale sterkte van die Boeremag aan die Natalse front by die uitbreek van die oorlog 23,670 man.¹⁴

In 'n brief van die Staatsekretaris van die Suid-Afrikaanse Republiek, die heer F. W. Reitz, aan dr. W. J. Leyds, Gesant van die Republiek, d.d. Pretoria, 9 Okt. 1899, word die volgende besonderhede vermeld in verband met die getalsterkte van die Boerekommando's op die Natalse grens: Die Kommandant-generaal staan met 10,000 tot 12,000 man naby Volksrust, "en Jan Kock is met 2 kanonne en het Duitsche corps onder Schiel te Botha's Pas om de Vrijstaters te helpen". Die Vrystaat het ook reeds 6,000 tot 8,000 man op die Natalse grens.¹⁵

Die Nederlandse militêre attaches, kapt. Ram en luit. Thomson, se in hul rapport oor die oorlog:

"Eene opgaaf van de sterkte der krijgsmacht, die bij het uitbreken van den oorlog tegenover Natal aanwezig was, kan slechts op gissing berusten. Het Comdt. genls. dept. verkeerde daaromtrent zelf in volmaakte onwetendheid en het identiteitsdepartement, dat wellicht bij benadering sterke cijfers zou hebben kunnen opgeven, bestond toen nog niet. Volgens onze meening was de burgermacht tegenover Natal nog geen 20,000 man sterk. De sterkte der commandos tegenover Volksrust met inbegrip van vooruitgeschoven detachementen kan 8 @ 10,000 geweest zijn, van die tegenover de Buffalo rivier plus minus 2,000 en van de Vrijstaatsche macht eveneens met inbegrip van de afdeelingen tegenover de passen plus minus 6,000. Eindelijk schijnt nog een vrij groot commando dat een sterkte van ongeveer 1,500 man had zich te Vrede geconcentreerd te hebben."¹⁶

---

¹⁴ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 49.

¹⁵ Leyds, *Tweede Verzameling*, I band 1, no. 39, pp. 42-43.

---

¹⁶ Leyds, 779 (i), Rapport van kapt. Ram en luit. Thomson, IV, p. 7.

Volgens Ram en Thomson was die totale sterkte van die Boerekrygsmag op die Natalse grens by die aanvang van die stryd dus ongeveer 17,500 tot 19,500 man, volgens skatting, of lievers gissing, terwyl dit, volgens die Duitse amptelike verslag van die oorlog, op sowat 18,000 gestel moet word.¹⁷

Die volgende tabel toon die getalle dienspligtige Transvaalse burgers aan wat, volgens amptelike opgaaf gepubliseer in die *Staatsalmanak voor de Zuid Afrikaansche Republiek*, in die distrikte hier genoem, gewoon het, en dus beskikbaar was vir militêre diens, asook die getalle daarvan wat op 9 Okt. 1899, d.w.s. na mobilisasie, op die Natalse front aanwesig was vir krygsdiens:

Distrik	Getal diens-pligtige Burgers	Getal aan front op 11 Okt. 1899, volgens opgawes van Kommandante aan Kmdt.-genl. ¹⁸	
		Aantal man	Waarvan berede
Bethal	781	400	360
Ermelo	862	580	400
Heidelberg	1,578	1,211	946
Krugersdorp	900	860	650
Middelburg	2,081	769	0
Pretoria	3,746	1,492	1,072
Standerton	1,130	657	555
Wakkerstroo m	1,254	713	670
Totaal	12,332	6,682	4,653

¹⁷ W. H. H. Waters, *The German Official Account of the War in South Africa*, p. 33.

¹⁸ Sien K.G. 353, Aantekeninge van die Kmdt.-genl. van sy reis na die front.

Uit hierdie opgawe blyk dat gemiddeld slegs 54.2% van die dienspligtige burgers in die genoemde distrikte by die aanvang van die oorlog diens aan die front gedoen het.

Daar bestaan geen opgawe van die getalle burgers wat uit die distrikte Utrecht, Vryheid en Piet Retief by die uitbreek van die oorlog aan die front verskyn het nie. Volgens die Staatsalmanak van 1899 het daar in hierdie distrikte 'n totaal van 2,151 dienspligtige burgers gewoon, t.w. 775 in Utrecht, 944 in Vryheid en 432 in Piet Retief. As van hierdie burgers ook slegs 54.2% aan die front verskyn het, dan was die sterkte van hierdie drie Kommandantskappe aan die front 1,166 man. Laat ons egter aanneem dat, soos in die geval van Heidelberg, 75% tot 80% van hierdie drie Kommandantskappe na die front gegaan het; dan beloop die getal burgers wat uit hierdie distrikte by die aanvang van die stryd aan die front verskyn het, hoogstens 1,720 man.

Al die bogenoemde kommando's, behalwe Utrecht, Vryheid, Piet Retief, Ermelo en Wakkerstroom, is per trein na die front vervoer

— 'n totaal dus van 5,389 manskappe. Die ander afdelings van die Transvaalse leër wat per spoor na die front aan die Natalse grens vervoer is, t.w. die korps Staatsartillerie, die Hollanderkorps, die Ierse korps, die Duitse korps, en die burgers van die Witwatersrandse delwerye, moes dus gesamentlik 2,980 man beloop het, want volgens gegewens deur die spoorweg maatskappy verstrek, is per spoor 'n totaal van 8,369 man na die Natalse front vervoer.¹⁹ Trek ons hiervan af die getal manskappe van die Hollanderkorps en Staatsartillerie wat, volgens die opgawe van die Kommandant-generaal, 472 man sterk was²⁰ dan was die gesamentlike sterkte van die Duitse korps, die Ierse korps en die kommando's van die Witwatersrandse goudvelde 2,508 man.

Op grond van al hierdie gegewens kom ons tot die gevolgtrekking dat die krygsmag van die Suid-Afrikaanse Republiek aan die Natalse front by die aanvang van die krygstoestand op 11 Okt.

---

¹⁹ Sien In Memoriam N.Z.A.S.M., p. 106.

²⁰ Sien K.G. 353, Aantekeninge van die Kmdt.-genl. van sy reis na die front.

Kommando of korps	Aantal diens- pligtige manskappe	Getal aan front aanwesig op 11 Okt. '99		Persen- tasie aan front
		Aantal man	Waarvan berede	
Bethal	781	400	360	51.2
Ermelo	862	580	400	67.3
Heidelberg	1,578	1,211	946	76.7
Krugersdorp	900	860	650	95.5
Middelburg	2,081	769		36.9
Pretoria	3,746	1,492	1,072	39.8
Standerton	1,130	657	555	58.1
Wakkerstroom	1,254	713	670	56.8
Utrecht	775			
Vryheid	944	1,720		80.0
Piet Retief	432			
Staatsartillerie		320	320	
Hollanderkorps		152	119	
Duitse korps				
Ierse korps		2,508		
Goudvelde				
Totaal		11,382	5,092	

1899 'n totaal van hoogstens 11,382 man bedra het, as volg bereken:

Hierdie Transvaalse strydmagte is gesteun deur die volgende Vrystaatse kommando's wat, volgens opgawe van pres. Steyn, op 7 Okt. 1899 besig was om as volg stelling te neem: die kommando's Kroonstad en Heilbron, 3,000 man sterk, te Oliviershoek; die kommando Bethlehem, 640 man sterk, naby Oliviershoek; die kommando Winburg, 1,200 man sterk, te Platberg, naby Vanreenenspas; die kommando Harrismith, 500 man sterk, by Tandjiesberg en Mullerspas, en die kommando Vrede, 700 man sterk, by Mullerspas. Altesaam het, volgens die opgaaf van pres. Steyn, die Oranje-Vrystaat dus 6,040 burgers aan die Natalse grens geplaas gehad.²¹ Die totale sterkte van die Boeremagte

---

²¹ Sien T.A., Leyds, 639 (i), lêer no. G.R. 1788/99, waarin voorkom, 'n telegram, d.d. 7 Okt. 1899, van Staatspres., Pretoria, aan Kmdt.-genl., Sandspruit, bevattende die teks van 'n telegram van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, waarin hierdie besonderhede verstrek word.

aan die Natalse front by die uitbreek van die oorlog het dus sowat 17,422 man beloop.

3. SLAGVAARDIGHEID VAN BOEREKOMMANDO'S

Daar was dus wel genoeg burgers om die Britse troepemagte in Noord-Natal aan te pak wat die grense van die Republiek bedreig het, maar hulle was — en dit geld veral die kommando's uit die Suid-Afrikaanse Republiek — nie voldoende toegerus, en dus nog nie slaggereed, vir die veldtog teen die troepe oorkant die grens nie. Wel was hulle goed bewapen en van voldoende ammunisie voorsien, maar origens het dit hulle in so 'n mate ontbreek aan die toerusting wat vir 'n veldtog in die Natalse gebied onontbeerlik was, dat die Kommandant-generaal, na sy aankoms aan die front op 3 Okt. 1899, hom feitlik uitsluitend aan die taak moes wy om sy leër slagvaardig te kry, en byna geen aandag aan die beplanning en voorbereiding van die krygs operasies kon gee nie.

“Tot nog toe” — so het hy op 5 Okt. 1899 aan sy sekretaris in Pretoria gesê — “zijn al onze verkenningplannen verhinderd, zelfs organisatie kan nog niet geschieden, omdat er nog zooveel burgers zonder het noodige, de een zonder zadel, de ander zonder jas, hier aankomen en over kost wordt vreeselyk geklaagd.”²²

Dit was 'n sorgwekkende toestand. Groot getalle burgers het in hul laers opgedaag sonder reënjas of kombers, terwyl baie hulle onder die blote hemel moes tuismaak — en dit by die aanvang van die reënseisoen — omdat daar nie genoeg tente en seile was om aan al die opgekommandeerdes skuiling te bied nie.²³ Aan reënjasse alleen was daar op 4 Oktober 'n tekort van sowat vierduisend,²⁴ terwyl die Kommandant-generaal op 5 Oktober gedreig het om van die burgers terug huis toe te stuur omdat

---

²² K.G. 346, Telegram kopieboek, Kmdt.-genl., p. 24.

²³ *Ibid.*, pp. 16, 24, 77 en 176.

²⁴ *Ibid.*, p. 5, Telegram Kmdt.-genl. aan Kommissie vir krygsbehoefes, d.d. 4 Okt. 1899.

hulle “zonder eenige schuil” was vanweë die tekort aan tente en seile.²⁵ Bowendien was daar ook nie genoeg perde, saals, trekdiere, waens, trallies en trekgoed om in die behoeftes van al die verskillende kommando’s te voorsien nie.²⁶ Selfs aan dinge soos patroonbande, seinlampe, tentpenne, werktuie vir die opbreek van spoorweë, byle, draadknippers, vuurmaakgoed, en wat dies meer sy, was daar ’n tekort;²⁷ en tot oormaat van ramp was daar so ’n knaende gebrek aan mondprovisie dat die Kommandant-generaal, twee dae na sy aankoms te Sandspruit, aan sy sekretaris in Pretoria gesein het dat “het lijkt of honger ons dreigt te verslaan”.²⁸ Die Kommandant-generaal is oorweldig met klagtes oor gebrek aan voedsel en ander sake, en ofskoon hy sy bes gedoen het om sy krygsmag behoorlik toegerus re kry, was die toestand op

---

²⁵ *Ibid.*, p. 16, Kmdt.-genl aan Sekr. Kmdt.-genl., Pretoria.

²⁶ *Ibid.*, pp. 59, 61, 77, 100, 112.

²⁷ K.G. 346, pp. 10, 34, 48, 51, SG, 57; K.G. 332, Ontvange Telegramme, Kmdt.-genl., p. 396.

²⁸ K.G. 346, p. 24.

12 Okt. 1899, die dag na die aanvang van die krygstoestand, nog so swak dat hy op die datum aan die Onderstaatsekretaris in Pretoria getelegrafeer het:

“Ik wil geen klachten maken maar ik weet dat gij en niemand een denkbeeld kunt vormen van de moeilykheden waarmede ik hier heden te kampen heb. Hier is bijna niet een commando dat gereed en klaar is. Alle proviand en dingen zijn hier opgehoopt, en nu pakt elk een zooveel hij wil en kan, en voor de rest zit ik met alles en de moeite. Het eene commando ontbreekt nog trollies, het andere nog tuigen, zadels of muilen, enz. Elk een ontbreekt nog wat, en ofschoon krijgscommissies (bestaat), krijgscommissarissen komt toch elkeen om van mij te eischen en ze vragen wat hem ontbreekt, en op mij afgooien wat hij te veel heeft. Ik wou bijna dat u of Heer Wolmarans of iemand

anders kan komen om alles te regelen wat ik door haast ongeregeld moet laten.”²⁹

Die Regering het gedoen wat hy kan om die toestand te verhelp. Uit Pretoria en Johannesburg is soveel van die aangevraagde items as moontlik vir die kommando's op die Natalse front gestuur. Selfs is 'n onbeperkte volmag aan die Kommandant-generaal verleen om slagvee ter plaatse aan te koop.³⁰ In weerwil van dit alles het die toestand egter sorgwekkend gebly, selfs dae na die begin van vyandelikhede — so sorgwekkend dat die Kommandant-generaal op 23 Okt. 1899 bitsig aan die krygskommissaris op Volksrust gesein het:

“Ik heb nu zoovele malen getelegrafeerd over kost, dat is eetbaar brood voor de burgers. De mannen zijn vandaag al 9 dagen van hunne tenten. Zij blijven in hun natte kleeren. Zij zijn nog zonder regenjassen. De Engelschen behoeven hen niet te verslaan.

De Pretoria bakkerij, de regen, de altijd doornatte kleeren, met een woord gebrek en ellende zullen het doen. Als menschen zooveel lijden dan is vechten onmogelijk.”³¹

Dog nie alleen was daar 'n tekort aan toerusting nie, maar 'n deel van die toerusting waaroor die kommando's wel beskik het, was totaal ongeskik vir diens, terwyl die perde en trekdieren van die kommando's in 'n betreurenswaardige toestand verkeer het. Die winter was nog nie agter die rug nie en die perde, muile en osse uit die suidelike en suidoostelike distrikte van die Suid-Afrikaanse Republiek en uit die noordoostelike Vrystaat, d.w.s. die hoëveld streek met sy koue, droë winters, was dus op hul maerste en swakste. Verskeie offisiere, o.a. genl. Lucas Meyer, die Kommandante van Vryheid en Pretoria, en die veldkornette van Heidelberg, het die aandag daarop gevestig.³² terwyl die Kommandant-generaal self sy misnoeë daaroor openbaar het in

---

²⁹ *Ibid.*, p. 117.

³⁰ Sien K.G. 332, Ontvange Telegramme, Kmdt.-genl., pp. 351, 353, 406, 413, 420, 427.

---

³¹ K.G. 346, Telegram kopieboek, Kmdt.-genl., p. 333.

³² Sien K.G. 332, Ontvange Telegramme, Kmdt.-genl., pp. 145, 174, 195, 196, 506.

'n telegram wat hy op 16 Okt. 1899 aan die spesiale Kommandant van Johannesburg, wat hom van toerusting moes voorsien, gestuur het. Hierin het dit o.a. geheet:

“Hier komen muilen aan die men aan den staart moet optellen omdat zy self niet kunnen opstaan. Hier komen oude wrakke van wagens aan waarvan de banden afvallen of op de helft der vellings zitten eer ze nog van den trein gehaald zijn. Nu zulke behandeling is geen hulp maar bespottelijk en als het zoo aanhoudt, zal de aanvraag van hier nooit ophouden voordat de laatste karkas of geraamte van dieren en wagens hier op een hoop liggen. Ik ben dus verblijd dat gij opmerkzaam wordt gemaakt en u bereid verklaart om 40 trollies te zenden. Als die compleet zijn met 6 of liever 8 tuigen en daarbij zulke trekdieren die niet van ouderdom of magerte aan het sterven zijn, zult gij niet

alleen in een groote behoefte voorzien maar ook mijn harteliken dank antvangen.”³³

Die tang treinreis het die maer diere uit die binneland nog verder afgemat – “bijna dodge-marteld”, soos die Kommandant-generaal dit gestel het — en op die vlaktes rondom Sandspruitstasie was daar vir hulle geen kans om aan te sterk nie, want die veld was hier, soos trouens langs die hele Natalse grens, nog in sy winter kleed gehul. Gras vir die diere was daar nie, en selfs drinkwater was 'n probleem.³⁴ Die beskikbare weiveld was spoedig kaal gevreet en getrap deur die groot troppe kommando perde, muile en asse, en veevoer was net so bitter skaars.³⁵

---

³³ K.G. 346, Telegram kopieboek, Kmdt.-genl., p. 169.

³⁴ Sien o.a. K.G. 332, Ontvange Telegramme; Kmdt.-genl., pp. 164, 174, 175, 404, 419 en 506.

³⁵ *Ibid.*, pp. 164, 174, 278, 287; ook K.G. 346, pp. 1 en 3.

Op 1 Oktober het die eerste milde lentereëns oor die dorre velde by Sandspruit begin uitsak,³⁶ maar dit is gevolg deur die koue, mistige weer, eie aan hierdie wêreld, wat sake nog moeiliker gemaak het; want nou moes, hy al hul ander ontberings, mens en dier ook nog die klam Drakensberge koue trotseer.³⁷

4. BOEREKOMMANDO'S, KRYGSBELEID

Hierdie omstandighede het die byna 69-jarige Transvaalse Kommandant-generaal, Petrus Jacobus Joubert, met onrus vervul. Hy het besef dat die Engelse troepemagte oorkant die grens deeglik toegerus sou wees, en nie oorrompel sou kan word deur kommando's wat nie in alle opsigte self ook puik toegerus was nie. Ook het die gedagte dat die Boere as aanvallende party sou moes optree, hom ontstem.³⁸ Nie alleen sou hulle daardeur die grondgebied van 'n buurstaat

skend nie, maar gedwonge wees om af te wyk van hul tradisionele krygstaktiek, waarin die ouer geslag onwrikbaar geglo het. Dit was om, waar hulle met 'n getalsterker vyand te doen gehad het, nie as aanvallers op te tree nie, maar liefs goeie verdedigingstellings in te neem en dit dan aan die vyand oor te laat om hulle daar te kom aanval. Aan hierdie defensiewe taktiek het hulle voorkeur gegee omdat die ervaring hulle geleer het dat die aanvallers gewoonlik veel swaarder verliese as die verdedigers gely het, en daardeur mettertyd volkome uitgeput kon raak. Die taktiek het ook die beste in die kraam van die Boere gepas, wat nie oor groot getalle vegsmanne beskik het nie, veral nie oor gedissiplineerde beroepsoldate, wat bevele blindelings gehoorsaam het nie. Hulle moes dus toesien dat hul verliese tot 'n volgestrekte minimum beperk bly, ten einde in 'n langdurige oorlog, soos die Tweede Vryheidsoorlog beloof het om te wees, staande te kan bly. Die Kommandant-generaal sou dus liefs sien dat die Engelse as aanvallende party optree.

---

³⁶ K.G. 332, pp. 164 en 180; *Volksstem*, 4 Okt. 1899, p. 1 kol. 7.

³⁷ K.G. 346, Telegram kopieboek, Kmdt.-genl., p. 24.

³⁸ Sien K.G. 346, Telegram kopieboek, Kmdt.-genl., p. 33, Telegram aan genl. Meyer, d.d. 6 Okt. 1899.

Aan die ander kant was dit vir hom duidelik dat daar nie gesloer kon word, soos die vyand blykbaar begeer het, totdat die Engelse wat, volgens sy eie en die Vrystaatse verkenners, ten getalle van sowat 15,000 man, goed toegerus, te Dundee, Ladysmith, en elders in Noord-Natal, grootskeepse versterkings van oorsee af le en inwag het,³⁹ so sterk was dat hulle die Republieke eenvoudig met 'n geweldige oormag kon oorrompel nie. Daarom het hy dit van die staanspoor af noodsaaklik geag om Natal binne te val en die vyandelike strydmagte aldaar te gaan aanpak vóórdat die verwagte swaar Britse versterkings opdaag, en Engeland gereed was om die inisiatief te neem. Dit was die enigste wat gedoen kan word ter voorkoming van nasionale selfmoord. Daarom het die Kommandant-generaal reeds vanaf 6 Okt. 1899 by sy Regering begin aandring om hom instruksies te gee om die stryd te begin,⁴⁰ ten spyte daarvan dat sy eie leer nog nie so

---

³⁹ Sien o.a. K.G. 332, Ontvange Telegramme, Kmdt.-genl., pp. 330, 354, 405, 462, 502 en 521.

⁴⁰ Sien K.G. 346, Telegram kopieboek, Kmdt.-genl., p. 25; ook pp. 33, 38 en 41.

slagvaardig was as hy begeer het nie, en in weerwil van sy weersin om Natal binne te val.

Hy het intussen aan 'n krygsbeleid gedink wat die Boere tog in staat sou stel om hul tradisionele defensiewe veg patroon te handhaaf, al was hulle dan ook genoodsaak om die inisiatief te neem en die Britse gebied binne te val. Hulle moes naamlik in die vyandelike gebied nie as aanvallers optree nie, maar defensiewe posisies tussen die onderskeie vyandelike troepe poste inneem, en die troepe in daardie poste dan uitlok om aanvalle op die Boeremagte te kom onderneem. Met die beraming van planne vir die inval in Natal het hy met hierdie taktiek rekening gehou.

5. DIE BOERE SE VELDTOGPLANNE

Teen 11 Okt. 1899 was die Kommandant-generaal se veldtogplan gereed. Dit het daarop neergekom dat die Transvaalse burgers Natal van twee kante af sou binneval, t.w. oor Bothaspas en oor Buffelsrivier. Die intog oor Bothaspas sou onderneem word deur genl. J. H. M. Kock, wat die skakel met die Vrystaatse kommando's suid

van hom gevorm het, en die oor Buffelsrivier deur die berede kommando's te Sandspruit. Sy oogmerk met hierdie bewegings was om, soos hy dit self gestel het, “tusschen New Castle en Ladysmith en Dundee spoorweglijnen te verbreken”, ten einde sodoende die Engelse magte uit hul “kampen en forten” uit te lok om die Boeremagte te kom aanval. “Heb geen plan”, so het hy aan een van die Vrystaatse leiers, adv. de Villiers, verduidelik, “dadelyk vaste forten en vesting werken aan te vallen maar den vijand er zooveel mogelyk van uit te lokken.”⁴¹

Voor 9 Okt. 1899 was die Kommandant-generaal se bedoeling dat ook genl. Meyer — wie se kommando's in die omgewing van Doringberg en Scheepersnek gelaer was, van waar hulle 'n oog op Dundee en Zoeloeland kon hou — Natal via die Buffelsrivier sou binneval;⁴² maar teen 11 Oktober het hy besluit dat hierdie beweging voorlopig uitgestel moes word, en dat Meyer

intussen maar 'n goeie oog op die Britse troepe in Dundee moes hou.⁴³ Die aanleiding hiertoe was berigte wat hy van die offisiere te Utrecht en Vryheid ontvang het, en wat daarop gedui het dat die Engelse in Dundee voorbereidsels tref vir 'n onverhoedse aanval op die Boerelaers onder Meyer se bevel.⁴⁴ Wel het die betrokke berigte, afkomstig van volksraadslid Louis Botha en van die kommandant van Utrecht, slegs vermeld dat gewapende troepe die oggend van die 11de twee wavragte goed by Landmansdrif op die grens kom aflaai het;⁴⁵ maar hierdie beweging het die Kommandant-generaal so verontrus dat hy die Kommandante in daardie sektor beveel het om besonder op hul hoede te wees vir 'n Engelse aanval nog dieselfde nag.⁴⁶ Ook het hy die berede burgers van die kommando Wakkerstroom — wat tot op die tydstip belas was met die bewaking van

---

⁴¹ K.G. 346, Telegram kopieboek, Kmdt.-genl., p. 99; vgl. ook *Ibid.*, p. 114, Telegram aan hoofkmdt. Prinsloo.

⁴² Vgl. *Ibid.*, p. 58.

---

⁴³ Sien *Ibid.*, pp. 131, 136, 141, 143, 156 en 161.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 95.

⁴⁵ Sien K.G. 332, Ontvange Telegramme, Kmdt.-genl., pp. 621 en 624.

⁴⁶ K.G. 346, Telegram kopieboek, Kmdt.-genl., pp. 98, 99, 102, 106, 113.

'n vestingkanon wat kort tevore op Pogwanikop (ook bekend as Spioenkop of Johnstonskop of Molsberg) opgestel was met die oog op 'n moontlike Engelse inval oor Laingsnek of Amajuba⁴⁷ beveel om onmiddellik daarheen te gaan.⁴⁸ Hulle moes hulle voeg by 'n versterking van 300 man, bestaande uit die Ierse korps (150 man) en Von Quitzow se Duitse kommando (150 man), wat reeds die vorige dag, die 10de, daarheen sou vertrek het.⁴⁹ Die kommando Ermelo is toe na die Wakkerstroom posisie

---

⁴⁷ In sy outobiografie, *Geschiedenis, Werken en Streven van S. P. E. Trichard*, p. 178 (sien manuskrip in Prellerversameling, no. 14-Transvaalse argief) vertel lt.-kol. Trichardt dat hy die betrokke kanon op 11 Okt. 1899 op Molskop geplaas het. Dit is egter foutief. Die kanon was reeds die 10de op die berg. Sien K.G. 353, Dagboek van die Kmdt.-genl. in verband met sy reis na die front, asook *Volksstem*, 12 Okt. 1899, p. 3, kol. 4-5, en *Volksstem*, 20 Okt. 1899, p. 2, kol. 4.

⁴⁸ K.G. 346, Telegram kopieboek, Kmdt.-genl., p. 95.

⁴⁹ *Ibid.*, p. 58.

oorgeplaas om die vestingkanon op Pogwanikop te beskerm.⁵⁰

Die veldtogplan van die Kommandant-generaal kon egter nie uitgevoer word voordat dit goedgekeur is deur 'n “generalen of grooten Krijgsraad, te zamengesteld uit alle aanwezige Cammandanten, Veldcornetten, Assistent-Veldcornetten en den Hoofd-Artillerie-Officier” nie, want krygswet het neergelê dat so 'n krygsraad belê moes word “in gevallen van hoogsten nood en van grootste belangen — ook om het plan en die operatien van een veldtocht, oorlog of commando vast te stellen, en om alles te beslissen, den dag vóór een plaats te hebben grooten veldslag of hoofdslag.”⁵¹

Volgens L. Penning is daar gedurende die namiddag van 11 Oktober 1899 so 'n krygsraads-vergadering in die tent van genl. Piet Joubert re Sandspruit gehou, bygewoon deur “al de leden van den krijgsraad”, o.a. lt.-kol. S. P. E. Trichardt,

---

⁵⁰ *Ibid.*, p. 92.

⁵¹ Sien wet no. 20 van 1898.

hoof van die Staatsartillerie, en luit. Paff, hoof van die Veldtelegrafie, en het hierdie vergadering die veldtogplan finaal vasgestel as volg :

“Generaal Kock zou van uit Standerton over Vrede [Vrijstaat] door het Drakengebergte Natal binnendringen, en New-Castle zien te bereiken; hetzelfde stadje zou het voorloopig doel zijn van generaal Erasmus, die zich met zijn kommando's langs de Transvaalsche grenzen zou voortbewegen, om bij Engelbrechtsdrift de Buffelrivier, de natuurlijke grensscheiding tusschen Transvaal en Natal, te overschrijden. Van New-Castle uit moest generaal Erasmus oprukken naar Dundee, om, ondersteund door generaal Lucas Meijer, die van Vrijheid uit direct op Dundee zou marcheerden, den Engelschen generaal Symons, die met 5,000 man oud-gedienden Dundee bezet hield, aan te tasten en zoo mogelijk vast te leggen. De Vrijstaters onder Prinsloo zouden intusschen door de passen van het Drakengebergte oprukken naar Ladysmith, waar generaal White met 10,000 man Engelsche

keurtroepen stond, terwijl generaal Kock, na New Castle bereikt te hebben, zou optrekken naar de Biggarsbergen, de spoorlijn tusschen Dundee en Ladysmith opbreken, en de voorloopige schakel vormen tusschen de Transvalers en de Vrijstaters.

Een ieder werd voorts op het gemoed gedrukt, zijn plicht te doen, menschelijk op te treden en roof en plundering te weren. In het vijandelijk land zou slechts het noodige worden gerequireerd, terwijl er, werd het niet betaald, een bewijs of bon, geldig bij de Boerenregeeringen, voor zou worden afgegeven. Tevens werd besloten, om den volgenden morgen in de vroege reeds op te breken van Zandspruit naar Valksrust.”⁵²

Geen dokumentêre bewys kon gevind word dat so 'n krygsraadsvergadering op 11 Okt. 1899 gehou is, wat so 'n besluit geneem het nie. In die bewaard geblewe notule van die krygsraad kom

---

⁵² L. Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 97; ook oorgeneem in P. A. Nierstrasz, *Der Süd-Afrikanische Krieg*, II band 2, pp. 537-538.

dit nie voor nie, en in die Kommandant-generaal se verslae aan die Regering, en sy instruksies en mededelings aan hoofkmdt. M. Prinsloo, genl. J. H. M. Kock, genl. Lucas Meyer en alle ander offisiere, word niks daarvan gerep nie. Uit die resolusie met betrekking tot die bewegings van genl. Kock van Standerton oor Vrede, en van die Vrystaatse kommando's, is dit duidelik dat ten minste sommige van hierdie besluite nie op 11 Oktober geneem kon gewees het nie. Immers oor hierdie aangeleenthede was reeds beslis tydens die samesprekings wat tussen die Transvaalse en Vrystaatse owerhede voor mobilisasie gehou is, toe besluit is waar die Boeremagte aan die Natalse grens geplaas moes word, en hoe hulle teen die vyandelike strydkragte in Natal moes optree. Die korrespondensie oor the beweging van genl. Kock oor Standerton na Vrede, het reeds op 29 Sept. 1899 plaasgevind, en die saak was dus voor 11 Okt. afgehandel.⁵³

Ongelukkig noem Penning nie die bronne waaraan hy hierdie inligting ontleen nie. Hy meld

slegs dat die besluite geneem is ná die ontvangs “te kwart over vijfen” van die “Regeerings-telegram, dat de voorstellen der Transvaalsche Regeering door Engeland waren van de hand gewezen”, en dat die oorlogstoestand begin het.⁵⁴

Dit sou egter verkeerd wees om Penning se getuienis in verband met hierdie krygsraadsitting te verwerp omdat daar onnoukeurighede in voorkom. Trouens, dit is ondenkbaar dat die Kommandant-generaal, na die ontstaan van die oorlogstoestand en die afkondiging van krygswet, nie die nodige sou gedoen het om ten spoedigste 'n breë krygsraad, soos deur die wet voorgeskryf, byeen te kry met die doel om oor sy planne met betrekking tot die veldtog te besluit nie. Hy het trouens nie eers nodig gehad om, na die ontvangs van die Regering se kennisgewing in verband met the ontstaan van die krygstoestand, moeite te doen om so 'n krygsraad byeen te kry nie, want op daardie tydstip was al die Transvaalse offisiere in die omgewing ongetwyfeld in sy tent aanwesig. As hulle nie, soos Penning beweer, spesiaal

---

⁵³ Sien Leyds 639 (i), lêer no. G.R. 1765/99.

---

⁵⁴ Penning, De Oorlog in Zuid-Afrika, p. 97.

byeengeroep is om krygsake te bespreek nie,⁵⁵ dan is dit tog vanselfsprekend dat hulle daarheen sou gegaan het uit nuuskierigheid om Engeland se finale antwoord op die ultimatum te verneem, wat deur almal die middag met spanning verwag is. Dit was dus die aangewese geleentheid vir die Kommandant-generaal om sy veldtogplan deur die offisiere te laat behandel. Tog wek die amptelike stukke die indruk dat dié veldtogplan eers die volgende dag deur die krygsraad behandel is. Die volgende konfidensiële kennisgewing, gedateer Volksrust, 12 Okt. 1899, is in verband daarmee deur die Kommandant-generaal uitgereik:

“WelEd. Heer, Ik heb de eer UEd. mits dezen te berichten dat door den Raad van Officieren besloten is op heden dat operaties zullen gemaakt worden als volgt:

1. Heden vertrekken zoo spoedig mogelijk 2,000 man (paardenruiters) met 130 man artillerie en 4 kanonnen en 4 (grootte) maxims naar

Vrijheid en Utrecht om bijstand te bieden (aan asst. generaal Lucas Meijer), t.w. de districten Wakkerstroom, Bethal, Krugersdorp en Middelburg.

2. 2,000 man (paardenruiters) min of meer gaan door Buffels Rivier bij Engelbrechts-drift morgen, t.w. de paardenruiters van district Pretoria en Heidelberg onder Asst. Generaal Erasmus en Comdt. Weilbach.
3. Commandant Lambaard gaat met zijn korps (ongeveer 150 man) om Asst. Generaal Kock bijstand te verleen.
4. Commandant Trichardt (van de Staatsartillerie) gaat met een batterij kanonnen en Artillerie tezamen met district Ermelo en de overblijvende voetgangers (enz.) van de verschillende commandantschappen over Laings Nek en stellen het groote kanon daar op en indien de nek veilig is gaan Commandant (Trichardt en Commndt.) Ermelo door, terwijl de overigen en eenigen (manschappen) van de Artillerie bij het groote kanon blijven.

---

⁵⁵ Penning, p. 96.

Ik heb de eer te zijn, UEds. Dw. Dienaar,
w.g. P. J. JOUBERT, Comdt. Generaal.”⁵⁶

In die bestaande literatuur oor die Tweede Vryheidsoorlog word geen melding gemaak van ’n krygsraadsvergadering wat op 12 Okt. 1899 gehou is nie. N. Hofmeyr, wat deur die Transvaalse Regering tot geskiedskrywer van die oorlog aangestel is, meld dat daar “een laatste,

---

⁵⁶ Sien K.G. 353, Krygsraads notule, pp. 6-7. Die woorde wat deur skrywer tussen hakies ingevoeg is, kom nie in die genoemde konfidensiële kennisgewing voor nie, maar wel in ’n telegrafiese weergawe van die besluite wat gedurende die dag deur die Kommandant-generaal aan hoofkmdt. Prinsloo, Vrystaatse bevelvoerder, gestuur is (sien Leyds 672, no. Ra 5746/99 by Ra 5627/99, Kommandant-generaal aan Onderstaatskr. Grobler, Pretoria). Hierdie stuk, ofskoon by die notule van die Krygsraad geplaas, kan nie beskou word as ’n notule van die verrigtinge wat op die betrokke krygsraadsvergadering plaasgevind het nie. Dis hoogstens ’n uittreksel van besluite wat deur die krygsraad geneem is in verband met die bewegings wat gemaak moes word, en wat deur die Kommandant-generaal onder die aandag van die offisiere wat by die bewegings betrokke sou wees, gebring is. Die notule self kon nie teruggevind word nie.

groote, vereenigde krijgsraad” op “Woensdag namiddag, 13 October” plaasgevind het in die Kommandant-generaal se tent op Volksrust — waar, volgens hy meedeel, toe “al de lagers” getrek was, “wachtende op ‘t antwoord van Lord Salisbury”. Dit is volgens hom bygewoon deur al die generaals, behalwe genl. S. W. Burger en die Vrystaatse generaal A. P. Cronjé, deur lt.-kol. Trichardt en die meeste van sy offisiere, en deur baie Kommandante en veldkornette. Oor wat daar plaasgevind het, vertel hy die volgende:

„Her kriegsplan werd besproken en Comdt. Daniel Erasmus van het Pretoria District werd, volgens den wensch van Generaal Joubert, tot Generaal over de centrale colonne gekozen. Het werd daar vastgesteld, dat, terwijl de Commandant-Generaal en Generaal Erasmus met de hoofdafdeeling der burgermacht — de centrale colonne — den grooten weg over Laing’s Nek Pas naar Newcastle zouden inslaan, Generaal Kock een meer westelijke route naar dezelfde plaats en Generaal Meijer langzaam het pad langs Vrijheid naar de

Jagersdrift — in de Buffelrivier, op den weg naar Dundee — moest volgen. Ter gelegener ure zou men later een vereenigde poging op Dundee aanleggen, en daarna, in samenwerking met de Vrijstaters, tegen Ladysmith optrekken.”⁵⁷

Hierdie getuigenis word gesteun en aangevul deur owerste Trichardt, wat in sy outobiografie die volgende daaromtrent vertel:

“Op 13 October werden alle officieren voor een krijgsraad bijeen geroepen. Het eerste punt van behandeling was, of we de grensen zouden overtrekken of niet, waarop ik voorstelde, om de grens overtegaan, mits privaat eigendom zou ontzien worden en (men) enkel met de Engelsche troepen zouden vechten. De meesten der officieren stemden met mij zamen, slechts eene kleine minderheid wilde liever op de grens blijven en daar den vijand afwachten.

---

⁵⁷ N. Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, p. 28; ook oorgeneem deur P. A. Nierstrasz, *Der Süd-Afrikanische Krieg*, II band 2, p. 539.

De Commandant Generaal zeide, dat hij uitdrukkelijk bevel, per legerorder, zou geven om geen privaat eigendom te beschadigen en zij, die niet gehoorzaamden, geheel volgens de krijgswet zouden behandeld worden.

Verder verzocht de Generaal, dat aangezien hij zou kunnen wegvallen, alsdan een ander in zijn plaats moest komen en verzocht daarvoor te stemmen. Met groote meerderheid, op voordracht van Commandant Muller van Standerton en door mij gesecondeerd, werd daarvoor gekozen, Vechtgeneraal D. Erasmus, Commandant van Pretoria, ook voor de door de Regeering aangestelde vechtgeneraals werden evenzeer assistenten gekozen.

Besloten werd nu om de kampen optebreken en de commando's en de artillerie te laten oprukken naar Natal. Wij trokken in drie colonnes het vroeger aan ons behoord hebbende en ontnomen Natal in.

Generaal Kock — Notulenhouders van den Uitvoerenden Raad — ging met het Duitsche

en Hollandsche corps, langs Botha's pas. Mij werd opgedragen met een deel der artillerie, gedekt door de Burgers van Ermelo en links door het commando van Generaal Erasmus, te gaan langs Amajuba. De derde colonne ging over Utrecht en de Buffelrivier op Dundee aan, onder bevel van Generaal Lucas Meijer.⁵⁸

Dit is duidelik dat albei hierdie getuies hulle vergis aangaande die datum waarop hierdie krygsraadsvergadering plaasgevind het. N. Hofmeyr se stelling dat dit op “Woensdag namiddag, 13 October” plaasgevind het, is verkeerd. Die vergadering waarna hy hier verwys, is die een wat Woensdag die 11de Oktober (die 13e was nl. 'n Vrydag) te Sand-spruit gehou is, waar “al de lagers” byeen was, in afwagting op die “antwoord van Lord Salisbury” op die Transvaalse ultimatum. Ook owerste Trichardt se bewering dat hierdie vergadering op die 13de gehou is, is 'n vergissing. Hy was met sy berekenings van die datum ook twee dae uit,

---

⁵⁸ Preller-versameling no. 14, Geschiedenis, Werken en Streven van S. P. E. Trichard, pp. 179-180.

soos blyk uit sy bewering dat die ultimatum op 11 Okt. 1899 deur die Transvaalse Regering aan die Britse Goewerment oorhandig is, in plaas van op 9 Okt. 1899.⁵⁹ Die getuienisse van sowel Hofmeyr as Trichardt moet dus betrekking hê op die krygsraadsvergadering waarop finaal oor die veldtogplan van die Transvaalse kommando's besluit is, nl. die krygsraadsvergadering wat volgens Penning op 11 Okt. 1899, en volgens die konfidentiële kennisgewing van die Kommandant-generaal op 12 Okt. 1899 gehou is; want dat hier een en dieselfde vergadering bedoel word, spreek duidelik genoeg uit die besluite soos deur die verskillende getuies weergegee.

Die enigste vraag waarop dan nog 'n antwoord gevind moet word, is waarom die Kommandant-generaal in die reeds aangehaalde kennisgewing beweer dat die besluite op die 12de geneem is as die krygsraad dan reeds op 11 Okt. 1899 gesit het. Om dit te verklaar, is dit nodig om noukeurig na te gaan wat daar gedurende die namiddag van 11 Okt. 1899 plaasgevind het.

---

⁵⁹ Sien *Ibid.*, p. 177; vgl. ook voetnoot 47 hiervoor.

Om sesuur die middag is, volgens die Kommandant-generaal, die kennisgewing van die Regering te Pretoria in verband met die ontstaan van die oorlogstoestand aan hom bestel.⁶⁰ Dit is deur die Staatssekretaris afgesend en het as volg gelui:

“In vervolg op mijn telegram van Maandag 9 dezer, deel ik u thans mede dat nu een antwoord is ontvangen dat Harer Majesteits Gouvernement weigert de door ons op Maandag gestelde vragen in overweging te nemen. Onder deze omstandigheden ziet deze Regeering geen andere weg open dan om de gewapende troepen machten op onze grenzen met al onze krachten te wederstaan en te bestrijden. De Staatspresident en de Uitvoerende Raad hebben alzoo besloten u te machtigen den vijand aan te vallen waar gij die

zult mogen aantreffen, hem te bestrijden en al datgene te doen wat gij zult doen en noodig oordeelen om de onafhankelijkheid dezer Republiek te handhaven en te onderhouden. De Heer zij met u en de burgers onder uwe bevelen staande en verleen en zijnen onmisbaren zegen aan de wapenen en burgers der Republiek zoodat onze rechtvaardige zaak moge zegevieren. Houdt ons zooveel mogelijk op de hoogte. De krijgswet wordt nu afgekondigd.⁶¹

’n Kwartier later is die Kommandant-generaal se antwoord hierop by die telegraafkantoor te Sandspruit ingehandig. Die inhoud daarvan was:

“Uw telegram heden 6-uur ontvangen. Zal moeilijk voor morgen iets kunnen beginnen. Ik versta nu dat ik onmiddellijk over de lijn mag trekken. Is nu aan alle kanten door u getelegrafeerd zoaals aan Burgers, Cronjé, Meijer; Grobler en ook naar de Vrijstaat? Aan den Heer Kock zal ik kennis geven. Wij zullen

---

⁶⁰ Op die afgelewerde telegramvorm staan nogtans dat dit om 5.15 nm. uit Pretoria versend en dieselfde tyd in die veldtelegraaf kantoor te Sandspruit ontvang is (sien K.G. 332, p. 613). Tog bestaan daar geen rede om die Kmdt.-genl. se getuienis in twyfel te trek nie.

---

⁶¹ Sien SSa., Uitgaande telegramme, no. T.640/99 (T.A.).

met de hulp des Heeren doen wat onze hand vindt om te doen. De wil des Heeren zal geschieden zoowel in den hemel als op de aarde. Op Hem wachten wij en Hij zal beslissen over ons lot. Amen.”⁶²

Aan hoofkmdt. M. Prinsloo het hy onmiddellik kennis gegee van die mededeling wat hy van die Regering ontvang het, en hom tewens meegedeel dat hy, “indien niet deze nacht aangevallen”, die volgende dag met krygsoperasies sou begin. Die veldtogplan wat hy wou volg en wat hy toe nog aan die Breë krygsraad moes voorlê, het hy as volg uiteengesit:

“Trekken door Botha’s pas en Buffelrivier onder door om tusschen Newcastle en Dundee te komen. Zal dan indien mogelijk spoorweg bruggen probeeren te vernietigen zodoende troepen uit kampen en forten te lokken.”

Van Prinsloo wou hy weet “wat zal uwe beweging zijn” en “waar zullen wij elkander

een hand kunnen geven”, want “operaties moeten zoo gelijk mogelijk geschieden”⁶³

Vervolgens het hy aan genl. Kock te Bothaspas gesein dat, volgens finale instruksies, die volgende oggend vroeg met operasies begin moes word, en dat hy vanuit die hooflaer ’n kommando na Kock sou stuur “om met u daar af en in te trekken”. Sy oogmerk of plan is niet vestingwerken dadelijk aan te vallen doch door opbreken van spoorwegwerken” die vyand “daar uit te lokken”. Genl. Kock se kommando en die wat oor Buffelsrivier moes beweeg, moes dus aan weerskante van Newcastle omtrek.⁶⁴

Ten slotte het hy aan die Kommandante van genl. L. Meyer se kommando’s die reeds vermelde instruksies gesein, nl. om besonder op hul hoede te wees vir ’n Engelse aanval uit Dundee, wat hy nog dieselfde nag verwag het.⁶⁵

---

⁶² Sien Leyds 672, no. Ra. 5741/99 by Ra. 5627/99.

---

⁶³ K.G. 346, Telegram kopieboek, Kmdt.-genl., p. 114.

⁶⁴ K.G. 346, p. 90.

⁶⁵ Sien hiervoor p. 166.

Eers daarna — en hoogs waarskynlik eers nadat die aanwesige offisiere vir ete verdaag het, en miskien selfs aan nog afwesige veldkornette, assistent-veldkornette, en ander offisiere in die omgewing en te Volksrust die geleentheid gelaat is om ook na die belangrikste vergadering op te kom — het die besprekings oor veldtogplanne en die behandeling van alle aangeleenthede met betrekking tot die aanstaande veldtog in alle erns begin.

Die sake wat besleg moes word, was, soos uit die aangehaalde verslae in verband met hierdie krygsraadsitting blyk, van gewigtige en selfs hoogs kontensieuse aard; en as dit ernstig deur die groot vergadering offisiere oorweeg en bespreek is, soos in hierdie geval bepaald verwag kan word, kon hierdie krygsraadsitting maklik tot na middernag gerek het. Dit is trouens die enigste logiese konklusie waartoe mens kan kom om te verklaar waarom Penning die datum van die krygsraadsvergadering, wat oor die krygsplan besluit het, op 11 Oktober stel, terwyl dit, volgens die Kommandant-generaal, op 12 Oktober

plaasgevind het. Dit moes naamlik eers laat die aand van 11 Oktober begin het, na die ontvangs van die Regering se finale instruksies en die uitsending, deur die Kommandant-generaal, van die nodige kennisgewings aan die Vrystaatse offisiere, genl. Kock, en die Kommandante van genl. Meyer se kommando's, en tot na middernag geduur het voordat alle werksaamhede volkome afgehandel was.

Die feit dat die Kommandant-generaal die aangehaalde kennisgewing van 12 Oktober — wat, let wel, nie 'n notule van die krygsraadsvergadering is nie, dog slegs 'n uittreksel uit die besluite in verband met die bewegings wat gemaak moes word⁶⁶ — vanaf Volksrust aan die verskillende betrokke offisiere gestuur het, beteken nie dat die vergadering self te Volksrust gehou is nie, waar die Kommandant-generaal, blykens die tye op die aan hom gerigte telegramme, eers teen 9.30 die oggend van die

---

⁶⁶ Sien voetnoot 56 hierbo.

12de aangekom het.⁶⁷ Trouens, reeds om 7.45 vm. die 12de sein die Kommandant-generaal vanaf Sandspruit aan die Onderstaatsekretaris in Pretoria:

“Ik zal blij zijn indien gij onze positie en plan kunt over telegrafeeren indien noodig aan President Steijn.”⁶⁸

Die plan moes dus toe reeds al aan die Regering in Pretoria gesein gewees het. Die betrokke telegram waarin die plan aan die Regering bekend gestel is, kan egter nie opgespaar word nie, en het klaarblyklik verlore gegaan.

Oor hoe die Vrystaatse kommando's sou opereer, was die Kommandant-generaal tot middernag die 11de in die duister. Al wat hoofkmdt. Prinsloo hom die middag van die

---

⁶⁷ Sien die telegramme in K.G. 332, pp. 650 vv. Eers om 9 vm. het die Telegraaf departement bekend gestel dat die telegraafkantoor “Hoofdlager Zandspruit” gesluit is en dat alle telegramme vir die “Hoofdlager Commandant generaal” bestem, na Volksrust gestuur moes word (K.G. 332, p. 679).

⁶⁸ Sien Leyds 672, no. Ra 5743/99 by Ra 5627/99.

11de kon meedeel, was dat sy manskappe nou ,in positie” was en “wachten op instructies”⁶⁹ Hierop het die Kommandant-generaal, skynbaar ongeduldig omdat hy nog nie wis wat die Vrystaters se veldtogplanne was nie, enigsins bitsig geantwoord:

“Hoe moet ik het verstaan? Van wien wacht u instructies? Volgens mijn berichten is er hoegenaamd geen kans meer op schikking of vrede en verwacht ik misschien reeds deze nacht aangevallen te worden. ... Er is verleden nacht en zooals ik nu verneem bijzonder veel treinen beweging te Laingsnek.”⁷⁰

Prinsloo en sy krygs kommissie wou hulle egter, in weerwil van die Kommandant-generaal se dringende versoeke om te weet hoe die Vrystaters sou opereer, nie aan die opstel van 'n invalplan in Natal waag voordat hulle ten volle op hoogte was van die veldtogplanne van die Transvaalse kommando's, soos deur die

---

⁶⁹ K.G. 332, Ontvange Telegramme, Kmdt.-genl., p. 604.

⁷⁰ K.G. 346, Telegram kopieboek, Kmdt.-genl., p. 101.

krygsraad van die susterrepubliek goedgekeur nie. Trouens hulle moes hul eie veldtogplanne, wat ook vooraf deur die verskillende Vrystaatse offisiere aan die front op 'n krygsraadsvergadering goedgekeur moes word, so inrig dat dit by die veldtogplanne van die Transvaalse kommando's sou aanpas. Hulle kon dus niks doen voordat hulle volkome op hoogte was van die voorgenome operasies van die susterrepubliek nie. Pres. Steyn het dan ook, na aanleiding van die Kommandant-generaal se navrae met betrekking tot hoofkmdt. Prinsloo se veldtogplanne, op 13 Okt. 1899 aan die Transvaalse Regering gesein:

“Generaal Joubert moet niet op generaal Prinsloo wachten; die is vurig genoeg. Wij verwachten dat het vuur eerst bij generaal Joubert moet branden het is uw oorlog. Wij komen slechts te hulp.”⁷¹

---

⁷¹ Aangehaal in K.G. 332, Ontvange Telegramme, Kmdt.-genl., p. 698, Telegram van onderstaatsekr. Grobler aan Kmdt.-genl., d.d. 13 Okt. 1899.

Hoofkmdt. Prinsloo het nogtans gevoel dat hy die Kommandantgeneraal nie so volkome in die duister kon laat bly met betrekking tot sy voorgenome bewegings nie. Hy het pres. Steyn derhalwe die middag van die 11 de versoek om aan hom te sein dat sy “operatieplan” was om, sodra hy finale instruksies ontvang, al die passe in besit te neem, maar “wij zullen dan niet dadelijk eenige inval kunnen maken voor den volgenden dag”.⁷² Hierdie berig het pres. Steyn die aand van die 11de aan pres. Kruger gesein, tesame met 'n kopie van die finale instruksies wat hy die middag, kort voor die ontvangs van Prinsloo se telegram, aan laasgenoemde gesein het, en waarvan die inhoud as volg was:

“Aangezien de Britsche regeering geweigerd heeft aan het verzoek van de Regeering der

---

⁷² Sien K.G. 332, p. 658, Telegram van pres. Kruger aan Kmdt.-genl., d.d. 12 Okt. 1899, waarin die telegram van Prinsloo soos deur pres. Steyn oorgesein, aangehaal word. Die telegram bevat egter etlike seinfoute, sodat die inhoud alleen behoorlik begryp kan word as dit vergelyk word met K.G. 332, p. 576, Telegram van adv. J. de Villiers aan Kmdt.-genl., d.d. 11 Okt. 1899.

Z.A.R. betrekkelijk de verwijdering der troepen van de grenzen der Z.A.R. te voldoen, werd de krijgswet heden in de Z.A.R. geproclameerd en zal zulks hier heden avond ook geschieden. UE. word opgedragen u in communicatie met Generaal Joubert te stellen en in overleg met hem handelend op te treden en intusschen die stappen te nemen welke noodig mogen zijn bevonden ter verdediging van het land alsmede om de beste posities in te nemen.”⁷³

Hierdie stuk is eers die oggend van die 12de deur pres. Kruger aan kmdt.-genl. Joubert gesein. Laasgenoemde het egter reeds teen 8.30 die vorige aand van adv. Jacob de Villiers, wat by Prinsloo in die laer was, berig ontvang dat Prinsloo eindelijk instruksies van pres. Steyn ontvang het; en dadelik sou handel “zooals uiteengezet in zijn telegram van heden aan UEd. door onzen President aan UEd. getelegrafeerd”;⁷⁴

---

⁷³ Aangehaal in K.G. 332, p. 658, Telegram van pres.

Kruger aan Kmdt.-genl., d.d. 12 Okt. 1899.

⁷⁴ K.G. 332, Ontvange Telegramme, Kmdt.-genl., p. 611.

en toe hy van kmdt.-genl. Joubert verneem dat laasgenoemde die betrokke telegram nog nie ontvang het nie,⁷⁵ het hy teen middernag die 11de die volgende uiteensetting van pres. Steyn se instruksies en van die Vrystaatse operasieplan aan die Kommandant-generaal gesein:

“Instructies van President aan genl. Prinsloo zijn dadelijk best posities in te nemen en in overleg met UEd. te handelen. Zijn telegram van heden middag aan UEd. kwam hierop neer dat de operatie plan is om, indien instructies ontvangen werd, alle passen in bezit re nemen, daarna zal niet dadelijk een inval gemaakt kunnen worden voor den volgenden dag.”⁷⁶

In ooreenstemming met hierdie instruksies het hoofkmdt. Prinsloo dieselfde aand nog bevel aan sy onderhorige Kommandante uitgereik om die

---

⁷⁵ K.G. 346, Telegram kopieboek, Kmdt.-genl., p. 99.

⁷⁶ K.G. 332, Ontvange Telegramme, Kmdt.-genl., p. 576.

verskillende passe oor die Drakensberge onverwyld te beset.⁷⁷

Dit het gedurende die nag van die 11de en op die 12de as volg geskied: kommando Bethlehem het Oliviershoekpas beset, kommando Heilbron Bezuidenhoutpas, kommando Kroonstad Tintwapas, die kommando's Winburg en Harri-smith Vanreenenspas-en ongetwyfeld ook Debeerspas⁷⁸ — en kommando Vrede Mullerspas.⁷⁹ Op 12 Okt. het Prinsloo aan die Komman-

---

⁷⁷ C.R. de Wet, *De Strijd tussen Boer en Brit*, pp. 6-7.

⁷⁸ Genl. de Wet, aan wie skrywer — aangesien amptelike dokumente oor die saak ontbreek — inligting oor die besetting van die passe ontleen, meld niks van die besetting van Debeerspas nie. Dis egter ondenkbaar dat Prinsloo die belangrike oorgang volkome onbeset sou gelaat het, te meet dat 'n sterk kommando die oggend van die 11de op Nelsonskop, vlak voor Debeerspas, gelê het (*Express*, 17 Okt. 1899, p. 2, kol. 6-7). Hy het dan ook op 13 Okt. aan genl. Kock gerapporteer dat hy alle passe in besit geneem het (sien K.G. 344).

⁷⁹ Die bewering van genl. de Wet (*De Strijd tussen Boer en Brit*, p. 7) dat die kommando Vrede beveel is om Bothaspas te beset, is verkeerd. Vgl. K.G. 344, brief van kmdt. H. A. Truter aan genl. Kock, d.d. 12 Okt. 1899.

dant-generaal gesein dat hy Vanreenenspas in besit geneem het en op tyding van sy ander kommando's wag,⁸⁰ en op die 13de het hy vanaf Albertinastatie (tans Swinburne) aan genl. Kock laat weet dat hy alle passe in besit geneem het, en dat sy hooflaer die volgende dag te Vanreenenspas sou wees. Daar sou hy dan op die 14de met sy offisiere vergader “om verdere operatie plan te bespreken”. Spoedig daarna sou hy “handelend optreden” — iets wat hy nie eerder kon doen nie, “daar mijn manschappen niet geheel gereed was”.⁸¹ Sy plan, so het hy aan pres. Steyn gesein, “is om het laager bij Vanreenenspas op te slaan en dan met een paarden commando Natal verder in te trekken”.⁸²

Vgl. ook die amptelike Britse *History of the war in South Africa*, pp. 157-158.

⁸⁰ K.G. 332, Ontvange Telegramme, Kmdt.-genl., p. 677.

⁸¹ K.G. 344, Ontvange Briewe, Kmdt.-genl., kopie brief van hoofkmdt. Prinsloo aan genl. Kock, d.d. 13 Okt. 1899.

⁸² Aangehaal in K.G. 332, p. 710, Telegram van Onderstaatsekr. aan Kmdt.-genl., d.d. 13 Okt. 1899.

Hierop het die President hom beveel het “om zulks te doen in overleg met genl. Joubert”.⁸³

Op Saterdag, 14 Okt. 1899, het die Vrystaatse offisiere in hoofkmdt. Prinsloo se tent byeengekom om veldtogplanne te bespreek, en is die volgende besluit geneem:

“Drie paardrijdend commanda(‘s) zullen Dinsdag avond (17 Okt. 1899) Natal binnen trekken: Wd. Commdt. de Wet (kommando Heilbron) en Commdt. Naude (kommando Bethlehem) met acht honderd man, Comdt. Nel (kommando Kroonstad) met zes honderd man, en commandanten Theunissen (kommando Winburg), De Villiers (kommando Harrismith) en Lombaard (kommando Vrede) met acht honderd man. Zij zullen de spoor zoo ver doenlijk vernielen en de troepen trachten uit te lokken. Vertrekken zoo laat wegens gebrek aan geschut.”⁸⁴

---

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Leyds 709, Algemene versameling Oorlogs telegramme, p. 42, en K.G. 332, Ontvange Telegramme, Kmdt.-genl., p.

Die doel van die ekspedisie was, volgens genl. C. R. de Wet wat as waarnemende Kommandant van Heilbron op die vergadering aanwesig was, om die Engelse wat te Dundee en Elandslaagte was, af te sny van die te Ladysmith. Die Vrystaters “zouden in vereeniging met de Transvalers, die van de richting van Volksrust kwamen, en met een deel van de Vredesche burgers — allen onder het bevel van Gen. Koch (lees Kock) — moeten handelen”.⁸⁵

Die vraag is, volgens ds. J. D. Kestell, ook in die vergadering bespreek “of een macht van burgers niet, zonder verzuim, ten westen van Ladysmith om zouden gaan, met het doel om de spoorwegbrug over de Tugela te Colenso in de lucht te doen springen”, maar die meeste offisiere was daarteen gekant. Daar is toe besluit, soos aangehaal, dat gedeeltes van die kommando’s Heilbron, Winburg, Kroonstad, Harrismith (en

---

734. Die letters en woorde tussen hakies kom nie in die telegram voor nie en is deur skrywer volledigheidshalwe daar ingevoeg.

⁸⁵ De Wet, De Strijd tusschen Boer en Brit, p. 8.,

natuurlik ook Bethlehem) onder die opperbevel van kmdt. C. J. de Villiers — wat tydelik in die plek van die nog afwesige generaal A. P. Cronjé sou ageer — in Natal sou afdaal met die doel om die Engelse magte by Dundee te probeer afsny van die te Ladysmith.⁸⁶

Uit die bo aangehaalde krygsraadsbesluit, wat deur hoofkmdt. Prinsloo aan pres. Steyn gesein is, en deur die weer aan die Transvaalse Regering vir die inligting ook van kmdt.-genl. Joubert, was dit vir genl. Joubert nie duidelik wat die doelwit van Prinsloo se kommando's was nie. Hy kon daaruit nie opmaak of hulle enige hulp aan die Transvaalse kommando's sou verskaf nie, en het Prinsloo dus gevra om hom ten spoedigste te laat weet welke hulp die Vrystaters aan die Transvaalse kommando's sou verleen, wat hulle

---

⁸⁶ J. D. Kestell, *Met de Boeren Commando's*, p. 8. Ds. Kestell se bewering dat die krygsraadsvergadering op 13 Okt. 1899 gehou is en dat besluit is dat die betrokke kommando's nog dieselfde nag Natal sou binneval, is verkeerd. Tewens het hy nagelaat om te meld dat 'n deel van die kommando Bethlehem ook aan die ekspedisie sou deelneem.

binnekort “tussen de vuren van Dundee ... en tussen die van Biggarsberg of Ladysmith” sou bevind, ingeval die “vuren” vir die Transvalers alleen sou “te zwaar komen”.⁸⁷ Hierop het Prinsloo op 16 Okt. 1899 die volgende verduideliking verstrek met betrekking tot die voorgenome bewegings van die Vrystaatse kommando's:

“Commando's trekken nog zooals vroeger gemeld rechts om Ladysmith en indien zij geen tegenstand krijgen, zullen (zij) dadelijk na vernietiging van spoorweg, naar Dundee snellen.”⁸⁸

Hieruit blyk duidelik dat die doel van Prinsloo se kommando's nie was om tussen Ladysmith en die Engelse troepemagte ten noorde daarvan in te trek, soos dit deur genl. De Wet voorgestel word nie, en dat ds. Kestell se bewering, nl. dat die

---

⁸⁷ K.G. 346, Telegram kopieboek, Kmdt.-genl., p. 168; ook Leyds 709, Algemene versameling Oorlogs telegramme, p. 50.

⁸⁸ K.G. 333, Ontvange Telegramme, Kmdt.-genl., p. 52; 'n vroeëre melding van Prinsloo dat die kommando's regs om Ladysmith sou trek, kon nie opgediep word nie.

krygsraad die voorstel verwerp het om ten weste van Ladysmith om te trek, op 'n misverstand moet berus. Die doel van die ekspedisie was juis om Ladysmith aan die westekant om te trek met die doel om die spoorweg ten suide van die dorp op te breek en die troepe te Ladysmith sodoende van die Suide af te sny. Eers daarna sou die Vrystaters, indien hulle geen weerstand ondervind nie, na Dundee snel am die Transvalers te help in hul stryd teen die troepemagte te Dundee en elders noord van Ladysmith.

Die Transvaalse Kommandant-generaal was teleurgesteld toe hy die 15de verneem⁸⁹ dat die Vrystaatse krygsmag eers op die 17de Natal sou

---

⁸⁹ Die aangehaalde Vrystaatse krygsraadsbesluit van 14 Oktober het hom nl. eers die 15de bereik. Die datum 14.10.99 wat op die afgelewerde telegram (in K.G. 332, p. 734) aangebring is, is verkeerd. Die betrokke telegram is nl. eers die 15de uit Pretoria aan hom versend (Leyds 709, p. 42), en uit die nommers wat in ink op die Kommandant-generaal se ontvangste telegramme van 15 Okt. 1899 aangebring is, is dit duidelik dat ook die telegram, in ink gemerk as no. 17, onder die stukke van 15 Okt. 1899 tuishoort.

binnetrek. Hy het dan ook aan Prinsloo gesein dat hy dink “dat onze operaties nu een weinig moeten worden verhaast eerdat meerdere en sterker troepen machten tegen ons worden aangevoerd”;⁹⁰ maar hy het nie toegelaat dat sy eie veldtogplanne, met die uitvoering waarvan hy ondertussen 'n begin laat maak het, daardeur vertraag of in die wiele gery word nie.

---

⁹⁰ K.G. 346, Telegram kopieboek, Kmdt.-genl., p. 168; ook Leyds 709, Algemene versameling Oorlogs telegramme, p. 50.

HOOFSTUK 7

DIE INMARS EN ONTPLOOIING VAN DIE BOEREMAGTE IN NATAL, 12-20 OKT. 1899

1. DIE OPMARS NA NEWCASTLE, 11-16 OKT. 1899

In die Boereleër op die Natalse grens het daar groot geesdrif vir die oorlog geheers. Almal was ywerig om die vyandelike gebied binne te trek en die troepe anderkant die grens onskadelik te gaan maak, maar die ywerigste van almal was, na dit voorkom, die 63-jarige generaal J. H. M. Kock, lid van die Transvaalse Uitvoerende Raad. Hy het die bevel gevoer oor die Transvaalse krygsmag by Bothaspass, wat bestaan het uit die kommando Johannesburg, aangevoer deur kmdt. B. J. Viljoen, en die Duitse korps onder aanvoering van kmdt. Adolf Schiel.

Ofskoon die Kommandont-generaal eers laat die middag van die 11de aan hom laat weet het dat die krygswet afgekondig was en dat daar “volgens finale instructies” die volgende oggend vroeg met

operasies begin moes word,¹ het hy aan sy kommandonte, Schiel en Viljoen, bevel gegee om die grens nog dieselfde middag, 11 Okt. 1899, te oorskry. Dit het hulle dan ook gedoen: Schiel met ’n patrollie van 150 man, en Viljoen met ’n patrollie van 50 man, almal berede.² Al wat hy verder uit die rapport van die Kommandont-generaal kon opmaak, was dat ’n kommando vanaf Sandspruit by hom sou aansluit, en dat hy Newcastle aan die westekant moes omtrek, terwyl die ander Transvaalse kommando’s dit aan die oostekant sou doen. Hulle moes egter nie die vyandelike vestings “dadelijk” aanval nie maar die vyand daaruit probeer uitlok, deur die spoorweë op te breek.³

By die brug oor die Ingogorivier, waar Schiel en Viljoen se patrollies in ’n hewige stortreën aangekom het, het hulle oornag, met die voor-

---

¹ K.G. 346, Telegram kopieboek, Kmdt.-genl., p. 90.

² A. Schiel, 23 Jahre Sturm und Sonnenschein in Südafrika, p. 398; B. J. Viljoen, Mijne Herinneringen uit den Anglo-Boeren-oorlog, p. 21.

³ K.G. 346, Telegram kopieboek, Kmdt.-genl., p. 90.

neme om hul laer, wat onder die sorg van die res van die kommando te Bothaspas agtergelaat is, die volgende dag die berg af te bring. Hier het Viljoen se patrollie 'n skotskar van die Natalse Regering, wat onder die sorg gestaan het van 'n amptenaar wat besig was om die brug te herstel, as buit geneem. Schiel, wat hierdie amptenaar eerste aangetref en vriendelik deur hom behandel is, het hom, met die goed onder sy sorg, nog probeer weghelp na Newcastle, waar sy vrou en familie glo was. Hy het, in plaas van voort te trek, egter net 'n entjie verder gaan uitspan, en toe in die hande van Viljoen se manne geval, wat sy skotskar, onder 'n bokseil toegedek, vir 'n kanon aangesien het, en 'n trap beeste, wat in die nabyheid daarvan gewei het, vir Engelse troepe. Hulle het toe daarop toegesak en dit in besit geneem.⁴

Op 12 Okt. 1899 het die Transvaalse kommando's in alle erns begin ontplooi volgens

---

⁴ Schiel, 23 Jahre Sturm und Sonnenschein in Südafrika, pp. 398-399: Viljoen, Mijne Herinneringen uit den Anglo-Boeren-oorlog, pp. 21-22.

die veldtogplan wat deur die krygsraad goedgekeur is. Douvoordag het die trompetters van die Staatsartillerie die burgers in die hooflaer op Sandspruit gewek, en teen sonop was die verskillende kommando's wat daar gelaer was, onderweg na Volksrust. Hier het hulle, ten spyte van 'n skielike haelstorm, gevolg deur 'n koue misreën, waardeur die mars vertraag is, nog dieselfde voormiddag aangekom, in 'n uitstekende stemming.⁵ Die Kommandont-generaal het egter nie kans gesien om sy kommando's nog op daardie dag die grens te laat oorsteek soos sy bedoeling aanvanklik was nie. Die ongunstige weersomstandighede, 'n gevoelige tekort aan trekdieren en trekgoed vir die vervoer van ammunisie en ander krygstoerusting en kommissariaat, en slegte organisasie, was hiervoor verantwoordelik. Dit het meegebring dat die Kommandont-generaal soveel aandag aan administratiewe sake moes wy dat hy die Regering op die 12de dringend versoek het om A

---

⁵ Vallentin, *Burenkrieg*, I, p.58; Nierstrasz, *Der Sud-Afrikanische Krieg*, II band 2, p. 538.

D. W. Wolmarans of Piet Grobler na Volksrust te stuur om die sake te help behartig, sodat hy sy volle aandag aan die veldtog kon bestee.⁶ Hy het dan ook die dag slegs die kommando's wat, volgens krygsraadsbesluit, na Vryheid en Utrecht moes gaan, laat vertrek,⁷ die spoorwegtonnel te Laingsnek gedurende die nag deur 'n patrollie van 15 man laat beset,⁸ en met die res van die burgers te Volksrust oornag. Vroeg die volgende oggend, 13 Okt. 1899, het hy sy kommando's verder laat opruk soos deur die krygsraad neergelê is: die kommando's Pretoria en Heidelberg onder aanvoering van genl. D. J. E. Erasmus langs Buffelsrivier af na Engelbrechtsdrif; die artillerie, gedek deur die kommando Ermelo en die voetgangers van die ander kommandoskappe, oor Laingsnek; en die berede afdeling

---

⁶ Sien K.G. 346, Telegram kopieboek, Kmdt.-genl., pp. 117-118, Telegramme aan hoofkmdt. Prinsloo en Onderstaatsekr. Grobler, d.d. 13 Okt. 1899.

⁷ *Ibid.*, p. 120, Kmdt.-genl. aan genl. Meyer, d.d. 12 Okt. 1899.

⁸ *Ibid.*, p. 132, Kmdt.-genl., aan Onderstaatsekr. Grobler, d.d. 13 Okt. 1899.

van die Hollanderkorps, 110 man sterk, suidwaarts in die rigting van Ingogo, met die opdrag om aan te sluit by die kommando van genl. J. H. M. Kock, onder wie se bevel hulle sou staan.⁹

Van hierdie kommando's wat die 13de uit Volksrust vertrek het, was die Hollanderkorps, onder aanvoering van kmdt. J. P. la G. Lombard (met, onder hom as kaptein en eintlike bevelvoerder van die berede afdeling, B. G. V. De Witt Hamer), die eerste om die tolhek tussen Volksrust en Charlestown oop te gooi en die Natalse grens te oorskry. Onder gesing en gejuig het hulle die eerste Natalse dorp, Charlestown, waar geen troepe was nie, deurgetrek. Daar het hulle "een paar hoeden en dekens" geneem uit "een koeliewinkel, die door Kaffers, voor ons uitvluchtend, was opengebraken", en daarna hul tog suidwaarts voortgesit in die rigting van Newcastle, waar hulle op 14 Okt. 1899 aangekom

---

⁹ *Ibid.*, p. 131; W. Van Everdingen, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, I, p. 11.

het, ten spyte van die nat paaie, swaar mis en reën.¹⁰

Die middag om 4.30 het die voorhoede van genl. Erasmus se leër, wat van Engelbrechtsdrif af na Newcastle moes opruk, ook die dorp bereik.¹¹ Dit het bestaan uit vier veldkornetskappe van die kommando Heidelberg onder aanvoering van kmdt. J. D. Weilbach. Hulle het die dorp deurgetrok, die spoor- en telegraaflyn by Ngagane opgebreek, en toe op Tierkloof gaan kamp opslaan,¹² waar Erasmus met die agterhoede die volgende dag by hulle aangesluit het.¹³

Intussen het die regtervleuel van die Transvaalse magte onder genl. Kock Newcastle van die noordwestelike kant genader. Nadat sy reeds

---

¹⁰ Van Everdingen, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, I, pp. 11-12; C. Plokhooij, *Met den Mauser*, pp. 6-8.

¹¹ K.G. 333, Ontvange Telegramme, Kmdt.-genl., p. 1, Rapport van kmdt. Weilbach, d.d. 14 Okt. 1899.

¹² Ibid.

¹³ Leyds 709, Algemene versameling Oorlogs telegramme, p. 40, Telegram van Erasmus, Newcastle, aan Erasmus, Pretoria, d.d. 15 Okt. 1899.

genoemde verkenningsspatrollies onder Schiel en Viljoen vasgestel het dat daar geen Engelse troepe in die nabyheid was nie, het genl. Kock op die 12de sy hele leërmag en laer Bothaspas laat aftrek, en die aand aan die Ingogorivier gelaer, in die nabyheid van 'n klompie hutte waar vroeër 'n patrollie berede polisie gestasioneer was.¹⁴ Die volgende dag het hy aan Schiel opdrag gegee om met 'n sterk patrollie na Mullerspas toe te ry om inligting oor die jongste planne van die Vrystaters te kry, die terrein tussen die Biggarsberg en Newcastle te verken, en die voetpad oor die Drakensberge tussen Bothaspas en Mullerspas noukeurig op te neem. Dit het Schiel op die 14de en 15de met 150 man van sy korps gedoen,¹⁵ terwyl genl. Kock met die res van die leërafdeling voortgetrek het tot by Skuinshoogte, anderhalfuur van Newcastle af.¹⁶

---

¹⁴ Schiel, 23 Jahre Sturm und Sonnenschein in Südafrika, p. 401.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ K.G. 346, Telegram kopieboek, Kmdt.-genl., p. 153, Kmdt.-genl. aan genl. Meyer, d.d. 14 Okt. 1899.

In die Boerelaer te Charlestown

Die opmars van Bothaspas af is bederf deur die optrede van 'n deel van die kommando Johannesburg, wat hulle sleg gedra het. Soos die Hunne het ons Natal binnegeval, vertel Schiel. Aan die voet van die Drakensberg het die Johannesburgers 'n verlate winkel bestorm en dit begin te plunder. Deur die tussenkoms van Schiel en genl. Kock is die plundery egter stopgesit, en diegene wat daaraan deelgeneem het, gearresteer. Die goed wat nie deur die generaal onder kwitansie vir kommando doeleindes gekommandeer is nie, is sorgvuldig in die winkelgebou teruggeplaas en weggesluit. Skaars het die kommando egter vertrek, of 'n klomp vrouens het met hul kinders die winkel, sowel as die woonhuis van die afwesige eienaar, bestorm, en eenvoudig alles wat nie vasgenaai of vasgemessel was nie, weggedra, meubels inkluis.¹⁷ Die aand het genl. Kock bitterlik by Schiel gekla oor die gebrek aan dissipline by die Johannesburgers, wat hulle eenvoudig nie aan bevele gesteur het nie en

---

¹⁷ Schiel, 23 Jahre Sturm und Sonnenschein in Südafrika, pp. 399-401.

gemaak het net soos hulle wou. Die generaal het bv. aan vk. Pienaar bevel gegee om sy waens by die agterhoede te laat, sodat die voorhoede alleen uit bereide manne, wat vinnig kon beweeg, sou bestaan. Dit het die betrokke burgers nie aangestaan nie, en hulle het toe eenvoudig, sonder hulle verder aan die generaal te steur, die waens na die verste voorste linies getrek, en dit daar orals rond uitgespan laat staan.¹⁸

Genl. Kock was so verontwaardig oor hierdie “muitery” onder Pienaar se mense, soos hy dit genoem het, dat hy die Kommandontgeneraal gevra het om vk. Pienaar onmiddellik terug te roep, sodat hy weens insubordinasie voor 'n krygsraad gedaag kon word, en sy manskappe onder “meer beschaafde commandos” in te deel. Ook het hy gevra om 'n versterking van minstens 500 man, omdat “het met zulke muitery voor mij uiterst gevaarlijk is eenige operaties te beginnen.”¹⁹

---

¹⁸ Schiel, t.a.p., pp. 399-401.

¹⁹ K.G. 344, Ontvange briewe, Kmdt.-genl., Ongedateerde brief van genl. J. H. M. Kock, geskryf vanaf “Bothaspas,

Aan hierdie versoeke wou die Kommandant-generaal nie voldoen nie. Hy het ondertussen ook klagtes van vk. Pienaar en drie ander voormanne van die kommando Johannesburg oor genl. Kock ontvang,²⁰ en het dit dus gelaat by 'n ernstige vaderlike vermaning aan sowel genl. Kock as die betrokke Johannesburgse offisiere om hartlik met mekaar saam te werk en mekaar te verdra, want eendrag was noodsaaklik vir die handhawing van die land se onafhanklikheid. Voorts het hy hulle versoek om voort te trek en aan te sluit by kmdt. Trichardt, wat vanaf Laingsnek onderweg was na Newcastle.²¹

Lt.-kol. S. P. E. Trichardt, hoof van die Transvaalse Staatsartillerie, het Volksrust die oggend van 13 Okt. 1899 verlaat, en met die grootpad oor Laingsnek — waar hy 'n groot

kanon moes opstel, ingevolge opdrag van die krygsraad-Natal binnegetrek. Sy mars oor die bergagtige terrein is egter baie vertraag deur mistige weer wat die uitsig belemmer het, reënbuie wat die pad so glad en modderig gemaak het dat die kanonne en ammunisiewaens slegs met die grootste moeite vooruit kon kom, en swak trekdiere. Die gevolg was dat hy die aand van die 14de nog maar slegs tot by Ingogo gevorder het. Hier het hy Sondag, die 15de, rustig deurgebring, 'n uur te perd van genl. Kock af, en Newcastle eers die oggend van 16 Okt. 1899 bereik.²²

Die dorp was stil en verlate, want die meeste inwoners het reeds gedurende die vorige paar dae gevlug, en slegs sowat honderd mense was daar aanwesig. Onder hulle was ook die magistraat, van wie genl. Erasmus die magistraatskantoor

---

Ingogo rivier". Die datum 10.10.99 wat in rooi potlood daarop aangebring is, is verkeerd.

²⁰ Die klagskrif kon nie teruggevind word nie.

²¹ K.G. 352 (i), Uitgaande stukke, Kmdt.-genl., Briewe, d.d. 14 Okt. 1899, aan genl. Kock en die betrokke offisiere, op pp. 71-75 van die Briewekopieboek.

---

²² Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, pp. 32, 34-38; Briewe d.d. 1415 Okt. 1899 van kmdt. Trichardt aan Kmdt.-genl. in K.G. 344; K.G. 346, Telegram kopieboek, Kmdt.-genl., pp. 144 en 146; K.G. 333, Ontvange Telegramme, Kmdt.-genl., p. 27, Telegram van genl. Kock, d.d. 15 Okt. 1899.

namens die Boeremagte formeel oorgeneem het. Die Transvaalse Vierkleur is gehys en 'n inventaris van alle meubels, boeke, geld, wissels, seëls en kantoorbehoefte in die bysyn van die magistraat opgemaak, wat dit onderteken het, en toegelaat is om vir eie gebruik ook so 'n inventaris op te stel. Daarna is die kantoor, met alles wat daarin aangetref is, sorgvuldig toegesluit, en het die onderskeie kommando's na hul laerplekke buite die dorp getrek, waar hulle verdere instruksies afgewag het.²³

Met die besetting van Newcastle was die eerste taak van die Transvaalse kommando's afgedaan. Op die voetspoor van die burgers het personeel van die spoorwegmaatskappy, die telegraaf departement en die veld telegrafie gevolg, om die verbindingssweë te herstel waar dit verniel of buite werking gestel was, en om dit in eksploitasie te neem, ten einde die verdere operasies van die leër te vergemaklik. Kmdt.-genl. Joubert het ook sy

hoofkwartier verplaas, eers van Volksrust na Charlestown, en toe na Newcastle, waar hy om 7.30 vm. op 17 Okt. 1899 aangekom het.²⁴ Hy was bitter ontevrede oor die wyse waarop die burgers — of altans 'n gedeelte van die burgery — hulle tydens die opmars gedra het.

Met hul deurtog deur Charlestown het hulle naamlik die winkels geplunder waarvan die eienaars gevlug het, en wat reeds deur die 7,500 Natalse Bantoes wat uit die Republiek uitgesit is, oopgebreek en gedeeltelik beroof was; en toe hulle klaar was, het ander persone uit die omgewing die dorp met karre en waens binnegetrek en vragte goed uit die winkels weggery. Hulle het in hul hebsug die voertuie so oorlaai dat hulle op hul terugreis verplig was om hope van die geroofde artikels, ofskoon splinternuut, somer langs die pad weg te gooi, ten einde die vragte ligter te maak.²⁵ 'n Rowers gees het

---

²³ Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, pp. 40-44; K.G. 346, Telegram kopieboek, Kmdt.-genl., p. 251, Telegram aan genl. Meyer, d.d. 17 Okt. 1899.

---

²⁴ K.G. 346, Telegram kopieboek, Kmdt.-genl., p. 250, Rapport aan Regering.

²⁵ *Ibid.*, p. 160, Rapport aan Regering; Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, pp. 33-34.

hom van verskeie burgers, ook in die distrikte Utrecht en Vryheid, meester gemaak — en dit in weerwil van 'n sirkulêre wat op 7 Oktober deur die Kommandont-generaal aan alle offisiere gerig is, en waarvan die inhoud o.a. as volg was:

“Wanneer wij ongewenscht over de grenzen van ons land moeten gaan, laat dan niet toe dat gedacht of gezegd moge worden, dat wij als eene rooversbende zijn; daarom, schik zoo ver mogelijk weg van alle private, individueele woningen of plaatsen waar geen vijand zich ophoudt; laat niet toe dat elkeen zichzelf helpt. Waar voedsel, voeder of vee gevonden wordt, laat daartoe een of twee personen bij iedere afdeeling wezen, laat hem of hen geholpen worden door zoovele manschappen (als noodig), en desnoods officieren gaan om zulke goederen onder inventaris en desnoods bij afgifte van kwitanties, van den eigenaar of opzichter dezelve (te) krijgen, met belofte van vergoeding door de HEd. Regeering der Zuid-Afrikaansche Republiek.

Ik mag en zal niet toelaten dat geroofd of geplunderd word of dat persoonlijk nadeel aan eenig individueel gedaan worde.”²⁶

Selfs die polisie wat op las van die Kommandont-generaal op Charlestown aangestel is om die dorp te bewaak, het aan die plundery meegedoen.²⁷

Dat die Kommandont-generaal woedend was oor hierdie rowery, blyk duidelik uit die volgende telegram wat hy op 16 Okt. aan die landdros van Vryheid gestuur het:

“Het is mij spijtig dat ander de zwaarste en drukkendste omstandigheden van ons land en volk er nog witte menschen gevonden kunnen worden die met een Achans hart beziel, rooven en plunderen kunnen. Maar het is nu eenmaal zoo: de zonde op de aarde duurt voort en hoe erger de hel woedt, des te meer werkt Satans apostelen voort. Uit de bron waar het

---

²⁶ Staatscourant der Z.A. Republiek, 18 Okt. 1899, p. 1655.

²⁷ K.G. 346, Telegram kopieboek, Kmdt.-genl., p. 160, Rapport aan Regering.

eerste onheil van Adam en zijn geslacht voortkwam, wordt nu nag met volle teugen uit gedronken door het gevallen menschedam. Mijn hart is in mij bitter als ik denk aan de straf en de gerechtigheid die gehoond en getugd wordt door zulke roofziekte personen als er in de wereld zijn. Ik ben dus verplicht aan u op te dragen en u te gelasten onmiddellijk zulke stappen te nemen om de rust en vrede en eendracht der burgers en ingezetenen te behartigen door zulke onheilspellende zaken te stoppen en af te wenden en am alle personen die zich aan roof en plundering schuldig maken of gemaakt hebben te doen arresteren en (in) zekere bewaring te stellen totdat door krijgsgericht over hen kan worden geoordeeld.”²⁸

Hy het hom dan ook voorgestel om in ’n openbare kennisgewing aan alle ingesetenes van Natal bekend te maak dat dit nie die bedoeling was van die offisiere of burgers om “eenig ongerief of ongemak te doen aan eenig individu of eenig

---

²⁸ *Ibid.*, p. 170.

privaat eigendom van degenen die niet vijandelijk tegen onze strijdmacht optreden”. Waar dit wel gebeur, “zullen de officieren en de kriegsraad een gewillig oor leenen aan alle klachten en bezwaren die zij (d.i. die ingesetenes van Natal) redelijkerwijze voorbrengen, en zal de HEd. regeering der Zuid Afrikaansche Republiek bereid zijn billijke vergoeding te geven voor alle bewezen verlies die veroorzaakt mocht zijn door de officieren of burgers onzer krijgsmacht”. Voorts sou “zeer strenge straffen” opgelê word vir alle strafbare dade of misdade wat deur enige persoon bedryf mag word.”²⁹

Die Regering was egter nie bereid om kompensasie te beloof vir verliese wat deur die offisiere en lede van die krygsmag veroorsaak is nie, en het die voorgestelde bekendmaking dus gewysig. Dit is toe op 17 Okt. 1899 as ’n proklamasie van die Kommandont-generaal gepubliseer in die volgende bewoording:

---

²⁹ Leyds 709, Algemene versameling Oorlogs telegramme, p. 57, Kmdt.-genl. aan Onderstaatsekretaris, d.d. 16 Okt. 1899.

“Saluut! De Commandant-Generaal der Zuid-Afrikaansche Republiek, P. J. Joubert, verklaart en maakt bekend aan alle inwoners van de Kolonien Natal en de Kaap de Goede Hoop, dat de HEd. Regeering en het Volk der Zuid-Afrikaansche Republiek tot een oorlog door de kwaadwillige kapitalisten en oorlogzuchtige Britsche Ministers gedwongen zijn en zij nu in de waarachtige belangen harer onafhankelijkheid en voor het heil en de belangen van het gansche Zuid-Afrikaansche Volk, onverschillig van welke plaats of afkomst zij ook zijn, moeten optreden en vechten, en dat het dus niet ligt in de bedoeling van de officieren en burgers eenig ongerief of ongemak te doen aan eenig individu of eenig privaat eigendom van degenen die ons vriendschappelijk gezind zijn en zich van alle vijandelijkheid tegen ons onthouden; en mocht het ongewenscht gebeuren dat eenig ingezetene door omstandigheden of door eenig toeval benadeeld of beleedigd wordt, zullen de officieren en de krijgsraad een gewillig oor

leenen aan alle klachten en bezwaren die zij redelijkerwijze voorbrengen.

Geen strafbare daad mag door eenig persoon gepleegd worden en er zullen zeer strenge straffen op zulke daden worden toegepast. Onze strijd is voor ons volksbestaan en wij moeten daarvoor ons leven wagen en ons bloed geven. Wij willen echter den ons opgedrongen strijd en oorlog op de meest mogelijke wijze van beschaving en menscheijkheid voeren en onder de leiding van den Alles besturenden God in den Hemel, en wij zoeken en jagen naar den vrede. Moge die spoedig komen!³⁰

Om verder aan die plundery perk te stel en die Kommandont-generaal te onthef van die laste wat aangeleenthede van die aard op sy skouers geplaas het, het die Regering op 17 Okt. 1899 die Staatsprokureur, J. C. Smuts, na Natal gestuur. Die Kommandont-generaal sou dus verder vry wees om sy aandag uitsluitend aan die verdere

---

³⁰ Buitengewone Staatscourant der Z.A. Republiek, 17 Okt. 1899.

verloop van die veldtog te wy.³¹ Laasgenoemde het ook geen gras onder sy voete laat groei nie.

2. BEPLANNING VAN DIE OPMARS NA DUNDEE

Sy volgende mikpunt was Dundee, waar daar, volgens berigte wat hom reeds voor die uitbreek van die oorlog en ook sedertdien bereik het, 'n sterk troepemag aanwesig was. Die sou eers uitgewis moes word voordat die vernaamste Engelse strydmagte, wat by Ladysmith saamgetrek was, aangedurf sou kon word.

As gevolg van die vordering van die genoemde Transvaalse kommando's tot by Newcastle, was Dundee van twee kante af bedreig: uit die noordweste deur die kommando's by Newcastle, en uit die noordooste deur die kommando's Vryheid en Utrecht. Laasgenoemde twee kommando's is, tydens die mobilisasie van die Boerestrydkragte, te Vryheid en in die omgewing van Doringberg onder die bevel van genl. Lucas

Meyer gestasioneer met tweërlei oogmerk. In die eerste plek moes hulle die Engelse troepe in Dundee so bedreig dat laasgenoemde dit nie kan waag om die opmars van die Transvaalse kommando's na Newcastle te probeer belemmer nie; en in die tweede plek moes hulle waak teen 'n Engelse inval in die Suid-Afrikaanse Republiek vanuit Zoeloeland, waar daar, volgens gerugte, Engelse troepemagte saamgetrek was.³²

Ten einde die Engelse troepe in Dundee in bedwang te hou, het genl. Meyer, sedert die aanvang van die krygstoestand, gereeld verkenningpatrollies in die rigting van Dundee uitgestuur. Hulle moes hom op hoogte hou van die bedrywighede van die vyand aldaar, terwyl hy sy verspreide kommando's stadig na Doringberg laat optrek het, om hulle daar te konsentreer vir 'n aanval op Dundee, indien dit nodig sou word.

Een van hierdie verkenningpatrollies het, onder aanvoering van volksraadslid P. L. Uys, op 13 of

---

³¹ K.G. 333, Ontvange Telegramme, Kmdt.-genl., p. 111, Onderstaatsekr. Grobler aan Kmdt.-genl., d.d. 17 Okt. 1899.

---

³² K.G. 346, Telegram kopieboek, Kmdt.-genl., pp. 131, 136, 141, 143 en 161, Kmdt.-genl. aan genl. Meyer, d.d. 13-15 Okt. 1899.

14 Okt. 1899 6 berede Natalse polisie anderkant die grens by Dejagersdrif gevange geneem, en hul gewere, rewolwers en perde, asook 50 sakke mieliemeel, as buit geneem. Daarna het Louis Botha, vergesel van veldkornette Emmett en Grobler en nog 12 man, Buffelsrivier oorskry en die telegraaflyn tussen Dundee en Dejagersdrif op verskillende plekke deurgekap. Hulle het 'n wag van 5 Natalse polisie ontwapen en gevange geneem, en voortgetrek tot binne gesig van die Engelse kamp te Dundee, waar hulle gekampeer het.³³

Met die besetting van Newcastle deur die Transvaalse hoofmag, het die aanwesigheid van 'n kommando op Transvaalse bodem om die opmars na Newcastle te dek, oorbodig geword. Intussen het dit ook duidelik geword dat daar nie 'n inval in die Suid-Afrikaanse Republiek vanuit Zoeloeland sou plaasvind nie, want in Zoeloeland

— so het Meyer intussen vasgestel — was maar min troepe: slegs 200 te Eshowe.³⁴ Die Kommandont-generaal het by genl. Meyer, en ook by genl. Schalk Burger wat op die Transvaalse oosgrens geplaas was om te waak teen 'n Engelse inval deur Delagoabaai of Tongaland, die wenslikheid aan die hand gedoen om die troepe in Zoeloeland te gaan aanval en verdryf.³⁵ Meyer wou daar egter nie van hoor om so ver te gaan om, teen dié klompie troepe te gaan optree wat tog te min was om kwaad te doen nie.³⁶ Sy kommando was dus nou vry vir optrede teen die Engelse troepemag by Dundee, en die Kommandont-generaal het hom derhalwe op 16 Okt. 1899 gelas om “een ordentelijk sterk en goed commando” te Vryheid te laat om teen Engelse invalle te waak, en met die res van sy burgers te

---

³³ Leyds 709, Algemene versameling oorlogs telegramme, p. 51, Telegram no. 22 d.d. 15 Okt. 1899, van H.T.D.; K.G. 333, Ontvange Telegramme, Kmdt.-genl., p. 30, Genl. Meyer aan Kmdt.-genl., d.d. 15 Okt. 1899.

---

³⁴ K.G. 333, Ontvange Telegramme, Kmdt.-genl., p. 5, H.T.D. aan K.G., d.d. 15 Okt. 1899.

³⁵ K.G. 346, Telegram kopieboek, Kmdt.-genl., pp. 142, 143 en 149, Telegramme aan genls. Meyer en Burger, d.d. 14 Okt. 1899.

³⁶ K.G. 333, Ontvange Telegramme, Kmdt.-genl., p. 5, H.T.D. aan Kmdt.-genl., d.d. 15 Okt. 1899.

“opereer ... om de lijn zoo na mogelijk aan Dundee en van daar terugwaarts te vernietigen.”³⁷

Op 17 Okt. 1899 het die Kommandont-generaal die verskillende Boereoffisiere wat te Newcastle aanwesig was, byeengeroep om te besluit hoe die veldtog verder moes verloop. Daar is toe besluit dat die hoofmag, onder aanvoering van genl. D. J. E. Erasmus en owerste S. P. E. Trichardt, oor Dannhauserstasie na Dundee moes opruk om die Britse troepemag in Dundee aan te val en tot oorgawe te dwing, in samewerking met genl. Lucas Meyer, wat van Doringberg af na Dundee sou optrek. Genl. J. H. M. Kock, met die kommando Johannesburg, die Duitse korps en die Hollanderkorps, moes intussen verder suidwaarts trek tot oor Biggarsbergnek wat hy moes beset, en die spoorverbinding tussen Ladysmith en Glencoe verbreek. Hy moes voeling met die Vrystaatse kommando's soek, en belet dat die Engelse vanuit

---

³⁷ KG.346, Telegram kopieboek, Kmdt.-genl., p. 172, Telegram aan genl. Meyer, d.d. 16 Okt. 1899.

Ladysmith 'n uitval waag om die garnisoen te Dundee te ondersteun.³⁸

Nog dieselfde nag het die kommando's te Newcastle in ooreenstemming met hierdie krygsraadsbesluit ontplooi.³⁹ Die Kommandant-generaal het ernstig gevrees dat die Engelse troepe te Dundee die bewegings van sy kommando's onder Trichardt, Erasmus en Kock in die wiele sou ry indien genl. Meyer, wat nog steeds op Transvaalse bodem gelê het, nie onmiddellik die Buffelsrivier oorsteek om

---

³⁸ Die notule van hierdie krygsraadsvergadering kon nie teruggevind word nie. Sien egter Schiel, *23 Jahre Sturm und Sonnenschein in Südafrika*, p. 410; B. J. Viljoen, *Mijne Herinneringen uit den Anglo-Boeren-oorlog*, p. 22; N. Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, p. 45; K.G. 346, Telegram kopieboek, Kmdt.-genl., p. 270, Telegram aan luit. Paff; Leyds 709, Algemene versameling oorlogs telegramme, p. 85, genl. Kock aan Staatsekr., d.d. 17 Okt. 1899, en p. 140, Kmdt.-genl. aan genl. Prinsloo, d.d. 19 Okt. 1899.

³⁹ K.G. 346, Telegram kopieboek, Kmdt.-genl., pp. 262-263, Telegramme aan genl. Meyer en Onderstaatsekr., d.d. 17 Okt. 1899; Schiel *23 Jahre Sturm und Sonnenschein in Südafrika*, p. 410.

Dundee van die oostekant af te bedreig nie. Hy het Meyer dus aangespoor om hom te haas om die instruksies wat hy die vorige dag ontvang het, uit te voer; want “als niet gelijktijdig geopereerd wordt, kan het slechte gevolgen hebben.”⁴⁰

Meyer se afdeling was op hierdie stadium egter nog glad nie gereed om teen Dundee op te ruk nie. Die kommando's wat op 13 Okt. 1899 van Volksrust af aan Meyer gestuur is, het maar kort tevore op Doringberg begin aankom, moeg, honger en uitgeput deur 'n moeisame trek in koue en reën oor modderige turf paaie, en etlike van hul voorradewaens was nog agter, ernstig vertraag deur die nat paaie, met die gevolg dat die burgers nie van voldoende kos voorsien kan word nie. Die artillerie, waarsonder die veldtog nie onderneem kon word nie, het eers laat op die 17de aangekom, en toe nog sonder die nodige ammunisiewaens, waarvan verskeie langs die pad vasgeval het, en nog gehaal moes word. Die ry- en trekdier van die kommando het in so 'n swak kondisie verkeer

---

⁴⁰ K.G.346, Telegram kopieboek, Kmdt.-genl., p. 262, Telegram aan genl. Meyer, d.d. 17 Okt. 1899.

dat nouliks die helfte van hulle vir diens geskik was. Daarby het dit die kommando aan verskillende noodsaaklikhede ontbreek, bv. 'n muilwa vir die vinnige vervoer van ammunisie in die veld, en seinlanterns om die verbindings tussen die kommandantskappe onderling, en met die kommando's van genl. Erasmus en owerste Trichardt, te handhaaf. Meyer het ook slegs oor drie, in plaas van minstens sestion, rapportgangers beskik om kommunikasie met die naaste telegraafkantoor te Vryheid te onderhou, en met die ander kommando's wat teen Dundee sou opereer.⁴¹ Ook het hy nog gewag op die Duitse korps van vk. Von Quitzow, wat nog te Utrecht was en eers die 19de by hom sou aansluit,⁴² en op genl. S. W. Burger met 250 man en 3 kanonne. Hulle het eers die oggend van 17 Okt. van Burger se hooflaer in die omgewing van Bellskep, op die

---

⁴¹ Sien Telegramme van genl. Meyer aan Kmdt.-genl. in K.G. 333, Ontvange Telegramme, Kmdt.-genl., pp. 5, 15, 41, 135, 174a, en 180, en Leyds 709, Algemene versameling oorlogs telegramme, pp. 46 en 120.

⁴² K.G. 333, Ontvange Telegramme, Kmdt.-genl., p. 172, Von Quitzow aan Kmdt.-genl., d.d. 18 Okt. 1899.

grens van Swaziland, vertrek en kon Doringberg nie voor na 19 Okt. bereik nie.⁴³

Die Kommandant-generaal het egter so sterk by Meyer daarop aangedring om onmiddellik op te ruk,⁴⁴ dat sy krygsraad op 18 Okt. 1899 met algemene stemme besluit het om die aand van die 19de die grens oor te steek en in die rigting van Dundee op te trek,⁴⁵ ten spyte daarvan dat die kommando nie behoorlik slaggereed was nie. Die kommando sou trek tot “vlak bij Dundee”, en Meyer sou trag “generaal Erasmus te doen weten waar de beste plek is voar zijn kanonnen”.⁴⁶

Op dieselfde dag nog het Meyer sy kommando's dan ook in beweging gebring in die rigting van Dejagersdrif, en daarna afgesante gestuur om

---

⁴³ Sien Telegramme van genl. Burger en Wn. Asst. Genl., d.d. 17-18 Okt. 1899, in K.G. 333, Ontvange Telegramme, Kmdt.-genl., pp. 108-110 en 119.

⁴⁴ K.G. 353, Briewe- en Telegram kopieboek van Kmdt.-genl., pp. 102-103.

⁴⁵ K.G. 333, Ontvange Telegramme, Kmdt.-genl., p.180, Genl. Meyer aan Kmdt.-genl., d.d. 18 Okt. 1899.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 235, Genl. Meyer aan Kmdt.-genl., ontvang 19 Okt. 1899, versend 18 Okt. 1899.

verbinding met genl. Erasmus te seek, met wie hy nog alle reëlins vir die voorgename aanval op Dundee moes tref.⁴⁷

Genl. D. J. E. Erasmus het hom op hierdie tydstip in die Imbabanheuwels, aan die voet van die Impatiberg, sowat 51 myl van die Engelse kamp by Dundee, bevind.⁴⁸ Sy mars vanaf Newcastle oor Dannhauser die vorige dag het sonder voorval verloop. Hy het onderweg slegs een sterk Engelse patrollie uit Dundee ontmoet, dog die het teruggetrek sonder dat enige botsing plaasgevind het, en sy kommando is dus toegelaat om die nag, en ook die volgende dag, rustig deur te bring.⁴⁹ Die voorval het egter by die Kommandant-generaal die vrees gewek dat die Engelse in Dundee Erasmus gedurende die nag in die rug sou

---

⁴⁷ Leyds 709, Algemene versameling oorlogs telegramme, p. 167, Genl. Meyer aan Kmdt.-genl., d.d. 20 Okt. 1899.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 131, Kmdt.-genl. aan genl. Burger, d.d. 19 Okt. 1899.

⁴⁹ Leyds 709, p. 131; K.G. 346, Telegram kopieboek, Kmdt.-genl., p. 283, Telegram aan Krygskommissaris, Volksrust, d.d. 19 Okt. 1899; Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, pp. 52-53.

aanval.⁵⁰ Hy het dus nag eens aan Meyer gesein om 'n sterk kommando in die rigting van Dundee in beweging te bring, ten einde te verhinder dat die Engelse 'n uitval teen Erasmus waag.⁵¹ Meyer het die Kommandant-generaal egter gerusgestel met die versekering dat “onze beweging van vandaag tot aan Buffelrivier” genoeg is “om Dundee in hunne kamp te houden”,⁵² en rustig voortgegaan met die voorbereidsels vir sy opmars teen Dundee.

Intussen het genl. Erasmus ook pogings aangewend om met Meyer in verbinding te kom om met hom reëlins te tref vir 'n gesamentlike aanval op Dundee. Volgens owerste Trichardt het hy en genl. Erasmus persoonlik die 19de na genl. Meyer toe gery “om den aanval op de troepen, die in Dundee waren, te bespreken,” dog “In plaats

van Generaal Meijer, kwam uit zijn naam een zekere Breijtenbach om met ons te spreken.”⁵³

'n Offisiele verslag van wat daar op die byeenkoms plaasgevind het, wat, volgens Hofmeyr, “halverwege tusschen de twee legers” gehou en deur “eenige officieren van beide zijden” bygewoon is, kon nie teruggevind word nie.⁵⁴ Volgens Trichardt het Erasmus en hy aan Meyer se offisiere “een overzicht van onze plannen” gegee, “hoe wij de troepen zouden aanvallen en hoe de aanval van de zijde van Generaal Meijer zou zijn.”⁵⁵ Daar is toe, volgens L. Penning, besluit “om in drie zelfstandige colonnen voorwaarts te gaan, zich op een bepaald, nader aangegeven punt te vereenigen, en aaneengesloten den aanval op het Engelsche kamp te wagen. Meijer zou den linkervleugel aanvoeren: de kommando's van Vryheid en Utrecht, groot 700

---

⁵⁰ K.G. 346, Telegram kopieboek, Kmdt.-genl., p. 270, Telegram aan Genl. Erasmus, d.d. 18 Okt. 1899.

⁵¹ *Ibid.*, p. 269, Telegram aan Genl. Meyer, d.d. 18 Okt. 1899.

⁵² K.G. 333, Ontvange Telegramme, Kmdt.-genl., p. 235, Genl. Meyer aan Kmdt.-genl., d.d. 19 Okt. 1899.

---

⁵³ Preller, 14, Geschiedenis, Werken en Streven van S. P. E. Trichard, pp. 181-182.

⁵⁴ Hofmeyr, Zes Maanden bij de Commando's, p. 54.

⁵⁵ Preller, 14, Geschiedenis, Werken en Streven van S. P. E. Trichard, pp. 181-182.

man; Erasmus zou met 600 man van het Pretoria-kommando den middentocht vormen, terwyl de kommandanten Hans Grobler (van die kommando Ermelo) en Trichardt met 400 man van het Ermelo-kommando op den rechtervleugel zouden manoevreeren.”⁵⁶ Die besluit soos hier deur Penning weergegee — en ook deur Van Everdingen bevestig⁵⁷ — is egter slegs gedeeltelik korrek. Dit is deur die genoemde outeurs ontleen aan ’n berig oor die slag van Talana in die *Standard and Diggers News* van 23 Okt. 1899, wat hulle verkeerd vertaal of begryp het, en wat as volg lui:

“The plan of campaign was that the Republican forces should proceed towards the enemy’s position in three columns, each kommando to operate independently of the other at a distance of three miles, but all to

converge upon a point, and, after junction, make a combined attack on the British entrenchments.

General Meyer led the left wing, consisting of the Vryheid kommando, 700 strong, Commandant Erasmus with 600 men of the Pretoria contingent, took the centre, and Commandants Hans Grobler and Trichardt, with 400 Ermelo men, operated on the right wing.”⁵⁸

Hieruit blyk duidelik dat die besluit soos deur Penning en Van Everdingen weergegee, slegs in soverre korrek is dat Dundee van drie kante af gelyktydig aangeval moes word — niks meer nie. Welke kommando’s aan die aanval sou deelneem, word vermeld deur N. Hofmeyr, wat die ooreenkoms wat daar getref is, bondig as volg saamvat:

“Op Vrydagmorgen, 20 Oktober, zou het Engelsche kamp van drie zijden worden

---

⁵⁶ L. Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 102. Dit word ook aanvaar deur P. A. Nierstrasz, *Der Süd-Afrikanische Krieg* 1899-1902, II band 2, p. 547.

⁵⁷ Dr. W. Van Everdingen, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, Eerste Tijdvak, pp. 6-7.

---

⁵⁸ *Standard and Diggers News*, 23 Okt. 1899, p. 4, kol. 2.

aangevallen, namelijk: Generaal Meijer van het oosten, Generaal Erasmus van het noorden en Commandant Weilbachs Heidelbergers van het westen.”⁵⁹

Die rede waarom hier nie van owerste Trichardt in verband met die aanvalsplan melding gemaak word nie, is omdat Trichardt en sy artillerie — met insluiting van die dekking van die artillerie, wat bestaan het uit die Ermelo burgers onder kmdt. Hans Grobler — onder genl. Erasmus se kommando geressorteer het, en van hom instruksies moes ontvang “wanneer het vuur op den vijand zou moeten geopend worden”.⁶⁰ Die uur waarop die gesamentlike aanval sou plaasvind, is ook afgespreek, sodat daar geen kans vir misverstand sou wees nie;⁶¹ en die aanvalsplan is dieselfde aand nog aan die Kommandant-generaal voorgelê. Hy het besluit

---

⁵⁹ N. Hofmeyr, Zes Maanden bij de Commando's, p. 54.

⁶⁰ Preller 14, Geschiedenis, Werken en Streven van S. P. E. Trichard, p. 182.

⁶¹ Leyds 709, Algemene versameling oorlogs telegramme, p. 167, Verslag van Genl. Meyer, d.d. 20 Okt. 1899.

om, “ofschoon dat plan niet geheel met mijn zin overeenkomt”, persoonlik die volgende oggend vieruur uit te gaan “om te zien wat gebeurt en desnoods zulke raad en assistentie te geven als ik mocht nodig vinden”.⁶²

Dieselfde aand nadat die donker toegeslaan het, het die burgers hul laers verlaat om die aangewese stellings te beset — ten spyte van 'n koue reënweer wat hul opmars bemoeilik het. Terwyl Meyer met sy leer teen 9 nm. die Buffelsrivier by Dejagersdrif oorgesteek en die grootpad na Dundee gevolg het, het Erasmus met die Pretoria burgers die steil hange van die Impatiberg, wat hy wou beset, begin uitklim. Gedurende die nag is hy gevolg deur owerste Trichardt met sy artillerie.⁶³ Laasgenoemde het aan die voet van die berg halt gemaak — sy kanonne ingespan en gereed om enige bevel wat hy van genl. Erasmus sou ontvang, onmiddellik

---

⁶² K.G. 346, Telegram kopieboek, Kmdt.-genl., p. 292, Telegram aan Staatsprokureur, d.d. 19 Okt. 1899.

⁶³ Times History of the War in South Africa, II, p. 153; Hofmeyr, Zes Maanden bij de Commando's, pp. 54-55.

uit te voer.⁶⁴ Alleen kmdt. J. D. Weilbach met die Heidelbergers, wat ook ander die bevel van generaal Erasmus gestaan het, was nog agter, in die omgewing van Dannhauserstasie en Hatting-spruit, en het eers die volgende oggend in die rigting van Glencoe beweeg.⁶⁵

Van die kant van Ladysmith het niemand enige gevaar gevrees nie, aangesien genl. Kock, volgens die reeds aangehaalde krygsraadsbesluit van 17 Okt. 1899, die spoorweg na Ladysmith sou opbreek en vanaf Biggarsbergnek 'n oog oor die Engelse garnisoen in Ladysmith sou hou. Dundee was dus aan alle kante deur die Boeremagte omring.

---

⁶⁴ Hofmeyr, Zes Maanden bij de Commando's, pp. 54-56; Preller 14, Geschiedenis, Werken en Streven van S. P. E. Trichard, p. 182.

⁶⁵ Hofmeyr, Zes Maanden bij de Commando's, p. 57; J. F. Naude, Vechten en Vluchten, pp. 34-36; Wilhelm Mangold, Heidelberg Dorf Kommando im Süd-Afrikanischen Kriege 1899-1902, p. 66.

3. DIE BEDRYWIGHEDE VAN GENL. KOCK, 18-20 OKT. 1899.

Genl. J. H. M. Kock, met die kommando Johannesburg ander kmdt. B. J. Viljoen, die Duitse korps van kol. A. Schiel en die Hollanderkorps ander kmdt. J. P. la G. Lombard, het intussen ook 'n begin gemaak om die pligte wat hom deur die krygsraad op 17 Okt. 1899 opgedra is, ten uitvoer te lê. Dit was om suidwaarts na Biggarsbergnek te trek, vanwaar hy die spoorverbinding tussen Ladysmith en Glencoe moes verbreek en verbinding met die Vrystaatse kommando's moes seek. Van Schiel wat, ingevolge die reeds vermelde vroeëre opdrag van genl. Kock, op 14 Okt. 1899 met 'n patrollie na Mullerspas gery⁶⁶ en hom op die 16de weer by die res van sy korps ten ooste van Newcastle gevoeg het, het hy rapport ontvang dat die terrein noord van die Biggarsberg skoon was van troepe.⁶⁷ Kort na middernag het hy met sy berede

---

⁶⁶ Sien paragraaf 1 oor Die Opmars na Newcastle hierbo.

⁶⁷ Schiel, 23 Jahre Sturm und Sonnenschein in Südafrika, p. 406.

kommando's dus die opmars begin, die Duitse korps in die voorhoede, voorafgegaan deur enige verkenners. Die laer is te Newcastle ander die sorg van die voetgangers agtergelaat, en slegs enige volgelaide proviand- en ammunisiewaens, deur muile getrek, is saamgeneem.⁶⁸

“Die verskillende soorte sang van die manskappe met ons wegtrek in die stille nag, het ’n snaakse indruk gemaak,” vertel Schiel. “Voor ry die Afrikaners van die korps en laat hul lang getrekte treurige psalm wysies weerklink; agter weergalm die vrolike ruiters- en soldate liedjies van die Duitsers.”⁶⁹

Vanaf die Ngaganerivier — waar die korps twee uur lank in ’n bittere koue tevergeefs gewag het

---

⁶⁸ B. J. Viljoen, *Mijne Herinneringen uit den Anglo-Boeren-oorlog*, p. 23; J. C. Viljoen, *In den Anglo-Boer Oorlog met het Johannesburg Commando* (De Goede Hoop, Nov. 1903, p. 65); Schiel, *23 Jahre Sturm und Sonnenschein in Südafrika*, p. 410; Niers2rasz, *Der Süd-Afrikanische Krieg*, II band 2, p. 545.

⁶⁹ Schiel, *23 Jahre Sturm and Sonnenschein*, p. 411. Aanhalings hier en elders deur skrywer vertaal.

op genl. Kock met die res van sy leër, en waar genl. Erasmus se kommando's weggedraai het na Dundee — is egter nie meer gesing nie. Niemand is selfs toegelaat om hardop te praat nie, omdat Schiel alle geluide wat die aanwesigheid van ’n Boerekommando so diep in die vyandelike gebied kan verrai, verbied het.⁷⁰ By ’n spruit, 3 uur te perd verder, waar afgesaal is om te rus, het genl. Kock met die agterhoede hulle ingehaai: Hiervandaan het die kommando gedurende die middag voortgetrek tot 2 myl van Biggarsberg af, waar hulle oornag het. Hulle is voorafgegaan deur ’n verkenningsspatroillie van 30 man onder vk. Potgieter, wat deur Schiel uitgestuur is om te ondersoek of die oorgange oor die Biggarsberg nie dalk deur die vyand beset is nie. Die patroillie het die dag nie teruggekeer nie, maar onderweg is ’n Natalse Boer aangetref, uit Ladysmith afkomstig, wat die kommando verseker het dat daar ten noorde van Ladysmith geen troepe was nie.⁷¹

---

⁷⁰ *Ibid.*, pp. 410-411.

⁷¹ *Ibid.*, pp. 411-412.

Die volgende oggend, 19 Okt. 1899, met dagbreek, het die kommando die Biggarsberg oorgetrek, egter so planloos, onordelik en onversigtig dat Schiel hom gedwonge gevoel het om skriftelik by genl. Kock daaroor te kla.⁷² Ondertussen het die genoemde verkenningsspatroillie van vk. Potgieter na Elandslaagtestasie deurgedruk, vergesel van 'n verkenningsspatroillie van vk. Pienaar, wat deur kmdt. B. J. Viljoen opgedra is om vas te stel of die brug oor die Sondagsrivier in orde was. Hier het hulle 'n mislukte poging aangewend om 'n trein, waaraan passassierswaens gehaak was en wat op die stasie gestaan het, onderweg na Dundee, te bemeester, dog sonder sukses. Die trein het weggekom, en in die poging is een van Pienaar se manskappe, L. W. J. Swanepoel, gewond.⁷³ Kort daarna het hulle

---

⁷² Ibid., pp. 412-413.

⁷³ Sien Nierstrasz, *Der Süd-Afrikanische Krieg*, II band 2, p. 547, en die getuienis van die stasiemeester te Elandslaagte in *Pen Pictures of the War by Men at the Front*, I, pp. 40-41. Uit laasgenoemde bron blyk duidelik dat die betrokke persoon verwond is tydens die ontsnapping van die eerste trein en nie by die

egter 'n ryk voorrade trein in hande gekry, wat belaaï was met perde en beeste, 'n ruime hoeveelheid mondprovisie, asook drank en talle ander artikels vir die Engelse in Dundee bestem.⁷⁴

Potgieter het dadelik aan Schiel 'n skriftelike rapport gestuur waarin hy gemeld het “dat hy op die stasie Elandslaagte aan die Dundee-Ladysmith spoorweg 2 rykbelade spoortreine geneem het wat, met proviand belaaï, op pad na Dundee was”, en dat daarby twee van sy manskappe gewond is. Hy het Schiel gevra am hom ten spoedigste hulp te stuur, aangesien hy die treine nie sonder versterking sou kon hou nie. Daarop het Schiel persoonlik met 100 man na die stasie toe gery, en Potgieter se rapport aan genl. Kock deurgestuurd. Aan die generaal het hy tewens laat weet “dat ek

---

gevangeneming van die tweede nie, soos deur Nierstrasz beweer is.

⁷⁴ Leyds 709, Algemene versameling oorlogs telegramme, p. 143, Kmdt.-genl. aan Staatsekr., d.d. 20 Okt. 1899; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 159; *Pen Pictures of the War*, pp. 40-41; *Times History of the War in South Africa*, II, p. 176.

vooruitry en later noukeurige berig sou stuur”.⁷⁵ Ongeveer dieselfde tyd het kmdt. Viljoen van vk. Pienaar berig ontvang “dat hij het station met twee goederetreinen in het bezit had”. Hierop het Viljoen, wat baie ontevrede was, een van sy rapportgangers, Japie Herbst, daarheen gestuur “am hem schriftelijk te bevelen het spoor te vernielen en direct terug te komen”.⁷⁶

Toe hy die berig aangaande die verowering van die treine ontvang, was genl. Kock, een van die veterane van die Eerste Vryheidsoorlog, blykbaar vuur en vlam vir ’n tog na Elandslaagte.⁷⁷ Hy het

---

⁷⁵ Schiel, 23 Jahre Sturm und Sonnenschein, pp. 413-414.

⁷⁶ B. J. Viljoen, *Mine Herinneringen uit den Anglo-Boeren-oorlog*, p. 23. Potgieter en Pienaar het dus laat weet dat hulle twee treine verower het, en verskillende skrywers oor die Tweede Vryheidsoorlog, o.a. ook Schiel, het die bewering, herhaal. In die amptelike stukke, sowel as in die koerant verslae en ook ander werke uit die tyd, word egter slegs van die verowering van een trein melding gemaak.

⁷⁷ Die voorstelling deur Penning (*De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 126), Nierstrasz (*Der Süd-Afrikanische Krieg*, II band 2, p. 547), en andere gegee, as sou genl. Kock geaarsel het om die tog na Elandslaagte te

dadelik ’n rapportganger agter Schiel aan gestuur met ’n brief wat, volgens Schiel, as volg gelui het: “Hou die treine onder alle omstandighede; ek kom met die hele leërafdeling agterna.”⁷⁸ Vervolgens het hy, dieselfde aand, kmdt. Viljoen van Schiel se vertrek verwittig, en hom tewens bevel gegee “om met 200 man en een kanon op te rukken naar Elandslaagte”.⁷⁹

Viljoen het ernstige bedenkinge oor die uitvoering van hierdie bevel gekoester, want — om sy eie woorde te gebruik — “wij waren reeds verder dan besloten was in den krijgsraad en nu drongen wij nog verder door, zonder in voeling te zijn met eenig kommando aan onze linker of rechterzijde”. Hy het sy besware dan ook persoonlik teen die

---

onderneem, kan, in die lig van die getuienisse van kol. Schiel en kmdt. Viljoen nie aanvaar word nie. Dit skyn egter asof hy aanvanklik gemeen het dat die trein te Wasbank verower is, en dat hy daarheen sou moes trek (Sien Leyds, 709, p. 143).

⁷⁸ Schiel, 23 Jahre Sturm und Sonnenschein in Südafrika, p. 414.

⁷⁹ B. J. Viljoen, *Mijne Herinneringen uit den Anglo-Boeren-oorlog*, p. 23.

generaal gelug, “maar de oude heer was vast besloten en zei: Vooruit, jong!” Dit het geen teenspraak geduld nie, en in ’n hewige reënstorm is hy die aand voort na Elandslaagte, waar hy teen middernag aangekom het.⁸⁰

Die wete dat daar geen kommando’s in die omgewing was om sy leër op die tog te ondersteun nie — soos deur kmdt. Viljoen tydens die bogenoemde onderhoud beklemtoon — het genl. Kock tog blykbaar diep verontrus, in weerwil van sy besliste houding om met sy hele kommando na die verowerde trein te gaan. Hy het dus dieselfde nag nog ’n skriftelike versoek aan owerste Trichardt gerig om hom te kom help, en dit nieteenstaande hy wis dat Trichardt, ingevolge die krygsraadsbesluit van 17 Okt. 1899, na Dundee moes opruk, met die oog op die beplande aanval op die vyandelike mag aldaar. Die brief, deur sy sekretaris geskryf, was van die volgende inhoud:

---

⁸⁰ Ibid.

Biggarsberg 19.10.99.

Aan Commdt. Trichardt.

Genl. heeft mij opgedragen u te melden dat V. C. Potgieter heden middag slaags was met den vijand. Bij Waschbankstn. stond een passagiers trein als het bleekt, die dadelijk op onze menschen began te schieten. Onze burgers schoten er op doch de trein spoort door naar Dundee. Een tweede trein kwam en werd gestopt doordat de lijn voor en achter afgebroken werd. Plus minus acht honderd beesten en paarden genomen en ook mondprovisie en eenige prisoniers. Gelieve op te rukken naar richting Waschbank. ’s Morgens ga ik zelf. Mogelijk komt een gepantserde trein. Wij moeten trachten elkaar behulpzaam te wezen. Een man van ons licht gewand.”⁸¹

---

⁸¹ Sien Leyds 709, Algemene versameling oorlogs telegramme, p. 143, Kmdt.-genl. aan Staatsekr., d.d. 20 Okt. 1899, waarin hierdie brief — die oorspronklike waarvan verlore gegaan het — aangehaal word. Dis

Hierdie rapport het kmdt.-genl. Piet Joubert die nag om 3-uur in sy kamp te Dannhauserstasie bereik.⁸² Hy het dit dadelik aan die Regering te Pretoria gesein met die opmerking dat owerste Trichardt nie in die rigting sou kon trek nie “daar zij vannacht op Dundee zal aftrekken”. Voorts het hy die Regering versoek om sy hele telegram — waarin die brief van genl. Kock aangehaal word, tesame met die Kommandant-generaal se opmerkings daaroor — dadelik aan die Vrystaatse opperbevelhebber in Natal, hoofkmdt. Prinsloo,

---

opvallend dat genl. Kock in die brief geen enkele woord van Elandslaagte rep nie maar meld dat die trein te Wasbankstasie, wat meer as 12 myl noord van Elandslaagte en nog in die Biggarsberge geleë was, verower is, en dat hy van plan was om die volgende dag daarheen (d.i. na Wasbank) te gaan. Volgens én Schiel én Viljoen was die boodskap tog duidelik dat die trein te Elandslaagte verower is, en het die generaal dit die aand van die 19de nie alleen geweet nie maar reeds toe besluit om na Elandslaagte te gaan, niteenstaande Viljoen sy aandag pertinent gevestig het op die gevare aan sy voorgenome tog verbonde.

⁸² Leyds 709, Algemene versameling oorlogs telegramme, p. 143.

oor te sein. Hy het nl. gehoop en verwag dat Prinsloo sy kommando's in die rigting sou stuur om genl. Kock te help.⁸³

Aan genl. Kock het die Kommandant-generaal terselfdertyd 'n brief van die volgende inhoud gestuur:

Dannhauser Station 20.10.99.

Asst. Generaal Kock,-Ik heb uwen brief aan Commandant Trichardt gezien. Hij zal niet in die richting naar Waschbank kunnen gaan, want zij zullen heden nacht Dundee aanvallen. Van af Dundee zal u dus niets afkomen en uit Ladysmith zijn de troepen gisteren uitgetrokken naar Blauwbank of Besterstasie, waar het Vrijstaatsche commando past heeft gevat. Daarom moet u maar ten spoedsgste oprukken tot daar waar u een mooie plek, zoo nabij Ladysmith als mogelijk vindt en den trein met uw twee kanonnen kunt beschieten en gij op eigen wieken kunt drijven, totdat wij zien wat van

---

⁸³ Ibid.

Dundee worden zal want daar is de macht vast en sterk zoodat u niet al dadelijk van daar hulp kunt verwachten. Houd mij s.v.p. op de hoogte.”⁸⁴

Hierdie brief moes vir genl. Kock ’n duidelike waarskuwing gewees het dat hy nog van die Transvaalse kommando’s agter hom, nog van die Vrystaatse strydmagte, enige bystand kon verwag, en dat die dus gerade was om nie die beskutting van die Biggarsberge te verlaat nie. Hy kon die Kommandant-generaal se instruksie om “een mooie plek, zoo nabij Ladysmith als mogelijk” te beset, nie vertolk het as ’n bevel of volmag om dadelik deur te dring na Elands-laagte toe, en aldaar moeilik verdedigbare posisies te gaan inneem nie. Trouens, hy het self die Kommandant-generaal onder die wanindruk gebring dat hy voornemens was om by Wasbankstasie, d.w.s. ten noorde van Wesselsnek, te gaan stelling neem, en die bedoeling van die Kommandant-generaal was klaarblyklik net om hom aan te spoor om die

nek oor te trek en mooi posisies aldaar in te neem, soos deur die krygsraad op 17 Okt. 1899 besluit is. Die Kommandant-generaal het hom dan ook nie verder oor genl. Kock se kommando bekommer nie, omdat hy, na die versending van die bo-aangehaalde brief, in die waan verkeer het dat genl. Kock besig was om uitvoering te gee aan die krygsraadsbesluit van die 17de, d.w.s. om by Biggarsbergnek stelling te neem, die spoorlyn na Ladysmith op te breek, en voeling met die Vrystaatse kommando’s te soek.

4. DIE BEDRYWIGHEDE VAN DIE VRYSTAATSE KOMMANDO’S, 17-19 OKT. 1899

Die voorhoede van die Vrystaters het hulle op hierdie tydstop te Besterstasie, op die hoofspoorlyn tussen Natal en die Oranje-Vrystaat bevind, sowat 15 myl ten noordweste van Ladysmith.⁸⁵

---

⁸⁴ K.G. 352, Briewekopieboek, Kmdt.-genl., p. 110.

---

⁸⁵ Leyds, 709, Algemene versameling oorlogs telegramme, p. 139, Hoofkmdt. Prinsloo aan Kmdt.-genl., d.d. 19 Okt. 1899.

In opvolging van die reeds aangehaalde Vrystaatse krygsraadsbesluit van 14 Okt. 1899, het hulle Natal gedurende die nag van 17 Okt. 1899 ten getalle van 2,200 man, almal berede, deur die verskillende Drakensbergpasse binnegeval, onder bevel van C. J. de Villiers, wat deur die krygsraad tot waarnemende veggeneraal benoem is. Hul oogmerk was om die Tugelabrug by Colenso te vernietig, en hulle het teenstand verwag van vyandelike troepe wat twee dae tevore naby Oliviershoek en Bloubank gewaar is.⁸⁶ Die troepe is egter teruggetrek, en die enigste teenstand wat ondervind is, het gekom van 'n afdeling Natal Carbineers met 'n maxim, in een van die rante ten weste van Besterstasie. Die voorhoede van die kommando Harrismith, wat uit 50 man onder veldkornette De Beer en Pretorius bestaan het, het teen 10 vm. die 18de op hierdie

---

⁸⁶ Leyds 709, p. 94, Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, d.d. 17 Okt. 1899; p. 115, Hoofkmdt. Prinsloo aan Kmdt.-genl., d.d. 18 Okt. 1899; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 158; C. R. de Wet, *De Strijd tusschen Boer en Brit*, p. 8.

afdeling gestuit. Die Carbineers, wat hulle moedig verweer het, was egter nie bestand teen die manskappe van De Beer en Pretorius — en later ook van vk. Jan Lyon — nie. Al veggend het hulle van die een stelling op die ander teruggeval, en teen 4 nm. die geveg afgebreek en na Ladysmith teruggetrek, saam met die ander afdelings van die sowat 600 Natalse Vrywilligers wat in die omgewing gestasioneer was (t.w. die Natal Mounted Rifles en die Natal Border Mounted Rifles). Hul hele kamp, wat uit 80 groen veld tentjies en 'n wa met mondprovisie bestaan het, het hulle as buit aan die Boere agtergelaat. Ook is luit. W. J. Gallwey, seun van die Natalse hoofregter, deur die Vrystaters gevange geneem toe sy perd hom afgegooi het. Hy het verklaar dat 6 of 7 van sy kamerade swaar gewond is. Volgens genl. White in sy amptelike verslag, is egter slegs een van die Carbineers, ene Sinclair, gewond. Aan Boerekant het een burger, F. Johnstone, gesneuwel.⁸⁷

---

⁸⁷ Leyds, 709, Algemene versameling oorlogs telegramme, p. 130, Verslag van Hoofkmdt. Prinsloo aan Informasie

Die Vrystaters het hierop besit geneem van Besterstasie, dog daar het geen verbinding tot stand gekom tussen hulle en die kommando van genl. Kock te Elandslaagte nie. Dat dit so was, was nie die skuld van die Vrystaters nie — altans nie in die eerste instansie nie. Trouens, nadat hoofkmdt. Prinsloo berig ontvang het van die besetting van Besterstasie deur sy berede kommando's, het hy op 19 Okt. 1899 aan die Transvaalse Kommandant-generaal gesein dat die Britse troepe besig was om uit Ladysmith teen sy burgers by Besterstasie op te trek. Hy wou daaraan dadelik weet waar die voorhoede van die Transvaalse kommando's was. Sy oogmerk met die boodskap was ongetwyfeld om verbinding met hulle op te neem, met die oog op 'n verenigde

---

kommissie, d.d. 19 Okt. 1899; J. D. Kestell, *Met de Boeren-commando's*, p. 9; C. H. Stott, *The Boer Invasion of Natal*, pp. 38-39; John Stuart, *Pictures of War*, pp. 18-20; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 158; *Times of Natal en Natal Witness*, 19-21 Okt. 1899; P.R.O., C.O. 179/206, pp. 729 en 732; Cd. 1791, p. 155.

optrede teen aanvalle vanuit Ladysmith.⁸⁸ Die antwoord wat hy nog dieselfde dag ontvang het, was so vaag dat die Vrystaters nie geblameer kan word vir die feit dat daar nie spoedig verbinding tussen hulle en generaal Kock se kommando tot stand gekom het nie. Dit het as volg gelui.

“Antwoord op uw telegram zooeven ontvangen, kan ik u melden dat mijne menschen vanavond nagenoeg 5 myl vanaf Dundee gekampeerd zijn. De geheele dag door werden de Engelsche patrouillen gezien doch nog niet gevochten. Het plan is om morgen ochtend te trachten Dundee te veroveren. Burgers trekken deze nacht reeds uit. De macht in Dundee is volgens opgave iets meet dan zes duizend, men zegt met 69 kanonnen. Ik veronderstel dus een hard gevecht, en als Ladysmith niet verhinderd wordt Dundee te helpen dan kan het zware zaak afgeven. Daarom ben ik verblijd te vernemen dat u reeds zoover als Besters

---

⁸⁸ Leyds, 709, Algemene versameling oorlogs telegramme, p. 139.

statie gekomen is. Een commando iets meer dan duizend man sterk onder de Heer J. Kock als asst. genl. en B. Viljoen en J. Lombard als comm(an)d(an)ten zouden Biggarsberg over trekken maar ik ben niet in kennis gesteld waar of zij dezen avond zijn. Mag ik spoedig verder van u vernemen. Zal u morgen uitslag meldt.”⁸⁹

5. GENL. KOCK TE ELANDSLAAGTE, 20 OKT. 1899

As genl. Kock intussen die plig nougeset nagekom het wat hom op 17 Okt. 1899 deur die krygsraad opgedra is, sou die noodsaaklike verbinding en samewerking met die Vrystaatse kommando's egter wel tydig tot stand kon gekom het. Daardeur kon die ramp wat die Transvaalse kommando op 21 Okt. 1899 te Elandslaagte getref het, voorkom gewees het. Genl. Kock was egter, as ons die getuienisse van Schiel en ander ooggetuies aanvaar — en

---

⁸⁹ Leyds 709, Algemene versameling oorlogs telegramme, p. 140.

daar is geen rede om dit in twyfel te trek nie — oormoedig. Hy was so oormoedig dat hy nog voor sy opmars na, nog na sy aankoms te Elandslaagte, enige poging aangewend het om met die Vrystaatse kommando's in verbinding te kom en hom van hul samewerking teen moontlike uitvalle uit Ladysmith te verseker, soos hom deur die krygsraad opgedra is. Dit is die minste wat van hom verwag kon word, veral nadat hy berig van die Kommandant-generaal ontvang het dat owerste Trichardt nie aan sy versoek sou kon voldoen om in die rigting van Wasbank te trek om hom te ondersteun nie. Hy het ook nie moeite gedoen om uitvoering te gee aan die Kommandant-generaal se aangehaalde bevel van 20 Okt. 1899, wat hom dieselfde dag moes bereik het, om goed verdedigbare stellings te beset, waar hy hom “op eigen wieken” teen 'n vyandelike oormag sou kon handhaaf nie.⁹⁰

Inteendeel, sy hele houding was, na die aankoms van sy kommando te Elandslaagte, volgens ooggetuies, een van volkome onverskil-

---

⁹⁰ Sien paragraaf 4 hierbo hiervoor.

ligheid. In plaas van sy burgers te dwing om te gaan rus na die afmattende nagtelike tog tot by Elandslaagte, sodat hulle fiks kon wees om moontlike vyandelike aanvalle die hoof te bied, is hulle toegelaat om die verowerde trein te plunder, en hulle na hartelus te help aan die groot voorraad klere, kos, drank en private weelde artikels, wat vir die offisiere in Dundee bestem was. 'n Ooggetuie vertel daarvan:

“Wat grabbelden wij rond in dien voorraad. De bruikbare kleederen werden aangepast en we deelden uit den voorraad aan andere kamera-den uit, alsof alles ons partikulier eigendom was. De huizen in den omtrek van het station werden in bezit genomen en dáár werd gebraden en gekookt, dat het een lust was. De trage geest, die reeds zoo zachtjes aan bij ons begon te heerschen, verdween heelemaal. Wij lachten met elkaar en deden, terwijl wij tusschen twee groote Engelsche legers in waren, alsof er geen vijand bestond. De mooie Engelsche uniformjassen en petten gaven we aan onze Kaffers en we werden dan bediend

door een Kaffer, gekleed in een uniformjas en pet, maar zonder broek. We hadden erg veel plezier.”⁹¹

Hierdie getuienis word deur kmdt. A. Schiel bevestig. Hy vertel dat toe hy die oggend van die 20ste by die trein teruggekom het na 'n nag se waghou in die veld, hy daar alles onderstebo aangetref het. Nie alleen het die burgers baie van die goed op die trein vir hulleself toegeëien of orals op die perron weggesmyt nie, maar hulle het hulle ook aan die groot lading drank begin vergryp. Verskeie van hulle was dan ook so aangeklam dat hy, ten einde te voorkom, dat die hele kommando deur drank buite geveg gestel word, aan sy manskappe bevel gegee het om die bottels drank stukkend te slaan — 'n werk wat, aangesien hy weer op patrollie moes uitgaan, deur kapt. De Witt Hamer van die Hollanderkorps voltooi is.

Van sy verkenners het hy gedurende die oggend berig gekry dat die Engelse vanuit Ladysmith in

---

⁹¹ C. Plokhooij. *Met den Mauser*, p. 13.

aantog was na Elandslaagte. Aangesien hy daarvan oortuig was dat daar te Elandslaagte nie geskikte posisies was om 'n vyandelike oormag terug te slaan nie, het hy na genl. Kock gegaan en die probeer oorreed om die verowerde trein noordwaarts terug te trek tot in die Biggarsberg, waar dit wel met welslae verdedig sou kon word, en die spoorlyn sodanig op te breek dat die Engelse gepantserde treine daar geen gebruik van sou kon maak nie. Die generaal het hom egter kort en kragtig meegedeel dat hy nie bereid was om dit te doen nie, en dat hy die Engelse daar by Elandslaagte gaan afwag, in 'n geïsoleerde reeks heuwels naby die stasie. Schiel was verstom.

“Vergun my generaal”, het ek gesê, “om u daarop te wys dat dit tog glad nie ons opdrag is om 'n geveg uit te lok nie. Ons moet net die spoorlyn opbreek en voeling met die Vrystaters soek. In Ladysmith lê 'n vyandelike mag van 15,000 man, waarvan reeds 'n sterk kolonne in aantog is. Ons het altesame 800 man en net twee kanonne. Ek twyfel dus of dit met ons opdrag en die planne van die

Kommandant-generaal sal strook as ons die vyand onnodig geleentheid gee om ons hier met 'n oormag aan te val. Want dat hulle gewis weet hoe sterk ons is, daarvoor sal die beamptes by die stasie en die bewoners van die koolmyne gesorg het.”

“Ag wat”, het die generaal bars teengewerp, “ek is self generaal; vir my het niemand iets te sê nie. Ek wag nie alleen die vyand hier in nie, maar ek gaan hom ook verslaan. Dis nie die eerste maal dat ek dit doen nie. Kom direk na die berg en neem posisie!”⁹²

Schiel het gehoorsaam, maar nadat hy die heuwels, waar die generaal wou gaan stelling neem, persoonlik besigtig en ook die toestand met sy offisiere bespreek het, het hy nog eens — nou namens sy offisiere — 'n ernstige versoek tot genl. Kock gerig om die trein te Elandslaagte te verbrand, die spoorlyn op verskillende plekke op te breek, en na die beskutting van die berge

---

⁹² Schiel, *23 Jahre Sturm und Sonnenschein in Südafrika*, pp. 417-419. Vertaling deur skrywer.

terug te trek. Al antwoord wat hy ontvang het, deur middel van 'n ordonnans aan hom oorgedra, was:

“Die generaal se hy het nie gekom om berge te bewaak nie maar om te veg, en stuur bevel dat u die voorposte op die grootpad na Ladysmith uitset, dog met dagbreek op die reeds aan u aangewese stelling moet terugval.”⁹³

Hierdie getuie is aangaande genl. Kock se roekelose onverskilligheid word deur die kommandant van die Johannesburgse kommando, die heer B. J. Viljoen, onderskryf. Ook hy het by genl. Kock gaan protesteer teen die tog na Elandslaagte, omdat die kommando daar sonder enige verbinding was met die ander kommando's, en sonder goeie stellings, egter ook sonder enige gevolg.⁹⁴

Die rede vir genl. Kock se optrede moet blykbaar daaraan toegeskryf word dat hy met die Eerste

Vryheidsoorlog die indruk gekry het dat die Britse soldaat in die kuns van oorlogvoering baie ver by die Boer agtergestaan het. Hy was dus oortuig dat sy burgers hulle teen enige Britse aanval vanuit Ladysmith met sukses sou kon verweer. Hy het sy vyand hopeloos onderskat. Daarom het hy die reeds genoemde krygsraadsbesluit en die gesonde advies van sy kommandante, Schiel en Viljoen, verontagsaam, en te Elandslaagte gaan stelling neem, sonder verbinding met die Vrystaatse mag te Besterstasie te probeer bewerkstellig. Hy was blykbaar heeltemal seker dat hy in staat was om die vyand, as die dit sou waag om hom te kom aanval, terug te dryf sonder die hulp van ander kommando's.

---

⁹³ *Ibid.*, pp. 420-421. Vertaling deur skrywer.

⁹⁴ B. J. Viljoen, *Mine Herinneringen uit den Anglo-Boeren-oorlog*, p. 23.

HOOFSTUK 8
DIE STERKTE, PLANNE EN BEDRYWIGHEDE
VAN DIE BRITSE STRYDKRAGTE IN NATAL TOT
19 OKT. 1899

1. DIE STERKTE EN POSISIES VAN DIE
ENGELSE STRYDMAGTE TOT 11 OKT. 1899

Die Britse owerheid het verwag dat die Boeremagte by die uitbreek van die oorlog Natal sou binneval, en het dus, veral op aandrang van die Natalse kabinet, betyds maatreëls getref om so 'n inval die hoof te bied. Na aanleiding van navrae van die Natalse ministerie het die Britse bevelvoerder in Natal, generaal sir William Penn Symons, in Julie 1899 die Natalse goewerneur meegedeel dat die Britse strydmagte in Natal ontoereikend was om Natal ten noorde van die Ngaganerivier te verdedig, ook al sou hulle die bystand geniet van die bestaande Natalse Vrywilliger eenhede. Hulle sou egter kon sorg vir die verdediging van die hele kolonie tot by en met insluiting van die Dundee-steenkoolmyne, en van die spoorwegbrug oor die Ngagane. Om Newcastle ook te verdedig en Natal te vrywaar

van invalle, sou hy nag 1,600 troepe nodig hê, t.w. een regiment kavallerie, een bataljon infanterie en 250 man berede infanterie; en om die hele kolonie van 'n inval te vrywaar en Laingsnek te hou, sou hy, behalwe die 1,600 troepe, nag 4,000 man moes kry. 'n Totale versterking van nog ongeveer 5,600 man was dus, volgens sy beraming, nodig om 'n Boere-inval in Natal te belet. Hulle moes bestaan uit twee regimente kavallerie, vier bataljons infanterie, 500 man berede infanterie, drie batterye *Royal Field Artillery* en een battery *Royal Horse Artillery*.¹

Die Britse Regering wou aanvanklik slegs 2,000 man as versterking toestaan, dog die Natalse ministerie het so sterk aangedring op genoegsame versterkings om die hele Natal van 'n Boere-inval te vrywaar, dat die Britse Regering op 8 Sept. 1899 drie regimente kavallerie, vier bataljons infanterie, drie veldbatterye, en 'n

---

¹ P.R.O., C.O. 179/205, pp. 863-4, Sir W. P. Symons aan Sir W. Hely-Hutchinson, d.d. 21 Jul. 1899. Ook in Cd. 44 van 1899. Sien ook Times History, II, p. 103.

veldhospitaal uit Indië na Natal ontbied het om die garnisoen aldaar te versterk. Hierdie versterkings het bestaan uit die 5th Dragoon Guards, die 5th Lancers en die 19th Hussars — dus een volle brigade kavallerie — onder bevel van lt.kol. C. B. H. Wolseley-Jenkins; die 1st Battalion Gloucestershire Regiment, die 2nd Battalion Gordon Highlanders, die 2nd Battalion King's Royal Rifles, en die 1st Battalion Devonshire Regiment — dus vier bataljons infanterie — onder bevel van kol. J. H. Yule; die 21ste, 42ste en 53ste batterye *Royal Field Artillery* met 'n ammunisiekolonne en 'n ammunisiepark — dus 'n volle brigade — divisie artillerie — onder bevel van lt.-kol. J. A. Coxhead; en die reeds genoemde veldhospitaal. Ondertussen is ook 'n bataljon infanterie, die 1st Battalion Manchester Regiment, van Gibralter af na Natal verskeep, en is gedurende die volgende paar weke ook nog gestuur: die 1st Battalion Royal Irish Fusiliers uit Egipte, en die 2nd Rifle Brigade uit Kreta, afgesien van verskeie afdelings *Royal Engineers* en afdelings van die leërdiënskorp en arsenaal. Natal het dus minstens

een kavallerie regiment en drie bataljons infanterie meer ontvang as wat genl. Symons nodig geag het vir die verdediging van die hele kolonie tot by Laingsnek.²

Ondertussen is in Natal self 'n berede infanteriekorps van Uitlanders uit die Suid-Afrikaanse Republiek in die lewe geroep, 500 man sterk, bekend as die Imperial Light Horse. Dit het gestaan onder bevel van kol. J. J. Scott-Chisholme van die 5th Lancers. Voorts is die bestaande eenhede Natalse Vrywilligers, wat op 7 Augustus 1899 bestaan het uit 1,657 offisiere, onderoffisiere en manskappe (waarvan 965 berede) met 6 kanonne, 9 masjiengewere en 'n Hotchkiss, met 262 man uitgebrei. Die totale getalsterkte van die Natalse Vrywilligers onder bevel van kol. W. Royston was dus op 6 Okt. 1899 1,919 offisiere, onderoffisiere en

---

² Sien P.R.O., C.O. 179/206, pp. 49, 135, 203-6, 223-30, 272-77, 317-20; Cd. 44 van 1900, en *Times History*, II, pp. 103-107.

manskappe.³ Dan was daar nog die Natalse berede polisie onder bevel van kol. J. G. Dartnell, van wie sowat 300 beskikbaar was vir militêre doeleindes,⁴ en 500 Bantoes wat in Zoeloeland as polisie gewerf is met die doel om aan 'n Boere-inval deur Zoeloeland die hoof te bied.⁵ Behalwe die Imperiale troepe was daar dus meer as 2,700 Suid-Afrikaanse troepe en polisie in Natal vir die verdediging van die kolonie beskikbaar, waarvan sowat 70% berede was. Die juiste getal word deur die Britse amptelike *History of the War in South Africa op* 2,781 gestel.⁶

Ten spyte daarvan dat hy met die uitbreek van die oorlog oor 'n gekombineerde leërmag van 15,811 man van alle range beskik het (t.w. 13,030 oorsese en 2,781 plaaslike troepe)⁷ veel

---

³ P.R.O., C.O. 179/206, pp. 39 en 555; Cd. 44 van 1900, en *Times History*, II, p. 103-107.

⁴ *Times History*, II, p. 109.

⁵ P.R.O., C.O. 179/206, pp. 393-402 en 535.

⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p.

2.

⁷ *Ibid.*

meer as wat hy in Julie 1899 aangevra het — het Symons tog intussen tot die gevolgtrekking gekom dat hy Natal daarmee nie tot aan Laingsnek sou kon verdedig of die kolonie van 'n Boere-inval sou kon vrywaar nie. Hy was egter vas beslote om niks meer aan die invallers prys te gee as die driehoek ten noorde van Newcastle nie, en om Newcastle self te verdedig. Die Britse regering het egter intussen besluit om Symons as opperbevelvoerder in Natal deur 'n meer ervare offisier te vervang, en het, met die oog daarop, genl. sir George Stewart White op 16 Sept. 1899 uit Engeland na Suid-Afrika gestuur. Hy het op 7 Okt. 1899 by Durban aan wal gestap, en daarvandaan dadelik na Pietermaritzburg vertrek. Hy het hom sterk teen Symons se planne verset, asook teen die wyse waarop laasgenoemde die troepe verdeel het.⁸

Hy het die troepe, wat toe in die land was, as volg gestasioneer aangetref:

---

⁸ *London Gazette*, 26 Jan. 1900, Rapport van genl. White, ingesluit by Rapport van genl. Buller.

Te Pietermaritzburg: Die 1st Battalion Manchester Regiment met insluiting van die berede kompanie van die regiment, die Imperial Light Horse, en die 2nd Battalion King's Royal Rifles.

Te Estcourt : 'n Afdeling Natal Naval Volunteers, en die Natal Royal Rifles.

Te Colenso: Die Durban Light Infantry.

Te Ladysmith: Die 5th Lancers, die 19th Hussars, die 21ste, 42ste en 53ste Batterye Royal Field Artillery, die 10de Mountain Battery Royal Garrison Artillery, die 23ste Kompanie Royal Engineers, die 1st Battalion Devonshire Regiment met insluiting van die berede kompanie van die regiment, die 1st Battalion Liverpool Regiment met insluiting van die berede kompanie van die regiment, die 26th British Field Hospital, die Natal Mounted Rifles, die Natal Carbineers, die Border Mounted Rifles, die Natal Naval Volunteers met 2 kanonne, 'n battery Natal

Field Artillery, 'n afdeling Natal Mounted Police, en die Natal Corps of Guides.

Te Glencoe: Die 18th Hussars, die 13de, 67ste en 69ste batterye Royal Field Artillery, die 1st Battalion Leicestershire Regiment met insluiting van die berede afdeling van die regiment, die 1st Battalion King's Royal Rifles en die berede afdeling van die regiment, die 2nd Battalion Royal Dublin Fusiliers met insluiting van die berede afdeling van die regiment, en die 6th Veterinary Field Hospital.

Te Eshowe: Een kompanie van die 1st Battalion King's Royal Rifles.

Te Helpmekaar: 'n Afdeling Umvoti Mounted Rifles.⁹

White se mening was dat die hele noordelike deel van Natal wat in die vorm van 'n driehoek

---

⁹ *London Gazette*, 26 Jan. 1900, Rapport van genl. White, ingesluit by Rapport van genl. Buller; P.R.O., C.O. 179/206, p. 533, Daily Distribution State, 6 Okt. 1899.

tussen die twee verbonde republieke geleë was, met insluiting van Dundee en Newcastle, onverdedig gelaat moes word. Hy wou die Britse strydmagte op een punt saamtrek in die omgewing van Ladysmith, of in die Biggarsberg, om te belet dat die vyand Natal ten suide van die Biggarsberg binnedring. Hy het die versplintering van sy troepemag as 'n ongesonde beleid uit militêre oogpunt beskou, aangesien dit die slaankrag van die leer verswak het. Sy standpunt was dat die hele krygsmag op een geskikte basis gekonsentreer moes wees, vanwaar hy met sy volle militêre krag op die vyand kan toeslaan, telkens wanneer daar 'n goeie geleentheid voor was. Van die Natalse goewerneur, sir W. F. Hely-Hutchinson, met wie hy op 9 Okt. 1899 in Pietermaritzburg samesprekings gevoer het, het hy egter soveel teenstand ondervind dat hy op die ou end ingewillig het om die bestaande troepe verdeling te handhaaf, en ook om Dundee te verdedig. Die plasing van 'n aansienlike troepemag by Glencoe (d.i. Dundee) het hom teen die bors gestuit, maar die Natalse goewerneur het sterk daarop gestaan dat Dundee

nie aan die vyand prysgegee moes word nie. Sy standpunt was dat die ontruiming daarvan die Boere in Noord-Natal sou aanmoedig om by die Republikeinse magte aan te sluit, en dat dit ook deur die Bantoes as 'n gebaar van swakheid vertolk sou word. Dit kon uiters nadelige gevolge vir die kolonie meebring. Gevolglik het White uiteindelik teensinnig toegestem om ook Dundee te verdedig.¹⁰ Hy is toe na Ladysmith, waar hy op 11 Okt. 1899 die bevel aanvaar het, terwyl genl. Symons na Glencoe gegaan het om die bevel oor die garnisoen te aanvaar wat vir die verdediging van Dundee moes sorg.¹¹

Die troepe vanuit Indië en ander oorde, wat na sy aankoms te Durban geland het, het White hoofsaaklik te Ladysmith gekonsentreer, sodat hy daar teen 13 Okt. 1899 oor 'n totaal van

---

¹⁰ P.R.O., C.O. 179/206, pp. 605-608; *London Gazette*, 26 Jan. 1900, Rapport van genl. White.

¹¹ *London Gazette*, 26 Jan. 1900, Rapport van genl. White; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 47.

minstens 9,561 offisiere en manskappe beskik
het, as volg bereken:

	Getalle				
Regiment of eenheid	Offi- siere	Man- skap- pe	Totaal	Perde	Kanon- ne
Imperiale troepe: Kavallerie					
5th Lancers	20	541	561	560	-
5th Dragoon Guards (1 eska-dron)*	7	168	175	198	-
19th Hussars	22	475	497	568	-
Imperiale troepe: <i>Artillerie</i>					
21ste Battery Royal <i>Field Artillery</i>	5	176	181	152	6
Sub-Totaal	54	1360	1414	1478	6
* Die res van die 5th Dragoon Guards, bestaande uit 14 offisiere en 315 manskappe, was op die tydstip nog op see.					

	Getalle				
Regiment of eenheid	Offi- siere	Mans- kappe	Totaal	Perde	Kanon ne
Sub-Totaal	54	1360	1414	1478	6
42ste Battery Royal Field Artillery	5	169	174	153	6
53ste Battery Royal Field Artillery	5	173	178	153	6
Ammunisie-kolonne	3	90	93	149	-
10th <i>Mountain Battery</i>	5	172	177	193	6
Imperiale troepe: Infanterie					
1st Liverpool Regiment en berede kompanie	26	947	973	273	-
1st Devonshire Regiment	29	843	872	108	-
1st Gloucester Regiment	29	943	972	108	
2nd King's Royal Rifles. +	29	843	872	108	-
1st Manchester Regiment en berede kompanie	23	954	977	164	---

2nd Gordon Highlanders	27	847	874	108	-
Imperiale troepe: Diverse					
23ste Kompanie Royal Engineers	8	190	198	33	-
23ste Kompanie Army Service Corps: No. 22 Coy. and Detachments	7	96	103	-	-
23ste Kompanie No. 31 Coy. and Detachments	2	30	32	-	-
23ste Kompanie, Algemene Staf	3	2	5	7	-
Staf van twee infanterie brigades (Glencoe en Ladysmith)	12	25	37	20	-
Koloniale troepe (Natal) Natal Field Artillery	5	118	123	-	6
Border Mounted Rifles	17	269	286	-	-

Natal Carbineers	33	475	508	-	-
Natal Mounted Rifles	16	204	220		-
Natal Naval Volunteers	6	117	123	-	-
Imperial Light Horse.		350	350	-	-
Totaal	344	9217	9561	3055	¹² 30

Hierby moet nog gevoeg word 'n afdeling (sterkte onbekend) van die Natalse Polisie — waarvan 7 offisiere en 310 manskappe in die hele Natal diens gedoen het — en die Natal Corps of Guides (sterkte onbekend), afgesien van veldhospitale en Rooi Kruis afdelings.¹³

+ Die Imperial Light Horse en die 2nd King's Royal Rifles het na 13 Okt. 1899 te Ladysmith aangekom. Volgens Stirling (*The Colonials in*

¹² Hierdie tabel is opgestel uit die gegewens vervat in Cd. 1792, pp. 103-107, Appendix no. 7.

¹³ Ibid.; Britse amptelike History of the War in South Africa, I, p. 456.

South Africa, p. 2-3) en Stott (*The Boer Invasion of Natal*, p. 25) moet die sterkte van die Imperial Light Horse op 500 man gestel word en nie op 350 nie.

Die sterkte van die troepemag te Dundee het, met uitsluiting van die afdeling Natalse Polisie wat aldaar diens gedoen het, op hierdie stadium 5,028 offisiere en manskappe beloop, as volg bereken:

Regiment of eenheid	Getalle				
	Offisie re	Mansk appe	Totaal	Perde	Kanon ne
Kavallerie: 18th Hussars	25	582	607	571	-
Artillerie:					
13de Battery Royal Field Artillery	5	170	175	170	6
67ste Battery Royal Field Artillery	5	165	170	165	6
69ste Battery Royal Field Artillery	5	166	171	169	6
Infanterie:					
1st Leicester Regiment en berede kompanie	27	967	994	291	-

1st King's Royal Rifles en berede kompanie	24	1007	1031	268	-
1st Royal Irish Fusiliers	24	854	878	-	-
2nd Royal Dublin Fusiliers en berede kompanie	27	975	1002	270	-
Totaal	142	4886	5028	1904	¹⁴ 18

2. BEDRYWIGHEDE VAN BRITSE STRYDMAGTE, 12-19 OKT. 1899

White se taak was nie om 'n veldtog teen die Republieke te onderneem nie maar om, in afwagting van die leërdienskorps wat deur die Britse Regering gestuur sou word om die Republieke te verower, te belet dat die Boeremagte Natal oorstroom en in besit neem. Die wyse waarop hy hom voorgestel het om hierdie taak ten uitvoer te bring, was in die eerste plek om sy basis, Ladysmith, so in te rig dat hy

¹⁴ Cd. 1792, Appendices to the Minutes of Evidence taken before the Royal Commission on the War in South Africa, Appendix no. 7, pp. 103-104.

in staat sou wees om enige aanslag wat die Boere daarteen sou waag, met sukses te weerstaan. In die tweede plek wou hy die invallende Boerekommando's by elke moontlike geleentheid aanval en terugslaan, en sodoende belet dat hulle die hele Natal oorstroom.

Hy het verwag dat die Boere hulle veral daarop sou toespits om sy troepemag by Ladysmith te probeer uitwis of buite aksie te probeer stel. Hy het dus, onmiddellik na sy aankoms te Ladysmith op 11 Okt. 1899, 'n komitee aange-stel om die aangeleenthede met betrekking tot die verdediging van die dorp te ondersoek, sodat dit 'n beleg of bestorming deur die vyand met welslae sou kan weerstaan.¹⁵ Hy is nie lank toegelaat om onverdeelde aandag aan die saak te wy nie, want net die volgende dag, die 12de, het daar berig van sy "native scouts" gekom dat 'n "large body of Boers with wagons" besig was

om die grens by Tintwapas oor te steek.¹⁶ Uit verdere berigte het hy afgelei dat die mag uit 4,000 man met 18 kanonne bestaan het, en dat hulle die dag moontlik reeds sou vorder tot sowat 10 myl ten weste van Acton Homes.¹⁷ Hy het blykbaar verwag dat hulle die volgende dag na Ladysmith sou opruk, en hy het dus besluit om hulle gedurende die nag tegemoet te trek met 'n groot oormag artillerie, ruitery en infanterie. Dit het bestaan uit die 5th Lancers, drie batterye *Royal Field Artillery*, die *10th Mountain Battery*, die 1st Liverpools, 1st Devons, 1st Manchesters, 2nd Gordon Highlanders en die 2nd Royal Dublin Fusiliers (wat hy met die oog op die ekspedisie tydelik van Dundee af na Ladysmith toe laat oorplaas het), asmede 250 man van die Natal Carbineers, en die *Natal Field Artillery* —

---

¹⁵ Sir Mortimer Durand, *The Life of Field Marshal Sir George White*, V.C., II, p. 42.

---

¹⁶ K.G. 354, Engelse oorlogs papiere gevonde te Glencoe en Dundee, p. 219, Telegram van Chief of Staff, Ladysmith, aan G.O.C., Glencoe, d.d. 12 Okt. 1899.

¹⁷ P.R.O., C.O. 179/206, p. 666, Rapport van Goewerneur (Sir W. F. Hely-Hutchinson) aan Joseph Chamberlain, d.d. 13 Okt. 1899.

'n totaal van meer as 6,000 man met 30 kanonne.¹⁸

Om 3 vm. op 13 Okt. 1899 het die troepemag Ladysmith verlaat en na Dewdrop opgeruk om die Boere daar in te wag. Van die Boere, wat nie voornemens was om die dag na Ladysmith toe te trek nie, het hulle egter niks gewaar nie, en slegs verneem dat hulle in die berg aan die voet van Tintwapas in volle sterkte gelê het, met 'n tweede kommando te Oliviershoek.¹⁹ In daardie sterk bergstellings wou White hulle nie gaan aandurf nie. Bowendien het hy berig ontvang dat die

---

¹⁸ P.R.O., C.O. 179/206, pp. 652-55 en 664-66, kables en briewe van Hutchinson aan Chamberlain, d.d. 13 Okt. 1899; ook White aan War Office, d.d. 12 Okt. 1899, in Cd. 1791, p. 154, en Durand, *The Life of Field Marshal Sir George White*, II, p. 38. Die samestelling van die mag soos aangegee in die Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, voetnoot op p. 124, is dus verkeerd.

¹⁹ Durand, *The Life of Field Marshal Sir George White*, II, p. 38; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 124; *Times History*, II, p. 145; K.G. 354, Engelse oorlogs papiere gevonde te Glencoe en Dundee, pp. 302 en 326, Telegramme d.d. 13 Okt. 1899.

Vrystaters ook besig was om Natal deur die ander bergpasse binne te dring. Die gevaar het dus bestaan dat hy afgesny kan word indien hy hom te ver van sy basis af sou waag. Hy het dus dieselfde aand op Ladysmith teruggeval, vanwaar hy die Dublin Fusiliers na Dundee teruggestuur en die volgende verslag aan die Natalse goewerneur en genl. Symons gesein het:

“Moved out this morning with strong flying column and occupied position covering Ladysmith reconnoitred for enemy. They show no disposition to come on and are reported to be inside berg at foot of Tintwa pass in force with a second commando at Olivers Hoek. Troops returned to quarters.”²⁰

Daar die Vrystaters ook gedurende die volgende paar dae nie nader aan Ladysmith beweeg het nie, het White — wat intussen gerugte verneem het as sou daar ernstige twis, ja selfs “actual hostilities” onder hulle heers, en dat hulle ten gevolge

---

²⁰ Sien P.R.O., C.O. 179/206, pp. 660-63; ook K.G. 354, Engelse oorlogs papiere gevonde te Glencoe en Dundee, p. 302.

daarvan nie kan opruk nie²¹ — geleentheid gekry om sy verdedigings planne vir Ladysmith te voltooi. Teen die 16de het hy sy verdedigingslinie klaar uitgestippel gehad,²² en ook die nodige maatreëls getref om te voorkom dat die vyand van sy planne, getalsterkte, en wat dies meer sy, op die hoogte gestel word. Hy het geglo dat Ladysmith en omgewing gewemel het van persone wat spioenasiewerk vir die Boere verrig het. Daarom het hy nie alleen sy buiteposte beveel om verdagte persone te stop en aan te hou nie, maar ook die Natalse goewerneur beweeg om krygswet op 15 Okt. 1899 oor al die distrikte in Noord-Natal af te kondig. Daardeur het dit vir enigiemand wat simpatie met die vyand gekoester het, uiters moeilik geword om kontak met die Boere te maak en inligting aan hulle oor te dra.²³

---

²¹ Britse amptelike History of the War in South Africa, I, p. 158.

²² *Ibid.*, Cd. 1791, p. 147, Verklaring van genl. White.

²³ P.R.O., C.O. 179/206, pp. 698-709, lêer i.s. afkondiging van Krygswet.

Een belangrike saak het hom op die tydstip nog baie gehinder: die feit dat sy troepemag nie op een punt gekonsentreer was nie maar op verskillende plekke versprei gelê het, waardeur sy slaankrag verswak is. Dit het hom verontrus, omdat hy teen die 14de oortuig geraak het dat die Boeremagte hulle feitlik uitsluitend op die inname van Ladysmith en Dundee sou toespits, en dat alles in die stryd gewerp sou moes word om die twee plekke, veral Ladysmith, te behou. Op die datum het hy dan ook aan die Natalse goewerneur gesein om 'n halfbataljon van die enigste imperiale troepe wat daar nog te Pietermaritzburg was, t.w. die 2nd King's Royal Rifles, asook die Imperial Light Horse, na Ladysmith te stuur, en Pietermaritzburg maar met die "best Volunteers" wat daar nog beskikbaar was, te verdedig; want, so lui sy telegram,

"I have been informed by the Station Master sent in from Harrismith of what I consider the most reliable news I have had with regard to Boer intentions. They are in greater numbers than I thought. They speak openly of concen-

trating all their columns on Ladysmith. I think it right to give General Symons another battalion and propose to keep the Imperial Light Horse here. With the large town and railway station to defend, and the forces in front and on my flank to defeat, I am too weak. ... I would put the King's Royal Rifles in the Town where most valuable stores are and curtail the position here so as to throw every possible man into the fighting lines."²⁴

Die Goewerneur het toegestem en op die 16de die gevraagde troepe na Ladysmith gestuur,²⁵ maar hy het dit met teensin gedoen. Hy het nl. geglo dat daar paniek ander die lojale inwoners van Pietermaritzburg sou ontstaan as hulle sou agterkom dat die troepe weg is. Daarby het gerugte aangaande voorgenome “Boer raids on Martizburg and Durban” by hom die ernstige vrees gewek dat die Boere via Melmoth in Zoeloeland op Suid-Natal kon toesak, en met die

bystand van die “disloyal Dutch” in die kolonie, wat hulle sonder moeite sou kon oorhaal om te rebelleer, Pietermaritzburg kon aanval.²⁶ Die gedagte het die Goewerneur so verontrus dat hy nog dieselfde dag, die 16de, sonder om White of die Imperiale Regering te raadpleeg, die admiraal in Simonstad gevra het om ’n vlootbrigade van 100 man met masjiengewere na Pietermaritzburg te stuur, om die beskikbare mag aldaar, wat bestaan het uit ’n halfbataljon infanterie, 100 Natalse polisie en ’n “Town Guard, which is not yet properly organised”, te help met die verdediging van die Natalse hoofstad.²⁷ Daarby het by dit ook nie gelaat nie. Ofskoon die Boere glad nie aan ’n inval deur Zoeloeland gedink het nie en die Goewerneur se vrees daarvoor dus sonder grond was, het die berigte wat hom bereik het, onheilspellend gelyk. Hy het verneem dat kmdt.-genl. Piet Joubert na Utrecht vertrek het,

---

²⁴ P.R.O., C.O. 179/206, p. 793.

²⁵ P.R.O., C.O. 179/206, p. 783, *Diary of Events*, onder datum 16 Okt. 1899.

---

²⁶ P.R.O., C.O. 179/206, pp. 687-89 en 773, Natalse Goewerneur aan Colonial Office (d.d. 15 Okt. 1899) en Admiral, Simonstown (d.d. 16 Okt. 1899).

²⁷ P.R.O., C.O. 179/206, p. 773, Natalse Goewerneur aan Admiraal, Simonstown, d.d. 16 Okt. 1899.

klaarblyklik om die inval te lei, en het die onaktiwiteit van die Vrystaatse kommando's baie vreemd gevind. Daarom het hy hom op 17 Okt. regstreeks tot genl. White gewend, eers per telegram en daarna per ampsbrief, en hom meegedeel dat hy verskeie rapporte ontvang het dat die Boere dit ernstig oorweeg om Pietermaritzburg en Durban deur Zoeloeland aan te val. Tydens die inval sou hulle die dislojale Afrikaners in Natal by hul leërs voeg en, met die garnisoen in Pietermaritzburg so verswak, geen moeite ondervind om die Natalse hoofstad in te neem nie. Dit was dus noodsaaklik dat White troepe stuur om Pietermaritzburg en Durban te beskerm, en dat die Border Regiment, wanneer dit van oorsee af sou arriveer, in Suid-Natal bly.²⁸

Dit het regstreeks teen White se krygsplanne ingedruis, maar hy kon die Goewerneur se dringende versoek nie van die hand wys nie. Daar

---

²⁸ P.R.O., C.O 179/206, pp 712-14, Telegram van Natalse Goewerneur aan Colonial Office, d.d. 18 Okt. 1899, en p. 811, Goewerneur aan General Officer Commanding, d.d. 17 Okt. 1899.

was nl. ook te Ladysmith aanduidings dat so 'n inval in Suid-Natal waarskynlik was.²⁹ Hy het dus die halfbataljon King's Royal Rifles en die Imperial Light Horse, wat by die vorige dag uit Pietermaritzburg laat kom het, daarheen teruggestuur, tesame met die 19th Hussars, 'n veldbattery, en sewe kompanies van die Liverpool Regiment — alles onder bevel van lt.-kol. C. B. H. Wolseley-Jenkins.³⁰ In 'n telegrafiese gesprek met die Goewerneur, na aanleiding van laasgenoemde se versoek hierbo genoem, het by sir W. F. Hely-Hutchinson egter duidelik laat verstaan dat die hele leer tot magteloosheid gedoem word deur die verspreiding van die troepe op so baie punte.

“We have very superior numbers of enemy to contend against” — het hy gesê — “and our only possible course is to hold fewest possible points and these in greatest strength. We need

---

²⁹ P.R.O., C.O. 179/206, pp. 712-14, Natalse Goewerneur aan Colonial Office, d.d. 18 Okt. 1899.

³⁰ Britse amptelike History of the War in South Africa, I, p. 158.

more troops from England urgently to enable us to keep the field. I can hold out at Dundee, Ladysmith, Pietermaritzburg and Durban, but division of forces leaves me too weak [to go out] to strike a blow [at] the enemy.”³¹

Daarom wou hy die geïsoleerde troepeafdelings te Colenso en Estcourt na Ladysmith terugtrek. Hierteen het die Goewerneur hom verset. Hy wou hê dat die troepeafdelings versterk moes word, al moes die garnisoen te Dundee dan ook teruggetrek word. Gevolglik het White uiteindelik op die 18de besluit om die troepe maar te Colenso en Estcourt te laat bly, al het die Goewerneur ook op die 17de, na ’n lang gesprek, toegestem dat hulle verplaas word.³² Die aand van die 17de het hy dan ook bitterlik by lord Camperdown gekla oor die wyse waarop hy gedwing word om sy krygsmag te versnipper. Hy wou, so het hy geskryf, sy mag

---

³¹ P.R.O., C.O. 179/206, pp. 712-14, Rapport van Natalse Goewerneur aan Colonial Office, d.d. 18 Okt. 1899.

³² *Ibid.*; sien ook C.O. 179/206, p. 786 (*Diary of Events* onder datum 18 Okt. 1899) en p. 809 (Hutchinson aan Chamberlain, d.d. 19 Okt. 1899).

graag op één punt gekonsentreer hê, sodat hy in staat kon wees om uitvalle teen die aanrukkende Boeremagte te onderneem. Dit word egter vir hom onmoontlik gemaak deur die aansoeke om hulp wat van alle kante af op hom reën, en wat hy nie kan verleen sonder om verslaan te word nie.³³

Om te vergoed vir die verlies wat hy gely het ten gevolge van die sending van die troepemag ander Wolseley-Jenkins na Pietermaritzburg, het White nou besluit om die garnisoen te Dundee na Ladysmith toe terug te trek. Met die oog daarop het hy om 1.55 vm. die 18de as volg aan genl. sir W. P. Symons te Glencoe gesein:

“I have been in communication with Governor and he thinks the political importance of your force remaining at Dundee has already greatly decreased. Maritzburg is now threatened and I have to reinforce it heavily. If therefore you are not absolutely confident of being able to entrench yourself strongly with an assured

---

³³ Durand, *The Life of Field Marshal Sir George White*, V.C., II, pp. 39-40.

water supply within your position, fall back on Ladysmith at once.”³⁴

Symons se antwoord was dat hy nie “absolutely confident” van die saak was nie, en dat White hom dus die nodige aantal treine moes stuur vir die verwydering van alle militêre voorrade en nie-vegtende inwoners van Dundee na Ladysmith. Daarvoor het White nie kans gesien nie, want dit sou al die treine vereis waaroor die Britse bevelhebber in Ladysmith beskik het.³⁵ Bowendien het die gevaar bestaan dat die Boere die spoorlyn te eniger tyd kan opbreek en die treine van Ladysmith kon afsny. Om 4.55 vm. het hy dus die volgende telegram aan Symons gestuur:

“With regard to water, are you confident you can supply your camp for an indefinite period? The difficulties and risks of withdrawing civil population and military stores are great and railway may be cut any day. Do you yourself

after considering these difficulties think it better to remain at Dundee and prefer it?”³⁶

Hierop het genl. Symons sonder huiwering geantwoord:

“We can and must stay here. I have no doubt whatever that this is the proper course. I have cancelled all orders for moving.”³⁷

Dit het White tevrede gestel. “I fully support you,” het hy om 8.50 vm. aan Symons gesien. Hy het nie sy vroeëre houding ten aansien van die raadsaamheid van die besetting van Dundee verander nie, maar die “Difficulties and disadvantages of other course (nl. die gevare verbonde aan die terugtrekking van die troepe) have decided me to support your views”. Al wat hy nou van Symons verlang het, was dat hy die “particulars

---

³⁴ K.G. 354, Engelse oorlogs papiere gevonde te Glencoe en Dundee, p. 648.

³⁵ Britse amptelike History of the War in South Africa, I, p. 126.

---

³⁶ K.G. 354, Engelse oorlogs papiere gevonde te Glencoe en Dundee, p. 651.

³⁷ Britse amptelike History of the War in South Africa, I, p. 127.

referred to by me (i.s. watervoorsiening) as safe as possible” sou maak.³⁸

Kort na die afsending van hierdie telegram het White berig gekry van die algemene opmars van die Vrystaters deur die Drakensbergpasse in die rigting van Ladysmith, en van die terugtog van die Natal Carbineers, na hul skermutseling met die Vrystaatse kommando's in die omgewing van Besterstasie.³⁹ Dit het konsternasie in Ladysmith verwek. Die Britse bevelvoerder het dadelik alle troepe en voorrade wat nog in die kamp buitekant Ladysmith was, na die verskansings in en om die dorp teruggetrek, en die verskansings behoorlik laat beset met die oog op 'n moontlike aanval van Boerekant.⁴⁰ Daarna het hy die troepemag wat hy ander Wolseley-Jenkins na Pietermaritzburg gestuur het, en wat reeds Colenso bereik het, na

Onderbroekspruit laat terugkom, sodat hulle byderhand kon wees in geval van 'n Boere-aanval.⁴¹ Ten slotte het hy, op 19 Okt. 1899, die veertien myl lange verdedigingslinie om Ladysmith, wat op die 16de tot stand gekom het, sorgvuldig geïnspekteer met die doel om dit so sterk as moontlik te maak. Hy het alles persoonlik nagegaan, en nie gerus voordat hy hom daarvan vergewis het dat alles wat menslik moontlik was, gedoen is om dit ondeurdringbaar te maak nie.⁴² Toe hy hiermee klaar was en dit blyk dat die Vrystaters nie van plan was om onmiddellik op Ladysmith toe te tas soos verwag is nie, het White Wolseley-Jenkins beveel om sy mars na Pietermaritzburg te hervat, egter sonder die Imperial Light Horse. Hierdie regiment het White nou na Ladysmith teruggetrek, aangesien hy, na sy mening, oor te min berede troepe

---

³⁸ K.G. 354, Engelse oorlogs papiere gevonde te Glencoe en Dundee, p. 649. Durand, *The Life of Field Marshal Sir George White*, V.C., II, p. 60.

³⁹ Sien hiervoor p. 196.

⁴⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 158-159.

---

⁴¹ *Ibid.*, p. 159.

⁴² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 158-160; Durand, *The Life of Field Marshal Sir George White*, V.C., II, p. 60.

beskik het en sy bewegings daardeur aan bande gele is.⁴³

Terwyl White besig was om Ladysmith in die beste staat van weerbaarheid te stel, het hy tyding gekry dat die Boere Elandslaagte beset het.⁴⁴ Dit het sy sorge baie laat toeneem, want hy was nou oortuig dat 'n aanval op die garnisoen in Dundee, met wie hy nou geen spoorverbinding meer gehad het nie, aanstaande was. Dat die vyand op Dundee sou toesak, het hy nooit betwyfel nie. Die berigte en gerugte wat die Britse militêre owerhede sedert 14 Okt. 1899 aangaande die bewegings en bedrywighede van die onderskeie Boerekommando's bereik het, het so sterk daarop gedui dat die Boere 'n aanval op Dundee in die skild gevoer

het,⁴⁵ dat sekere Simpson van Pietermaritzburg hom reeds op 16 Okt. 1899 gedwonge gevoel het om aan die Britse "Intelligence Officer" in Dundee te sein dat "Boers intend attacking Dundee from Helpmekaar, Dan(n)hauser and Glencoe sides". Hy sou nadere besonderhede daaromtrent per brief verstrek.⁴⁶

Wat die inhoud van die brief was, is nie bekend nie. Die bedrywighede van die Boerekommando's gedurende die volgende paar dae, waarvan hy gereeld deur verkenner en spioene op hoogte gestel is,⁴⁷ was egter vir genl. Symons, en trouens vir alle inwoners van Dundee, asook vir die Britse gesagvoerders elders, aanduiding genoeg dat 'n aanval op Dundee spoedig sou plaasvind. Symons het so 'n aanval reeds die oggend van die 19de verwag

---

⁴³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 159; P.R.O., C.O. 179/206, p. 787, *Diary of Events*, onder datum 19 Okt. 1899.

⁴⁴ Durand, *The Life of Field Marshal Sir George White*, V.C., II, p. 61.

---

⁴⁵ Sien P.R.O., C.O. 179/206, pp. 795-800, en K.G. 354, Engelse oorlogs papiere gevonde te Dundee, pp. 377, 380-382, 407-408, 473, 481, 499, 637-639, 641-642 en 646.

⁴⁶ K.G. 354, Engelse oorlogs papiere gevonde te Dundee, p. 499.

⁴⁷ *Ibid.*, pp. 726-728, 746, 754, 761-764.

en hom daarop voorberei, maar in plaas van die Boerekommando's, het slegs sy Bantoe spioene opgedaag met die berig dat die vyand teruggetrek het.⁴⁸ Sy kommentaar op die rapport was dat "It looks as if the enemy disappointed at not surprising us have retreated a few miles". Hy het egter ook daarmee rekening gehou dat "They may be waiting for closer cooperation with their commandoes to the East".⁴⁹

Die middag om 2.40 het hy egter die volgende berig uit Pietermaritzburg ontvang:

"No. 39. Magistrate Dundee wires today, begins: Three commandos intend attacking Dundee tonight; one from West, 1,000 strong, under Viljoen, another from North, 5,000, under Erasmus, another, 9,000, under

Lucas Meyer, from East. From reliable source repeated. Altham."⁵⁰

Die inligting was korrek genoeg, maar dit skyn nie of dit 'n besondere indruk op Symons gemaak het nie. Trouens, hy het geen voorsorgs maatreëls met die oog op so 'n aanval geneem nie, nie eers sy wagposte rondom die dorp vermeerder of tot groter waaksaamheid aangespoor nie. Ook het hy versuim om sy leër, wat in die dal van Dundee maklik deur die vyand vanaf die omliggende heuwels gebombardeer en selfs belet kan word om op Lady-smith terug te val, na die goed verdedigbare stellings in die heuwels terug te trek. Ja, hy het selfs nie enige van die heuwelstellings deur sterk troepeafdelings laat beset, om die oprukkende Boeremagte terug te skiet nie. Sy plan was, volgens Amery,

"to lie in wait in the valley till the Boers on one side or other came within striking

---

⁴⁸ Sien K.G. 354, Engelse oorlogs papiere gevonde te Glencoe en Dundee, p. 811.

⁴⁹ Ibid.

---

⁵⁰ K.G. 354, p. 856. Die afsender hiervan was kol. E. A. Altham van die Britse inligtingsdiens.

distance and then to attack them whenever or wherever they appeared. If he formulated any more detailed plan to stem the flood of invasion, he was certainly careful to conceal it from his subordinates. His open assertion was that he had no plans and intended to be guided by circumstances”⁵¹

Die rede vir sy houding moet daaraan toegeskryf word dat hy van die Boer as vegsman in die oop veld maar min gedink het. Hy was daarvan oortuig dat hy hulle sou terugwerp indien hulle die vermetelheid sou hê om hom aan te durf. Trouens hy was algemeen bekend as ’n uitnemende taktikus wat die kuns verstaan het om met troepe in die veld om te gaan. Daarby het hy die terrein by Glencoe en Dundee as ideaal beskou om met sy goed afgerigte soldate — en volgens sir George White was hulle werklik uitstekend afgerig — die Boeremagte te verslaan. Kortom, hy was oormoedig, so oormoedig dat hy vroeg en laat daarop geboog het dat “no number of Boers

---

⁵¹ *Times History*, II, p. 150.

could venture deliberately to attack a whole brigade of British troops”. Daarom het hy niks gedoen om hom op ’n Boereaanval of ’n moontlike neerlaag voor te berei nie. Hy het dit selfs te veel moeite geag om Dundee se enigste bron van watervoorsiening, wat bo-op die Impatiberg geleë was, vir hom te verseker, soos White verlang het dat hy sou doen.⁵²

Van die bedrywighede van sy troepe die dag word dan ook slegs vermeld dat

“a party of fifty of the 1st King’s Royal Rifles had returned in safety from a visit to Waschbank, where they had rescued some derelict trucks left by a train, which, having been fired on at Elandslaagte, had dropped them for greater speed”,⁵³

---

⁵² *Times History*, II, pp. 150-151; Durand, *The Life of Field Marshal Sir George White*, V.C., II, p. 50-51; Cd. 1791, Royal Commission on the War in South Africa, Minutes of Evidence, II, p. 149, vraag 14,728, verklaring van genl. White.

⁵³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 127; vgl. *Times History*, II, p. 152.

en dat

“Three companies 2nd Royal Dublin Fusiliers, which had been railed to the Navigation Collieries, north-east of Hatting Spruit, at 3 a.m., to bring back eight tons of mealies which the General was unwilling to leave for the enemy, also returned in safety.”⁵⁴

Genl. Symons se senior offisiere — altans sommige van hulle, w.o. maj. A. J. Murray, hoof van die inligtingsdiens — was nie so gerus soos hul generaal nie. Uit die rapporte van die Engelse verkenner in die omgewing van Buffelsrivier, wat bestaan het uit berede patrollies en lede van die *Natal Corps of Guides*, bygestaan deur Bantoe spioene, het dit duidelik geblyk dat die Boerekommando's by Dejagersdrif hulle klaarge- maak het om te beweeg. Hulle het dus by Symons aan die hand gedoen dat daar die nag verskeie kavallerie wagposte uitgestel moes word op die paaie by die verskillende Buffelsrivierdriwwe, afgesien van die klompie berede infanteriste wat

daaglik by die aansluiting van die paaie na Landmansdrif en Vant's Drift, 'n paar myl buite Dundee, wag gehou het. Symons het die voorstel egter op ligvaardige wyse van die hand gewys met die verskoning dat hy sy kavallerie “fresh for action” wou hou; en toe die offisiere hom daarop wys hoe uiters gevaarlik die toestand was, met die Boere besig om Dundee van alle kante af in te sluit, het hy met roekelose selfversekerdheid geantwoord:

“I have informed Sir George White that I feel perfectly safe, and I am dead against retreating. He has wired back wishing us –‘good luck’,”⁵⁵

---

⁵⁴ Ibid.

---

⁵⁵ *Sien Times History*, II, pp. 151-152.

HOOFSTUK 9

DIE SLAG VAN TALANA

1. VOORSPEL

Nadat genl. Lucas Meyer — wat, soos reeds vermeld, Buffelsrivier die aand van 19 Okt. 1899 oorgesteek het met die oog op die vooraf beplande aanval op die Britse garnisoen te Dundee¹ — die drif by Sondagsrivier deur is, het hy die grootpad verlaat, wat baie nat was ten gevolge van die reëns van die vorige paar dae, en sommer deur die oop veld op die heuwels ten ooste van Dundee afgepyl, waar hy voornemens was om, voor dit lig word, stelling te neem.²

Deur dié beweging het hy die plek misgery waar die paaie van Dundee, Vant's Drift en Dejagersdrif bymekaarkom, en waar daar 'n Britse wagpos geposteer was, wat bestaan het uit die berede infanterie van die 2nd Dublin Fusiliers onder die bevel van luit. C. T. W.

Grimshaw. Tog het hy nie daarin geslaag om aan die waaksaamheid van die Engelse wagte te ontsnap nie. Inteendeel, teen 2.30 vm. het sy voorhoede met 'n klompie van Grimshaw se manskappe slaags geraak, en die het, na 'n vinnige wisseling van geweerskote waarby een van die Engelse in die arm gewond is, op Smithsnek teruggeval, agter hul perde aan, wat vir die skielike geskiet geskrik en weggehol het.³

Grimshaw, wat nou stadig voor die aanrukkende kommando's uit in die rigting van Dundee geretireer het, het nie versuim om genl. Symons onmiddellik deur middel van rapportgangers van die aantog van die Boere te verwittig nie. Die Britse generaal het egter in sy oormoed nog steeds nie geglo dat die Boere 'n ernstige poging sou aanwend om sy leer aan te val nie. In die veronderstelling dat dit maar net 'n losse vyandelike patrollie was, 'n "raiding party", wat sy wagpos verontrus het, het hy dan ook niks

---

¹ Sien hoofstuk 8, paragraaf 3 hiervoor.

² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 127-128; *Times History*, II, p. 153.

---

³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 128; *Times History*, II, p. 153; *Cape Times*, d.d. 23 Okt. en 30 Okt. 1899.

Talanaheuwel

gedoen om sy offisiere op 'n vyandelike aanval voor te berei nie. Op ontvangs van 'n tweede rapport van Grimshaw, wat hom teen 4 vm. bereik het en waarvan die inhoud was dat sy manskappe gevaar loop om omsingel te word, het hy darem aan die bevelhebber van die 2nd Dublin Fusiliers, maj. Bird, las gegee om Grimshaw se wagpos onmiddellik met twee kompanies infanterie te versterk. Daarby het hy dit ook gelaat;⁴ en toe daar om 4.30 vm. 'n boodskapper opdaag met die tyding “that the enemy had halted and established themselves at Fort Jones”,⁵ het Symons afgelei dat die vyand op Talanaheuwel was, maar dat Grimshaw se wagpos opgehou het om terug te val, en in 'n

---

⁴ *Times History*, II, pp. 153-154. Die Britse amptelike *History of the War in South Africa* maak slegs melding van een rapport aan genl. Symons. Skrywer aanvaar egter die getuienis van die *Times History* hieroor.

⁵ Hierdie woorde deur genl. White gebesig in sy amptelike verslag oor die militêre operasies in Natal, d.d. 2 Nov. 1899 (*London Gazette*, d.d. 26 Jan. 1900), gee blykbaar die inhoud van die oorspronklike rapport, wat verlore gegaan het, die getrouste weer, en word daarom ook hier aangehaal.

posisie was om enige verdere opmars van die vyand te weerstaan.⁶ Hy het hom dan ook glad nie verder oor 'n moontlike Boereaanval verknies nie. Sonder selfs enige van sy offisiere te verwittig van wat die nag plaasgevind het, het hy sake op die gewone daaglikse roetine laat voortgaan, asof daar hoegenaamd niks gebeur het of te wagte was nie.⁷

Om 5 vm. het die troepe byeengekom vir die gebruikelike oggendparade, en twintig minute later het hulle verdaag, met die gewone versekering uit genl. Symons se hoofkwartier dat “all clear” is, en dat daar dus niks buitengewoons verwag hoef te word nie.⁸ Sonder die minste gedagte aan of voorbereiding op 'n aanval, is die troepe uiteen om hul eie bedrywighede vir die dag voort te sit. Kommerloos het 'n klomp

---

⁶ *Times History*, II, p. 154.

⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 129; *Times History*, II, pp. 154-155; Nierstrasz, *Der Süd-Afrikanische Krieg 1899-1902*, II band 2, p. 549.

⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 130; *Times History*, II, p. 154.

soldate vertrek om veldoefeninge in die nabyheid van die kamp te gaan doen; 'n tweede klomp het in groepies op die paradeveld rondgestaan; 'n derde groep het met die trekdiere, waaronder die bespannings van twee batterye artillerie, in die omgewing van die drinkplek verdwyn om die diere te gaan water gee. Die res het in die tente rondgeluier en hulle met koskook en die ander gewone bedrywighede van die kampele besig gehou. Alles het op die gewone gang voortgegaan, asof daar geen gevaar gedreig het nie.⁹

2. TERREIN EN POSISIES VAN DIE KRYGSMAGTE

Die Engelse kamp, wat aan die spoorweg en pad van Dundee na Glencoe opgeslaan was, sowat driekwart myl ten weste van die dorp Dundee, het omtrent in die middel van 'n dal gestaan, wat nagenoeg aan alle kante deur berge, heuwels en

rante omring was.¹⁰ Die vernaamste punte in hierdie heuwelsirkel was die hoë Impatiberg, ten noorde van Dundee, Talanaheuwel, ten ooste van die dorp en sowat 5,000 tree van die Britse kamp verwyder, en Lennoxheuwel, suid van Talana geleë, en daarvan geskei deur 'n nek, bekend as Smithsnek.

Hierdie laaste twee heuwels, Talanaheuwel en Lennoxheuwel, was genl. Meyer se doelwit. Nadat hy die Britse wagpos tot oor Smithsnek verdryf het, het hy hulle laat beset deur sowat 1,500 man uit sy krygsmag van 2,900 burgers, wat saamgestel was uit die kommandantskappe Utrecht, Middelburg, Wakkerstroom, Vryheid, Piet Retief, Krugersdorp en Bethal. Hiervan is 900 man met drie veldkanonne en 'n bommaxim (pom-pom) op Talanaheuwel geplaas, terwyl die ander 600 op die aangeleë koppe en rante — hoofsaaklik Lennoxheuwel en Smithsnek – posgeneem het. Die ander 1,400 man van die

---

⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 130; *Times History*, II, pp. 154-155; Nierstrasz, II band 2, p. 549.

---

¹⁰ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 128-129, *Times History*, II, p. 149, en Nierstrasz, II band 2, p. 548.

kommando het met drie maxims en een veldkanon buite die vegterrein agtergebly.¹¹

Ofskoon die grond teen die helling van die rante nat en glyerig was na die baie reën wat daar die vorige paar dae geval het, het die burgers tog goed gevorder, en toe dit lig word, was almal reeds in hul stellings, en die drie kanonne — t.w. twee 75 mm.-Krupps en 'n Creusot van 'n kaliber van 75 mm. — klaar opgestel en gereed

---

¹¹ Sien verklaring van genl. Meyer, d.d. 7 Des. 1899, in die *Standard and Diggers News* van 8 Des. 1899. Genl.

Meyer maak nie melding van die pom-pom wat op Talana was nie, maar uit die getuienis in verband met die verloop van die slag blyk duidelik dat daar wel 'n pom-pom op die heuwel in aksie was. Meyer se getuienis dat daar slegs 1,500 man van sy kommando aan die geveg deelgeneem het, word bevestig deur die Nederlandse militêre attaches, Ram en Thomson (sien Leyds 779, Rapport van kapt. Ram en luit. Thomson, IV, p. 18). Die verskillende Britse opgawes van die sterkte van die Boeremag wat by die slag betrokke was, berus blykbaar op gissings en word dus nie deur skrywer aanvaar nie. Sommige van hierdie opgawes stel die Boeremag wat geveg het op selfs 9,000 man, terwyl selfs die amptelike Britse *History of the War in South Africa* dit op 3,400 man stel.

om in aksie te tree. Almal het net gewag dat genl. Meyer, wat by een van die Krupps met sy verkyker stelling geneem het, bevel moes gee om die geveg te begin.¹²

Die mis, wat vroeg die oggend die wêreld bedek het, was vinnig besig om oop te trek, en deur die dynserigheid was die terrein teen die heuwel af tot onder in die dal, wat sowat 600 voet laer as Talana se kruin geleë was, reeds goed sigbaar. Onder aan die voet van die heuwel, net oos van Dundee, het die droë bedding van Steenkool-spruit, ook bekend as Sandspruit, van noord na suid gekronkel. Hier het Grimshaw se versterkte wag stelling geneem sonder dat die Boere dit wis. Sowat 'n halfmyl nader aan die kruin en reeds teen die onderste hange van die heuwel, het, tussen 'n bos bloekombome deur, die opstal van Peter Smith geloer — 'n paar stewige geboue deur 'n klipmuur omhein. Daarvandaan na die kruin het die helling vinnig geklim en was die terrein skurf en met klippe besaai; maar

---

¹² G. S. Preller, *Talana*, pp. 192-202, en *Kaptein Hindon*, pp. 50-52.

sowat 160 voet benede die kruin het die steilte skielik afgebreek en het die helling eensklaps in 'n byna gelyk vlakke verander, wat soos 'n terras in die heuwel gelyk het. Die vlakke het egter slegs vir hoogstens 80 tree aangehou — en op plekke was dit selfs tot 30 tree nouer — dan het die helling skielik weer skerp geklim, skerp as ooit tevore, tot op die kruin. Op die rand van die genoemde gelykte en aan die Dundee-kant daarvan, het Smith, of die vorige eienaars van die plaas, 'n klipmuur oor die hele lengte van die heuwel gepak om die plaas aan daardie kant af te kamp, en vanuit hierdie klipmuur het verskillende ander klipmure na die voet van die heuwel geloop.¹³

Toe die mis oor Talana oopgetrek het, was genl. Meyer gereed om met die aanval te begin. Op die Impatiberg, aan die noordekant van die dorp, het die miswolke egter nog so dig gelê dat dit vir hom onmoontlik was om vas te stel of genl. Erasmus

---

¹³ Vgl. ook die Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 128-129, *Times History*, II, p. 157, en Nierstrasz, II band 2, pp. 548, 550.

daar posgeneem het, soos die vorige dag ooreengekom is. Hy kon egter onmoontlik wag totdat die mis daar ook oopgetrek het, want in die Engelse kamp onder in die dal was alreeds heelwat ongewone roering bemerkbaar. Die soldate het, by die ooptrek van die mis, naamlik reeds die swart silhoeëtte van mense op Talana en Lennoxheuwel teen die rooi oosterhemel gewaar, en met verkykers in die rigting begin pyl, nie seker of dit Boere was wat daar doenig was nie, dan wel Grimshaw se versterkings. Ook het geweeskote weer losgebars en hul aandag getrek. Dit het gekom van die Boere wat intussen weer van Grimshaw se wagte in die omgewing van Smith se opstal aan die voet van Talanaheuwel ontdek en op hulle losgebrand het.¹⁴

3. DIE VERLOOP VAN DIE SLAG

“Sê die ou Engelse nou maar môre, kaptein,” moedig 'n paar burgers wat saam met genl. Meyer

---

¹⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 129-130; *Times History*, II, p. 155; Nierstrasz, II band 2, pp. 549-550; Preller, *Talana*, pp. 192-202, en *Kaptein Hindon*, p. 50.

by een van die Krupps staan, die artilleris opgewonde aan.

“Ja, ja!” beveel genl. Meyer asof hy skielik tot ’n besluit kom, “maak maar los, ou seun!”¹⁵

Om 5.50 vm., volgens die amptelike verslag van sir George White, het die kanon se môregroet oor die dal gedawer en het die bombardement op die Britse kamp ’n aanvang geneem.¹⁶ Reeds die tweede bom het binne-in die Engelse kamp geval, vlakby genl. Symons se tent, en die verwarring wat daar in die kamp reeds by die ontdekking van die Boere op die heuwel begin ontstaan het, oneindig vererger. Daar is gevloek, geskel, op

---

¹⁵ Preller, *Talana*, pp. 192-202, en *Kaptein Hindon*, p. 51.

¹⁶ Verslag van genl. White, d.d. 2 Nov. 1899, gepubliseer in *London Gazette*, d.d. 26 Jan. 1900. Die verskillende skrywers en verslaggewers oor die slag verskil van mekaar m.b.t. die juiste tyd waarop die Boere die bombardement begin het. Volgens die *Times History* en die Britse amptelike *History of the War*, moes dit 10 tot 20 minute vroeër as 5.50 vm. gewees het, terwyl die “Special Correspondent” van die *Cape Argus* dit selfs op so vroeg as 4.45 vm. stel. Skrywer aanvaar egter die getuienis van genl. White in die verband.

fluitjies geblaas, bevele uitgeskreu, rondgehol, en alles gedoen wat gedoen kon word om die troepe, wat in ordelose kloppe saamgedrom het om bevele te ontvang, op hul onderskeie poste te kry. Dit was ’n woeste deurmekaarspul in die infanterie linies tussen die tente, waar die afdelings voetsoldate byeen moes kom voordat hulle haastig kon opmarsjeer na ’n droë sloot, 200 treë ten suide van die kamp, waar hulle in slagorde opgestel moes word. Om die verwarring te vererger, het die klomp artillerie- en transport perde, wat in alleryl van die waterdrinkplek af teruggejaag is, dwarsdeur die infanterie linies gebars en daar alles onderstebo gehol. Die gevolg van dit alles was, volgens die *Times History*, “some intermixing of units which impaired the cohesion of the subsequent attack”. Die Boere-artilleriste het suiwer geskiet en hul bomme die een na die ander op hul doelwit — die Engelse kamp — gewerp, maar in die sagte nat grond het dit nie gebars nie en dus feitlik geen skade aangerig nie. Dit het slegs verskrikking onder die soldate gesaai wat, volgens die *Times History*,

op enkele uitsonderings na, nog nooit tevore onder kanonvuur was nie.¹⁷

Genl. Symons het hom deur die skielike bombardement geensins van stryk laat bring nie en besluit om die Boere onverwyld met 'n frontaanval van Talana af te verdryf. Terwyl die infanterie besig was om na die reeds vermelde droë sloot te hardloop om in slagorde opgestel te word, het hy die Boere se bombardement vanuit die kanonpark deur die ses veldstukke van die 67ste battery laat beantwoord. Terselfdertyd het hy die 69ste en 13de batterye, onder aanvoering van majj. Wing en Dawkins, op die pad wat na die spoorwegstasie gegaan het, geplaas, en hulle na 'n lae bultjie naby die suidoostelike hoek van die dorp laat jaag. Hier het hulle op 'n afstand van 3,750 tree van Talana se kruin af, in aksie getree. Die burgers, waarvan 'n aantal onverwyld teen Smithsnek afgestorm het om die kanonne met hul

gewere by te kom, en die Boereartillerie, wat hul vuur van die kamp afgewend en op die aanstormende Engelse kanonne gerig het, het tevergeefs probeer om die beweging te dwarsboom. Die 67ste battery het die burgers wat teen die nek afgestorm het, met 'n paar vinnige sarsies kartetsvuur teruggedryf, en binne twintig minute na genl. Meyer sy eerste skoot laat afvuur het, het die 69ste battery 'n vinnige en effektiewe vuur op die klipperige kruin van Talana geopen. Dit is tien minute later aangevul met die vuur van ook die 13de battery. Slegs die 67ste battery het in die kamp agtergebly, onder dekking van die 1st Leicestershire Regiment en een kompanie van elk van die ander infanteriebataljons, om te waak teen 'n moontlike aanval van die kant van die Impatiberg.¹⁸

Onderwyl die twee batterye kanonne besig was om in aksie te tree, het genl. Symons sy verdedigings maatreëls getref. Die drie bataljons

---

¹⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 130; *Times History*, II, pp. 155-156; Nierstrasz, II band 2, pp. 549-550; *London Gazette*, 26 Jan. 1900, Verslag van genl. White.

---

¹⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 130-131; *Times History*, II, pp. 156-157; Nierstrasz, II band 2, p. 550.

infanterie in die sloot naby sy kamp het hy na die bedding van die Steenkoolspruit gestuur, waar hulle moes ontplooi vir die bestorming van Talana, en aan kol. B. D. Möller, aanvoerder van die 18th Hussars, het hy opdrag gegee om met die ruitery aan die noordwestekant van die kamp stelling te neem en daar te wag, gereed om die Boere die terugtog af te sny sodra hy daartoe die geleentheid sou kry.¹⁹

Terwyl die infanterie, met die Royal Dublin Fusiliers in die voorhoede, teen 6.30 vm. deur die strate van Dundee na Steenkoolspruit beweeg het, is hulle geesdriftig deur talle nuuskieriges toegejuig, en verskillende oorgeesdriftige lede van die “Town Guard” het selfs by hul geleedere aangesluit.²⁰

---

¹⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 131; *Times History*, II, p. 158; Nierstrasz, II band 2, p. 550; Cd. 1792, *Royal Commission on the War in South Africa, Appendices*, p. 402, Verklaring van lt.-kol. Möller voor hof van ondersoek, d.d. 15 Jun. 1900.

²⁰ *Times History*, II, p. 158.

Van die Boere se kanonne, wat die geveg met soveel geesdrif begin het, was niks meer bespeurbaar nie. Genl. Meyer was verstandig genoeg om hulle betyds onbeskadig uit die gevegslinie terug te trek,²¹ en nie die vuur te beantwoord van die getalsterker vyandelike artillerie nie, wat die afstande na die verskillende rante vooraf opgemeet gehad het en hul bomme dus akkuraat kon werp net waar hulle wou.²² Met sy burgers so goed as moontlik agter en tussen die klippe verskuil, het hy nou op 'n geskikte geleentheid gewag om die vyand weer aan te pak,

---

²¹ *Standard and Diggers News*, d.d. 8 Des. 1899, verklaring van genl. Meyer. Meyer sê uitdruklik dat nie een van sy kanonne beskadig is of onskadelik gemaak is nie. Die bewering wat in verskeie werke oor die oorlog voorkom, dat al Meyer sê kanonne beskadig is, is sonder grond, soos ook die verslae wat gedurende die loop van die slag deur sir George White aan sir W. F. Hely-Hutchinson gesein is, nl. dat vier of vyf van die Boerekanonne verower is (P.R.O., C.O. 179/206, p. 820). Slegs twee Boere-artilleriste, luit. M. du Toit en kadet Leipoldt, is gewond.

²² Leyds 709, Algemene versameling oorlogs telegramme, p. 192, Verslag van Louis Botha; Weeber, *Op die Natalse Front*, p. 53.

nog steeds in die verwagting dat genl. Erasmus, deur 'n aanval van die kant van die Impatiberg af, die Engelse sou dwing om 'n deel van hul kanonne en infanterie in daardie rigting te stuur. Erasmus het egter niks van hom laat merk nie, en ondertussen het die Engelse kartetse op groot skaal bokant genl. Meyer se stelling ontplof. Vir die burgers op Talanaheuwel was dit 'n vuurdoop soos hulle nog nooit tevore ondervind het nie.²³ In weerwil van die kwaai artillerievuur het hulle egter met voorbeeldige vasberadenheid in die stelling gebly. 'n Klomp lafaards het hulle weliswaar uit die voete gemaak en teruggevlug Doringberg toe, en selfs huis toe,²⁴ dog die oorgrote meerderheid het op hul pos gebly, en klompies het dit selfs gewaag om langs die helling van die heuwel na Dundee toe te begin afsak, ten einde

---

²³ Louis Botha sê in sy verslag (sien Leyds, 709, Algemene versameling oorlogs telegramme, p. 192) dat die bombardement verskriklik was, die ergste wat ooit in Afrika plaasgevind het.

²⁴ Leyds 709, Algemene versameling oorlogs telegramme, p. 167, Verslag genl. Meyer, d.d. 20 Okt. 1899; Weeber, *Op die Natalse Front*, Hoofstuk III.

die Engelse onder skoot van hul Mausers te kry.²⁵ Ander weer het in die rigting van die Boerekommando's op Smithsnek en Lennoxheuwel beweeg om die Engelse van daardie kant af te probeer bykom.²⁶ Onder hierdie burgers was wagmeester Basson met 'n bommaxim.²⁷

Die voorste infanterie het pas in die bedding van die Steenkoolspruit of Sandspruit verdwyn, toe Basson hulle met sy pom-pom begin bestook het. Die goed gemikte eenponder-bommetjies het verwarring onder die aanstormende troepe op die vlakte gesaai en hulle het hulle spoedig nie meer binne hul bepaalde eenhede gehou nie. In 'n enig-sins ordelose toestand het hulle die skuiling wat die Steenkoolspruit gebied het, bereik. Hier het Grimshaw, met die versterkings wat hom reeds bereik het, al vanaf 4.30 vm. gewag, en het genl. Symons die finale bevele vir die stormloop, wat onder aanvoering van genl. J. H. Yule sou

---

²⁵ *Times History*, II, p. 160.

²⁶ *Cape Times*, 23 en 30 Okt. 1899; Nierstrasz, II band 2, pp. 550-551.

²⁷ Preller, *Talana*, pp. 192-202.

plaasvind, aan die bevelvoerende offisiere van die verskillende troepe-eenhede uitgedeel. Die Dublin Fusiliers moes die aanval lei, met die King's Royal Rifles as ondersteuning op hul regtervleuel. Die Royal Irish Fusiliers moes hulle as 'n reserwe volg, op die regterflank van die King's Royal Rifles, die verste van die gevaarpunt verwyder.²⁸ Die eerste mikpunt van die stormtroepe was Smith se opstal, 800 tot 1,000 tree vorentoe, waar die geboue en die bloekombome skuiling aan die soldate kon bied.

Teen 7.15 vm., 'n kwartier nadat die laaste troepe in die moot van die spruit aangekom het, was alles gereed, en sowat vyf minute later het die stormloop begin.²⁹

---

²⁸ *Times History*, II, p. 159; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 131; Nierstrasz, II band 2, p. 551.

²⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 131. Volgens die *Times History*, II, p. 159, en genl. White sê verslag (*London Gazette*, 26 Jan. 1900) het die stormloop om 7.30 vm. begin.

Die verskyning van die troepe aan die oostekant van die spruit was vir die Boere op Talana en op Lennoxheuvel die sein om met hul Mausers op die aanvallers los te brand. Ofskoon die vuur op so 'n lang afstand (1,200 tot 2,000 tree) nie veel ongevälle veroorsaak het onder die soldate wat in wyd verspreide orde opgeruk het nie, het dit tog baie verwarring verwek, sodat die verskillende kompanies meer deurmekaar as ooit tevore in Smith se bloekombos aangekom het. Ook daar het die verwarring nie opgehou nie; want ofskoon die Boere niks van die troepe in die bome kon sien nie, het hulle nou hul geweervuur op die bos self gekonsentreer. Die het daar spoedig gehawend uitgesien soos die Mauserkoeëls die bome kaal gestroop het.³⁰

---

³⁰ Oor die stormloop, soos trouens oor die hele slag, bestaan daar 'n menigte pers- en ander verslae wat wemel van besonderhede (sien bv. *Cape Times*, 23 en 30 Okt. 1899, *Cape Argus*, 23-27 Okt. 1899, en *Pen Pictures of the War by Men at the Front*, I, pp. 29-39-om maar enkele te noem). Skrywer verwys hier alleen na die beste oorsigtelike verslae wat voorkom in die Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 131 vv.,

Yule se volgende mikpunt was die muur wat teen die helling van Talana gepak was, en ewewydig met die kruin daarvan geloop het. Die Mauserkoeëls het egter soveel verskrikking gesaai, en die groepe was so deurmekaar, dat daar nie aan 'n verdere stormloop gedink kon word voordat die vuur van die Boereskutters bedaar het nie. Hy het die troepe dus voorlopig in die bloekombos gehou, waar hulle goeie dekking geniet het. Die bos was nl. in alle rigtings deur walle deurkruis, en bowendien aan die voorkant, d.w.s. die kant naaste aan die Boerestellings, gedeeltelik deur 'n klipmuur beskut en regs van die klipmuur deur 'n boom heining. Vanuit die bos wou hy die Boereskutters op Talana en Lennoxheuvel eers goed beskiet alvorens die stormloop te hervat. Die Dublin Fusiliers, wat sy voorhoede gevorm het, het deurgedring tot by die klipmuur en heg voor die bos, waar verskeie afdelings van die King's Royal Rifles by hulle aangesluit en

---

Times History, II, pp. 158 vv., Nierstrasz, II band 2, pp. 550 w., en genl. White se verslag van 2 Nov. 1899, in die *London Gazette*, d.d. 26 Jan. 1900.

gedeeltelik met hulle vermeng geraak het, terwyl die Royal Irish Fusiliers, wat as reserwe gedien het, agter die walle in die bos skuiling gesoek het. Van 'n behoorlik skeiding van kompanies en bataljons was daar egter teen hierdie tyd geen sprake meer nie, want die eenhede het, tydens die stormloop na en stellingname in die bos, hopeloos deurmekaar geraak.

Vanaf Yule se frontlinie agter die muur en reg voor die bos, was die afstand tot op Talana se kruin maar 550 tree, maar die poging van die soldate om die Mauservuur hiervandaan af stil te skiet, het geen merkbare uitwerking gehad nie. Die soldate het dus begin kyk of hulle nie posisies nader aan die kruin kon kry, vanwaar hulle met beter gevolg op die Boere kon losbrand nie.

Op die noordelike hoek van die bos het die Dublin Fusiliers 'n droë sloot ontdek wat in die rigting van die kruin gekronkel het, en hierin het die drie voorste kompanies van hierdie bataljon die kruin genader. Hulle is kragdadig ondersteun deur die vuur van die res van die troepe in die

frontlinie agter die muur voor die bos, en ook deur 2 kompanies van die Royal Irish Fusiliers, wat deur die bevelhebber van die bataljon, lt.-kol. F. R. C. Carleton, aan die linkerkant van die bos opgestel was, met front in noord-oostelike rigting, om die Boere se regtervleuel op die noordelike punt van Talanaheuwel in bedwang te hou. Die sloot waarmee die voorste troepe die kruin probeer bereik het, was egter nie baie lank nie, en hulle het maar slegs 'n klein entjie gevorder toe die Boere hulle in die oog kry, en hul beweging met 'n goed gerigte vuur stuit, wat baie ongevallen veroorsaak het.³¹

Terselfdertyd het drie kompanies van die King's Royal Rifles op die geboue by Smith se opstal afgepyl en stellings voor en regs van die verste geboue ingeneem. In die posisie het hulle egter in so 'n warm kruisvuur vanaf Lennoxheuwel en die kruin van Talana beland, dat hulle spoedig moes terugval om skuiling agter die mure te

soek, vanwaar hulle toe die vuur van die Boere beantwoord het. Hulle is vanuit die suidoostelike hoek van die bos gesteun deur die handmaxims van die verskillende infanteriebataljons, wat deur genl. Yule op 'n afstand van 1,700 tree teen die Boere op Lennoxheuwel en Smithsnek in aksie gebring is. Vanuit laasgenoemde stellings het die Boere nl. 'n lastige kruisvuur op die troepe onderhou, wat stilgemaak moes word. Die terugval beweging van die King's Royal Rifles het die bataljon aansienlike verliese gekos, dog vanuit die beter gedekte stelling wat hulle ingeneem het, was hulle in staat om die Mauservuur op sowel Talana as Lennoxheuwel met beter gevolg te beantwoord.³²

Toe genl. Symons bemerk dat die stormloop van sy infanterie gestuit was, het hy, om 8 vm., sy twee batterye kanonne van die suidoostelike hoek van die dorp af laat nadersleep tot op 'n lae bultjie tussen Dundee en Steenkoolspruit, en

---

³¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 132; *Times History*, II, p. 160; Nierstrasz, II band 2, p. 551.

---

³² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 132-133; *Times History*, II, p. 160; Nierstrasz, II band 2, p. 551.

hulle daar in aksie gebring — die 69ste battery teen die verdedigers van Talanakruin, 'n afstand van 2,300 tree, en die 13de battery teen die Boere op Lennoxheuvel, 'n afstand van 2,500 tree.³³ Die bevelvoerder van die artillerie kan die bombardement nie teen dieselfde tempo voortsit as tevore nie, omdat sy ammunisievoorraad beperk was; en ofskoon sy geskut die Boereveldstukke — wat intussen weer herhaaldelik in aksie probeer tree het — spoedig die swye opgelê en ook die wiele van wagmeester Basson se bommaxim stukkend geskiet het, kon hy die kleingeweerskuts egter nie uit hul stellings verdryf nie. Hulle het aangehou skiet, nie alleen op die infanterie nie maar ook op die bediening van die kanonne, en die lewe random die batterye spoedig baie onveilig gemaak.³⁴

---

³³ Verslag van genl. White, d.d. 2 Nov. 1899 in *London Gazette*, d.d. 26 Jan. 1900; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 133; *Times History*, II, p. 160; Nierstrasz, II band 2, p. 551.

³⁴ Preller, *Talana*, pp. 192-202, en *Kaptein Hindon*, p. 53; E. J. Weeber, *Op die Natalse Front*, pp. 57-58; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 133.

Met sy swaargeskut in die nuwe posisie, was genl. Symons egter daarvan oortuig dat hy aan die infanterie die nodige artillerie-ondersteuning kon verleen om die heuvel te bemeester. Pas nadat die twee batterye weer in aksie gekom het, het hy dan ook twee van sy staf na genl. Yule gestuur met die opdrag om die stormloop te hervat. Al antwoord wat hy ontvang het, was dat Yule dit sou doen sodra dit moontlik was, en dit het hom nie bevredig nie. Nadat hy nog 'n paar maal vrugteloos op die uitvoering van die bevel aangedring het, het hy, ten einde raad, teen 9 vm. besluit om self die infanterie, wat nou vir byna 'n uur en 'n half stilgelê het, in die stryd te gaan stoot.³⁵ In weerwil van heftige proteste van sy staf en van die skerp geweervuur wat die Boere op sy infanterie en kanonne onderhou het, het hy, vergesel van 3 stafoffisiere en ordonnance, na die bloekombos gery. Daar het hy afgeklim en al die troepe wat hy teengekom het, beveel om

---

³⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 133; *Times History*, II, pp. 160-161; Nierstrasz, II band 2, p. 551.

onmiddellik vorentoe te gaan, na die kant van die bos, en daar gereed te wees vir die stormloop. Teen 9.15 vm. was hy met sy staf self op die noordelike hoek van die bos, by sy voorste soldate agter die klipmuur wat die bos aan daardie kant afgekamp het. Hy het pas daar aangekom toe een van sy staf, maj. F. Hammersley, gewond is. Symons het daar egter geen ag op geslaan nie en ewe onverskillig oor die muur geklim, tussen die gonsende en rond spattende Mauserkoeëls in, om die terrein waaroor die stormloop moes plaasvind, in oënskou te neem. 'n Oomblik later — dit was toe 9.30 vm. — het by hom tot maj. Murray agter hom gewend met die woorde: “I am severely, mortally, wounded in the stomach” en die gevegsterrein verlaat, terwyl Murray vir genl. Yule, wat Symons nou moes opvolg, van die voorval verwittig het.³⁶

---

³⁶ *Times History*, II, pp. 160-161; Nierstrasz, II band 2, pp. 550-551; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 133-134; Verslag van genl. White, d.d. 2 Nov. 1899 in *London Gazette*, d.d. 26 Jan. 1900.

Volgens die Britse amptelike geskiedenis van die oorlog het hy, voordat by die slagveld verlaat het, genl. Yule nog eens aangesê om die stormloop te hervat.³⁷ Die het nou nie meer getalm nie maar dadelik aan die Dublin Fusiliers, links in die frontlinie, en aan die King's Royal Rifles op hul regtervleuel die nodige instruksies daartoe gegee.

Die troepe op die regterflank, van wie die voorhoede reeds, soos vermeld, by Smith se opstal was, het nie op hulle laat wag nie maar dadelik in klein groepies teen die helling begin op hardloop. Hulle is met 'n stortbui van Mauserkoeëls vanaf sowel Talana as Lennoxheuvel begroet. 'n Entjie vorentoe het die vinnige val van die Talanahelling, in die vorm van 'n teras, hulle egter vir die vyand op die kruin reg voor hulle onsigbaar gemaak, terwyl 'n klipmuur wat na die kruin toe geloop het, hulle teen die flankvuur van Lennoxheuvel af gedek het. Die gevolg was dat die voorste troepe, wat uit 42 kompanies van die King's Royal Rifles bestaan het, die klipmuur wat

---

³⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 133.

naby die kruin oor die hele lengte van die heuwel gepak was, met betreklik min ongevalle bereik het. As genl. Meyer sou toegesien het dat daar 'n afdoende getal burgers agter hierdie muur bly lê het om die aanstormende troepe neer te skiet — iets waarvoor die Engelse die hele tyd gevrees het — sou dit met hierdie Britse stormtroepe ongetwyfeld sleg afgeloop het. Hy het egter, ofskoon hy bevel gegee het dat die muur gehou moes word, nie toegesien dat sy instruksies uitgevoer word nie. Wel het groepies burgers vroeër in die dag teen die helling afgesak tot by die muur, en die Engelse gedurende die vroeëre stadiums van die slag daarvandaan af onder die koeëls gestee, maar hulle het intussen weer na die kruin toe teruggekeer. Die gevolg was dat die muur, in plaas van 'n skans vir die Boere te wees, vanwaar dood en verderf op die aanstormende troepe gesaai kon word, 'n skans vir die Engelse geword het, waaragter hulle hulle op hul gemak kon voorberei vir die laaste stormloop na die kruin toe.

By die muur aangekom, het die voorste seksies van die King's Royal Rifles aan die troepe agter hulle deur middel van seine laat weet dat die muur nie meer deur Boere beset was nie. Dit het diegene wat nog gehuiwer het om te storm, dadelik met nuwe moed en vegkrag besiel. Nie alleen het die troepe van die King's Royal Rifles wat nog agter was, en ander soldate op die Britse regterflank wat vroeër in die geveg met hulle vermeng geraak het, nou na die nuwe stelling toe deurgedruk nie, maar ook die Engelse linkerflank het vorentoe gestorm, en die muur aan daardie kant van die heuwel beset, binne 500 tree van genl. Meyer se regtervleuel af. Die eer vir die bestorming van die heuwel en besetting van die klipmuur aan hierdie kant kom egter nie in die eerste plek aan die Dublin Fusiliers op die Britse linkervleuel toe nie. Die meeste van hulle was so in die slote deur die Boereskerpskutters vasgepen dat hulle nie vorentoe kon kom nie. Dit moet gegee word aan die Royal Irish Fusiliers, wat deur genl. Symons met sy koms na die bloekombos voortgedu is na die klipmuur voor die bos, waar hy gewond is. Hulle het links van die King's

Royal Rifles te lande gekom, agter en tussen die klompie Royal Dublin Fusiliers wat toe nog daar was, en wat nou ook saam met hulle teen die heuwel uitgestorm het tot by die klipmuur naby die kruin. Slegs twee kompanies van die Irish Fusiliers het die muur nie bereik nie. Hulle het nl. in dieselfde sloot beland waarin 'n aantal Dublin Fusiliers 'n uur tevore na die kruin probeer kruip het, en het, net soos daardie en ander troepe wat in dergelike spoelstele beland het, hulle in so 'n skerp Mauservuur vasgeloop dat hulle nie vorentoe kon kom nie. Later het etlike van hierdie groepe in die stele na die bos toe teruggekruip, en vandaar regstreeks teen die helling uitgestorm om die vuurkrag van hul makkers by die muur te versterk. Hier by die muur het die Britse stormloop kort voor 10 vm. weer tot stilstand gekom; want ofskoon by die muur self geen burgers was nie, het dit agter die klippe op die kruin nog gewemel van Meyer se mense, wat besig was om die muur deeglik dop te hou; en elke soldaat wat dit gewaag het om hom ook maar net effens te vertoon, is onmiddellik deur etlike

burgers tegelyk beskiet, gewoonlik met noodlottige gevolge.³⁸

Dit het nou middag se kant toe gegaan. Die Boere se aandag was onverdeelde toegespits op die infanterie agter die muur, en op die Engelse kanonne wat hulle nog een stryk deur gebombardeer het. Hulle het dus nie bemark dat die Britse ruitery, onder bevel van lt.-kol. B. D. Möller, ondertussen agter hulle stelling geneem het nie.

Möller het, in opvolging van genl. Symons se instruksies, kort voor 6 vm. ten noordweste van die Engelse kamp stelling geneem. Hy was egter skaars daar — toe, om 6.15 vm., die assistent-adjudant-generaal, kol. Beckett, van genl. Symons se hoofkwartier af by hom aangery kom met die boodskap dat hy volgens die mening van die generaal te ver agter was om aan die Boere enige

---

³⁸ Sien oor die stormloop na die muur: Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 134-135; *Times History*, II, pp. 161-162; Nierstrasz, II band 2, p. 552; en Verslag van genl. White, d.d. 2 Nov. 1899, in die *London Gazette*, d.d. 6 Jan. 1900.

kwaad te doen. Ten gevolge daarvan het die vyand daarin geslaag om sy kanonne, wat Möller kon verower het as hy op die regte plek agter die Boerelinies was, onbelemmerd terug te trek. Hierop het Möller, aangespoor deur nog 'n bevel uit die generaal se hoofkwartier om die Boere die terugtog af te sny, Talanaheuwel aan die westekant omgegaan, en 'n beskutte posisie op 'n hoogtetjie ingeneem, sowat 1,500 tree agter die regterhandse stellings van die Boere op Talana. Met sy tog om die heuwel het die Boereartilleriste hom bemerk en op hom losgebrand, dog spoedig het hulle hom uit die oog verloor en geen verdere notisie van hom geneem nie.

In die stelling wat hy beset het, was hy in 'n uitstekende posisie om die Boere se perde agter Talanaheuwel onder vuur te neem en op loop te jaag, en een van sy offisiere, maj. E. C. Knox, het hom ook inderdaad permissie gevra om dit te mag doen. Hy het egter intussen bespeur dat by nog glad nie agter die sentrum van die Boerestelling was nie — ja, miskien glad nie eers op die pad waarmee hulle sou retireer nie —

want by kon duidelik sien dat daar ook op Lennoxheuwel baie Boere was. Hy het derhalwe aan Knox bevel gegee om die Boere se perde te laat staan en verder suidooswaarts op te ruk, ten einde te probeer vasstel in welke rigting die vyandelike terugtog neig. Toe maj. Knox, wat met 2 eskadrons ruitery uitgetrek het, spoedig met meer as 20 burgers terugkeer wat sy troepe in die rigting krygsgevangene geneem het, het Möller dan ook sonder verdere huiwering besluit om met sy hele mag in suidoostelike rigting te trek, waar by nou seker was dat by van die vlugtende Boere sou teenkom, en daarop sy goed beskutte stelling agter Talanaheuwel verlaat. Aan Knox het by opdrag gegee om met die 2 eskadrons ruitery waaroor by beskik het, nog verder voorwaarts in die rigting van Lennoxheuwel te gaan, en ewewydig met die Boere te beweeg, soos hulle met die heuwel linie langs sou retireer. Dit het hy gedoen, omdat hy geleidelik meer en meer begin glo het dat die vernaamste terugtoglinie van die Boere vanaf

Talana oor Smithsnek en Lennoxheuwel al langs die heuwels sou strek.³⁹

Hierdie twee Engelse afdelings het in die rug van die Boere alles in hul vermoë gedoen om soveel krygsgevangenes in hande te kry as wat hulle maar enigsins kon. Een van hulle het selfs nie gehuiwer om 'n Boere ambulans bediening met die kreet “Damn the Red Cross” te bestorm, met sabels na hulle te kap en hulle gevange te neem nie. Onder die persone wat krygsgevangene geneem is, was A. W. J. Vorster, een van die amptenare by die ambulans. Volgens 'n beëdigde verklaring deur hom gedoen, is hy en die ander gevangenes, altesaam 15 in getal, met rieme om hul lywe aan mekaar gekoppel en, toe aan 'n

skotskar vasgebind, sodat hulle nie kon ontsnap nie.⁴⁰

Van die burgers op die rante het mettertyd die doenigheid van die Engelse in hul rug bemerk en dadelik op die ruitery afgestorm. Laasgenoemde het vir hulle geen ander weg oopgesien as om te vlug nie, maar die gevangenes wou hulle nie prysgee nie. Hulle het hulle van die skotskar af losgesny en hulle beveel om, nog steeds aan mekaar gekoppel, agter die vluggende berede troepe aan te hardloop, onder die dreigement dat hulle deur die troepe doodgeskiet sou word as hulle dit nie doen nie; en toe die gevangenes die hardlopery nie kon volhou nie en naderhand gaan staan, het een van die offisiere ook werklik sy rewolwer op hulle gerig om te verhoed dat hulle vrykom. Die aanstormende burgers — wat onder leiding van ene Izak Buhrmann (of Bierman)

---

³⁹ Sien Cd. 1792, Royal Commission on the War in South Africa, Appendices to the Minutes of Evidence, p. 402, verklaring van lt.-kol. Möller; voorts die Britse amptelike History of the War in South Africa, I, pp. 138-139, Times History, II, pp. 170-171, en Nierstrasz, II band 2, p. 552.

---

⁴⁰ Leyds, 709, Algemene versameling oorlogs telegramme, p. 191, Preller, Utrecht, aan *Volksstem*, Pretoria, d.d. 21 Okt. 1899; Beëdigde verklaring, d.d. 1 Nov. 1899, van A. W. J. Vorster, gepubliseer in die *Volksstem*, d.d. 3 Nov. 1899.

gestaan het — was egter reeds trompop, en die offisier se arm is afgeskiet voordat hy kon vuur. Volgens Vorster en Preller het die Engelse nou met hul maxim op die gevangenes losgebrand, ten einde te verhinder dat hulle ontkom. Die vuur was egter so sleg gerig dat slegs 2 (3 volgens Preller se verslag) van die gevangenes gewond is.⁴¹ Toe was die Engelse verplig om met hul maxim die aftog te blaas.⁴² Hulle het egter nie ver gevorder nie toe

---

⁴¹ Dit kom skrywer egter voor asof die Engelse hul maxim nie op die krygsgevangenes gerig het, soos Vorster — en ook Preller — dit opgevat het nie, maar op die aanstormende burgers agter die krygsgevangenes. Daarom is so min van die krygsgevangenes getref, en het die wat verwond is, volgens Preller se rapport, almal kopskote gekry. 'n Lid van die kommando Bethal, wat aan die bestorming deelgeneem het, het selfs onder die indruk verkeer dat die paar gevangenes per ongeluk, en miskien deur die Boere, verwond is (sien *Volksstem*, 1 Nov. 1899).

⁴² Die Britse bronne maak nie melding van hierdie gevangeneming en mishandeling van Rooi Kruis-personeel deur die Engelse ruitery nie. Sien oor hierdie aangeleentheid egter: *De Volksstem* van 1 en 3 Nov. 1899, wat 'n verslag bevat, d.d. 22 Okt. 1899, van 'n lid van die kommando Bethal, en 'n beëdigde verklaring, d.d. 1 Nov. 1899, van A. W. J. Vorster; Leyds, 709, Algemene

die maxim in 'n moerassige spruit vasval, waar dit deur 7 burgers, onder leiding van P. L. Uys, na 'n kort skermutseling verower is. In die skermutseling is die hele bediening van die maxim, wat onder aanvoering van luit. Cape gestaan het, gedood of gewond.⁴³

Solank hierdie dinge in die rug van die Boere aan die gang was, het die Britse kartetse onafgebroke op die kruin van Talana en Lennoxheuvel bly ontplof, met die doel om die taai Boereweerstand te probeer vermurwe, sodat die infanterie dit kan waag om hul dekking agter die klipmuur te verlaat, waar die Boereskuts hulle sedert omstreeks 10 vm. vasgepen het, en die laaste stormloop na die kruin te onderneem. Om 11 vm. is die artillerie met 'n seinvlag tot swye gebring

---

versameling oorlogs telegramme, p. 191, Preller, Utrecht, aan *Volksstem*, Pretoria, d.d. 21 01ct. 1899; Nierstrasz, II band 2, pp. 552-553; en L. Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, pp. 108-109.

⁴³ *Times History*, II, p. 172; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 140; Nierstrasz, II band 2, p. 554; *Volksstem*, 1 Nov. 1899, Verslag van 'n lid van die kommando Bethal.

sodat die voetsoldate die geleentheid kon kry om die finale aanslag te doen. Die poging om te storm, is egter in die kiem gesmoor, en die Britse artilleriste met so 'n hewige geweervuur begroet dat die bombardement onmiddellik hervat moes word.⁴⁴

Intussen het die weer, gepaard met mis, begin opsteek en het genl. Meyer gevoel dat dit tyd geword het om die geveg af te breek. Sy burgers was reeds so afgemat en teleurgesteld omdat die hulp nie opgedaag het waarop hulle gereken het nie, dat hulle sonder verlof huis toe begin gaan het. Volgens genl. Meyer was, "hun voorraad patronen ook geheel uitgeput".⁴⁵ Van genl. Erasmus, wat die Engelse van die ander kant af moes aanval, was daar geen teken nie, en Meyer se herhaalde pogings om heliografiese verbinding met hom te kry, het vrugtelos gebly. Om te

---

⁴⁴ Britse amptelike History of the War in South Africa, I, p. 135.

⁴⁵ Leyds, 709, Algemene versameling oorlogs telegramme, p. 167, Rapport van genl. Meyer aan Kmdt.-genl., d.d. 21 Okt. 1899.

voorkom dat sy burgers naderhand almal op onordelike wyse van die heuwels af wegvlug, het hy dus teen 11.30 vm. opdrag gegee dat die terugtog aanvaar moes word, en dat net 'n klein agterhoede in die stellings moes bly om die aftog te dek.⁴⁶

Namate die burgers die stellings verlaat en agter die heuwels afgesak het, het die mauservuur steeds meer en meer verswak, en dit het kol. Gunning, bevelvoerder van die King's Royal Rifles, tot die gevolgtrekking laat kom dat die Boereweerstand uiteindelik ineengestort het, en dat die laaste stormloop dus onderneem kon word. Die artillerie is dus nog eens met 'n seinvlag tot swye gebring, ten einde die infanterie agter die muur die geleentheid te gee om die laaste aanval te doen. Terwyl hulle besig was om hulle daarop voor te berei, het die 12 Britse kanonne voorwaarts opgeruk na 'n punt tussen Steenkool-spruit en Smith se opstal, 1,400 tree van die kruin van Talana af. Hulle is egter deur so 'n swaar

---

⁴⁶ *Ibid.*; voorts Nierstrasz, II band 2, pp. 553-554, en Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, pp. 110-112.

vuur geteister wat die burgers vanaf die heuwels op hulle geopen het, dat hulle verplig was om die bombardement vanuit hul nuwe posisies met dubbele erns te hervat. Toe hy uiteindelik oortuig was dat die kruin skoongeskiet was, het kol. Gunning die kanonne vir die derde keer met 'n seinvlag die swye opgelê, en sy voetgangers in aksie gebring, wat met gevelde bajonette agter die muur klaar gestaan het. Eers het die bevel gekom, "Get ready to go over!" en, toe almal gereed was om op te spring, "Advance!"

In 'n oogwink was die voorste soldate oor die muur, dog Meyer se agterhoede was op hul pos, en die Mausers het dood en verwoesting gesaai onder die troepe, wat kragdadig deur hul moedige bevelvoerders aangevuur is om voorwaarts te gaan. Die Mauservuur was op die kort afstand egter baie effektief, en na 'n kort rukkie was die verskillende Britse afdelings heeltemal vermeng, aangesien die voorste troepe telkens terug gebeur het, tussen die agterstes in. Ten spyte daarvan het die opmars egter gevorder en het die Engelse die kruin stadig maar seker genader. Die verdediging

het ook al swakker geword, namate meer en meer burgers die geveg afgebreek en hul terugtrekkende kommando gevolg het. Die infanterie was byna bo toe kol. Pickwoad, bevelhebber van die artillerie, wat intussen verneem het dat die stormloop weer gestuit is, sy kanonniers beveel om Talanakruin nog eens onder die bomme te steek, ten einde die taak van die infanterie te vergemaklik. Gehoorsaam is hieraan voldoen, en 'n oomblik later het die kartetse, wat vinnig op mekaar afgevuur is, reg bo die Engelse infanterie ontplof, wat juis besig was om, in weerwil van 'n laaste weerstand van Meyer sê agterhoede, die kruin te beklim.

Vir die vermoeide troepe, uitgeput na die oggend se geveg, was daar nou net een uitweg, naamlik om vinnig terug te val, in die rigting van die muur waarvandaan hulle gekom het, totdat die bombardement gestaak sou word. Dit het aan Meyer se agterhoede die geleentheid gegee om hul stellings op hul gemak te verlaat, en na hul basis terug te trek. Eers na 10 minute is Pickwoad deur middel van 'n seinvlag van sy fout bewus

gemaak, en het hy die vuur gestaak. Al die Engelse infanterie wat nog op die kop was, is daarna 'n ent teruggetrek om die artillerie in die geleentheid te stel om die kruin eers deeglik skoon te skiet voordat dit finaal beset word. Die bombardement het 'n halfuur of meer geduur, en eers teen 1.30 nm. het die Britse voetvolk die stelling met luide gejuig beset, terwyl die eerste druppels van 'n lentreën oor die slagveld uitgesak het. Voor 2 nm, was die hele Boerestelling vanaf Talanakruin tot Lennoxheuwel deur die Britse stormtroepe beset, en het genl. Yule sy 12 veldstukke teen Smithsnek laat uitsleep om die Boere, wat in groepies onder op die vlakke sigbaar was, besig om terug te trek in die rigting van die Transvaalse grens, onder die bomme te steek.⁴⁷

---

⁴⁷ Sien oor die Engelse aanval op en verowering van die kruin van Talanaheuwel en die aangrensende Boerestellings: Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 135-137; *Times History*, II, pp. 163-168; Nierstrasz, II band 2, pp. 552-554; en verslag van genl. White, d.d. 2 Nov. 1899, in die *London Gazette*, d.d. 6 Jan. 1900.

Toe die kanonne bo op die nek in posisie was, was die Boere se agterhoede, waaronder ook genl. Meyer se ambulans, nog binne trefafstand. Hy het sy kanonniers egter verbied om te vuur, omdat, so verklaar genl. White in sy amptelike verslag, “the enemy ... displayed a white flag, although they do not appear to have had any intention of surrendering”.⁴⁸

Nog die amptelike Britse *History of the War*, nóg die *Times History* aanvaar hierdie getuienis van genl. White. Die amptelike *History* skryf Pickwoad se versuim om te vuur daaraan toe dat hy teen 1.30 nm. 'n berig van genl. Meyer aan die Engelse generaal gesien het, “proposing an armistice to look for the wounded”, en dat hy nie seker was of dit toegestaan is nie. Ook sou hy onder die indruk verkeer het dat die terugtrekkende agterhoede onder op die vlakke die veldhospitaal van die Boere was, want nie alleen het hy daar Rooi Kruis vlae sien wapper nie, maar

---

⁴⁸ Sien die betrokke verslag, d.d. 2 Nov. 1899, in die *London Gazette* van 6 Jan. 1900.

iemand het ook gesê dat dit die hospitaal was.⁴⁹ Die *Times History* onderskryf die getuienis en die gevolgtrekking van die amptelike *History* dat Pickwoad onseker was of Yule nie dalk 'n versoek van Meyer om 'n wapenstilstand toegestaan het nie. Hy skyn egter meer geneë om te aanvaar dat Pickwoad, ten gevolge van die bombardement op sy eie infanterie 'n uur tevore, verward geraak het en nie wis hoe om op te tree nie. In elk geval is dit — aldus die *Times History* — nie duidelik, nog uit Pickwoad se eie verslag, nog uit die verslae van ander offisiere wat by hom was, of hy gedink het dat die Engelse berede troepe tussen die Boere te lande gekom het, of bang was dat hy die Boere se ambulanse sou tref, of die terugtrekkende Boere 'n wit vlag sien hys het nie. Al wat heeltemal vasstaan, is dat hy, in weerwil van die verhoë van sy ondergeskiktes, nie laat vuur het nie maar, in plaas daarvan, boodskappers na genl. Yule gestuur het om te vra wat hy moet doen. Die gevolg was dat die Boere

---

⁴⁹ Britse amptelike History of the War in South Africa, I, p. 137.

ongestoord na hul laer anderkant Buffelsrivier teruggetrek het.⁵⁰

Die infanterie, uitgeput na die harde geveg, het geen poging aangewend om die Boere in die neer gietende reën te agtervolg nie. Wel het, volgens die *Times History*, “some of the infantry” teen die oostelike helling van Talana afgedaal en aan die voet daarvan “large quantities of ponies, rifles, and ammunition belonging to the Boers who had been killed or wounded or who had turned themselves into impromptu Red Cross men to avoid further danger” gekry.⁵¹ Vir hierdie berig kon egter geen bevestiging gekry word nie. Dit is ook twyfelagtig of genl. Yule bewegings van die aard sou toegelaat het. Trouens, reeds van vroeër die middag af het hy 'n ernstige vrees gekoester dat die Boere van die kant van die Impatiberg af op hom en sy uitgeputte leër sou toesak. Na die terugtog van Meyer se kommando het hy dus net een begeerte gehad, nl. om sy troepe so gou as moontlik van die slagveld af in die kamp terug te

---

⁵⁰ *Times History*, 11, pp. 168-169.

⁵¹ *Ibid.*, p. 169.

kry, sodat hulle hulle kon voorberei om so 'n aanval te weerstaan. Dit was volstrek noodsaaklik, want die soldate het die hele dag nag niks geëet nie. Vir tien uur lank het hulle onafgebroke geveg, en om hulle onnodig op die slagveld in die reën te laat bly, het net beteken om hulle op onverantwoordelike wyse te beroof van die laaste bietjie energie wat hulle nog oorgehad het, en wat hulle bitter nodig sou kry indien die Boere op die Impati sou begin, te roer. Die troepe is dus, na die inname van die Boerestellings op die heuwels, deur Yule beveel om terug te keer. Aan die bevel het hulle gretig gevolg gegee, nadat hulle eers die slagveld teen die helling en op die kruin gefynkam het vir gewondes. Teen 5.30 nm. het die eerste van die voetsoldate in die kamp begin aankom, en om 6 nm. was al die infanterie en artillerie afdelings in die kamp terug, doodmoeg na die dag se arbeid.⁵²

Van die ruitery was daar nog geen spoor nie, ten minste nie voor 7 nm. nie, toe maj. Knox, met die twee eskadrons waaroor hy beskik het, uiteindelik in die kamp opgedaag het. Soos reeds vermeld, is hy met sy troepe deur die bevelvoerder van die ruitery, lt.-kol. Möller, na die terrein agter Lennoxheuwel gestuur om die terugtog van die Boere aan daardie kant af te sny. Hy het sy bes gedoen om van die terugvallende groepies burgers in hande te kry, dog toe die eintlike terugtog begin, het hy heeltemal van Möller afgesny geraak. Hy was toe gedwonge om ooswaarts, in die rigting van Malungeniberg, pad te gee, ten einde nie deur die terugtrekkende burgers in die pan gehak te word nie, wat, volgens die Times History, ook met 'n kanon op hom losgebrand het. Begunstig deur die mis, het hy daarin geslaag om aan omsingeling te ontkom, en hom en sy manskappe te versteek totdat die Boere

---

⁵² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 136-137; *Times History*, II, pp. 169-170; Nierstrasz, II band 2, p. 554.

verby was. Eers daarna kon hy die terugtog na die kamp met veiligheid waag.⁵³

Met lt.-kol. Möller het dit nie so voorspoedig gegaan nie. Nadat hy, soos reeds vermeld, sy maxim met bediening moes prysgee, het hy in noordelike rigting probeer uitwyk om uit die pad van die terugvallende burgers te probeer kom. Dit was, nadat die terugtog van die Boere in alle erns begin het, die enigste rigting wat hom nie versper gelyk het nie. Sy plan was om aan die noordekant van die Impatiberg te probeer omgaan, en dan met die grootpad aan die westekant van die Impati na Dundee terug te trek.

Op 'n waarskuwing van kapt. Lonsdale van die berede infanterie dat daar 'n Boerekommando op die bedoelde pad was, en dat die troepe suidwaarts moes swenk om met die pad wat oos van die berg geloop het na Dundee te gaan, het hy geen ag geslaan nie maar argeloos deur-

gedruk. Daardeur het hy hom op die noordelike punt van die Impati vasgery in 'n afdeling van kmdt. Danie Theron se “Wielrijders”. Hulle het hom onverwyld aangeval en, gesteun deur burgers van die kommando Ermelo — wat daar gestasioneer was om die artillerie onder lt.-kol. S. P. E. Trichardt te beskerm — gedwing om drie myl verder noordwaarts, by die opstal van ene Maritz op die plaas Adelaide, skuiling te soek.

Hier het Möller twee kompanies van die berede infanterie onder bevel van kapt. Lonsdale in posisie geplaas, op 'n hoogtetjie, 200 tree van die opstal verwyderd, en self met die res van die manskappe in en agter die huis, buitegeboue en 'n kraal, stelling geneem. Hy het gehoop dat hy daar tot donker toe sou kon uithou, en dan, onder dekking van die nag, sy terugtog na Dundee sou kon hervat.

Die burgers, wat in 'n veglustige stemming was, het hom egter die geleentheid nie gegun nie. Hulle het in steeds toenemende getalle op die opstal toegesak, sodat dit naderhand aan drie

---

⁵³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 140-141; *Times History*, II, p. 173; Nierstrasz, II band 2, p. 554.

kante volledig omsingel was. Die troepe het hulle egter so dapper geweier, en was agter die klipmure so goed gedek, dat met die Mausers nie veel teen hulle uitgerig kon word nie. Op hierdie stadium het owerste Trichardt, wat intussen ook met sy swaargeskut sonder effek op hulle begin losbrand het, egter een van sy veldkanonne tot op 'n afstand van 1,400 tree van die opstal laat nadersleep, en daarvandaan af die vuur laat open. Dit het die gewenste uitwerking gehad, en by die derde of vierde skoot uit die loop van hierdie kanon was Möller gedwonge om, tussen 4 en 4.30 nm.,⁵⁴ die wit vlag te hys en hom met sy manskappe aan die Boere oor te gee.⁵⁵ Ten

⁵⁴ As die Kommandant-generaal se oorlosie reg was, moes die oorgawe lank voor 4 nm. geskied het, want volgens sy verklaring het hy owerste Trichardt se rapport i.v.m. die voorval reeds om 4 nm. ontvang. Sien Leyds, 709, Algemene versameling oorlogs telegramme, p. 162, Kmdt.-genl. aan Regering, Pretoria, d.d. 20 Okt. 1899.

⁵⁵ Sien oor die lotgevalle en oorgawe van lt.-kol. Möller en sy afdeling: Cd. 1792, *Royal Commission on the War in South Africa, Appendices to the Minutes of Evidence*, p. 402, verklarings van lt.-kol. Moller, d.d. 15 Jun. 1900, en kapt. Lonsdale, d.d. 21 Jun. 1900; Britse amptelike

gevolge hiervan, so verklaar die Britse amptelike *History of the War in South Africa*, “Nine officers and 205 men laid down their arms after a loss of 8 men killed, 3 officers and 20 men wounded”.⁵⁶ Volgens die amptelike verslag van die Kommandant-generaal het die Engelse egter

---

History of the War in South Africa, I, pp. 139-140; *Times History*, II, pp. 171-173; Nierstrasz, II band 2, p. 554; Leyds, 709, Algemene versameling oorlogs telegramme, pp. 162-163, Telegramme d.d. 20 Okt. 1899, van Kmdt.-genl. aan Regering, asook p. 161, Telegram van Telegrafis, Dannhauser, aan H.T.D., d.d. 20 Okt. 1899; K.G. 344 (i), Ontvange briewe, Kmdt.-genl., Rapport d.d. 20 Okt. 1899 van owerste Trichardt aan Kmdt.-genl.; Dr. G. S. Preller-versameling, no. 14, Manuskrip getiteld *Geschiedenis, Werken en Streven van S. P. E. Trichardt door hemzelve beschreven*, pp. 182-183; N. Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, pp. 58-63.

⁵⁶ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 140. Die *Times History* (II, p. 173) en Nierstrasz (II band 2, p. 554) onderskryf weer die getuienis van lt.-kol. Möller (in Cd. 1792, p. 402) dat 8 van sy troepe gedood en 18 gewond is (w.o. drie offisiere), sedert hy die stelling agter Talana verlaat het. Nierstrasz stel die aantal ongewonde gevangenes op 12 offisiere en 202 manskappe.

in die geveg op Maritz se plaas 'n totale verlies gely van 255 offisiere en manskappe, waarvan 4 gedood, 2 swaar en 6 lig gewond, en 243 ongewond krygsgevangene geneem is.⁵⁷

Onmiddellik na afloop van die geveg het lt.kol. S. P. E. Trichardt die volgende kort verslag van die gebeure per rapportganger aan die Kommandant-generaal gestuur:

“Omtrent 200 Engelsen trokken heden morgen uit van Dundee voorbij ons. Verwachtende de menschen van Lucas Meijer, zond ik mijn dekking uit om uit te vinden of zij vijanden of onze menschen waren. Het bleek spoedig dat zij vijanden waren en toen zij in een huis waren gekeerd door mijne manschappen, loste ik een kannon

---

⁵⁷ Leyds 709, Algemene versameling oorlogs telegramme, p. 163, Kmdt.-genl. aan Staatsekretaris, d.d. 20 Okt. 1899. In K.G. 333, Ontvange oorlogs telegramme van die Kommandant-generaal, p. 505, wat 'n lys bevat van die Engelse wat hier krygsgevangene geneem is, kom egter slegs 207 name voor, waaronder die van 18 gewondes en 3 gesneuweldes.

op hen dat ik uitgezonden had hen aan te vallen. Op het vierde schot kwam de witvlag uit. Wij zijn nu bezig ze te ontwapenen. Zoover aan mij gerapporteerd is slechts een onzer manschappen, Phanie Minnaar, licht gewond ...”⁵⁸

4. AMPTELIKE BERIGTE OOR DIE SLAG

Hiermee was die slag van Talana afgelopen. Die aand het genl. sir George White die volgende saamvattende verslag daaroor deur sy inligtings-beampte aan die Natalse goewerneur laat sein:

“Following information is for publication. Enemy attacked Glencoe force at dawn this morning. Action commenced by Boer artillery firing plugged shell at our camp. Their fire was ineffective, and our artillery, coming into action, silenced their guns. Our infantry then formed to attack the main position of the enemy, a very strong one on an almost inaccessible hill. The position was carried at 1

---

⁵⁸ K.G. 344 (i), Ontvange briewe, Kmdt.-genl. Sien Rapport onder stukke van 20 Okt. 1899.

p.m., and the enemy is being pursued to the eastward by cavalry, mounted infantry, and artillery. We have captured four or five guns. Details of our losses will be published as soon as known. General Symons is wounded.”⁵⁹

Die bewering in hierdie berig dat die Engelse vier of vyf kanonne op die Boere verower het, het op ’n misverstand berus, en White het dit dan ook in sy amptelike verslag van 2 Nov. 1899, wat aan die War Office deurgestuurd en in die *London Gazette* gepubliseer is, as volg gekorrigeer: “Three of their (d.i. die Boere se) guns were left dismounted on Talana Hill, but there was no opportunity of bringing them away.”⁶⁰ Maar ook hierdie inligting is nie juis nie en is deur genl. Meyer weerspreek, wat in ’n onderhoud met ’n persman met beslisheid verklaar het dat “None of our cannon were either captured or disabled.”⁶¹

Die inhoud van genl. Meyer se amptelike verslag oor die slag, aan die Kommandant-generaal gerig, was as volg:

“Ik ben vandaag slaags geweest te Dundee na de dag en uur van aanval met Asst. Genl. Erasmus door middel, van afgezanten te hebben bepaald. Zijn commando verscheen echter niet en wij hadden het slagveld moeten opgeven. Onze burgers was zeer afgemat en tevens teleurgesteld en vertrokken zonder verlof huiswaards omdat hun voorraad patronen ook geheel uitgeput was. Verlies van vijand waarschijnlijk groot. Zij hadden alreeds de witte vlag twee keer gehezen, maar onze burgers, die maar niet wil verstaan dat men moeten ophouden met vuuren zoodra witte vlag gehezen worden, schoten maar voort. Onze verlies is groot maar nog niet het getal bekend; echter meer dan 10 dood en ongeveer 25 gewonden. Ons paarden zoo

---

⁵⁹ P.R.O., C.O. 179/206, p. 852.

⁶⁰ *London Gazette*, 26 Jan. 1900.

⁶¹ *Sien Standard and Diggers News*, 8 Des. 1899.

zwak, ook muilen, dat het niet mogelijk is voor a.s. Maandag (weer) op te rukken.”⁶²

Aan sy vrou het hy die volgende dag geskrywe:

“Waarde en geliefde vrouwtje — Gisteren avond laat ben ik met mijn commando weer in het lager gekomen na een harde en bloedige slag waarin ongeveer 25 van onze mannen sneuvelde en nabij 60 of 49 gewond. Wij hebben afspraak gemaakt met Asst. (Genl.) Erasmus om gezamenlijk aanval. Erasmus is niet verschenen waardoor dat de vijand ons commando bijna ingesloten hebben en wij toen achter en voor had moeten vechten. Om niet meer onze(r) burgers te doen sneuvelen hebben wij ons positie moeten opgeven. Van de vijand zijn volgens berigten 600 dood, ook hun generaal is zwaar gewond. Ik vertrek heden weer om die aanval

te vervatten. Ast. Generaal Erasmus heeft gister laat zijn posities ingenomen ...”⁶³

Louis Botha, wat as volksraadslid vir Vryheid sy kollega, genl. Meyer, in die geveg bygestaan het, het op 21 Okt. 1899 ’n naamlys van burgers wat gesneuwel het en gewond is aan die owerheid in Pretoria gesein en daarby die volgende besonderhede in verband met die geveg vermeld:

“Alles tezamen gesneuveld 31, gewond 66 en 30 gemist, waarvan de helft reeds opgedaagd onder schrijven. De bombardeeren der Engelschen op ons komando heeft aangehouden zonder verzuim voor 10 uur geduurd. Het is een wonder dat ons niet minstens 500 mannen verloren had, want het was een bittere dag. De Engelsche had al de beste posities, veel kanonnen en distanties behoorlijk opgemeten gehad. Hun verlies zijn groot volgens hun gewonden, ook hun generaal doodelyk. Zij heeft twee maal wit

---

⁶² K.G. 333, Ontvange telegramme, Kmdt.-genl., p. 319; ook Leyds, 709, Algemene versameling oorlogs telegramme, p. 167.

---

⁶³ K.G. 363, Oorlogs brieweboek, genl. Meyer, 21 Okt. 1899 — 11 Maart 1900, p. 100.

vlag opgestoken maar ons vechtende burgers kon het niet sien. Een maxim van hen werd door ons in hevige gevecht genomen. De Engelsche bombardeering is de ernstigste die nog ooit in Afrika plaats greep. Ons artillerie deed prachtige werk. Wij ruk heden weder op.”⁶⁴

Die bewerings van genl. Meyer en Louis Botha dat die Engelse die wit vlag gehys het, berus sonder twyfel op ’n misverstand. Trouens, die Engelse artillerie en infanterie het in geen stadium van die geveg daaraan gedink om te kapituleer nie. Wat die twee vir ’n wit vlag aangesien het — so verseker Gustav Preller, een van die burgers wat die slag meegemaak en ook as korrespondent van die *Volksstem* opgetree het, ons — was inderdaad ’n seinvlag, klaarblyklik die een waarmee seine aan die artillerie gegee is om van stelling te verwissel. Die seinvlag het, volgens Preller, uit ’n wit doek bestaan met ’n

---

⁶⁴ Leyds, 709, Algemene versameling oorlogs telegramme, p. 192, Louis Botha, Vryheid, aan H.T.D., Pretoria, d.d. 21 Okt. 1899.

blou streep in die middel,⁶⁵ en dit is dus begryplik dat Meyer dit vir ’n wit vlag aangesien het.

5. BRITSE EN BOEREVERLIESE, EN KONKLUSIE

Die slag van Talana moet as ’n neerlaag vir die Boere aangeteken word omdat genl. Meyer sy instruksie — nl. om met behulp van die burgerkommando’s op Impatiberg die Engelse garnisoen in die pan te hak — weens gebrek aan samewerking van genl. Erasmus, nie kon uitvoer nie, en deur die Engelse gedwing is om die troepe, as die onbetwiste meesters van die slagveld, die rug toe te keer. Om egter, op grond van die feit dat die Engelse die slagveld behou en Meyer tot die terugtog gedwing het, die slag as ’n “brilliant victory” vir die Britse wapens te beskryf — soos die Britse joernaliste destyds gedoen het — is egter ook buite verhouding tot die waarheid, want ’n besliste Britse sukses was die slag van Talana nie. Intendeel, om die

---

⁶⁵ Sien Preller, *Kaptein Hindon*, p. 55.

woorde van sir George White se biograaf te gebruik, “As it was, Talana can hardly be regarded as a satisfying victory”;⁶⁶ want al was Meyer ook verdryf en die selfvertroue van die burgers seker geskok deur die heldhaftige wyse waarop die Britse infanterie, gesteun deur die artillerie, die stormloop deurgevoer het, het die Boere in hierdie geveg die slaankrag van die Britse garnisoen so verswak dat hulle kort daarna verplig was om hul stellings te ontruim en op Ladysmith terug te val.

Van die 5,028 troepe waaroor genl. Symons in Dundee beskik het, is, volgens opgawe van die Britse amptelike *History of the War in South Africa*, ’n totaal van 500, waaronder 43 offisiere met insluiting van genl. Symons, buite aksie gestel — dus 10% van die hele garnisoen. Dit kom daarop neer dat sowat 14% van die troepe wat aan die geveg deelgeneem het, in die slag gebly het. Die 1st Leicester Regiment en een kompanie van elk van die ander drie bataljons

---

⁶⁶ Sien Durand, *The Life of Field Marshal Sir George White*, V.C., II, p.

het nl., soos reeds vermeld, in die kamp agtergebly om te waak teen ’n aanval van die kant van die Impati, en het dus nie aan die geveg deelgeneem nie. Van hierdie 500 man het 51 (11 offisiere en 40 onderoffisiere en manskappe) gesneuwel, 203 (23 offisiere en 180 onderoffisiere en manskappe) ten gevolge van wonde in die veldhospitaal beland, en 246 (9 offisiere en 237 onderoffisiere en manskappe) krygsgevangenes van die Boere geword.⁶⁷

---

⁶⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 462. In sy amptelike verslag wat in die *London Gazette* van 26 Jan. 1900 gepubliseer is, vermeld genl. White dat die Britse verliese as volg was: Gesneuwel: 10 offisiere en 31 onderoffisiere en manskappe; gewond: 20 offisiere en 165 onderoffisiere en manskappe; en vermis (d.i. gevange geneem): 9 offisiere en 211 onderoffisiere en manskappe — ’n totaal dus van 446 offisiere, onderoffisiere en manskappe. Hierdie opgawe van genl. White word as korrek aanvaar deur sowel die *Times History* (II, p. 174) as deur die Nederlandse militêre attaches, kapt. Ram en luit. Thomson (sien hul rapport in die Dr. W. J. Leyds-archief, no. 779, p. 19). P. A. Nierstrasz weer, stel die totale Britse verlies op 472 offisiere, onderoffisiere en manskappe, as volg bereken: Gesneuwel: 11 offisiere en 41 onderoffisiere en manskappe; gewond: 22 Offisiere en

Inderdaad was, volgens die Boere, die verliese wat die Engelse in hierdie slag gely het, veel hoër as wat in die Britse opgawes aangedui word. Die Boere het, nadat hulle Dundee drie dae later onder leiding van genl. Erasmus beset het, nog 250 onbegrawe Engelse soldate op die slagveld aangetref, en 150 swaar gewondes in die kamp by Dundee — dit blykens die amp-telike opgawe van die Kommandant-generaal aan die Regering.⁶⁸ Van hulle is baie min gedurende die gevegsbedrywighede van 21 tot 23 Okt. buite

---

175 onderoffisiere en manskappe; en gevange geneem: 12 offisiere en 211 onderoffisiere en manskappe (Nierstrasz, II band 2, p. 555). Daar bestaan ook verskillende ander opgawes van die Britse verliese, bv. by Davitt (*The Boer Fight for Freedom*), Penning (*De Oorlog in Zuid-Afrika*), Vallentin (*Der Burenkrieg*) en nog valle ander skrywers, maar hulle word nie hier weergegee nie.

⁶⁸ Sien K.G. 346, Oorlogs telegram kopieboek van die Kommandant-generaal, p. 186, Kmdt.-genl. aan Staatsekr., d.d. 23 Okt. 1899; sien ook K.G. 333, Ontvange Telegramme, Kmdt.-genl., p. 606, Telegram van H.T.D. aan genl. Grobler, d.d. 24 Okt. 1899, waarin die telegram van die Kommandant-generaal aangehaal word.

aksie gestel, sodat nagenoeg die hele verlies in die slag van Talana veroorsaak moes gewees het.

Die mense van genl. Meyer se kommando het dan ook nie terneergedruk gevoel nie. Hulle het, ofskoon hulle moes terugtrek, geensins die gevoel gehad van mense wat 'n neerlaag gely het nie. Inteendeel, nadat hulle, na die inname van Dundee, ontdek het watter swaar verliese hulle die vyand toegebring het, het hulle gevoel dat hulle eintlik as oorwinnaars uit die geveg getree het. Getuie hiervan is die volgende telegram wat Louis Botha, die latere Kommandant-generaal, op 29 Okt. 1899 aan sy vrou gestuur het:

“ ... Vijand van Dundee gevluht naar Ladysmith. Al hun tenten en alles in slag gebleven. Alhoewel wij bij eerste gevecht des avonds van ons positie terug trok, blijkt het nu dat de vijand een groote nederlaag kreeg. Volgens een brief dan werd gesneuveld van de vijand 1 Genl., 9 hoofd officieren, 21 andere officieren en 121 non coms. officieren en een groote meenigte soldaten. De vijfde dag na de slag was zij nog steeds bezig hun dooden te

begraven. Dan zijn er 250 gewonden onder father Murray in Dundee en 500 in de kamp. Dus zijn er ongeveer 750 van de vijand gewond en ongeveer dezelfde getal dooden. De gevecht was een groot success ...”⁶⁹

Genl. Lucas Meyer het hierdie gevoelens gedeel en, na aanleiding van Britse koerantberigte waarin die slag as ’n “glorious victory” vir die Britse wapens beskryf is, in die openbaar verklaar dat hy nie kan verstaan hoe die slag hoegenaamd as ’n Britse oorwinning beskou kon word nie.⁷⁰

Die totale verlies aan Boerekant het minder as 150 man beloop. Louis Botha het dit op 21 Okt. 1899 gestel op 31 gedood, 66 gewond en minder as 30 vermis,⁷¹ terwyl genl. Meyer op 7 Des. 1899 verklaar het dat die Boere 126 man verloor het, t.w. gedood en aan wonde oorlede 35, en gewond

91 man.⁷² In ’n ongevallelys wat op 31 Okt. 1899 in die *Standard and Diggers News* gepubliseer is, kom die name voor van 44 burgers wat gesneuwel het (of aan wonde oorlede is) en van 91 gewondes.⁷³ Hierdie syfer word ook aanvaar as ’n juiste opgawe van die Boereverliese deur die Nederlandse militêre attaches, kapt. Ram en luit. Thomson,⁷⁴ asook deur Michael Davitt.⁷⁵ In ’n ongevallelys wat deur die Rooi Kruis van die Suid-Afrikaanse Republiek opgestel dog nooit gepubliseer is nie, kom 199 inskrywings voor van persone wat gedood, verwond of vermis geraak het. In etlike gevalle is die name van een en dieselfde persoon egter meer as eenmaal opgeteken, terwyl die lys ook name bevat van persone wat na 20 Okt. 1899 verwond geraak het, asook van enkele siekes en van mense wat nie tot Meyer se kommando behoort het nie. As dit in ag geneem word, moes die Boere, volgens hierdie lys, ’n totale verlies gely het van 155

---

⁶⁹ Sien Leyds, 709, p. 506.

⁷⁰ Sien *Standard and Diggers News*, 8 Des. 1899.

⁷¹ Leyds, 709, Algemene versameling oorlogs telegramme, p. 192, Louis Botha, Vryheid, aan H.T.D., Pretoria, d.d. 21 Okt. 1899.

---

⁷² Sien *Standard and Diggers News*, 8 Des. 1899.

⁷³ *Standard and Diggers News*, 31 Okt. 1899.

⁷⁴ Sien hul verslag by Leyds, 779, p. 18.

⁷⁵ Davitt, *The Boer Fight for Freedom*, p. 116.

man, waarvan 44 gesneuwel en 111 gewond of vermis.⁷⁶ Nierstrasz stel die ongevallesyfer van die Boere in hierdie slag op 30 gedood en 87 gewond;⁷⁷ die *Times History* gee dit aan as 40 tot 50 gedood, en 90 tot 100 gewond,⁷⁸ en die Britse amptelike *History of the War in South Africa* stel dit op ongeveer 30 gedood, ongeveer 100 gewond, en 12 krygsgevangenes.⁷⁹ Die totale verlies wat die Boere gely het, het dus slegs sowat 5% bedra van die kommando

---

⁷⁶ Dit moet egter ook nie as 'n getroue weergawe van die Boere se verliese aanvaar word nie, aangesien daar, selfs nadat die lys gesuiwer is van die inskrywings waaromtrent sekerheid bestaan dat hulle oortollig is, daar nog etlike gevalle voorkom waar dit skyn asof die naam van een en dieselfde persoon meer as eenmaal op die lys in verskillende vorme voorkom, ofschoon daar geen sekerheid daaromtrent bestaan nie. So bv. dui A. J. Greyling en I. J. Greyling, Meyer (sonder voorletters) en P. J. Greyer, miskien op dieselfde persone. Sien T.A., R.K. 83, lys getitel "Gevechten bij Dundee, 20 October 1899".

⁷⁷ Nierstrasz, II band 2, p. 555.

⁷⁸ *Times History*, II, p. 167.

⁷⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 462.

waarmee genl. Meyer na Dundee toe opgeruk het.

Die Boere het dus, alles in ag genome, in die slag van Talana beter as hul teenstanders gevaar. Hul doel met die aanval op Dundee het hulle egter gemis. Hulle het wel die slaankrag van die garnisoen aldaar so verswak dat die vyand hom nie langer in Dundee kon handhaaf nie, maar tog het hulle in gebreke gebly om te voorkom dat die Engelse leër na Ladysmith ontsnap. Daardeur is die Britse garnisoen in Ladysmith met meer as 40% aan manskappe en sowat 37% aan artillerie versterk — iets wat 'n uiters belangrike uitwerking op die verdere verloop van die oorlog gehad het. Dit alles moet gewyt word aan die feit dat die sterk kommando wat onder genl. Erasmus ten noorde van Dundee gelê het, en die Heidelbergers aan die westekant van die dorp, nie hul plig gedoen en saam met die burgers van genl. Lucas Meyer op die Britse kamp toegetas het nie, wat in die geval ongetwyfeld verplig sou gewees het om te kapituleer.

HOOFSTUK 10

DIE SLAG VAN ELANDSLAAGTE

1. VOORSPEL

Die berig uit genl.-maj. Yule se hoofkwartier dat die slag van Talana op 'n mooi oorwinning vir die Britse garnisoen te Dundee uitgeloop het, en dat hulle 4 tot 5 kanonne verower en die Boere verdryf het, het die Britse bevelvoerder in Ladysmith, lt.-genl. sir George White, laat besluit om vroeg die volgende oggend, 21 Okt. 1899, genl. Kock se kommando te Elandslaagte aan te val en uit te wis. Dan sou die vrye verbinding tussen Dundee en Ladysmith herstel wees.

Reeds gedurende die voormiddag van 20 Okt. 1899, nadat hy berig ontvang het dat die Boere besig was om Dundee aan te val, het hy 'n sterk berede troepemag uit Ladysmith na Elandslaagte gestuur om vas te stel wat daar gaande was, en, indien moontlik, regstreekse verbinding met Dundee te herstel. Dit was saamgestel uit die 5th Lancers, die Natal Mounted Rifles, en die Natal

Carbineers, vergesel van 'n battery veldartillerie, en het onder bevel gestaan van genl.-maj. J. P. D. French, wat juis die oggend om vyfuur in Ladysmith aangekom het. Hulle is opgevolg deur 'n infanteriebrigade onder kol. Ian Hamilton, wat as ondersteuning moes dien.¹ Hierdie stap het hy gedoen uit vrees dat die Boeremag te Elandslaagte 'n eventuele terugtog van die garnisoen te Dundee ernstig kan belemmer. Voordat French en Hamilton Elandslaagte kon bereik, het White hulle egter teruggeroep, aangesien die Vrystaatse kommando's by Besterstasie so 'n dreigende houding ingeneem het dat White vir 'n onmiddellike aanval op sy hoofkwartier gevrees het. French se voorhoede het egter tog tot binne gesig van die Boeremag by Elandslaagte gevorder, en ook twee manskappe van die Duitse korps gevange geneem. Uit wat hierdie gevangenes en ander persone wat ondervra is, vertel het, het duidelik genoeg geblyk dat die Boeremag te

---

¹ Durand, *The Life of Field Marshal Sir George White*, V.C., II, p. 61; Britse amptelike *History of the war in South Africa*, I, p. 159; *Times History*, II, p. 176.

Elandslaagte maar klein was en met gemak verslaan kon word.²

Intussen het dit vir genl. White ook duidelik geword dat die Vrystaatse kommando's nie van plan was om 'n onmiddellike aanval op Ladysmith te waag, soos hy gedink het toe hy die troepe teruggeroep het wat hy die oggend van die 20ste in die rigting van Elandslaagte gestuur het nie. Teen 4 vm. die 21ste was French dus weer onderweg na Elandslaagte, met instruksies van White “to clear the neighbourhood of Elandslaagte of the enemy and to cover the construction of the railway and telegraph lines”. Hy was vergesel van vyf eskadrons Imperial Light Horse, 338 man sterk, onder aanvoering van kol. J. J. Scott Chisholme, en 'n battery Natalse veldartillerie met ses voorlaaierkanonne van 22 duim kaliber. Hierdie troepe is om 6 vm. per trein gevolg deur 'n halfbataljon (330 man) van die 1st Manchester Regiment, en die spoorweg- en

---

² Verslag van genl. White, d.d. 2 Nov. 1899, in *London Gazette*, d.d. 26 Jan. 1900; sien ook *Times History*, II, pp. 176-177.

telegraaf afdelings van die genietroepe, wat die herstelwerk aan die spoor- en telegraaflyne moes uitvoer. 'n Gepantserde trein wat uit drie waens bestaan het, in die agterste waarvan 'n maxim met bediening was, het die troepetrein geleide gedoen.³

Die brandwagte van die Boerekommando, wat op las van genl. Kock deur kmdt. Schiel die dag tevore op die grootpad na Ladysmith uitgesit was, het dadelik rapport van die aantog van die vyandelike mag aan Schiel gestuur. Daarop het laasgenoemde — wat die rapport lank voor dagbreek ontvang het hom gereed gemaak om teen dagbreek met sy hele korps, insluitende die veldwagte, op die stelling terug te val wat deur genl. Kock aan hom toegewys was — 'n geïsoleerde heuwelgroep ten suidooste van Elandslaagtestasie. Aan sy veldwagte het hy bevel

---

³ Verslag van genl. White, d.d. 2 Nov. 1899, in *London Gazette*, d.d. 26 Jan. 1900; Britse amptelike *History of the war in South Africa*, I, p. 160; *Times History*, II, p. 176; Nierstrasz, II band 2, p. 557.

Genl. J. H. M. Kock en sy staf te Elandslaagte

gegee om, sover enigsins moontlik, nie op die troepe te vuur en sodoende hul aanwesigheid aan die vyand te verraaï nie, maar doodstil te retireer. Hieraan het hulle gehoorsaam, en daardeur is Schiel in staat gestel om, gedek deur die mis wat dig togetrek was, met sy hele korps onopgemerk aan die vyand te ontkom en via Elands-laagtestasie op sy doelwit terug te val.⁴

Teen 7 vm. het French se voorhoede vir die eerste maal voeling met burgers van genl. Kock se kommando ten suide van die steenkoolmyn gekry, terwyl sy regtervleuel op burgers sowat vier myl ten suide van die spoorlyn afgekam het. Dit het die Britse bevelhebber laat besluit om voorlopig stelling te neem op, die rant waarop hy hom op die stadium bevind het, tussen die spoorweg en die grootpad na Newcastle, sowat 'n myl van die stasie af. Van dié posisie af wou hy eers groter sekerheid oor die ligging van die Boerestellings kry; want al wat hy op die

stadium met sekerheid wis, was dat die Boere in besit van Elands-laagtestasie was.⁵

Op en in die omgewing van die stasie was daar op hierdie tydstip 'n lewendige doenigheid wat, met die ooptrek van die mis teen 8 vm., onmiddellik French se aandag getrek het. Nie alleen was daar 'n aantal burgers wat voer vir hul perde en mondprovisie uit die gebuite trein kom haal het nie, maar dit het ook gewemel van Indiërs wat van die steenkoolmyne af gekom het om te kom aas wat hulle in hande kon kry. Voorts was daar die Boere se Rooi Kruis wat in die goedereloods ingekwartier was, en 'n klompie Engelse — waaronder lede van die spoorweg personeel en amptenare van die koolmyne — wat die vorige dag met die buit van die trein deur veldkornette Pienaar en Potgieter krygsgevangene

---

⁴ Schiel, 23 Jahre Sturm und Sonnenschein in Südafrika, p. 422.

---

⁵ Verslag van genl. White, t.a.p.; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 160; *Times History*, II, p. 177.

geneem en in een van die sinkgeboue onder bewaking van 'n burgerwag geplaas is.⁶

Die gewriemel van mense het vir genl. French, wat die Rooi Kruis vlae nie kon sien nie omdat hulle in die windstilte nie gewaai het nie, na 'n ideale skyf gelyk. Hy het dan ook dadelik sy kanonniers daarop laat losbrand, — tot groot ontsteltenis van die talle besoekers by die trein, wat onverwyld gevlug het: die Indiërs in die rigting van die myne, en die burgers hoofsaaklik in die rigting van die heuwelgroep waar genl. Kock stelling geneem het. Toe French die verwar-ring bemerk, het hy 'n eskadron van die Imperial Light Horse na die stasie laat jaag. Dié het daarin geslaag om 'n negetal krygsgevangenes en hul oppasser, wat die veld ingevlug het, op te pik en na French se hoofkwartier te bring, waar hulle 'n

---

⁶ C. Plokhooij, Met den Mauser, p. 17; Schiel, 23 Jahre Sturm und Sonnenschein in Südafrika, pp. 422-423; Penning, De Oorlog in Zuid-Afrika, I, p. 128; Pen Pictures of the War, I, p. 48.

handige bron van inligting vir die Britse bevelvoerder geword het.⁷

Volgens Schiel, wat by die aanvang van die bombardement juis met sy kommando by die stasie verby gery het op weg na genl. Kock se posisie, het die Natalse artilleriste ellendig sleg geskiet.⁸ Wel het hul bomme die goedere loods oop geploeg, een van die Boere se ambulans-waens deurboor en 'n muil gedood,⁹ maar origins geen noemenswaardige skade of ongevalle veroorsaak nie. Vir die Britse bevelvoerder het die kanonnade egter een voordeel gebring. Dit het die burgers wat op die stasie was, op die vlug gedryf, en die rigting waarin hulle gevlug het, het aan hom getoon waar die Boeremag stelling

---

⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 160; *Times History*, II, pp. 177-178; Verslag van genl. White, t.a.p.; C. H. Stott, *The Boer Invasion of Natal*, pp. 67-68; *Pen Pictures of the War*, I, pp. 48-49; Schiel, 23 Jahre Sturm und Sonnenschein in Südafrika, pp. 422-423.

⁸ Schiel, 23 Jahre Sturm und Sonnenschein in Südafrika, pp. 423-424.

⁹ Verklaring van Walter Harold in *Pen Pictures of the War*, I, pp. 48-49.

geneem het, nl. 'n heuwelgroep ten suidooste van die stasie. Aan die voet daarvan was die kamp van die Hollanderkorps, wat langs 'n veekraal opgeslaan was, duidelik sigbaar. Hierdie kamp het nou die doelwit geword van sy artillerie, en ofskoon hulle daar nie veel skade kon aanrig nie, het hulle tog heelwat verwarring onder die Hollanders gesaai, wat dadelik teen die helling uitgestorm het om die geledere van die verdedigers bo-op die heuwelgroep te gaan versterk.¹⁰

Die Boere op die heuwels het die bombardement met die twee Nordenfeldt-kanonne waaroor hulle beskik het, met baie goeie gevolg beantwoord. Die een bom na die ander is om en tussen die ses Britse veldstukke geplant, en teen 8.15 vm. was genl. French genoodsaak om die geveg af te breek en terug te val, aangesien die Natalse seweponders nie so ver as die Boerekanonne kan

skiet nie en gevaar gestaan het om vernietig te word; want ofskoon sommige van die Boere se bomme sleg gelaai was en nie ontplof het nie, het hulle tog spoedig — glo na die derde skoot — die wiel en disselboom van een van die Engelse ammunisiewaens verpletter, en die Natalse artilleriste so in die war gehad dat hulle die geveg nie kon volhou nie.¹¹

Afdelings van die kommando Johannesburg en van die Hollanderkorps het, op las van genl. Kock, die terugtrekkende troepe agtervolg tot binne gesig van die treine wat die troepe en die werk spanne *Royal Engineers* aangevoer het, en toe op 'n lang afstand pylskote op hulle afgevuur, wat ewenwel geen uitwerking gehad het nie. Hulle het egter versuim om voeling met die troepe

---

¹⁰ C. Plokhooij, Met den Mauser, pp. 16-17; Penning, De Oorlog in Zuid-Afrika, p. 128; Times History, II, p. 178; Schiel, 23 Jahre Sturm und Sonnenschein in Südafrika, p. 422.

---

¹¹ Leyds, 709, p. 221, Verslag van Rubenkoning aan Volksstem, d.d. 22 Okt. 1899; Times History, II, p. 178; Nierstrasz, II band 2, pp. 557-558; Britse amptelike History of the War in South Africa, I, pp. 160-161; Schiel, 23 Jahre Sturm und Sonnenschein in Südafrika, p. 423; Penning, De Oorlog in Zuid-Afrika, pp. 129-130; Van Everdingen, De Oorlog in Zuid-Afrika, Eerste Tijdvak, pp. 14-15.

te bly behou, en toe teen 10 vm. kmdt. Jan Lombard van die Hollanderkorps met die valse berig aankom dat die troepe na Ladysmith teruggekeer het, is die patrollies teruggetrek. Slegs enkele verkenner en een veldkornetskap van die kommando Johannesburg — die van vk. Pienaar — is agtergelaat om die bedrywighede van die Engelse dop te hou. Die res van die Boerekommando het, in plaas van te waak, hulle gewy aan die aflaai van die kommando se voorradewaens, wat juis van Volksrust af aangekom het, die opslaan van tente, en die maak van kos. Daarna het hulle begin te eet en drink, sonder om 'n gedagte daaraan te gee dat die vyand kon terugkeer. Ook genl. Kock was houtgerus en het nag vol leedvermaak aan Schiel gevra of hy nou sien dat die Boere se stelling tog nie so sleg was as wat hy aanvanklik geglo het nie. Schiel was daarvan egter glad nie oortuig nie. Vir hom was dit duidelik dat die vyand slegs versterkings gaan haal het. Hy het egter gedwee geswyg en sy manskappe op 'n koppie in die sentrum van die Boerestelling laat posneem, waar hy tot 12-uur die middag gebly het, toe hy op las

van genl. Kock die verste uitlopers van die Biggarsberge ten weste van Elandslaagtestasie gaan beset het.¹²

Ten gevolge van hierdie selftevrede houding van genl. Kock en sy burgers het genl. French die geleentheid gekry om sy reëlins vir 'n hernude aanval rustig te tref.

Reeds om 8.30 vm., met die begin van sy terugtog, het French, vasbeslote om die geveg te hervat, 'n rapport aan genl. White in Ladysmith gestuur, waarin hy hom meegedeel het dat daar omtrent 400 Boere met 3 kanonne voor hom in 'n voorbereide stelling was, en dat hy ondersteuning nodig gehad het om hulle te verdryf. White het dadelik gereageer, en French was nog besig om sy terugtog in die rigting van Modderspruit voort te sit, toe die versterkings hom bereik. Dit het bestaan uit 'n eskadron 5th Lancers, 'n eskadron

---

¹² Schiel, 23 Jahre Sturm und Sonnenschein in Südafrika, p. 424; B. J. Viljoen, Mijne Herinneringen uit den Anglo-Boeren-oorlog, pp. 24-25; Penning, De Oorlog in Zuid-Afrika, p. 130; Van Everdingen, De Oorlog in Zuid-Afrika, Eerste Tijdvak, p. 15; Nierstrasz, II band 2, p. 558.

5th Dragoon Guards and die 42ste battery *Royal Field Artillery*.¹³

Ondertussen het hy egter van die negetal krygsgevangenes wat hy by Elandslaagtestasie bevry het, verneem dat daar nie slegs 400 burgers te Elandslaagte was nie maar 'n kommando van 800 tot 1,000 man sterk, en dat hulle versterkings verwag, sowel van die Transvaalse magte by Dundee as van die Vrystaatse kommando's by Besterstasie. Dit het French laat besluit om tot by Modderspruitstasie terug te trek, van waar hy teen 12-uur die middag met White in telefoniese verbinding getree het. Hy het aan hom die hele posisie verduidelik, en hom meegedeel dat hy nie alleen meer kavallerie nie maar ook drie bataljons infanterie en twee battery artillerie nodig sou hê om die Boere te verdryf. Genl. White, wat gretig was dat genl. Kock se kommando met so min verwyl as moontlik verdryf word sodat die vrye verbinding tussen Ladysmith en Dundee herstel kon word, het geen oomblik geaarsel om aan die

---

¹³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 161.

versoek te voldoen nie; en teen 1.30 nm., nadat sy troepe twee en 'n half uur lank op Malcolm se plaas aan die Modderspruit stil gelê het, was French weer eens onderweg na Elandslaagte. Van genl. White het hy bevel gekry om die vyandelike posisie onverwyld aan te val, voordat dit versterk kon word, en in Ladysmith terug te keer eer die Vrystaters dit in die kop sou kry om die dorp aan te val.¹⁴

French was vol vertroue dat hy die Boeremag nog dieselfde middag uit hul stellings sou kon verdryf soos genl. White begeer het dat hy sou doen, want hierdie slag het hy oor 'n groot oormag beskik, saamgestel as volg:

Ruitery: Twee eskadrons 5th Lancers, een eskadron 5th Dragoon Guards, vyf eskadrons Imperial Light Horse en een eskadron Natal Mounted Rifles — altesaam 17 offisiere en

---

¹⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 161; *Times History*, II, pp. 178-179; Nierstrasz, II band 2, p. 558; *Cape Times*, 23 Okt. 1899; Verslag van genl. White, d.d. 2 Nov. 1899.

1,297 onderoffisiere en manskappe, met 3 masjiengewere.

Artillerie: Die 21ste en 42ste batterye *Royal Field Artillery* en een battery *Natal Field Artillery*, bestaande uit 18 veldkanonne, bedien deur 20 offisiere en 532 ondergeskiktes.

Infanterie: Die 1st Devonshire Regiment, 'n halfbataljon Manchester Regiment en vyf kompanies 2nd Gordon Highlanders, met 'n gesamentlike sterkte van 47 offisiere en 1,583 onderoffisiere en manskappe, met 3 masjiengewere.¹⁵

---

¹⁵ Verslag van genl. White, d.d. 2 Nov. 1899; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 160-162; *Times History*, II, pp. 177-180; Nierstrasz, II band 2, pp. 557-558; Leyds, 779, Rapport van kapt. Ram en luit. Thomson, pp. 25-26. Die getalle hier weergegee, is ontleen aan die Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 464. Uit die Britse opgawes is dit duidelik dat French oor minstens twee eskadrons 5th Lancers moes beskik het, en nie oor een, soos in White se verslag vermeld word nie.

Met sy verkenners oor 'n front van nagenoeg vier myl breed uitgesprei, het French al met die spoorweg langs in die rigting van Elandslaagte opgeruk. In die voorste linie ten weste van die spoorlyn het, oor 'n afstand van sowat twee myl uitgestrek, die 5th Dragoon Guards onder bevel van maj. St. John Gore die verkenningwerk gedoen, terwyl dit ten ooste van die spoorweg uitgevoer is deur die 5th Lancers, wat ook die drie batterye kanonne, aan weerskante bewaak deur die Imperial Light Horse, geleide gedoen het. Op die hakke van die berede troepe en artillerie het 'n ry gepantserde en ongepantserde treine gevolg, waarin die infanterie vervoer is, wat onder die bevel van kol. Ian Hamilton gestaan het.¹⁶

French se eerste oogmerk was om 'n rant te bemeester wat van die spoorweg af ooswaarts uitgestrek en uiteindelik noordwaarts geswaai het, in die rigting van genl. Kock se hoofposisie.

---

¹⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 163; Reuterverslag, d.d. 21 Okt. 1899, gepubliseer in *Cape Times* e.a. koerante.

Dit was sowat 21 myl noordoos van die westelike punt van hierdie rant geleë, en deur 'n breë vlakte daarvan geskei. Agter die rant kan hy sy infanterie, buite die gesig van die vyand, vir 'n frontaanval op die Boerestellings oorkant die vlakte ontplooi, terwyl sy ruitery die Boere se linkerflank onder dekking van die rant ongemerk kon nader. Die rant was dus 'n ideale afspringplek vir 'n aanval met die doel om genl. Kock te verdryf.¹⁷

2. VOORPOSGEVEGTE

Die beweging van die Britse ruitery ten ooste van die spoorweg in die rigting van die rant, het nie aan die aandag van vk. Pienaar ontsnap wat, met 'n klompie manskappe van die kommando Johannesburg, die troepe gedurende die oggend agtervolg en toe op die rant stelling geneem het nie. Hy het dadelik — dit was toe omstreeks 2 nm. — aan sy kommandant, B. J. Viljoen, laat weet “dat de Engelschen druk bezig waren per

spoor troepen aan te voeren en af te laden bij Modderspruit”. Viljoen, wat onmiddellik op ontvangs van die rapport daarheen gery het om sake persoonlik te ondersoek, se bevinding was dat die rant 'n uitstekende stelling was om die aanstaande Britse aanslag in die kiem te smoor. Nie alleen het dit pragtige beskutte posisies aan die burgers en kanonne gebied nie, maar dit was maar ongeveer 1,200 tree verwyderd van waar die Engelse troepe onder op die vlakte in digte massas byeen gebondel was, en 'n ideale skyf vir die Boerekanonne gevorm het. Hy het dan ook dadelik een van sy adjudante na genl. Kock laat jaag met die versoek om aan hom een van die twee Boereveldstukke te stuur, sodat hy die troepemag uiteen kon jaag. Tot sy bittere teleurstelling het die generaal hom egter slegs “een afwijzend en schertsend” antwoord gestuur. Daarop het hy self na die hoofstelling toe gery om persoonlik rapport te doen van wat hy gesien het en die generaal te oorreed om een van die kanonne aan hom af te staan. Dit was egter ook tevergeefs. Genl. Kock wou nie toegee nie, en na 'n kort onderhoud het Viljoen teruggekeer, diep

---

¹⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 163; *Times History*, II, p. 180; Nierstrasz, II band 2, p. 559.

teleurgestel, maar tog tevrede omdat hy besef het dat die ou Boerevoorman ouer en meer ervare as hy was en dus wel reg sou opgetree het.¹⁸

Hy het nie ver op sy terugreis gevorder nie, toe 'n rapportryer by hom aangeja kom en hom toeroep: “Kommandont, die Engelse kom aan. Hulle is banje. Kijk, daar kan u ons mense zien wegvlug; want die Engelse kavelerie trek hulle om!” En werklik, deur sy verkyker kon hy sien hoe Pienaar se burgers die hooggeleë westelike punt van die rant verlaat, waarop hy die kanonne wou plaas.¹⁹

Pienaar het sy bes gedoen om die rant te behou en, gesteun deur kanonvuur uit genl. Kock se hoofstelling, so hewig op die 5th Lancers losgebrand dat hulle spoedig verplig was om te retireer. French het hulle egter met vier eskadrons van die Imperial Light Horse onder kol. Scott Chisholme versterk, en teen die oormag was die klompie burgers op die rant nie

bestand nie. Vóór 2.30 nm. was Pienaar se manskappe teruggedryf in die rigting van genl. Kock se hoofstelling, en was die Engelse ruitery die onbetwiste besitters van die rant. Deur die rant vir die oë van die Boere bedek, het die infanterie teen 2.30 nm. uit die treine geklim, sowat drie myl ten suidweste van Elandslaagtestasie, om in slagorde opgestel te word. Hulle is gesteun deur die Britse artillerie, wat van agter die rant af 'n onafgebroke vuur op genl. Kock se hoofstelling onderhou het.²⁰

Nadat die infanterie behoorlik in slagorde opgestel was — die Manchesters links, Gordon Highlanders in die middel en Devonshires regs — het hul bevelvoerder, kol. Ian Hamilton, hulle kortliks toegesprek. Hy het hulle vertel watter soort mense hul teenstanders was, aan hulle verduidelik wat hy van hulle verwag, en hulle verseker dat hy wis dat hulle die vyand voor sononder van die heuwels verdryf sou hê, “and

---

¹⁸ B. J. Viljoen, *Mijne Herinneringen uit den Anglo-Boeren-oorlog*, p. 25.

¹⁹ *Ibid.*

---

²⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 163; Verslag van genl. White, d.d. 2 Nov. 1899; Schiel, *23 Jahre Sturm und Sonnenschein in Südafrika*, p. 425.

that the little newsboys in the streets of London would be calling out the glad tidings of victory next morning.” Meer het hy nie nodig gehad om te sê nie. Met ’n luide gejuig en krete van “We’ll do it sir! We’ll do it!” het die manskappe sy toespraak begroet, en vol vuur die mars na die rant begin, vanwaar die stormloop teen genl. Kock se stelling onderneem moes word.²¹

Van hierdie ontplooiing van die Britse infanterie kon uit genl. Kock se hoofposisie, 22 myl anderkant die rant wat die Engelse nou besig was om te beklim, niks bemerk word nie. Die Boerevoorposte onder kmdt. Schiel, wat, soos reeds vermeld, op las van genl. Kock die verste uitlopers van die Biggarsberge ten weste van Elandslaagte met die aanbreek van die middag gaan beset het, was egter slegs 1,000 meter daarvandaan op een van die uitlopers van Janonoskop. Altesaam 150 man van die Duitse korps onder vk. Potgieter, kapt. Weisz en vk. Joubert was hier aanwesig, en sowat 100

---

²¹ *Times History*, II, pp. 181-182; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 163.

Vrystaters onder vk. de Jager, wat gedurende die dag by Schiel aangesluit het, ingevolge reëlins wat Schiel op 15 Okt. 1899 met kmdt. Truter by Mullerspas getref het. Schiel was dus in ’n goeie posisie om nie alleen die Britse voetvolk uiteen te bombardeer nie, maar ook hul ruitery. Hy was egter, net soos vk. Pienaar, sonder artillerie, en moes dus dadeloos sit en kyk hoe die vyand hom vir die geveg gereed maak, totdat die Dragoon Guards, wat nog steeds besig was om ten weste van die spoorweg in die rigting van sy stellings te beweeg, binne trefafstand van sy Mausers sou kom. Ook kon hy vanuit sy posisie sien hoe die uitstekend gemikte Britse kartetse, wat van agter die rant af afgevuur is, die een na die ander voor die twee Boerekanonne in genl. Kock se hoofstelling ontplof, en hoe groepies burgers aldaar die stelling verlaat en in ’n noordwestelike rigting verdwyn.²²

Tussen 3 en 3.30 nm., juis toe die Britse infanterie klaar in slagorde opgestel was, gereed om die

---

²² Schiel, 23 Jahre Sturm und Sonnenschein in Südafrika, pp. 424-426; *Times History*, II, p. 180.

opmars te begin, het die 5th Dragoon Guards onder aanvoering van maj. St. John Gore, wat wes van die spoor opgeruk het, op Schiel se kommando gestuit, wat hulle op 200 tree afstand met so 'n warm geweervuur verras het dat hulle noodsaak was om terug te val. Ofskoon die vuur, selfs op die kort afstand, sleg gerig was en geen noemenswaardige skade veroorsaak het nie, het dit genl. French laat besluit dat die vooruitgeskove Boere regtervleuel eers verdryf moes word, sodat Gore sy mars sonder teenstand kon voortsit.²³ Om dit te bewerkstellig, het hy die twee batterye Imperiale artillerie onder geleide van die 5th Lancers, aangevoer deur kapt. Oakes, daarheen gestuur.

Daar was egter geen bombardement nodig om die afdeling te verdryf nie. Schiel het nl. op die tydstip juis 'n bevel van genl. Kock ontvang om

---

²³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 163-164; *Times History*, II, p. 180; Gore, *The Green Horse in Ladysmith*, pp. 6-7, 14-16, Verslae van maj. Gore met bylae; Nierstrasz, II band 2, p. 559; Schiel, *23 Jahre Sturm und Sonnenschein in Südafrika*, p. 426.

onmiddellik op die hoofstelling terug te val ten einde dit te kom help verdedig, en toe die Engelse kartetse in sy stelling begin te ontplof, was hy juis besig om dit te ontruim, en noordweswaarts met 'n omweg na die hoofstelling uit te wyk.²⁴ Na enkele sarsies is die kanonne dus teruggetrek en het Gore, wat intussen ook bevel gekry het om nader te kom, sy mars voortgesit — nou in oostelike rigting, om oor die spoor te kom. Terwyl hy besig was om die drade aan weerskante van die spoorlyn te laat knip, het die Boereartilleriste hom gewaar en sy troepe op 1,800 tree afstand onder vuur geneem. Hy het egter deurgedruk, by Elandslaagtestasie verby, en uiteindelik agter 'n steenkool mynhoop naby die stasie skuiling gevind. Hier het die Boerekanonniers hom met rus gelaat. Die enigste teenstand waarmee hy nog vir 'n tydjie te kampe gehad het, was dié van ongeveer 80 burgers, wat in die rigting van die stasie getrek en sy voorste verkenners op 'n afstand van 600 treë beskiet

---

²⁴ Schiel, *23 Jahre Sturm und Sonnenschein in Südafrika*, pp. 426-427; Nierstrasz, II band 2, p. 559.

het. Hierdie geskiet op sy verkenners het Gore se hoofmag egter glad nie gehinder nie. Van sy goed gedekte stelling agter die mynhoop af, half in die rug van die Boere se hoofposisie, het hy 'n pragtige uitsig op die nek gehad, waar die Boere se laer gestaan het. Hy kan selfs die vyandelike reserwes teen die helling van die heuwel sien lê, buite bereik van die Britse kanonvuur, en was dus ten beste geplaas om te gelegener tyd, wanneer die Boere deur die Engelse infanterie verdryf sou word, die vyandelike terugtog af te sny, of minstens ernstig te belemmer.²⁵

Aan genl. French het hy rapport gestuur dat die stelling deur hom ingeneem baie gunstig geleë was om die Boere in die rug te bombardeer.²⁶ Hy het verwag dat French aan hom kanonne vir die doel sou stuur en, solank as hy daarop gewag het, patrollies uitgestuur om die omgewing van

die myn en die stasie te fynkam, en van die vyand te suiwer. Hierdie patrollies het 'n paar krygsgevangene Engelse wat die oggend nie bevry is nie, aangetref en op vrye voet gestel. Ook het hulle die personeel van 'n Boere ambulansafdeling wat hulle teengekom het, aangekeer en in een van die leë huise op Elandslaagtestasie geplaas, onder streng bevel om dit onder geen omstandighede te verlaat nie. Origens het hulle niks van belang verrig nie en met leë hande na die steenkoolmyn teruggekeer, waar Gore nog steeds gewag het op genl. French se antwoord op sy rapport aangaande die wenslikheid om die Boere van agter die mynhoop af onder artillerievuur te neem.²⁷

3. DIE INFANTERIESTORMLOOP

Aan die sending van kanonne na maj. Gore se stelling om die Boere in die rug aan te tas, kan genl. French ten tyde van die ontvangs van Gore se rapport geen oorweging skenk nie. Hy het al

---

²⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 163-164; *Times History*, II, pp. 180-181; Nierstrasz, II band 2, pp. 559-560; Gore *The Green Horse in Ladysmith*, pp. 6-7, 10, 14-16.

²⁶ Gore, *The Green Horse in Ladysmith*, p. 10.

---

²⁷ Gore, *The Green Horse in Ladysmith*, pp. 6-7, 10; Vallentin, *Der Burenkrieg*, I, p. 79.

sy artillerie nodig gehad ter voorbereiding en ondersteuning van die infanterie aanval op die Boere se hoofposisie, wat hy in oorlog met kol. Ian Hamilton beplan het, en wat pas na 3 nm. 'n aanvang geneem het.

Volgens hierdie plan moes die infanterie, deur artilleriesvuur vanuit die sentrum van die Britse posisie ondersteun, in die vorm van 'n halfmaan na genl. Kock se stellings opruk; die Manchesters regs, na die heuwel op die oostelike punt van die Boerestelling, en die Devons links, na die westelike punt van die Boerestelling, met die Gordon Highlanders as reserwe tussen hierdie twee vleuels uitgesprei. Aan die Manchesters, wat deur die Gordon Highlanders ondersteun sou word, is bevel gegee om, sodra die Boerekanonne deur die Britse artillerie tot swye gebring is, al met die rant langs wat op Pienaar verower is en wat met 'n boog in die oostelike flank van die Boereposisie doodgeloop het, te trek en die Boere se linkerflank om te gaan. Dit sou hulle in posisie bring vir die bestorming van die heuwel op die oostelike punt van die Boerestelling, waar die

Boere se kanonne geposteer was, en waarheen die Imperial Light Horse en 5th Lancers alreeds onderweg was. Die verowering van hierdie heuwel was die hoofdoelmerk van French se aanvalsplan. Die Devons weer is beveel om direk langs die rant af en oar die vlakte op die sentrum en westelike vleuel van die Boereposisie af te storm, en die vyand aldaar in sy stelling onder vuur te hou, sodat hy nie in staat sou wees om met verenigde kragte die aanval van die Manchesters en Gordon Highlanders te probeer stuit nie. Op die regte oomblik moes hulle egter ook die gedeelte van die Boereposisie wat reg teenoor hulle geleë was, bestorm, met die doel om dit te verower.²⁸

Terwyl teen 3.30 nm. die infanterie volgens hierdie instruksies begin ontplooi het, het sir George White, begelei deur 'n troep Natal Mounted Rifles, op die slagveld aangery gekom.

---

²⁸ Verslag van genl. White, d.d. 2 Nov. 1899; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 164; *Times History*, II, p. 183; Nierstrasz, II band 2, p. 560.

Hy het French se aanvalspanne egter so goed geag dat hy, ofskoon hy tot na afloop van die slag teen 6.30 nm. daar gebly het, geweier het om die bevel van French oor te neem, en slegs as toeskouer opgetree het.²⁹

Vanaf genl. Kock se stelling, waaragter swaar donderwolke saamgepak was wat spoedig reën belooft het, is van die bewegings van die Britse hoofmag agter die rant niks bemerk voor omstreeks 3.30 nm. nie, toe die vuurlinie van die Devons, wat uit drie kompanies bestaan het, yl oor 'n front van 600 tree uitgesprei met hul reserwes en ondersteunings troepe oor 'n diepte van nog 'n myl verder agtertoe versprei — op die kruin van die rant begin verskyn het, waarteen hulle moes afdaal om die Boerestellings te bestorm. Dadelik het die Boerekanonniers, wat op die tydstip besig was om die Engelse ruitery in

die omgewing van Elandslaagtestasie te beskiet, hulle onder vuur geneem, egter sonder enige effek. Die troepe, wat op ondersteuning van hul artillerie gewag het voordat hulle die stormloop waag, was nl. so wyd versprei en so goed gedek dat die Boere se granate en kartetse, ofskoon goed gerig, haas geen ongevalle veroorsaak het nie.³⁰

Teen 4 nm. het die 21ste battery regs van die Devons stelling geneem, en op 4,400 tree afstand die bombardement op die Boerestelling begin. Die twee Boereveldstukke het die vuur na die beste van hul vermoë beantwoord, maar die 42ste Britse battery het intussen langs die 21ste ingeval, en teen die twaalf Britse Armstrongs, wat ongetwyfeld ook deur die ses kanonne van die Natal Field Artillery bygestaan is,³¹ kon die

---

²⁹ P.R.O., C.O. 179/206, p. 859 (lêer gemerk Natal no. 28889), Telegram van goewerneur Hutchinson aan Chamberlain, d.d. 22 Okt. 1899, bevattende verslag van genl. White; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 164.

---

³⁰ Verslae van genl. White, d.d. 22 Okt. en 2 Nov. 1899, in P.R.O., C.O. 179/206, p. 859, en *London Gazette*, d.d. 26 Jan. 1900, onderskeidelik; *Times History*, II, pp 181-184; Nierstrasz, II band 2, p. 560.

³¹ Die Britse bronne — en selfs Nierstrasz — maak geen melding hoegenaamd van die aandeel wat die Natalse veldbattery aan die geveg van die middag geneem het nie.

twee Nordenfeldts by genl. Kock dit nie lank uit-hou nie. Ofskoon die Boereartilleriste daarin geslaag het om verskeie goed gemikte bomme tussen die kanonne van die 21ste battery te plant, was hulle, na 'n weerstand van 6 tot 10 minute,

---

Die *Times History* wek selfs die indruk dat hierdie battery glad nie aan die slag deelgeneem het nie, deur te verklaar dat die artillerie tweegeveg gevoer is tussen twee Transvaalse kanonne aan die een kant en “six times their weight of artillery” aan die ander (*Times History*, II, p. 187n.). Uit etlike bronne aan Boerekant, waaronder die amptelike verslag van die Transvaalse Kommandant-generaal, blyk egter duidelik dat die Engelse met drie batterye geveg het (vgl. Leyds, 709, p. 194, Telegram van R.V.R., Newcastle, en p. 204, Telegram van Editeur, *Volksstem*, asook K.G. 333, p. 406, verslag van vk. Pienaar, en K.G. 346, p. 320, Telegram van Kommandant-generaal, almal gedateer 22 Okt. 1899). In sy eie verslae meld genl. sir George White ook dat French oor 18 kanonne beskik het (vgl. P.R.O., C.O. 179/206, p. 859, en *London Gazette*, d.d. 26 Jan. 1900) en dit is nouliks denkbaar dat hy, waar hy met sulke kwaai weerstand te kampe gehad het, ses van die veldstukke buite aksie sou gelaat het alleen omdat hulle, gedurende die skermutseling van die oggend, nie so ver as die twee Boereveldstukke kon skiet nie.

verplig om van hul kanonne af pad te gee. Twintig sarsies uit die Britse vuurmonde het op hulle gereën, en een van die kanonne beskadig. Nou kon die Britse kanonniërs hul intensiewe bombardement met groter gemak voortsit. Hulle is egter nie toegelaat om dit ongestoord te doen nie. Vk. Pienaar, wat met sy manskappe nie verder teruggeval het as tot waar die rant, wat nou deur die Engelse beset was, noordwaarts in die rigting van genl. Kock se hoofstelling geswaai het nie, het naamlik die Engelse kanonniërs nou met die Mauser in die flank beskiet en, ofskoon die afstand te groot was om suiwer te skiet, verskeie van hulle o.a. kapt. Campbell, R.A. — gewond. Die vuur het dit vir die Engelse kanonniërs so warm gemaak dat hulle verplig was om die bombardering van genl. Kock se stelling te onderbreek, ten einde eers die lastige burgers op hul regtervleuel te verdryf. Eers nadat dit gedoen is, was die Engelse battery in staat

Die slagveld van Elandslaagte

om hul volle aandag aan die intensiewe bombardement van genl. Kock se stelling te wy.³²

Vir die burgers op die rant, die meeste waarvan nog nie onder vuur was nie, altans nie onder so 'n swaar vuur nie, was die bombardement 'n bittere vuurproef. Hulle het dit egter met voorbeeldige vasberadenheid deurgestaan, verskuil agter die baie klippe en miershope op die rant. Vir vele was dit asof die laaste der dae aangebreek het, asof 'n aardbewing aan die gang was. Orals het lood, yster en losgewoelde stukke klip in alle rigtings rondgevlieg, genoeg om die dapperste hart te vermurwe.³³

---

³² Verslag van genl. White, d.d. 2 Nov. 1899, in *London Gazette*, d.d. 26 Jan. 1900; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 164; *Times History*, II, p. 182; Nierstrasz, II band 2, p. 560; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 133; W. Van Everdingen, *De Oorlog in Zuid-Afrika, Eerste Tijdvak*, p. 16; *Cape Times*, 23 Okt. 1899, verslag van "Special correspondent".

³³ J. C. Viljoen, In den Anglo-Boer Oorlog met het Johannesburg Commando (De Goede Hoop, Nov. 1903); C. Plokhooij, Met den Mauser, p. 21.

Na 'n halfuur van intensiewe artillerie voorbereiding het die Britse kanonniërs bevel ontvang om vuur te staak, en teen 4.30 nm. het die infanterieaanval 'n aanvang geneem. Die Boere was egter, ten spyte van die kwaai bombardement, nog op hul pos; en toe die Devons op die Britse linkerflank hul posisie op die rant verlaat en op die Boerestelling afstorm, het die Boere-artilleriste, wat ten tyde van die swaar Britse kanonvuur slegs 'n paar tree van hul kanonne af skuiling geneem het, op hul nog onbeskadigde Nordenfeldt toegesak en die troepe weer eens onder vuur begin neem. Ten gevolge van die verspreide formasie van die aanvallers het die kanonvuur egter maar baie min ongevalle veroorsaak; dog toe die Engelse die vlakte begin bereik waaroor hulle moes storm om die Boereposisies by te kom, het die burgers hulle op 1,200 tree so woes met hul Mausers beskiet dat hul aanvoerder, maj. Park, verplig was om die troepe in die vuurlinie te laat platval om skuiling agter die miershope te soek. Hiervandaan het hulle die Mauservuur met Lee-Metford en maxim beantwoord totdat die ondersteunings troepe, wat nog

agter was, kon bykom om die vuurlinie te versterk.³⁴

Die Engelse artillerie het egter intussen ook nader gekom, swaar beskiet deur die Boere se nog onbeskadigde Nordenfeldt, en op 'n afstand van 3,200 tree van die Boerestelling af weer in aksie getree. Hierdie kanonnade het aan die vuurlinie van die Devons, wat intussen aanmerklik deur troepe wat van agter af bygekom het, versterk is, die nodige dekking verskaf om verder vorentoe te storm, tot in 'n vlak sloot, sowat 850 tree van die kruin van die rantjies geleë waarop die Boere se regtervleuel en sentrum gelê het. Uit die sloot het hulle 'n swaar vuur op die Boeresentrum en regterflank onderhou wat, ofskoon dit nie veel ongevalle veroorsaak het nie, tog die aandag van die Boere in hierdie sektor so besig gehou dat hulle geen aandag kon bestee aan die gevaar wat

hul linkerflank, vanwaar die Engelse hoofaanval sou kom, bedreig het nie.³⁵

Die Manchesters wat, ondersteun deur die Gordon Highlanders, hierdie hoofaanval moes lei, het intussen, solank as die Boere hul aandag aan die stormloop van die Devons bestee het, onder dekking van die rant waaragter die troepe in slagorde opgestel is, ooswaarts opgeruk, in die rigting van die Boere se linkerflank. Vooraan was twee kompanies in die vuurlinie oopgesprei. Daar hulle agter die rant verskuil was, het die Boere in genl. Kock se stelling hulle nie gesien nie en hulle is dus, gedurende die eerste stadium van hul opmars altans, glad nie beskiet nie. Wel het daar af en toe van die Boere se bomme tussen hulle ontplof, dog hierdie bomme was eintlik op die Britse artillerie gerig en het maar toevallig tussen die voetvolk beland. Net eenmaal het die Boere-artillering met erns op die agterhoede van hierdie Britse soldate losgebrand, en dit was toe die Gordon Highlanders — die kompanies 60 treë uitmekaar — agter die Britse kanonne verby-

---

³⁴ Verslag van genl. White, d.d. 2 Nov. 1899; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 164-166; *Times History*, II, p. 184; Nierstrasz, II band 2, p 560.

---

³⁵ Ibid.

getrek en so hoog teen die rant op uitgeswaai het dat hulle die aandag van die Boere se kanonniërs getrek het. Hulle het egter spoedig weer agter die dekking van die rant verdwyn en aan die aandag van die verdedigers ontsnap.³⁶ Daar hierdie troepe geen weerstand ondervind het nie, het hulle vinnig gevorder tot op die punt waar die rant noordwaarts in die rigting van die Boereposisie geswaai het. Daar was die manskappe van vk. Pienaar besig om met 'n goed gerigte Mauservuur die opmars van die Imperial Light Horse en van 'n eskadron 5th Lancers, wat in dieselfde rigting as die Manchesters, dog ietwat verder na regs beweeg het, ten einde die Boere se linkerflank om te trek, teen te hou. Pienaar se manskappe was natuurlik te min om die oormag Britse ruitery te stuit, dog het tog, terwyl hulle stadig terugval, 'n gereelde vuur op die kavallerie onderhou en daardeur hul opmars baie vertraag.

Toe die Manchesters hierdie punt bereik en links van die kavallerie inskuif, het Pienaar se man-

skappe hulle met 'n skerp geweervuur bestook; en toe hulle, met die ruitery op hul regterflank, om die hoek van die rant swaai, binne gesig van genl. Kock se manne op die linkervleuel van die Boereposisie, is hulle deur so 'n hewige Mauservuur begroet uit die heuwel wat hulle moes inneem, dat hulle genoodsaak was om plat te val en skuiling agter die klippe en miershope te soek. Net 'n klein groepie offisiere het vorentoe gestorm om 'n doringdraadheining, wat hul weg versper het, te knip. Hulle was egter ook genoodsaak om, nog voordat hulle die taak volkome kon afhandel, weg te vlug, en dekking te gaan soek teen die Mauserkoeëls, wat soos 'n kwaai haelbui op die slagveld neergegiet het. Vanuit hul skuilplekke het die Manchesters, in afwagting op versterkings, nou 'n swaar geweer- en maxim vuur onderhou op die skietende burgers op die rant — die voorhoede waarvan bestaan het uit die Hollanderkorps onder aanvoering, van kmdt. Jan Lombard. Terwyl hulle gewag het, het kol. W. H. Dick-Cunningham sy regiment, die Gordon Highlanders, vorentoe gedu om die gapings wat daar in die Manchesters se geledere

---

³⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 165-166.

ontstaan het, te vul. Deur hierdie steeds groeiende volume geweer- en maxim vuur uit die Engelse linie is die Hollanders weldra, na 'n verbete weerstand, gedwing om 'n entjie terug te vat. Dit het aan die Engelse die geleentheid gegee om tot by die draad-heining te storm en dit te knip. Hul stormloop het egter onmiddellik 'n verhewigde geweervuur vanuit die Boerestelling op hulle saamgetrek, sodat hulle eenvoudig nie verder as die draadheining kon vorder nie. Daar moes hulle andermaal skuiling neem om die Boereskuts eers te probeer stil skiet alvorens die stormloop te hervat. Dit het werklik begin lyk asof die hoofaanval gedoem was om ineen te stort voor die vuur van die burgers en van die Transvaalse artilleriste, wat intussen herhaaldelik weer met hul kanon op die aanstormende vyand losgebrand het, in weerwil van die swaar kanonnade uit die Britse batterye.³⁷

---

³⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 166-167; *Times History*, II, p. 185; Nierstrasz, II band 2, pp. 560-561.

Op hierdie stadium het die swaar reën wat al die hele dag gedreig het om te vat, oor die terrein uitgesak. Dit het die uitsig van die Boereskuts so belemmer dat die Britse infanterie die stormloop kon voortsit, nou teen die rant uit waar genl. Kock met die linkerflank van sy kommando geposteer was. Hulle is versterk deur die Imperial Light Horse, wat te voet langs die infanterie ingeval het om hulle te help. Ook is die batterye Britse veldgeskut 1,000 tree nader gesleep om, op 2,200 treë afstand, hul hewige vuur uitsluitlik op die Boere se linkerflank te konsentreer. Op die ander vleuel het die Devons, getrou aan hul opdrag om die Boere se regtervleuel so vas te pen dat hulle nie in staat sou wees om die Britse hoofaanval te kom help afslaan nie, intussen ook steeds nader gestorm, tot sowat 350 tree van die Boereposisies aan daardie kant.³⁸

In weerwil van die reën, die verhewigde bombardement en die kwaai Britse klein geweer-

---

³⁸ Verslag genl. White, d.d. 2 Nov. 1899; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 166-167; *Times History*, II, p. 185; Nierstrasz, II band 2, p. 561.

vuur, het genl. Kock en sy offisiere en burgers egter onversaagd voortgegaan om die Engelse stormloop teen die rant uit te probeer teenhou. Rondom hulle het talle gesneuweldes gelê, en nog meer gewondes en sterwendes wie se geroep afgryslik geklink het. Die lafhartiges onder die burgers het reeds gedurende die ontwikkeling van die geveg gevlug en daardeur die vuurkrag van die kommando baie verswak, dog aan oorgee of padgee het genl. Kock en sy keurbende dapperes nie gedink nie.³⁹ Hulle het nog steeds gewag op die aankoms van kmdt. Schiel met die Duitse korps — wat, soos reeds vermeld, vroeër die middag beveel is om op die hoofstelling terug te val — en was vasberade om uit te hou totdat die naderende nag 'n end aan die geveg sou maak.⁴⁰

Schiel het die kruin van die heuwel waarop genl. Kock was, egter nooit bereik nie. Hy moes

naamlik so 'n wye draai ry om maj. Gore se ruitery by die koolmyn te ontwyk, dat hy die voet van die betrokke heuwel eers bereik het nadat die Britse regterflank, met die Imperial Light Horse die verste regs, dit reeds byna volledig omgetrek gehad het, en besig was om dit te bestorm. Die Duitse kommandant, wat reeds met sy oortog oor die spoorweg boodskappers na genl. Kock gestuur het om laasgenoemde van sy aantog te verwittig, het geen oomblik geaarsel oor wat hy moes doen nie. Hy het reeds kort tevore onder die Engelse artilleriesvuur deurgeloop, wat hom nogtans geen skade berokken het nie, en was dus in 'n veglustige stemming. Eers het hy kapt. Weisz beveel om 'n boodskapper na genl. Kock te stuur om die mee te deel dat sy posisie byna omsingel was, en dat, as die generaal geen front verandering meer kon maak nie, Schiel sou trag om die vyand teen te hou, ten einde die Boere se terugtog te dek. Daarna het hy sy manskappe halfregs laat swaai om die vyand, wat sy korps ondertussen onder vuur geneem het, te bestorm.

---

³⁹ B. J. Viljoen, *Mijne Herinneringen uit den Anglo-Boeren-oorlog*, p. 26; J. C. Viljoen, *In den Anglo-Boer Oorlog met het Johannesburg Commando* (De Goede Hoop, Nov. 1903).

⁴⁰ Sien C. Plokhooij, *Met den Mauser*, p. 25.

Op 'n lae bultjie wat onverwyld deur Schiel beset is — die beste posisie in die onmiddellike omgewing — het die Duitse korps van Schiel sy laaste heldestryd met die hoogste eer volstry. Hulle is bygestaan deur enkele Johannesburgers, wat Schiel by 'n huis in die omgewing aangetref en beveel het om voorwaarts te gaan. Tot drie maal toe het die kommandotjie die Engelse ruitery, wat nouliks 100 tree van hulle af verwyder was, se stormaanvalle afgeslaan, en in die proses die een na die ander van hul offisiere ingeboet. Vk. Potgieter, Herr Ludwig van Borries, en ook Schiel self, het hier geval, gedood of gewond. Gedurende die stormloop na die bultjie het ook die Duitse offisier, graaf Zeppelin, deur 'n granaat splinter aan die hoof verwond, geval.⁴¹ Dit word vertel dat hy, nadat al sy ammunisie op was, die aanstormende Engelse troepe met sy rysweep in die gesig geslaan het

---

⁴¹ Schiel, 23 Jahre Sturm und Sonnenschein in Südafrika, pp. 428-431.

om hulle van sy lyf af weg te hou, totdat hy deur die Britse bajonette neergevel is.⁴²

Of genl. Kock ooit Schiel se boodskap ontvang het — nl. dat die Boerestelling byna omsingel was en dat Kock van front moes verander, of anders moes terugtrek solank die Duitsers sou trag om die vyand teen te hou — is nie bekend nie. Die generaal en sy burgers was op die stadium net op een doel toegespits: om die Britse infanterie voor hulle, wat, begunstig deur die neer gietende reën, in kort stormlope teen die rant probeer uitbeur het en nog maar 'n halfmyl van die kruin af was, terug te skiet 'n poging waarmee hulle merkwaardige sukses behaal het. Ten spyte van die uitstekende artillerie ondersteuning op 2,200 tree afstand, kon die Britse stormloop tog maar nie vorder onder die hewige, goed gerigte vuur, wat die burgers op die troepe onderhou het nie. Dit het naderhand vir die Engelse aanvoerders begin lyk asof die aanval gestuit en die troepe die stormloop moeg

---

⁴² Sien L. Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 134; Dr. W. Vallentin, *Der Burenkrieg*, I, p. 82.

was; en werklik, na alles wat hulle deurgestaan het, kan dit ook nie bra anders nie. Kol. Cunningham, bevelhebber van die Gordon Highlanders, was alreeds op twee plekke gewond, terwyl die helfte van die offisiere van sy regiment dood of gewond op die slagveld gelê het. Ook was kol. Curran, aanvoerder van die Manchesters, met talle van sy offisiere reeds buite geveg gestel, terwyl o.a. ook maj. Woolls-Sampson, wat die Imperial Light Horse aangevoer het, ernstig verwond was. Die slagveld agtertoe het besaai gelê met die liggame van dooies en gewondes, en bo-op die kruin van die rant het die swaar geweervuur met onverminderde krag voortgeduur en die getal ongevalle in die geledere van die aanvallers steeds groter gemaak.⁴³

Toe, kort voor 6 nm., het kol. Ian Hamilton, bevelvoerder van die infanteriebrigade, vasbeslote dat die aanval moes slaag voordat die vinnig naderende donker die slagveld sou bedek,

---

⁴³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 168; *Times History*, II, pp. 186-187; Nierstrasz, II band 2, p. 561.

persoonlik van agter af in die vuurlinie ingestorm gekom, vergesel van versterkings. Dit het bestaan uit soldate wat hy en sy staf byeengeraap het agter die klippe, walle en miershope op die slagveld agtertoe, waar hulle probeer wegkruip het om aan die slagting te ontkom. Terwyl hy die vuurlinie nader, het hy die sein om te storm, laat blaas. Sy besielende voorbeeld en die geskal van beuel en trompet, wat nou langs die hele linie weerklink het tot ook in die geledere van die Devons op die verste Britse linkervleuel, het die afgebeulde troepe met die nodige veglus besiel. “Remember Majuba!” het iemand in die roes van sy geesdrif geskreeu terwyl die stormloop aan die gang was, en met die kreet “Majuba” op hul lippe het die troepe die laaste ent na die kruin toe met doodsveragting uitgestorm, vanwaar die burgers nog steeds besig was om hulle kragdadig met Mauser en Nordenfeldt te bestook.⁴⁴

---

⁴⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 168; *Times History*, II, pp. 186-187; Nierstrasz, II band 2, pp. 561-562; *London Times*, 25 Okt. 1899.

Die vasberade stormloop, nie alleen op die Boere se linkervleuel nie maar ook op hul regterflank en in die sentrum, was vir die meeste burgers wat nog op die heuwels was, te veel. Baie het reeds vroeër in die geveg gevlug, en van die wat oorgebly het, was daar maar 'n klein klompie wat nog geglo het dat die aanstormende troepe massas teruggewerp kon word; en toe bowendien een van die offisiere skreeu: “Vlug kêrels, vlug, ons kan nou nie langer staan nie,” het hulle hul eenvoudig nie meer laat keer nie — ook nie deur die dringende beroepe van offisiere wat nog moed gehad het nie. Hulle het eenvoudig uit die stellings padgegee, waarin die aanstormende Britse soldate teen 6 nm. skreeuend en juigend begin verskyn het.⁴⁵ 'n Klein keurbende dapperes waaronder genl. J. H. M. Kock, dr. H. J. Caster en die Boere-artilleriste onder aanvoering van adjudante Smit and Erasmus — het egter agter

---

⁴⁵ C. Plokhooij, *Met den Mauser*, p. 26; W. Van Everdingen, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, I, p. 18; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 168; *Times History*, II, pp. 186-187; Nierstrasz, II band 2, p. 562.

gebly, en van verskeie punte op die kruin van die rant af volhardend op die troepe bly vuur, selfs op 20 tree afstands. Die vyandelike oormag was egter te groot en te trompop om nog gestuit te word, en weldra was die Boereveldstukke, wat dapper deur die artilleriste bedien is totdat die Engelse met gevelde bajonette feitlik op hulle was, vermeerster. Daarna kon die troepe daartoe oorgaan om die paar weerstands poste wat daar nog was, uit te wis. Die manne in hierdie posisies het egter bly vuur, vasberade om tot die dood toe vol te hou en die troepe van hul lyf af te hou.⁴⁶

Op hierdie stadium het van die mense by die Boerelaer 'n wit vlag gehys, waarop kol. Hamilton dadelik die “staak vuur” sein laat blaas het. By die vermeersterde Boerekanonne het honderde Britse troepe in gejuig losgebars en “God save the Queen” aangehef. Dit was te veel vir dr. Coster. Met 'n uitroep van “liever

---

⁴⁶ Verslag van genl. White, d.d. 2 Nov. 1899; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 168; *Times History*, II, pp. 186-187.

sterven!” het hy die wit vlag omlaag geruk en, saam met genl. Kock en vk. Pretorius, met 40 tot 50 man voorwaarts gestorm om, van agter af deur geweervuur gesteun, die verraste Engelse te probeer terugdryf. Aanvanklik was hulle suksesvol. Die troepe het verbluf begin wegvlug en alles in die steek gelaat, selfs die Boere-kanonne, waarvan die een wat nog bruikbaar was onmiddellik weer deur die Boere-artilleriste in gebruik geneem is om die Engelse verder te verdryf. Die verwarring het egter nie lank geduur nie. Toe kol. Hamilton bemerk dat sy troepe vlug en dat die suurverdiende oorwinning besig was om in ’n neerlaag te verander, het hy dadelik weer die stormteken laat blaas en persoonlik nog eens vorentoe gestorm, in die vuurlinie in, waar hy die manne toegeskreeu het om voorwaarts te gaan, want die kanonne was aan die kom om hulle te help. Ook ander offisiere, ja, selfs genl. French self, het in die infanterie linies ingestorm om persone wat besig was om terug te val, vorentoe te dryf. Dit het die gewenste uitwerking gehad. Versterk deur ’n afdeling van die 1st Devons wat haastig na die linkerflank oorgekom

het, het die troepe die stormloop hervat en, na ’n halfuur se veg in die pikdonker, was teen 6.30 nm. die groot Boereweerstand gebreek en die moedige Boereaanvoerders onskadelik gemaak. Dr. Coster het gesneuwel met ’n koeël in die kop en genl. Kock het swaar gewond op die slagveld neergestort. Die Engelse was uiteindelik meester van die heuwels waaruit hulle tot met sonder geweer was.⁴⁷

4. DIE OPTREDE VAN DIE BRITSE RUITERY

Terwyl die verdedigers van die Boere hoofstelling besig was om met die uiterste kragspanning die Britse stormloop te probeer stuit, het die Britse kavallerie wat nie aan die stormloop deelgeneem het nie — t.w. die 5th Dragoon Guards onder kapt. P. H. Darbyshire en die 5th Lancers onder kapt. M. P. R. Oakes —

---

⁴⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 169-170; *Times History*, II, pp. 187-188; Nierstrasz, II band 2, p. 562; Verslag van genl. White, d.d. 2 Nov. 1899; Plokhooij, *Met den Mauser*, p. 27; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, pp. 134-135; Davitt, *The Boer Fight for Freedom*, pp. 133-135.

teen 5.30 nm. ook tot aksie oorgegaan. Hierdie troepe was agter 'n steenkool mynhoop half in die rug van die Boerestelling geplaas, vanwaar hulle die bewegings van die Boere sorgvuldig dopgehou het, gereed om hul terugtog te belemmer sodra die tyd daartoe sou aanbreek. Aan geïsoleerde vlugteling, wat reeds van vroeg die middag af uit die hoofstelling padgegee het, het maj. St. John C. Gore, bevelvoerder van die ruitery, geen aandag geskenk nie; maar toe teen 5.20 nm. 'n gereelde stroom vlugteling uit die Boerestelling op die vlakte verskyn het, besig om noordwaarts uit te wyk, het hy besef dat die tyd vir die ruitery aangebreek het om die oorwinning af te rond. Binne sowat 10 minute was hy met sy troepe in verspreide orde in 'n verdekte posisie ten noordooste van Elandslaagtestasie, en hiervandaan het hy, met die 5th Dragoon Guards links en die 5th Lancers regs, dwarsoor die terrein agter die vyandelike stelling gejaag, wat van vlugtende Boere gewemel het.

Die skielike verskyning tussen hulle van ruiters in dolle vaart, gereed om al wat hulle teenkom

met hul lanse neer te vel, was vir die gedemoraliseerde Boerestryders wat juis probeer wegvlug het van die gevaar wat hulle in die front bedreig het, 'n volslae verrassing en het die grootste verwarring onder hulle geskep. Daar was diegene wat van hul perde afgespring en met hul Mausers die vyand van hul lyf probeer afhou het, maar die meeste het probeer vlug, of hul gewere weggesmyt en vir genade begin pleit, en so het die ruitery die kans gekry om vir meer as 'n uur lank dood en verwoesting onder die gedemoraliseerde vlugteling te saai. Nadat hulle dwarsoor die 1½ tot 2 myl breë terrein gejaag het waaroor die vlugteling beweeg het, het Gore die bevel "Files about" gegee, en sy ruitery terug oor dieselfde gebied gelei om hul verwoestingswerk voort te sit, totdat die donker hulle gedwing het om op te hou. Vergesel van die krygsgevangenes wat hulle in hande gekry het, is hulle toe, nadat Gore hulle kortliks toegesprek en hulle drie maal laat hoera skreeu het vir die infanterie, terug na Elandslaagtestasie. Daar het hulle gebly

tot die oggend van die 22ste om 3 vm., toe hulle teruggeneem is na Ladysmith.⁴⁸

Gedurende die operasie om die Boere die terugtog te belemmer, het die Britse ruitery die reëls van beskaafde oorlogvoering op roekelose wyse geskend. Gewondes, krygsgevangenes en persone wat hulle aan die vyand probeer oorgee het, is in etlike gevalle op gruwelike wyse gedood of mishandel.

'n Ooggetuie — 'n Hollander wat aan Boerekant geveg en ontkom het — verklaar dat hy uit 'n versteekte posisie aanskou het hoe die lansknechte op 'n gewonde man, wat hulpeloos op die slagveld gesit het, afgestorm het.

“Ach! hoe smeekt hij om zijn leven! Het geweer heeft hij van zich geworpen. Maar neen: -medelijden kennen die moordenaars niet., “Sterf hond!” schreeuwen ze en een

steekt de lans met zulk een geweld in de borst van den man, dat de punt afbreekt en in de wonde blijft zitten.”⁴⁹

'n Ander persoon — aldus dieselfde ooggetuie — het in sy vlug van sy perd afgeval en homself aan 'n groepie lansknechte oorgegee, wat hom omsingel het. Hulle het hom egter nie gevange geneem nie maar gevloek en bespot, en daarna het twee uit hul geledere hom met hul lansknechte gestee — iets wat deur die groepie as 'n grap beskou is. Voordat 'n derde lansknecht hom kon doodsteek, het hy egter daarin geslaag om tussen die troepe uit te spring en, deur die donker begunstig, te ontkom.⁵⁰

En hierdie gevalle was nie uitsonderings nie. Volgens die verklarings van verskeie ooggetuies het die lansknechte, hussare en ander troepe van die gevangenes en gewondes op die slagveld gedood en verwond op 'n wyse wat mens nie van gedissiplineerde Europese troepe sou verwag nie. Hulle het volkome handuit geruk en met uitroep

---

⁴⁸ Gore, *The Green Horse in Ladysmith*, pp. 7-12, 17-19; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 168-169; *Times History*, II, p. 191; Nierstrasz, II band 2, pp. 562-563.

---

⁴⁹ C. Plokhooij, *Met den Mauser*, p. 28.

⁵⁰ *Ibid.*, pp. 30-31.

soos “Roei die ongedierte uit!” en “Maak dood die varke!” nie alleen vlugtelingte aan hul lanse geryg nie, maar ook persone wat hulpeloos op die slagveld gelê het, of hul gewere weggegooi en die hande as teken van oorgawe opgesteek het.⁵¹ Dit word ook bevestig deur Britse soldate wat aan die geveg deelgeneem het. Die soldaat F. Wolserop vertel bv. dat die Boere op hul knieë geval en om genade gesmeek het. Hulle het egter slegs die genadeslag van die troepe ontvang.⁵² Nog een van die troepe verklaar:

“We got a charge at them; they asked for mercy, but we were told not to give them any, and I assure you they got none. We went along sticking our lances through them — it was a

---

⁵¹ Sien oor hierdie aangeleentheid: Vallentin, *Der Burenkrieg*, I, pp. 76-77, en *Hunnen in Süd-Afrika*, pp. 59-62; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, pp. 138-140; Nierstrasz, II band 2, pp. 562-563; Davitt, *The Boer Fight for Freedom*, pp. 135-137; Van Everdingen, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, I, pp. 19-20; *Pen Pictures of the War by men at the Front*, I, pp. 63-69.

⁵² Sien *Londense Times*, 13 Nov. 1899.

terrible thing, but you have to do it in a case like this.”⁵³

Selfs waar burgers op hul knieë geval en die troepe om genade gesmeek of hulle versoek het om hulle liewers met rewolwers te skiet as met lanse te steek, is daar geen genade betoon nie. “The time had come for us to do our work, and we did it,” het een van die soldate verklaar.⁵⁴ Die korrespondent van die *Daily Chronicle* het die volgende berig oor hierdie optrede van die Britse ruitery gepubliseer:

“The remnants of the Boer force were struggling to get away in the twilight over a bit of rocky plain on our left. There the Dragoon Guards got them, and three times went through. A Dragoon Guard corporal who was there tells me the Boers fell off their horses and rolled among the rocks, hiding their heads in their arms and calling for mercy — calling to be shot, anything to escape the stab of

---

⁵³ Michael Davitt, *The Boer Fight for Freedom*, p. 136.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 137.

those terrible lances through their backs and bowels. But not many escaped. ‘We just gave them a good dig as they lay,’ were the corporal’s words. Next day most of the lances were bloody.”⁵⁵

5. BEHANDELING VAN GEWONDE EN GEVANGE BOERE

Maar nie alleen het die Britse troepe etlike gewondes en sommige persone wat hulle gevange wou gee, doodgemaak nie. Hulle het ook van die gewondes, gevangenes en gesneuwelde burgers beroof, en wel in so ’n mate dat iemand in die *Liverpool Post* berig het: “Many of our soldiers are quite rich with the loot that has fallen to them”.⁵⁶ Geld, sigarette, oorlosies, ringe en ander persoonlike besittings — in sommige gevalle selfs klere — is op hardhandige wyse deur die troepe van die gewonde en gevange genome burgers afgeneem, en selfs

die lyke van gesneuweldes is nie ontsien nie. So bv. is die vinger van Mehrens, eienaar van die Nederlandse Hotel in Pretoria, afgekap ter wille van die groot diamantring wat hy altyd daaraan gedra het, en is die sakke van etlike ander gesneuwelde burgers deeglik deursoek vir geld, oorlosies en ander artikels van waarde.⁵⁷ Ook die gewonde aanvoerder van die Boerekommando, genl. J. H. M. Kock, moes dit ontgeld, soos blyk uit die volgende beëdigde verklaring van Philip Kock .

“Dezelfde morgen (d.i. 22 Okt. 1899) ging ik samen met Dr. Visser weer naar het slagveld. De eerste gewonde die ik kreeg was Generaal Kock; hij lag toen in een klein tentje, geheel naakt. Hij vertelde mij toen dat een Engelse soldaat bij hem was gekomen en hem beroofd had van al zijn geld, dat in zijn broekzak was, van zijn horloge, en al zijn kleederen, behalve

---

⁵⁵ Aangehaal by Pen Pictures of the War by men at the Front, I, pp. 66-67.

⁵⁶ Aangehaal by Michael Davitt, *The Boer Fight for Freedom*, p. 137.

---

⁵⁷ Sien Vallentin, *Burenkrieg*, I, p. 77; Davitt, *The Boer Fight for Freedom*, pp. 137-138; Pen Pictures of the War, pp. 54-57, 69-72; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 142.

een jas, met een beurs er in. Hij deelde mij ook mede, dat de persoon zei, dat hij tot de Indiese troepen behoorde. Hij had een dun deken over zich, en lag op een kleine, natte matras. Ik ontmoette toen daarna L. S. Kock – Fannie — die door de linkerlong gewond was, en die mij vertelde, dat terwyl de dokter bezig was naas zijn wonden te kijken, een Engelse soldaat daar kwam, en hem van al zijne kleederen, behalve zijn broek en een paar sokjes, die hij aan had, beroofde ...

Niet alleen Generaal Kock en de hierboven genoemde personen werden van hunne kleederen, horloges en geld beroofd, doch ook anderen. Op het slagveld zag ik het lijk van Asst.-Comdt. Bodenstern. Zijn verrekijker was gestolen. Zijn ringen waren van zijn vingers genomen, en al zijn geld was weg.

Ik zag ook het lijk van Piet Blignaut Sr., zijn schoenen, zijn horloge, geld en snuifdoas waren weg.

Van het lijk van Willie Pretorius – Belastinggaarder te Joh(annes)b(urg) — werd genomen al zijn geld en zijn ring van zijn vinger.

Van Servaas de Wet, die slechts gewond was in linker been, werd genomen zijn ring en geld.”⁵⁸

Aan die gesonde en gewonde krygsgevangenes is ook nie die behandeling uitgemeet waarop hulle kragtens die Konvensie van Genève en die oorlogs gebruike van beskaafde volkere geregtig was nie.⁵⁹ Daar is bv. toegelaat dat die krygsgevangenes, by hul aankoms te Ladysmith, deur die Bantoes uitgejou word met uitroepe soos “pas op”, “waar is jou pas?” ens.,⁶⁰ terwyl die gewondes, blykens die aangehaalde beëdigde verklaring van die heer Philip Kock, wat by genl.

---

⁵⁸ Gepubliseer in *De Volksstem, Veldtocht-editie*, d.d. 6 Nov.1899.

⁵⁹ Leyds, *Tweede Verzameling*, Deel I, Eerste Band, no. 285, Brief van J. J. C. den Beer Poortuguel aan Gesant, d.d. 29 Des. 1899; Dr. W. Van Everdingen, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, I, p. 20.

⁶⁰ Pen Pictures of the War, I, p. 73.

Kock in Ladysmith vertoef en alles noukeurig waargeneem het, maar swak versorg is.⁶¹ So is genl. Kock bv., na sy aankoms te Ladysmith, 'n volle uur op 'n draagbaar buite in die oop lug gelaat voordat hy vir die eerste maal deur 'n dokter behandel is, en daarna is hy in 'n tent tussen sewe gewonde Engelse soldate geplaas, weg van sy eie mense af, wat in die Hollandse kerk gehuisves is. Eers die 23ste die middag, twee dae na die slag, is vir eerste maal aan hom iets te ete aangebied — 'n bord harde Engelse beskuit, wat hy, gewond en oud soos by was, nie kan inkry nie. 'n Versoek van Philip Kock, wat as sy adjudant opgetree het, dat aan die generaal melk gegee moes word, is deur die Engelse verpleegster van die hand gewys met die verskoning dat daar geen melk was nie. Toe Philip Kock egter aanbied om self melk vir die generaal te gaan koop, wou sy dit ook nie toestaan nie. Eers laat die dag is 'n klein blik bekertjie halfvol melk aan die generaal gegee. Die middag

---

⁶¹ Gedenkboek van den oorlog in Zuid-Afrika, p. 131; Van Everdingen, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, I, p. 21.

van die 23ste het genl. sir George White aan genl. Kock 'n besoek gebring en hom gevra of by goed behandel is, waarop laasgenoemde ontkennend geantwoord en die begeerte uitgespreek het om by die Boeregewondes in die kerk geplaas te word. White het dit toegestaan dog nie toegesien dat dit geskied nie. Ten gevolge van vertoë van Philip Kock tot die dokter is hy egter twee dae later na 'n kamer verwyder, nadat by eers vir 'n halfuur alleen in 'n tent geplaas is, waar dit so warm was dat selfs 'n gesonde man dit nie kon uithou nie. Aan hom is as beddegoed slegs 'n matrassie verskaf, sonder laken of kussing, en so moes by voortsukkel totdat 'n simpatieke Afrikaanse dame, mev. De Haas, hom na sy oorplasing na die kamer van die nodige beddegoed voorsien het, en ook van behoorlike maaltye.⁶² Die indruk van sommige skrywers oor die oorlog was dan ook dat die generaal, wat op 30 Okt. 1899 oorlede is, nie gesterf het ten gevolge van sy wonde nie, maar weens die swak behandeling wat hy van die

---

⁶² Beëdigde verklaring van Philip Kock, gepubliseer in *De Volksstem, Veldtocht-editie*, d.d. 6 Nov. 1899.

kant van die vyand op die slagveld van Elandslaagte en te Ladysmith ontvang het.⁶³

Van die ander gewonde krygsgevangenes is nog slegter behandel. Hulle het die 24ste die oggend vir die eerste maal iets te ete gekry — elkeen ’n blikkie “bully-beef” en ’n harde beskuit — en moes hulle op die harde vloer van die kerk tuismaak, met slegs ’n deken vir elkeen. Eers die 24ste die middag is aan hulle klein matrassies gegee.⁶⁴

Ook het die Engelse oorwinnaars die Boere-ambulans en die personeellede daarvan wat hulle, soos reeds vermeld, gevange geneem het, nie toegelaat om na afloop van die slag uit te trek om die gewondes te gaan help versorg nie. Tevergeefs het die gevange ambulanspersoneel

die Britse offisiere gesmeek om na die slagveld te mag gaan ten einde hul plig aldaar te gaan doen. Dis hardnekkig geweier en eers teen 4 vm. die 22ste, nadat die grootste deel van die Engelse leërmag weer terug was na Ladysmith, is die Boere-ambulans op die slagveld toegelaat. Die Engelse Rooi Kruis manne, wat natuurlik eers hul aandag op hul eie gewondes toegespits het, was toe nog altyd daar besig. Tien Boere dokters met dertig ambulans assistente is dus tien uur lank verhinder om te help met die insameling en versorging van die Boeregewondes, waarvan vele die hele nag op die slagveld in die reën en koue bly lê het sonder hulp, in etlike gevalle van hul klere beroof. Van die gevange ambulans personeel het dan ook die oortuiging uitgespreek dat hulle nog verskeie van die burgers wat op die slagveld omgekom het, sou kon gered het as die Engelse hulle maar net wou toelaat om hul plig te gaan doen. Die rede waarom hulle nie toegelaat is om na die slagveld toe te gaan solank as die Britse troepe daarop was nie — so het hulle dit gevoel — was dat die troepe die geleentheid wat hulle gehad het om die dooie en

---

⁶³ Sien Van Everdingen, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, I, p. 21; *Gedenkboek van den Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 131; Davitt, *The Boer Fight for Freedom*, p. 142; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 142.

⁶⁴ *Volksstem, Veldtocht-editie*, 6 Nov. 1899, Beëdigde verklaring van Philip Kock. Die Britse bronne gee geen inligting in verband met hierdie aangeleentheid nie.

gewonde Boere te beroof, ongehinderd wou benut, en miskien ook wou voorkom dat die Boere sou ontdek hoe groot die Britse verliese was.⁶⁵

6. LYTE VAN VERLIESE

Die slag van Elandslaagte was, soos die Kommandant-generaal dit in sy verslag aan die Regering van die Suid-Afrikaanse Republiek gestel het, “een totale nederlaag zoo groot als nog nooit door het Afrikaansche volk geleden is.”⁶⁶ Nie alleen moes die Boere die slagveld ruim en hul hele kamp uitrusting, sowel as albei hul kanonne, in die hande van die vyand laat nie, maar slegs sowat 515 manskappe, d.i. ongeveer 60% van genl. Kock se kommando, het uit die slag ontkom en hulle weer by die Boerekrygsmag aangemeld.⁶⁷ Die res het as gesneuweldes,

---

⁶⁵ Verklaring van R. Steger, aangehaal by Vallentin, *Der Burenkrieg*, I, pp. 78-79

⁶⁶ Leyds, 709, Algemene versameling oorlogs telegramme, p. 233. Sien Bylaag A hieragter.

⁶⁷ Sien B. J. Viljoen, *Mijne Herinneringen uit den Anglo-Boeren-oorlog*, pp. 39-40.

gewondes of krygsgevangenes in Britse hande geval.

Oor wat die Boereverliese tydens die slag was, bestaan daar by die verskillende outeurs en verslaggewers oor die oorlog geen eenstemmigheid nie. In sir George White se amptelike verslag⁶⁸ word dit op meer as 396 gestel, t.w. meer as 100 burgers gesneuwel, 108 gewond en 188 ongedeerd krygsgevangene geneem. Hierdie syfer word, sover dit gewondes en krygsgevangenes betref, ook deur die Britse amptelike *History of the war in South Africa* aanvaar.⁶⁹ Dit stem ook byna ooreen met ’n opgawe van gewondes en krygsgevangenes wat op 27 Okt. 1899 deur die Natalse Colonial Secretary aan die Regering in Pretoria gesein is. Volgens die opgawe het daar, afgesien van 108 gewondes, ’n 189-tal ongewonde persone — onder wie 4 Bantoe bediendes van lede van die kommando —

---

⁶⁸ Sien *London Gazette*, d.d. 26 Jan. 1900.

⁶⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 464.

in Britse hande geval.⁷⁰ Die Britse amptelike *History of the war in South Africa* stel die getal gesneuweldes egter op slegs 67 — dus sowat 33 minder as wat in White se amptelike verslag vermeld word — en bereken dat die totale verlies wat die Boere in hierdie slag gely het, 363 man beloop het.⁷¹ Dit is 17 tot 47 man laer as die opgawe van die *Times History of the war in South Africa*, waarvolgens die Boereverlies 380 tot 410 man beloop het, van wie 60 gesneuwel het, 120 tot 150 gewond is, en ongeveer 200 krygsgevangene geneem is.⁷²

Die belangrikste bronne aan Boerekant gee nog meer uiteenlopende syfers oor die Boereverliese. Terwyl J. C. Viljoen⁷³ dit op slegs 295 man stel — t.w. 35 gedood, 60 gewond en sowat 200 ongedeed krygsgevangene geneem — stel Andriessen,

Davitt en Van Everdingen⁷⁴ dit op 340, van wie, volgens Andriessen en Davitt, 45 gedood, 110 gewond en 185 krygsgevangene geneem is, en, volgens Van Everdingen, ongeveer 40 gesneuwel het, 100 gewond is en 200 krygsgevangene geneem is. Vallentin⁷⁵ stel dit nog hoër, nl. op 351, w.o. 36 gedood, 65 gewond en sowat 250 gevangene geneem is, en Nierstrasz en Penning⁷⁶ op selfs hoër as die skatting van die *Times History of the War*. Volgens hulle het 40 burgers gesneuwel, 190 wonde opgedoen en 185 ongedeed in Britse hande geval.

Die *German Official Account of the war in South Africa* stel die getal gesneuwelde Boere op 62, die

---

⁷⁰ Sien T.A., S.S. 8265, nos. R. 774x/99 en R. 77Gx/99.

⁷¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I p. 464.

⁷² *Times History*, II, pp. 194-195.

⁷³ Sien De Goede Hoop, Nov. 1903.

---

⁷⁴ Sien Gedenkboek van den Oorlog in Zuid-Afrika, p. 129, Davitt, *The Boer Fight for Freedom*, p. 141, en Van Everdingen, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, I, p. 24.

⁷⁵ Sien Vallentin, *Der Burenkrieg*, I, p. 75.

⁷⁶ Sien Nierstrasz, II band 2, p. 563, en Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 37

getal gewondes op 104 en gee geen opgawe van die getal krygsgevangenes nie.⁷⁷

Om uit hierdie en die talle ander so uiteenlopende opgawes wat daar in werke oor die Tweede Vryheidsoorlog aangaande die Boereverliese by Elandslaagte bestaan, tot 'n suiwer gevolgtrekking te kom oor wat die verliese van die Boere tydens hierdie slag was, is nie moontlik nie. Lyste van die name van gesneuwelde, gewonde en gevange genome persone wat aan Boerekant geveg het, bestaan egter wel, en na 'n sorgvuldige ontleding daarvan, het skrywer tot die slotsom gekom dat die Boere in hierdie slag 'n totale verlies gely het van 336 offisiere en manskappe, as volg: op die slagveld gedood, 38; gewond in Engelse hande geval, 113, waarvan 8 — onder wie genl. Kock — aan hul wonde beswyk het; en ongedeedd krygsgevangene geneem, 185.⁷⁸

---

⁷⁷ The German Official Account of the War in South Africa, I, p. 37.

⁷⁸ Sien die betrokke naamlyste by K.G. 346, Briewekopieboek van Kmdt.-genl., p. 185; Leyds, 709, Algemene versameling oorlogs telegramme, p. 256; S.S.

Hierteenoor het die Engelse slegs 263 offisiere, onderoffisiere en manskappe — d.w.s. 7.5% van die leërmag wat na Elandslaagte toe uitgetrek het — verloor, t.w. gesneuwel, 4 offisiere en 46 onderoffisiere en manskappe, en gewond, 31 offisiere en 182 onderoffisiere en manskappe.⁷⁹

8265, Ontvange Stukke, Staatsekretaris, nos. R. 774x/99 en R. 776x/99; *Standard and Diggers News*, d.d. 6 Nov. 1899; *Volksstem*, d.d. 7 Nov. 1899; *Staatscourant der Z.A. Republiek*, d.d. 18-29 Nov. 1899; en *List of Boer Prisoners of War*, nos. 1-7404.

⁷⁹ Dit was die verlies blykens die Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 171 en 464, wat deur skrywer as die betroubaarste opgawe aanvaar word. In sy amptelike verslag gee genl. White sy totale verlies aan as: gedood, 4 offisiere en 37 onderoffisiere en manskappe; gewond, 31 offisiere en 175 onderoffisiere en manskappe; en vermis, 10 manskappe — 'n totaal dus van 257 offisiere, onderoffisiere en manskappe (*London Gazette*, 26 Jan. 1900). Van hulle is 'n naamlys gepubliseer in die *Times of Natal* van 23 Okt. 1899. Volgens die *Times History* (II, p. 194) en Nierstrasz (II band 2, p. 563) was die totale Britse verlies 260 offisiere, onderoffisiere en manskappe, waarvan 5 offisiere en 50 onderoffisiere en manskappe gesneuwel het, terwyl die res verwond is. Die

7. KONKLUSIE

Die neerlaag van die Boere te Elandslaagte is iets wat nie sou plaasgevind het as genl. Kock sy bevele opgevolg en na die waarskuwings en raad van sy kommandante geluister het nie. Die geveg was nie deur die leerleiding van die Boere in Natal beplan of verwag, soos die geveg by Dundee nie. Inteendeel, genl. Kock se stelling-name te Elandslaagte was in stryd met die wense en bedoelinge van die leerleiding van die Republieke, en moet aan die oormoedigheid en voortvarendheid van die ou generaal gewyt word. Hy was oor geesdriftig om met die Engelse slaags te raak. Die groot oorwinnings wat die Boere in die Eerste Vryheidsoorlog sonder veel inspanning oor hul teenstanders behaal het, het hom daarvan oortuig dat die Britse soldate as krygsmanne swak was, en hy het dan ook heeltemal seker gevoel dat hy hulle met gemak op enige plek in die oop veld sou kon verslaan. Hy het sy teenstanders m.a.w. hopeloos

---

opgawes van ander outeurs met betrekking tot die Engelse verliese, word nie hier weergegee nie.

onderskat, en nooit gedink dat hulle hom deur 'n stormloop uit 'n heuwel stelling sou kon verdryf nie.⁸⁰ Daarom het hy, ten spyte van die ernstige waarskuwings van kmdt. Schiel en van die bevele van hoër gesag, geen moeite gedoen om stellings in te neem wat in die rug deur berge, rante of ander goeie dekking beskut was nie, maar hom tevrede gestel met 'n geïsoleerde heuwel posisie, wat van Ladysmith se kant af bowendien ook nog onder dekking van 'n rant genader kon word. Dit was 'n swak posisie wat betreklik maklik deur 'n vasberade vyand verower kon word, en die feit dat by daar gaan posneem het, toon aan dat die generaal of geen besondere oog vir goeie defensiewe stellings gehad het nie, of die Britse troepe eenvoudig nie in staat geag het om hom daaruit te verdryf nie.

Die geringskatting van sy vyand was ook die rede waarom by geen verbinding met die Vrystaatse kommando's regs van hom gesoek het alvorens die veiligheid van die Biggarsberge

---

⁸⁰ Vgl. Schiel se getuienis op pp. 198-199 hiervoor.

te verlaat nie. Wel het by owerste Trichardt versoek om in die rigting van Wasbank op te ruk om hom te help, dog toe die Kommandant-generaal hom meegedeel het dat dit nie sou kon geskied nie en dat hy 'n stelling moes uitsoek waar by “op eigen wieken kunt drijven”, het hy hom nie verder oor die feit bekommer dat daar nie ander kommando's in die omgewing was om hom te steun nie. Sy standpunt was dat hy die Engelse alleen kon verslaan en daarvoor nie die hulp van ander kommando's nodig gehad het nie.⁸¹

Maar selfs in die ongunstige posisies wat hy beset het, kon by die ramp wat homself en sy kommando getref het, afgeweer het as hy na die raad van sy kommandante geluister het. Hy was egter koppig en het hom aan hul advies nie gesteur nie. Nadat sy burgers gedurende die oggend van die 21ste kontak gemaak het met die vyandelike troepe wat na Elandslaagtestasie toe uitgetrek het en hulle teruggedryf het, moes

by nie sommer aangeneem het dat die vyand verslaan was en gevlug het, soos by gedoen het nie. Hy moes ag geslaan het op Schiel se waarskuwing dat hulle slegs versterkings gaan haal het; en in die lig van die waarskuwing moes by sy burgers tot waaksaamheid aange-maan en homself deeglik op die slag van die middag voorberei het. Hy moes die troepe die oggend deur 'n sterk burgermag laat agtervolg het, wat die kontak met hulle moes behou en moes toegesien het dat hulle nie, sonder heftige teenstand, te Modderspruit versterkings afwag, en daarna hul mars na die Boerestelling onge-stoord hervat nie. Ook moes hy gesorg het dat die rant wat wes, suidwes en suid voor sy hoofstelling uitgestrek het, sterk beset was, sodat hy die vyand kon verhinder om dit as dekking vir die ontplooiing van hul troepe te gebruik met die oog op die aanslag op sy hoofstelling. Sy versuim in die verband kon hy kort voor die slag miskien nog goed gemaak het as hy toegegee het aan die dringende versoek van kmdt. Ben Viljoen — van wie daar 'n veldkornetskap, onder die bevel van vk. Pienaar, op die rant was

---

⁸¹ Vgl. Sien hoofstuk 7, paragraaf 4 en voorafgaande hiervoor.

— om 'n kanon daarheen te stuur, ten einde die troepe wat naby Modderspruit in digte massas byeen was, besig om hulle vir die aanval gereed te maak, met kanonvuur uiteen te dryf. Deur sy weiering om aan Viljoen se versoek gehoor te gee, het die vyand die geleentheid gekry om hulle ongehinderd vir die aanval voor te berei, en hul magte, onder dekking van die rant, rustig te laat ontplooi.

Anders as genl. Kock, het die Britse bevelvoerder, genl.-maj. French, versigtig te werk gegaan en die aanval nie onderneem voordat hy redelik seker was dat hy sukses sou behaal nie. Met sy ekspedisie na Elandslaagte die oggend van die 21ste het hy heelwat inligting ingewin wat hom in die verband goed te pas gekom het. Nie alleen het hy uit berigte van die paar krygsgevangenes, wat hy op die stasie ontset het, kon vasstel dat die Boeremag nie sterk was nie, maar ook het hy daarin geslaag om die ligging van die Boerestelling te bepaal en die omliggende terrein persoonlik te besigtig. Op grond daarvan kon hy sy voorgenome aanval toe behoorlik beplan.

Daarby het hy gesorg dat hy van meet af voldoende artillerie, kavallerie en infanterie voorsien word om sukses vir sy poging te verseker. Hy het die Boere nie onderskat nie maar daarmee rekening gehou dat hulle vegsmanne van die beste kaliber was, en dat 'n groot oormag nodig sou wees om hulle te verslaan. Voorts het hy die terreinkennis wat hy deur persoonlike waarneming opgedoen het, deeglik benut. In die eerste plek het hy gesorg dat sy infanterie en artillerie die Boerestelling onder die beste dekking wat daar op die terrein beskikbaar was, nader, en daardeur verseker dat sy verliese tydens die aanval so laag as moontlik gehou word. Tweedens het hy met sy kavallerie tot in die rug van die vyandelike hoofposisie deurgedring, met die doel om die Boere die terugtog te probeer afsny, en hul hoofmag of in die pan te hak, of so 'n groot verlies af te bring.

Sy sukses moet dus hoofsaaklik aan drie oorsake gewyt word, nl. (a) die groot oormag waaroor hy beskik het, (b) sy goeie beplanning van die

aanval, en (c) genl. Kock se onverskillige houding ten aansien van die opmars van die troepemag — insonderheid sy versuim om die rant waaragter die troepe vir die opmars ontplooi het, doeltreffend te laat beset en hulle daarvandaan af, voor hul ontplooiing, onder kanonvuur te laat neem.

Die skending van die reëls van beskaafde oorlogvoering deur sy kavallerie tydens die slag, het o.i. nie in die Britse bevelvoerder se bedoeling gelê nie. Dit moet daaraan gewyt word dat die troepe, in hul opgewonde stemming en ywer om die maksimum verlies aan hul vyand toe te bring, hulleself te buite gegaan het. Dit is klaarblyklik nie deur genl. French voorsien nie en behoort dus nie op sy rekening geplaas te word nie.

Ook was die hysing van 'n wit vlag by die Boere se laer, kort voor die einde van die geveg, nie die werk van die Boerebevelvoerders nie maar van individue. Die felt dat dr. Coster die vlag omlaag geruk en die geveg hervat het nadat die Engelse die staak vuur sein geblaas het, het

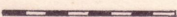
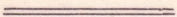
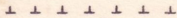

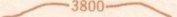

egter 'n slegte indruk op die vyand gemaak, al was dit ook nie die bedoeling van die aanvoerders van die Boere om misbruik van die wit vlag te maak nie. Die vraag kan dan ook gestel word of hierdie daad nie die toorn van die Britse troepe verwek het en daarvoor verantwoordelik was dat hulle, tydens die Boere se terugtog en na die Britse verowering van die slagveld, hulle op die onridderlike wyse gedra het wat hierbo beskryf is nie.⁸²

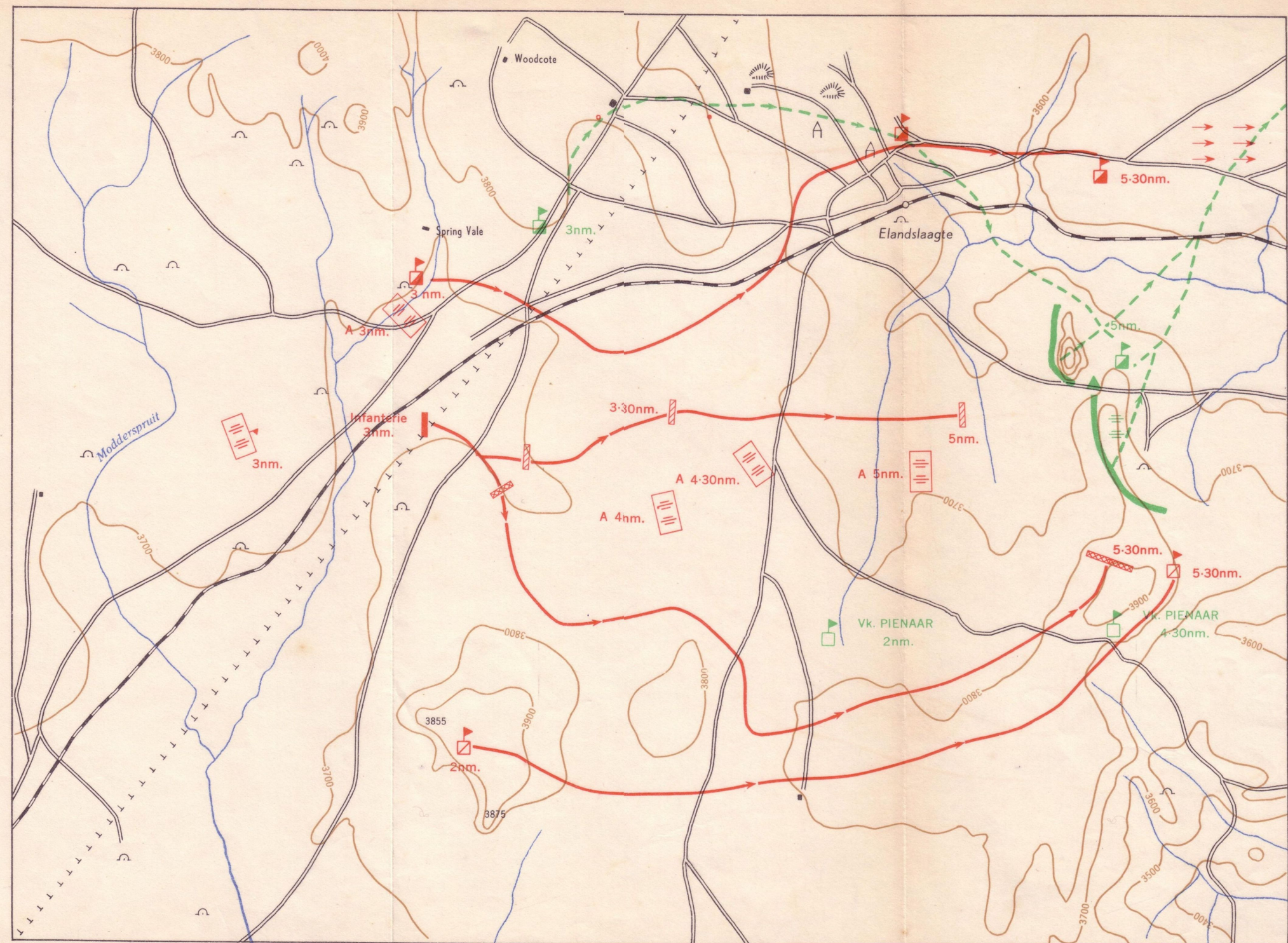
⁸² Sien verder oor die slag Bylaag A hieragter.

DIE SLAG VAN ELANDSLAAGTE (21 OKT. 1899)

- Spoorweë
- Paaie
- Telegraafdrade
- Mynhope
- Mynhuise
- Riviere
- Kontoere
- 1st Devonshire regiment
- Manchesters en Gordon, Highlanders
- Kavallerieafdeling Dragoon Guards en 5th. Lancers op Britse linkerflank
- Kavallerieafdeling Imperial Light Horse en 5th Lancers op Britse regterflank
- Britse artillerie
- Natal Mounted Rifles en Natal Field Artillery
- Boerekamp
- Verdedigingslinie van genl. Kock
- Kmdt. Schiel se afdeling
- Vk. Pienaar se afdeling
- Boerekanonne

Skaal: 1½ duim = 1 myl

HOOFSTUK 11

DIE VAL VAN DUNDEE

1. BRITSE BEWEGINGS TE DUNDEE, 21 OKT. 1899

Die vernaamste betekenis van die Britse oorwinning te Elandslaagte was dat daardeur die pad tussen Dundee en Ladysmith weer oop was. Dit was veral van belang vir die waarnemende bevelvoerder van die Britse garnisoen in Dundee, genl.-maj. J. H. Yule. Dit het gedurende die nag van 20 Okt. 1899 tot hom begin deurdring dat, ofskoon hy daarin geslaag het om Lucas Meyer se aanval van die 20ste terug te slaan, hy daarmee die slaankrag van sy eie leërmag so verswak het dat hy hom nie veel langer in Dundee sou kon handhaaf nie. In sy reuse poging om die aanval van Meyer se kommando af te weer - so verklaar die *Times History of the War in South Africa* tereg - het die “Dundee column” homself uitgeput. As ’n “fighting force” was dit “severely crippled”.¹ Nie alleen is die troepemag met

Genl. J. H. Yule

---

¹ *Times History*, II, p. 198.

minstens 500 man, w.o. 43 offisiere, verswak nie, maar sowat die helfte van die ammunisie waaroor hy beskik het, was weggeskiet, sodat Yule nog dieselfde nag baie dringend aan die hoofkwartier in Ladysmith gesein het om soveel kleingeweer ammunisie as wat moontlik was, asook vyftienhonderd skote vir sy vyftienponder kanonne, sonder verwyl aan hom te stuur.²

Aan terugval op Ladysmith het Yule by die aanbreek van die dag op 21 Okt. 1899 ewenwel nog nie gedink nie. Hy was, intendeel, toe nog vasberade om die Dundee posisie te probeer handhaaf, en het die nodige maatreëls met die oog daarop getref. Aangesien hy, ten gevolge van die verliese op die 20ste gely, feitlik sonder 'n staf

---

² Sien K.G. 354 (vi), Engelse oorlogs papiere gevonde te Dundee, Telegramme van Ordnance, Glencoe, aan Ordnance, Ladysmith, d.d. 20 Okt. 1899. Vir die bewering (sien Nierstrasz, II band 2, p. 556, asook *Times History*, II, p. 198) dat Yule gedurende die nag by genl. White te Ladysmith aansoek gedoen het om versterkings en om 1.30 vm. die antwoord ontvang het dat versterkings nie gestuur kon word nie, kon geen bevestiging verkry word nie.

was, het hy in die eerste plek vir hom 'n nuwe staf in die lewe geroep. Dit was saamgestel uit maj. A. J. Murray (Royal Inniskilling Fusiliers) as assistent adjudant-generaal (A.A.G.), luit. G. E. R. Kenrick (Queens Regiment) as waarnemende adjunk-assistent adjudant-generaal (acting D.A.A.G.), kapt. C. K. Burnett (18th Hussars) as brigade-majoor van die 8ste infanterie-brigade, en luit. F. D. Murray (Black Watch) as aide-de-camp (A.D.C.).³

Vervolgens het hy besluit om sy laer na veiliger terrein te verskuif, want in die middel van die dal van Dundee, waar dit gestaan het, kon die Boere dit vanaf enigeen van die omliggende heuwels en berge onder kanonvuur neem. Wel was Talanaheuwel - wat hy gedurende die nag na die slag deur die Town Guard van Dundee laat beset het⁴ - nie meer in besit van die vyand nie; maar volgens berigte van sy verkenners was daar baie sterk vyandelike magte aan die noorde- en

---

³ Britse amptelike History of the War in South Africa, I, p. 142.

⁴ *Times History*, II, p. 198.

noordwestekant van die dorp in aantog, terwyl ook gevrees is dat die Boere die kamp vanaf die berg Impati onder die bomme sou steek.⁵

Die nuwe terrein wat hy vir die kamp uitgekies het, het onder die helling van een van die noordelike uitlopers van die berg Indumeni gelê, sowat 'n myl ten suide van sy ou kampplek en omstreeks driekwart myl suid van die Glencoe-Dundee spoorweglyn, 'n goeie 7,000 tree van die kruin van die Impati verwyderd. Dit was dus, volgens Yule se berekening altans, buite trefafstand van enige artillerie wat die Boere op die Impati kon hê. Op hierdie terrein moes, volgens bevel wat hy aan sy verskillende bevelvoerende offisiere uitgereik het nadat hy hulle die middag byeengeroep het om die terrein aan hulle te wys, die troepe teen 2.30 nm. aantree. Die gewondes wat nou net 'n blok aan sy been was, moes egter in die ou kamp agterbly, waar die troepe nog die oggend om 5 vm.

---

⁵ Journal of the Principal Events connected with South Africa, Part I, p. 24, 21 Okt. 1899; Britse amptelike History of the War in South Africa, I, p. 142.

aangetree het vir die gewone oggend parade. Met die oog op die verwagte bombardement vanaf Impati en die voorgenome verskuiwing van die laer, was alle tente - behalwe die hospitaal tente - toe reeds afgeslaan en klaar verpak vir die trek, met die troepe se uitrustings daarin toegedraai.⁶

Die trek na die nuwe terrein is begunstig deur aanhoudende reën in die dal van Dundee en swaar miswolke op die berg Impati, wat die uit-sig vir die Boere so versper het dat hulle die beweging van die troepe nie kon belemmer nie. Teen 3 nm. was Yule se hele leërmag dan ook op die nuwe terrein in posisie: die Royal Irish Fusiliers links, langs hulle die Royal Dublin Fusiliers, dan die Leicestershire Regiment en ten slotte, aan die regterkant, die King's Royal Rifles. Die artillerie en die ruitery wat reeds onmiddellik vertrek het na ontvangs van Yule se bevel om te verskuif, was met die aankoms van die infanterie regimente reeds op hul aangewese plekke, en die troepe het dus sonder versuim

---

⁶ Britse amptelike History of the War in South Africa, I, pp. 142-143.

begin met die maak van loopgrawe en die ander verskansings wat noodsaaklik voltooi moes word voordat hulle hul bagasie en tente, wat nog op die ou laerplek gelê het, kon gaan haal.⁷

2. BOEREBEWEGINGS EN GEVEGSBEDRYWIGHEDE TE DUNDEE, 21.10.99

Intussen het die Boere in die omgewing voorbereidsels getref vir 'n nuwe aanval op die Britse garnisoen. Op die kruin van die Impatiberg was genl. D. J. E. Erasmus met die kommando Pretoria en twee kanonne, waaronder een Krupp-houwitser van 120 mm., terwyl owerste S. P. E. Trichardt 'n westelike uitloper van die berg, by die Boere bekend as die rant van Dundee bokant Marshall se plaas, met die kommando Ermelo en sewe veldstukke beset het. Dit het bestaan uit 'n viertal Creusot-kanonne van 75mm., twee Krupps van 75mm., en een Pompom

van 37 mm., asook 'n gewone handmaxim.⁸ Ten suidweste van hierdie kommando's, in die omgewing van Glencoe-stasie, het kmdt. J. D. Weilbach met die kommando Heidelberg posgeneem en die spoorwegverbinding met Dundee opgebreek,⁹ terwyl ook genl. Lucas Meyer se kommando Buffelsrivier die middag van die 21ste weer oorgesteek het om Dundee nogmaals te gaan aandurf.¹⁰

Die Boere was geesdriftig om die Britse garnisoen weer aan te pak, maar die aanhoudende reën en mis het dit onmoontlik gemaak om 'n aanval te

---

⁷ *Ibid.*, p. 143; *Times History*, II, p. 198; *Cape Argus*, Verslag van Special Correspondent, d.d. 26 Okt. 1899.

---

⁸ Leyds 709, pp. 176 en 181, *Telegramme*, d.d. 21 Okt. 1899, van Kmdt.-genl., Dannhauser, aan genl. Meyer, en van Telegrafis, Dannhauser, aan H.T.D., Pretoria; K.G. 333, p. 306, Vk. Pretorius, Hattingspruit, aan Kmdt.-genl., Dannhauser, d.d. 21 Okt. 1899; N. Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, p. 64; *Geschiedenis, Werken en Streven van S. P. E. Trichard*, p. 183.

⁹ Vgl. K.G. 346, p. 298, Kmdt.-genl. aan Erasmus, Trichardt en offisiere, d.d. 21 Okt. 1899, en K.G. 333, p. 310, Malan aan Kmdt.-genl., d.d. 21 Okt. 1899.

¹⁰ K.G. 333, p. 356, Landdros, Vryheid, aan Kmdt.-genl., Hooflaer, d.d. 22 Okt. 1899.

waag. Hulle was egter vasberade om geen kans om die vyand afbreuk te doen onbenut te laat verbygaan nie, en toe teen 1 nm, hulle 'n eskadron van die 18th Hussars ontdek wat naby die pad na Dannhauser op verkenning was, het hulle dadelik 'n fris kanon- en geweervuur op hulle geopen, en hulle spoedig op die vlug gedryf.¹¹ Ander Britse patrollies het egter, begunstig deur die weer, ongemerk voortgegaan met hul verkenningwerk in die omgewing van die Impati, en teen 3.30 nm. aan Yule berig gebring dat die Boere besig was om kanonne op die Impati op te stel. Dit het die Engelse bevelvoerder so ontstel dat hy dadelik aan die Britse hoofkwartier in Ladysmith gesein het om versterkings aan hom te stuur, aangesien hy bevrees was dat hy van twee kante af aangeval sou word.¹²

---

¹¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 143; vgl. Leyds 709, p. 181, berig van Telegrafis, Dannhauser.

¹² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 143.

Die telegram was skaars versend toe die weer begin opklaar en die Boerekanonniërs op die Impati die Engelse op die vlakte onder vuur neem - nie alleen die troepe wat op die nuwe kampeerterrein besig was met die maak van slote nie, maar ook die ou verlate kamp waar, sonder dat die Boere dit wis, nog net die gewondes was, en die Engelse ruitery wat teen die hange van die Indumeni posgeneem het.¹³

Vir genl. Yule en sy troepe, wat nooit gedink het dat die Boereveldstukke 7,000 tree ver kan skiet nie, was hierdie kanonnade en die ontdekking dat die Boereartilleriste selfs op die afstand in staat was om suiwer te skiet en hul bomme te plant net waar hulle verkies het, 'n volslae verrassing. Aanvanklik het hulle dit met hul eie batterye probeer beantwoord, dog die poging is spoedig

---

¹³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 143; *Times History*, II, pp. 198-199; Nierstrasz, II band 2, p. 557; *Cape Argus*, Verslag van Special Correspondent, d.d. 26 Okt. 1899; T. J. Greenwood, *Fighting the Boers*, pp. 86-87; Leyds 709, p. 181, Verslag van Telegrafis, Dannhauser, d.d. 21 Okt. 1899.

gestaak aangesien die Britse Armstrongs nie in staat was om so ver te skiet nie.

Die bombardement, wat sowat 'n uur geduur het voordat die reën dit weer beëindig het, het nie veel skade aangerig nie en slegs een offisier (luit. W. M. J. Hannah) en 'n kanonnier is gedood, drie artilleriste gewond en 'n aantal perde gedood en gewond. Dit het egter aan genl. Yule die ondoeltreffendheid van sy nuwe posisie, asook sy magteloosheid om met die leër waaroor hy beskik het iets teen die Boere op die Impati te vermag, duidelik geopenbaar. Daarby is die hoop wat hy gekoester het om versterkings te ontvang, teen 5 nm. wreed vernietig deur 'n telegram van genl. White se hoofstafoffisier in Ladysmith, wat hom, in antwoord op sy reeds genoemde aansoek om versterkings, meegedeel het dat White met die troepemag van Ladysmith besig was om op Elandslaagte te veg, en dat daar min hoop was dat hy aan Yule se versoek

sou kon voldoen. Dit sou egter by sy terugkeer aan hom oorgedra word.¹⁴

In Dundee self en onder die gewondes in die verlate troepekamp het die bombardement konsternasie verwek. Talle van die ligter gewondes het hul tente in die hospitaal kamp verlaat en dorp toe gevlug om daar 'n veiliger skuilplek te gaan soek, terwyl die dorps bewoners - onder wie ook die lede van die Town Guard - die oop veld ingevlug het om by die transportwaens van die troepe, wat naby die Indumeni, buite trefafstand van die Boere, gestaan het, asook elders in die veld, 'n veilige nag verblyf te probeer vind. Nog die ongure nat weer, nog die bittere koue, kon hulle in hul wonings in die dorp hou.¹⁵

---

¹⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 143-144; Greenwood, *Fighting the Boers*, pp. 86-88; *Cape Argus*, verslag van Special Correspondent, d.d. 26 Okt. 1899.

¹⁵ *Times History*, II, pp. 198-199; *Cape Argus*, verslag van Special Correspondent, d.d. 26 Okt. 1899; Greenwood, p. 87.

Yule, wat intussen ook telegrafies berig ontvang het dat hy tot generaal-majoor bevorder is,¹⁶ was radeloos. Dit was vir hom duidelik dat hy hom sonder versterkings nie meer lank in die dal van Dundee sou kon handhaaf nie; en terugtrek na Ladysmith wou hy op hierdie stadium nog nie, blykbaar omdat hy nog steeds gehoop het dat die Britse opperbevelhebber in Ladysmith tog nog sou reël om die nodige versterking aan hom te stuur.¹⁷ Die troepe kon egter nie binne bereik van die Boere se swaargeskut bly, wat hulle magteloos was om te beantwoord nie, en gedurende die laat namiddag en aand het Yule, vergesels van een van sy stafoffisiere, dus weer eens in die veld in die reën gaan ronddwaal om 'n veilige laerplek vir die troepe te soek. Na 'n soektog van ure het hy uiteindelik 'n stelling ontdek wat na sy mening veilig was, nl. 'n heuwel sowat twee myl ten suide van waar hy sy troepemag sonder

beskutting in die bittere koue en reën agtergelaat het. Teen middernag het hy bevel gegee dat die hele leër, met alles wat hulle by hulle gehad het, teen 3 vm. die 22ste daarheen verplaas moes word, wat dan ook gebeur het. Teen 5 vm. was al sy troepe in die nuwe stelling, uitgeput na die ontberings van die vorige dag en die nag sonder beskutting in die koue en reën.¹⁸ Terselfdertyd het Yule - so verseker 'n persman ons altans - 'n bevel aan mnr. Ryley, "chairman of the local board", gestuur "that everyone was to leave the town within ten minutes". Dit het konsternasie onder die reeds paniekbevange burgerlike bevolking veroorsaak, wat nou in doodsangs die dorp uitgevlug het na twee naby geleë plase, waar hulle angsvallig verdere verwikkelings afgewag het.¹⁹

---

¹⁶ Britse amptelike History of the War in South Africa, I, p. 143.

¹⁷ *Ibid.*, pp. 143-144.

---

¹⁸ Britse amptelike History of the War in South Africa, I, p. 144; Times History, II, p. 198.

¹⁹ Sien oor die aangeleentheid en die lotgevalle van die vlugteling die *Cape Times* van 28 Okt. 1899.

3. BOEREKOMMANDO'S: BEDRYWIGHED EN PLANNE, 21-22 OKT. 1899

Hierdie bedrywighede en bewegings het nie aan die aandag ontsnap van kmdt.-genl. P. J. Joubert, wat vanaf 'n hoë rant, twee myl van Dannhauserstasie geleë, die Engelse bewegings deur sy verkyker dopgehou het nie. Teen 5 nm. het hy tot die oortuiging geraak dat hulle besig was om te vlug, natuurlik met die oogmerk om hulle by die Britse hoofmag in Ladysmith te voeg.²⁰

Hy was dadelik baie bekommerd oor die kommando van genl. J. H. M. Kock, van wie se neerlaag by Elandslaagte hy nog niks geweet of vermoed het nie. Immers, as hierdie kommando in die omgewing van Wasbankstasie naby die Biggarsberge stelling geneem het, soos hulle moes doen om die troepe in Ladysmith dop te hou, sou hulle reg in die pad van Yule se leërmag wees wat hulle, indien onvoorbereid, onverhoeds kon verras, oorval en vernietig. Hy het derhalwe

---

²⁰ Sien Leyds 709, p. 181, Berig, d.d. 21 Okt. 1899, van Telegrafis, Dannhauser.

dadelik, kort na 5 nm., aan vk. Pretorius te Hattingspruit opdrag gegee om tien van sy beste ruiters onverwyld na Wasbank te laat jaag om genl. Kock van Yule se aantog te verwittig, sodat hy hom vir 'n botsing gereed kon hou.²¹ Vervolgens het hy hoofkmdt. Marthinus Prinsloo, opperbevelhebber van die Vrystaatse krygsmag, telegrafies versoek om die vluggende Engelse voor te sny en genl. Kock naby Wasbank te hulp te kom, waar hy verwag het dat Yule se leërmag die volgende dag, op sy vroegste, sou aankom.²²

Prinsloo, wat nie oor veel krygsmansvernuf beskik het nie en die erns van die situasie nie begryp het nie, het geantwoord dat hy nie in telegrafiese verbinding met sy kommando's te Besterstasie was nie, en dat dit baie moeilik sou gaan om in die nag in die mistige weer 'n rapport-ganger vanaf sy hoofkwartier te Vanreenenspas na Besterstasie te stuur om die verlangde bevel

---

²¹ K.G. 346, p. 307, Kmdt.-genl. aan vk. Pretorius, d.d. 21 Okt. 1899.

²² Leyds 709, p. 187, Kmdt.-genl. aan hoofkmdt. Prinsloo, d.d. 21 Okt. 1899.

aan sy burgers oor te dra. Joubert moes dus liewers genl. Meyer en die Transvaalse kommando's rondom Dundee na Wasbank stuur, dan sou hy so maneuvreer dat hy die Engelse garnisoen in Ladysmith in 'n rigting weg van Wasbank af lok, sodat hulle nie hulp aan Yule sou kon verleen nie.²³ Die Transvaalse Kommandant-generaal moes eers uitvoerig verduidelik dat dit vir Meyer, na die uitputtende slag van Talana, onmoontlik was om meteens weer op te ruk, en dat die kommando's by Dundee, uitgeput na drie dae se aanhoudende bergklimmerij en vegterij, nie die berg posisies vinnig genoeg in die mis kon verlaat om die vluggende Engelse in te haal nie, voordat Prinsloo uiteindelik gehoor gegee het aan 'n tweede dringende versoek van die Kommandant-generaal om Yule se leer tog die pas te probeer afsny.²⁴ Hy het toe aan sy voorste kommando's te Besterstasie bevel gegee om met

---

²³ Leyds, 709, p. 193, Hoofkmdt. Prinsloo aan genl. Joubert, d.d. 21 Okt. 1899.

²⁴ Leyds 709, p. 195, Kmdt.-genl. aan Hoofkmdt. Prinsloo, d.d. 22 Okt. 1899.

1,500 man op te ruk.²⁵ Dit was toe egter reeds die 22ste - te laat om van enige nut vir genl. Kock te wees, wie se kommando reeds die vorige dag by Elandslaagte uiteengeslaan was. Die Kommandant-generaal het dit egter nie besef toe hy die bogenoemde telegramme aan die Vrystaatse hoofkommandant gestuur het nie. Van wat daar met genl. Kock se kommando gebeur het, het hy niks geweet voor die voormiddag van 22 Okt. 1899 nie, toe persone wat uit die slag van Elandslaagte ontkom het, o.a. kmdt. B. J. Viljoen van die kommando Johannesburg, by die voorste Transvaalse kommando's aangekom het met die verpletterende nuus van genl. Kock se volslae neerlaag.

Die nuus het die Kommandant-generaal - en trouens ook vir pres. Kruger en die Regering in Pretoria - baie ontstel. Die Transvaalse staatshoof, wat ook 'n krygsman van naam was en met gesag oor militêre aangeleenthede kon oordeel, het verwag dat die vyand, waar hulle die

---

²⁵ Leyds 709, p. 214, Hoofkmdt. Prinsloo aan genl. Joubert, d.d. 22 Okt. 1899.

kommando's van genl. Meyer en genl. Kock uitgeput of lamgeslaan gehad het, onverwyld en met verenigde kragte op die res van die Boeremag sou toesak wat nog nie uitgeput was nie, en by Dundee die beslissende slag sou lewer. Hy het dus by kmdt.-genl. Joubert daarop aangedring om dadelik al sy strydkragte, met inbegrip van die kommando's van genl. Meyer en genl. Schalk Burger, byeen te bring, ten einde te voorkom dat die Engelse weer met 'n oormag teen slegs 'n gedeelte van die Transvaalse strydmag te staan kom, en die ook verslaan. Voorts moes die Kommandant-generaal die burgers op groot skaal van ammunisie en voedsel voorsien, sodat hulle aan niks gebrek sou hê nie. Intussen sou die President in vertroue tot God bid om die Kommandant-generaal te lei en die burgers tot 'n skild te wees.²⁶ Ook het die President by pres. Steyn daarop aangedring om die Vrystaatse kommando's te beveel om hulle onmiddellik by die Transvaalse strydkragte te voeg, sodat die

---

²⁶ K.G. 333, p. 387, Staatspresident aan Kmdt.-genl., d.d. 22 Okt. 1899.

verskillende Boerekommando's aan mekaar hulp kon verleen, want daar moes voorkom word dat die een of ander Boere afdeling weer geïsoleer deur 'n vyandelike oormag oorval en 'n neerlaag toegebring word. "Ik heb gedacht", so het dit verwyttend geklink met betrekking tot die slag van Elandslaagte, "dat de aanwezigheid uwer burgers te Bester statie zou verhinderen dat de troepen ongehinderd kon uit trekken" uit Ladysmith om genl. Kock te gaan aanval by Elandslaagte.²⁷

In aansluiting hierby het A. D. W. Wolmarans, lid van die Transvaalse Uitvoerende Raad en een van die steunpilare van pres. Kruger, die Kommandant-generaal aangeraai om genl. Erasmus 'n entjie van Dundee af te laat terugtrek, totdat die kommando's van Meyer en Burger by hom kon aansluit. Op die wyse sou voorkom word dat hy intussen deur die verenigde Britse leërmag aangeval en afgesny word.²⁸

---

²⁷ Leyds 709, p. 220, President, Z.A.R., aan President, O.V.S., Bloemfontein, d.d. 22 Okt. 1899.

²⁸ K.G. 333, p. 394, Wolmarans aan Kmdt.-genl., d.d. 22 Okt. 1899.

Hierdie boodskappe het die Kommandant-generaal, wat baie swaarmoedig gestem was deur die berigte aangaande genl. Kock se volslae neerlaag by Elandslaagte, heeltemal pessimisties gemaak. Sy vroeëre korrekte oordeel oor genl. Yule se bewegings - nl. dat hy besig was om te probeer ontvlug om sodoende sy geknakte leer van volkome ondergang te red - het hy nou grondig gewysig. Sy nuwe standpunt was dat Yule se vlug uit Dundee net 'n slim Engelse set was om die Boere uit die berg posisies na die dal van Dundee en na die vlaktes te lok, waar hulle maklik deur 'n oormag Britse troepe verdelg kon word. Hy het nou geglo dat Yule nie werklik besig was om te vlug nie, maar net probeer het om die Boeremagte by Dundee te verskalk en hul aandag van sy ware oogmerk af te lei, nl. om in samewerking of vereniging met die garnisoen te Ladysmith, die Transvaalse kommando's by Dundee te verras en in een beslissende slag uit te delg.²⁹ Om dit te voorkom, het hy besluit om pres.

---

²⁹ Leyds 709, pp. 202, 206 en 207, Telegramme van Kmdt.-genl. aan genls. Prinsloo, Burger en Meyer, d.d. 22

Kruger se raad op te volg, en al die Transvaalse strydkragte in Natal en op die oostelike grens by Dundee saam te trek vir die verwagte beslissende slag.

Hy het dus dadelik aan genls. Meyer en Burger laat weet om, aangesien genl. Kock se kommando vernietig was en Erasmus en Trichardt derhalwe blootgestaan het aan 'n verenigde aanval van die troepe uit Dundee en uit Ladysmith, wat 'n oormag van tien teen een beteken het, onmiddellik en met die hoogste spoed op te ruk, en hulle op die berg van Dundee by Trichardt en Erasmus te voeg, sodat hulle so 'n aanval kon afslaan. Indien nodig moes genl. Burger - wat van die Swazi grens af moes kom - maar sy swaar waens agter laat sodat hy des te vinniger kon trek.³⁰

Vervolgens het hy hoofkmdt. Prinsloo, hoofaanvoerder van die Vrystaatse kommando's, versoek om dadelik met sy "gansche macht" op te ruk en die Engelse garnisoen te Ladysmith aan te val. Dit

---

Okt. 1899.

³⁰ Leyds 709, pp. 206-207, Telegramme van Kmdt.-genl., aan genls. Burger en Meyer, d.d. 22 Okt. 1899.

sou belet dat hulle na Dundee opruk en, verenig met Yule se krygsmag, op die Transvaalse hooflaer toeslaan en dit uitwis.³¹

Ten slotte het hy die hoofoffisiere van die Transvaalse leër rondom Dundee - genl. Erasmus en kmdte. Trichardt en Weilbach - tot die uiterste waaksaamheid gemaan. Hy het twee van die flinkste rapportgangers na hulle laat jaag met die boodskap dat hulle hulle nie moes laat verskalk deur en nie te gerus en vol vreugde moes wees oor die Engelse vlug uit Dundee nie, want

“De macht van Lady Smith en het kamp dat gij ander kant Glencoe gezien hebt, zal nu recht over de vlakte van af Glencoe naar Hattingstatie oprukken om u van deze kant aan te vallen en dan komen uw verjaagde Dundee troepen ook weer terug en zullen u zodoende tusschen twee vuren stellen.”

---

³¹ Leyds 709, p. 202, Kmdt.-genl. aan hoofkmdt. Prinsloo, d.d. 22 Okt. 1899.

Die Boere moes dus alle kommissariaat uit die dorp en kamp van Dundee af wegneem, sodat die verwagte Engelse leër daar niks aantref nie. Hulle moes volstrek nie in die dorp of kamp probeer stelling neem soos die Engelse hulle met die ryk voorrade in die kamp blykbaar probeer verlok het om te doen nie, maar waak dat hulle nie daar vasgekeer word en deur ongehoorsaamheid in dieselfde debakel as genl. Kock beland nie.³²

In 'n ander boodskap het by owerste Trichardt op die hart gedruk om kalm en vasberade dog daarby uiters versigtig te wees. Hy het Trichardt ernstig betig omdat by die kanonne die vorige dag in 'n lang konvooi laat opruk het, waarvan die agterste punt maklik deur die Engelse afgesny kon gewees het, en hom daarop gewys dat by nie nou met “kaffer bendes” te doen gehad het nie maar met 'n magtige, sluwe vyand, wat op die punt gestaan het om die groot

---

³² K.G. 346, p. 317, Kmdt.-genl. aan vk. Pretorius, d.d. 22 Okt. 1899; sien ook K.G. 346, p. 330, Kmdt.-genl. aan vk. Pretorius, d.d. 22 Okt. 1899.

slag te lewer waarvan dit sou afhang of die Afrikanervolk langer sou voortbestaan of volkome sou ondergaan. Trichardt moes genl. Meyer dus dadelik laat opsoek en laat nader kom, want as die troepe wat genl. Kock by Elandslaagte verslaan het, nie goed teengehou word nie, sou hulle die Boere se stellings by Dundee met baie kanonne aanval en dit probeer omtrek.³³

Ook het by sterk brandwag poste in die rigting van Ladysmith laat uitsit om die Engelse bewegings na te gaan en rapport daaroor te doen.³⁴ Die Transvaalse aanvoerders rondom Dundee - genl. Erasmus, owerste Trichardt en kmdt. Weilbach - het hulle blykbaar nie veel aan die instruksie gesteur om hulle op 'n groot Engelse aanval voor te berei nie. Hulle het klaar reëlins getref gehad om, in samewerking met genl. Meyer, aanvallend teen die vlugtende

troepe in die dal van Dundee op te tree, en was juis besig met die nodige voorbereidsels daarvoor. Terwyl owerste Trichardt voortgegaan het om sy kanonne - waaronder ook 'n Franse vestingkanon van 15.5 cm. kaliber, wat die vorige dag uit Pretoria aangekom het - op die berg Impati en die rant van Dundee in orde te bring met die oog op die aanval, het Erasmus en Weilbach in die omgewing van Glencoe en verder suidwaarts na die Biggarsberge se kant, toe stelling geneem.³⁵ Aan genl. Meyer het hulle kennis gegee om die volgende oggend by hulle aan te sluit, om te help met die aanval,³⁶ en daarna die Kommandant-generaal versoek om onmiddellik en met die hoogste spoed na hulle toe oor te kom, “daar het van groot belang is de

---

³³ K.G. 346, pp. 322 en 329, Kmdt.-genl. aan owerste Trichardt, d.d. 22 Okt. 1899.

³⁴ K.G. 346, p. 312. Kmdt.-genl. aan vk. Pretorius, d.d. 22 Okt. 1899.

---

³⁵ K.G. 333, pp. 395 en 396, Telegramme van owerste Trichardt en genl. Erasmus aan Kmdt.-genl., d.d. 22 Okt. 1899.

³⁶ K.G. 333, p. 396, Genl. Erasmus aan Kmdt.-genl., d.d. 22 Okt. 1899.

rechte posisie voor aanval in te nemen en wij nu raad en bijstand ten hoogste nodig hebben”.³⁷

4. GENL. YULE SE BEDRYWIGHED, 22 OKT. 1899

Terwyl die Boere besig was met hul voorbereidsels om die Engelse garnisoen in die dal van Dundee in die pan te hak, het daar twee rapportgangers van Helpmekaar af in Yule se kamp teen die Indumeni aangery gekom met ’n boodskap van die Natalse Eerste Minister, sir Albert Hime, waarvan die inhoud was dat

“The British force from Ladysmith completely defeated Boer force over a thousand strong at Elandslaagte, capturing guns, tents and equipment. Cavalry in full pursuit.”³⁸

Hierdie berig het Yule tot die gevolgtrekking laat kom dat die Boere besig was om vanaf Elandslaagte noordwaarts na Glencoe te vlug,

---

³⁷ Ibid.

³⁸ Aangehaal by Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 144.

hewig agtervolg deur die Britse troepe te Ladysmith, en dat hierdie troepe hom tot versterking kon dien. Dit het hom laat besluit om dadelik na Glencoe te gaan om die vlugtende Boere uit Elandslaagte voor te keer en in die pan te hak, en aansluiting met hul agtervolgers te bewerkstellig.³⁹

Aan die posmeester van Dundee, wat by hom in die laer was, het hy - blykbaar onmiddellik nadat hy hierdie besluit geneem het - opdrag gegee om na die poskantoor in Dundee te gaan, en vandaar aan genl. White in Ladysmith te sein dat die Boere hom omsingel het, dat hy versterkings uit Ladysmith nodig gehad het en verwag het dat hulle naby was, en dat “in fact, he was going to Glencoe junction to meet them”. Aan hierdie opdrag het die posmeester voldoen⁴⁰ onderwyl

---

³⁹ Vgl. *Ibid.*, p. 144, en *Times History*, II, p. 199.

⁴⁰ Sien verklaring van die posmeester in *Pen Pictures of the War*, p. 77. Hierdie is natuurlik nie die juiste bewoording waarin die telegram opgestel is nie. Wat die bewoording was, weet ons nie. Genl. White meld in een van sy telegramme dat hy die volgende boodskap “dated midnight 21st-22nd October” van genl. Yule ontvang het:

Yule, met sy berede troepe in die voorhoede, teen 10 vm. voort is na Glencoe, vergesel van kanonne.⁴¹

Behalwe 'n gewonde burger wat hy op die spoorweg op 'n trollie aangetref het en wat van Elandslaagte af gestoot is, het hy egter geen vlugteling teengekom nie,⁴² en ook nie Britse troepe uit Ladysmith by wie hy kon aansluit nie. Inteendeel, die koppies en rante in die omgewing van Glencoe was stewig deur Boere beset, wat uitgerus was en gretig om te veg, en 'n poging wat deur Yule aangewend is om hulle met die 67ste - en blykbaar ook die 69ste - battery uit hul

---

"I om marching on Glencoe. Have been obliged to evacuate Dundee, leaving stores and wounded" (Cd. 1791, *Royal Commission on the War in South Africa, Minutes of Evidence*, p. 155). Dit is egter klaarblyklik nie die telegram waarna die posmeester hier verwys nie.

⁴¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 145. Die *Times History* (II, p. 199), asook Nierstrasz (II band 2, p. 565) beweer dat hy om 9 vm. vertrek het.

⁴² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 145.

stellings te bombardeer, het aan die Engelse bevelvoerder meer nadeel as voordeel besorg. Nie alleen het hy deur die kanonnade 'n swaar Mauservuur uit die rante op sy troepe saamgetrek nie, maar vanaf berg Impati het die Boere met 'n bombardement teen sy stellings begin, o.a. uit die gevreesde Long Tom, waarteen hy niks kon vermag nie. Die 67ste battery wat die naaste aan die berg was en waarmee hy die vuur probeer beantwoord het, kon nl. nie tot daar skiet nie, sodat owerste Trichardt in staat was om sy projektile ongehinderd te plant net waar hy verkies het: tussen die Engelse kanonne en troepe, tussen Yule se konvooi waens, en orals in die verlate kamp rond, waar veral die Engelse in die hospitaal, wie se Rooi Kruisvlag nie sigbaar was nie, dit moes ontgeld.⁴³ Gelukkig vir die Engelse het 'n digte mis die bombardement beëindig en aan Yule die nodige dekking verleen om verder vorentoe deur te druk, nog steeds in die hoop om

---

⁴³ *Ibid.*, p. 145; *Times History*, II, p. 199; Nierstrasz, II band 2, p. 565; Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, p. 66; Leyds, 709, p. 216, Berig van Telegrafis, Dannhauser, d.d. 22 Okt. 1899.

verbinding te kry met die troepe wat hy van Elandslaagte af verwag het, besig om Boere vlugteling te agtervolg.⁴⁴

Die Boere in die rante het hom egter 'n baie warm ontvangs besorg. Nadat hulle 'n deel van sy voorhoede afgesny het, wat bestaan het uit troepe van die 18th Hussars, het hy dus die bevel gegee om terug te trek, en teen 1 nm. was sy hele mag terug in die nuwe laerplek onder die Indumeni, behalwe die genoemde afdeling van die 18th Hussars, wat egter daarin geslaag het om na Ladysmith te ontkom.⁴⁵

Vir genl. Yule, wat self geen gesonde man was nie en deur die spanning van die vorige paar dae baie uitgeput geraak het, was dit nou duidelik dat, as hy sy leer wou red, hy met so min verwyd as moontlik op Ladysmith moes terugval. Om 5.45 nm, het hy dan ook 'n telegram laat uitskryf

waarin hy genl. White van sy besluit verwittig.⁴⁶ Voor dit versend kon word, het hy egter - blykbaar deur bemiddeling van die posmeester van Dundee wat intussen teruggekeer het van die telegraafkantoor in Dundee, waar hy, volgens eie verklaring, vasgestel het "that no reliefs were being sent"⁴⁷ - om 6.30 run. 'n telegram van sir George White uit Ladysmith ontvang, waarvan die inhoud as volg was:

"I cannot reinforce you without sacrificing Ladysmith and the Colony behind. You must try and fall back on Ladysmith. I will do what I may to help you when nearer."⁴⁸

---

⁴⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 146; Volgens die *Times History* (II, p. 200) en Nierstrasz (II band 2, p. 565) was Yule nie ten gunste van 'n terugtog nie maar wou hy dat die troepemag hulle op Talanaheuwel ingrawe, en het hy ook instruksies uitgereik gehad om Talana om 9 nm. te beset. Sy senior offisiere sou hom egter oorrede het om die plan te laat vaar en na Ladysmith terug te trek.

⁴⁷ Pen Pictures of the War, p. 77.

⁴⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 146.

---

⁴⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 145.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 145; *Times History*, II, p. 199.

Dit het alle twyfel wat daar nog by Yule kon bestaan het aangaande die korrektheid van sy beslissing, uit die weg geruim. Om 7 nm. het hy die posmeester opgedra om weer na Dundee te gaan om 'n telegram aan genl. White te versend waarin die ontvangs van sy boodskap erken word. Daarby het hy hom gelas om alle versende militêre boodskappe in die poskantoor te vernietig.⁴⁹ Daarna het hy onmiddellik die laaste voorbereidsels vir die terugtog getref, wat in doodse stilte moes plaasvind, sodat dit nie die aandag van die vyand kon trek nie.

Nadat dit donker geword het, het hy maj. Wickham van die Indiese kommissariaat met 33 waens, onder bewaking van twee kompanies van die Leicestershire Regiment, na die ou kamp toe gestuur om soveel lewensmiddele as wat maar enigsins moontlik was, te gaan oplaai met die oog op die proviandering van die troepe tydens die terugtog, en om 9 nm. sy troepemag laat

---

⁴⁹ Sien verklaring van posmeester in *Pen Pictures of the War*, p. 77, en Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 146.

aantree vir die mars, wat 'n halfuur later begin het. By Dundee - Yule moes naamlik by die dorp verbygaan om in die pad na Helpmekaar, waarmee hy wou trek, te kom - het die konvooiwaens by die leër aangesluit, dog niemand, behalwe kol. Dartnell van die Natalse Polisie, was as gids moes optree, en die senior offisiere van die leër, het geweet of vermoed dat die troepe besig was om na Ladysmith toe terug te trek nie. Yule het naamlik, met die oog op moontlike verraad, die diepste geheimhouding betrag. Instruksies wat vroeër die aand uitgereik en nie herroep is nie - dat die troepe na Talanaheuwel moes opruk om hulle daar in te grawe⁵⁰ - het by die gewone offisiere en troepe die indruk gewek dat hulle onderweg was na Talana; en, aangesien aan niemand van die burgerlike bevolking van Dundee enige aanduiding gegee is van sy plan om op Ladysmith terug te val nie, het hulle daar salig onbewus van gebly en die

---

⁵⁰ *Times History*, II, p. 200; Nierstrasz, II band 2, p. 565.

aand gaan slaap sonder die minste vermoede dat Yule besig was om hulle in die steek te laat.⁵¹

Ten einde seker te wees dat die Boere niks van die terugtog gewaar nie, het Yule verbied dat enige lig gemaak of selfs 'n vuurhoutjie getrek word; en om hulle verder te verskalk, het hy selfs kerse in die ou verlate kamp laat aansteek, wat die indruk moes wek dat die troepe daarheen teruggetrek het.⁵² Ook het hy, volgens Nierstrasz, aan die hoof van die ambulansdiens in die kamp instruksies gegee om diegene wat onder hom geressorteer het, die volgende dag orals in die kamp te laat rondbeweeg, sodat die Boere onder die indruk kon kom dat die kamp nie ontruim is nie.⁵³ Daarna het hy die telegraafdraad wat Dundee met Greytown verbind het, geknip, sodat nuus oor sy bewegings nie van daardie kant af kan

---

⁵¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 146-147; *Times History*, II, pp. 200-201; Nierstrasz II band 2, p. 565; *Pen Pictures of the War*, p. 78.

⁵² Cape Times, 28 Okt. 1899; *Pen Pictures of the War*, p. 78; Creswicke, *South Africa and the Transvaal War*, II, p. 32.

⁵³ Nierstrasz, II band 2, p. 565.

deurkom nie, en toe om 9.30 nm. die terugtog met die hoogs moontlike spoed begin. Al met die Helpmekaar pad langs het die troepe getrek, in doodse stilte, en toe die dag om 4.30 vm. in die ooste breek, was sy leërmag reeds 12 myl van Dundee af, by Blesboklaagte, onderweg na Beith, doodmoeg maar veilig.⁵⁴

5. DIE BOERE SE OPTREDE I.V.M. YULE SE TERUGTOG

Dat Yule se uitgeputte troepemag, wat deur die sterk Transvaalse magte rondom Dundee en tussen Dundee en die Buffelsrivier in die pan gehak kon en moes gewees het, daarin geslaag het om onopgemerk en ongehinderd uit Dundee na Ladysmith te ontsnap, is deur die Kommandant-generaal toegeskryf aan die aanhoudende mistige en reënigerige weer en ook “omdat (er) geen samenwerking was”. Hy het veral oor kmtd. Weilbach gekla wat, volgens hom, glad nie met genl. Erasmus wou saamwerk nie en hom so

---

⁵⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 147.

ongewild gemaak het dat selfs sy eie veldkornette, behalwe een, nie geneë was om met hom saam te werk nie. Dit was so erg, het hy beweer, dat as daar geen verandering kom nie, hy 'n herhaling van die Elandslaagte debakel gevrees het. Daarom het hy daarop aangedring dat die Regering Weilbach terugroep, sodat sy burgers die geleentheid kon kry om vir hulle tydelik 'n ander kommandant te kies. Aan Weilbach kon dan die handhawing van rus en orde in Johannesburg opgedra word. Daardeur sou kmdt. Schutte, wat met die taak belas was, vrygestel word om met sy 600 tot 700 polisie na die front te kom om Weilbach se plek in te neem.⁵⁵ Ook genl. Erasmus het herhaaldelik gekla dat Weilbach hom nie wou gehoorsaam nie, en dat hy glad nie op hom kon reken nie. “Zeg ik, dat hij oost moet gaan, dan gaat hij west en omgekeerd.”⁵⁶

Owerste Trichardt steun die sienswyse van die Kommandant-generaal dat Yule se ontsnapping

---

⁵⁵ Leyds 709, p. 287, Kommandant-generaal aan Staatsekretaris, d.d. 23 Okt. 1899.

⁵⁶ Hofmeyr Zes maanden bij de Commando's, p. 65.

te wyte was aan gebrek aan samewerking by die offisiere. Hy beweer dat hy alle moeite gedoen het by die verskillende offisiere om Yule se vluggende troepemag om te trek, sodat dit nie kon ontkom nie, dog tevergeefs; en in die verband verwys hy ook spesiaal na Weilbach se onwilligheid, wat so erg was dat hy by die Kommandant-generaal daarop aangedring het om die halsstarrige kommandant te verwyder.⁵⁷

Daar was egter nie net 'n gebrek aan samewerking nie. Wel was, volgens 'n rapport wat staatsprokureur J. C. Smuts op 23 Okt. 1899 vanuit Trichardt se artillerie kamp aan die Kommandant-generaal gerig het, “de verhouding tusschen den Asst. Generaal (Erasmus) en beide Overste Trichardt en Comdt. Weilbach ... een bron van dreigend gevaar niet alleen voor de veiligheid van dit commando, maar ook voor geheel Zuid Afrika, waarvan de hoogste belangen thans op spel zijn”; maar dit was nie al nie. “Alles,” so het hy verder berig, “komt mij

---

⁵⁷ Geschiedenis, Werken en Streven van S. P. E. Trichard, p. 185.

voor in een toestand van onbeschryfelyke wanorde te zijn”.

“Er is gebrek aan organisasie zoowel als aan krigsplannen en indien in dezen toestand geen dadelyke verbetering wordt aangebracht, loopen wij gevaar dat ook dit kommando, evenals die van Kock en Meyer, afzonderlyk zal verslagen worden of ten minste de operasie ervan zonder gevolg zullen zijn.”⁵⁸

Die verantwoordelikheid vir hierdie toestand, sowel as vir die gebrek aan samewerking, kan nie slegs op die skouers van kmdt. Weilbach of van genl. Erasmus of owerste Trichardt geplaas word nie. Immers, die Kommandant-generaal wat die opperbevelhebber was, moes toegesien het dat so ’n toestand nie ontwikkel nie. Hy moes die nodige leiding en instruksies aan die genoemde offisiere gegee het oor hoe hulle moes saamwerk, en wat hulle moes doen om die Britse troepe in die dal van Dundee onskadelik

te maak. Hy het nie alleen oor die bevoegdheid beskik om dit te doen nie maar het, vanweë sy posisie en ryper ervaring, die vertroue van sowel die burgers as die offisiere geniet, wat inderdaad na sy leiding uitgesien het. Dit blyk uit die reeds aangehaalde versoek wat genl. Erasmus op 22 Okt. 1899 tot hom gerig het, nl. om “onmiddellyk nog zoo spoedig moegelyk hierheen over te komen”, “daar het van groot belang is de rechte posisie voor aanval in te nemen en wij nu raad en bijstand ten hoogste noodig hebben”.⁵⁹ Uit die Kommandant-generaal se antwoord hierop, dat hy na Hattingspruit, ’n paar myl ten noorde van Dundee, sou kom, dog nie verder sou kon gaan nie, en dat Erasmus en, indien moontlik, ook owerste Trichardt, hom daar moes ontmoet om sake te bespreek,⁶⁰ blyk duidelik dat hy nie hul kommando’s of kampe besoek het om hom van toestande aldaar te vergewis nie. Ook het hy nie die terrein ten suide

---

⁵⁸ Hierdie brief berus in K.G. 344 (i).

---

⁵⁹ K.G. 333, p. 396, Genl. Erasmus aan Kmdt.-genl., d.d. 22 Okt. 1899.

⁶⁰ K.G. 346, p. 326, Kmdt.-genl. aan vk. Pretorius, d.d. 22 Okt. 1899.

en suidooste van Dundee persoonlik geïnspekteer en toegesien dat dit doeltreffend beset word om te verhinder dat die troepe na Ladysmith ontsnap nie. Hy het dus versuim om te doen wat ook staatsprokureur Smuts, en “bijna alle verstandige mannen” wat met Smuts oor die toestand gepraat het, volstrek noodsaaklik geag het vir die suksesvolle voortsetting van die stryd. Dit was dat hy hom persoonlik in die hooflaer vestig, “ten einde alle zaken op beter voet te plaatsen en de toekomstige operaties te regelen in overleg met uwe krijgsoffisiërs”⁶¹ Alleen deur die Kommandant-generaal se persoonlike teenwoordigheid en sy “groote ervaring, beleid en invloed”, so het Smuts en “bijna alle verstandige mannen” geoordeel, sou die “voortteekenen van algemeene ontevredenheid en demoralisasie” wat daar geheers het, verdwyn, die dreigende gevare afgewend word en die krygsoperasies reg verloop.⁶²

---

⁶¹ K.G. 344 (i), Brief, d.d. 23 Okt. 1899, van J. C. Smuts aan Kmdt.-genl.

⁶² Ibid.

Genls. Lucas Meyer, Louis Botha en D. Erasmus te velde

Die Kommandant-generaal moet dus mede verantwoordelik gehou word - ja, miskien selfs die grootste blaam dra - vir die feit dat Yule met sy hele leër nie gevange geneem is nie. In plaas van leiding aan sy ondergeskikte offisiere te gee oor hoe hulle teen die gedemoraliseerde troepe moes optree en toe te sien dat die terrein ten suide van Dundee doeltreffend beset word om dit van Ladysmith af te sny, het hy, soos reeds aangetoon, sy ondergeskikte offisiere ingeprent dat daar 'n groot vyandelike leërmag uit Ladysmith in aantog was met die oogmerk om, in samewerking met genl. Yule, die Transvaalse kommando's by Dundee van twee kante af aan te val en te vernietig, en dat hulle daarom uiters versigtig moes wees.

Dit moet miskien juis aan hierdie houding van die Kommandant-generaal toegeskryf word dat die betrokke offisiere - genl. Erasmus, kmdt. Weilbach, owerste Trichardt en genl. Meyer - nagelaat het om Dundee op die 22ste aan die suidekant in te sluit en van Ladysmith af te sny. Immers, soos reeds vermeld, het hulle intussen

ooreengekom om Yule se troepemag in die dal van Dundee weer op 23 Okt. 1899 aan te val, en hulle daarop voorberei. 'n Boeremag aan die suidekant van Dundee sou egter blootgestel wees aan aanvalle van én Ladysmith en Dundee af, en dit sou dus hoogs onversigtig wees, en derhalwe in stryd met die Kommandant-generaal se wenke, om 'n kommando aldaar te stasioneer voordat dit nie volstrek duidelik was dat daar geen aanval van die kant van Ladysmith af sou plaasvind nie.

6. DIE INNAME VAN DUNDEE, 23 OKT. 1899

Eers die oggend van die 23ste, die dag bepaal vir die nuwe aanval, het die Boere, onbewus van Yule se ontsnapping gedurende die nag, Dundee aan die suidekant begin insluit. Toe dit lig word, was Erasmus se kommando in die rante by Glencoe, terwyl Weilbach met sy Heidelbergers ten ooste daarvan stelling geneem het, in die rigting van Indumenispruit en Dundee.⁶³ Genl.

---

⁶³ K.G. 333, p. 443, vk. Pretorius aan Kmdt.-genl., Dannhauser; d.d. 23 Okt. 1899; Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, p. 67; *Times History*, II, p. 208.

Meyer het in die veld ten ooste van Dundee gelê, nie ver van die pad af wat na Helpmekaar gegaan het nie. Hy het daar gewag op rapport van Erasmus dat hy moes opruk om, met die oog op die voorgenome aanval, die Engelse van daardie kant af aan te durf.⁶⁴ Owerste Trichardt was op die Impati by sy kanonne, gereed om die geveg te begin.

Aangesien die weer gedurende die oggend so betrokke was dat die dal van Dundee vanuit die onderskeie Boerestellings heeltemal onsigbaar was, kon gedurende die vroeë oggend geen aanval gedoen word nie. Later in die voormiddag het dit egter oopgetrek, en kon die ontruimde Britse kamp ander in die vlakte duidelik gesien word. Daar het dit so gekrioel van gewondes en hospitaal personeel dat dit by owerste Trichardt die indruk gewek het dat Yule se hele troepemag hulle weer daar bevind het.⁶⁵

---

⁶⁴ Leyds, 709, pp. 284 en 288, Telegramme van genl. Meyer aan Staatsekretaris en Kmdt.-genl. onderskeidelik.

⁶⁵ *Times History*, II, pp. 208-209.

Gretig om te veg na die lang ure van stille, het hy dadelik luit. de Jager, wat by een van die kanonne by hom was, gelas om te vuur, en 'n oomblik later het hy sy bom tussen die Engelse tente geplant gehad, tot groot ontsteltenis van die Britse mediese hoofbeampte in die kamp, maj. J. F. Donegan.⁶⁶ Laasgenoemde het onverwyld 'n groot wit vlag op die kamp gehys en kapt. A. E. Milner, vergesel van 'n ordonnans, onder beskerming van 'n wit vlag na die Boerelinies gestuur met die volgende briefie aan die Boere bevelhebber:

“We surrender the hospital and ask for your protection. As we are likely to run short of dressing if we remain here, we ask you to facilitate the removal of our wounded by ambulance train. We are not an armed-corps, but have the arms of patients who were wounded in the field. We wish to carry out the

---

⁶⁶ K.G, 333, p. 435, owerste Trichardt aan Kmdt.-genl., dd. 23 Okt. 1899; Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, pp.67-88; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 147-148.

conditions of the Convention, and do not wish to give up these arms unless compelled to do so.”⁶⁷

Genl. Erasmus, aan wie die nota oorhandig is, se antwoord was dat indien die Engelse die wapens in hul besit neerlê, hy die ander sake wat geopper is, sou bespreek.⁶⁸

Owerste Trichardt, by wie genl. Erasmus hom op die stadium bevind het, het nie versuim om die Kommandant-generaal onmiddellik per helio mee te deel dat hy 'n bom op die kamp afgevuur het en dat daar toe 'n rapportganger onder 'n wit vlag aangekom het met wie Erasmus besig was om te onderhandel nie. Van Yule se troepemag self kon hy, aangesien hy natuurlik nie wis of hulle weggevlug het nie, slegs meedeel dat hulle uit die gesig was. Van die Kommandant-generaal wou hy nou weet hoe hy met die vestingkanon - Long

Tom - aldaar moes handel, aangesien daar geen vesting was om te bombardeer nie.⁶⁹

Die Kommandant-generaal se antwoord was saaklik. As daar geen vyand in Dundee was om te beskiet nie, moes hy die kanon onmiddellik na Glencoe of elders heen verplaas, waar dit wel van diens kon wees. Die burgers moes nie langer as wat nodig was daar vertoef nie, want “Indien wij langer wachten, maken wij onzen vijand sterk met ander troepen die zich bij hen zullen voegen”. By die verdere opmars moes hulle die kanon meeneem en plaas waar dit moet staan, “maar wij moeten oppassen dat wij niet zoo doen als het met Kock gegaan is”.⁷⁰

Ook aan genl. Erasmus het hy geheliografeer om te verneem waarop hy wag en waaroor hy eintlik met die Engelse onderhandel.

---

⁶⁷ Pen Pictures of the War by men at the front, p. 79.

⁶⁸ Ibid.

---

⁶⁹ K.G, 333, p. 435, Owerste Trichardt aan Kmdt.-genl., d.d. 23 Okt. 1899.

⁷⁰ K.G. 346, p. 341, Kmdt.-genl. aan owerste Trichardt, d.d. 23 Okt. 1899.

“Wij kunnen toch niet altijd op den berg blijven. Als wij er nu niet afkomen, zal het kunnen gebeuren dat wij er afgehaald worden.”⁷¹

Vervolgens het hy hom gelas om, as Dundee ontruim was, ten strengste te belet dat enige van die kommando's of burgers die dorp binnegaan, behalwe diegene wat deur Erasmus ingestuur sou word om voedsel of ammunisie te gaan haal. Sodanige pligte moes ook slegs opgedra word aan offisiere en burgers van wie Erasmus oortuig was dat hulle hul nie aan rowery en plundery sou skuldig maak nie.⁷²

Aan hierdie laaste bevel het Erasmus egter nie gevolg gegee nie, skynbaar omdat dit hom te laat bereik het. Nadat hy sy onderhandelings met maj. Donegan voltooi het, het hy 'n patrollie van 10 man, waaronder Deneys, seun van staatsekretaris F. W. Reitz, die dal van Dundee ingestuur om seker te maak dat die Engelse werklik gevlug het.

---

⁷¹ K.G. 346, p. 342, Kmdt.-genl. aan genl Erasmus, d.d. 23 Okt. 1899.

⁷² Ibid.

Onderweg het hulle op sowat ses lede van 'n Engelse seinparty afgekom wat die vorige dag in die reën en mis verdwaal het, en nou besig was om teen die hoogte uit te vlug. Op die patrollie se geroep dat hulle moes halt, het die Engelse geen ag geslaan nie, en eers nadat die tiental burgers met hul Mausers op hulle losgebrand en een gedood en 'n ander swaar gewond het, het hulle hulle oorgegee.⁷³

Die patrollie is daarop voort na die dorp, spoedig gevolg deur die hele kommando, wat, noudat die gevaar verby was, hulle aan geen dissipline meer gesteur het nie. Uitgelate en met 'n geskreeu en geraas het hulle op die dorp toegesak om te buit. Tevergeefs het hul offisiere hulle probeer keer. Die uitgelate burgers het hulle nie laat stuit nie maar die winkels en woonhuise, waarvan die eenaars of bewoners nie tuis was nie, na hartelus geplunder, en baie skade aangerig voordat die kommandante en veldkornette uiteindelik daarin

---

⁷³ D. Reitz, *Commando*, pp. 31-32.

geslaag het om die orde weer enigermate te herstel.”⁷⁴

Volgens Deneys Reitz het die buitery nie voortgespruit uit ’n sug om die eie besit te vermeerder nie, aangesien die burgers wis dat hulle nie veel van die geroofde goed met hulle sou kon meevoer nie, maar was dit sommer ’n gier wat die mense beetgepak het. Dit was glo behaaglik om ander mense se goed te deursnuffel, so behaaglik dat dit nie maklik was om aan die versoeking weerstand te bied nie.⁷⁵ Ander weer, het geredeneer dat, aangesien die Engelse die oorlog begin het, hulle ook daarvoor moes betaal en dat die burgers dus geregtig was om te buit.⁷⁶

Die buitgees is nie lank toegelaat om te botvier nie. Nog dieselfde middag het genl. Erasmus, in

---

⁷⁴ Reitz, p. 32. Penning se verklaring (*De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 118) dat die Boere in “prachtige orde” die hoofstraat van Dundee binnegery en in “goede orde” na die raadshuis gery het, kan in die lig van Reitz se verklaring, en ander getuienis, nie aanvaar word nie.

⁷⁵ Reitz, *Commando*, p. 32.

⁷⁶ Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 122.

opvolging van die Kommandant-generaal se genoemde instruksies, die burgers uit die dorp laat verwyder en iemand aangestel om kos en voer af te gee aan persone wat van tyd tot tyd gestuur sou word om proviand vir die kommando’s te kom haal. Verder het hy ’n wag in die dorp geplaas, ander leiding van sekere Haarhoff, en hulle met die taak belas om te sorg dat die orde bewaar word, en dat geen herhaling van die onreëlmathede voorkom nie.⁷⁷ Geen verdere ongereeldhede het dan ook, sover vasgestel kon word, voorgekom nie, en daar is streng toegesien dat die burgers die dorp nie weer binnegaan nie.

Die besetting van Dundee was vir die gewonde Engelse, wat van die Boere niks geweet het nie en, onder invloed van die kwaadwillige propaganda wat daar in die Britse wêreld gemaak is, geglo het dat die Boere wilde mense was, verraderlik, onbeskaafd, woes en wreed, ’n bron van bittere kwelling. Hulle het gedink dat die Boere hulle sou vermoor, soos uit die volgende

---

⁷⁷ K.G. 333, p. 472, Genl. Erasmus aan Kmdt.-genl., d.d. 23 Okt. 1899; Reitz, *Commando*, p. 33.

voorval blyk: Een van die burgers het 'n aantal Britse gewondes in 'n skuur hoor kerm en daarheen gestap om ondersoek in te stel.

“May God have mercy an us, here they come!” het een van die gewondes wanhopig uitgeroep, “They will cut our throats!”

“Oh, no, we won’t,” het die Boer geantwoord, “We are Christians like yourselves, and you will be treated just as kindly as our own wounded!”

Vir die gewonde, 'n lid van een van die Ierse regimente, was dit 'n ontnugtering. “Good Lord, Mike,” het hy aan sy maat gesê, “The Boers speak better English than we do in Dublin.”⁷⁸

Die Boere het die Britse gewondes, onder wie genl. sir W. P. Symons, dan ook met soveel sorg en voorkomendheid behandel dat die hoof van die Britse veldhospitaal, maj. Donegan, hom op 26 Okt. 1899 genoop gevoel het om die volgende telegram aan die Staatsekretaris in Pretoria te stuur:

Genl. W. P. Symons

---

⁷⁸ Michael Davitt, *The Boer Fight for Freedom*, p. 125.

“Sir, I wish to convey to you the thanks of all British officers and men of my hospital for the extreme kindness shown them by officers and men of the Boer forces. Would you notify to the British authorities the death of General Sir William Penn Symons on 23rd, and also state that all wounded officers and men are doing splendidly, and that none of the officers are likely to die?”⁷⁹

Aan die versoek het die Regering voldoen, en nog dieselfde dag die hele telegram aan die Natalse Koloniale Sekretaris te Pietermaritzburg oorge-sein.⁸⁰ Die nuus in verband met die dood van genl. Symons was egter toe reeds by die Britse owerheid bekend. Dit is op 25 Okt. 1899 deur kmdt.-genl. Piet Joubert aan genl. sir George White oorgedra, toe laasgenoemde hom per telegram gevra het hoe dit met Symons gaan, en

---

⁷⁹ Leyds 672 (i), no. Ra 5981/99 by Ra 5627/99, Telegram van maj. Donegan, R.A.M.C. o/c 18 Field Hospital, aan Staatsekretaris, d.d. 26 Okt. 1899.

⁸⁰ SSa. 349, no. T. 721/99, Staatsekretaris aan Koloniale Sekretaris, Pietermaritzburg, d.d. 26 Okt. 1899.

hom versoek het om ook 'n boodskap van lady Symons aan die gewonde generaal oor te dra, waarvan die inhoud was dat “(I) am proudest woman in England. Terribly anxious longing for message. Live for my sake”.⁸¹ Joubert se telegram aan White, in antwoord hierop, was as volg:

“In antwoord op uw telegram van heden met betrekking tot generaal Symons, kan ik u met innige sympathie niet anders melden dan dat hy in den ongelukkige stryd is gewond en gisteren is overleden en begraven. Zijn leven ten offer gebracht was een veel beter politiek zaak waardig dan waarvoor hetzelfde is gegeven; en het moge den goeden God behagen spoedig een einde aan dezen ongelukkige strijd te maken, alleen veroorzaakt door de heerschzucht en hebzucht van onver-zadigbare, gewetenlooze speculateurs of kapitalisten die, met het in Transvaalschen grond getrokken goud verrijkt, misleide en zelfzuchtige tot dezen strijd aangezette heeren

---

⁸¹ Leyds, 709, p. 349, Sir George White, Ladysmith, aan genl. Joubert, d.d. 25 Okt. 1899.

die achter de skermes schieuten (skuilen?), het noodlot over gansche Zuid Afrika roepen waarin wij thans verkeer en waardoor zoo- veel kostbare lewens zooals dat van generaal Symons en anderen vroegtydig word afgesneden en afgestort. Hiermede betuig ik mijn medelyden met Lady Symons.”⁸²

In Dundee het alles bewys gelewer van die oorhaastige vlug van die Britse leer, van die verwarring wat daar sedert die slag van Talana in die Britse kamp en in die dorp geheers het, en van die vernietigende uitwerking van die Boere se aanvalle op die Britse kamp op 20 Okt. 1899 en daarna.

In die kamp was daar, onder beheer van die 18de en 26ste veldhospitale, 150 tot 200 gewondes, onder wie genl. sir W. P. Symons, asook ’n massa proviand, voldoende om ’n groot leërmag vir weke lank te onderhou. Ook was daar verskeie waens met ammunisie - waaronder ’n ruim

hoeveelheid dum-dum koeëls - en ’n aantal perde. Die vleis het nog in die potte, borde en opskepskottels gelê, en die tafels was volledig gedek. In die tente het pantoffels gereed voor die beddens gestaan, en was die koffers half ingepak. So oorhaastig was die vlug dat die Engelse nie eers hul militêre telegraaf instrument verwyder het nie. Ook is ’n menigte dokumente, waaronder etlike geheime stukke, sommige gemerk “in geen geval agter te laat nie”, in die kamp aangetref. Hieronder was daar spesiaal uitgevoerde oorlogs-kaarte van die twee Republieke, krygsplanne wat vanaf 1896 opgestel is vir die verowering van sowel die Transvaal as die Vrystaat, en bevele om Basoeto’s teen 50c per dag aan te werf om teen die Boere te veg. In die ontruimde wonings in Dundee het die inwoners wat gevlug het, hul besittings in dieselfde wanorde agtergelaat in hul haas om weg te kom. Borsels, klere, en wat dies meer sy, het orals op die beddens en vloere rondgestrooi gelê, omdat die vlugtelinge hulle nie die tyd gegun het om die goed op hul plekke terug te sit nie.

---

⁸² Leyds, 709, p. 374, Kmd2.-genl. aan genl. sir George White, d.d. 25 Okt. 1899.

Die treurigste om te aanskou, was egter die slagveld waar die geveg tussen genl. Meyer en die Britse troepe op 20 Okt. plaasgevind het. Die bome was kaal gestroop deur die koeëls en die klippe was bont van die koeël merke. Leë patroondoppe het by die duisende orals rond gelê. In een van die buitegeboue op Smith se plaas het die lyke gele van 39 gesneuwelde Engelse, onder wie twee kolonels, en tussen hulle het 'n hoenderhen met kuikens rond gestap terwyl 'n hondjie eenkant verslae lê en kyk het. 'n Totaal van 250 lyke van gesneuwelde soldate, vele waarvan reeds besig was om te ontbind, is op die slagveld aangetref en op bevel van die Boereoffisiere deur die Indiërs begrawe.⁸³

---

⁸³ Sien in verband met die toestande in Dundee: Leyds, 709, pp. 287 en 367, Telegramme van Kommandant-generaal aan Staatsekretaris, en van Roos aan Reuter, d.d. 23 en 25 Okt. 1899; *Volksstem*, 24 Okt. 1899; Nierstrasz, II band 2, p. 566; *Pen Pictures of the War*, pp. 81-82; Van Everdingen, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, Eerste Tijdvak, pp. 28-29; *Gedenkboek van den Oorlog in Zuid-Afrika* (Andriessen), pp. 122-123; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, pp. 118-120; Vallentin,

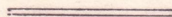

Die eerste oogmerk wat the Transvaalse leerleiding hom gestel het, naamlik om die gevaar uit te wis wat die aanwesigheid van 'n sterk troepemag in Dundee vir die veiligheid van die grense en vir die oprukkende kommando's van die Suid-Afrikaanse Republiek opgelewer het, is met die inname van Dundee deur die Transvaalse strydmagte verwesenlik. Daardeur het dit vir die Transvaalse kommando's moontlik geword om hul offensief suidwaarts voort te sit en hulle, in samewerking met die Vrystaatse kommando's, op Ladysmith toe te spits, waar die grootste Britse troepemag in Suid-Afrika hom bevind het.

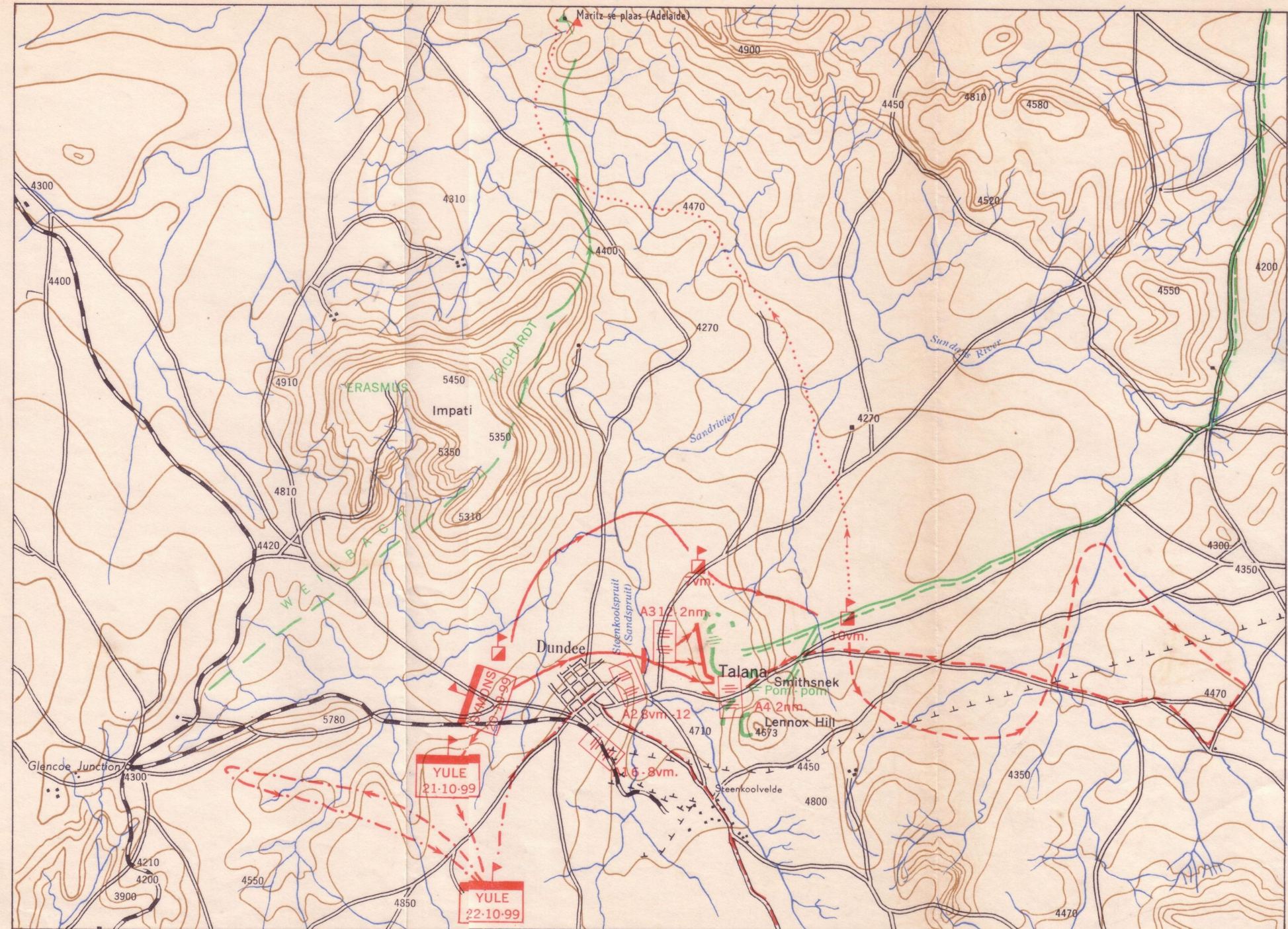
Burenkrieg, I, p. 71; Davitt, *The Boer Fight for Freedom*, p. 124; Reitz, *Commando*, pp. 32-33. Die dokumente wat deur die Boere in Dundee gevind is, is na Pretoria gestuur. Die grootste gedeelte daarvan berus in die argief van die Kommandant-generaal (sien K.G. 354).

DIE GEVEGSBEDRYWIGHEDDE BY DUNDEE (20-23 OKT. 1899)

- Spoorweë
- Paaie
- Telegraaflyn
- Riviere
- Vormlyne
- Symons se opmars
- Knox se bewegings
- Yule se bewegings
- Moller se bewegings
- Symons se stelling
- Moller se afdeling
- Britse artillerie
- Meyer se stelling
- Boere opmars en terugtog
- Boere-artillerie

Skaal: $\frac{3}{4}$ duim = 1 myl

HOOFSTUK 12

GENL. YULE SE TERUGTOG EN DIE SLAG VAN RIETFontein

1. YULE SE TERUGTOG, EN DIE BOERE SE OPTREDE IN VERBAND DAARMEE, 22-24 OKT. 1899

Tot die oggend van 23 Okt. 1899 het die Boere niks bemerk van waar genl. Yule se leër was nie. Die Engelse het dwarsdeur die nag getrek, sonder dat toegelaat is dat lig van enige aard gemaak word, wat die aandag kon trek. Eers kort voor sonop die 23ste is halt gemaak om 'n bietjie te rus, naby Dewaas, meer as veertien myl van Dundee af. Hiervandaan het Yule 'n rapport aan genl. White in Ladysmith gestuur om die van sy vordering te verwittig.

Om 10 vm. het hy die mars hervat en voortgesit tot 2 nm., toe hy verplig was om sy troepe wat tot die dood toe uitgeput was, nog eens tot halt te bring op 'n hoë uitloper van die Biggarsberg. Dit was geleë 'n myl ten weste van die kruising van die paaie na Helpmekaar en Beith, digby die

gevaarlike Vantonderspas. Hy het die pas intussen deeglik laat verken om seker te maak dat dit nie deur die Boere beset was nie, want hy wou dit gedurende die nag deurtrek, ten einde te voorkom dat die Boere hom gewaar. Hy het naamlik besef dat 'n klein getal vyandelike burgers in Vantonderspas voldoende was om sy terugtog in die wiele te ry, en dat hy dus uiters behoedsaam te werk moes gaan om nie in die nou bergpas betrap en aangeval te word nie.¹

In sy pogings om aan die aandag van die Boere te ontsnap, het hy egter, in weerwil van al sy voorsorg maatreëls, nie geslaag nie. Gedurende die oggend van 23 Okt. 1899, nog voor die inname van Dundee, het owerste Trichardt ontdek dat daar troepe op die punt van Biggarsberg was, op koers na Greytown, en dit gedurende die middag aan die Kommandant-generaal gerapporteer. Hy was egter nie seker of hulle besig was om na Ladysmith toe te vlug en

---

¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 147; *Times History*, II, pp. 201-202; Nierstrasz, II band 2, pp. 566-567.

of hulle versterkings van Ladysmith af ingewag het met die oog op 'n aanval op die Boerestellings by Dundee nie, en het daarom 50 man van die dekking van sy kanonne na Biggarsbergnek gestuur om hul bewegings te bespied. Genl. Erasmus het belowe om die 50 man met manne van sy kommando te versterk,³ en het dieselfde middag 'n patrollie van 150 man uitgesend om die nek in Biggarsberg, waar die wapad oorgaan, te beset, met die doel om die vyand voor te sny.³ Meer as dit wou Trichardt en Erasmus op eie houtjie nie doen nie. Immers, die Kommandant-generaal self het hulle nog die vorige middag - nadat die berig van die Boere se neerlaag by Elandslaagte hom bereik en totaal van stryk gebring het - beveel om hulle gereed te hou om 'n kragdadige aanval van die kant van Ladysmith te weerstaan. Dit sou dus in stryd met daardie instruksies wees om die goeie posisies

---

² K.G. 333, p. 457, Owerste Trichardt aan Kmdt.-genl., d.d. 23 Okt. 1899.

³ K.G. 333, p. 472, Genl. Erasmus aan Kmdt.-genl., d.d. 23 Okt. 1899.

wat hulle ingeneem gehad het, op eie houtjie te verlaat.

Nog op die 23ste, voor hy wis van Yule se vlug uit die dal van Dundee, het die Kommandant-generaal so 'n groot vrees vir 'n aanval vanuit Ladysmith gekoester dat hy met hoofkmdt. Prinsloo, opperbevelhebber van die Vrystaatse krygsmag in Natal, daaroor in verbinding getree het. Hy het aan hom gesein dat dit vir die Transvaalse en Vrystaatse magte noodsaaklik was om gesamentlik op te tree om genl. Yule se mag, wat, na hy gemeen het, nog in 'n lelike kloof teen die Indumeni gelê het, aan te val en te verdryf. Dit moes gedoen word voordat die versterkings uit Ladysmith, waarop hy geglo het dat Yule gewag het, sou aankom. Met die oog op so 'n gesamentlike aanval wou hy weet hoe Prinsloo voorstel dat hulle moes handel.⁴

Prinsloo het geantwoord dat hy saamstem dat dit noodsaaklik was om die troepe uit Dundee

---

⁴ Leyds, 709, p. 249, en K.G. 346, p. 339, Kmdt.-genl., aan hoofkmdt. Prinsloo, d.d. 23 Okt. 1899.

gesamentlik aan te val en te vernietig, sodat die Boerekommando's daarna gesamentlik teen Ladysmith kon optrek. Met die oog daarop moes die Transvaalse kommando's vanuit die noorde in die rigting van Yule se troepemag opruk, terwyl die Vrystaters dit terselfdertyd van die ander kant af sou doen. Yule se leër sou dan tussen die twee Boeremagte vasgedruk, en met gemak uitgewis kon word. Die Kommandant-generaal moes hom net laat weet waar die kloof was waar die troepe hulle opgehou het, sodat hy 'n burgermag daarheen kon stuur.⁵

Met die voorstel het die Transvaalse Kommandant-generaal akkoord gegaan. Hy is intussen deur berigte van ontkomelinge uit die slag van Elandslaagte tot die oortuiging gebring dat die krygstoestand vir die Boere geensins so donker was as wat hy gemeen het nadat die eerste berigte oor die afloop van die slag hom bereik het nie. Nie alleen het verskeie persone intussen opgedaag van wie berig of vermoed is dat hulle

---

⁵ Leyds, 709, p. 265, hoofkmdt. Prinsloo aan genl. Joubert, d.d. 23 Okt. 1899

in die geveg gedood is nie, maar die mense het hom ook oortuig dat die slag van Elandslaagte glad nie so 'n vreeslike ramp vir die Boeremag was as wat die Kommandant-generaal aanvanklik geglo het nie. Inteendeel, so het die Kommandant-generaal nou geoordeel, dit was 'n "ongeluk" wat deur "verwarring en "onordelijkheid" ontstaan het.

"Het was maar een klein klompje mensen," het hy aan owerste Trichardt berig, "die moedig gevochten hebben tegen een zoo groote overmacht, die reeds te na op hun lijf gekomen was eer zij het merkten en met bijna 20 kanonnen tegelijk op hun schoten waar zij maar slechts 2 hadden."⁶

Hy was dus, nadat hy berig van die oorgawe van Dundee ontvang het, weer in 'n optimistiese stemming, en het geen gras onder sy voete laat groei om in ooreenstemming met Prinsloo se voorstel op te tree nie. Hy het dus dadelik aan die

---

⁶ K.G. 346, p. 334, Kmdt.-genl. aan owerste Trichardt, d.d. 23 Okt. 1899.

offisiere by en om Dundee bevel gegee om suidwaarts in die rigting van Ladysmith op te ruk, dog hulle daarby op die hart gedruk om voeling met mekaar te hou, sodat nie een van hulle in dieselfde debakel as genl. Kock beland nie.⁷ Aan die bevel het Erasmus, Trichardt en Weilbach onmiddellik gevolg begin gee. Reeds dieselfde middag is 'n begin gemaak om die groot vestingkanon van die Impati af te verwyder,⁸ en vroeg die 24ste was die Kommandant-generaal met etlike van die offisiere en 'n groot deel van die Transvaalse strydkragte op Glencoe,⁹ waar genl. Schalk Burger, met 'n kommando van 300 man en drie kanonne wat van die Swazi grens af gekom het, dieselfde dag by hulle aangesluit het.¹⁰

---

⁷ Sien K.G. 346, pp. 341-342, en Leyds, 709, p. 291, Telegramme van Kmdt.-genl. aan genl. Erasmus, owerste Trichardt en genl. Meyer, d.d. 23 Okt. 1899.

⁸ K.G. 333, p. 457, owerste Trichardt aan Kmdt.-genl., d.d. 23 Okt. 1899.

⁹ Leyds, 709, p. 309, Editeur, Glencoe, aan *Volksstem*, Pretoria, d.d. 24 Okt. 1899; Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, pp. 77-78.

¹⁰ Leyds, 709, p. 342, Genl. Burger aan Staatsekretaris, d.d. 25 Okt. 1899.

Van Lucas Meyer was daar ook Kommandante.¹¹ Hulle het blykbaar gekom om te verduidelik waarom die kommando's van genl. Meyer, aan wie die Kommandant-generaal nog gedurende die oggend 'n kwaai telegram gestuur het omdat sy kommando's nog nie by die van Trichardt, Erasmus en Weilbach aangesluit het nie,¹² nie daar kon wees nie.

Meyer het naamlik die Kommandant-generaal se instruksies van die 23ste, waarin aan hom meegedeel is dat die troepe deur Helpmekarpas gevlug het met kanonne, en hy gelas is om voorwaarts te kom,¹³ vertolk as 'n bevel om die troepe te agtervolg. Ten spyte daarvan dat die trekdiere van sy kommando baie swak was - so swak en afgewerk dat sy ammunisiewaens en selfs van sy kanonne deur osse getrek moes

---

¹¹ Leyds, 709, p. 309, Editeur, Glencoe, aan *Volksstem*, Pretoria, d.d. 24 Okt. 1899.

¹² Leyds, 709, p. 299, en K.G. 346, p. 196, Kmdt.-genl. aan genl. Meyer, d.d. 24 Okt. 1899.

¹³ Leyds, 709, p. 291, Kmdt.-genl. aan genl. Meyer, d.d. 23 Okt. 1899.

word¹⁴ - het hy dus op die 24ste met die agtervolging van die troepe in die rigting van Helpmekaar begin.

Dit het volkome in die smaak van die Kommandant-generaal geval wat, nadat hy van Meyer se Kommandante te Glencoe 'n uiteensetting van Meyer se bewegings gekry het, besluit het om sy krygsmag in twee te verdeel. Die een deel moes Meyer in sy poging ondersteun om Yule te agtervolg, terwyl die ander deel oor Biggarsbergnek reguit na Ladysmith moes trek, waar hulle by die Vrystaters sou aansluit.¹⁵ Dieselfde middag - of vroeg die 25ste - het hy dan ook 'n versterking van 100 man regstreeks na genl. Meyer gestuur om dié te help om die Engelse te probeer inhaal, terwyl hy terselfdertyd 'n kommando van 500 man met 'n omweg langs laat opruk het om die Engelse te probeer voorsny, en in samewerking met Meyer aan te val en uit te

wis.¹⁶ Die res van die Transvaalse kommando's het, soos reeds vermeld, onder die bevel van genl. Erasmus en owerste Trichardt suidweswaarts oor Biggarsbergnek na Wasbank opgeruk, met die doel om verder vorentoe by die Vrystaters aan te sluit, en in samewerking met die Vrystaatse krygsmag die Britse troepe wat in Ladysmith saamgetrek was, in bedwang te hou.

Genl. Meyer se poging om Yule se vluggende kolonne te agterhaal, het misluk omdat Yule, wat oor goeie, sterk trekkdiere beskik het, te ver voor hom was, en ook vinniger getrek het as Meyer met sy afgewerkte trek- en rydiere.

2. GENL. YULE SE BEWEGINGS, 24-26 OKT. 1899

Nadat die Britse troepe wat, soos reeds vermeld, om 2 nm. op 23 Okt. 1899 voor Vantonderspas stil gelê het, goed uitgerus was, het genl. Yule om 11 nm. sy mars hervat. Teen 6 vm. die 24ste het die voorhoede, en teen 10 vm. ook die agterhoede,

---

¹⁴ Sien oor die toestand van sy trekkdiere Leyds, 709, p. 657, K.G. 332, p. 442, en K.G. 346, p. 3.

¹⁵ K.G. 333, p. 678, H.T.D. aan genl. Grobler d.d. 25 Okt. 1899.

---

¹⁶ K.G. 346, p. 197, Kmdt.-genl. aan genl. Meyer, dd. 24 of 25 Okt. 1899.

halt gemaak op die suidelike oewer van die Wasbankrivier, sowat 13 myl van Beith. Hier is hulle weer die geleentheid gegee om te rus na die uifers vermoeiende deurtog deur Vantonderspas die vorige nag. Die deurbreng van die kanonne, konvooiwaens en wat dies meer sy deur die nou pas in die donker, het naamlik die kragte van mens en dier tot die uiterste toe ingespan. Die pad was nie alleen baie skerp en rof nie, maar ook vol slaggate, spoelslote en groot klippe, wat die gang van die afgebeulde troepe baie vertraag en hulle byna heeltemal uitgeput het. Telkens was daar oponthoud as 'n wa of kanon in 'n gat vasval of deur 'n groot klip gestuit word, en mens en dier het die geleentheid dus hartlik verwelkom om, na die deurtog deur die pas, wat drie tot vier uur geduur het, bietjie in die Wasbankrivier te gaan was of baai, en daarna op sy oewer te gaan lê en sluimer om van die ergste vermoeienis te herstel.

Rus was hulle egter nie beskore nie. Die troepe het nouliks in die vlak water begin te ontspan toe kanonskote uit die weste, weldra opgevolg deur berigte van die leer se verkenner dat die vyand in

sig was, hulle weer tot hul plig in die veld geroep het. Spoedig was die soldate uit die water en op hul aangewese plekke, gereed om te veg. Terwyl genl. Yule met die 67ste en 69ste batterye veldartillerie en al die berede troepe in westelike rigting vertrek het om aan die geveg te gaan deelneem, het die res van die leer, onder bevel van lt.-kol. Carleton, 'n defensiewe stelling op die noordelike oewer van die rivier ingeneem en daar verwikkelinge afgewag. Yule het egter slegs sowat 9 myl gevorder toe die veraf geskiet begin wegsterf, en hy tot die besef gekom het dat hy die gevegstoneel nie betyds sou kan bereik om daar van enige nut te wees nie. Teen 2 nm. het hy dus omgedraai, en twee uur later weer by die res van sy leer op die noordelike oewer van die Wasbankrivier aangesluit.¹⁷

---

¹⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 148-149; *Times History*, II, pp. 201-202; L. Creswicke, *South Africa and the Transvaal War*, II, p. 33; Nierstrasz, II band 2, p. 570; *London Gazette*, d.d. 26 Jan. 1900, Verslag van genl. White, d.d. 2 Nov. 1899.

Dadelik is daar 'n begin gemaak om die rivier oor te steek, sodat die mars suidwaarts voortgesit kon word, dog die water het intussen so hoog gestyg ten gevolge van 'n stortreën wat gedurende Yule se afwesigheid begin val en alles deurweek het, dat dit bitter moeilik gegaan het om al die troepe en konvooiwaens voor donker weer op die suidelike oewer te kry. Met behulp van 'n tydelike brug, wat haastig deur die genietroepe gebou is, is die oortog egter bewerkstellig, en toe dit donker word, was die leër op die suidelike wal, papnat en doodmoeg, behalwe 'n patrollie van die 18th Hussars en 'n wagpos van die Royal Dublin Fusiliers, wat eers laat die agtermiddag van die 25ste daarin geslaag het om deur te kom. Hiervandaan het kol. Dartnell na Ladysmith gery om genl. White te gaan verwittig van die vordering van die troepe, wat die nag aan die oewers van die rivier deurgebring het, terwyl die reën aanhoudend bly neergiet het. Sommige het wel skuiling in Bantoe-hutte in die omgewing gevind, maar die groot massa soldate moes hulle

in die reën tuismaak, sonder enige dekking of skuiling.¹⁸ Geen wonder dat baie gedurende die tog so uitgeput geraak het dat daar telkens gedurende die mars iemand omgeval of van sy perd afgeval het, omdat hy dit nie langer kon volhou nie.¹⁹

Om 4 vm. die 25ste is die mars hervat. Die troepe het die reguit pad na Ladysmith nou vermy en 'n ompad gevolg, wat ooswaarts weggeswaai het, omdat hulle seker was dat daar orals langs hierdie ompad voldoende water te kry was, en ook omdat hulle aanraking met die Vrystaatse kommando's anderkant die spoorlyn wou vermy. Teen 8.30 vm. het hulle die Sondagsrivier, sewe myl verder, oorgesteek, geëet en gerus, en vier en 'n half uur later deurgedruk tot op die kruin van 'n hoë rant ten noorde van Kankanaberg, waar hulle weer eens halt gemaak het, ten einde goed uit te rus

---

¹⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I,p.149; *Cape Times*, Verslag van Special Correspondent, d.d. 28 Okt. 1899; P.R.O., C.O. 179/207, p. 149, Diary of Events, d.d. 24 Okt. 1899.

¹⁹ Pen Pictures of the War, p. 78.

voordat hulle die laaste skof na Ladysmith onderneem. Om 5 nm. het 'n patrollie van die 5th Lancers uit Ladysmith hulle egter kom verras met 'n bevel van sir George White om die mars dadelik te hervat, aangesien die Boere op die punt gestaan het om Ladysmith volledig in te sluit. Die patrollie het hulle verder meegedeel dat 'n sterk troepeafdeling onder lt.-kol. J. A. Coxhead, R.A., in aantog was om hulle te help, en dat hulle by dié moes aansluit. 'n Uur later was hulle dus weer in die pad, in 'n hewige stortreën, wat hul tog, veral nadat dit donker geword het, byna onmoontlik gemaak het. Die pad het so nat geword dat die troepe, sommige waarvan tot kniediep in die modder geloop het, nouliks kon wegkom. Gedurig was daar 'n gegly en geval. Die muile het heeltemal steeks geword en telkens botweg vasgesteek, waardeur die hele garnisoen dan tot stilstand gebring is. Teen 9 nm. het al die konvooiwaens vasgeval sonder dat die voorhoede daarvan wis, en het dit die lot van die drywers en die manne in die agterhoede geword om die waens weer aan die beweeg te kry. Van toe af het hulle telkens vasgeval, en in sommige

gevalle so vasgesit dat hulle eenvoudig in die steek gelaat moes word. In die ongunstige weer in die donker het dit dan ook nie lank geduur nie of verskeie van die dood vermoeide troepe-eenhede het verdwaal of met ander troepeafdelings vermeng geraak, met die gevolg dat daar algemene chaos en verwarring geheers het toe, teen dagbreek die 26ste, Yule se voorhoede uiteindelik by Coxhead se troepemag, wat uit die 5th Lancers, 'n halfbataljon 2nd Gordon Highlanders, 'n halfbataljon 1st Manchesters en die 21ste veldbattery bestaan het, by Modderspruit aangesluit het, sowat 7 myl ten ooste van Ladysmith. Na 'n kort rus om van die ergste uitputting te bekom, het hulle Ladysmith om 6 vm. binnegetrek, vier uur later gevolg deur die agterhoede met die konvooiwaens, wat intussen uit die modder gehaal is.²⁰

---

²⁰ P.R.O., C.O. 179/207, p. 153, Diary of Events, d.d. 26 Okt. 1899, en pp. 168 en 170, Telegramme van G.O.C., Natal, aan Goewerneur, d.d. 25 en 26 Okt. 1899; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 149-151; *Times History*, II, pp. 206-208; Nierstrasz, II

3. **BEDRYWIGHEDE VAN DIE VRYSTAATSE KOMMANDO'S, 20-30 OKT. 1899**

Die veilige aankoms van Yule se troepemag te Ladysmith was vir genl. sir George White 'n ware verligting. Sedert hy verneem het dat Yule Dundee verlaat het met die doel om op Ladysmith terug te val, was sy vernaamste kwellung juis hoe om 'n veilige deurtog vir die vluggende Dundee-troepe na Ladysmith te verseker; want dit was vir hom 'n uitgemaakte saak dat die Boere, afgesien van pogings wat hulle sou mog aanwend om die vluggende troepe te agterhaal, sou probeer om hulle voor te sny - iets wat teen elke prys voorkom moes word.

Van die Transvaalse Kommandant-generaal se voorneme om 'n mag van 500 Transvalers uit te stuur om die troepe voor te sny, het hy natuurlik niks geweet nie. Hy het egter gevrees dat die taak onderneem sou word deur die Vrystaatse krygsmag, waarvan die voorhoede, na 'n

onaktiewe lewe van drie dae te Besterstasie, skielik op 22 Okt. 1899 aktief geraak en voorwaarts begin opruk het in die rigting van Elandslaagte.

Na aanleiding van pres. Kruger se aangehaalde verwyttende telegram aan pres. Steyn omdat die Vrystaatse krygsmag dadeloos toegelaat het dat 'n sterk Britse mag uit Ladysmith op 21 Okt. teen genl. Kock se leer by Elandslaagte uittrek en dit verslaan,²¹ het pres. Steyn naamlik op 22 Okt. 1899 persoonlik aan genl. A. P. Cronjé gesein om voorwaarts in die rigting van Elandslaagte te beweeg.²² Laasgenoemde was toe juis na die front toe onderweg om die bevel oor die Vrystaatse kommando's te Besterstasie, 2,500 man sterk, van waarnemende genl. C. J. de Villiers oor te neem.

Dit het krag gesit by die instruksies van hoofkmdt. Prinsloo aan genl. Cronjé om met

---

band 2, pp. 572-573; Creswicke, II, pp. 33-34; *Pen Pictures of the War*, pp. 76-77.

²¹ Sien Hoofstuk 11, paragraaf 3 hierbo.

²² Engelbrecht-versameling, afd. Pres. Kruger, no. 1, p. 2, Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, d.d. 22 Okt. 1899.

1,500 man voorwaarts te gaan,²³ en dieselfde dag nog het die Vrystaatse perdekommendo's in die rigting van Elandslaagte begin te beweeg. Te Besterstasie het hulle 'n sterk reserwe agtergelaat.²⁴

Hulle het die spoorlyn sowat 12 myl ten noorde van Ladysmith vroeg die oggend van 23 Okt. 1899 opgebreek, en toe met 'n Krupp-kanon van 75 mm. - die enigste veldstuk waaroor hulle beskik het - stelling geneem in die reeks aan mekaar geleë koppies en rante wat ten noorde van die plaas Rietfontein vir 'n afstand van sowat ses myl langs die spoorweg uitgestrek het, wat hier in 'n suidwestelike rigting geloop het. Die vernaamste punte in hierdie heuwelreeks was Swartboois-kop (ook Nodashwana genoem), sowat 600 voet hoog, op die verste westelike flank, ten noordweste van die opstal op

---

²³ Leyds, 709, pp. 214 en 265, Telegramme van hoofkmdt. Prinsloo aan genl. Joubert, d.d. 22-23 Okt. 1899.

²⁴ *The Boer Side*, p. 16; C. R. de Wet, *De Strijd tussen Boer en Brit*, p. 10; Nierstrasz, II band 2, p. 567.

Rietfontein, en die 400 tot 500 voet hoë Tintinyonirant. Dit het bestaan uit twee met 'n nek aan mekaar verbonde pieke, ten ooste van Swartboois-kop geleë, en deur 'n breë dal daarvan geskei. Hier was die kommando's op die 24ste as volg gestasioneer: die kommando Harrismith op Swartboois-kop, die kommando's Kroonstad en Winburg op elk van die twee pieke van die Tintinyoni met die Krupp, en die ander Vrystaatse kommando's Bethlehem, Vrede en Heilbron - op die laer rante wat van die Tintinyoni af verder ooswaarts uitgestrek het. Die laer van hierdie kommando's het in die nek agter die Tintinyoni gestaan.²⁵

Oorspronklik was die Vrystaters nie van plan om hier stelling te neem nie. Hulle wou, sodra hulle berig van kmdt.-genl. Piet Joubert ontvang aangaande die ligging van die kloof waar genl. Yule volgens die Kommandant-generaal se mededeling van die 22ste posisie ingeneem het,

---

²⁵ De Wet, *De Strijd tussen Boer en Brit*, p. 10; *The Boer Side*, p. 16; *Britse amptelike History of the War in South Africa*, pp. 152-153.

noordooswaarts opruk om, in samewerking met die Transvaalse strydkragte wat suidwaarts sou trek, Yule se vluggende leër aan te val en uit te wis. Dat hul pad na die noorde toe oop was, en dat hulle die beweging in die rigting van Dundee dus sander enige vrees vir 'n aanval onderweg daarheen sou kon uitvoer, is op 23 Okt. deur 'n patrollie van die kommando Kroonstad, wat onder aanvoering van kmdt. Nel was, vasgestel. Hierdie patrollie het die Engelse wat hulle nog daar aangetref het, en wat besig was om lyke op die slagveld van Elandslaagte te begrawe, met geweervuur verdryf en Elandslaagte beset.²⁶

Van die plan om noordooswaarts in die rigting van Dundee op te ruk, is egter afgesien toe, gedurende die middag van 23 Okt. 1899, die Transvaalse Kommandant-generaal aan hoofkmdt. Prinsloo laat weet het dat Yule se troepemag nie meer in die kloof naby Dundee was nie maar deur die Helpmekaarpas ontvlug het. Die Transvalers sou dus, ofskoon baie uitgeput en dus nie in staat om snel te opereer

nie, die volgende dag probeer om “verder vooruit en nader naar u te komen”.²⁷ Dit het die Vrystaters laat besluit om onder die omstandighede in die stellings wat hulle hier by Rietfontein ingeneem het, te bly, en daar die aankoms van die Transvalers af te wag.

4. DIE BRITSE OPMARS TEEN DIE VRYSTAATSE STELLINGS, 24 OKT. 1899

Die aanwesigheid van die Vrystaters in hierdie rante ten weste van die spoorweg en hul beweging in die rigting van Elandslaagte was vir genl. White in Ladysmith 'n bron van onrus. Nadat hy dit ontdek het, het hy dus besluit om hulle te gaan probeer verdryf, want hy het gevrees dat hulle oor die spoor sou gaan en sodoende Yule se terugtog na Ladysmith sou belemmer - iets wat hy nie kon toelaat nie. Met die oog daarop het hy, om 5 vm. op 24 Okt. 1899, met 'n leër van 5,321 offisiere en manskappe met 18 kanonne en 10 masjien-

---

²⁶ *Times History*, II, p. 197.

---

²⁷ Leyds, 709, p. 289, Kmdt.-genl. aan hoofkmdt. Prinsloo, d.d. 23 Okt. 1899.

gewere uit Ladysmith teen hulle uitgetrek. Dit was saamgestel uit die volgende troepeafdelings:

Artillerie: Die 42ste en 53ste batterye Royal Field Artillery en die 10de battery Royal Garrison Artillery.

Ruitery: Die 5th Lancers, 19th Hussars, Imperial Light Horse, en die Natalse berede vrywilligers wat bestaan het uit die Natal Carbineers, die Natal Mounted Rifles, die Border Mounted Rifles en die Natalse Polisie, almal onder bevel van genl. J. P. D. French;

Infanterie : Een brigade onder bevel van kol. Ian Hamilton, saamgestel uit die 1st Gloucesters, die 1st Devons, die 1st Liverpool en die 2nd King's Royal Rifles.²⁸

---

²⁸ *South Africa Despatches*, I, pp. 62-63, Verslag van genl. White aan die Secretary of State for War, d.d. 2 Des. 1899; P.R.O., C.O. 179/207, pp. 96-103, Sir W. F. Hely-Hutchinson aan Chamberlain, d.d. 25 Okt. 1899; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 153 en 463; *Times History*, II, pp. 202-203. Volgens Bennet Burleigh (*The Natal Campaign*, p. 47) het die 5th Dragoon Guards ook die ekspedisie vergeesl.

Genl. White, wat met die grootpad na Newcastle en Dundee langs getrek het, se doelwit was 'n lang, lae rant wat ten weste van die spoorlyn gelê het, ewewydig met die reeks koppies en rante deur die Vrystaters beset, en deur 'n dal, sowat 800 tree breed, daarvan geskei. Hierdie rant het na 'n ideale posisie gelyk om met sy infanterie en artillerie die aanval teen die Boerestelling - veral die Boere se hoofposisie op die Tintinyoni-van stapel te stuur. Nie alleen was daar "baie miershope en klippe op en teen die rant wat goeie dekking aan die troepe sou bied nie, maar die dal wat dit van die Boerestellings geskei het, was met slote deurkruis, waarvan die aanvallers gebruik kon maak om die voet van die Boereposisies ongemerk te probeer bereik.²⁹

Ten einde die weg na hierdie rant vir die voetvolk en artillerie te beveilig, het White vir French met die berede troepe vooruitgestoot, sodat hulle die terrein behoorlik kon verken, en stadig met die

---

²⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 152-153; *Times History*, II, p. 203; Nierstrasz, II band 2, p. 567.

infanterie, artillerie en die konvooiwaens gevolg.³⁰

Alles het goed gegaan tot omstreeks 7 vm., toe die Vrystaatse brandwagte, wat op die bulte en rante voor die Tintinyoni geposteer was, die voorste Engelse ruiters bemerk het, wat bestaan het uit troepe van die 19th Hussars. Hulle was besig om Modderspruitstasie te nader. Op 'n afstand van 1,000 tot 1,200 tree het die brandwagte die troepe met hul Mausers begin beskiet en verskeie van hulle getref, met die gevolg dat die Hussars begin terugval het. Hul geledere is egter spoedig versterk deur die 5th Lancers, en teen die gekombineerde ruitermag kon die brandwagte hulle nie handhaaf nie. Ofskoon hulle die opruk-kende ruitery hewig met Mausers bly bestook het, was hulle verplig om die een posisie na die ander te ontruim en in die hande van die vyand te laat, en self skuiling in die hoofstelling op die Tintinyoni te gaan soek. Die gevolg was dat die hele terrein tussen die spoorweg en die Vrystaatse

---

³⁰ *Times History*, II, p. 203; White se verslag, d.d. 2 Des. 1899 (in *South Africa Despatches*, I, p. 62).

stellings mettertyd in die hande van die Engelse ruitery geval het, wat aangehou het om ooswaarts op te ruk, totdat hul verste voorposte naderhand verby die Vrystaatse linkerflank gestrek het in die rigting van Jononoskop.³¹

Toe hul pogings om die Engelse ruitery met hul Mausers te stuit nie die gewenste uitwerking gehad het nie, het die Vrystaatse artilleriste dit teen 8 vm. met hul Krupp probeer doen; dog hulle het maar net 'n paar bomme afgevuur toe hulle die Engelse hoofmag in die oog gekry en onder vuur begin neem het.³²

Genl. White het naamlik, toe die Boerekanon op die vooruit trekkende ruitery begin losbrand, aan sy artillerie bevel gegee om dadelik uit die pad te swaai en die Boeregeskut onder vuur te neem.³³ Hul beweging het onmiddellik die aandag van die

---

³¹ *Times History*, II, p. 203; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 153

³² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 153; *Times History*, II, p. 203; *Cape Times*, 26 Okt. 1899.

³³ Genl. White se verslag, d.d. 2 Des. 1899 (in *South Africa Despatches*, I, pp. 62-63).

Vrystaatse skuts Kommandant getrek, wat die ruitery toe met rus gelaat en hom op die Britse kanonne toegespits het, wat op die punt was om te ontplooi. Die eerste projektiel was 'n kolskoot. Dit het in die middel van die 42ste battery tereggekom, sers.-maj. Douglas se broodsak van sy rug af geruk en 'n perd gedood, dog origens geen ongevalle veroorsaak nie.³⁴ 'n Tweede bom, teen die 53ste battery gerig wat nou haastig oor die naby geleë spoorwegoorgang gejaag het om op 'n hoogtetjie aan die ander kant van die spoorweg te gaan stelling neem, was egter swak gerig en het - ofskoon dit gevaarlik naby genl. White en sy staf verbygetrek het - in die oop veld tereggekom, ver van die Engelse troepe en kanonne af weg.³⁵

Dit was die einde van die Boere se bombardement. Die 53ste battery het naamlik intussen op

---

³⁴ G. W. Steevens, *From Capetown to Ladysmith*, p. 84; *Times History*, II, pp. 203-204; *Cape Times*, 26 Okt. 1899.

³⁵ Steevens, pp. 84-85; John Stuart, *Pictures of War*, p. 46; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 154; *Cape Times*, 26 Okt. 1899.

die beoogde hoogtetjie, 3,600 tree van die Boere se hoofstelling af, in posisie gekom, en om 8.35 vm. 'n hewige kartetsvuur op die Boere se kanonstelling geopen. Laasgenoemde is sonder enige moeite deur die Engelse artilleriste ontdek, aangesien die Vrystaatse Krupps met swart kruit geskiet het en hul stellings dus nie vir die vyand verborge kon bly nie.³⁶

Na 'n tweede sarsie kartetse uit die Engelse kanonne moes die Vrystaatse artilleriste padgee, en kort daarna hul kanon uit die posisie onttrek, om te voorkom dat dit vernietig word.³⁷

5. DIE SLAG VAN RIETFontein, 24 OKT. 1899

Vir die Engelse het die terugtrekking van die Vrystaatse geskut in die kraam gepas, want dit het hulle die geleentheid gegee om hul veldbatterye, asook hul battery bergkanonne, sonder weerstand nader te sleep. Op 'n afstand van minder as 2,000 tree van die Boere se hoof-

---

³⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 154; Steevens, p. 85.

³⁷ C. R. de Wet, *De Strijd tusschen Boer en Brit*, p. 10.

stelling op die Tintinyoni het hulle dit in aksie gebring, met die doel om effektiewe steun te verleen aan die infanterie. Dié het nl. intussen ook oor die spoor gegaan en was besig om die Boerestellings te nader - die Gloucesters links en die Liverpools regs in die voorhoede, terwyl die Devons, wat as ondersteuning sou dien, by die opstal te Rietfontein agtergebly het, gereed om die frontlinie te kom versterk wanneer nodig. Die King's Royal Rifles het nie aan hierdie beweging deelgeneem nie maar by die konvooiwaens op die pad tussen Ladysmith en Newcastle, aan die oorkant van Modderspruit, agtergebly.³⁸

Die verskyning van die Engelse batterye teenoor die Boerestellings - die 42ste teenoor die sentrum van die Tintinyoni, met die 53ste 600 tree links daarvan en die 10de bergbatterye nog verder links - het dadelik 'n swaar geweervuur van die burgers op die Tintinyoni getrek. Dit was egter nie swaar genoeg om die Britse kanonniërs te verhinder om hul 18-tal vuurmonde in aksie te

bring nie, en van toe af is die burgers op die Tintinyoni aan 'n kanonvuur onderwerp so hewig as hulle nog nooit tevore ondervind het nie.³⁹ Om hierdie kanonvuur nog effektiewer te maak, het White die 42ste batterye wat die verste van die Tintinyoni af gestaan het, agter die ander twee batterye om laat trek en op die linkerflank; 1,900 tree van die Tintinyoni-kruin af, in aksie gebring. Die burgers, wat yl versprei agter die klippe gelê het, het hulle egter nie daardeur laat afskrik nie en toe die Engelse infanterie voor die kanonne ontplooi, het die koeëls tussen hulle gereën.⁴⁰ Die Engelse het met hul maxims en Lee-Metfords krag by die vuur van hul kanonne gesit met die doel om die onsigbare vyand op die Tintinyoni stil te skiet, dog kon maar nie daarin slaag om die Boere se weerstand uit te wis nie.⁴¹ Veral die Gloucesters op die linkervleuel moes dit ontgeld. Die kommando Kroonstad van kmdt. Nel

---

³⁸ Britse amptelike History of the War in South Africa, I, p. 154.

---

³⁹ Britse amptelike *History of the War in S.A.*, I, p. 154; Steevens, pp. 86-87.

⁴⁰ Britse amptelike History of the War in South Africa, I, p. 154; John Stuart, Pictures of War, pp. 47-48.

⁴¹ John Stuart, p. 48.

wat teenoor hulle gelê het, het hulle so hewig geteister dat genl. White spoedig verplig was om sy reserwes, die Devons, op hul linkerflank as versterking in te stoot, en die helfte van die King's Royal Rifles van die konvooiwaens af te laat kom om as reserwe te dien.⁴²

Die versterking het egter weinig gebaat, al het dit ook krag gesit by die hewige geweer- en maximvuur wat die Britse infanterie ter ondersteuning van die artillerievuur op die Boerestellings onderhou het. Die Boere op die Tintinyoni het koel agter die klippe bly lê, vasberade om die Engelse te stuit, en waar die vyand hom ook al op die rant teenoor die Boereposisie vertoon het, het die Mauserkoeëls genadeloos op hom gereën.⁴³ Die troepe kon dus nie vooruitkom nie.

'n Klompie vrywilligers het dit gewaag om voorwaarts te storm na 'n wa wat hulle 'n paar honderd tree voor hulle op die vlakte sien staan het, maar hulle het hulle in so 'n goed gerigte

geweevuur vasgeloop dat hulle hul poging om die wa te bereik baie gou moes staak, en skuiling moes soek om nie uitgewis te raak nie.⁴⁴ 'n Ander afdeling op die Engelse linkerflank het tussen 9 en 10 vm. in 'n diep sloot ongesiens die helling van die Tintinyoni probeer beklim. Hulle is egter so hewig deur die burgers van Swartboois-kop af bestook, dat ook hulle gou verplig was om die poging te staak.⁴⁵

Tot teen die middag het die geveg staties gebly. Toe het die Mauservuur stil geword, aangesien die Boere niks van die vyand kon sien nie, en hul ammunisie nie onnodig wou vermors nie. Die vuur uit die Engelse geleedere, veral die van hul kanonne en maxims, het egter met onverminderde heftigheid voortgeduur. White was blykbaar vasberade om die Boere uit hul posisies te bombardeer en het naderhand die gras op die Tintinyoni

---

⁴² Britse amptelike History of the War in South Africa, I, p. 154.

⁴³ John Stuart, p. 48.

---

⁴⁴ Bennet Burleigh, *The Natal Campaign*, p. 49.

⁴⁵ Ibid.

op verskillende plekke aan die brand geskiet gehad.⁴⁶

Blykbaar onder die indruk dat die Boere deur hierdie hewige kanonnade uitgewis of verdryf is, omdat hulle niks meer van hul kant laat hoor het nie, het kol. E. P. Wilford, bevelvoerder van die Gloucesters, kort voor die aanbreek van die middag aan die voorste kompanie van sy bataljon instruksie gegee om die Boerestelling te bestorm - 'n bevel waaraan dadelik voldoen is. Terwyl 'n halwe kompanie van die Gloucesters vooruit gehardloop het om 'n doringdraadheining te knip wat die weg van die infanterie versper het, het Wilford met sy troepe die stormloop gewaag, gevolg deur 'n eskadron van die Imperial Light Horse. Hulle is egter so hewig deur die Mausers bestook dat hulle byna onmiddellik weer moes platval om skuiling te soek. Sowat vyftig uit hul

geledere, w.o. kol. Wilford self, is deur die koeëls getref, en die stormloop moes gestaak word.⁴⁷

Aangemoedig deur hierdie sukses, het die Boere weer met nuwe moed op die Engelse stellings begin losbrand, en selfs herhaaldelik probeer om hul kanon in posisie te bring, om die vyand daarmee te beskiet.⁴⁸ Die Engelse artilleriste het egter nou al hul vuurmonde op die Tintinyoni gekonsentreer en die Boerestellings so kragdadig gebombardeer dat die burgers hul pogings om hul kanon weer in aksie te bring, moes laat vaar. Hulle was selfs verplig om 'n deel van die westelike piek van die Tintinyoni te ontruim, omdat die gras aldaar aan die brand geskiet was. Dit het aan White die geleentheid gebied om die troepeafdelings wat vorentoe gestorm het, terug te trek; en hy het daar gretig gebruik van gemaak,

---

⁴⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 154-155; *Times History*, II, pp. 203-205.

---

⁴⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 154-155; *Times History*, II, pp. 204-205; Nierstrasz, II band 2, p. 569; Bennet Burleigh, pp. 49-50; Steevens, p. 89.

⁴⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 155.

want hy het besef dat 'n verdere voortmars hom baie duur te staan sou kom.⁴⁹ Dit was ook inderdaad onnodig om die Boerestelling te verower, aangesien sy enigste oogmerk met die aanval was om die Boere wes van die spoorlyn te hou, en nie om hul posisies in te neem nie.

Ondertussen het die burgers van die kommando Harrismith op Swartbooislop, ten weste van die Tintinyoni, nie stil gelê nie. Aangemoedig deur die sukses van die kommando's op die Tintinyoni om die Engelse frontaanvalle af te slaan, het hulle skielik voorwaarts gekom, met die klaarblyklike doel om die Engelse linkervleuel om te trek, en White ook die terugtog na Ladysmith af te sny. White was egter op so 'n beweging bedag en het, met die oog daarop, die bereide Natalse Vrywilligers betyds van sy oostelike vleuel af teruggetrek om sy linkerflank te kom beveilig. Toe die Vrystaters dan ook hul verskyning op hierdie punt maak, het die Vrywilligers, wat onder

---

⁴⁹ *Ibid.*; sien voorts getuienis van vk. Thring, indertyd gepubliseer (sien Plakboek oor die Tweede Vryheidsoorlog, in die Kaapse Argief).

aanvoering van kol. Royston van Rietfontein af opgeruk en op twee hoogtes aan die voet van Swartbooislop stelling geneem het, hulle hewig met kleingeweer en maxim bestook, en so aktief teen hulle opgetree dat hulle self gevaar geloop het om afgesny te word.⁵⁰ En toe White, ter ondersteuning van die Vrywilligers, bowendien ook nog die ses kanonne van die 42ste battery op Swartbooislop rig en die gras daar aan brand skiet, was die Kommandant van Harrismith verplig om sy burgers terug te trek - nie alleen die wat die Engelse linkerflank bedreig het nie, maar selfs die aan die brandende voorkant van Swartbooislop, en hulle agter die kap en op die Tintinyoni te stasioneer.⁵¹

---

⁵⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 155; *Times History*, II, pp. 204-205; Nierstrasz, II band 2, p. 569; Steevens, p. 88; Stuart, *Pictures of War*, p. 47; *South Africa Despatches*, I, p. 63, Verslag van genl. White, d.d. 2 Des. 1899.

⁵¹ Verklaring van vk. Thring in die Plakboek oor die Tweede Vryheidsoorlog in die Kaapse Argief; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 155-156.

In weerwil van sy sukses op hierdie flank, het White nogtans nie kans gesien om die vyandelike posisies te laat bestorm nie, en hom dus maar daarmee vergenoeg om hulle, vanaf die stellings wat hy beset gehad het, met sy kanonne en maxims te bly beskiet. Daarmee het hy aangehou tot teen 2 nm., toe hy die geskiet gestaak het, aangesien die Boere op die koppies en rante teenoor hom niks meer van hulle laat hoor het nie.⁵² Hy het egter besef dat die Boere die posisies nie ontruim het nie, maar slegs vuur gestaak het om hul ammunisie te bespaar vir die moment wanneer die Engelse troepe weer tot 'n stormloop sou oorgaan. Gevolglik het hy besluit om die geveg maar af te breek en op Ladysmith terug te val. Immers, die doel van sy aanval, naamlik om die Vrystaters aan die westekant van die spoorlyn te hou sodat hulle Yule se terugtog nie sou belemmer nie, was - so het White altans geglo - verwesenlik. Hy het naamlik intussen kontak gemaak met genl. Yule se terugvallende

---

⁵² *South Africa Despatches*, I, pp. 62-63, Verslag van genl. White, d.d. 2 Des. 1899.

leër op die walle van die Wasbankrivier,⁵³ en was daarvan oortuig dat die Vrystaters, ten gevolge van die geveg van die dag, so afgemat was dat hulle nie sou trag om die spoor voor minstens die volgende dag te probeer oorsteek nie, wanneer Yule veel nader aan Ladysmith - en dus by die gevaarpunt verby - sou wees.⁵⁴

Teen 3 nm., nadat hy die troepe teruggetrek het, wat vroeër teen die rant afgestorm het om nader aan die Boerestelling te kom, het hy die aftog begin, met die infanterie en die artillerie voor en die ruitery agter.⁵⁵ Die terugtog van die infanterie, artillerie en voorradewaens wat langs die pad weer by die terugtrekkende leër aangesluit het, het sonder enige moeilikheid verloop, aangesien genl. Cronjé sy kommando te swak

---

⁵³ P.R.O., C.O.179/207, p. 46, Sir W. F. Hely-Hutchinson aan Colonial Office, d.d. 24 Okt. 1899; *Times History*, II, p. 205.

⁵⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 155; Genl. White se verslag, d.d. 2 Des. 1899, in *South Africa Despatches*, I, pp. 62-63.

⁵⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 156.

geag het om die groot Britse troepemag te probeer agtervolg.⁵⁶

Met French en die ruitery, wat die oggend tot verby die Boere se linkerflank gemarsjeer en dus die verste regtervleuel van White se troepemag uitgemaak het, het dit egter nie so goed gegaan nie. Toe hulle die stellings begin te ontruim wat hulle gedurende die oggend ingeneem het, het die burgers hulle op lewendige wyse met hul Mausers begin te beskiet en hulle van rantjie tot rantjie agtervolg. Al vegtende moes hulle terugval - soms in wanorde - en eers na etlike ure het hulle daarin geslaag om onder die koeëls van die Boere uit te kom,. So heftig moes hulle hulle verweer dat die laaste van hierdie ruitery afdelings eers teen 7 nm. - twee en 'n halfuur na die infanterie - in Ladysmith aangekom het.⁵⁷

---

⁵⁶ Ibid.; C. R. de Wet, *De Strijd tussen Boer en Brit*, p. 12.

⁵⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 156; Verklaring van vk. Thring, in *Plakboek*, Kaapse Argief.

Volgens genl. White het hy in hierdie geveg 'n totale verlies gely van 117 offisiere, onderoffisiere en manskappe, as volg bereken: Gesneuwel: 1 offisier en 11 onderoffisiere en manskappe; gewond: 6 offisiere en 97 onderoffisiere en manskappe; en vermis: 2 onderoffisiere en manskappe.⁵⁸ Dit was 'n baie hoë

---

⁵⁸ Sien verslag van genl. White, d.d. 2 Nov. 1899 (gepubliseer in *London Gazette*, d.d. 26 Jan. 1900), asook sy aanvullende verslag van 2 Des. 1899, gepubliseer in *South Africa Despatches*, I, pp. 62-63). Hierdie syfer word ook deur Nierstrasz (II band 2, p. 569) as die betroubaarste aanvaar. Volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* (pp. 156 en 463) het die totale Britse verlies egter 114 offisiere, onderoffisiere en manskappe bedra (t.w. gesneuwel: 1 offisier en 13 onderoffisiere en manskappe, gewond : 6 offisiere en 92 onderoffisiere en manskappe, en vermis : 2 onderoffisiere en manskappe), terwyl volgens die *Times History* (II, p. 205) daar 'n totaal van 116 offisiere, onderoffisiere en manskappe in die slag gebly het (t.w. 1 offisier en 11 onderoffisiere en manskappe as gesneuweldes en 6 offisiere en 98 manskappe as gewondes). In die *Times of Natal* van 25 en 27 Okt. 1899 is 'n naamlys gepubliseer van Britse troepe wat in die slag van Rietfontein gedood, gewond en gevange geneem is. Dit bevat die name van 13

prys om te betaal vir 'n magsdemonstrasie om te verseker dat die Vrystaters wes van die spoorlyn in hul stellings bly; en volgens hoofkmdt. Prinsloo gee hierdie opgaaf geensins 'n getroue beeld van die verliese wat die Engelse werklik gely het nie. Volgens hom het die Boere naamlik 'n 90-tal gesneuwelde Engelse op die slagveld aangetref - en dit nadat 'n Engelse Rooi Kruis trein vanaf 2 nm. vir ruim 'n uur besig was om dooies en gewondes op te laai en te verwyder, en daarna etlike waens met die taak voortgegaan het.⁵⁹

---

persone wat gesneuwel het, 99 wat verwond is en 2 wat vermis geraak het 'n totaal dus van 114 offisiere, onderoffisiere en manskappe.

⁵⁹ Sien K.G. 333, p. 634, H.T.D. aan Kmdt.-genl., waarin 'n telegram van hoofkmdt. Prinsloo aan Informasie kommissie voorkom, d.d. 25 Okt. 1899; en Leyds, 709, p. 557, Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, wat 'n telegram bevat van Sekretaris van hoofkmdt. Prinsloo aan pres. Steyn, d.d. 29 Okt. 1899. Genl. C. R. de Wet, een van die Boere Kommandante in hierdie geveg, verklaar egter dat daar nie veel Engelse dooies en gewondes op die slagveld was nie (De Wet, *De Strijd tussen Boer en Brit*, p. 12).

Hierteenoor het die Boere, volgens hul amptelike opgawe, 'n totale verlies gely van 30 man, waarvan 9 gesneuwel het en 21 verwond is.⁶⁰

Soos in die slag by Elandslaagte het, volgens die amptelike verslae van genl. A. P. Cronjé en hoofkmdt. M. Prinsloo, die vyand ook in die slag by Rietfontein die bepalinge in verband met

---

⁶⁰ Sien Telegram van hoofkmdt. Prinsloo aan Informasie kommissie, d.d. 25 Okt. 1899, by K.G. 333, p. 634. Volgens Nierstrasz (II band 2, p. 569) het die Boereverlies 32 man beloop, t.w. 11 gesneuwel, 5 swaar gewond - waarvan 2 oorlede is - en 16 lig gewond. Hierdie syfer ontleen hy blykbaar aan genl. C. R. de Wet, wat self aan die geveg deelgeneem het en meld dat die Boereverlies "elf dood en een-en-twintig gewond, waarvan twee later stierven" beloop het (De Wet, *De Strijd tussen Boer en Brit*, p. 12). In die Vrystaatse *Express* van 31 Okt. 1899 word die name gepubliseer van 30 burgers wat in die slag gedood of gewond is, t.w. 8 gesneuweldes, 6 swaar gewondes - waarvan 3 later oorlede is - en 16 lig gewondes. Hofmeyr (*Zes Maanden bij de Commando's*, p. 94), Penning (*De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 160) en Van Everdingen (*De Oorlog in Zuid-Afrika*, I, p. 35) stel die Boereverlies op 8 gesneuwel, 6 swaar gewond en 16 lig gewond.

beskaafde oorlogvoering, soos in die Haagse Konvensie en die Konvensie van Genève neergelê, geskend. Hulle het nl. misbruik van die wit vlag en die Rooi Kruisvlag gemaak om troepe bewegings uit te voer, en dum-dum koeëls in die geveg gebruik.

In sy amptelike berig oor die slag op 24 Okt. 1899 aan hoofkmdt. Prinsloo meld genl. Cronjé dat die “vijand van Dundee kant bij ons voorbij met witte vlaggen getrek het,”⁶¹ terwyl hoofkmdt. Prinsloo in sy amptelike berig aan die Vrystaatse Informasiekantoor in Bloemfontein meedeel dat hierdie troepe “die met de witte vlaggen voorbij vluchtten aan die geveg deelgeneem het.”⁶²

---

⁶¹ Sien Leyds, 709, p. 335, Telegram van hoofkmdt. Prinsloo aan kmdt.-genl. Joubert, d.d. 25 Okt. 1899, waarin aangehaal word verslag van genl. Cronje aan hoofkmdt. Prinsloo, d.d. 24 Okt. 1899, opgeneem as Bylaag B (ii).

⁶² Sien K.G. 333, p. 634, Telegram van H.T.D., Pretoria, aan Kmdt.-genl., Glencoe, d.d. 25 Okt. 1899, waarin aangehaal word telegram van hoofkmdt. Prinsloo aan Informasie kommissie, Bloemfontein, opgeneem as Bylaag B (iii).

Voorts berig hy dat “net voor het gevecht begon, stoomde een trein op met een witte vlag en begon de brug die door Commdt. Nel afgebrand was, te repareeren;” en “Toen onze kanon gesteld word om op de trein te vuren, nam de trein de vlucht.” Hy kla dan ook dat “Het schijnt of veel misbruik van de vlag gemaakt wordt.”⁶³ In ’n latere berig wat hoofkmdt. Prinsloo aan pres. Steyn gesein het, het hy gemeld: “Het rapport omtrent de witte vlaggen werdt bevestigd,” en voortgaande meegedeel: “Een afdeeling der Engelschen kwamen met de roode kruis afdeeling tot dat zij in positie waren en begon toen te vechten. Een kopje werd door den vijand ingenomen met een witte vlag en toen zij in het kopje waren, begon zij te schieten.” In dieselfde verslag meld hy verder: “Het slagveld was overdekt met dum dum no. 2 kogels. In een gewonde, van Rensburg, werd een dum dum kogel door Dr. van der Walt uitgenome.n.”⁶⁴

---

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Leyds, 709, p. 557, Telegram van Staatspresident, Bloemfontein, aan Staatspresident, Pretoria, d.d. 31 Okt.

6. DIE SLAG VAN RIETFontein : Slotbeskouing

Die Transvaalse Kommandant-generaal het, eweas hoofkmdt. Prinsloo, genl. Cronjé se bewering dat “vijand van Dundee kant” onder beskerming van die wit vlag by die Vrystaters verby getrek en ook aan die geveg deelgeneem het, vertolk as ’n aanduiding dat Yule se vlug-tende troepemag - of altans ’n deel daarvan - hulle by genl. White se troepemag te Rietfontein aangesluit het. Die Kommandant-generaal het die Transvaalse Regering dan ook versoek om dit, sowel as die gebruik van dum-dum koeëls en ander skendings van die Genève-konvensie deur die Engelse begaan, “ter kennis te stellen van de beschaafde wereld en een klacht in te dienen bij de Geneve-conventie”⁶⁵

1899, waarin aangehaal word telegram van Sekretaris, genl. Prinsloo, aan Staatspresident, Bloemfontein, d.d. 29 Okt. 1899, opgeneem as Bylaag B (iv).

⁶⁵ Dr. W. J. Leyds, *Tweede Verzameling*, II, pp. 79-80, Bijlage W (iii).

Die gevolgtrekking dat die betrokke troepe aan genl. Yule se leer behoort het, was egter verkeerd. Volgens die verskillende Britse bronne oor Yule se terugtog het hierdie Britse generaal hom tydens die slag met sy hele mag aan die oewers van die Wasbankrivier, sowat 13 myl van Beith af, bevind, en was sy soldate nie naby die gevegsterrein nie. Die bewuste troepe wat die wit vlag op die wyse misbruik het, het dus blykbaar behoort aan die een of ander patrollie of troepeafdeling van genl. White se regtervleuel, wat gedurende hul opmars die oggend by die Vrystaatse linkerflank verbygesteek het, voordat hulle tot verhaal gekom en teruggetrek het, of moontlik ook tot die Britse begrafnis party wat die vorige dag deur die Vrystaters van die slagveld van Elandslaagte af verdryf is. Hoe dit ook al sy, doen dit niks af aan die feit dat hiermee ’n skending van die Konvensie van Geneve deur die Engelse begaan is nie.

Nog die misbruik van die wit vlag, nog die gebruik van dum-dum koeëls het die Engelse egter gebaat, en die bewering in genl. White se

telegrafiese verslag dat “the enemy was driven from the hills commanding road”, is van alle grond ontbloot.

Wel het die Boere padgegee van die paar plekke in hul stellings waar die Engelse kanonne die gras aan die brand geskiet het, en verskuif na ander plekke wat nie aan brand geskiet was nie, maar van ’n ontruiming van die “hills commanding road” was daar geen sprake nie; en as dit White se doel was om hulle uit die koppe en rante waarop by hulle aangetref het, te verdryf, dan was sy ekspedisie ’n mislukking. Afgesien van die paar groepies burgers wat ten gevolge van die gras brande gedwing is om van stelling te verwissel, was die enigste burgers wat uit hul stellings padgegee het die klompie brandwagte wat op die bulte en rante voor die Tintinyoni in die rigting van Modderspruit geplaas was, en wat met die aanvang van die geveg op die Tintinyoni teruggeval het. Ook hulle was egter nie permanent verdryf nie, en toe die Engelse die middag na Ladysmith terugtrek, het hulle dadelik die rante en bulte weer beset en hul taak hervat om ’n

wakende oog oor die Engelse in Ladysmith te hou.

Al wat genl. White met die aanval bereik het, was om die Vrystaters tot groter versigtigheid en waaksaamheid aan te spoor. Daardeur het hy verseker dat hulle nie oor die spoor sou trek om Yule se terugtrekkende leer te molesteer nie. Hy was vas oortuig dat hulle ’n aanval op Yule se mag in die skild gevoer het⁶⁶ en die feit dat by ’n troepemag tussen die Vrystaatse stelling en die spoorweg ingeskuif het, is dus begryplik. Hy moes dit egter daarby gelaat en nie die Vrystaatse stellings laat bestorm het nie. Immers, ofskoon die Vrystaters van plan was om in samewerking met die Transvalers genl. Yule se mag in die pan te probeer hak, het hulle nie daaraan gedink om hul goeie stellings te verlaat en die spoorlyn so na aan Ladysmith oar te steek om genl. Yule voor te sny voordat die Transvaalse hoofmag by hulle aangesluit het nie. Hulle het nl. goed besef

---

⁶⁶ Vgl. sy verslae van 2 Nov. en 2 Des. 1899 soos gepubliseer in die *London Gazette* van 26 Jan. 1900 en *South Africa Despatches*, I, pp. 62-63.

dat hulle hul in die geval tussen twee vure sou plaas - t.w. die magte van genl. White aan die een en dié van genl. Yule aan die ander kant - en hierdie risiko wou genl. Cronjé met sy klein getal burgers nie loop nie. Trouens, hoofkmdt. Prinsloo, the Vrystaatse hoofaanvoerder, het selfs die stellings wat sy kommando's in die omgewing van Rietfontein beset het, so gevaarlik geag, vanweë die nabyheid daarvan aan Ladysmith, dat hy op 26 Okt. 1899 gedreig het om sy burgers daaruit terug te trek as hulle nie onmiddellik deur die Transvaalse hoofmag versterk sou word nie.⁶⁷ By die Vrystaters het daar dus geen gedagte of voorneme bestaan om sonder die bystand van die Transvaalse hoofmag ooswaarts op te ruk om Yule te probeer voorsny nie, en genl. White het dus nie nodig gehad om 'n aanval op hulle te doen om so 'n beweging te belet nie. Deur dit te doen, het hy net sy kragte vermors en homself benadeel. Nie alleen het hy swaar verliese gely nie, maar die feit dat hy die

slagveld moes ontruim, is deur die Vrystaters vertolk as 'n teken dat hy 'n gedugte neerlaag gely en dat hulle dus as oorwinnaars uit die stryd getree het. Dit het hulle met selfvertroue, trots, moed en geesdrif vervul.

Wakkerder as ooit tevore het hulle die Engelse bewegings nou dopgehou, en toe lt.-kol. Coxhead die middag van die 25ste uit Ladysmith in die rigting van Modderspruit beweeg het om genl. Yule met die laaste skof van sy terugtog behulpsaam te wees, het hulle, onder die indruk dat hy van plan was om 'n nuwe aanval op hul stellings te onderneem, dadelik voorbereidsels getref om hom dieselfde warm ontvangs te besorg wat hulle genl. White se troepemag op die 24ste gegee het.

Genl. A. P. Cronjé het onmiddellik by hoofkmdt. Prinsloo aangeklop om versterkings sodat hy sy stellings teen die oprukkende Engelse kon handhaaf, en laasgenoemde het hom weer tot kmdt.-genl. Joubert gewend, en hom versoek om die Transvaalse kommando's na Cronjé se

---

⁶⁷ K.G. 333, p. 729, Hoofkmdt. Prinsloo aan Kmdt.-genl., d.d. 26 Okt. 1899.

posisies te laat opruk om die Engelse terug te slaan.⁶⁸

7. DIE VERENIGING VAN DIE TRANSVAALSE EN VRYSTAATSE STRYDMAGTE

Ofskoon hierdie telegrafiese versoek die Transvaalse Kommandantgeneraal eers om 10.15 die aand in sy hoofkwartier te Glencoe bereik het, toe dit so donker was en die reën so hard geval het dat mens niks kon beken nie, het kmdt.-genl. Joubert nie getalm om die verlangde hulp te verleen nie.⁶⁹ Hy het dadelik aan sy voorste kommando's, wat onder aanvoering was van owerste Trichardt en genl. Erasmus, bevele gestuur om onmiddellik voorwaarts te gaan en hulle met die Vrystaters te Modderspruit te verenig.⁷⁰

---

⁶⁸ Leyds, 709, p. 373, Hoofkmdt. Prinsloo aan Kmdt.-genl., d.d. 25 Okt. 1899.

⁶⁹ Leyds, 709, p. 382, Kmdt.-genl. aan hoofkmdt. Prinsloo, d.d. 26 Okt. 1899.

⁷⁰ Leyds, 709, pp. 341 en 382, Kmdt.-genl. aan hoofkmdt. Prinsloo, d.d. 25 en 26 Okt. 1899.

Hierdie kommando's het hulle op hierdie tydstip reeds anderkant die Biggarsberge in die nabyheid van Wasbankstasie bevind, waarheen hulle, ingevolge bevele van die Kommandant-generaal, opgetrek het met die doel om by die Vrystaatse magte aan te sluit.⁷¹ By ontvangs van die Kommandant-generaal se bogenoemde nagtelike bevel, het hulle sonder onnodige versuim voortgetrek in die rigting van die Vrystaatse kommando's. Hul tog is egter vertraag deur swaar reëns, wat die pad so nat en deurslagtig gemaak het dat mens nouliks te perd kon wegkom,⁷² en die oggend van die 26ste was hulle nog steeds nie in verbinding met genl. Cronjé se Vrystaters nie.

Dit het hoofkmdt. Prinsloo, wat nog steeds bevrees was dat die Engelse troepe, wat die vorige middag uit Ladysmith getrek het, 'n nuwe aanval

---

⁷¹ Leyds, 709, pp. 360 en 364, Kmdt.-genl. aan hoofkmdt. Prinsloo, d.d. 25 Okt. 1899; N. Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, pp. 77-79.

⁷² Leyds, 709, p. 420, Kmdt.-genl. aan Staatsekr., d.d. 27 Okt. 1899.

op genl. Cronjé se stellings sou onderneem, ten seerste verontrus.

“Het spijt mij ten diepste dat u manschappen nag niet weg zijn daar ik u reeds gister avond geseind hob dat de troepen weder uit Ladysmith naar de positie trekken en ik kan onmogelijk grote versterking van hier zenden,”

het hy verontwaardig aan genl. Joubert gesein; en, het hy daaraan toegevoeg,

“Wist ik dat gij nog niet u burgers had laten optrekken, dan had ik mijn burgers georderd de positie te verlaten.”⁷³

Hierdie telegram, waarvan ’n afskrif aan pres. Kruger gestuur is, het die Transvaalse Staatspresident so ongemaklik laat voel dat ook hy dadelik aan die Kommandant-generaal gesein het om te verneem waar die Transvaalse kommando’s was, en waarom hulle nog nie by die Vrystaters

---

⁷³ K.G. 333, p. 729, Hoofkmdt. Prinsloo aan Kmdt.-genl., d.d. 26 Okt. 1899.

aangesluit het nie.⁷⁴ Van die kant van die Transvaalse Kommandant-generaal en sy offisiere was daar egter geen onnodige versuim om genl. Cronjé te hulp te kom nie. Nie alleen het die Kommandant-generaal, onmiddellik na die ontvangs van Prinsloo se versoek om versterkings, aan Erasmus en Trichardt bevel gegee om sonder versuim voorwaarts te gaan nie, maar die 25ste het hy ook genl. S. W. Burger wat die vorige dag van die Swazi grens af op Glencoe aangekom het met ’n kommando van 500 man, 3 houwitsers en 4 maxims, daarheen laat opruk.⁷⁵

Die middag van 26 Okt. 1899 het die voorste patrollies van die Transvaalse hoofmag onder Trichardt en Erasmus dan ook met die grootpad van Ladysmith na Elandslaagte die Vrystaatse stellings genader. Waar die pad teenoor

---

⁷⁴ K.G. 333, p. 702, Staatspres., Pretoria, aan Kmdt.-genl., d.d. 26 Okt. 1899.

⁷⁵ Leyds, 709, p. 342, Genl. Burger aan Staatsekr., d.d. 25 Okt. 1899, en p. 383, Telegraaf gesprek tussen Hoof, Telegraaf departement, Pretoria, en Telegrafis, Glencoe, d.d. 26 Okt. 1899.

Swartboois kop op Tintinyoni uitkom, het die lang verbeide verbintenis tussen die federale magte plaasgevind, tot groot vreugde van die burgers van die verbonde strydmagte, wat vrolik met mekaar gemeng het. 'n Nuwe geesdrif en lus vir die stryd is daar herbore.⁷⁶

Die Kommandant-generaal self met genl. S. W. Burger en die kanonne en maxims wat hulle meegevoer het, was op hierdie tydstip nog op Wasbank,⁷⁷ maar op die 27ste het ook hulle hul tog voortgesit met die doel om hulle by die federale kommando's te voeg.⁷⁸ Genl. Meyer se poging om Yule se vluggende troepe te agterhaal, het hom intussen ook tot 'n paar myl ten ooste van Lombardskop gebring, en die Transvaalse

kommando's was dus teen 28 Oktober voltallig in die omgewing van Ladysmith, gereed om, in samewerking met die Vrystaters, die groot stryd wat nou moes volg, te begin: die stryd teen die sterk Britse troepemag in Ladysmith.

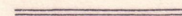

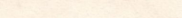

⁷⁶ N. Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, pp. 93-94.

⁷⁷ Leyds, 709, p. 400, Kmdt.-genl. aan Staatspresident, Pretoria, d.d. 26 Okt. 1899.

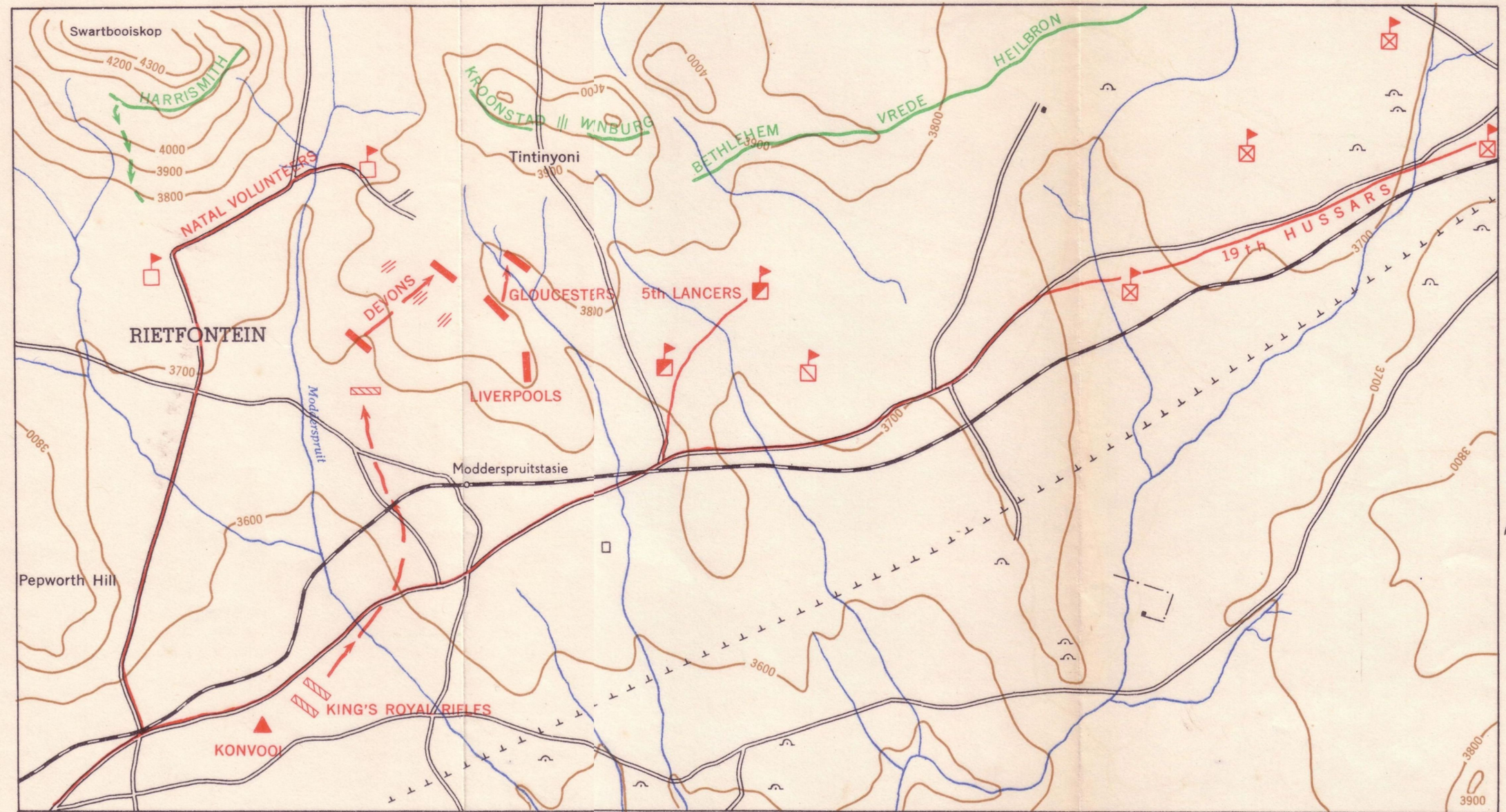
⁷⁸ Leyds, 709, p. 420 (Kmdt.-genl. aan Staatsekretaris, d.d. 27 Okt. 1899), p. 455 (Telegrafis Ewing, Elandslaagte, aan H.T.D., d.d. 27 Okt. 1899) en p. 470 (Telegrafis Ewing, Elandslaagte, aan H.T.D., d.d. 28 Okt. 1899).

DIE SLAG VAN RIETFontein (24 OKT. 1899)

- Spoorweë
- Paaie
- Telegraaflyne
- Riviere
- Kontoere
- 19th Hussars
- 5th Lancers
- Imperial Light Horse and Mounted Infantry
- Natal Volunteers
- Britse - artillerie
- Boerestellings
- Boere - artillerie

Skaal: 1½ duim = 1 myl

HOOFTUK 13

DIE SLAG VAN MODDERSPRUIT EN NICHOLSONSNK

1. MILITÊRE BEDRYWIGHKDE TE LADYSMITH, 27 OKT. 1899

Met die oog op die aantog van die verskillende Boerekommando's uit die noorde, ooste en weste na Ladysmith met die klaarblyklike doel om die Britse garnisoen aldaar in te sluit, het genl. sir George White teen 4 vm. op 27 Okt. 1899 'n sterk brigade ruitery uitgestuur, onder bevel van genl.-maj. J. P. D. French, om die vyandelike bewegings en posisies te verken en hom daaroor in te lig.¹ Hy het geneë gevoel om die Boere dieselfde dag nog aan te val en 'n harde slag te probeer toedien. Daarom het hy teen 10 vm. 5 bataljons infanterie (die 1st Devons, 1st Manchesters, 1st Royal Irish Fusiliers, 2nd Gordon Highlanders en 1st Liverpools) en 4 batterye veldkanonne (die 13de, 21ste, 42ste en

---

¹ *Journal of the Principal Events connected with South Africa*, I, p. 28; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 172.

53ste batterye Royal *Field Artillery*), alles onder bevel van kol. Ian Hamilton, laat vertrek na die nekke tussen Gun Hill, Lombardskop en Bulwanaberg aan die oostelike kant van die dorp. Hierdie sterk mag het op die oostelike wal van Modderspruit stelling geneem en daar op verdere bevel gewag.²

French, wat reeds voor sonop wagposte op Lombardskop en Bulwana geplaas het, het sy ruiters met die paaie na Newcastle en Helpme-kaar laat trek. Hulle moes vasstel of daar vyandelike magte in die rigtings was, en, indien wel, hul sterkte probeer bepaal. Deur die beweging het hulle spoedig op genl. Meyer se burgers gestuit, wat op die tydstep 'n paar myl oos van Lombardskop was. Meyer se voorposte het die Engelse patrollies nie toegelaat om verder ooswaarts deur te druk nie maar hulle in skermutselings, wat die hele dag geduur het, die een na die ander met geweervuur teruggedryf tot

---

² *Journal of the Principal Events*, I, p. 28; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 172; *Times History*, II, pp. 214-215.

by Lombardsnek, sonder dat enige kant enige verliese gely het.³

Tydens hierdie skermutselings het Meyer ook Ian Hamilton se groot leërmag tussen Lombardskop en Modderspruit ontdek. Hy was vas oortuig dat die Engelse voornemens was om sy leër met 'n oormag aan te val en uit te wis, en het dus boodskappe aan kmdt. Weilbach en die ander kommando's verder op sy regtervleuel gestuur om dadelik hulp aan hom te kom verleen, aangesien hy met twee sterk vyandelike leërafdelings by Lombardskop slaags was.⁴

Op ontvangs van die rapport het die kommandant-generaal, wat dadelik sy verskillende kommando's op 'n geveg voorberei het, 'n paar veldkanonne onder geleide van 'n afdeling Ermelo burgers in die rigting van genl. Meyer

gestuur.⁵ en ook aan die Vrystaters op sy regterflank laat weet om onmiddellik nader te kom, want as hulle nie hulp verleen nie, sou die oormag te groot wees.⁶ Hierdie optrede van die kommandant-generaal het dadelik nuwe lewe by die Boere gewek, wat hulle onmiddellik vir die verwagte aanval begin klaarmaak het. Slegs kmdt. Weilbach van Heidelberg het hom nie aan Meyer se rapport en die kommandant-generaal se bevele gesteur nie, tot groot verontwaardiging van kmdt.-genl. Joubert, wat Weilbach ernstig betig en hom gewaarsku het dat hy hom, Weilbach, aanspreeklik sou hou indien Meyer 'n neerlaag sou ly.⁷

In die tussentyd het genl. French sy verkenningswerk voltooi en nog gedurende die voormiddag - teen 10.35 vm. volgens die Britse amptelike

---

³ Vallentin, *Burenkrieg*, I, pp. 88-89; Burleigh, *The Natal Campaign*, p. 51; *Times History*, II, p. 214.

⁴ Sien K.G. 346, p. 220, Kmdt.-genl. aan kmdt. Weilbach, d.d. 27 Okt. 1899.

---

⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp.172-173.

⁶ K.G. 346, p. 219. Kmdt.-genl. aan Vrystaatse kommando, d.d. 27 Okt. 1899.

⁷ K.G. 346, p. 220, Kmdt.-genl. aan kmdt. Weilbach, d.d. 27 Okt. 1899.

History of the War in South Africa - aan sir George White gerapporteer dat hy die volgende vyandelike afdelings ontdek het: (a) 'n laer van 2,000 man op die Helpmekaar pad, vier myl ten ooste van Modderspruit; (b) 'n groot laer van omtrent 5,000 man, 'n myl ten suidooste van die "Modder Spruit culvert" op die Dundee spoorlyn; (c) omtrent vyf of ses kommando's van sowat 800 man elk uit die bogenoemde groot laer, besig om langs die front van die Tintinyoni posisie, wat in die besit van die Boere was, te beweeg; en (d) 'n mag van omtrent 1,000 man, wat besig was om van die Tintinyoni posisie na "Pepworth's Farm" te beweeg.⁸ Altesaam is sowat 10,000 Boere met vyftien kanonne gewaar.⁹

Nadat hy die rapport van sy verkenners met betrekking tot die sterkte en posisies van die Boeremagte oorweeg het, het genl. White gedurende die middag oor Lombardsnek gery om

die voorgenome aanval op die Boerestellings met French en Hamilton te bespreek, wat intussen reeds ooreengekom het hoe hulle dit sou aanlê.¹⁰ Hul plan was dat die infanterie die nag om eenuur doodstil, met slegs ongelaaide gewere en gevelde bajonette bewapen, op die slapende Boerelaer, twee myl daarvandaan, moes opruk om dit onverwags te oorval en uit te wis. Die Royal Irish Fusiliers en Gordon Highlanders sou die voorhoede vorm en op 'n rant 800 tree voor die Boerelaer ontplooi, terwyl die res van die infanterie as ondersteuning sou dien. Die ruitery en artillerie sou nie aan die optog deelneem nie maar, onder bevel van genl. French, by die uitgangspunt agterbly om, sodra die dag aanbreek, die oorwinning te kom help afrond en die Boere verder te vernietig; of om, indien die nagtelike aanval 'n mislukking sou blyk te wees, die aftog van die infanterie te help dek. Veral kol. Ian Hamilton wat, volgens die *Times History*, genl. White oorreed het om sy goedkeuring aan

---

⁸ *Journal of the Principal Events*, I, p 28.

⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p.173.

---

¹⁰ *Ibid.*; *Times History*, II, pp. 214-215.

die plan vir die nagtelike aanval op die Boerelaer te heg, was vuur en vlam vir die onderneming.¹¹

Terwyl hierdie dinge aan die gang was, het 'n ramp die Boere byna getref toe 'n paar honderd van hul perde in die laer te Modderspruit skielik skrik gevat en weggehol het, reguit Ladysmith toe, waar die Engelse brandwagte, oorgretig om hulle te vang, dadelik op hulle toegesak het toe hulle die strate nader. Dit moes hulle nie gedoen het nie. Die verbouereerde diere het daar en dan omgespring en terug gehol na die laer waar hulle vandaan gekom het, en sodoende is die ramp vir die Boere afgeweer.¹²

Van die beplande Engelse aanval het ook niks tereggekom nie. Terwyl Hamilton en sy troepe, volkome slaggereed op die uur gewag het waarop hulle op die Boerelaer moes begin aansluip, het hulle skielik, om 11 nm., 'n bevel van genl. White ontvang om van die onderneming af te sien en na Ladysmith toe terug te trek. Hulle het daaraan

gevolg gegee, en met die aanbreek van die dag op die 28ste was al die troepe weer terug in Ladysmith. Die Britse bevelvoerder het naamlik by nadere oorweging besluit dat die voorgenome ekspedisie te gewaag was, en besluit om daarvan af te sien.¹³

2. DIE BOERE SE POSISIES, STERKTE EN PLANNE, 28-29 OKT. 1899

Die Boere kon nou ongehinderd voortgaan om die stellings te beset en te versterk wat hulle, by hul aankoms, in die omgewing van Ladysmith uitgekies en begin inneem het met die oog op die stryd teen die Engelse garnisoen aldaar. Hierdie stellings, wat in die vorm van 'n groot hoefyster met die oop kant na die suide, rondom Ladysmith gelê en 9 tot 10 myl beslaan het, was teen die aand van 28 Okt. 1899 as volg beset:

(a) Op Pepworth Hill, 'n plat berg 7,500 tree ten noordooste van Ladysmith, was lt.-kol. S. P. E. Trichardt, hoof van die Transvaalse Staats-

---

¹¹ *Times History*, II, pp. 214-215.

¹² *Ibid.*, p. 214, voetnoot.

---

¹³ *Ibid.*, p. 215; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 173.

artillerie, met sy korps artilleriste (altesaam sowat 320 man sterk)¹⁴ en sewe stukke geskut, gedek deur kol. J. Y. F. Blake se Ierse korps (hoogstens 300 men sterk)¹⁵ en die kommando Ermelo (580 man sterk).¹⁶ Die geskut het bestaan uit 4 Franse Creusot-veldkanonne van 75 mm., 2 Maxim-Nordenfeldts van 37 mm., en op die 29ste het hier bygekom een Creusot-vestingkanon (Long Tom) van 155 mm.¹⁷ Hier was die sentrum van die Transvaalse posisies en hier het die komman-

---

¹⁴ Sien opgaaf in hoofstuk 6 net voor paragraaf 3 hiervoor.

¹⁵ Kol. J. Y. F. Blake, *A West Pointer with the Boers*, p. 51. Volgens Hofmeyr (*Zes Maanden bij de Commando's*, p. 100) en Nierstrasz (*Der Süd-Afrikanische Krieg*, II band 2, p. 577) was die Ierse korps slegs 120 man sterk. Skrywer aanvaar egter die syfer deur die bevelvoerder van die korps verstrekt.

¹⁶ Sien opgaaf in hoofstuk 6 net voor paragraaf 3 hiervoor.

¹⁷ *Geschiedenis, Werken en Streven van S. P. E. Trichardt door hemzelve beschreven*, pp. 187-188. Volgens Hofmeyr (*Zes Maanden bij de Commando's*, p. 99) was hier ook nog twee Krupp-kanonne - volgens Nierstrasz (*Der Süd-Afrikanische Krieg*, II band 2, p. 577) twee Vickers-Maxims. Skrywer aanvaar egter die opgawe van owerste Trichardt.

dant-generaal gevolglik ook sy hoofkwartier gehad - op 'n bosagtige rant 'n halfmyl suid van Pepworth Hill, waar hy met sy staf en 'n klein lyfwag uit die kommando Heidelberg, wat onder vk. Pretorius gestaan het, stelling geneem het.¹⁸

(b) Op die rante wat vanaf Pepworth Hill in 'n wye boog ooswaarts en suidooswaarts uitgestrek het tot verby Lombardskop, het die linkervleuel van die Transvaalse krygsmag stelling geneem, bestaande uit die volgende kommando's onder-skeidelik:

(i) naaste aan Pepworth Hill, op 'n lang lae rant, genl. S. W. Burger met 'n gedeelte van die kommando Lydenburg, sowat 500 man sterk, met drie houwitser - d.i. Krupp snelvuurders van 120 mm., model 1897, projektiel 35 lbs.- en vier handmaxims onder bevel van maj. P. E. Erasmus en luit. Malan;¹⁹

---

¹⁸ Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, p. 100; Nierstrasz, II band 2, p. 577.

¹⁹ Hofmeyr, *Zes Maanden*, p.100; Nierstrasz, II band 2, p. 577. Volgens Hofmeyr en Nierstrasz was die kommando

(ii)links daarvan sowat 1,000 man van die kommando Heidelberg (wat saam met die Heidelbergers op Pepworth Hill 1,211 man getel het),²⁰ aangevoer deur kmdt. J. D. Weilbach, met twee Krupps van 75 mm. (projektiel 122 lbs.) onder bevel van tweede luitenant Grothaus en Oelofse;²¹

(iii)nog verder links, op die verste Transvaalse linkervleuel, die kommando's van genl. Lucas Meyer, nouliks 2,000 man sterk met, onder aanvoering van maj. J. F. Wolmarans en maj. J. L. Pretorius, vier Krupps van 75 mm., twee Franse negentien ponders, een Maxim-

---

400 man sterk en het dit oor 3 houwitsers en 1 handmaxim beskik. Skrywer aanvaar egter die opgaaf van die telegrafis te Glencoe aan die Regering te Pretoria op 26 Okt. 1899 verstrek, dat Burger se mag uit 500 man met 3 houwitsers en 4 handmaxims bestaan het (sien Leyds, 709, p. 383, Draadgesprek tussen Telegrafis te Glencoe en Regering, Pretoria, d.d. 26 Okt. 1899).

²⁰ Sien opgaaf in hoofstuk 6 net voor paragraaf 3 hiervoor.

²¹ Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, pp. 100-101; Nierstrasz, II band 2, p. 577.

Nordenfeldt van 37 mm. en 'n maxim wat op die Engelse agter Talana verower is.²²

(c) Op die hoë rante wat ten noorde van Pepworth Hill oor die Tintinyoni tot by Nicholsonsnek uitgestrek het, was die regtervleuel van die Transvaalse krygsmag geplaas, wat bestaan het uit die kommando Pretoria, ruim 1,100 man sterk, onder bevel van genl. D. J. E. Erasmus.²³ Volgens opgaaf van die kommandant-generaal het hierdie kommando op 11 Okt. 1899 uit 1,492 manskappe bestaan, waarvan egter slegs 1,072 berede was.²⁴ Blykbaar was dus slegs die berede manskappe voor 30 Okt. 1899 hier by Ladysmith in posisie, en het die res eers later bygekom. Aan

---

²² Hofmeyr, p. 101; Nierstrasz, II band 2, pp. 577-578. Onmiddellik na die slag van Talana het Meyer oor meer as 2,700 man beskik. Uit telegramme d.d. 26 en 27 Okt. 1899 van die Kommandant-generaal aan die Regering blyk egter dat Meyer se kommando sedert die tyd aanmerklik swakker geword het (sien Leyds, 709, pp. 400 en 420).

²³ Hofmeyr, *Zes Maanden*, p. 102. Volgens Nierstrasz (II band 2, p. 577) was hierdie kommando 1,000 man sterk.

²⁴ 24 Sien opgaaf in hoofstuk 6 net voor paragraaf 3 hiervoor.

hulle is geen grofgeskut gegee nie aangesien die kommandant-generaal oortuig was dat die Engelse nie sou trag om deur die sterk bergstellings wat deur hulle beset was, te breek nie.²⁵

(d) Van hierdie verste Transvaalse regtervleuel af het die Vrystaters, onder genl. A. P. Cronje, die hoogtes beset wat in 'n wye boog verder wes en suidweswaarts uitgestrek het tot by Flagstone-spruit, naby die spoorweg en pad wat van Ladysmith na Colenso geloop het. Hulle het blykbaar oor net een Kruppkanon beskik, en het die verste regterflank van die Boeremagte gevorm.²⁶ Dit was dieselfde Vrystaatse kommando's wat op 24 Okt. 1899 by Rietfontein geveg het, en hul getalsterkte moet dus op sowat 1,000 man gestel word.²⁷

---

²⁵ Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, p. 102.

²⁶ *Ibid.*, p. 102; Vallentin, *Der Burenkrieg*, I, p. 89.

²⁷ Nierstrasz beweer dat die Vrystaatse mag bestaan het uit 500 man, meestal Heilbronniers, wat onder kmdt. Steenekamp en wn. kmdt. C. R. de Wet op Surprise Hill en aan die voet van Swartbooisloep gelê het, en 'n klein

Die totale sterkte van die Boeremagte wat op 28 Okt. 1899 in die bogenoemde stellings by Ladysmith in posisie was, het dus nie veel meer as 7,000 man beloop nie - 7,500 as die Johannesburgse polisie bygereken word²⁸ - en hulle het, handmaxims buite rekening gelaat, oor sowat 20 kanonne, waaronder 'n drietal Pom-poms, beskik.

Ladysmith was nou aan drie kante volledig omsingel, en die enigste verbinding wat hy nog met die buitewereld gehad het, nl. die

---

afdeling van die kommando Kroonstad onder kmdt. Nel. Hy bring dus slegs die Vrystaatse afdelings in rekening wat aktief by die slag van Nicholson'snek betrokke was. Sien Nierstrasz, II band 2, p. 577.

²⁸ Die bewerings van die *Times History* (II, p. 219), Reitz (*Commando*, p. 35), e.a. as sou die Boeremag op 30 Okt. 1899 12,000-15,000 man sterk gewees het, is onjuis. Die enigste versterking wat aan die bogenoemde kommando's voor 30 Okt. 1899 toegevoeg is, t.w. die Johannesburgse Polisie, het 500 man beloop, sodat die totale Boeremag op 30 Okt. 1899 op sowat 7,500 man bereken kan word. Vgl. Blake, *A West Pointer with the Boers*, p. 76; Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, p. 128; Vallentin, *Der Burenkrieg*, I, p. 91; en Nierstrasz, II band 2, p. 577.

lewensbelangrike telegraaf-, spoor- en pad verbinding met Pietermaritzburg en Durban via Colenso, kon te eniger tyd afgesny word. Van die Boereoffisiere het reeds op 27 of 28 Okt. 1899 stappe begin doen om Ladysmith ook aan die suidekant te isoleer en die spoorwegbrug oor die Tugela in die lug te laat spring, dog die kommandant-generaal het dit belet.²⁹ Om die dorp aan die suidekant doeltreffend te isoleer, sou hy naamlik burgers uit die reeds ingenome stellings moes wegneem om goeie posisies aan die suidekant van Ladysmith te gaan inneem, en dit kon hy met sy swak leërmag nie waag nie, ten minste nie solank as die sterk Britse troepemag onder aanvoering van French en Hamilton gedreig het om Meyer se posisies aan te val nie. Toe egter, op 28 Okt. 1899, dit blyk dat die Engelse teruggetrek het en blykbaar nie van plan was om tot die aanval oor te gaan nie, het die Kommandant-generaal besluit dat die tyd vir die Boere aangebreek het om self die inisiatief te neem, en so spoedig moontlik ook. Hy het nl.

---

²⁹ Blake, A West Pointer with the Boers, pp. 73-74.

goed besef dat om te talm, en aan Engeland die geleentheid te gee om sy troepemagte in die land gedurig van oorsee af te versterk totdat Engeland gereed sou wees om die veldtog teen die Republieke te begin, kriminele nalatigheid sou wees.³⁰

In hierdie houding is hy gesteun deur genl. Lucas Meyer, wat gereed en baie lus was om die Engelse kamp wat hy naby Lombardskop ontdek het, en die posisies op Platrand - wat waarskynlik in vyandelike hande was - aan te val, en ook wou sien dat die treinspoor tussen Ladysmith en Colenso dadelik opgebreek word.³¹

Meyer se gretigheid om tot die aanval oor te gaan, was vir die kommandant-generaal 'n riem onder die hart, en dieselfde dag nog sou hy same-sprekings met die offisiere van die Transvaalse sowel as die Vrystaatse kommando's voer, met

---

³⁰ K.G. 346, pp. 226-227, Kmdt.-genl. aan Vrystaatse kommando, kmdt. Weilbach en genl. Meyer, d.d. 28 Okt. 1899.

³¹ KG. 333, pp. 852 en 854, Heliogramme van genl. Meyer aan Kmdt.-genl., d.d. 28 Okt. 1899.

die doel om 'n gesamentlike plan van aanval van al die burgermagte op die Britse garnisoen in Ladysmith te beraam.³² Of die samesprekings plaasgevind het en wat daar besluit is, is nie bekend nie; maar die volgende dag, die 29ste, het kmdt.-genl. Joubert, vergesel van enige offisiere, hoofkmdt. Prinsloo en ander offisiere van die Vrystaatse krygsmag ontmoet en met hulle ooreengekom dat die Boerekommando's op Donderdag, 2 Nov. 1899, gesamentlik 'n swaar aanval op Ladysmith sou waag met die doel om die garnisoen aldaar tot oorgawe te probeer dwing. 'n Behoorlike krygsplan is beraam van hoe die aanval, wat deur die Vrystaters begin moes word, sou geskied, en daarna is die offisiere terug na hul stellings om die nodige voorbereidsels vir die aanslag te tref.³³

---

³² K.G 346, pp. 226-227, Kmdt.-genl aan Vrystaatse kommando, kmdt. Weilbach en genl. Meyer, d.d. 28 Okt. 1899.

³³ Leyds, 710, p. 26, Kmdt.-genl. aan Staatsekr., d.d. 2 Nov. 1899.

3. DIE BRITSE BEDRYWIGHEDE, 28-29 OKT. 1899

In die tussentyd het genl. White, ofskoon hy sy troepe die nag van die 27ste van Lombardsnek af na Ladysmith toe teruggetrek het omdat hy nie 'n haastige nagaanval op, die Boere wou waag nie, nog nie afgesien van die gedagte om so spoedig moontlik 'n swaar aanval te onderneem op die Boere, wat besig was om hom in te sluit nie. Volgens die *Times History* het verkennings patrollies van sy ruitery dan ook op die 28ste in aanraking met die Boere ten ooste van Lombardsnek gebly, en ook met afdelinkies van die Boeremag aldaar in skermutselingkies betrokke geraak,³⁴ terwyl hy met sy offisiere samesprekings gevoer het oor die wenslikheid om die Boerestellings op Pepworth Hill die volgende dag, die 29ste, aan te val. Van die idee is daar egter na grondige oorweging afgesien, omdat dit Sondag was, en gevrees is dat die Boere, indien

---

³⁴ *Times History*, II, p. 215.

op Sondag aangeval, met groter durf en vasberadenheid sou veg as anders.³⁵

Op Sondag, 29 Okt. 1899, het White nog eens vir French met die 18th en 19th Hussars uitgestuur om vas te stel hoe die vyandelike posisies op die pad na Newcastle en ten ooste van Modderspruit geleë was.³⁶ French se bevindings was as volg: Op die lang plat heuwel ten weste van die pad na Newcastle en omtrent vyf myl van Ladysmith af, was 'n vyandelike mag van omtrent 4,000 man, wie se laer sowat twee myl verder noordwes gestaan het. Op die “long hill” ’n myl en ’n half suidoos van hierdie stelling en ten ooste van die pad na Newcastle geleë, was sowat 3,000 Boere, met ’n reserwemag in die laagtes verder oos. Voorts is op hierdie heuwel ook twee of drie kanonne waargeneem, terwyl die burgers besig was om nog ’n kanonskans uit te grawe. Die laer wat op die 27ste ’n myl of twee suidoos van die “Modderspruit culvert” op die Dundee-spoorlyn

bemerk is, het verdwyn, en is blykbaar na agter die bogenoemde “long hill” verskuif. Oos van Lombardskop was omtrent 3,000 man in twee laers, die een geleë aan die Helpmekaar pad, sowat vier myl oos van Modderspruit, en die ander een sowat twee myl verder suid, skynbaar aan die pad na Pieters-stasie. Die totale vyandelike mag was hoogstens 12,000 man sterk, die Vrystaatse mag van sowat 2,000 man te Besterstasie inbegrepe.³⁷

Op grond van hierdie inligting het genl. White, nadat hy dit ook persoonlik vanuit ’n lugballon laat kontroleer of persoonlik gekontroleer het,³⁸ besluit om op Maandag, 30 Okt. 1899, tot die aanval oor te gaan en die burgermagte - wat juis op die 29ste ook Ladysmith se watertoevoerpyp afgesny het³⁹ - in een groot slag te probeer uitwis.

“My object was” - so het hy dit in sy amptelike verslag aan die War Office gestel – “in the first instance to carry Long Hill, and, in the event of

---

³⁵ *Times History*, II, p. 216.

³⁶ *Journal of the Principal Events connected with South Africa*, I, p. 30.

---

³⁷ *Ibid.*

³⁸ Vallentin, *Burenkrieg*, I, p. 89; *Times History*, II, p. 216.

³⁹ *Times History*, II, p. 215.

success, to similarly carry Pepworth's Hill, sending, at the same time, a considerable mounted force round over Nicholson's Nek to cut the enemy's line of retreat and endeavour to capture his laagers."⁴⁰

Sy hele krygsplan was dan ook op die verwesenliking van die doel gerig. Eers moes Long Hill, suidoos van Pepworth Hill geleë, deur 'n infanterie stormloop verower word, wat onder dekking van 'n swaar bombardement sou plaasvind. Die Boere se linkervleuel sou dan, as hulle nie van die hoofmag afgesny wou wees nie, na Pepworth Hill moes terugwyk. Met Long Hill in sy besit sou White in staat wees om Pepworth Hill aan so 'n hewige kruisvuur te onderwerp dat die Transvalers genoodsaak sou wees om ook hul regtervleuel in te trek om daar op Pepworth Hill die beslissende slag uit te veg. Die gevolg sou wees dat die Vrystaatse magte, op die wyse geïsoleer, maklik op die vlug gedryf sou kon word, in die arms van die Britse ruitery, wat hulle

te bestemde tyd sou omtrek. Sodra die Transvaalse magte op Pepworth Hill tot die vlug oorgaan, sou ook hulle deur 'n ander afdeling ruitery afgesny word.

Met die oog op die uitvoering van hierdie krygsplan, het White besluit om die hele troepemag . waaroor hy beskik het, in die stryd te werp, en het hy die volgende instruksies na 4 nm. op 29 Okt. 1899 uitgereik: Om 3vm. op 30 Oktober moes 'n sterk brigade ruitery, wat sou bestaan uit die 5th Lancers, 19th Hussars en die Natalse berede Vrywilligers, alles ander bevel van genl.-maj. J. P. D. French, uit Ladysmith uittrek en oor Lombardsnek en Modderspruit gaan, met die doel om White se regterflank - d.i. die regterflank van die troepe bestem vir die aanval op Long Hill en daarna op Pepworth Hill - te dek; en om die weg vir hulle voor te berei en te beveilig, is 200 van die Natal Mounted Volunteers reeds die aand van die 29ste uitgestuur om Lombardskop en Bulwanaberg te beset. Intussen moes die troepe bestem vir die aanval op Long Hill gedurende die nag in die rigting van hierdie

---

⁴⁰ Sien White se verslag, d.d. 2 Des. 1899, in *South Africa Despatches*, I, p. 63.

heuvel beweeg, en sorg dat hulle met die aanbreek van die dag gereed is om die geveg te begin. Hierdie troepe het bestaan uit die 8ste infanteriebrigade (saamgestel uit die 1st King's Royal Rifles, die 2nd King's Royal Rifles, die 1st Leicestershire Regiment, die 1st (King's) Liverpool Regiment en die 2nd Royal Dublin Fusiliers), 'n brigade-divisie *Royal Field Artillery* (saamgestel uit die 21ste, 42ste en 53ste veldbatterye) en 'n battery Natalse veldartillerie, en het gestaan onder die bevel van kol. C. G. Grimwood, wat namens kol. F. Howard, wat afwesig was, opgetree het. Terselfdertyd moes die troepe bestem vir die aanval op Pepworth Hill byeenkom by die plek waar die pad na Newcastle oor die spoor gaan. Daarvandaan moes hulle in die rigting van Limit Hill vertrek, en onder dekking van die heuvel stelling neem met die oog op die aanslag op Pepworth Hill, wat onmiddellik na die verowering van Long Hill deur die 8ste infanteriebrigade sou plaasvind. Hierdie troepe, wat deur kol. Ian Hamilton aangevoer sou word, sou bestaan uit die 7de infanteriebrigade (saamgestel uit die 2nd Gordon Highlanders, die 1st

Devons, die 1st Manchesters en die 2nd Rifle Brigade) en die 2de brigade-divisie artillerie onder kol. Pickwood (saamgestel uit die 13de, 67ste en 69ste batterye *Royal Field Artillery*). 'n Brigade ruitery, bestaande uit die 5th Dragoon Guards, die 18th Hussars, die Imperial Light Horse en twee kompanies berede infanterie, alles onder bevel van genl.-maj. J. F. Brocklehurst, moes hierdie troepeafdeling vergesel. Die brigade-divisie artillerie wat by die 7de infanteriebrigade gevoeg is, moes kol. J. A. Coxhead se brigade-divisie, wat by Grimwood se 8ste infanteriebrigade gevoeg is, help om Long Hill te bombardeer. Na die verowering van Long Hill sou hulle weer steun van Coxhead se brigade-divisie ontvang om Pepworth Hill te bombardeer met die oog op die verowering daarvan. Ten einde sy linkerflank gedurende die aanval te dek en die weg vir die ruitery te baan wat oor Nicholsonsnek moes kom om die vyandelike terugtog af te sny en die vyandelike laers te probeer verower, het White twee bataljons infanterie, t.w. die 1st Royal Irish Fusiliers en die 1st Gloucestershire Regiment, vergesel van

die 10de bergbattery, alles onder bevel van lt.-kol. F. R. C. Carleton, om 11 nm. op 29 Okt. 1899 langs Bellspruit op laat uittrek. Hul instruksies was, om die sterkste stellings wat daar in die omgewing van Nicholsonsnek te bekom was - by voorkeur die nek self - voor of teen die aanbreek van die dag te beset, en vandaar te verhinder dat die vyand enige aanvalle onderneem teen die troepe wat Pepworth Hill moes verower, of teen die Britse ruitery.⁴¹

Uit genl. White se verslag kry mens die indruk dat dit sy bedoeling was dat al die Britse kavallerie na die gunstige afloop van die infanterie-aanval, oor Nicholsonsnek moes kom “to cut the enemy’s line of retreat and endeavour to capture his laagers”; d.w.s. sowel die brigade ruitery van genl.-maj. J. F. Brocklehurst wat by

---

⁴¹ Sien White se verslag, d.d. 2 Des. 1899, in *South Africa Despatches*, pp. 63-64; voorts die Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 174-175; *Times History*, II, pp. 216-218; en Nierstrasz, II band 2, pp. 574-575.

Hamilton se troepe in die omgewing van Limit Hill geplaas is, as French se brigade, wat ten ooste van Modderspruit op White se verste regterflank stelling moes neem.⁴² Die *Times History* en Nierstrasz meen egter dat slegs Brocklehurst se brigade oar Nicholsonsnek moes kom om die Boere die terugtog na die weste en noordweste af te sny; en dat die taak van French se brigade was om die Boere reg voor hulle die terugtog na Newcastle af te sny, en hul laers agter Pepworth Hill en oos van Long Hill te verower.⁴³ Skrywer wil hiermee saamstem. Dit is immers ondenkbaar dat White sou verwag het dat French se brigade, wat na die verowering van Long Hill ver op die regterflank in die omgewing van Modderspruitstasie in die rug van die Boere geleë sou wees, weer sou terugjaag om oor Nicholsonsnek te gaan, ten einde die Boere van daardie kant af in die rug aan te tas.

---

⁴² Verslag White in *South Africa Despatches*, p. 63.

⁴³ *Times History*, II, voetnoot op pp. 217-218; Nierstrasz, II band 2, p. 575.

Gedurende die aand en nag van 29 Okt. 1899 het die onderskeie troepeafdelings Ladysmith verlaat, om te gaan stelling neem in ooreenstemming met die bogenoemde instruksies.⁴⁴

Teen 10 nm. het Lt.-kol. F. R. C. Carleton, bevelhebber van die troepemag wat White se linkervleuel sou vorm, die paragegrond met 534 man en 46 muile verlaat en, waar die pad na Newcastle oor die Transvaalse spoorweg gaan, by die res van sy troepe aangesluit. Hier het hy sy afdeling van sowat 1,180 man - w.o. omtrent 50 Kaapse kleurlinge wat as drywers diens gedoen het - met ses bergkanonne, 'n maxim-kanon, sowat 240 muile en tien perde, vir die mars in orde opgestel, en teen 11.15 nm. die tog na Nicholsonsnek begin.⁴⁵

Meer as twee uur nadat hy weg was, het, teen 12.30 vm. die 30ste, kol. G. C. Grimwood se afdeling, wat Long Hill moes inneem, die kamp verlaat. Die 1st King's Royal Rifles was voor,

gevolg deur die 2nd King's Royal Rifles, met, vlak op hul hakke, die 1st Leicesters. Laasgenoemde is gevolg deur die drie batterye veldartillerie onder bevel van kol. Coxhead, en kort na die aanvang van die mars het ook die drie batterye veldartillerie onder bevel van kol. Pickwood by hulle aangesluit, in die rug gedek deur die Liverpools. Op hul hakke het die battery Natalse veldartillerie gevolg, van agter deur die 2nd Dublin Fusiliers gedek, wat die agterhoede van Grimwood se afdeling gevorm het.⁴⁶

Waarom Pickwood se brigade-divisie - wat aan Ian Hamilton se afdeling toegewys is - hulle na die aanvang van die mars by Grimwood se afdeling gevoeg en saam met die getrek het, is uit die Britse bronne nie duidelik nie. Kol. Dawning, wat in bevel van al die artillerie was, het, volgens die *Times History* en Nierstrasz, Flag Hill aangewys as die geskikste stelling vir al sy batterye met die oog op die bombardement eers van Long Hill en daarna van Pepworth

---

⁴⁴ White se verslag (*South Africa Despatches*, pp. 63-64).

⁴⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 175, 186; *Times History*, II, pp. 237-239.

---

⁴⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 175.

Hill.⁴⁷ Dit was dus klaarblyklik sy bedoeling om sy artillerie byeen te hou. Volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa*, sou Pickwoad dan ook instruksies gehad het om saam met Grimwood se afdeling te trek tot tussen Flag Hill en Limit Hill, en dan links weg te swaai na “under the shelter of Flag Hill”.⁴⁸ Wat die instruksies aan Coxhead se drie batterye was, is nie bekend nie maar ook hulle is, soos uit die verslae oor die geveg blyk, nie ver van Pickwoad se stukke af geplaas nie, in ooreenstemming met kol. Downing se aanwysings. Hulle het dan ook, volgens die *Times History* en Nierstrasz, tussen Flag Hill en Limit Hill weggeswaai en agter Flag Hill gaan posvat.⁴⁹

Van die bevel wat aan die artillerie uitgereik is, was Grimwood nie op hoogte nie. Hy het blykbaar nie eers geweet dat Pickwoad se

brigade-divisie saam met sy afdeling getrek het nie. Vir hom was dit hoofsaak om sy infanterie voor die aanbreek van die dag in 'n gunstige stelling naby Lang Hill te kry, gereed vir die stormloop wat hy moes lei, en met die bewegings van die artillerie in sy rug, waarvoor kol. Downing verantwoordelik was, het hy hom dus nie ingelaat nie. Die gevolg van sy gebrek aan toesig was dat, toe Pickwoad se brigade-divisie - en blykbaar ook die van Coxhead - in opvolging van Downing se bevel by Limit Hill na links weggeswaai het, die hele agterhoede van Grimwood se leer, wat die kanonne van agter gedek het, saam met hulle weggeswaai en na Flag Hill toe koers gekies het om daar te gaan posvat.⁵⁰ Daardeur het Grimwood se

---

⁴⁷ *Times History*, II, p. 222; Nierstrasz, II band 2, p. 575.

⁴⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 176.

⁴⁹ *Times History*, II, p. 222; Nierstrasz, II band 2, pp. 575-576.

---

⁵⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 176; *Times History*, II, p. 222; Nierstrasz, II band 2, pp. 575-576. Die *Times History* en Nierstrasz meld niks daarvan dat Pickwoad se brigade-divisie saam met Grimwood se afdeling uitgetrek het nie. Volgens hulle was die brigade divisie wat weggeswaai en Grimwood se agterhoede na Flag Hill toe verlei het, die van Coxhead, wat Grimwood se afdeling moes vergesel het maar “owing

afdeling meer as 40% van sy manskappe verloor sonder dat Grimwood dit wis, t.w. die 1st Liverpools, die 2nd Dublin Fusiliers en die bereide infanterieafdelings van die 2nd King's Royal Rifles en die 1st Leicesters.

Die wegswaai van die kanonne na Flag Hill toe was nie van deurslaggewende betekenis nie, aangesien Long Hill sowel as Pepworth Hill net so doeltreffend van die omgewing van Flag Hill af gebombardeer kon word, as van die stellings af wat Grimwood wou beset. Wat egter wel van groot betekenis was, is die feit dat 'n deel van Grimwood se afdeling, wat Long Hill moes

---

to the vagueness of the orders issued, or to some confusion in the staff instructions supplementing them" weggeswaai en ooreenkomstig Downing se bevele agter Flag Hill gaan posvat het. Die Britse amptelike *History* meld weer nêrens dat Coxhead se brigade-divisie weggeswaai het nie, hoewel dit uit sy verdere beskrywing van die geveg duidelik is dat hierdie brigade-divisie by die aanvang van die geveg links van Pickwood s'n gestasioneer was, en wel tussen Flag en Limit Hill. Hulle moes dus - klaarblyklik saam met Pickwood se kanonne - van Grimwood se afdeling af weggeswaai het.

bestorm, saam met hulle weggetrek het, en dit sonder die wete van die afdeling se bevelvoerder.

Teen 3 vm. het ook genl. French met sy twee regimente ruitery Ladysmith verlaat om die stellings wat hy moes inneem, te beset; en 'n uur later het ook Hamilton met sy afdeling van sy laerplek af na Limit Hill getrek, wat hy gedurende die nag deur twee kompanies van die Gordon Highlanders laat bewaak het, en waaragter hy sy troepe teen dagbreek in posisie geplaas gehad het.⁵¹

4. BOERE SE VOORBEREIDSELS VIR DIE SLAG VAN MODDERSPRUIT

Die Boere het van die nagtelike uittoeg van die Britse troepe niks bemerk nie, maar hulle was vir alles gereed, danksy die wakkerheid van hul kommandant-generaal. Hy het, vandat hy te Ladysmith aangekom het, geen oomblik verslap

---

⁵¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 176; *Times History*, II, p. 222; Nierstrasz, II band 2, p. 578.

om die grootste waaksaamheid by hulle in te skerp, en voortdurend seker te maak dat hulle dag en nag op alle punte gereed is om die vyand 'n baie warm ontvangs te gee indien hy onverwags sou opdaag nie. Ofskoon reeds byna 69 jaar oud, het die gryse Transvaalse kommandant-generaal homself geen moeite gespaar om seker te wees dat sy burgers te alle tye op hul poste was, gereed vir 'n geveg nie. Dag na dag was hy in die saal om alle posisies om Ladysmith persoonlik te inspekteer, en toe te sien dat elkeen sy plig doen. Om agtuur saans moes alle ligte uit wees, maar om drieuur soggens was die rustelose krygsman reeds weer op die been, en dan het hy dikwels by die een tentdeur na die ander ingeloer om die mense wat nog geslaap het persoonlik te wek met uitroepe soos: “Opstaan! Opsaal! Klaar staan elke oomblik vir 'n aanval! Gou, gou”, of “Die Engelse trek uit! Opsaal! Maak gou!” 'n Ooggetuie verklaar dat hy gedurende die ganse oorlog nooit groter waaksaamheid gesien het as die van kmdt.-genl. Piet Joubert nie. Dit het gelyk of hy nooit geslaap het nie. Oor voedsel en drank het hy hom nooit

bekommer nie. Sy voorbeeld en sy woorde - hy het die burgers naamlik gereeld orals by hul stellings in kragtige en welsprekende taal toegesprek - het dan ook 'n uitmuntende uitwerking op die Boere gehad. Almal wis dat sy wakker krygsmans oë op hulle gevestig was, en niemand wou hom graag teleurstel nie, want hulle het hom ten volle vertrou en na hom opgesien. Derhalwe het elkeen steeds sy plig na die beste van sy vermoë uitgevoer.⁵²

Met die Boere wakker en op hul hoede ten gevolge van kmdt.-genl. Joubert se houding, was genl. White se poging om hulle te verras tot mislukking gedoem. Wel het die burgers die Sondag, die 29ste, volgens hul gewoonte sover moontlik as 'n dag van rus deurgebring, en die Britse troepe, wat verkenningwerk gedoen of skanse gemaak het, laat begaan; maar desnieteenstaande het hulle waaksaam gebly en die nodige voorsorg getref om 'n vyandelike aanval die hoof te bied. Trouens die bedrywighede van die

---

⁵² N. Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, pp. 97-98.

Engelse lugballon en die lewendigheid wat hulle verder in die Britse kamp kon waarneem, het hulle laat vermoed dat die vyand van plan was om hulle die volgende oggend vroeg aan te val.⁵³ Godsdiensoefeninge is die Sondag in die verskillende laers gehou, maar om 1 nm. het die verskillende kommandante alweer byeengekom om die militêre toestand te bespreek, en twee uur later het die kommandant-generaal die verskillende veldkornette besoek en toegesprek. Wat hy aan hulle gesê het, is nie bekend nie maar met die oog op die verwagte aanval vroeg die volgende oggend, sou hy hulle ongetwyfeld tot die grootste waaksaamheid aangespoor het. Hulle was dan ook, na die toespraak, ofskoon gesond en opgeruimd, “ernstig overtuigd van de zware strijd die hen te wachten staat”.⁵⁴

Om 5 nm. is die vestingkanon van 155 mm. kaliber, wat by Dundee diens gedoen het, teen die helling van Pepworth Hill uitgesleep en in die

stelling geplaas wat vir hom gemaak is.⁵⁵ Die kanon was geweldig swaar, en die krag van ’n paar honderd gespierde krygsmanne moes gevoeg word by die van twee en twintig groot, ingevoerde muile om die kanon oor ’n haastig gemaakte pad teen die helling uit te sleep, en op die kruin in posisie te bring.⁵⁶

Nie alleen die burgers nie maar ook die Transvaalse kommandant-generaal was daarvan oortuig dat die Engelse op die 30ste ’n swaar aanval op die Boerestellings sou loods. Die Britse troepebewegings het die vermoede dat so ’n aanval sou plaasvind, by hom gewek, en berigte wat hy uit Ladysmith ontvang het, het hom verseker dat dit die 30ste verwag kon word.⁵⁷ Hy het dus onmiddellik alles gedoen wat nodig was om die verwagte aanval met sukses te weerstaan. Aan kmdt. Van Dam van die Z.A.R.-polisie, wat twee dae tevore met 500 van sy manskappe te Glencoe

---

⁵³ Leyds, 709, p. 513, Wyncko, Modderspruit, aan *Volksstem*, Pretoria, d.d. 29 Okt. 1899.

⁵⁴ *Ibid.*

---

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, p. 99.

⁵⁷ M. Davitt, *The Boer Fight for Freedom*, p. 147.

aangekom het,⁵⁸ het hy op die 29ste gesein om so spoedig as moontlik met al sy berede manskappe na Modderspruit te kom,⁵⁹ 'n bevel waaraan onmiddellik gevolg gegee is. Nog dieselfde aand het Van Dam met sy kommando hom by die kommandant-generaal aangemeld, wat hom op 'n hoogte in die omgewing van Nicholsonsnek laat stelling neem het.⁶⁰ Voorts het die kommandant-generaal soveel kommissariaat van Glencoe af laat aanvoer as wat moontlik was, ten einde te voorkom dat die burgers weens gebrek aan ammunisie of voedselvoorrade in die moeilikheid beland;⁶¹ en ten slotte het hy sy kommando's op

---

⁵⁸ K.G. 333, p. 759, Van Dam aan Kmdt.-genl., d.d. 27 Okt. 1899; Leyds, 709, p. 426, Wood, Glencoe, aan Kmdt.-genl., d.d. 27 Okt. 1899; ook p. 431, Krygskommissaris, Glencoe, aan Kmdt.-genl., d.d. 27 Okt. 1899.

⁵⁹ K.G. 346, p. 233, Kmdt.-genl. aan Kmdt. van Dam, d.d. 29 Okt. 1899.

⁶⁰ Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, pp. 102-103; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 167.

⁶¹ Sien K.G. 346, pp. 234-236, 239 en 240, Kmdt.-genl. aan Krygskommissaris, Glencoe, Vrederegter, Dundee,

die wyse wat hy die doeltreffendste geag het, laat stelling neem om die verwagte aanval met die hoogste mate van sukses te weerstaan.

Goed bekend met die Britse metode van aanval, was die kommandant-generaal daarvan oortuig dat die vyand sy hoofaanval op die Transvaalse hoofposisie op Pepworth Hill sou rig, en terselfdertyd sou probeer om die flanke van die Boeremag met sterk afdelings berede troepe om te trek. So 'n beweging sou tot mislukking gedoem wees indien die Boereflanke sterk genoeg gemaak kon word om die Britse ruitery deur onverwagte kwaai aanvalle terug te dryf, en hulle so te bedreig dat die Britse bevelvoerder genoodsaak sou wees om groot getalle troepe uit sy sentrum weg te neem om hulle te beskerm. Dan sou die Britse bevelhebber genoodsaak wees om, midde in die slag, sy planne en bevele grondig te wysig, ten einde die veranderde toestand die hoof te probeer bied, en dit sou veel verwarring by die vyand

---

Dieperink, Dundee, en Magasynmeester, Glencoe, d.d. 29-30 Okt. 1899.

skep, wat benut kon word om hom 'n neerlaag te besorg.

Hierop het die kommandant-generaal hom dan ook toegespits. Nadat die Engelse lugballonne uit die lug verdwyn het - wat deur die kommandant-generaal vertolk is as teken dat die vyand sy verkenningswerk voltooi het - het hy Long Hill, wat hy gedurende die dag beset gehou het, klaarblyklik om die vyand uit te lok om dit saam met Pepworth Hill aan te val, teen die aand laat ontruim. Die burgers wat dit beset het, het hy toe elders na agtertoe, en op sy linkerflank, laat stelling neem.⁶²

Die Engelse het van hierdie beweging niks bemerk nie, en het gevolglik uitgetrek soos reeds uiteengesit, doodseker dat die Boere nog gestasioneer was soos deur French op die 29ste gerapporteer, en soos ook deur waarneming uit die lug bevestig is.

---

⁶² Davitt, *The Boer Fight for Freedom*, pp. 148-149; vgl. ook J. F. Naudé, *Vechten en Vluchten* van Beyers en Kemp bókant de Wet, p. 44.

5. DIE BRITSE OPMARS EN AANVANG VAN DIE GEVEG

Die opmars het oor die algemeen stil en vir die Engelse baie goed verloop. Wel het 'n vyftiental Engelse soldate, waaronder ses lede van die *Royal Field Artillery*, gedurende die nag verdwaal en as gevangenes in die hande van 'n brandwag van die kommando Ermelo beland,⁶³ en het 'n brandwag van die kommando Pretoria gedurende die nag iets sien roer en daarop gevuur,⁶⁴ maar hierdie twee voorvalletjies was onbeduidend, en het nie die uittoeg van genl. White se indrukwekkende leërmag aan die Transvalers verraa nie. Van White se opmars het die Transvalers dan ook volkome onbewus gebly tot met dagbreek die 30ste, toe owerste Trichardt die agterhoede van French se ruitery op 5,000 meter afstand in die oog gekry het, besig om in die rigting van Lombardskop uit te trek. Hy het

---

⁶³ Leyds, 709, p. 529, Wynecke, Modderspruit, aan *Volksstem*, Pretoria, d.d. 30 Okt. 1899.

⁶⁴ Leyds, 709, p. 525, Berig van Telegrafis, Modderspruit, d.d. 30 Okt. 1899.

hulle met sy veldstukke onder vuur begin neem, sonder hulle ewenwel van hul koers af te dwing.⁶⁵ Weinig wis Trichardt dat die Britse batterye toe reeds klaar ontplooi was - agter 'n plaat doringbome, 'n myl en 'n half ten suidooste van Limit Hill, en tot verby Flag Hill - gereed om, volgens instruksies, die kanonnade teen Long Hill te begin.⁶⁶ Van sy artilleriste het hom 'n uur of drie na middernag, toe hy, volgens gewoonte, 'n rondte by sy kanonne gedoen het om vas te stel of alles daar nog in orde was, meegedeel dat hulle waens in die rigting van Ladysmith hoor ry het, dog nog Trichardt nog sy ondergeskiktes het op daardie tydstip besef of vermoed dat dit inderdaad die 42 Britse veldstukke was wat besig was om uit te trek.⁶⁷ Dit was dus vir hulle 'n volslae verrassing toe, kort nadat hulle French se ruitery onder vuur

---

⁶⁵ *Geschiedenis, Werken en Streven van S. P. E. Trichard* deur hemzelve beschreven, p. 188.

⁶⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 177; Burleigh Natal Campaign, p. 54.

⁶⁷ *Geschiedenis, Werken en Streven van S. P. E. Trichard* deur hemzelve beschreven, p. 188.

begin neem het, Pickwoad se drie batterye op 3,700 tree afstands met 'n hewige bombardement teen Long Hill begin het. Die Engelse artillerie-kommandeur het daar drie kanonstellings gewaar, en het blykbaar gemeen dat die bomme op die ruitery daaruit afgevuur is.⁶⁸

Die skielike bombardement op die onbesette Long Hill het owerste Trichardt laat besluit om die bombardering van die Britse ruitery te staak en sy vuurkrag op die Engelse kanonne te rig, wie se stellings hy reeds na die derde Engelse kanonskoot ontdek het.⁶⁹ Hy het dan ook dadelik met sy veldstukke en pom-poms op die Britse batterye begin losbrand, terwyl teen 5.15 vm. ook Long Tom die vuur geopen het. Die eerste van sy 94-ponders het - egter sonder om te ontplof of skade aan te rig - naby die spoorweg geval, byna tussen die troepe van die 2nd Rifle Brigade, wat om 2.30 vm. in Ladysmith aange-

---

⁶⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p.177.

⁶⁹ *Geschiedenis, Werken en Streven van S. P.E. Trichard* deur hemzelve beschreven, p. 188.

kom het, en juis onderweg was na Limit Hill om by Ian Hamilton se brigade aan te sluit. Die tweede het in die ruimte tussen Pickwoad en Coxhead se brigade-divisies ontplof, ook sonder om skade aan te rig, en daarna het Long Tom hom teen Ladysmith self gerig, waar sy swaar projektile, veral in die noordelike gedeelte van die dorp en in die omgewing van die stasie, ontsetting, skrik en verwarring onder die inwoners gesaai het, vele waarvan toe nog in die bed was en niks vermoed of verwag het nie.⁷⁰

Vir die bevelvoerders van die Britse batterye was die kwaai bombardement waaraan die Boere-artilleriste hulle met groot suiwerheid onderwerp het, 'n onaangename verrassing; en hul hoofaanvoerder, kol. Downing, het spoedig gevoel dat hy, indien hy homself wou handhaaf, van sy

---

⁷⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 177; *Times History*, II, p. 231; Nierstrasz, II band 2, p. 578; Burleigh, *The Natal Campaign*, p. 55. Volgens Stott (*The Boer Invasion of Natal*, p. 94) en Burleigh het die bombardement nie veel invloed op die bevolking gehad nie, wat koel sou gebly het. Die *Times History* verseker ons egter dat dit konsternasie verwek het.

instruksies sou moes afwyk - nl. om, met die oog op die voorbereiding van die beplande infanteriestormloop, sy batterye op Long Hill te rig. Hy het gevoel dat hy eers die Boerekanonne op Pepworth Hill, wat sy veldstukke onder 'n swaar vuur gehou het, moes probeer stil skiet. Terwyl kol. Pickwoad voortgegaan het met die uitvoering van die oorspronklike opdrag, nl. die intensiewe bombardering van Long Hill, het hy Coxhead se batterye dus teen Pepworth Hill in aksie laat tree.

Kol. Coxhead se stellings tussen Flag Hill en Limit Hill was egter so ongunstig geleë met die oog op die bombardering van Pepworth Hill dat sommige van sy kanonne glad nie eers in aksie gebring kon word nie. Downing was dus verplig om die brigade-divisie eers te verskuif na 'n posisie waar dit wel met die nodige welslae teen die Boereveldstukke op Pepworth Hill kon opereer.⁷¹ Die verskuiwing het egter nie maklik gegaan nie. Toe teen 6 vm. die spanne artillerie-

---

⁷¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 177-178; *Times History*, II, pp. 223-224

perde met die agtien veldstukke onder die dekking van Limit Hill en Flag Hill uitkom om in die oop veld voor hierdie heuwels, op 'n afstand van 4,000 tree, die bombardement teen Pepworth Hill te hervat, is hulle deur so 'n hewige vuur uit die Boerestelling begroet dat Dawning hom genoop gevoel het om, onmiddellik nadat Coxhead se kanonne in hul nuwe stellings in aksie gekom het, ook Pickwoad se batterye regs langs hom in te stoot, ten einde Coxhead te help om die hewige vuur van die Boereartilleriste op Pepworth Hill te probeer stilmaak.⁷²

6. GRIMWOOD EN FRENCH SE AKTIWITEITE

Die gevolg van Downing se optrede was dat Grimwood - wat in die tussentyd sy infanterie behoorlik in slagorde opgestel het vir die bestorming van Long Hill - nie die taak om Long Hill te verower, kon uitvoer nie. In die eerste plek het sy brigade nie die artillerie ondersteuning geniet wat aan hom toegesê is vir die

bestorming van Long Hill nie, want Coxhead se brigade-divisie wat hom moes steun, was besig om Pepworth Hill te probeer skoon skiet. Ook was die troepeafdeling wat saam met hom stelling geneem het met die oog op die bestorming van Long Hill, 40% swakker as die troepeafdeling wat vir die doel aan hom toegesê is, aangesien sy agterhoede, sonder sy wete, gedurende die mars weggeswaai en na Flag Hill toe koers gevat het. Wat hom egter die meeste verontrus het, was die feit dat die ruitery van genl. French, wat sy regterflank moes dek, nêrens te sien was nie.

Ten einde sy blootgestelde regterflank te dek en sy afdeling aan daardie kant te beveilig, het Grimwood, toe hy niks van die ruitery gewaar nie, twee en 'n halwe kompanies van die Leicesters met 'n maxim op 'n heuwel regs in sy rug laat posneem, en twee kompanies van die King's Royal Rifles op 'n koppie aan sy regterfront. Hierdie troepe was nog besig om die aangewese stellings te beset, toe daar skielik 'n skerp geweervuur van die oorkant van

---

⁷² Kyk die bronne onder voetnoot 71 vermeld.

Modderspruit af op Grimwood se regterflank losbars, en dit is kort daarna aangevul met 'n fris vuur uit twee kanonne, vanuit 'n posisie skuins agter hom.⁷³

Vir Grimwood, wat onmiddellik artillerie by Downing laat aanvra het om die lastige kanonne op sy regterflank te probeer stilmaak, was hierdie skerp aanval op sy regterflank 'n pynlike ontnugtering. Immers, sy hele afdeling was ingestel op 'n aanval op Long Hill van waar hy geweervuur verwag het; en nou was Long Hill doodstil - so stil dat hy nie anders kon as om te besluit dat dit onbeset was nie - terwyl op sy regterflank, waar French se troepe moes gewees het om die Boere te omvleuel en van waar hy die vyand dus die minste verwag het, die Boere besig was om hom skerp te bestook, en steeds nader te dring. Vir Grimwood was daar onder die omstandighede net een weg oop om sy afdeling te red: hy moes van die bestorming van Long

Hill afsien en front na die oostekant toe maak om die swaar aanval van die vinnig naderende Boere te probeer stuit. Tyd om sir George White oor die frontverandering te raadpleeg, was daar nie, aangesien die saak hoë spoed vereis het. Immers, om sy hele afdeling met oop oë op te offer net om aan sy instruksies getrou te bly, sou uiterste dwaasheid wees. Terwyl hy dus haastig een van sy stafoffisiere na White laat jaag het om die van die nuwe toestand te verwittig, het hy sy hele brigade deur 'n reghoek laat omswaai om front na die ooste te maak.⁷⁴

Die beweging is deur die Boere met 'n swaar vuur van grof- en klein geskut begroet, maar in weerwil daarvan het hy dit tog suksesvol deurgevoer, en kort daarna was sy troepe weer behoorlik in posisie in die rante wat van noord na suid langs Modderspruit af geloop het, en wel as volg: aan die noordekant, d.w.s. op sy

---

⁷³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 178-179; *Times History*, II, pp. 222-223; Nierstrasz, II band 2, p. 578

---

⁷⁴ Verslag White, d.d. 2 Des. 1899, in *South Africa Despatches*, I, p. 64; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 179; *Times History*, II, p. 223; Nierstrasz, II band 2, pp. 578-579

linkervleuel, naaste aan Long Hill, die 1st King's Royal Rifles, in die sentrum die 2nd King's Royal Rifles, en op sy regterflank aan die suidekant die 1st Leicesters.⁷⁵

Die verandering van front was egter nie voldoende om die kwaai bedreiging wat die Boere vanuit die ooste vir sy brigade gevorm het, af te weer nie. Die Boerelinie het naamlik so ver op en af langs Modderspruit gestrek dat hulle nog steeds op albei flanke van Grimwood se afdeling toegetas het. So hewig was hul aanslae dat Grimwood, ten einde omvleueling te voorkom, verplig was om sy linie steeds meer en meer te verleng, veral in suidelik rigting, waar die bedreiging die grootste was. Daardeur het sy linie in die sentrum natuurlik steeds dunner en swakker geword. Op die tydstip het daar egter vir hom welkome versterkings opgedaag, t.w. twee kompanies van die Dublin Fusiliers wat, soos reeds vermeld, tydens die uitmars uit Ladysmith van sy kolonne afgedwaal het. Hulle het hulle by

---

⁷⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 179-180

die Leicesters aangesluit om Grimwood se linie nog verder suidwaarts te verleng in die rigting van Lombardskop, waar hulle omstreeks 7 vm. by die ruitery onder genl. French aangesluit het.⁷⁶

French, wat ooreenkomstig sy instruksies die oggend om 3-uur uitgetrek en op die westelike uitlopers van Lombardskop stelling geneem het, het, nadat die artillerie geveg by Pepworth Hill 'n aanvang geneem het, sy manskappe teen 5.30 vm. beveel om noordooswaarts te trek en om die Boere se linkerflank te gaan.⁷⁷

Volksraadslid Louis Botha, adjudant van genl. L. Meyer, wat die bevel in hierdie sektor gevoer het nadat Meyer vroeg die oggend 'n ineenstorting gekry het, het hul aantog egter bemerk, en dadelik met die grootste krag op hulle toegeslaan. Die Lancers was juis besig om 'n koppie, wat voor Lombardskop geleë was, te nader, vanwaar hulle

---

⁷⁶ Verslag van White, d.d. 2 Des. 1899, in *South Africa Despatches*, p. 64; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 179-180

⁷⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p.180

in staat sou wees om die hele Boerelinie van die linkerkant af op te rol, toe Botha hulle in die oog kry. Dadelik het hy kmdt. F. J. Potgieter van Krugersdorp beveel om die koppie te bestorm en teen elke prys te hou. Dit was 'n veeleisende onderneming, wat egter met groot dapperheid en deurstellings vermoë deurgevoer is. Die Krugersdorpers was feitlik gelyktydig met die Engelse in die stelling, en het daarvandaan so 'n dodelike vuur op die Lancers geopen dat laasgenoemde verplig was om, na 'n hewige stryd, terug te val.⁷⁸ Terselfdertyd het die 19th Hussars op hul regterflank hulle vasgeloop, eers in die vuur van die Boerekanonniërs op Pepworth Hill, en toe in die van Botha se kommando's wat ten ooste van die vermelde koppie verskuil gelê en wag het totdat die voorste troepe feitlik tussen hulle was, voordat hulle begin skiet het. So verbete was die teenstand wat die ruitery in hierdie sektor ondervind het, dat French op die ou end

---

⁷⁸ Naude, *Vechten en Vluchten* van Beyers en Kemp bókant de Wet, p. 44; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 180; *Times History*, II, p. 225

genoodsaak was om sy troepe te laat terugval, hewiger bestook as ooit tevore, en nie alleen deur die Mausers nie, maar ook deur 'n pom-pom, wat nou skielik op hulle losgebrand het.⁷⁹

Al wat French onder die omstandighede nog kon doen, was om Grimwood van omvleueling te red; en met die oog daarop het hy sy troepe nou beveel om die rante langs Modderspruit af te beset ten einde Grimwood se regtervleuel te verleng, 'n bevel wat onmiddellik uitgevoer is. Botha se manskappe het egter langs die hele linie 'n doeltreffende geweervuur op die ruitery in hul nuwe posisies onderhou, wat French, ofskoon sy troepe dapper teruggeskiet het, teen 8 vm. verplig het om aan genl. White te laat weet "that he was holding his position with difficulty against superior forces of the enemy".⁸⁰

---

⁷⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 180; *Times History*, II, pp. 225-226

⁸⁰ Verslag van White, d.d. 2 Des. 1899, in *South Africa Despatches*, I, p. 64; *Times History*, II, p. 226; Nierstrasz, II band 2, p. 579

7. DIE STRYD IN DIE SENTRUM

Genl. White se aandag was op die tydstip in hoofsaak op sy veldbatterie gekonsentreer, wat, ten spyte van hul groot getaloorwig en die aanhoudende bombardering van Pepworth Hill, nie daarin kon slaag om die paar Boerekanonne op die heuwel die swye op te lê nie. Aanvanklik kon sy artilleriste nie sien waar die Boereveldstukke staan nie, en toe hulle dit uiteindelik ontdek het, was hulle vanweë die afstand - 4,500 tree - weer nie in staat om 'n effektiewe kartetsvuur op die kanonne te onderhou nie.⁸¹

Die kartets granate het naamlik meestal of te vroeg ontplof, of te laat, en die kartets koeëls is dus meestal of aan die voorkant, of aan die agterkant, van Pepworth Hill uitgegiet, met die gevolg dat die eintlike doelwitte van die

artilleriste - die Boerekanonne op Pepworth Hill - selde getref is.⁸²

Om dit te verhelp, het kol. Downing hom genoodsaak gesien om majj. Goulburn en Manifold se twee batterye, die 42ste en 67ste, vorentoe te stoot tot op 3,000 tree van Pepworth Hill, 'n beweging wat met moorddadige artillerievuur van Pepworth Hill af begroet is. Etlike van die Britse kanonperde, artilleriste en drywers is dan ook tydens die beweging neergemaai, maar vanuit hul nuwe posisies was die Engelse artilleriste in staat om hul doelwitte op Pepworth Hill onder 'n doeltreffende vuur te neem. Binne korte tyds was die kruin van die heuwel waar die Boerekanonne gestaan het, omskep in 'n hel van sissende en barstende granate en kartetse, wat die lewe op die rant byna onuithoubaar gemaak het. Veral die grond rondom Long Tom is letterlik oop geploeg deur die granate.

---

⁸¹ *Times History*, II, p. 224; *Geschiedenis, Werken en Streven van S. P. E. Trichard*, pp. 188-189; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 162; John Stuart, *Pictures of War*, p 66

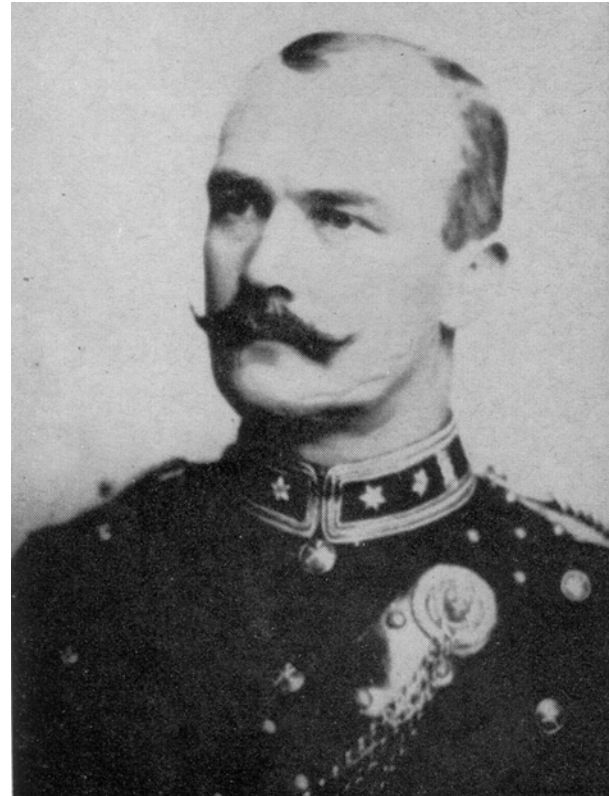
---

⁸² Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, p. 105

Teen die oorweldigende vuur het die Boere-artilleriste hulle met byna bomenslike moed gehandhaaf, en daardeur die hoogste agting van vriend en vyand afgedwing. In weerwil van die hewige storm van granate en kartetse het hulle hul stukke bly bedien totdat hulle neergevel is, dood of so ernstig verwond dat hulle nie meer regop kon bly nie. Aan ligter wonde het hulle hul nie gesteur nie, en daar was selfs kanonniers van wie die arm of hand verbrysel is, wat geweier het om pad te gee en, nadat hulle ter plaatse haastig verbind is, voortgegaan het om hul kanonne met die gesonde hand te bedien. So bv. was daar luit. Heinrich du Toit wat, nadat hy swaar gewond en verbind is, na sy kanon teruggekeer en nog 21 skote gevuur het voordat hy weens bloedverlies en uitputting verwyder is;⁸³ en met dieselfde voorbeeldige dapperheid het die geneeskundige personeel van die Artillerie onder dr. J. Hohls - wat daardie dag gesneuwel het terwyl hy besig

---

⁸³ Sien Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 162; John Stuart, *Pictures of War*, p. 67

Dr. J. Hohls, gesneuwel te Modderspruit

was om 'n gewonde te behandel - tussen die artilleriste gebly om bystand aan die gewondes te verleen.⁸⁴

Dapperheid alleen kon natuurlik die effek van die gewelddadige Britse bombardement nie ongedaan maak nie, en geleidelik het die Boerevuur op Pepworth Hill swakker geword, totdat dit naderhand so swak was dat White besluit het om die heuwel deur die daartoe bestemde infanteriebrigade onder Ian Hamilton te laat bestorm.⁸⁵ Hy wou juis die bevel vir die stormloop uitreik, toe hy die reeds genoemde boodskappe van Grimwood en French ontvang in verband met die benarde toestand waarin hulle verkeer het,⁸⁶ en dit het hom dadelik daarvan laat afsien. Immers, as sy regtervleuel, wat deur Grimwood en French gehou is, moes ineens stort,

---

⁸⁴ Leyds, 709, p. 540, Tresling, Modderspruit, aan *Volksstem*, Pretoria, d.d. 30 Okt. 1899; Vallentin, *Burenkrieg*, I, p. 94; *Volksstem*, *Veldtocht-editie*, no. 4, d.d. 3 Nov. 1899

⁸⁵ *Times History*, II, p. 224

⁸⁶ John Stuart, *Pictures of War*, p. 58

sou die verowering van Pepworth Hill vir hom van geen nut wees nie, aangesien die Boere hom dan maklik van Ladysmith kon afsny.

Die Britse bevelvoerder het dan ook nie gehuiwer oor wat hy moes doen nie maar dadelik die troepe van Hamilton se brigade, wat vir die verowering van Pepworth Hill bestem was, en sy onderskeie batterye artillerie in die stryd begin werp ter redding van sy regtervleuel. Eers het hy vyf eskadrons kavallerie, bestaande uit die 18th Hussars en twee eskadrons 5th Dragoon Guards, alles tesaam sowat 600 man sterk, onder bevel van genl.-maj. J. F. Brocklehurst uitgestuur om genl. French te versterk. Daarna het hy drie veldbatterye - t.w. die 21ste, 53ste en 69ste - ooswaarts laat jaag om Grimwood en French te ondersteun, terwyl ook die 13de battery sy vuur op Pepworth Hill gestaak en front na die ooste toe gemaak het om die Boerekanonne wat Grimwood so geteister het, te probeer stil skiet.⁸⁷

---

⁸⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 181-182; *Times History*, II, p. 228; Nierstrasz, II band 2, pp. 578-579

8. DIE STRYD OP DIE BRITSE REGTERFLANK

Die versterkings het net betyds opgedaag. Grimwood se troepe was teen die tyd uitgeput en moedeloos, en hul bevelhebber so senuweeagtig en verward dat hy nie eers meer die posisies van sy manskappe kon onthou, of in staat was om bevele uit te reik nie. Kort na 8 vm. het die Boere met 'n bommaxim op hulle losgebrand, en daarmee 'n klomp van hul ammunisie muile gedood en die res op hol gejaag.⁸⁸ Ook was die weerstand van French se manskappe vinnig besig om ineen te stort. Brocklehurst se 600 man, wat regs van die 19th Hussars in die vuurlinie gestoot is, is so warm deur die Boere met hul Mausers en 'n pom-pom ontvang dat hulle moes platval en stil lê, en hul aanwesigheid het dus wesenlik niks aan die benarde posisie verander waarin die ruitery hulle bevind het nie.⁸⁹ Toe die Britse artillerie aankom en op die Boere begin losbrand

- die 21ste battery vanaf 'n gaping in die rante tussen Grimwood se regter - en French se linkerflank, die 53ste 'n myl verder links in die rug van Grimwood se stellings, en die 69ste vanaf die nek tussen Bulwana en Lombardskop, op French se regterflank - het sake egter verander. Teen die hewige artilleriesvuur kon die Boere in die vuurlinie dit nie uithou nie, en toe Grimwood se troepe, met nuwe moed besiel deur die uitwerking van die swaar Britse artilleriesvuur, vorentoe begin te storm, het hulle uit hul stellings begin padgee.⁹⁰ Die situasie is egter vir die Boere gered deur die vinnige optrede van hul kommandant-generaal. Toe hy die wending in die stryd op hierdie punt bemerk, het hy dadelik die Lydenburgers onder genl. S. W. Burger en die veldkornetskap Roodekoppen ander vk. Buys daar in die stryd gestoot, en hul voorwaartse beweging het die druk op Meyer se kommando's verlig. Toe, meteens, het vk. Buys, gevolg deur sy burgers, moedig vorentoe gestorm en

---

⁸⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 182; *Times History*, II, p. 229

⁸⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 181; *Times History*, II, p. 228

---

⁹⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 181-182; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 164

Grimwood se infanterie; wat gelyk het of hulle op die punt staan om, deur die Boerelinies te breek, teruggedryf. Daarmee het die Heidelbergse veldkornet, wie se seun tydens die stormloop geval het, die stryd op hierdie flank ten gunste van die Boere beklank; want ofskoon 'n deel van die Heidelbergers tydens die stormaanval sover vorentoe gedring het dat hulle volledig deur die Engelse omsingel was, was die Boere se aanval, wat kragtig deur hul artillerie ondersteun. Oelofse en Van Wiechmann ondersteun is, so heftig dat Grimwood se troepe hul aanval nie langer kon volhou nie. Hulle het teruggeval, ten spyte van die goeie ondersteuning wat hulle van hul eie kanonne ontvang het, op die rante agter hulle, om die Boere daarvandaan af te beskiet.⁹¹

Intussen kon, ten spyte van die versterkings wat hy ontvang het en van die kragtige ondersteuning van die 69ste battery op sy regterflank, genl. French op die regtervleuel ook nie vorder nie. Louis Botha en sy manne het hier die botoon bly

voer en byna die 69ste battery verower toe dit 'n posisie aan die Boere se kant van Bulwananek beset en vandaar die Boere se linkerflank onder 'n kruisvuur probeer neem het. So hewig het die Boere die veldstukke uit meer as een hoek met kanon en Mauser bestook dat die bevelhebber spoedig gedwonge was om die kanonne na die nek te laat terug sleep. Onder die oorweldigende kruisvuur van die Boere kon hy egter geen artillerieperde op die toneel bring om die kanonne te verwyder nie; en as dit nie was vir die dapperheid van sy artilleriste, wat die stukke toe met die hand beetgepak en tot op die nek uitgebring het nie, dan sou hulle agtergelaat moes word, as buit vir die Boere.⁹²

9. DIE BRITSE AFTOG

Met die Boere op alle punte aan die front van sowat 10 myl lank besig om te seëvier, was daar geen hoop vir genl. White om die oogmerke te verwesenlik wat hy met die aanval gekoester het

---

⁹¹ Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, pp. 163-165; Nierstrasz, II band 2, p. 578

---

⁹² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 181

nie. Sy leer wat die aanval ter verowering van die Boerestellings rondom die dorp moes loods, was orals op die verdediging. Die sewe veldbatterye het in 'n wye boog oor die hele front versprei gestaan: die 13de, 21ste, 53ste en 69ste besig om Grimwood en French te ondersteun, en die 42ste, 67ste en Natalse batterye in aksie teen die Boere se kanonne op Pepworth Hill. Hierdie Boerekanonne het nl., na die vertrek van die afdelings wat die Britse regtervleuel moes versterk, weer met nuwe geesdrif begin te vuur, en veral onder die bediening van die 42ste battery verliese veroorsaak.⁹³ Van die beoogde aanval van Hamilton se brigade op Pepworth Hill het niks tereggekom nie, aangesien White die troepe nodig gehad het om as reserwe te dien, ten einde die res van sy leer, wat elders langs die front in die moeilikheid was, by te staan.

Intussen het in Ladysmith self, waarvan die verdediging aan kol. W. G. Knox tydens White se afwesigheid opgedra was, paniek ontstaan.

---

⁹³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 182-183; *Times History*, II, p. 230

Terwyl Long Tom, soos reeds vermeld, die dorp, veral die noordelike deel daarvan, gebombardeer en skrik onder die inwoners verwek het, het daar 'n paar besmeerde soldate aangekom - lede van kol. Carleton se afdeling, wat die Boere in die omgewing van Nicholsonsnek moes aanval - met die berig dat 'n ramp Carleton se afdeling getref het. Dit, tesame met ander onheilspellende berigte en gerugte wat later in die oggend van die slagveld ontvang is, het die skrik laat toeneem; en toe enigsins later vyandelike afdelings op en in die omgewing van Surprise Hill, Bellskop en die dal ten weste daarvan gewaar is, asof gereed om Ladysmith van die noordekant af aan te val, het die skrik in paniek oorgegaan, wat Knox se taak om die orde te handhaaf en die veiligheid van die dorp te verseker, ten seerste bemoeilik het.⁹⁴

Kol. Knox, erg verontrus deur die verskyning van die Boere ten noorde van die dorp, het dadelik twee kompanies van die troepe waaroor hy beskik het, vergesel van die 23ste *Royal Engineers* en die twee veldstukke wat die Engelse by

---

⁹⁴ *Times History*, II, p. 231

Elandslaagte op genl. Kock verower het, na 'n rant ten noordooste van Observation Hill gestuur om die Boere te probeer terugskiet. Hy is spoedig versterk deur nog twee kanonne en 88 man van die 10de battery bergartillerie, wat van Carleton se troepeafdeling af weggedwaal het, dog met hierdie geringe troepemag kon hy niks teen die Boere vermag nie, wat hom dadelik met hul Mausers en twee kanonne begin toetakel het. So hewig het hulle hom beskiet dat hy om 11 vm. aan genl. White laat weet het dat, na sy mening, die Boere op die punt gestaan het om die dorp aan te val.⁹⁵

Genl. White was self onrustig en het daarom reeds teen 8 vm., op ontvangs van 'n berig van 'n vyandelike opmars teen sy linkervleuel, eskadrons E en F van die Imperial Light Horse by Limit Hill na Aller Park, suid van Bellskep, verplaas, vanwaar ook hulle die vyandelike bewegings, wat

---

⁹⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 183; *Times History*, II, p. 231; Nierstrasz, II band 2, pp. 579-580

Knox so verontrus het, kon waarneem.⁹⁶ Op ontvangs van Knox se boodskap het hy tot die slotsom gekom dat dit die beste sou wees om met sy hele leër na Ladysmith toe terug te keer, aangesien daar tog geen kans meer was om die doel te verwesenlik waarmee hy die oggend uitgetrek het nie. Bowendien het sy reserwes by Limit Hill steeds meer en meer uitgeput geraak namate hulle gebruik is om sy wankelende linies in stand te hou. Nog om 10 vm. was hy gedwonge om ook die hele bataljon Manchesters van Limit Hill af weg te neem, en die helfte daarvan by French in die vuurlinie te stoot. Die ander helfte, wat hy nodig gehad het om as eskort vir sy artillerie te dien, het in die oop veld, 'n halfmyl links van die 13de battery, stelling geneem, waar hulle taamlik hewig deur die Boerekanonne bestook is.⁹⁷

Toe hy nou berig van kol. Knox ontvang dat die Boere op die punt staan om Ladysmith aan te val,

---

⁹⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 183

⁹⁷ *Ibid*

het hy dadelik sy stafhoof, genl.-maj. A. Hunter, na sy regtervleuel gestuur om die toestand daar na te gaan. Hunter het gerapporteer dat die troepe daar wel in staat was om hul stellings te handhaaf, dog nie om op die dag nog 'n beslissing af te dwing nie, waarop White hom gelas het om die bevel tot 'n algemene terugtog aan Grimwood te gaan oordra, en ook toesig oor die aftog te hou, wat in echelons van links moes geskied.⁹⁸ Drie eskadrons (B, C en D) van die Imperial Light Horse is van Limit Hill af na die regterflank toe oorgeplaas om die terugtog te dek,⁹⁹ terwyl die 13de battery bevel is om die terugvallende troepe op kort afstand in die rug te ondersteun. Die battery het daarop na 'n posisie wat 800 tree in die rug van Grimwood se

---

⁹⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 184; *Times History*, II, pp. 231-232; Nierstrasz, II band 2, p. 580

⁹⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 184. Die *Times History*, II, p. 232, en Nierstrasz, II band 2, p. 580, sê dit was die Gordon Highlanders wat oorgeplaas is

stellings geleë was, gejaag, en van daar af op die Boere losgebrand.¹⁰⁰

Om 11.30 vm. het die terugtog van Grimwood se infanterie begin. Volgens genl. White en genl. Hunter het die terugtog ordelik en gedissiplineerd verloop,¹⁰¹ maar uit ander bronne blyk dat dit nie so was nie.¹⁰² Toe die troepe uit hul stellings begin padgee, is hulle deur so 'n hewige vuur uit die Boere se grof- en klein geskut begroet dat hulle nie meer deur hul offisiere onder behoorlike beheer gehou kon word nie. Hulle was moeg, oorspanne, teleurgesteld en gedemoraliseerd na die dag se verrigtinge, met

---

¹⁰⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 184; Nierstrasz, II band 2, p. 580

¹⁰¹ Cd. 1791, Minutes of Evidence taken before the Royal Commission on the War in South Africa, II, p. 137, vraag no. 14559, en p. 148, vraag no. 14707

¹⁰² Selfs die Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 185, het, na die ontleding van al die getuienis, tot die slotsom gekom "that the infantry had been getting away with unimpaired discipline, but in great confusion, owing to the intermixture of units and the extreme exhaustion of the men"

die gevolg dat hulle handuit geruk het en die terugtog die skyn aangeneem het van 'n wilde vlug, in weerwil van Hunter en ander lede van sy staf se ernstige pogings om die orde te probeer handhaaf. Die troepe in die vuurlinie het dwarsdeur die linies van die Manchesters en Liverpools gebars, wat agtertoe stelling geneem het om die Boere te probeer terugskiet, en het selfs twee van hul maxims, waarvan die muile doodgeskiet of verdryf is, op die slagveld agtergelaat, nadat hulle onbruikbaar gemaak is, t.w. dié van die 2nd King's Royal Rifles en dié van die Leicestershire Regiment.¹⁰³

Ten gevolge van die oorhaastige vlug van die infanterie, het die kanonne van die 13de Britse veldbattery wat, soos vermeld, 800 tree agter Grimwood se stellings posisie geneem het om die terugtog van die infanterie te dek, die hele

---

¹⁰³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 184, 185; *Times History*, II, pp. 232-233; Nierstrasz, II band 2, p. 580. Die *Times History* en Nierstrasz maak slegs melding van een maxim wat agtergelaat is, t.w. die van die 2nd King's Royal Rifles

geweld van die Boere se vuur, wat Grimwood se troepe so geteister het, op hulle saamgetrek, en daar hulle geen skuiling of dekking gehad het nie, het dit spoedig gelyk asof dit met die battery gedaan was. Aangemoedig deur die terugtog van Grimwood se brigade het die burgers en artilleriste in die Boeregeledere van alle kante binne bereik op die ses Engelse veldstukke losgebrand, en binne twintig minute was vier van die stukke deur voltreffers uit die Boerekanonne geraak. Daarby het die geweer koeëls en die Boere se pom-pom bomme so hewig op en om die kanonne gereën dat hulle eenvoudig nie teruggesleep kon word nie. In weerwil van die swaar vuur het die bevelhebber van die battery, maj. Dawkins, wakker deur sy ondergeskiktes gesteun, egter ononderbroke bly terugskiet, vasberade om die battery tot op die laaste oomblik te verdedig.¹⁰⁴

---

¹⁰⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p.184; *Times History*, II, pp. 233-234; Nierstrasz, II band 2, p. 580

Vir meer as 'n kwartier het die bitter stryd voortgegaan, terwyl die burgers steeds nader dring, voordat redding uiteindelik opgedaag het. Dit het gekom van maj. Abdy, bevelhebber van die 53ste battery. Toe hy bemerk in watter benarde toestand die 13de battery verkeer, het hy vergunning van kol. Coxhead gekry om met sy eie battery vorentoe te storm om te gaan help. Hy het daarin geslaag om met 'n kwaai vuur die vuur op die 13de battery sodanig te verlig dat die kanonne van laasgenoemde battery 800 tree teruggesleep kon word, van waar hulle weer die bombardement hervat en Abdy in die geleentheid gestel het om met die 53ste battery sowat 1,600 tree terug te val. Deur mekaar se terugtog op die wyse te dek, het albei batterye uiteindelik, na 'n taai worsteling van sowat 'n uur lank, daarin geslaag om te ontkom.

Abdy se dapper optrede het hom byna twee kanonne gekos. 'n Voltreffer uit een van die Boerekanonne het naamlik die kanonwa van een van sy veldstukke aan flenters geskiet, sodat dit agtergelaat moes word toe hy, onder dekking van

Dawkins se vuur, moes terugval, ten einde Dawkins se verdere terugtog te gaan dek. Sy dapper artilleriste het dit egter net 'n rukkie laat lê totdat hulle die ander kanonne in posisie geplaas het, toe het 'n paar van hulle met 'n nuwe kanonwa onverskrokke na die agtergelate stuk teruggesnel, in weerwil van die hewigste vuur uit die Boereposisies, en dit uitgebring. Ondertussen het, met sy oortog oor 'n sloot, 'n tweede kanon onklaar geraak en in die sloot agtergebly. Luit. J. F. A. Higgins het egter by sy kanon gebly totdat hy dit herstel gehad het, en toe onder 'n baie swaar vyandelike vuur daarmee uitgejaag na die res van die battery, wat toe al ver weg was.¹⁰⁵

Die terugtog van die 42ste en 67ste batterye het nie veel makliker gegaan nie. Ook hulle was aan 'n voortdurende kruisvuur van die Boerekanonniërs onderhewig en het etlike verliese gely voordat hulle buite trefafstand van die Boere se

---

¹⁰⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 184-185; *Times History*, II, p. 234; Nierstrasz, II band 2, pp. 580-581

veldgeskut was.¹⁰⁶ Die enigste Britse artillerie wat blykbaar sonder ernstige moeilikheid uit die geveg na Ladysmith teruggetrek is, was die 21ste en 69ste batterye. Hulle het, vanaf posisies op French se linker- en regterflank onderskeidelik, die Britse ruitery ondersteun en beskerm, en ook hul aftog gedek.¹⁰⁷

Die ruitery, wat die regterflank van die Britse leër gevorm het, het in hul stellings gebly totdat die infanterieregimente - met inbegrip van die 1st Manchesters, wat reeds vroeër saam met die res van die infanterie geretireer het - buite gevaar was, en toe, om 1 nm., self teruggeval.¹⁰⁸ Hul terugtog was, so verseker die *Times History* en Nierstrasz ons, onplanmatig en ordeloos.

“... the cavalry”-aldus die *Times History* –
“were allowed to save themselves by their

---

¹⁰⁶ *Times History*, II, p. 234; Nierstrasz, II band 2, p. 581

¹⁰⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 186

¹⁰⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 186. Die *Times History*, II, p. 235, sê hul terugtog het om 12.15 nm. geskied

speed alone. No attempt was made at a judicious withdrawal by regiments. Troop officers were not even given the time to form their troops. A seething mass of clubbed and broken cavalry charged down the narrow neck on the west of Lombard's Kop and streamed southwards into the open plain, where, after a short interval, it collected and reformed itself.”¹⁰⁹

Toe die ruitery terugval, het die Boere wat hulle so lank skaakmat gehou het, in groepe oor Bulwana, Lombardskop en die rante ten noorde daarvan aangestorm gekom, asof vas van plan om die vluggende troepe te agtervolg en die pragtige Boereoorwinning volmaak af te rond. Hulle het hulle egter, soos elders op die slagveld, waar hulle intussen Long Hill en die noordelike deel van Grimwood se stellings beset het, vergenoeg met die besetting van die Britse stellings, en die vluggende troepe slegs op lang afstand ander vuur geneem.

---

¹⁰⁹ *Times History*, II, p. 235; vgl. ook Nierstrasz, II band 2, p. 581

Die rede waarom hulle die troepe nie agtervolg en hul oorwinning volmaak afgerond het nie, was, volgens die *Times History*, te wyte aan genl. Joubert. Dit was, so beweer die *Times History*,

“the moment for a general to risk all to achieve a great end. But Joubert was not capable of such generalship, or else did not believe his men capable of executing it. He had already, fearing a feint on the part of the British, issued general orders against following up a British retreat. Whether he now added an express order checking his burghers is not clear. Many of them were certainly eager to push on and were with difficulty restrained by their officers. But the majority were no doubt content to have a reasonable excuse for leaving well alone.”¹¹⁰

Dat genl. Joubert inderdaad die agtervolging van die Engelse belet het, en dat hy dit gedoen het in weerwil van die aandrang van sommige van sy offisiere wat die vluggende vyand wou agtervolg,

blyk ook uit verskillende verklarings aan Boerekant, waaronder ook die van ooggetuies.¹¹¹ Of sy weiering om die Engelse te agtervolg en Ladysmith te probeer inneem egter so 'n onverstandige stap was as wat die *Times History* en andere wil voorgee, is egter 'n ander vraag. Genl. Joubert het sy burgers geken. Hy het geweet dat hulle geen gedissiplineerde beroepsoldate was nie en dat hy dus nie, veral waar hulle moeg was na die taai worsteling, die eise aan hulle kon stel wat offisiere van 'n gereelde leër aan hul beroepsoldate kon stel nie. Bowendien was die getalle waaroor hy beskik het gering, terwyl die vyand oor 'n groot oormag aan getalle en wapentuig beskik het, waarvan - dit het hy ongetwyfeld aangeneem - nie alles op die slagveld in die stryd gewerp is nie, maar 'n gedeelte in of naby Ladysmith in reserwe gehou is, juis met die oog op gebruik in geval van nood.

---

¹¹⁰ *Times History*, II, p. 235

---

¹¹¹ Sien o.a. Nierstrasz, II band 2, p. 581; Vallentin, *Meine Kriegserlebnisse bei den Buren*, pp. 78-80; Naudé, *Vechten en Vluchten van Beyers en Kemp*, p. 45

Dat die oorversigtige dog tewens ervare Boere-generaal wel genoeg rede gehad het om sy burgers in hul stellings bedek te hou en hulle nie op die oop vlakte aan 'n terugtrekkende vyand te gaan vertoon nie, het spoedig geblyk toe, teen die middag, onderwyl die troepe besig was om terug te val, 'n luide ontploffing uit die omgewing van Ladysmith almal verstom het. 'n Paar oomblikke later het 'n liddiet granaat vlakby Long Tom op Pepworth Hill grondgevat en owerste Trichardt, staatsprokureur J. C. Smuts, en andere, toegegooi ander die stof, en gedwing om te gaan skuiling soek. Weldra was die hele omgewing van Long Tom besaai met ontploffende liddietbomme, afgevuur uit 'n battery Engelse skepskanonne op sowat 6,500 tree afstands.¹¹²

Hierdie battery, wat bestaan het uit twee kanonne van 4.7 duim kaliber, drie twaalfpounder skepskanonne en enige kleiner stukke, bedien deur altesaam 16 offisiere en 267 manskappe, het

die oggend om 10-uur onder aanvoering van kaptein Hedworth Lambton, R. N., per trein in Ladysmith aangekom, juis terwyl Long Tom besig was om die stasie te bombardeer. Lambton het, na oorleg met kol. Knox, dadelik die twaalfponders na Limit Hill gestuur, maar voor hulle daar in aksie kon tree, het White die bevel tot die algehele terugtog uitgereik en het die kanonne teruggejaag om, ten einde die troepe se terugtog van agter af te help dek, in die omgewing van Ladysmith in aksie te tree. Terwyl hulle teruggejaag het, het Long Tom een van die twaalfponders met 'n voltreffer geraak, wat die kanon omgesmyt en die hele bediening daarvan verwond het, sodat die stuk voorlopig in die veld agtergelaat moes word en die dag nie weer in aksie kan tree nie.¹¹³ Die orige kanonne het egter sonder enige belemmering in aksie gekom en so 'n warm vuur op Pepworth Hill onderhou dat daar groot ontsteltenis ontstaan het;

---

¹¹² Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, pp. 123-124

---

¹¹³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 185-186 en 464; *Times History*, II, p. 236; Nierstrasz, II band 2, pp. 581-582

wat vir die terugtrekkende Engelse baie voordelig was. Die Boerekanonne aldaar het nou hul vuur van die terugvallende troepe afgewend en kort daarna geswyg, sodat die laaste deel van die aftog rustig verloop het. Dit het ook die paniek wat daar in die dorp geheers het, laat bedaar en die ontmoedigde troepe weer opgebeur.¹¹⁴

Teen die aand was al die troepeafdelings in die kamp terug; almal behalwe die van lt.-kol. F. R. C. Carleton, wat bestaan het uit die 1st Royal Irish Fusiliers, die 1st Gloucestershire Regiment en die 10de battery bergartillerie.

10. DIE SLAG BY NICHOLSONSNEK

Carleton se afdeling is die vorige aand na Nicholsonsnek toe uitgestuur om White se linkerflank te dek. Hy het sy mars sonder enige moeilikheid en volgens plan voortgesit tot op Hyde se plaas, sowat twee myl van Nicholsonsnek af, waar sy afdeling 'n uur of twee na

midderdag aangekom het. Voor was 'n klein afdeling van die 1st Royal Fusiliers met gevelde bajonette, gevolg deur maj. Carleton, vergesel van sy hoof inligtings offisier, maj. W. Adye, en die verskillende gidse. Agter hulle was die 1st Royal Irish Fusiliers, wat deur die klomp pakmuile gevolg is, waarvan 133 belaaie was met die kanonne en ammunisie van die 10de bergbattery, en op hul hakke het die regiment 1st Gloucesters gevolg, wat die agterhoede van die kolonne gevorm het.¹¹⁵

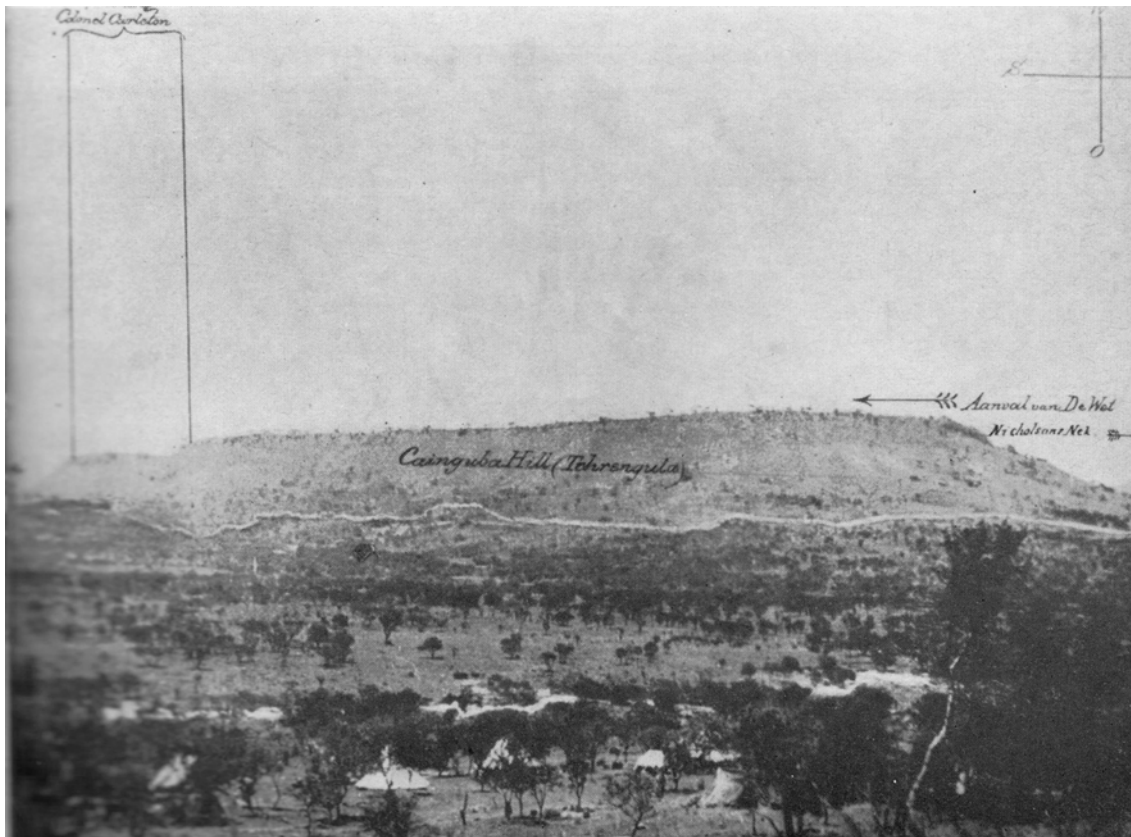
Uit vrees dat hy sy, eintlike doelwit, Nicholsonsnek, nie voor dagbreek sou bereik nie - al was dit maar net twee myl verder - het Carleton, na oorlegpleging met maj. Adye, besluit om die naaste kop links voor hom, t.w. Cayingubo, te beklim, ten einde seker te wees dat daglig hulle nie op die vlakte vang en aan die Boere verraaie nie. Van die kop af kon sy

---

¹¹⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 186; *Times History*, II, pp. 236-237; Nierstrasz, II band 2, p. 582

---

¹¹⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 186; sien ook *Times History*, II, pp. 238-240; Londense *Daily Mail*, d.d. 15 Des. 1899, verklaring van kapt. Rice; en Nierstrasz, II band 2, p. 582

Die gevegsterrein by Nicholsonsnek

afdeling, indien daar nog tyd was, dan verder deurdruk na Nicholsonsnek toe.¹¹⁶

Die voorste troepe het reeds sowat driekwart van die helling beklim gehad toe brandwagte van genl. Erasmus, wat daar naby gestasioneer was en onraad bespeur het, waarskuwende skote op hulle begin vuur het.¹¹⁷ Soldate in die Engelse voorhoede tussen wie die skote blykbaar te lande gekom het, het daarop omgespring en teen die berg af begin te hardloop met uitroepe dat die Boere op hulle is. Hul skielike lawaai, en die van die klippe wat deur hulle los getrap is en teen die helling afgerol het, het die klomp pakmuile laat skrik, wat nou losgeruk en teen die helling af weggehol het, dwarsdeur die geledere van die Gloucesters, Carleton se agterhoede, onder wie daar gevolglik ook groot verwarring ontstaan het. Ten gevolge hiervan het al Carleton se

---

¹¹⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 187; *Times History*, II, p. 239; Nierstrasz, II band 2, p. 582

¹¹⁷ Sien Leyds, 709, p. 525, Berig van Telegrafis, Modderspruit, d.d. 30 Okt. 1899

kanonne, asook sy reserwe-ammunisie, verlore gegaan, op sewentien kiste na, wat omtrent twintig patrone vir elke manskap bevat het.¹¹⁸

Ten spyte van die ongeval het Carleton die heuwel egter laat beset, en sy troepe op die kruin daarvan laat posneem, gereed om enige aanval wat die Boere op hom sou probeer waag, af te slaan. Veral van drie kante af - die suidelike, oostelike en westelike - waar die helling wat na die vlakte afgedaal het steil was, het hy verwag dat die Boere sou aanval. Gevolglik het hy die groot meerderheid van sy troepe daar in 'n boog rondom die plat kruin gekonsentreer: die Royal Irish Fusiliers met front na die suidelike, suidoostelike en oostelike kant, en die Gloucesters met front na die suidelike, suidwestelike en

---

¹¹⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 187-188; *Times History*, II, p. 240; Nierstrasz, II band 2, p. 582; Vallentin, *Burenkrieg*, I, p. 89; Verklaring van kapt. Rice (Londense *Daily Mail*, d.d. 15 Des. 1899); *Pen Pictures of the War*, I, pp. 93-94. Die bewering van etlike getuies, as sou die Boere deur die troepe se linies gejaag of ook klippe afgerol het om die muile te laat skrik, is ongegrond

westelike kant. Aan die verdediging van die noordelike deel van die kruin, wat in die rigting van Nicholsonsnek geloop het, het hy geen aandag gegee nie, ofskoon kenners van die terrein, wat sy troepe as gidse gedien het, hom gewaarsku het dat die Boere juis van daardie kant af sou aanval. Vir die besetting van die hele lang langwerpige kruin, wat noordwaarts na Nicholsonsnek uitgestrek het, het hy met die troepe tot sy beskikking nie kans gesien nie, en daarom het hy hom slegs tot die suidelike helfte daarvan beperk. Om die rug van sy troepe darem nie heeltemal te laat blootlê nie, het hy later kompanie C van die Gloucesters wat op sy verste westelike flank was, laat omswaai om front na die noorde toe te maak. Hul linie het nou gestrek van die westelike helling van die heuwel af tot omtrent in die helfte van die kruin. Daar het dit aangesluit by kompanie E van die Royal Irish Fusiliers, wat aanvanklik op Carleton se verste oostelike flank gelê het, dog op Carleton se bevel saam met kompanie C van die Gloucesters omgeswaai het, ten einde laasgenoemde se front te verleng van die helfte van die kruin af tot aan

die oostelike helling van die heuwel. Hierdie twee kompanies, van wie die linie, met front na die noorde, dwarsaar die breedte van die kruin gestrek het, moes die Boere afdelings wat van die noordekant af oor die berg sou probeer kom, terugskiet.¹¹⁹

Terwyl hy sy troepe aangesit het om skanse te pak ten einde sy ingenome posisies soveel as moontlik te versterk - 'n werk wat moeilik gegaan het omdat daar 'n gebrek was aan gereedskap om die klippe mee uit die grond te lig - het Carleton teen 3.55 vm. 'n Bantoe na Ladysmith gestuur om genl. White te verwittig van die ongeluk wat hom oorgekom het, asook van die ligging van sy posisies en van die verdedigings maatreëls wat hy getref het.¹²⁰

---

¹¹⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 189-190; *Times History*, II, pp. 242-243; Nierstrasz, II band 2, p. 583

¹²⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I pp. 189-190; *Times History*, II, pp. 242-243; Nierstrasz, II band 2, p. 583

Toe dit lig word en hy die omgewing kon waarneem, het dit hom opgeval dat hy in noordelike rigting nouliks die helfte van die kruin kon sien, en dat die dooie grond aan daardie kant gevare kon oplewer. Aangesien dit toe te laat was om van stelling te verander, het hy slegs kompanie E van die Gloucesters, versterk met die helfte van kompanie H van dieselfde regiment, noordwaarts gestuur om, vanaf 'n ruig begroeide verheffing, 400 tree voor sy noordelike frontlinie geleë, die kruin aan die noordekant dop te hou en te help verdedig. Daarna het hy sy verdedigingslinie geïnspekteer, en toe saam met maj. Adye onder 'n boom posgeneem, wat op 'n hoogtepunt naby die suidelike punt van die heuwel gestaan het, vanwaar hy 'n goeie uitsig oor sy eie troepe, die Boerelaer agter Pepworth Hill en genl. White se bewegings in die hoofgeveg by Modderspruit gehad het. Hier tussen sy reserwetroepe, wat uit kompanies G en H van die Royal Irish Fusiliers en kompanie D van die Gloucester Regiment bestaan het, het hy verwickelinge afgewag. Die eerste van hierdie regimente het, saam met die

bediening van die verlore 10de bergbattery, ten suide van die hoogtepunt waarop Carleton was, posgeneem, en die Gloucesters aan die noordekant daarvan. Albei was so geplaas dat hulle aan die troepe in die noordelike frontlinie ondersteuning kon verleen wanneer nodig.¹²¹

Die aanwesigheid van die Engelse troepemag op die kop was reeds vroeg aan die Boere bekend. Nie alleen het die skote van die brandwagte gedurende die vroegste oggendure die burgers van die kommando Pretoria op hul hoede gestel nie, maar die brandwagte het ook persoonlik verslag gedoen oor wat hulle wedervaar het; en kort voor dagbreek is twee van die Engelse artillerie muile - een waarvan belaaï was met die loop van 'n bergkanon en die ander met 'n kis kanon ammunisie - deur die Pretoria burgers gevang.¹²² Die Boere kon dus nie langer twyfel aan die aanwesigheid van die vyand nie en het

---

¹²¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 189-190; *Times History*, II, pp. 243-244; Nierstrasz, II band 2, pp. 583 en 585(a)

¹²² D. Reitz, *Commando*, p. 37

dan ook dadelik die heuwelstellings suidoos, suid en suidwes van Cayingubo begin te beset, van waar hulle teen 4.45 vm. die vuur geopen het op die troepe, wat met die koms van die daglig duidelik op die kop sigbaar geword het.¹²³

Hul gevuur op die lang afstand het geen uitwerking op die troepe gehad nie, maar dit - asook die gebulder van die kanonne in die omgewing van Modderspruit - het wel die aandag van die Vrystaters getrek. Laasgenoemde het vanaf Surprise Hill en die ander heuwels aan die suidwestelike kant, nou ook op die Engelse begin te skiet.¹²⁴ Daarby het hulle dit ook nie gelaat nie. Kort na sonop het 'n Vrystaatse kommando van 300 man, aangevoer deur kmdt. Steenekamp en wnd. kmdt. Christiaan de Wet, vergunning van veggenl. A. P. Cronje verkry om

te gaan kyk wat gaande was, en na die toneel van die geveg vertrek.¹²⁵

Toe hulle by Cayingubo verbygaan, moes hulle tot hul ontnugtering bemerk dat dit beset was - nie deur kmdt. Nel se kommando, Kroonstad, soos genl. Cronjé beveel het nie, maar deur die vyand.¹²⁶ Die twee Vrystaatse offisiere het nie gehuiwer oor wat hulle moes doen nie. Nadat hulle hul perde onder die sorg van 'n klein wagpos aan die voet van die kop agtergelaat het sodat dit nie aan die vyandelike vuur blootgestel sou word nie, het die 300 man die kop onder leiding van Steenekamp en De Wet begin beklim, met die doel om die Engelse daar te gaan afjaag.¹²⁷

Ondertussen het die Johannesburgse Polisie onder kmdt. Van Dam ook vorentoe begin jaag om agter die kop om te kom, en op 1,500 tree 'n hewige

---

¹²³ *Ibid.*, pp. 37-38; *Times History*, II, p. 244-245

¹²⁴ *Times History*, II, p. 245; Nierstrasz, II band 2, pp.583-584

---

¹²⁵ C. R. de Wet, *De Strijd tussen Boer en Brit*, p. 13; Leyds, 709, p. 541, Staatspresident, Bloemfontein, aan Staatspresident, Pretoria, d.d. 30 Okt. 1899

¹²⁶ C. R. de Wet, *De Strijd tussen Boer en Brit*, p.13

¹²⁷ C. R. de Wet, *De Strijd tussen Boer en Brit*, p. 13

maxim- en Lee-Metfordvuur uit die Engelse stelling op hulle saamgetrek. Op las van Carleton, wat versigtig met sy skraps ammunisie voorrade moes omgaan, is die vuur egter na enkele minute gestaak. Die Engelse bevelhebber wou hê dat die Boere eers nader moes kom en hulle in digte klompe moes vertoon voordat hulle beskiet word, en Van Dam is dus toegelaat om ongehinderd om die kop te kom, wat hy dadelik van agter af deur sy manskappe laat beklim het, links van die Vrystaters.¹²⁸

Aangesien Carleton versuim het om die kop aan die noordekant te beset, het hy onbewus gebly van die nadering van Steenekamp, De Wet en Van Dam se manskappe, totdat hulle reeds in besit van die noordelike punt van die kruin was, vanwaar hulle dadelik die Engelse posisies in verspreide orde begin bestorm het. Hulle het deeglike gebruik gemaak van die dekking wat die klippe en rotsblokke orals op die kruin aan hulle gebied het,

---

¹²⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 191-192; *Times History*, II, p. 245; Nierstrasz, II band 2, p. 584

en sodoende die vyand ongemerk genader.¹²⁹ Die eerste posisies waarop die Boere toegetas het, was die van die vooruit geskewe anderhalwe kompanie van die Gloucesters, wat met die koms van die daglig deur Carleton 400 tree voor sy eintlike noordelike front geplaas is. Toe hulle die Boere voor hulle bemerk, het hulle dadelik die vuur op hulle geopen. Die Boere, wat hulle nooit in digte klompe vertoon het nie, het hulle egter nie daardeur van stryk laat bring nie. Terwyl diegene wat reg voor die Britse stelling agter klippe gelê het, die vuur beantwoord het, het ander groepies om die Engelse flanke getrek en teen 11 vm. 'n swaar vuur op hulle geopen. Dit het veral van die westekant af gekom, waar luit. Pohlman met 'n klompie Johannesburgse Polisie om die Engelse linkervleuel gegaan het, en was so effektief dat die gewonde bevelvoerder van die afdeling, kapt. Wilcock, 'n halfuur later maj. Humphery versoek het om na die verdedigingslinie agter hom te mag terugval. Die terugtog wat met 'n skerp

---

¹²⁹ C. R. de Wet, p. 14; N. Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, p. 132.

geweervuur begroet is en die Engelse swaar verliese berokken het, het buite kol. Carleton se wete plaasgevind, en hy het dan ook onmiddellik nadat hy daarvan verneem het aan Humphery bevel gestuur om die ontruimde posisie te laat herbeset met kompanies E en H en nog 'n halwe kompanie van die Gloucesters. Die afdelings het egter baie manskappe tydens die terugval beweging verloor, en Humphery het dus geantwoord dat dit onmoontlik was om Carleton se bevel uit te voer. Van kompanie E alleen is 9 gedood, 20 gewond en luit. McKenzie met 'n klompie manskappe gevange geneem. Al wat Humphery dus kon doen, was om die teruggetrokke anderhalwe kompanie as versterking by kompanie C te voeg, wat die linkerflank van Carleton se front na die noorde gehou het, waarop die aanstormende Boere hulle nou toegespits het.¹³⁰

---

¹³⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 191-192; *Times History*, II, pp. 246-247; Nierstrasz, II band 2, p. 584

Met die vyand op 200 tree van sy verskansings af en besig om steeds van alle kante af nader te dring, was Carleton se posisie werklik benard. Hy het egter gehoop dat genl. White, na aanleiding van die rapport wat hy vroeg die oggend aan hom gestuur het in verband met die verlies van die kanonne, versterkings aan hom sou stuur, te meer daar hy om 9.30 vm. weer twee Bantobodes uitgestuur het om White te gaan meedeel hoe moeilik sy posisie was.¹³¹ Hierdie hoop is egter teen 11.30 vm. wreed vernietig toe hy 'n heliograaf boodskap uit Ladysmith ontvang het waarvan die inhoud was: "Retire on Ladysmith as opportunity offers."¹³² So warm en sekuur was die vuur van die aanstormende Boere op die stadium op sy stelling dat, in hul poging om White se helio boodskap op te vang en te ontsyfer, nie minder as drie van Carleton se heliografiste verwond is nie - een waarvan drie skote ontvang het. Die

---

¹³¹ *Times History*, II, p. 244

¹³² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 193

eerste het net die seine begin ontsyfer toe hy gewond is; 'n tweede het 'n woord of twee, drie, verder gevorder, toe moes hy weggedra word; en eers na die verwonding van die derde heliografis was Carleton volledig in besit van sy bevelhebber se aangehaalde saaklike instruksies.¹³³

Vir Carleton was hierdie bevel 'n bittere teleurstelling, maar die bitterste was nog dat hy, aan alle kante volledig omsingel, daar geen gevolg aan kon gee nie. Sy noordelike front was reeds aan verkrummel onder die suiwer vuur van De Wet en Van Dam se geweerskuts. Eers het kompanie E van die Royal Irish Fusiliers op die oostelike helfte van hierdie front padgegee, met die gevolg dat die Boere kompanie C van die Gloucesters, wat die res van die front gehou het, nou aan die oostekant begin omtrek het.¹³⁴ Toe, skielik, het kompanie B van die Gloucesters wat, met front na die weste, die linkerflank van kompanie C gedek het, geretireer. Dit was eintlik

---

¹³³ *Ibid*

¹³⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 192; *Times History*, II, p. 248

die gevolg van 'n misverstand. Een van die luitenant van die afdeling, C. S. Knox, wat agtertoe gegaan het om versterkings te gaan haal, het nl. vir die bevelvoerder van sy kompanie gewink om, sy aandag te vestig op die aanwesigheid van sterk vyandelike magte wat besig was om die flank van die afdeling te nader. Die bevelhebber, kapt. Wilcock, het uit die gebaar egter afgelei dat daar 'n bevel uitgereik is vir 'n algemene terugtog, en dit ook aan die bevelvoerder van kompanie C, wat regs van hom was, oorgedra, en die het daar onverwyld gevolg aan gegee. Toe die troepe van die twee afdelings uit hul stellings opspring, is hulle deur 'n genadelose vuur begroet, wat byna 45 % van die manskappe afgemaai en die res verstrooi het. Verward het hulle na Carleton se hoofposisie gevlug, terwyl kpts. Duncan en Fyffe met 'n groepie van ses of agt stuks in 'n vervalde klipkraal, sowat 50 tree terug, stelling geneem het om die Boere van daar af te probeer terugskiet.¹³⁵

---

¹³⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 193; *Times History*, II, p. 248

Met Carleton en sy reserwes was dit nou gedaan. Sy afgebeulde troepe - baie waarvan nog nie behoorlik herstel het van die ontberings van hul vlug 'n week tevore uit Dundee nie, en so moeg was dat hulle tydens die geveg selfs aan die slaap geraak het - is deur die gebeurtenisse van die oggend totaal verwar en gedemoraliseer; en toe teen 1 nm. Carleton 'n afdeling Irish Fusiliers onder kapt. Silver uit sy reserwemag na links stuur om die posisies aan daardie kant te versterk, het daar paniek onder die res van die Fusiliers ontstaan. Die haastige vertrek van Silver en sy manskappe het by die res van die Fusiliers die indruk gewek dat hy besig was om te vlug, en ook hulle het nou uit hul stellings begin padgee en teen die hang van die heuwel af begin te vlug, sommige selfs sander hul gewere, wat hulle in hul verwarring weggesmyt het. Aan die voet van die heuwel het hulle hulle eger vasgeloop in die kommando Pretoria, wat hulle weer teen die helling opgedryf het.¹³⁶

---

¹³⁶ *Times History*, II, pp. 248-249; vgl. ook Nierstrasz, II band 2, p. 585

Tot om 1.15 nm. het die geveg geduur. Toe het kpts. Duncan en Fyffe, wat met 'n paar man in 'n klip kraaltjie ten noordweste van Carleton se hoofstelling posgeneem het, hulle oorgegee. Hulle het nl., volgens Britse getuienis, mettertyd tot die slotsom gekom dat Carleton met die hoofmag reeds padgegee en hulle alleen op die kop agtergelaat het, en daarom het hulle die wit vlag gehys: eers het hulle twee sakdoeke aan geweerlope vasgebind en, toe die Boere daarop geen ag slaan nie omdat dit onsigbaar was, 'n handdoek. Dadelik is die vuur gestaak - nie alleen deur die paar man by Duncan en Fyffe nie, maar ook deur kompanie D van die Gloucesters, wat geen 50 tree verder agtertoe geplaas was nie. Hulle het die teken van oorgawe gesien, en op las van maj. Humphery, bevelhebber van die regiment, opgehou met skiet, terwyl Humphery 'n boodskapper, ene kapt. Connor, na Carleton laat jaag het om hom van die hysing van die wit vlag te verwittig, en verdere instruksies aan te vra. Vir 'n oomblik het Carleton en Adye gehuiwer of hulle die oorgawe moes ondersteun. Hulle was immers bevoeg om dit te repudieer en die stryd nog 'n

rukkie voort te sit. Dit was egter vir hulle duidelik dat hulle dit nie meer baie lank sou kon volhou nie. Toe hulle dus merk dat die Boere opgehou het met skiet en juigend en met die hoede waaiend na Duncan se stelling toe aangestap kom om hul oorgawe te aanvaar, het hulle besluit dat daar net een eerbare weg was om te volg: algehele kapitulasie. Carleton het dus dadelik 'n beuelblaser gelas om die “staak vuur” - bevel te blaas - welke sein, volgens Carleton se verklaring, reeds 10 minute vroeër “to my left front” weerklink het.¹³⁷ Vervolgens het hy 'n wit vlag,

---

¹³⁷ Sien Carleton se verklaring in Cd. 1792, *Appendices to the Minutes of Evidence taken before the Royal Commission on the War in South Africa*, pp. 407-408, Enclosure to no. 10. Carleton verklaar dat, toe hy die “staak vuur”-sein links voor hom hoor blaas het, hy met maj. Adye daaroor gepraat het, maar “We took it to be a Boer ruse and thought no more of it”. Die Britse amptelike *History of the War in South Africa* (p. 194) aanvaar hierdie getuienis en beweer op grond daarvan dat, terwyl Connor besig was om na Carleton te hardloop om hom van die wit vlag by Duncan se skans te verwittig, “a bugle, whether British or Boer will never be known, sounded the ‘cease fire’ somewhere on the British left”. Kapt. Rice van

aan 'n geweerloop gebind, bo sy stelling laat hys en, nadat hy sy militêre kaarte en dokumente verbrand het, die naderende Boere tegemoet gestap, een waarvan hom na kmdt. Steenekamp

---

die Royal Irish Fusiliers gaan nog verder en verklaar definitief dat dit “Boer bugles” was wat die “staak vuur”-sein gegee en vir 'n lang tyd daarmee voortgegaan het, aangesien die Engelse glad nie wou oorgee nie (sien *Pen Pictures*, p. 90). Hierteenoor het luit. W. L. B. Hill van die Gloucesters die volgende antwoord verstrek aan 'n Britse Kommissie van Ondersoek op die vraag: “Did you hear any bugle sound the ‘Cease fire’ before that ordered by Colonel Carleton?”: “No; I was close behind him and should have heard if one had sounded. If an unauthorised ‘Cease fire’ had sounded I presume Colonel Carleton would have sounded the ‘Commence fire’ to cancel it.” (Cd. 1792, p. 406, Enclosure to no. 8). Die *Times History* (II, p. 249) neem van al hierdie getuienis geen notisie nie en vertel die volgende: “Colonel Carleton called for a bugler and ordered him to sound the evil signal. Three or four times he tried before he produced a call, and then out rang a note so quavering and strange as to give rise later to a rumour that the signal was first sounded by a Boer.” Die bewering dat die Boere die eerste “staak vuur”-sein sou geblaas het, klink vir skrywer onaanneemlik. Trouens die gewone burgers wat hier geveg het, het nie beuels gedra nie en was ook nie met die gebruik daarvan vertrou nie

gebring het, aan wie hy sy swaard en rewolwer oorhandig en hom gevangene gegee het.¹³⁸

Ondertussen het die Royal Irish Fusiliers op die oostelike vleuel niks bemerk van die oorgawe van Carleton en die troepe aan die suidelike en westelike kant van die kop nie en, toe die Boere hul stellings nader, dadelik op hulle losgebrand. Hul verset het egter nie lank geduur nie. Die Boere het hul vuur met dubbele erns beantwoord en nie opgehou voordat daar bo elke skans 'n wit vlag gewapper het nie. Toe het hulle in die Britse stellings ingestap en almal wat hulle daar aangetref het, ontwapen.¹³⁹

Hul eerste sorg het die burgers bestee aan die versorging van die groot getal gewondes wat hulle

---

¹³⁸ Britse amptelike History of the War in South Africa, I, pp. 194-195; Times History, II, pp. 250-251; Nierstrasz, II band 2, p. 585; Cd. 1792, Appendices to the Minutes of Evidence taken before the Royal Commission on the War in South Africa, pp. 403-408

¹³⁹ C. R. de Wet, *De Strijd tussen Boer en Brit*, p. 16; Britse amptelike History of the War in South Africa, I, p. 195; Times History, II, p. 253

in die skansies aangetref het en wie se gekerm om water hartverskeurend was. Op bevel van wnd. kmdt. De Wet, het hulle onmiddellik begin om die gewonde soldate uit die bloedige son na die skaduwee van die kameel- en doringbome te dra, sodat hulle daar behoorlik deur hul eie dokters behandel kon word, terwyl ander burgers water vir die ongelukkige lyers gaan haal het. Daarna het De Wet 'n boodskap aan genl. Sir George White gestuur om ambulanse te stuur om sy gewondes te kom haal en sy dooies te begrawe.¹⁴⁰

Die wyse waarop die Boere hulle in hul uur van triomf jeens die verslane Engelse gedra het, het 'n baie diep indruk gemaak. So bv. skrywe G. W. Steevens:

“The Boers had their revenge for Dundee and Elandslaagte in war; now they took it, full measure, in kindness. ... They gave the whole men the water out of their own bottles; they gave the wounded the blankets off their own saddles and slept themselves on the naked

---

¹⁴⁰ De Wet, *De Strijd tussen Boer en Brit*, p. 18

veldt. They were short of transport, and they were mostly armed with Martinis; yet they gave captured mules for the hospital panniers and captured Lee-Metfords for splints. A man was rubbing a hot sore on his head with a half-crown; nobody offered to take it from him. Some of them asked soldiers for their embroidered waist-belts as mementoes of the day. 'It's got my money in it,' replied Tommy - a little surly, small wonder - and the captor said no more.

Then they set to singing doleful hymns of praise under trees. Apparently they were not especially elated.”¹⁴¹

Een van die deelnemers aan die geveg wat gevange geneem is, tweede luit. C. E. Kinahan van die Royal Irish Fusiliers, getuig in 'n privaat brief aan sy vader:

“While we were in their (d.i. die Boere se) laager they treated us extremely well and gave

us food and tobacco. All you read about the Boers in England is absolutely untrue; they are most kind to the wounded and prisoners, looking after them as well as their own wounded, and anything they've got they will give you if you ask them, even if they deprive themselves.”¹⁴²

Hierdie getuienis word gestaaf deur die korrespondent van die *Morning Leader*, Smith, wat in sy verslag van die geveg meld:

“It is pleasing to be able to state - and wounded men I met confirmed the official acknowledgment which has been made - that the Dutch doctors, and the enemy generally, treated our wounded and prisoners with every possible consideration.”¹⁴³

Die aand toe die lang rye krygsgevangenes in hul laer aangestap kom, het die burgers geen geluid laat hoor nie. Swygend, selfs medelydend, is hulle aangestaar, maar geen spot- of skimptaal, geen

---

¹⁴¹ G. W. Steevens, From *Capetown to Ladysmith*, pp. 79-80

---

¹⁴² *Pen Pictures of the War*, I, pp. 93-94

¹⁴³ *Ibid.*, P. 92

gejuig is daar verneem nie. Al opmerking wat oor en oor gehoor is, was': "Arme kêrels! *Hulle* het geen skuld aan die oorlog nie. *Hulle* kan dit nie help dat hulle teen ons veg nie. Hulle moet slegs gehoorsaam!"¹⁴⁴

11. DIE BRITSE EN BOEREVERLIESE

"Mournful Monday" is die naam wat die Engelse aan 30 Okt. 1899 gegee het, en hulle het dit gedoen vanweë die indrukwekkende verliese wat hulle op die dag in die slag van Modderspruit en Nicholsonsnek gely het. Wat die juiste verliese was, is uit die onderskeie bronne nie met sekerheid vas te stel nie.

In sy amptelike verslag, d.d. 2 Des. 1899, meld genl. White dat sy totale verlies die dag 1,272 offisiere en manskappe beloop het, t.w. gedood, 6 offisiere en 63 onderoffisiere en manskappe; gewond, 10 offisiere en 239 onderoffisiere en

manskappe; en vermis: 37 offisiere en 917 onderoffisiere en manskappe.¹⁴⁵

Volgens die amptelike Amerikaanse *Reports on military operations in South Africa and China*, was die globale Engelse verlies in hierdie geveg op 30 Okt. 1899 1,284 offisiere en manskappe (waarvan 316 gedood en gewond en 968 deur die Boere krygsgevangene geneem is),¹⁴⁶ en volgens die *Times History* moet dit gestel word op 1,288 offisiere en manskappe, t.w. gedood, 6 offisiere - waarvan die name vermeld word en 57 onderoffisiere en manskappe; gewond, 12 offisiere - waarvan 'n naamlys verstrekkend word - en 245 onderoffisiere en manskappe; en vermis, 43

---

¹⁴⁴ Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, p. 125. Vertaling van skrywer

---

¹⁴⁵ Sien *South Africa Despatches*, I, p. 65. Hierdie syfer is ook oorgeneem in die amptelike Britse *History of the War in South Africa*, I, p. 465, en die verslag van die Nederlandse Militêre attaches, kapt. Ram en luit. Thomson, oor die Tweede Vryheidsoorlog (sien Leyds, 779 (i), p. 56)

¹⁴⁶ *Reports on military operations in South Africa and China* (Washington, 1901), p. 275

offisiere en 925 onderoffisiere en manskappe.¹⁴⁷ Die outeur van *With the Flag to Pretoria* stel die Britse verlies weer op ongeveer 1,365 offisiere en manskappe, waarvan by Modderspruit ongeveer 60 gedood en naasteby 240 verwond is,¹⁴⁸ terwyl by Nicholsonsnek 52 gedood, 86 gewond en 927 gevange geneem is.¹⁴⁹

Volgens ooggetuies by die Boere en/of die amptelike opgawes van die Boere se leërleiding, moet die syfer egter heelwat hoër gestel word. Volgens hierdie opgawes het by Nicholsonsnek alleen 1,020 van die vyand in die slag gebly, t.w. 203 as gesneuweldes en gewondes en 817 as krygsgevangenes,¹⁵⁰ en het die totale Britse

---

¹⁴⁷ *Times History*, II, p. 255n.; Nierstrasz (II band 2, p. 585) aanvaar die syfer deur die *Times History* gegee en sê dat genl. White sy verliese in sy amptelike verslag onvolledig opgegee het

¹⁴⁸ H. W. Wilson, *With the Flag to Pretoria*, I, p. 41

¹⁴⁹ *Ibid*

¹⁵⁰ C. R. de Wet, p. 16; Leyds, 709, p. 547, opgawe van hoofkmdt. Prinsloo, d.d. 31 Okt. 1899. Die *German Official Account of the War in South Africa* (I, p. 40n.), stel die Engelse verlies by Nicholsonsnek nog hoër,

verlies in die hele geveg 1,764 persone van alle range beloop, waarvan 106 gesneuwel het,¹⁵¹ 374 verwond is,¹⁵² en 1,284 ongedeerd krygsgevangene geneem is.¹⁵³

Oor wat die verliese was wat die Boere in hierdie slag gely het, bestaan daar ook geen eenstemmigheid nie. Nierstrasz en Penning stel dit op 16 gedood en 50 gewond,¹⁵⁴ terwyl Davitt dit aangee as 16 gedood en 55 gewond.¹⁵⁵ Gaan ons die naamlyste na van die persone wat aan Republikeinse kant gesneuwel het en gewond is,

---

nl. op “46 killed, 138 wounded, and 873 prisoners, of whom 37 were officers”

¹⁵¹ Vallentin, *Burenkrieg*, I, p. 41

¹⁵² *Ibid*

¹⁵³ Leyds, 710, p.32, Berig, d.d. 31 Okt.1899, uit Vrystaatse hoofkwartier, vervat in telegram van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, d.d. 2 Nov. 1899. Op 30 Okt. het die kommandant-generaal treine bestel vir die vervoer van 1,270 krygsgevangenes na Pretoria, bestaande uit 40 offisiere en 1,230 manskappe (sien K.G. 346, pp. 245 en 247)

¹⁵⁴ Sien Nierstrasz, II band 2, p. 566, en Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 172

¹⁵⁵ Davitt, *The Boer Fight for Freedom*, p. 160

dan kom ons egter tot die slotsom dat die Boere in hierdie slag 'n globale verlies gely het van 91 burgers, waarvan 13 op die slagveld gedood, 3 aan wonde oorlede en 75 gewond is.¹⁵⁶

12. KONKLUSIE

Dat die Boere, wat hulle tydens die bogenoemde slag besonder goed van hul taak gekwyd het, nie met alle mag op die vluggende Britse troepe toegeslaan en Ladysmith deur 'n kragdadige teenaanval probeer inneem het nie, is die enigste punt van kritiek wat in verband met genl. Joubert en sy medeoffisiere se optrede gedurende die slag geopper is. Dit is egter, soos reeds vermeld,

---

¹⁵⁶ Sien die naamlyste by T.A., R.K. 83, stuk gemerk *Gevechten bij Ladysmith*; Engelbrecht, 13, p. 189, Schroder, Modderspruit, aan *Standard and Diggers News*, Pretoria, d.d. 30 Okt. 1899; *Ibid.*, p. 190, Tresling, Modderspruit, aan *Volksstem*, Pretoria, d.d. 30 Okt. 1899; Kol. D. Reitz-vers., 1, Telegram gemerk no. 167, van Wyncko, Modderspruit, aan *Volksstem*, Pretoria, d.d. 30 Okt. 1899; die aangehaalde telegramme van die kommandant-generaal in Leyds, 709, pp. 530 en 544; en die ongevallelyste gepubliseer in die *Staats Courant der Z.A. Republiek*, 29 Nov. 1899 tot 13 Des. 1899

begryplik. Immers, die Boeremag het uit hoogstens 7,500 man bestaan, van wie net die klompie Polisie en Staats artilleriste gedissiplineerde troepe was. Die res was gewone burgers wat, kapot na die gevegsbedrywighede van die dag, nie vir so 'n onderneming ingespan kon word sonder om die risiko te loop van 'n neerlaag te ly nie. Hierdie risiko wou kmdt.-genl. Joubert, wat sy burgers geken het, nie waag nie. Hy het verkies om liever oorversigtig as oormoedig te wees, en het geweier om dieselfde fout as sy teenstander, sir George White, te begaan, nl. om sy leër deur oormoedigheid in die ongeluk te dompel.

Afgesien van hierdie punt van kritiek, is die leërleiding van die Boere allerweë geloof vir die voorbereidsels wat hulle vir die slag getref het, en vir die wyse waarop hulle tydens die slag opgetree het; en hierdie lof het hulle ongetwyfeld verdien. Hulle het die beste stellings beset wat daar met die oog op die verwagte Britse aanval ingeneem kon word. Hulle het hul teenstanders se krygsplanne vooraf deurgesien en die Britse bevelvoerder verskalk deurdat hulle Long Hill

beset en hul linkervleuel swak gehou het tot na afloop van die laaste Britse verkenningsekspedisies, toe hulle Long Hill ontruim en die burgers aldaar tot versterking van hul linkerflank aangewend het, sonder dat die Engelse dit bemerk het. Daardeur het hulle vir die Engelse 'n val gestel waarin laasgenoemde onbewus geloop het. Die gevolg was dat die vooraf uitgewerkte Britse aanvalsplanne nie verwesenlik kon word nie, en dit het verwarring in die Britse geledere verwek.

Anders as die optrede van die Boereopperbevelhebber, is die optrede van die Britse bevelvoerder te Ladysmith aan ernstige kritiek onderhewig.

In die eerste plek het genl. White 'n ernstige taktiese flater begaan toe hy op 28 Okt. 1899 die sterk troepemag teruggetrek het wat hy die vorige dag na Modderspruit uitgestuur het om 'n harde slag toe te dien aan die Boeremagte wat besig was om stellings naby Ladysmith in te neem, en dit sonder dat hulle iets aan die vyand gedoen het. Deur die demonstrasie het hy nl. slegs die Boere op hul hoede gestel, hulle 'n idee gegee van die

sterkte van die Britse troepemag in Ladysmith, en hulle die geleentheid gegee om hulle deeglik voor te berei vir die geveg wat twee dae later plaasgevind het. As hy kol. Ian Hamilton toegelaat het om sy voorgenome en beplande verrassingsaanval gedurende die nag van 27-28 Okt. op die Boerse hooflaer te Modderspruit deur te voer, kon hy die Republieke se krygsmagte naby Ladysmith, wat op daardie tydstip geensins vir 'n groot slag gereed was nie, 'n ernstige knou toegedien het. Die omstandighede was op daardie tydstip buitengewoon gunstig vir 'n Britse sukses, en, soos die opstellers van die *Times History of the War in South Africa* dit uitdruk,

“success would have meant the capture of a good part of the Transvaal artillery and might perhaps have been followed by the panic-stricken flight of the whole Transvaal army. Moreover the Boer camp presented an admirable objective - a thing by no means easy

to get with so mobile an enemy, as Sir G. White was soon to find out.”¹⁵⁷

Die beste taktiek wat White kan volg, was om, toe hy die geleentheid daartoe gehad het, met 'n oormag kragdadige aanvalle te waag op die geïsoleerde afdelings van die Boereleërmag wat besig was om Ladysmith in te sluit, en dit wel voordat die Boere slaggereed en in posisie was. In plaas daarvan het hy besluit om 'n omvattende aanval te doen op die hele uitgestrekte Boerelinie van 9 tot 10 myl lank, met die doel om die hele sterk Boeremag wat aan drie kante om Ladysmith gelê het, uiteen te slaan en gevange te probeer neem; en hierdie besluit het hy uitgevoer nadat hy die Boere sowat drie dae tyd gegee het om hulle op so 'n aanval voor te berei. Dit was 'n uiters gewaagde stap. Sy eie leër het, volgens Britse amptelike gegewens, uit 12,354 offisiere, onderoffisiere en manskappe met 62 kanonne bestaan.¹⁵⁸ Sou hy waarlik gemeen het om

daarmee die Boeremag, wat, volgens die rapporte van genl. French en sy ruitery, uit 12,000 man met minstens 15 kanonne bestaan het, uit die sterk rant- en bergstellings wat hulle rondom Ladysmith ingeneem het, te verdryf en gevange te neem?

Die enigste regverdiging wat vir sy houding aangevoer kan word, is dat die uitslag van die gevegte by Talana en Elandslaagte hom oortuig het dat die hoë agting wat die Engelse vir die Boere as krygsmanne na die Eerste Vryheidsoorlog gekoester het, oordrewe was. Dit het hom laat besluit dat hulle glad nie vegsmanne van 'n besondere gehalte was nie, en deur vasberade aanvalle verslaan kon word. Daarteenoor moes die uitslag van die geveg te Rietfontein egter vir hom 'n waarskuwing gewees het om die Boere nie gering te skat nie.

Met sy poging om die Boeremag in die omgewing van Ladysmith in een groot beslissende slag uit te wis, het hy sy hele garnisoen en daarmee ook die veiligheid van Ladysmith self op die spel geplaas. Na die mislukking van sy aanval het die Boere die

---

¹⁵⁷ *Times History*, II, p. 215

¹⁵⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 465

inisiatief in hande gehad en was hulle in staat om Ladysmith self aan te val en te verower, en die hele Engelse garnisoen aldaar krygsgevangene te neem. Ook van gesaghebbende Britse kant is erken dat die mislukking van White se aanval aan die Boere 'n geleentheid gebied het om deur 'n swaar teenaanval die Engelse garnisoen te verpletter "such as rarely occurs in war, and such as the Boers never had again"¹⁵⁹ - 'n geleentheid wat kmdt.-genl. Joubert, om die redes wat hierbo uiteengesit is, egter nie wou aangryp nie.

Maar al het die Boere hul oorwinning ook nie gebruik om Ladysmith te probeer inneem nie, het White deur sy hewige aanval nogtans sy eie posisie baie verswak en die Britse saak daardeur ernstig benadeel. Afgesien van die verlies aan prestige en die swaar offers aan mense en krygstuig wat die slag die Engelse gekos het, kon die swaar neerlaag nie sonder uitwerking op die troepe se moreel bly nie. Hulle het ondervind wat 'n gedugte vyand die Boerekrygsmag was, en dit het hul geesdrif om met hom te veg, gedemp.

Daarby het die slag aan genl. White van sy sterkste stellings - t.w. die by Lombardskop - ontnem en het dit die Boere met nuwe moed en geesdrif besiel; moed en geesdrif wat, indien in daade omgesit, nie alleen vir die verswakte garnisoen in Ladysmith groot onheil beloof het nie maar tewens vir al die Britse troepe poste in Natal.

'n Tweede groot fout wat White begaan het in sy poging om die Boeremagte te vernietig, was om 'n frontaanval teen die sentrum van die Boerestellings te beproef. Uit die berigte wat hy van sy verkenningsafdelings ontvang het, kon hy afgelei het dat die Boere nie alleen die sentrum van hul posisie nie maar ook die flanke sterk beset gehad het, en dat 'n frontaanval op enige punt in die 9-myl lange Boerelinie baie hoë offers sou eis. Die stormtroepe vir so 'n aanval sou nl. nie alleen van die punt af wat hulle moes bestorm in die front beskiet word nie, maar ook in die flanke deur die burgers wat die boogvormige linie aan weerskante van die bestormde posisie beset het; en al resultaat wat hy deur so 'n heftige frontaanval op die

---

¹⁵⁹ *Times History*, II, p. 235

sentrum van die Boerestelling of op enige ander punt in die omgewing van die sentrum kon behaal, was om 'n bres in daardie linie te slaan. Sy verwagting dat die Boere aan weerskante van daardie bres hul goeie posisies dan spoedig sou verlaat en vlug, vas in die arms van sy kavallerie wat hulle aan weerskante moes omtrek, was meer op 'n optimistiese veronderstelling as op redelike gronde gebaseer.

Die maatreëls wat hy met die oog op hierdie frontaanval getref het, is ook aan skerp kritiek onderhewig. As hy deur 'n frontaanval 'n bres op enige punt in die Boerelinie wou slaan - en veral as hy die Boere se hoofposisie in daardie linie wou vermeerster - dan moes hy al die slaankrag van die infanterie en artillerie waaroor hy vir die aanval beskik het, op die begeerde punt gekonsentreer het. Sy ruitery kon hy dan gebruik om die Boereflanke te bedreig en hulle te verhinder om versterkings van die flanke af na die punt toe te stuur wat hy voornemens was om te verower. In plaas daarvan het hy sy infanterie in drie verskillende afdelings verdeel en na drie

uiteen geleë punte laat opruk, nl. die afdeling van kol. Carleton na Nicholsonsnek, die 8ste brigade onder kol. Grimwood na Long Hill en die 7de brigade onder kol. Ian Hamilton na Pepworth Hill. Daardeur het hy die slaankrag van sy storm troepe verswak en sy doel om die Boere se hoofstelling te bemeester, verydel. Die gevolg hiervan was dat Carleton se afdeling - van die res van die troepemag geïsoleer - op die ou end krygsgevangenes van die Boere geword het, en dat die ander twee brigades te swak was om die taak wat hy aan hulle opgedra het, uit te voer.

White se bedoeling was natuurlik om die Boerestryders aan weerskante van die bres wat hy in die sentrum van hul linie wou slaan, in 'n knyptang vas te vat, en daarom het hy sy troepe in drie afdelings verdeel, soos hierbo uiteengesit. Hy het daarby egter die slaankrag van die Boeremag en die bekwaamhede van hul aanvoerders onderskat. Hy het m.a.w. nie rekening met die feit gehou dat sy troepemag vir so 'n omvattende onderneming te swak was, of dat die Boere hom kon verskalk, en dat hy, deur

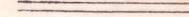
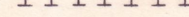

dit te waag, die veiligheid van en Ladysmith en sy hele garnisoen op die spel geplaas het nie.¹⁶⁰

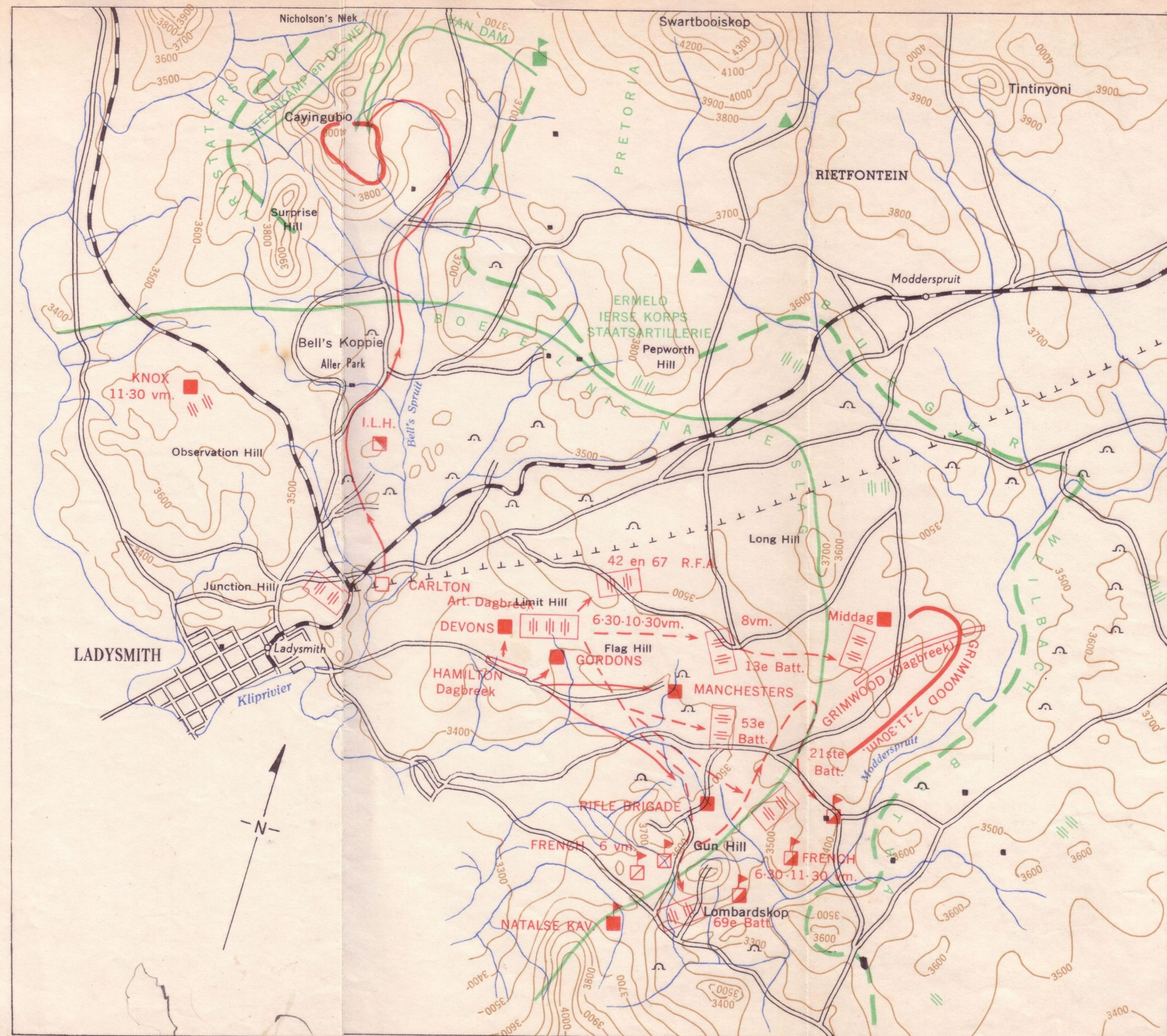
¹⁶⁰ Die amptelike verslae oor die geveg van 30 Okt. 1899 word opgeneem as Bylaag C hieragter

DIE SLAG VAN MODDERSPRUIT EN NICHOLSON'S NEK (30 OKT. 1899)

- Spoorweë
- Paaie
- Telegraaflyne
- Riviere
- Kontoere
- Britse infanterie, aanvanklike posisies
- Britse infanterie, finale posisies
- Britse ruitery, aanvanklike posisies
- Britse ruitery, finale posisies
- Britse artillerie
- Gevegslinie van Boere
- Boereartillerie
- Boerelaers
- Boerelinie na afloop van die slag
- Johannesburgse Polisie

Skaal: 1 duim = 1 myl

HOOFSTUK 14

DIE KRYGSBEDRYGWIGHEDE RONDON LADYSMITH, 1-15 NOV. 1899

1. DIE MILITÊRE SITUASIE NA 30 OKT. 1899

Na hul klinkende oorwinning op 30 Okt. 1899 was die Boere in 'n posisie om die hele Natal tot by Durban te beset en die Britse strydkragte, wat daar op die tyd stip buite Ladysmith oor die hele kolonie versprei was, met gemak uit te wis. Hierdie strydmagte was, afgesien van 100 man van die Umvoti Mounted Rifles wat te Helpmekaar gelê het, op drie punte langs die hoofspoorlyn na Durban gestasioneer, t.w. re (a) Colenso, waar 'n eskadron Natal Carbineers, 'n eskadron Imperial Light Horse, die Durban Light Infantry, 'n afdeling berede Natalse polisie en 'n afdeling Natal Naval Volunteers geplaas was, met twee nege ponders; (b) Estcourt, wat deur die Natal Royal Rifles, 150 man sterk, beset was;

en (c) Pietermaritzburg, wat deur die 1st Border Regiment, 987 man sterk, gehou is.¹

Genl. sir George White het dan ook ernstig gevrees dat die Boere, in opvolging van hul oorwinning, op die suidelike deel van Natal sou toesak, om in die eerste plek sy verbindings met Pietermaritzburg en Durban te vernietig. Hieronder was die lang spoorwegbrug oor die Tugela. Met die oog op die beskerming daarvan het hy, die aand na afloop van die slag van Modderspruit en Nicholsonsnek, die 2nd Dublin Fusiliers, 'n kompanie berede infanterie en 'n battery Natalse veldartillerie per trein uit Ladysmith na Colenso gestuur, waar hulle om 4.30 vm. die 31ste aangekom het. Dit het die totale sterkte van die Britse garnisoen by Colenso tot sowat 1,200 man verhoog, met twee negeponder kanonne van die Natal Naval

---

¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 261-262.

Volunteers en ses seweponders van die Natalse veldartillerie.²

Ook die Natalse Goewerneur en genl. J. Wolfe-Murray, die “offisier belas met die bewaking van die verbindingslinies”, het ’n ernstige vrees gekoester dat die Boere hul oorwinning van 30 Okt. sou opvolg met ’n inval in Suid-Natal, en het dadelik stappe begin doen vir die verdediging van Pietermaritzburg en Durban met die oog op so ’n inval.³

Die Transvaalse Kommandant-generaal het egter nie besef dat die Engelse ’n neerlaag toegedien

---

² *Ibid.*, p. 262; Romer & Mainwaring, *The Second Battalion Dublin Fusiliers in the S.A. War*, pp. 23-24; C.O. 179/207, p. 287 (lêer Natal no. 30037), White aan Natalse Goewerneur, d.d. 30 Okt. 1899; *South Africa Despatches*, I, pp. 9-10, White aan Buller, d.d. 31 Okt. 1899

³ Vgl. C.O. 179/206, pp. 291 en 293 (lêers gemerk Natal nos. 30035 en 30132), Telegramme van Natalse Goewerneur aan sir Alfred Milner, d.d. 31 Okt. 1899; *Ibid.*, pp. 416-418 (lêer gemerk Natal no. 33055), “Diary of Events” van Natalse Goewerneur onder datum 31 Okt. 1899; ook Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 262-263

was waarvan hulle nie onmiddellik kon herstel nie, en dat die hele Natal tot by Durban inderdaad vir hom oop gelê het nie. Intendeel, hy was daarvan oortuig dat die Engelse in Ladysmith heel spoedig weer tot die aanval sou oorgaan. Reeds die oggend van 31 Okt. 1899 het hy aan sy onderskeie offisiere instruksies uitgereik om onmiddellik alle kanonne en ander wapens te laat skoonmaak en herstel, en toe te sien dat elke burger die aand gereed op sy pos is met 300 patrone. Die kiste reserwe-ammunisie moes ook oopgemaak staan, gereed vir uitdeling, sodat almal onmiddellik in aksie kon tree wanneer die vyand die volgende dag, of wellig selfs al gedurende die nag, weer op die Boerestellings sou toetas “en het op dood en leven laten afloopen”. Alles moes onverwyld “in perfekte orde” gebring word om die verwagte aanval met sukses te weerstaan. Die brandwagte moes “zeer op hunne hoede zijn” en daar moes veral gesorg word vir voldoende ammunisie

“voor een langdurigen en hardnekkigen strijd”.⁴ Hy was so seker dat die Engelse op 1 Nov. 1899 ’n aanval sou waag, dat hy reeds om half een die nag opgestaan het “om alles in orde te krijgen voor teenstand”.⁵

In die lig van hierdie instruksies kon die Boereoffisiere dit op die tydstip dus nie waag om aanvallend teen die vyand op te tree, of om die Ladysmith-omgewing te verlaat en Natal dieper in te trek nie. Hul aandag was in so ’n mate op die verwagte vyandelike aanval toegespits dat niemand hom eers die tyd gegun het om die spoorwegverbinding tussen Ladysmith en die gebied ten suide daarvan te versteur nie. Vk. A. J. Dercksen van Boksburg het wel besef dat dit noodsaaklik was om die spoorlyn te verbreek, en het dan ook by sy Kommandant, J. D. Weilbach, vergunning aangevra om dit te mag doen. Laas-

---

⁴ K.G. 352, Oorlogs brieweboek, Kommandant-generaal, pp.54-55, Kmdt.-genl. aan genl. Meyer, kmdt. Weilbach, e.a. offisiere, d.d. 31 Okt. 1899

⁵ K.G. 352, p. 65, Kmdt.-genl. aan vk. Buys, d.d. 1 Nov. 1899

genoemde het — klaarblyklik na aanleiding van instruksies wat die Kommandant-generaal twee weke tevore in verband met die vernietiging van die spoor- en telegraaf verbindings uitgereik het, en wat hy ongetwyfeld misverstaan het — die vergunning egter geweier, en selfs aan Dercksen gesê dat daar nie eers op die Engelse treine wat op die lyn beweeg, gevuur mag word nie.⁶ Dercksen het hom daarop per brief tot kmdt.-genl. Joubert persoonlik gewend, en aan hom meegedeel dat hy die oggend van 1 Nov. ’n sestal treine op die lyn sien verbygaan het. Hy het die Kommandant-generaal dus gevra om hom toe te laat om sulke verbygaande treine te bombardeer en die spoorweglyn te vernietig.⁷

Nierstrasz beweer dat kmdt.-genl. Joubert ’n bevel uitgereik het om die spoorwegverbinding met die kus nie te versteur nie, sodat daar soveel Engelse troepe as moontlik Ladysmith kon binnekom om gevange geneem te word, en dat

---

⁶ Sien K.G. 344, Kommandant-generaal, Inkomende Briewe, vk. Dercksen aan Kmdt.-genl., d.d. 1 Nov. 1899

⁷ *Ibid*

hy bepaal het dat elke oortreding van die bevel met 'n boete van R300 strafbaar sou wees.⁸ Die voorstelling berus egter op 'n misverstand. Wel het die Kommandant-generaal, na sy aankoms op Newcastle op 17 Okt. 1899, alle laer Kommandante en offisiere gelas om aan hul burgers bekend te maak dat alleen persone wat spesiaal daartoe opdrag ontvang het die spoor- en telegraaflyne kon verbreek en niemand anders nie, dog dit het slegs vir die spoor- en telegraaflyne in die rug van die Boerekommando's gegeld.⁹ Uit die korrespondensie van die Kommandant-generaal blyk nl. duidelik dat daar reeds voor 1 Nov. 1899 besluit is dat die Vrystaters — wat ten weste en suidweste van Ladysmith stelling geneem het — die spoor na die suide moes opbreek.¹⁰ Toe die Kommandant-

---

⁸ Nierstrasz, II band 2, p. 597

⁹ K.G. 352 (i), Brieweboek, Kommandant-generaal, p. 101, Circulaire Aan alle lager commandanten en officieren

¹⁰ Vgl. K.G.352 (ii), Brieweboek, Kommandant-generaal, pp.71 en 89, Kmdt.-genl. aan hoofkmdt. Prinsloo, d.d. 1-2 Nov. 1899, p. 83, Kmdt.-genl. aan kmdt. Nel, d.d. 2 Nov.

generaal dan ook op 2 Nov. berig ontvang het dat dit nog nie geskied het nie, het hy ook dadelik by kmdt. Nel geïnformeer “wat van het plan geworden is om de spoorbrug te breken”,¹¹ terwyl hy terselfdertyd aan hoofkmdt. Prinsloo geskryf het: “Ik moet dus aandringen op het opbreken van den spoorweg.”¹² Die spoorverbinding is dan ook dieselfde dag — 2 Nov. 1899 — deur vk. Jan Lyon by Pieters-stasie verbreek en die telegraafklerk aldaar gevange geneem, terwyl Vrystaatse kommando's die hoogtes ten suide en suidweste van Ladysmith met twee kanonne beset het.¹³

Die versuim van die Boere om Ladysmith onmiddellik na die oorwinning van Modderspruit en Nicholsonsnek aan die suidekant te isoleer, het aan genl. White voldoende geleentheid

---

1899, en p. 87, Kmdt.-genl. aan genl. Burger, d.d. 2 Nov. 1899

¹¹ *Ibid.*, p. 83, Kmdt.-genl. aan kmdt. Nel, d.d. 2 Nov. 1899

¹² *Ibid.*, p.89, Kmdt.-genl. Aan hoofkmdt. Prinsloo, d.d. 2 Nov.1899

¹³ J. D. Kestell, *Met de Boeren-Commando's*, pp. 18-19

verskaf om met die hele Britse garnisoen suidwaarts tot agter die Tugelarivier terug te val. Dit was 'n stap wat die Britse opperbevelhebber in Engeland, lord Wolseley, begeer het dat hy sou doen.¹⁴ Die Britse opperbevelhebber in Suid-Afrika, sir Redvers Buller, het dan ook onmiddellik na sy aankoms in Suid-Afrika op 31 Okt. 1899, in ooreenstemming met Wolseley se begeerte, vanuit Kaapstad telegrafies by White aan die hand gedoen om hom, as hy wou, by Colenso agter die Tugela te gaan ingrawe, en daar verdere verwikkelinge af te wag.¹⁵ Aangesien die betrokke telegram egter geen bevel bevat het om terug te val nie, maar dit aan White self gelaat het om te besluit of hy aan die Tugela wou stelling neem en of hy liefs in Ladysmith verdere verwikkelinge wou afwag, het laasgenoemde besluit om te bly waar hy was. Hy het Buller dan ook dieselfde dag nog van sy voorneme verwittig. Hierop het die Britse

---

¹⁴ *South African War, Confidential Telegrams*, no. 2D, Lord Wolseley aan Genl. Buller, d.d. 31 Okt. 1899

¹⁵ Aangehaal in *South Africa Despatches*, I, p. 224, Verslag van genl. White, d.d. 23 Maart 1900, par. 2

opperbevelhebber op 1 Nov. 1899 geantwoord dat “I agree that you do best to remain at Ladysmith, though Colenso and line of Tugela river look tempting”.¹⁶

Die redes waarom White besluit het om in Ladysmith te bly, is later deur hom uitvoerig uiteengesit in 'n verslag aan die Britse opperbevelvoerder in Suid-Afrika.¹⁷

In die eerste plek het hy geglo dat die Boere 'n “very great and perhaps even undue importance” aan die besit van Ladysmith geheg het, en dat die verowering daarvan die primêre doel van die Republikeinse strydmagte was, wat hulle nie op groot skaal op ander offensiewe operasies sou toelê voordat die doel bereik is nie. Hy het dit geglo op grond van berigte of verhale in omloop, nl. dat die val van Ladysmith vir die “disloyal Dutch” in Kaapland en Natal as teken sou dien om tot 'n algemene opstand teen die Britse gesag oor te gaan, want dit sou vir hulle die waarborg

---

¹⁶ Verslag White, d.d. 23 Maart 1900, par. 2

¹⁷ Sien die verslag, d.d. 23 Maart 1900, in *South Africa Despatches*, I, pp. 224-225, par. 3

wees dat die Republieke sterk genoeg was om enige leërmag te oorwin wat Engeland teen hulle in die veld kon stoot. Om 'n algemene opstand van alle Afrikaners in die Britse kolonies te voorkom, wat die toestand vir Engeland baie benard sou maak, was hy dus gedwonge om te sorg dat Ladysmith nie in die hande van die vyand val nie. Dit kon hy alleen regkry deur die dorp met al die strydmagte tot sy beskikking te verdedig. Bowendien kon die Republieke nie al die voordele van 'n verenigde optrede benut solank as Ladysmith, die aansluitingspunt van die spoorweë uit Transvaal en die Vrystaat na Natal, in die besit van die Britse troepe was nie. Sodra die Engelse die aansluitingspunt egter sou prysgee, sou die Republieke se uiteenlopende toevoer- en verbindingslinies dadelik ineensmelt, en sou hulle ten volle al die voordele van 'n verenigde optrede teen die Britse magte geniet.

Nog 'n oorweging wat hom genoop het om Ladysmith te hou, was dat die prysgawe aan die vyand van die dorp met sy groot lojalitiese bevolking en sy massa krygstuig en voedsel

voorrade, konsternasie onder die lojaliste sou verwek, nie net in Natal nie maar dwarsoor Suid-Afrika, en hul vertroue in die Britse leër ernstig sou ondermyn. Dit sou, na die neerlaag wat die garnisoen te Ladysmith op 30 Okt. 1899 gely het, op die Engelse die uitwerking van minstens nog 'n ernstige neerlaag hê, en dit, so het White gevoel, kon hy nie waag nie.

Die vernaamste rede waarom White besluit het om Ladysmith nie prys te gee nie, was egter omdat hy dit beskou het as die enigste plek in Natal waar hy, met die strydmagte tot sy beskikking, in staat sou wees om die Boeremagte met welslae te weerstaan. Die bergagtige terrein wat Ladysmith aan alle kante omring het, het byna orals goeie verdedigingstellings gebied. Die troepe waaroor hy beskik het, sou dus in staat wees om hulle in die stellings vir 'n lang tyd teen 'n oormag te handhaaf, al was dit ook nie moontlik om die hoogteposisies met die beskikbare troepe orals ewe doeltreffend te beskerm nie. Die Tugela-linie, daarenteen, was vanaf die Drakensberge tot aan Buffelsrivier sowat 80 myl

lank. Dit kon in 'n droë seisoen feitlik orals maklik oorgesteek word, en hy kan dit dus nie effektief verdedig teen 'n vyand wat hy meer as dubbel so talryk en drie maal so beweeglik geag het as die mag waaroor hy beskik het nie. Om te voorkom dat sy vleuels op die linie deur die Boere omgetrek word, sou hy genoodsaak wees om soveel troepe op die flanke te plaas dat sy sentrum swak beset sou wees — so swak dat die vyand daar met gemak sou kon deurbreek. Die Tugelalinie kon dus maklik ineenskort, en dan sou die troepe op Pietermaritzburg en uiteindelik op Durban moes terugval, want by Pietermaritzburg was daar geen stellings vanwaar die vyand verhinder kon word om tot by Durban deur te druk nie. Die oogmerk van die Britse leerleiding om die vyandelike leers te belet om na Suid-Natal toe deur te druk, sou deur die prysgawe van Ladysmith en die besetting van die Tugelalinie dus nie verwesenlik nie, maar inteendeel verydel word. Om daardie oogmerk te verwesenlik, so het White geredeneer, was dit noodsaaklik dat hy die Tugela links laat lê en in Ladysmith bly.

“I saw clearly” — so het White later verklaar — “that as long as I maintained myself there (d.i. te Ladysmith) I could occupy the great mass of the Boer armies, and prevent them sending more than small flying columns south of the Tugela, which the British and Colonial forces in my rear, aided by such reinforcements as might be shortly expected, could deal with without much difficulty.”¹⁸

Ten einde in staat te wees om hom tot die uiterste toe in Ladysmith te kan handhaaf, het White soveel krygstuig, proviand, ens., as wat hy moontlik kon per spoor uit Suid-Natal na Ladysmith toe laat aanvoer. Gedurende die oggend van 31 Okt. het, volgens berig van genl. Louis Botha — wat nou pal die plek van Lucas Meyer in die veld ingeneem het, aangesien laasgenoemde, weens siekte, nie meer vir kommandodiens geskik was nie — nie minder as

---

¹⁸ White se verslag, d.d. 23 Maart 1900, in *South Africa Despatches*, I, pp 224-225, par. 3

10 treine Ladysmith binne gestoom nie;¹⁹ en dit was nie die enigste nie. Ook van ander Boere-offisiere het daar telkens melding gekom van treine wat Ladysmith binnekom.

Hierdie berigte het die Kommandant-generaal baie ontstel, te meer omdat sy eie burgers, na hul sege by Modderspruit, 'n neiging aan die dag gelê het om huis toe te gaan om 'n tydjie te gaan rus, sodat die sterkte van die burgermagte by Ladysmith binne die volgende dag of twee aanmerklik afgeneem het. Hierdie neiging het sulke ernstige afmetings aangeneem dat die Kommandant-generaal hom verplig gevoel het om op 1 Nov. 1899 die volgende telegram in verband daarmee aan die Regering in Pretoria te stuur:

“Als die HEd. Regeering mij nu geen steun kan geven, dan moet de zaak op nul uitloopen. De menschen komen bij stroomen mij vragen verlof voor huischlijk belang en

---

¹⁹ K.G. 333, p. 988, Genl. Botha aan Kmdt.-genl., d.d. 31 Okt. 1899

ofschoon ik weiger eenig verlof te geven, smelt het getal burgers toch weg. Zelfs geven officieren — om maar een te noemen, V. C. Glas — een voorbeeld van die neiging om naar huis te gaan. Heden morgen komen zulke ernstige klachten over het wegsmelten der burger macht en gebrek aan burgers mij ter oore, die mij doen beven over onzen toestand. Als niet een order van de Regeering uitgaat om alle teruggekeerde burgers onmiddellijk naar hier terug te zenden, dan zal hier binnen kort geen commando meer zijn; en ik verwacht elk oogenblik een nieuwen aanval, daar een groote versterking van troepen aangekomen zijn — 6 tot 7 treinen per dag. Ik kan niet anders dan ten strengste aandringen op een onmiddellijke en krachdadige werk van de Regeering. Ik moet die hulp hebben en reken dat daarvoor ook 6 of 7 sneltreinen per dag van Pretoria en elders kunnen komen.”²⁰

Die Regering het vinnig en deurtastend opgetree. Hulle het gelas dat alle burgers wat die front

---

²⁰ Sien Leyds, 710, p. 2

sonder verlof verlaat het, onverwyld teruggestuur moes word, en ook die spoorweg outoriteite beveel om niemand sonder 'n behoorlike verlof brief te vervoer nie;²¹ maar ten spyte daarvan het baie burgers van die front af weggebly, en is die, kommando's aansienlik verswak. In plaas van af te neem, het die neiging by die burgers om huis toe te gaan, steeds toegeneem, en die briewe- en telegram boeke van kmdt.-genl. Joubert wemel van klagtes oor die wegsmelting van die burgermag gedurende November en Desember 1899.

2. MILITÊRE BEDRYWIGHEDDE TE LADYSMITH, 31 OKT.-2 NOV. 1899

Vir die Kommandant-generaal was dit 'n bron van kommer, veral omdat die Engelse troepe in Ladysmith geen tekens getoon het dat die neerlaag van die 30ste hulle swaar getref het nie. Inteendeel, toe 31 Oktober aanbreek, het hulle hulle nie alleen aan defensiewe bedrywighede

---

²¹ K.G. 334, pp. 10-11, Telegramme van Staatsekretaris en wnd. Kmdt.-genl., Pretoria, aan Kmdt.-genl., Ladysmith

gewy, soos die bou van verskansings en die verskuiwing na gunstiger terrein van 'n troepekamp wat te veel onder die Boere se kanonvuur gelê het nie.²² Hulle het ook op uitdagende wyse met hul kanonne op die Boerestellings losgebrand, en selfs nie gehuiwer om met 'n troepemag in die rigting van genl. Botha se stellings te trek nie.²³ Die troepemag het wel 'n skermutseling vermy, maar tog het die houding van die vyand by die Boere die indruk gewek dat hy van plan was om Botha uit sy stellings te probeer verdryf, en dat nog 'n swaar aanval op handewas.²⁴

Hierdie bedrywighede van die vyand, veral die vrye treinverkeer tussen Ladysmith en Suid-

---

²² K.G. 333, p. 987, Berig van kmdt. Spruyt aan Kmdt.-genl., d.d. 31 Okt. 1899, en K.G. 334, p. 1, Berig van genl. Burger, aan Wn. Asst.-genl., Oshoek, d.d. 1 Nov. 1899

²³ Leyds, 709, pp. 543 en 546, verslae van Wynco (aan *Volksstem*) en Kmdt.-genl. (aan Regering), d.d. 31 Okt. 1899

²⁴ Leyds, 709, p. 543, Wynco aan *Volksstem*, d.d. 31 Okt. 1899, en K.G. 334, p. 1, Genl. Burger aan Wn. Asst.-Genl., Oshoek, d.d. 1 Nov. 1899

Natal, het veral genl. Louis Botha diep verontrus. Op 31 Okt. 1899 het hy dus by die Kommandant-generaal aan die hand gedoen dat die offisiere dadelik byeen moes kom om maatreëls te tref om die toestand die hoof te bied.²⁵

Met die oog op die verwagte Britse aanval, wat dit noodsaaklik gemaak het dat die verskillende Boereoffisiere voortdurend slaggereed by hul burgers bly, en die uitgestrektheid van die Boereposisies, het die Kommandant-generaal egter nie kans gesien om die offisiere vir 'n krygsraadsitting byeen te roep nie.²⁶ Oor hoe die

---

²⁵ K.G.333, p. 988, Wn. Asst.-genl. Botha aan Kmdt.-genl., d.d. 31 Okt. 1899

²⁶ Vgl. K.G. 352 (ii), pp. 93-94 en 97, Kmdt.-genl. aan Offisiere, d.d. 3-4 Nov. 1899. Die bewering van genl. C. R. de Wet (*De Strijd tussen Boer en Brit*, p. 21) dat daar op 1 Nov. 'n krygsraadsvergadering gehou is, waarop besluit is om Ladysmith te beleër en 'n kommando in die rigting van Estcourt te stuur — 'n bewering wat deur die Britse amptelike *History of the War in South Africa* en deur Nierstrasz e.a. herhaal is — is foutief. Die betrokke krygsraadsvergadering is eers op 10 Nov. 1899 gehou

Boere in verband met Ladysmith moes optree, was bowendien pas twee dae tevore, nl. op 29 Okt., deur 'n krygsraadsvergadering besluite geneem wat nog uitgevoer moes word.

Op 31 Okt. 1899 het veggenl. A. P. Cronjé aan die kommando Heilbron en gedeeltes van die kommando's Harrismith en Winburg (of Vrede) opdrag gegee om met twee Krupp kanonne suidwaarts te beweeg en ten suide en suidweste van Ladysmith te gaan stelling neem, in ooreenstemming met die krygsraadsbesluit van 29 Okt. 1899. Die kommando's het dieselfde nag vertrek, maar het die aangewese stellings eers op 2 Nov. klaar beset gehad.²⁷

---

²⁷ Leyds, 710, p. 32, Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, d.d. 2 Nov. 1899; C. R. de Wet, *De Strijd tussen Boer en Brit*, p. 22; Kestell, *Met de Boeren-Commando's*, p. 14; Nierstrasz, II band 2, p. 593. Volgens De Wet het die afdeling bestaan uit burgers van die kommando's Heilbron, Harrismith en Winburg, terwyl volgens Kestell weer dit saamgestel was uit burgers van die kommando's Heilbron, Harrismith en Vrede

Volgens ds. Kestell wat die kommando vergesel het, het die tog baie onordelik verloop. Die burgers het dwarsdeur die nag pyp opgesteek en geraas, in weerwil van bevele dat alles in stilte moes verloop en dat daar nie gerook moes word nie.²⁸ Daardeur het hulle die aandag van die Engelse in Ladysmith op hulle gevestig.

'n Berede troepemag, saamgestel uit die 5th Lancers, 5th Dragoon Guards, 18th Hussars en die Natal Mounted Volunteers, vergesel van die 69ste veldbattery, het daarop gedurende die vroegste oggendure van 2 Nov. 1899 onder bevel van genl. J. P. D. French in die rigting van Onderbroekspruit vertrek om te probeer vasstel wat die doel van die vyandelike beweging was.

Nadat hy 'n agterhoede van die Natal Mounted Volunteers met twee kanonne ten suide van Platrand geplaas het om die nek tussen Platrand en Middle Hill oop te hou en 'n veilige terugtog vir hom te verseker, het French met die res van sy leër tot by End Hill deurgedruk.

---

²⁸ Kestell, pp. 14-16

Vanaf die hoogte ten suide daarvan het hy met sy kanonne op die Boere begin te vuur, wat juis besig was om vleis te braai. Toe die burgers die vuur egter met hul Mausers begin te beantwoord, het hy dit gerade geag om die skermutseling af te breek, en teen 10 vm. was hy en sy troepe weer in Ladysmith terug. Volgens ds. Kestell is een burger, Isaac du Plessis, tydens die skermutseling gewond, terwyl French, volgens White se amptelike verslag, geen verliese gely het nie.²⁹

Terug in Ladysmith, het 'n bevel van sir Redvers Buller French bereik om met sy staf na Kaapstad te kom, en daaraan het hy sonder onnodige versuim uitvoering gegee. Toe die trein waarin hy gereis het Pieters-stasie nader, het die Vrystaatse burgers, wat hulle daar onder bevel van vk. Jan Lyon bevind het, hewig met hul

---

²⁹ Sien verslag van genl. White, d.d. 23 Maart 1900, in *South Africa Despatches*, I, pp. 225-226, en Kestell, pp. 17-18. Volgens Kestell het hy op een gesneuwelde manskap van die Irish Fusiliers afgekom wat tydens die skermutseling geval het

Mausers daarop losgebrand, egter sonder gevolg. Die geweervuur kon die trein nie tot stilstand dwing nie, en French en sy staf is dus veilig deur. Hy kon spreek van geluk, want pas was die trein verby, of vk. Lyon laat die telegraafklerk by Pieters-stasie gevange neem en die spoor- en telegraaflyne verbreek. Daarmee was Ladysmith van die buitewereld afgesny.³⁰

3. DIE BRITSE MAATREËLS VIR DIE VERDEDIGING VAN LADYSMITH

Vir genl. White was die volledige insluiting van Ladysmith geen verrassing nie. Hy het dit verwag, en tydig maatreëls getref om 'n langdurige beleg met sukses te weerstaan, en te voorkom dat die dorp en sy garnisoen deur die vyand oorrampel word.

Aangesien hy geoordeel het dat hy oor te min troepe beskik het om 'n uitgebreide verdedigingslinie doeltreffend te beskerm, het hy sy verdedigingslinie so kort as wat enigsins moont-

lik was, gemaak. Dit het meegebring dat sterk berg posisies, wat te afgeleë na sy sin was om in die linie ingesluit te word, aan die vyand prysgegee moes word. Daardoor het hy hom egter nie verontrus nie. Sy beperkte aantal troepe het hom gedwing om sy verdedigingstellings te beperk tot die naby geleë heuwels en rante wat soos 'n reuse borswering aan die noordelike, westelike en suidelike kant rondom Ladysmith gesirkel het, en tot die slote wat die breë vlakke aan die oostekant van die dorp deurkruis het. Hierdie linie het hy in vier sektors verdeel en, volgens sy eie verslag, as volg laat beset:

1. Sektor A — wat vanaf die oostelike punt van die Helpmekaarrant weswaarts uitgestrek het tot waar die pad tussen Newcastle en Ladysmith tussen junction Hill en Gordon Hill deurloop — deur die 1st Devons, vier kompanies van die 1st Liverpools, vier kompanies van die 1st Gloucesters en 'n halwe kompanie van die 2nd Dublin Fusiliers, met twee bergkanonne, twee houwitsers van 6.3 duim kaliber en twee Maxim-Nordenfeldt kanonne, alles onder die bevel van

---

³⁰ *South Africa Despatches*, I, p. 226, White se verslag; Kestell, p. 18; Nierstrasz, II band 2, p. 595

kol. W. G. Knox. Hierdie sektor het die volgende hoogtes ingesluit: Devon Post, die Helpmekaarrant, Cemetery Hill, Tunnel Hill en Junction Hill. Op hierdie heuwels is, afgesien van die reeds genoemde kanonne, ook nog drie skeepskanonne geplaas, t.w. twee drieponders van die Natal Naval Volunteers op Devon Post en 'n skeepskanon van 4.7 duim kaliber op Junction Hill.

2. Sektor B — wat by die westelike vleuel van sektor A aangesluit en verder wes-, suidwes- en suidwaarts uitgestrek het tot waar Flagstone-spruit in die Kliprivier vloei — is beset deur ses kompanies van die 1st Leicesters, die 2nd King's Royal Rifles, die 2nd Rifle Brigade en, tot op 9 Nov. 1899, ook deur die 1st King's Royal Rifles, alles ander bevel van genl.-maj. F. Howard. Dit het die volgende hoogtes ingesluit: Gordon Hill (waarop vier twaalfponder skeepskanonne geplaas is), Observation Hill, Ration Post, Rifleman's Post, Cove Redoubt (waarop 'n skeepskanon van 4.7 duim kaliber gestasioneer is), Leicester Post en King's Post.

3. Sektor C — wat vanaf die samevloeiing van die Kliprivier en Flagstonespruit oor die bergagtige terrein ten suide en suidweste van Ladysmith tot digby Fouriesspruit gestrek het en onder kol. I. S. M. Hamilton geplaas is — is beset deur die 1st Manchesters, vier kompanies van die 2nd Gordon Highlanders en twee kompanies van die 1st Royal Irish Fusiliers. Dit het die hede Platrand ingesluit, asook Range Post, Signpost Ridge en Maiden Castle.

4. Sektor D — wat noordooswaarts oor die oop terrein vanaf die oostelike punt van Platrand tot op die suidelike oewer van Kliprivier, suid van die Helpmekaarrant, uitgestrek het, waar dit aangesluit het by sektor A — is deur die verskillende Natalse Vrywilliger afdelings beman, wat bestaan het uit afdelings van die Natal Carbineers, Natal Mounted Rifles, Border Mounted Rifles en die Town Guard van Ladysmith, en geplaas onder die bevel van kol. W. Royston.

Die ruitery, d.w.s. die 5th Dragoon Guards, 5th Lancers, 18th Hussars, 19th Hussars en Imperial

Light Horse, sou saam met die oorblywende infanterie 'n algemene reserwe vorm. Hierdie oorblywende infanterie het bestaan uit vier kompanies 1st Liverpools, twee kompanies 1st Leicesters, vier kompanies 2nd Gordon Highlanders en die 1st King's Royal Rifles. Voorts is aan die algemene reserwe toegevoeg die Natalse Vrywilliger afdelings wat nie in sektor D geplaas is nie, die Divisie troepe (t.w. die genie troepe, die Ballon- en Telegraaf afdelings en die Ammunisie kolonne) en die ses Imperiale veld-batterye – nl. die 13de, 21ste, 42ste, 53ste, 67ste en 69ste batterye *Royal Field Artillery*. Hulle is, ofskoon nie aan enige van die genoemde sektors toegewys nie, tog in die verskillende sektors ingekwartier en daar beskikbaar gehou om enige punt wat bedreig sou word, te versterk.³¹

Hierdie linie — wat reeds voor 30 Okt. 1899 deeglik deur maj. Rice van die Royal Engineers

---

³¹ Sien Bylaag A by genl. White se verslag van 23 Maart 1900, in *South Africa Despatches*, II, pp. 169-170, asook Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 536-538

met verskansings versterk is, veral aan die noordoostelike kant³² — is op 31 Okt. en 1 Nov. nog verder deur White versterk, wat dit op 3 Nov. 1899 volledig beset gehad het soos hierbo uiteengesit.³³

4. DIE BOERE SE BEDRYWIGHEDE EN PLANNE, 2-3 NOV. 1899

Intussen het van die gesamentlike aanval op Ladysmith waartoe op die krygsraadsvergadering van 29 Okt. 1899 besluit is, niks tereggekome nie. Aan kmdt.-genl. Piet Joubert het dit nie geskeel nie. Hy het hom met alle mag daarop voorberei, en toe die rooidag op die 2de breek, was hy dan ook op sy pos en gereed om met die Transvaalse burgers vanuit die noorde en ooste op Ladysmith toe te sak, sodra die Vrystaters — wat, volgens

---

³² *Times History*, III, p. 150

³³ *South Africa Despatches*, I, pp. 224 vv., Verslag van genl. White, d.d. 23 Maart 1900

ooreenkoms, die aanval vanuit die suide en suidweste moes ontketen — die geveg sou begin.³⁴

Hy het egter tevergeefs op die Vrystaters gewag om die geveg te begin. Volgens A. D. W. Wolmarans was die afstand wat die Vrystaatse kommando's moes trek om die stellings te bereik wat hulle ten suide en suidweste van Ladysmith moes inneem, so lank dat hulle nie op die aangewese tydstop daar kon wees nie.³⁵ Bowendien het die optrede van genl. French wat, soos reeds vermeld, hulle gedurende die oggend onverwags aangeval het, hulle gedwing om hulself te verdedig, waardeur hul mars vertraag is. Onder die omstandighede het hulle nie kans gesien om uitvoering te gee aan die pligte wat die krygsraad hulle op die 29ste opgelê het nie, met die gevolg dat ook die Transvaalse kommando's werkloos moes bly en van die

beplande aanval niks gekom het nie. Die Transvalers het hulle toe maar beperk tot 'n bombardement van die dorp, in antwoord op die kanonvuur wat die Engelse die dag uit een van hul swaar skeepskanonne op hul stellings onderhou het.³⁶

Kmdt.-genl. Joubert was diep teleurgesteld omdat aan die gemelde krygsraadsbesluit om Ladysmith deur 'n gedetermineerde gesamentlike aanval te probeer inneem, geen gevolg gegee is nie. Dit was vir hom duidelik dat as die Boere die stryd aan die Natalse front wou wen, hulle dit nie kon bekostig om hul krygsmag slegs om Ladysmith saamgetrek te hou ten einde die Britse troepemag aldaar van die buitewereld afgesny te hou nie. Daar sou sonder verwyf aktief opgetree moes word, nie slegs teen die vyandelike troepe in Ladysmith nie maar teen alle vyandelike strydkragte wat daar in Natal was of nog daarheen sou kom. Daarom het hy,

---

³⁴ Leyds, 710, p. 26, Kmdt.-genl. aan Regering, d.d. 2 Nov. 1899, en p. 39, Wolmarans aan Staatspres., Pretoria, d.d. 2 Nov. 1899

³⁵ Leyds, 710, p. 39, Wolmarans aan Staatspres., Pretoria, d.d. 2 Nov. 1899

---

³⁶ Leyds, 710, p. 31, Kmdt.-genl. aan Regering, d.d. 2 Nov. 1899; *South Africa Despatches*, II, pp. 224 vv., verslag genl. White, d.d. 23 Maart 1900, par. 4

aangesien die posisies van die verskillende offisiere so wyd uiteen geleë was dat dit nie moontlik was om onmiddellik 'n krygsraads vergadering byeen te roep om te bepaal hoe daar verder opgetree moes word nie, op 3 Nov. 1899 'n rondskrywe aan alle “Commandanten en officieren” in die omgewing van Ladysmith gerig, waarin hy sy beskouing oor die aangeleentheid uiteengesit het. Dit was as volg:

“Elken morgen bombardeert de Engelschman onze positie. Ik kan niet anders dan beschouwen, dat zijn schieten en bombardement voor hem elken dag beter wordt en voor ons gevaarlijker. Wij komen niet nader en niet verder vooruit en als de Engelschman een veel grooter en sterker krijgsmacht aangevoerd zal hebben, zal onze positie geheel onhoudbaar worden.”

Daar moes dus “beter en machtiger” geopereer word, en met die doel voor oë het hy voorgestel dat 'n mag van 1,500 man uit die Transvaalse kommando's Standerton, Middelburg, Vryheid en Utrecht, met twee Franse kanonne en een

Maxim-Nordenfeldt, bygestaan deur 'n Vrystaatse kommando van 1,600 man met een kanon, deur die Tugelarivier moes opruk en Colenso aanval en inneem. Die res van die burgers moes by Ladysmith bly, waar owerste Trichardt, bygestaan deur genl. Erasmus met 800 tot 900 man, hul ingenome posisie moes handhaaf, en kmdt. Weilbach met sy kommando “de door hem ingenomen positie en de punt van de rand waar het eene kanon van Comdt. Botha staat” moes inneem. Hy was daarvan oortuig dat, as dit gedoen word, Ladysmith baie gouer sou ingee. As daarenteen dit nie gedoen word nie, sou sake in die war loop. Ammunisiewaens, asook voldoende mondprovisie vir drie dae, moes meegeneem word. Indien die plan aanvaar word, moes die spoor anderkant Colenso eers opgebreek word, daarna moes Colenso in besit geneem word en, indien moontlik, deurgedring word na Estcourt “om mooie plekken voor verdediging te krijgen”. Die voorgestelde plan moes dieselfde dag nog in werking gebring word en daarom moes die onderskeie offisiere hom onmiddellik laat weet of hulle daarmee instem,

asook welke uur hulle gereed sou wees om te begin. Enige offisier wat met die voorgestelde plan nie ingestem het nie, moes 'n beter plan aan die hand doen en die Kommandant-generaal dadelik daarvan kennis gee.³⁷

Verskeie offisiere, by name genl. S. W. Burger, kmdt. P. F. Trichardt, kmdt. J. D. Weilbach en genl. Louis Botha, het hul instemming met die voorstel betuig — hoewel, volgens genl. Botha, dit nie uitgevoer sou kon word voor die aand van die 4de nie.³⁸ Hoofkmdt. Prinsloo het egter geantwoord dat dit vir hom onmoontlik was om burgers vir so 'n ekspedisie na die Tugela af te staan vanweë die baie stellings wat hy ten suide van Ladysmith moes hou. Ook het hy berig van veggenl. A. P. Cronjé ontvang “dat Colenso geheel zonder menschen of troepen is.”³⁹

---

³⁷ K.G. 352 (ii), Brieweboek, Kmdt.-genl., pp. 93-94, Omsendbrief aan Kommandante en offisiere

³⁸ K.G. 345 (iv), Inkomende briewe, Kmdt.-genl., pp. 115-116, Kommentare van offisiere op omsendbrief

³⁹ K.G. 344 (i), Briewe van hoofkmdt. Prinsloo aan Kmdt.-genl., d.d. 3-4 Nov. 1899

5. DIE GEVEGSBEDRYWIGHEDE RONDOM LADYSMITH, 3-4 NOV. 1899

Prinsloo se antwoord dat hy nie in staat was om burgers vir genl. Joubert se voorgestelde ekspedisie na die Suide af te staan nie, was egter nie die enigste rede waarom die ekspedisie nie onmiddellik plaasgevind het soos die Kommandant-generaal dit wou hê nie.

Terwyl die Kommandant-generaal besig was om planne te beraam om die krygskanse van die Republieke aan die Natalse front te bevorder, het 'n Britse berede mag van vier eskadrons Imperial Light Horse, wat onder bevel van maj. Karri Davies ten suide van Ladysmith verkennings werk gedoen het, op 3 Nov. 1899 'n Boeremag op Lancer's Hill, sowat ses myl ten suidweste van Ladysmith, ontdek en dadelik versterkings aangevra om hulle te verdryf. 'n Sterk berede mag met artillerie, saamgestel uit die 18th Hussars, 19th Hussars, 5th Dragoon Guards en die 21ste battery Royal *Field Artillery*, alles onder bevel van genl.-maj. J. F. Brocklehurst, het toe daarheen vertrek en die stryd met die

Boeremagte aangeknoop, wat uit die kommando's Heilbron (aangevoer deur kmdt. Steenkamp en wnd. kmdt. C. R. de Wet), Bethlehem (aangevoer deur kmdt. Piet de Wet) en Winburg (aangevoer deur kmdt. Theunissen) bestaan het.

Ondertussen het White, wat die Boerestellings ook vanuit 'n lugballon laat verken het,⁴⁰ die verskillende Boereposisies rondom die dorp — veral die aan die noordoostelike, oostelike en suidoostelike kant daarvan — ten hewigste laat bombardeer, klaarblyklik met die doel om te verhinder dat die vyand Brocklehurst se bewegings van daardie kant af probeer bemoeilik.⁴¹ Die vyandelike artillerie, veral hul swaar skeepskanonne, het hulle veral op Long Tom op Pepworth Hill toegespits, dog ofskoon etlike van hul projektiele baie na aan die gedugte vestingkanon ontplof het, kon hulle nie daarin slaag om hom te beskadig of sy bediening buite aksie te stel nie. Die Boer artilleriste, wat die bombarde-

ment met al hul kanonne beantwoord het, het hulle die hele dag deur teen die Britse artillerie gehandhaaf.⁴²

Die swaar Britse bombardement het Brocklehurst, wat intussen, na sy aansluiting by Karri Davies, ook beskikking oor die vier eskadrons Imperial Light Horse gekry het, nie gebaat om die Vrystaters op en in die omgewing van Lancer's Hill uit hul stellings te verdryf nie. Wel het hy daarin geslaag om die heuwels ten noorde en ten ooste van Lancer's Hill sonder teenstand deur sy twee vleuels te laat beset — nl. Rifleman's Ridge en die daaraan geleë heuwels op sy regtervleuel deur die 18th Hussars en 19th Hussars, en Middle Hill op sy linkerflank deur twee eskadrons Imperial Light Horse. Toe hy egter, na die besetting daarvan, met die res van

---

⁴⁰ K.G. 334, p. 157, Berig van Telegrafis, Ladysmith

⁴¹ Nierstrasz, II band 2, p. 596; *South Africa Despatches*, II, pp. 224 vv., White se verslag, d.d. 23 Maart 1900

---

⁴² K.G. 334, p. 156, Rapport, Telegrafis, Ladysmith; Leyds, 710, p. 78, *Standard*, Johannesburg, aan *Friend*, Bloemfontein, d.d. 4 Nov. 1899; *South Africa Despatches*, II, pp. 224 vv., Verslag White; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 540; Nierstrasz, II band 2, p. 596

sy troepe die opmars teen Lancer's Hill begin — die twee eskadrons Imperial Light Horse in die voorhoede, gevolg deur die 5th Dragoon Guards in die middel en die 21ste veldbatterie in die agterhoede — het hy spoedig op sulke taai weerstand gestuit dat hy eenvoudig nie vorentoe kon kom nie.

Eers het die Boere op Lancer's Hill met 'n Krupp, die enigste kanon waaroor hulle daar beskik het, op die oprukkende troepe losgebrand; en toe die Engelse voorhoede, nadat die 21ste batterie die Krupp stilgemaak en die heuwel deeglik gebombardeer het, teen die helling uitstorm in die waan dat die vyand deur hul bombardement verdryf is, is hulle digby die kruin deur so 'n hewige Mauservuur begroet dat hulle moes platval en dekking soek, nie in staat om vorentoe of agtertoe te beweeg nie.⁴³ Terselfdertyd het die Boere vanuit 'n oostelike

rigting in steeds groeiende getalle op Middle Hill begin toesak en Brocklehurst in die linkerflank en rug begin bedreig.

Gelukkig vir Brocklehurst het genl. White, wat sy penarie bemerk het, hom 'n verdere groep versterkings, t.w. die 42ste en 53ste batterye *Royal Field Artillery* en die Natal Mounted Volunteers, gestuur. Die het hy dadelik in die stryd gestoot om sy troepe uit hul gevaarlike posisies terug te trek.

Terwyl die 5th Dragoon Guards, wat teen 2.30 nm. bevel van Brocklehurst gekry het om die Imperial Light Horse op Lancer's Hill uit hul moeilike posisie te gaan onttrek, te voet teen die helling van die heuwel begin uitstorm het, van agter gesteun deur die swaar vuur van die drie veldbatterye waarvoor Brocklehurst nou beskik het, het die Natal Mounted Volunteers in die rigting van Middle Hill opgeruk om die burgers, wat die Britse linkerflank aldaar bedreig het, te gaan terugskiet.

---

⁴³ *South Africa Despatches*, II, pp. 224 vv., Verslag White; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 540; De Wet, *De Strijd tusschen Boer en Brit*, p. 22; Nierstrasz, II band 2, p. 596

Die Boere het die aanstormende troepe egter 'n baie warm ontvangs gegee. Veral die Natalse Vrywilligers is hewig bestook deur 'n kanon wat op 'n kop naby Middle Hill gestaan het, en slegs na veel moeite het dit Brocklehurst geluk om sy troepe op Lancer's Hill en Middle Hill uit die stryd losgewikkel te kry en na Ladysmith terug te keer, waar hy laat die middag aangekom het.⁴⁴

Sy verlies het, volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa*, 'n totaal van 34 offisiere en manskappe beloof, as volg:

Gedood: 2 offisiere en 2 manskappe; aan wonde oorlede: 1 offisier; gewond: 3 offisiere en 25

---

⁴⁴ Sien i.v.m. hierdie geveg: White se verslag, d.d. 23 Maart 1900, in *South Africa Despatches*, II, pp. 224-251, par. 5; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 540-541; Nierstrasz, II band 2, p. 596; *Times History*, II, p. 299; Gore, *The Green Horse in Ladysmith*, pp. 44-46; Nevinson, *Ladysmith, The Diary of a Siege*, pp. 64-69; Pearse, *Four Months Besieged*, pp. 28-29; Donald MacDonald, *How we kept the Flag flying*, pp. 47-50; C. R. de Wet, *De Strijd tussen Boer en Brit*, pp. 22-23; Kestell, *Met de Boeren-Commando's*, pp. 18-19

manskappe; en vermis: 1 manskap.⁴⁵ Hierteenoor het die Vrystaters 'n verlies van 1. gedood en 9 gewond (w.o. vk. Marthinus Els) te betreur gehad.⁴⁶

Die Vrystaters het dit nie gerade geag om hul stellings te verlaat om die terugtrekkende

---

⁴⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 540-541; Nierstrasz (II band 2, p. 596) stel die verlies op 35 offisiere en manskappe, t.w. gedood 3 offisiere en 3 manskappe, gewond 3 offisiere en 25 manskappe, en gevange geneem 1 manskap, terwyl, volgens die *Times History* (II, p. 299), dit 'n totaal van 6 gedood en 28 gewond bedra het. In sy verslag aan die War Office gee White sy verlies aan as 31 offisiere en manskappe, t.w. gedood 2 offisiere en 2 manskappe, gewond 3 offisiere en 23 manskappe, en vermis 1 manskap

⁴⁶ De Wet, *De Strijd tussen Boer en Brit*, p. 24, en Nierstrasz, II band 2, p. 596, sê 1 gedood en 6 gewond. In 'n telegram van die Kommandant-generaal aan die Regering, d.d. 4 Nov. 1899, word die Vrystaters se verlies aangegee as 1 gedood en 9 gewond (Leyds, 710, p. 95), terwyl in 'n telegram van genl. S. Burger, d.d. 6 Nov. 1899, dit aangegee word as 2 gedood en 7 gewond. (K.G. 334, p. 306). Skrywer aanvaar die opgawe van genl. A. Cronjé aan Kmdt.-genl., d.d. 4 Nov. 1899 (sien K.G. 334, p. 207)

Engelse te probeer agtervolg nie, en die terugtog het dus rustig verloop.

Ofskoon die Transvaalse kommando's nie aan die slag deelgeneem het nie, het hulle tog nie stil gesit nie. Aan die oostekant het hulle gedurende die middag in die rigting van Devon Post beweeg asof vasberade om daar deur te breek. Die beweging het White so verontrus dat hy versterkings daarheen gestuur het met die doel om die verwagte Boereaanval aan daardie kant — wat nogtans glad nie plaasgevind het nie — doeltreffend te kan weerstaan.⁴⁷ Origens het hul bombardement van die dorp gedurende die dag so 'n neerdrukkende effek op die burgerlike bevolking en die groot getal gewondes in die hospitale gehad dat genl. White, na aanleiding van vertoë van die plaaslike dorpsraad en van die hoof mediese beampste van die militêre mag in Ladysmith, kmdt.-genl. Joubert op 4 Nov. 1899 skriftelik versoek het om die burgerlike bevolking van Ladysmith deur die Boerelinies na

---

⁴⁷ *South Africa Despatches*, II, pp. 224-251, Verslag White, d.d. 23 Maart 1900

Suid-Natal te laat gaan, en die hospitale na 'n punt buite die dorp te verplaas, waar die groot getalle gewondes nie voortdurend onderhewig sou wees aan die nadelige uitwerking van die Boere se kanonvuur nie.⁴⁸

Die Kommandant-generaal kon die verplasing van die burgerlike ingesetenes na Suid-Natal natuurlik nie goedkeur nie, aangesien daardeur die beskikbare lewensmiddele in Ladysmith uitsluitend vir die gebruik van die militêre magte in die dorp vrygestel sou word. Daardeur sou hulle in staat gestel word om hulle veel langer in Ladysmith teen die Boere te handhaaf as wat anders die geval sou wees. Hy het egter geen beswaar gekoester teen die verplasing van nie-vegtende persone, sowel as van die militêre hospitale, na 'n punt naby Ladysmith waar hulle nie aan die effek van die gevegs aksies onderhewig sou wees nie. Na, raadpleging met hoofkmdt. Prinsloo van die Vrystaat het hy White dus geantwoord dat hy toestem dat die

---

⁴⁸ *Ibid.*; ook Leyds, 710, p. 95, Kmdt.-genl. aan Regering, d.d. 4 Nov. 1899

hospitale verskuif kon word na die punt waar die spoorweg oor die Intombispruit gaan, en dat daar ook 'n kamp vir die burgerlike ingesetenes van die dorp gevorm word. Voorts was hy bereid om toe te laat dat een trein met lewensbehoefte van sonop tot sononder elke dag onder beskerming van 'n wit vlag van Ladysmith af na die kamp toe gaan om die bewoners daarvan van die nodige te voorsien. Hy sou ook 'n wapenstilstand van 24 uur aan White toestaan vir die oprigting van die kamp en die verskuiwing van die gewondes en burgerlike ingesetenes daarheen.⁴⁹

Die burgerlike bevolking van Ladysmith was so ontevrede omdat genl. Joubert nie wou toestaan dat hulle na Suid-Natal verplaas word nie dat hulle die aand op 'n massavergadering besluit het om, onder die omstandighede, ook nie die aangebode konsessie in verband met die neutrale

---

⁴⁹ Bronne in voetnote 47 en 48 genoem; voorts K.G. 352 (i), Brieweboek, Kmdt.-genl., pp. 132-134 en 138, Briewe, d.d. 4 Nov. 1899, aan genl. White, en p. 135, Brief, d.d. 4 Nov. 1899, aan hoofkmdt. Prinsloo

kamp te aanvaar nie en in Ladysmith te bly.⁵⁰ Genl. White het die konsessies egter gretig aanvaar, en genl. Joubert versoek om die wapenstilstand tot om middernag op 5 Nov. 1899 te verleng, wat toegestaan is.⁵¹

Die sluiting van die wapenstilstand, wat om 10 vm. op 4 Nov. 1899 'n aanvang geneem het, het 'n vroeë einde gemaak aan die dag se gevegs-bedrywighede wat, afgesien van die gewone wedersydse bombardement, beperk was tot 'n skermutseling tussen 'n brandwag van kmdt. B. J. Viljoen en 'n Britse verkenningpatrolie van vyf man. Hierby is aan Boerekant een burger gedood en een lig gewond, teenoor 'n Britse verlies van 2 gesneuwel en 2 gewond.⁵²

---

⁵⁰ Pearse, *Four Months Besieged*, pp. 34-36; MacDonald, *How we kept the Flag flying*, p. 53

⁵¹ Leyds, 710, p. 95, Kmdt.-genl. aan Regering, d.d. 4 Nov. 1899; voorts White se verslag, d.d. 23 Maart 1900, in *South Africa Despatches*, II, pp. 224 vv

⁵² Leyds, 710, pp. 95 (Kmdt.-genl. aan Regering, d.d. 4 Nov. 1899), 103 (Genl. Burger aan kmdt. Botha, Piet Retief, d.d. 5 Nov. 1899), en 111 (kapt. Bleksley aan Max Fleischack, d.d. 5 Nov. 1899)

Tydens die duur van die wapenstilstand het daar geen gevegsbedrywighede plaasgevind nie.⁵³ Die tyd is egter nie ledig deur die Boereoffisiere gebruik nie. Hulle het dit gebruik om gedagtes te wissel oor hoe hulle verder sou optree.

6. DIE BOEREAANVALLE OP LADYSMITH, 7-9 NOV. 1899

Die feit dat hoofkmdt. Prinsloo nie kans gesien het om manskappe af te staan vir die Kommandant-generaal se voorgestelde ekspedisie na Suid-Natal nie, het laasgenoemde gedwing om die uitvoering van die plan uit te stel. Ook het berigte, as sou die Engelse in Ladysmith besig wees om stelling te neem vir 'n deurbraak tussen sy eie en die Vrystaatse kommando's, hom gedwing om die kommando's, waarmee hy suidwaarts wou trek, op die bedreigde punt te stasioneer om aan die verwagte Britse aanval die

hoof te bied.⁵⁴ Hy was egter nog daarvan oortuig dat daar aktief teen die vyand opgetree moes word, en het die offisiere dus versoek om hom te berig wat hul sienswyse oor die aangeleentheid was.⁵⁵

In sy houding dat daar aktief en kragdadig teen die vyand geopereer moes word, is hy hartlik gesteun deur die Vrystaatse offisiere ten suide en suidweste van Ladysmith. Hulle het op 4 Nov. 1899 in die laer van genl. A. P. Cronjé byeen gekom, klaarblyklik met die doel om die Kommandant-generaal se voorstelle van die 3de oor hoe daar verder teen die vyand opgetree moes word, te oorweeg. Die Vrystaters het, na dit voorkom, nie veel sin vir die Kommandant-generaal se voorgestelde ekspedisie na die Suide gehad nie. Hulle was van oordeel dat die mees effektiewe wyse van optrede 'n vasberade aanval op Ladysmith self sou wees. Die vergadering van

---

⁵³ Die verhaal van dr. Van Everdingen i.v.m. die vernietiging van die 5th Lancers op 5 Nov. 1899 (sien *De Oorlog in Zuid-Afrika, Eerste Tijdvak*, pp. 48-49) word deur geen amptelike of nie-amptelike bron bevestig nie

---

⁵⁴ K.G. 352 (ii), p. 97, Kmdt.-genl. "aan de Commandanten van de verschillende lagers", d.d. 4 Nov. 1899

⁵⁵ Ibid

offisiere het gevolglik besluit dat, as die Transvaalse bondgenoot daarmee instem, Ladysmith die volgende Maandagoggend, 6 Nov. 1899, van alle kante af deur die gesamentlike Boeremagte aangeval moes word met die doel om dit te verower. Hiervan is onmiddellik aan die Kommandant-generaal kennis gegee, wat ook deur genl. A. P. Cronjé versoek is om drie kanonne na die suidekant toe te stuur om die Vrystaatse magte te steun.⁵⁶

Die Kommandant-generaal het die besluit van harte verwelkom, maar aangesien hy nog 'n vestingkanon uit Pretoria verwag het, wat teen die 6de sou arriveer en die vuurkrag van die Boere tydens so 'n aanval baie sou versterk, het hy versoek dat die voorgename aanval tot die 7de toe uitgestel moes word, waarmee die Vrystaters ingestem het.⁵⁷

---

⁵⁶ K.G. 334, p. 207, Genl. A. Cronjé aan Kmdt.-genl., d.d. 4 Nov. 1899; K.G. 344, Brief van hoofkmdt. Prinsloo aan Kmdt.-genl., d.d. 4 Nov. 1899

⁵⁷ K.G. 344, Brief van hoofkmdt. Prinsloo aan Kmdt.-genl. d.d. 5 Nov. 1899

Die Boere het hulle nou in alle erns vir die aanval voorberei. Terwyl die Vrystaatse strydkragte en Louis Botha se kommando's aan die suidekant van die dorp stelling geneem het met die oog op 'n aanval op Platrand, 'n beweging wat dadelik die aandag van die vyand getrek het, het afdelings van die kommando's Bethal, Wakkerstroom en die Duitse korps die spoorbaan na die suide verwoes. Die werk is ingelui deur luit. L. von Zelewski van die Duitse korps, met die opblaas van die spoor naby Ladysmith.⁵⁸

Toe die 7de aanbreek, was die Boere egter nog nie gereed vir die verenigde aanval nie, want die opstelling op Bulwana van die Creusot vesting kanon wat op die 6de aangekom het, het soveel moeilikhede opgelewer dat die kanon eers op die 8ste vuurgereed was.⁵⁹ Die aanval moes dus nog eens uitgestel word, en is toe vir die 9de bepaal. Dit skyn egter of die kommando's ten suide van

---

⁵⁸ Nierstrasz, II band 2, p. 597

⁵⁹ Leyds, 710, p. 228, Genl. Burger aan wn. vk. Malan, d.d. 8 Nov. 1899; Nierstrasz, II band 2, pp. 598 en 599

Ladysmith nie betyds van die uitstel verwittig is nie, want toe die oggend van 7 Nov. 1899 aanbreek, bars hulle met 'n hewige kanonnade los op die Britse stellings op die oostelike punt van Platrand — Caecar's Camp, soos die Engelse dit genoem het. Terwyl dit aan die gang was, het, met die aanbreek van die middag, 'n perde kommando van omtrent 1,000 man teen die westelike punt van Platrand — by die Engelse as Wagon Hill bekend — opgeruk en dit op lang afstand met hul Mausers onder vuur geneem. Aangesien daar egter geen steun vir die aanval van elders gekom het nie, het die betrokke kommandant dit nie gewaag om Platrand te bestorm nie en, nadat die Engelse 'n geringe verlies gely het van 1 manskap gedood en 2 offisiere en 5 manskappe gewond, die geveg afgebreek.⁶⁰ Die burgers het geen ongevalle gely

---

⁶⁰ *South Africa Despatches*, II, pp. 224 vv., Verslag van genl. White, d.d. 23 Maart 1900; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 541; Nierstrasz, II band 2, p. 599. Die besonderhede deur Nierstrasz i.v.m. hierdie geveg verstrek, is verkeerd en het betrekking op die geveg van 9 Nov. 1899

nie, maar hulle het hulself deur die aanval tog groot skade berokken, aangesien hulle White se oë daardeur geopen het vir die gevaar wat hom aan daardie kant bedreig het. Hy het Platrand dan ook onmiddellik laat versterk met die regiment Imperial Light Horse en die 42ste battery *Royal Field Artillery*.⁶¹

Die Boere het hulle deur die mislukking van die aanval van die 7de nie van stryk laat bring nie en op die 8ste voortgegaan om die nodige maatreëls met die oog op die aanval van die 9de te tref.

Vroeg die oggend van die 8ste het Long Tom vanaf Bulwanaberg sy eerste twee bomme op Ladysmith afgevuur en daarmee aangekondig dat hy vuurgereed was. Dit het genl. White en sy staf baie ontstel, nie vanweë die verlies wat hulle die dag gely het nie — t.w. 1 manskap gedood en 1 offisier en 4 manskappe gewond⁶² — maar omdat dit vir hulle duidelik geword het dat etlike

---

⁶¹ *South Africa Despatches*, II, pp. 224 vv., Genl. White se verslag, d.d. 23 Maart 1900

⁶² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 542

stellings wat hulle veilig geag het, deur die kanon in die rug of flank bedreig is.⁶³ Die Britse bevelvoerder het dit dan ook verstandig geag om dieselfde dag nog drie kompanies van die 1st King's Royal Rifles permanent op Platrand te stasioneer.⁶⁴

Terwyl hy hiermee besig was, het die Boereoffisiere hulle gewy aan die finale beplanning van die voorgenome aanval op Ladysmith.

Nadat, op uitnodiging van die Kommandant-generaal, die verskillende Transvaalse krygsoffisiere samesprekings gehou en 'n aanvalsplan opgestel het, is genl. Erasmus namens die Kommandant-generaal daarmee na hoofkmdt.

---

⁶³ *Times History*, III, pp. 158-159; Nierstrasz, II band 2, p. 599; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, pp. 190-192; Verslag genl. White, d.d. 23 Maart 1900 (in *South Africa Despatches*, II)

⁶⁴ Britse amptelike History of the War in South Africa, II, p. 542

Prinsloo, waar finaal bepaal is hoe die verskillende kommando's moes optree.⁶⁵

Wat daar besluit is, is deur die Kommandant-generaal as volg uiteengesit aan genl. Burger, aan wie dit opgedra is om die besluite dieselfde dag nog aan kmdt. B. Viljoen, P. Trichardt, J. D. Weilbach en genl. Louis Botha oor te dra, laasgenoemde waarvan dit weer aan die Kommandante van Utrecht, Standerton, Krugersdorp en Wakkerstroom moes bekend maak:

- (a) De vrijstaatsche burgers zullen van hun kant indringen tot aan de naaste roode randjes aan de Westzijde van het groote blikkenkamp om van daar het kamp enz. te beschieten.
- (b) Genl. Erasmus zal indringen tot aan de verste roode rand die het naaste aan den dorp ligt, waar het Engelsche kanon staat dat zoo gevaarlijk schiet.

---

⁶⁵ Sien K.G. 346 (v), pp. 4 en 6(a), Kmdt.-genl. aan genl. Botha, genl. Burger, kmdt. Weilbach, Trichardt, Muller, e.a., d.d. 8 Nov. 1899, en K.G. 352 (i), p 153, kmdt.-genl. aan genl. Burger, d.d. 8 Nov. 1899

- (c) Commandant Ermelo zal, waar de spoorweg het poortje ingaat, den kap innemen aan de Zuidzijde.
- (d) Het wordt nu gewenscht en verwacht, dat gij met uw geschut aan de westkant van den Zwartrand zult komen en met uwe burgers langs dien rand in de slooten zult gaan zoover als mogelyk.
- (e) Dat Commandant Middelburg met Comdt. B. Viljoen, u ter zijde zal staan en van die slooten gebruik zal maken tot aan het plat kopje waarop de schansmuur staat, onderkant Weilbach. Ook Comdt. Weilbach met zijn menschen kan veel nader door die slooten komen terwijl zijn kanonnen over zijne menschen kan schieten en den vijand in het nauw kan brengen.
- (f) Comdt. Weilbach moet met zijn kanonnen de vlakte schoon houden, dat er geen paardenruiters op komen. Zijn burgers kunnen met die slooten bijna tot Kliprivier afkomen en achter den rug der schansen komen.

Genl. Botha moes kennis gee aan die Kommandante van Utrecht, Standerton, Krugersdorp en Wakkerstroom “dat zij ook verder indringen en de rand die de Utrecht menschen reeds genomen hebben, moet verder genomen worden, als ook de plat rand waar de tenten op gestaan hebben — te zamen met Genl. Cronjé —”. Verder moes genl. Botha “orders geven om met zijne kanonnen de menschen te helpen door in de bosschen en op den rand te schieten waarop de tenten gestaan hebben.”⁶⁶ Die gedagte was om, gesteun deur “een gelijk bombardement van alle kanten”, Ladysmith van alle kante af gelyktydig te laat bestorm, “om te zien of het dorp kan worden ingenomen, of de Engelschen willen ingeven, of zoodanig als de dag ons zal leeren.”⁶⁷

---

⁶⁶ K.G. 352 (i), p. 153, Kmdt.-genl. aan genl. Burger, d.d. 8 Nov. 1899

⁶⁷ Sien K.G. 346 (v), p. 4, Kmdt.-genl. aan genl. Burger e.a., d.d. 8 Nov. 1899, en K.G. 352 (i), pp. 150-151, Kmdt.-genl. aan owerste Trichardt, d.d. 8 Nov. 1899. Die voorstelling wat deur die *Times History* (III, pp. 158-159) e.a. gegee word as sou die krygsraad besluit het om 'n nagaanval op Platrand en Observation Hill te doen, en dat

Gedurende die nanag het die kommando's ooreenkomstig hierdie instruksies begin ontplooi. Sommige offisiere het die instruksies egter nie betyds ontvang nie terwyl ander nalatig was met die uitvoering daarvan, met die gevolg dat, toe die dag aanbreek, almal nie in die posisies was waar die Kommandant-generaal verwag het dat hulle sou wees nie. So bv. het genl. Louis Botha die uitgewerkte aanvalsplan eers vroeg die oggend van die 9de ontvang,⁶⁸ terwyl die Pretoria burgers van genl. Erasmus nie voor dagbreek in hul stellings was nie, nl. aan die voet van die Rooirandjies, wat hulle moes bestorm, soos die bevel gelui het. Hulle het heelwat later daar aangekom, toe dit reeds so lig was dat die Engelse hulle goed kon waarneem.⁶⁹

---

kmdt.-genl. Joubert laat die aand die aanval op Platrand afgelas het, berus klaarblyklik op 'n misverstand. Skrywer kon daar geen bevestiging voor kry nie

⁶⁸ K.G. 334, p. 479, Genl. Botha aan Kmdt.-genl., d.d. 9 Nov. 1899

⁶⁹ Leyds, 710, p. 288, Berig Telegrafis, Ladysmith, d.d. 9 Nov. 1899; Van Warmelo, *Mijn Commando- en Guerilla-Commando-leven*, p. 25

Met die aanbreek van die dag — een getuie stel dit selfs so vroeg as 5 vm. — het al die swaargeskut waaroor die Boere beskik het, op Ladysmith losgebrand, terwyl die Boerekommando's Ladysmith aan alle kante genader het. Terwyl Schalk Burger, J. D. Weilbach en Ben Viljoen Ladysmith aan die oostekant tot op 'n ander halfmyl afstands genader het, ten einde die vyand in daardie sektor in sy stellings vas te pen,⁷⁰ het die Vrystaters die westelike Britse stellings bedreig. Die Boerekommando's aan die suidekant, onder leiding van Louis Botha, het teen die vyandelike stellings op Platrand aangestorm, wat hulle tot op sowat 500 tree afstands genader en dit toe met hul Mausers bestook het. Verder kon hul nie kom nie, aangesien die Engelse hulle so hewig met kanon en Lee-Metford beskiet het dat hulle, na 'n taai worsteling, genoodsaak was om te begin terugval. Dit was egter geen wilde vlug nie. Trouens, van die burgers in hierdie sektor

---

⁷⁰ Leyds, 710, pp. 276 en 279, Genl. Burger aan mev. Burger, en Janson aan *Volksstem*, d.d. 9 Nov. 1899

het tot sononder teen die rant bly lê en skiet voordat hulle na hul laer toe teruggetrek het.⁷¹

Aan die noordekant het die burgers van genl. Erasmus wat, tesame met die Z.A.R.-polisie, die Engelse stellings op Observation Hill moes bestorm en inneem, net so 'n benoude tyd belewe. Soos reeds vermeld, het hierdie burgers die stelling vanwaar hulle die stormloop moes begin — 'n groot donga omtrent 700 tree van die voet van Observation Hill gelê — eers met daglig bereik, en dus dadelik die aandag van die vyand op hulle gevestig. Toe hulle dan ook in groepies uit die sloot begin wegspring om oor die vlakte te storm wat hulle van die vyandelike rant geskei het en wat met miershope besaai was, is hulle deur so 'n hewige geweervuur vanaf Observation Hill begroet dat hulle spoedig

genoodsaak was om plat te val en skuiling agter die miershope te soek. Daar het die Engelse geweerskuts hulle genoodsaak om stil te bly lê in die bloedige son, nie in staat om vorentoe of agtertoe te beweeg nie. Wie dit gewaag het om te roer, selfs om water uit sy waterfles te drink, het onmiddellik etlike Engelse koeëls op hom saamgetrek. Die stormloop aan hierdie kant is dus in die kiem gesmoor — tot groot ergernis van owerste Trichardt, wat vanaf sy stelling duidelik kon sien dat die Pretoria burgers nie vooruitkom nie en dit aan laksheid toegeskryf het.⁷² Gelukkig vir die Pretorianers het die Engelse skuts maar sleg geskiet, anders — so vertel een van die burgers wat in hierdie sektor geveg het “was er niet veel van ons overgebleven.”⁷³

---

⁷¹ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 543; *Times History*, III, pp. 159-160; Nierstrasz, II band 2, p. 600; Vallentin, *Der Burenkrieg*, I, p. 97; Leyds, 710, pp. 340 en 365-366, Verslae van Wyncko (Volksstem-vertegenwoordiger) en genl. L. Botha, d.d. 10-11 Nov. 1899

---

⁷² Vgl. K.G. 334, pp. 480 en 489, en K.G. 344 (ii), Heliogramme van owerste Trichardt aan Kmdt.-genl., d.d. 9 Nov. 1899

⁷³ D. S. van Warmelo, *Mijn Commando en Guerilla-Commando-leven*, p. 27

Teen 11.30 vm. het die klompies burgers wat dit agter die miershope in die bloedige son nie meer kon uithou nie na die donga begin terugvlug, en teen die aand was die vlakte verlate en die geveg afgeloop.

Die hele aanvalsbeweging is, soos afgespreek, aan alle kante kragdadig gesteun deur die Boerekanonne, wat die Engelse kampe en verdedigingswerke in en om Ladysmith genadeloos gebombardeer het. Dit is deur die Britse kanonniers met ewe veel geesdrif en verbasende effek beantwoord, ofskoon hulle die posisies van etlike van die Boerekanonne baie moeilik, en in sommige gevalle selfs glad nie kon bepaal nie.

“Dit was asof die geeste van die hel bo ons in oproer geraak het,” vertel een van die krygers wat in die Boerestellings alles deurleef het. “Dit het gegons en gesuis en gehuil en geknal en oorverdowend gebulder van vyfuur die oggend af tot teen drie-uur die middag, en die lug was

swart van die rook.”⁷⁴ In genl. Botha se stellings is ’n Krupp en ’n maxim deur die Britse bomme beskadig — gelukkig so lig dat dit dadelik herstel kon word — en op Lombardskop is Long Tom om twaalfuur tot swye gebring, toe die Britse skepskanonne op Gordon Hill op las van genl. White ’n sarsie van 21 skote op die groot Boerekanon afgevuur het ter herdenking van die verjaarsdag van die Prins van Wallis. Hierdie bomme het Long Tom se platform sodanig beskadig dat die kanon die dag nie verder kon vuur nie, en het ook baie amper daarin geslaag om sy voorraad ammunisie aan brand te skiet.⁷⁵

---

⁷⁴ Vallentin, *Der Burenkrieg*, I, p. 97. Vertaling deur skrywer

⁷⁵ Die besonderhede i.v.m. die verloop van hierdie geveg is ontleen aan die telegrafiese rapporte van die Kmdt.-genl., genls. Burger, Botha, Erasmus, maj. Wolmarans en die telegrafis in die Boere se hooflaer, d.d. 9-11 Nov. 1899 (in Leyds, 710, pp. 232, 276, 285, 288, 365 en 366), in K.G. 334, pp. 490, 494 en 549, en in K.G. 346 (v), pp. 16(a)-18), asook van die *Volksstem* se verslaggewers in die Boerelaer (in Leyds, 710, pp. 279 en 340), die amptelike verslag van genl. White, d.d. 23 Maart 1900 (gepubliseer

Die verliese van die Boere die dag het 3 gedood en 6 gewond beloop,⁷⁶ terwyl die Engelse 31 ongevalle gely het, nl. 4 manskappe gesneuwel, en 4 offisiere en 23 manskappe gewond, van wie 1 offisier en 3 manskappe aan hul wonde beswyk het.⁷⁷

7. DIE BESLUITTE IN VERBAND MET 'N INVAL IN SUID-NATAL

Die middag na afloop van die geveg het die Transvaalse offisiere, met uitsondering van 'n paar Kommandante, in die hooflaer van die

---

in *South Africa Despatches*), Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 542-543, *Times History*, III, pp. 159-161, Nierstrasz, II band 2, p. 600, Vallentin, *Burenkrieg*, I, pp. 96-97, Van Warmelo, *Min Commando - en Guerilla-Commando-leven*, pp. 24-28. Sien voorts ook die verskillende werke in verband met die beleg van Ladysmith

⁷⁶ K.G. 346 (v), pp. 16(a)-18, Kmdt.-genl. aan hoofkmdt. Prinsloo en Staatsekretaris

⁷⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 542-543, en White se amptelike verslag (in *South Africa Despatches*, II, pp. 224 vv.). Die amptelike verslae oor hierdie geveg word opgeneem as Bylaag D.

Kommandant-generaal byeengekom om te bespreek hoe daar verder opgetree moes word. Almal was toe reeds bekend met die Kommandant-generaal se gesirkuleerde voorstel van die 3de, en die vraag waarom dus beslis moes word, was of die Boere, in opvolging van die voorstel, Natal dieper sou intrek — sonder nogtans die beleg van Ladysmith te laat vaar — en of daar liewers gevolg gegee moes word aan die houding wat die Vrystaatse hoof kommandant en sy offisiere voorgestaan het, naamlik om hul bedrywighede tot Ladysmith te beperk, en dié stormenderhand te probeer verower.

“Na over en weder bespreking der zaak,” aldus kmdt.-genl. Joubert in 'n brief aan hoofkmdt. Prinsloo, “kwam allen tot de overtuiging dat een stormenderhand innemen van Ladysmith een zeer gewaagde zaak zal zijn waarvan de uitslag zeer twijfelachtig is.” Dit was vir hulle egter ook duidelik dat hulle nie te Ladysmith stil kon bly lê nie, “want de vijand zal ons hier vasthouden en als wij moede en afgemat zijn, zal hij met een

listig plan en geweldige macht aanvallen, en als eerst een punt van ons geweken is en hij ons van het terrein kan verdrijven, kan onze zaak hopeloos verloren gaan.” Daar is toe eenparig besluit om, sonder om die Boeremag om Ladysmith te veel te verswak, met ’n sterk kommando, vergesel van 4 kanonne “en desnoods 1 of 2 maxims” suidooswaarts op te ruk, “ten einde de spoorweg zooveel mogelijk te vernietigen en zodoende den vijand (te) beletten met een sterke macht op ons af te komen.” Aangesien die perde van die kommando so swak was en hul pote deurgeloop, het die Kommandante egter nie kans gesien om voor die volgende Maandag, die 13de, met die ekspedisie te begin nie. Hulle het dus besluit om ondertussen ’n opname van hul burgers te maak, “om uit te vinden hoeveel man naar de front kunnen gaan.” Die Kommandant-generaal het verwag dat die Vrystaters aan die ekspedisie sou meedoen, en hy sou dus bly wees om van Prinsloo en sy offisiere te verneem “hoever dit plan zal kunnen worden uitgevoerd, hoeveel hulp gij kunt bij-

zetten of welk ander beter plan gij zoudt willen voorstellen.”⁷⁸

Hierdie kennisgewing en krygsraadsbesluit van die Transvaalse offisiere is op 10 Nov. 1899 deur hoofkmdt. Prinsloo aan ’n vergadering van alle Vrystaatse Kommandante voorgelê,⁷⁹ wat die volgende besluit daaromtrent geneem het:

“De Krygsraad lettende op omstandigheden, beschouwt het vooreerst niet wenschelijk een groot Commando naar Escort of verder te zenden en de wacht alhier te veel te verzwakken, maar wel om een Commando te zenden om de Rand aan dezen kant van Tugela in bezit te nemen en te houden. De krygsraad beschouwt het niet wenschelyk een Commando zoover van de Commandos hier te zenden omdat die mogelyk afgesneden kan worden of misschien rondom Escort zal moeten liggen en dat het vervoer van voedsel

---

⁷⁸ K.G. 346 (v), pp. 16(a)-17, Kmdt.-genl. Joubert aan hoofkmdt. Prinsloo, d.d. 9 Nov. 1899

⁷⁹ K.G. 344 (ii), Brief, d.d. 11 Nov. 1899, van hoofkmdt. Prinsloo aan kmdt.-genl. Joubert

en ammunisie daarheen moeite zal gevee of misschien onmogelyk kan word. Wanneer de Commando dan de Rand van Tugela in bezit heeft en dagelyks patrouillies in alle richtingen zenden en zelfs de spoorlyn zooveel mogelyk vernietigen dan is die Commando een veiliger achterhoede, en kan ook beter verhinderen dat de vyand versterking krygt, dan een Commando te Escort of verder, en voor zulk een Commando is de krygsraad gewillig 500 mannen te gevee.”⁸⁰

Met hierdie besluit was die Kommandant-generaal teleurgesteld en hy het dit dieselfde dag waarop hy kennis daarvan gekry het, in onbewimpelde taal aan Prinsloo te kenne gegee. Volgens sy oorspronklike plan moes die gesamentlike kommando uit sowat 2,500 man, nl. 1,500 Transvalers en 1,000 Vrystaters, bestaan het, “niet om te gaan om dorpen vast te leggen als met Ladysmith gedaen is maar om spoorwegan op te breken zoover als moegelyk.”

---

⁸⁰ K.G. 353 (i), Krygsraads notule, p. 101

Hy was daarvan oortuig dat “als wij elkander eerder hadden ontmoet en de zaken beter konden bespreken u mijne zienswijze zoudt deelen.”⁸¹

Daar was egter helaas niks aan die saak te doen nie. Die Kommandant-generaal, wat vuur en vlam vir die ekspedisie was, het daar nie aan gedink om die tog nog langer uit te stel om die Vrystaters kans te gee om die saak te heroorweeg nie, en op Maandag, 13 Nov. 1899, het die kommando vertrek om die spoorweë te gaan verbreek en die Britse troepe wat, volgens berigte, reeds in aantog was en waarvan 5,000 man glo reeds op Frerestassie was, te gaan keer.”⁸²

---

⁸¹ K.G. 352 (ii), Brieweboek, p. 35, Kmdt.-genl. aan hoofkmdt. Prinsloo, d.d. 11 Nov. 1899

⁸² K.G. 334, p. 629, Heliogram van genl. Cronjé aan genl. Joubert, d.d. 12 Nov. 1899; K.G. 352 (ii), Brieweboek, p. 49, Kmdt.-genl. aan hoofkmdt. Prinsloo, d.d. 12 Nov. 1899

HOOFSTUK 15

DIE BOEREVELDTOG IN SUID-NATAL

1. BRITSE MAATREËLS TEEN 'N BOERE-INVAL

Die suidwaartse ekspedisie van die Boere in die rigting van Pietermaritzburg en Durban was vir die Engelse geen verrassing nie. Hulle het dit van die uitbreek van die oorlog af al verwag, en na die slag van Modderspruit en Nicholsonsnek en die insluiting van genl. White se troepemag in Ladysmith was dit vir hulle duidelik dat 'n groot-skeeps Boere-inal in Suid-Natal aanstaande was, en dat hulle hulle met alle mag daarop moes voorberei. Koorsagtige voorbereidsels is dan ook deur brigadier J. S. Wolfe-Murray, tydelike bevelvoerder oor die Britse troepe buitekant Ladysmith, in oorleg met die Natalse Goewerneur, wat veral baie bang vir 'n Boere-inal was, getref met die oog op die verdediging van die Natalse hoofstad. Ondertussen het genl. sir Redvers Buller met die Admiraliteit gereël om onmiddellik die oorlogsbodems *Terrible* en *Forte* na Durban te stuur om die *Tartar* en *Philomel*, wat reeds daar

was, behulpsaam te wees met die verdediging van die hawe.¹

Die troepemag waaroor die Engelse beskik het om die vyand te verhinder om Natal te oorstrom en tot by Durban in besit te neem, was, na die insluiting van White in Ladysmith, maar swak. Te Colenso was daar, onder bevel van kol. C. D. Cooper, slegs sowat 1,200 man met 8 kanonne. Dit het bestaan uit die 2nd Royal Dublin Fusiliers en 'n battery *Natal Field Artillery*, wat onmiddellik na die slag van Modderspruit deur White daarheen gestuur is, 'n afdeling Natal Naval Volunteers met twee negeponders, 'n eskadron Natal Carbineers, die Durban Light Infantry, 'n eskadron Imperial Light Horse en 'n afdeling van die berede Natalse Polisie.² Agtertoe,

---

¹ Sien oor die aangeleentheid die volgende lêers in CO. 179/207: Natal nos. 29480, 32074, 32070, 29770, 30037, 30035 en 33054; voorts die Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 262-264.

² Sien verslag van genl. J. Wolfe-Murray, d.d. Nov. 1899, in *South Africa Despatches*, I, pp. 16-17, par. 2, asook die Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 262. Murray maak in sy verslag geen melding van die

te Estcourt, was 'n eskadron Imperial Light Horse, sowat 60 man sterk, 'n afdeling Natal Naval Volunteers met twee negeponders, en die Natal Royal Rifles, sowat 140 man sterk, terwyl te Pietermaritzburg die 2nd Border Regiment, 'n berede kompanie 2nd King's Royal Rifles en lt.-kol. Thorneycroft se "Mounted Infantry" — "still in the process of formation" — gelê het.³

Natal ten suide van Ladysmith was dus feitlik weerloos, en al wat Wolfe-Murray en die Natalse Goewerneur tot troos kon strek, was 'n telegram wat hy op 2 Nov. 1899 uit Kaapstad van sir Redvers Buller ontvang het, waarin aan hom meegedeel is dat 'n volle divisie so

---

eskadron Imperial Light Horse en die Natalse Polisie te Colenso nie

³ Sien verslag van genl. J. Wolfe-Murray, d.d. Nov.1899 - *South Africa Despatches*, I, pp. 16-18, par. 3 - asook die Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 262. Die Britse amptelike *History* maak geen melding van die Imperial Light Horse en die Natal Naval Volunteers te Estcourt of van Thorneycroft's Mounted Infantry en die berede kompanie 2nd King's Royal Rifles te Pietermaritzburg nie

spoedig moontlik na Natal gestuur sou word. Hy moes dus alles wat moontlik was, doen om Colenso te behou totdat die troepe aankom.⁴

Kol. Cooper het egter slegs drie dae te Colenso gebly. Hy het onmiddellik na sy aankoms aldaar die nodige voorbereidings getref om 'n Boereaanval die hoof te bied. Met die oog daarop het hy die verdedigingswerke goed opgeknep en uitgebrei, wat kort tevore deur die garnisoen aldaar gebou is ter beskerming van die brûe oor die Tugela en Onderbroekspruit onderskeidelik, t.w. Fort Wylie en Fort Molyneux. Gedurende die namiddag van 2 Nov. 1899 het die Vrystaters van die omgewing van Groblerskloof af sy verdedigingswerke ander kanonvuur begin te neem, en toe het hy, na oorlegpleging met brigadier Wolfe-Murray,

---

⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 263

besluit om op Estcourt terug te val, wat hy dieselfde nag ook gedoen het.⁵

Terselfdertyd het Wolfe-Murray, wat nou ernstig vir 'n aanval op Estcourt gevrees het, met die troepe te Pietermaritzburg (uitgesonderd Thorneycroft's Mounted Infantry) noordwaarts na Estcourt vertrek. Hy wou die vyand daar probeer stuit met die sowat 2,300 man waaroor hy aldaar sou beskik.⁶ Hierdie troepemag is egter op 13 en 14 Nov. 1899 aansienlik versterk, deur die aankoms te Estcourt van die West Yorkshire Regiment en twee twaalfponder-skeepskanonne met bediening.⁷ Die bevel te Pietermaritzburg het Murray, met sy vertrek na Estcourt, oorgedra aan kol. W. F. Noel — wat die hulp geniet het van maj. Gaisford. Aan hulle het hy voor sy vertrek

---

⁵ Verslag Wolfe-Murray, t.a.p., par. 2 tot 4; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 263-264

⁶ Ibid

⁷ C.O. 179/207, lêer Natal no. 34318, pp. 790-792, *Diary of Events*, 13-14 Nov. 1899; ook p. 804, Genl. Hildyard aan Goewerneur, d.d. 13 Nov. 1899

instruksies uitgereik om voort te gaan met die maak van 'n goeie verdedigingstelling te Pietermaritzburg, want indien dit te Estcourt onhoudbaar word, sou hy op Pietermaritzburg terugval, en daar tot die laaste man toe weerstand bied, ooreenkomstig sir George White se laaste bevel, gedateer 1 Nov. 1899.⁸ Sy plan het hy aan Buller in Kaapstad gesein, wat dit goedgekeur dog hom tewens beveel het om nie die veiligheid van Durban op die spel te plaas deur 'n "over-prolonged defence of Maritzburg" nie, wat hy nogtans so lank moes verdedig as hy enigsins kon.⁹

2. DIE BESETTING VAN COLENZO DEUR DIE BOERE, 6 NOV. 1899

As die Boere besef het dat Natal op die tydstip letterlik aan hul genade oorgelewer was, sou hulle ongetwyfeld vinnig suidwaarts opgeruk en

---

⁸ Verslag Wolfe-Murray, t.a.p., par. 4 tot 5; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 263-264

⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 264

die gebied tot by Durban van die vyand gesuiwer het. Hulle het dit egter nie besef of verwag nie en, na die insluiting van Ladysmith aan die suidekant, het die voorste Vrystaters — 'n kommando ander aanvoering van kmdt. de Villiers — uiters stadig en behoedsaam in die rigting van Colenso voortgetrek. Hul tog is nog verder vertraag toe hulle op 5 Nov. 1899 tussen Colenso en Ladysmith met 'n Britse gepantserde trein slaags geraak het, en ook met 'n groepie Natal Carbineers, wat in 'n kloof stelling geneem en klaarblyklik die trein vergesel of geleide gedoen het. Die versekering van vluggende Indiërs dat die vyand besig was om slote in die dorp te graawe en verskansings op te rig, het nog groter versigtigheid by hulle ingeskerp, en eers op die 6de het hulle tot hul grootste verrassing ontdek dat Colenso deur die Britse troepe ontruim was. Die troepe het so haastig padgegee dat hulle vier wavragte met mondprovisie asook 'n klompie ammunisie daar agtergelaat het. Hierdie buit is deur die kommando in besit geneem, wat die dorp nou beset en die spoorlyn 500 tree ten suide daarvan opgebreek het. Hier

het 'n kommando Transvalers dieselfde dag by hulle aangesluit.¹⁰

Die gesamentlike kommando het egter nie sy weg oopgesien om sonder instruksies verder suidwaarts te beweeg nie, en het dus dadeloos daar gelê en wag totdat die groot kommando wat die tog na Estcourt sou onderneem, 'n week later daar opgedaag het.

3. DIE STERKTE EN POSISIES VAN DIE BRITSE MAGTE IN SUID-NATAL

Hierdie gedraal aan Boerekant het die posisie in Suid-Natal vir die Engelse gered. Voor 8 Nov. 1899 het die oorlogskepe *Terrible* en *Forte* in Durban aangekom en die toegang tot die stad van die binneland se kant af versper met 28 skeepskanonne van alle kaliber, wat haastig aan wal gebring is. Verder is 35 skeepsoffisiere en 423 seesoldate aan wal geplaas om, in same-

---

¹⁰ K.G. 334, p. 296, Heliogram van genl. A. P. Cronjé aan kmdt.-genl. Joubert, d.d. 6 Nov. 1899; Leyds, 710, Telegram no. 28 d.d. 7 Nov. 1899 van Staatspresident, Bloemfontein, aan Staatspresident, Pretoria

werking met 'n infanteriebataljon (die Imperial Light Infantry), wat intussen in Durban in die lewe geroep is, die stad teen aanslae van die Boere te verdedig;¹¹ en op die 11de het die eerste bataljon van 'n drietal infanteriebrigades wat deur Buller as versterking na Natal gestuur is, in Durban aangekom. Gedurende die volgende paar dae het ook die ander bataljons in die hawe aangekom, en teen 17 Nov. 1899 was daar nie minder as ses bataljons infanterie en 'n brigade-divisie artillerie wat Natal oor Durban binnegekom het nie. Hierdie troepe is veral op twee punte deur die verdedigings owerheid in Natal saamgetrek, naamlik Estcourt en Mooirivier.¹²

4. DIE BEDRYWIGHEDE VAN DIE BOERE- EN BRITSE MAGTE TOT 14 NOV. 1899

Allerlei gerugte met betrekking tot die sterkte van die Engelse troepemag in Suid-Natal het na die Boerevoorposte op Colenso deurgesypel, en

toe die Kommandant-generaal op Maandag, 13 Nov. 1899, daar aankom met die kommando vir die tog na Estcourt, moes hy tot sy ontsteltenis verneem dat daar in die omgewing van Frerestasië 'n mag van etlike duisende Britse troepe saamgetrek was. Daar was soveel dat dit 'n groot waagstuk sou wees om hulle met sy kommando van hoogstens 1,600 Transvalers en 500 Vrystaters, vergesel van slegs twee kanonne, te gaan aanpak. Volgens genl. A. P. Cronjé was die sterkte van die vyandelike mag aldaar 5,000 man,¹³ terwyl 'n ander berig dit op so hoog as 7,000 gestel het.¹⁴

Verontrus deur hierdie berigte, het die kommandant-generaal sy kommando toe maar op die noordelike wal van die Tugela laat halt maak, teenoor Colenso, totdat verkenningsspatrollies — wat onmiddellik deur hom uitgestuur is — betroubare rapport oor die vyandelike posisies en

---

¹¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 265-266; *Times History*, II, p. 302

¹² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 266-267; *Times History*, II, pp. 309-311

---

¹³ K.G. 334, p. 629, Heliogram van genl. Cronjé aan Kmdt.-genl., d.d. 12 Nov. 1899

¹⁴ Leyds, 710, p. 428, Telegram no. 4, d.d. 14 Nov. 1899, van genl. Burger, Ladysmith, aan Staatssekretaris

sterkte oorkant die Tugela sou doen. Inmiddels het hy sy mag met nog 'n kanon versterk, wat hy dieselfde nag van die Boerestellings random Ladysmith laat haal het. Ook het hy die brug oor die Tugela met dinamiet laat ondermyn, sodat dit onmiddellik gespring kon word indien die Engelse vanuit Suid-Natal 'n verrassingsaanval op sy kommando sou probeer onderneem, waarvoor hy gevrees het.¹⁵

Op die 14de het berig van die verkenningsspatrollies ingekom dat die naaste vyandelike krygsmag te Estcourt gestasioneer was en uit slegs ongeveer 3,000 troepe bestaan het, met twee groot kanonne en vier of vyf kleintjies. Dit het die Kommandant-generaal so gerusgestel dat hy sy kommando's dieselfde nag laat begin

voorttrek het, al met die spoorweglyn langs, in die rigting van Estcourt.¹⁶

Kol. Long, tydelike bevelvoerder te Estcourt tydens 'n kort afwesigheid van Wolfe-Murray na Pietermaritzburg, is vroeg deur 'n gepantserde trein, wat hy daaglik in die rigting van Colenso op verkenning uitgestuur het, van die aantog van die Boere verwittig, wat 'n paar skote op die trein geskiet het. Dit het, volgens die *Times History*, hom so ontstel dat hy dadelik voorbereidsels getref het om met sy krygsmag op Pietermaritzburg terug te val. Hy het nl. 'n oordrewe respek gehad vir die Boere se meesterskap in die kuns van oorlogvoering soos in die slag van Modderspruit geopenbaar, en wou nie graag die swaard met hulle kruis nie — altans nie met die geringe mag waaroor hy by Estcourt beskik het nie. Terwyl sy troepe op die heuwels oos van Estcourt posgeneem het met die oog op 'n skielike Boeraanval, het hy sy troepekamp laat opbreek en die

---

¹⁵ *Ibid.*; ook Leyds, 710, p. 462, Telegram no. 37, d.d. 14 Nov. 1899, van genl. Burger aan Staatsekr.; K.G. 346, p. 42, Kmdt.-genl. aan genl. Botha, d.d. 12 Nov 1899, en Preller-versameling no. 14 (a), Brief van Kmdt.-genl. aan Kmdt., Staatsartillerie, d.d. 14 Nov. 1899

---

¹⁶ Leyds, 710, pp. 490 en 503, Kmdt.-genl. aan Staatsekr., d.d. 15 Nov. 1899

kanonne in die trein laat laai, sodat dit onmiddellik weggevoer kon word wanneer nodig.¹⁷

Toe die Boeremag, waarvan slegs enkele patrollies deur sy berede verkenners gewaar is, egter geen neiging toon om hom te kom aanval nie, het hy, na raadpleging met die owerhede in Pietermaritzburg, besluit om in Estcourt te bly.¹⁸

5. DIE GEVEG BY FRERE, 15 NOV. 1899

Gerus was Long egter glad nie, en toe die dag aanbreek, het hy, behalwe sy gewone verkenners, sy gepantserde trein, belaaï met 'n kompanie van die Dublin Fusiliers, 'n kompanie van die Durban Light Infantry, 'n negeponder-skeepskanon met bediening en 'n klompie spoorwegwerkers — altesaam 4 offisiere en 160 man — onder die bevel van kapt. J. A. L. Haldane noordwaarts gestuur om die vyandelike bewegings te gaan verken. Die trein wat, afgesien van die lokomotief en koolwa, uit drie gepantserde waens, 'n gewone trok en 'n trok vir 'n teenspoed span bestaan het,

het om 5.10 vm. uit Estcourt vertrek en stadig in die rigting van Chieveley voortgestoom.¹⁹

Die voorhoede van die Boeremag het die trein spoedig gewaar en onder leiding van genl. Louis Botha dadelik stappe gedoen om dit gevange te probeer neem. Terwyl die burgers van Krugersdorp en Wakkerstroom digby 'n draai op 'n skotige afdraande, anderhalfmyl van Frere af, in die rante langs die spoor versteek is met die opdrag om, sodra die trein verby was na Chieveley, die spoorlyn ongemerk te verbreek of te versper, het die res van Botha se burgers met artillerie verder noord posgeneem in die rigting van Chieveley, gereed om te gelegener tyd die stryd met die trein aan te bind.²⁰

Om 6.20 vm. het die trein op Frerestasie aangekom, van waar Haldane gerapporteer het dat

---

¹⁹ Haldane se verslag, d.d.3 Jan.1900, in *South Africa Despatches*, I, pp. 121-123; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 267; *Times History*, II, p. 305; Winston Churchill, *London to Ladysmith*, pp. 77-78

²⁰ J. F. Naude, *Vechten en Vluchten van Beyers en Kemp bôkant De Wet*, p. 54

---

¹⁷ *Times History*, II, pp. 304-305

¹⁸ Ibid

hy geen vyand gewaar het nie. Hier het hy van 'n agttal Natalse polisiemanne verneem dat die Boerepatrollies nog anderkant Chievely met verkenningswerk in 'n suidwaartse rigting besig was. Dit het hom laat besluit om tot op Chievely deur te stoom, waar hy om 7.10 vm. aangekom het, en van waar hy aan die westekant van die spoorlyn omtrent 50 Boere met drie waens kon sien, besig om suidwaarts te beweeg. Hy het dit dadelik telefonies aan die hoofkwartier te Estcourt berig, van wie hy toe bevel ontvang het om op Frere terug te val en daar op die uitkyk te bly, sonder egter sy veilige terugtog in gevaar te stel. Hy moes, so is bygevoeg, in gedagte hou dat Chievely die vorige nag deur die Boere beset was.²¹

Hierdie bevel het Haldane dadelik opgevolg, dog toe hy die afdraande naby Frere nader, is hy skielik deur die Boere-artilleriste verras, wat op kort afstand begin vuur en weldra 'n bom in die voorste spoorwa gewerp het, waar dit ontplof

het. Terselfdertyd het die burgers met hul Mausers op die trein begin losbrand, en dit alles het die masjinis met soveel skrik vervul dat hy volstoom teen die afdraande begin wegjaag het, om onder die hewige vuur uit te kom. Dit was presies soos die Boere dit wou gehad het. Hulle het ondertussen op die draai aan die onderent van die afdraande, digby Frere, die spoorlyn met klippe versper met die doel om die trein te laat ontspoor, wat dan ook geskied het. Die trok vir die teenspoed span en die twee pantserwaens wat voor die lokomotief was, het almal van die baan af geloop en die hele trein tot stilstand gebring.

Vir die Engelse, op wie die koeëls en bomme nou feller gereën het as ooit tevore, was dit 'n bittere beproewing. Hulle het die vuur dadelik beantwoord, ook met hul kanon, maar laasgenoemde het slegs drie of vier skote gevuur toe een van die Boere se bomme hom skoon uit die trok geskiet en buite aksie gestel het.

---

²¹ Haldane se verslag, d.d. 3 Jan. 1900, in *South Africa Despatches*, I, pp. 121-23

Al wat die Engelse nou kon doen, was om die deel van die trein wat nie ontspoor het nie, na Estcourt te probeer wegkry om hulp te gaan soek, en daaraan het hulle dan nou ook al hul kragte bestee. Terwyl Haldane met die meerderheid soldate die Boere met 'n hewige Lee-Metford vuur van hul lyf af probeer hou het, het die res van die trein se bemanning, onder leiding van die *Morning Post* se oorlogskorrespondent, Winston Spencer Churchill, die spoor probeer skoonkry, sodat die lokomotief met die twee waens wat agter hom nog op die spoor was, kon wegkom. Met die grootste moeite het hulle die pantserwa, wat onmiddellik voor die lokomotief halfpad van die spoor af was, ontkoppel van die twee voorste trokke wat omgeslaan en gelukkig heeltemal weg van die spoorlyn af gelê het. Daarna het die lokomotief die half ontspoorde wa weg van die res van die wrak af teruggesleep — 'n uiters moeilike operasie, aangesien die swaar wa nie bra kon wegkom met sy wiele op die dwarslêers nie. Toe dit uiteindelik ver genoeg teruggesleep was, het hulle dit van die lokomotief af

ontkoppel en omgerol, af van die spoorbaan af. Helaas, toe die lokomotief probeer deur stoom, moes hulle tot die ontnugtering kom dat die ruimte tussen die omgerolde trok en die spoorbaan so klein was dat hy nog nie verby kon kom nie. Elke slag as die lokomotief probeer het om deur te stoom, het dit teen die omgerolde trok gestamp en dit teen die ander wrakke vorentoe vas geskuif.

Deur die koelbloedigheid, volharding en moed van Churchill, wat die stryd nie gewonne wou gee nie, is egter met hernieuwe moed aan die werk gespring om die obstruksie voor die lokomotief te verwyder. Die omgerolde wa is met die grootste moeite en inspanning weer 'n tree of wat teruggesleep, maar nog was daar nie ruimte genoeg vir die lokomotief om verby te kom nie. Sy trap het aanhoudend teen die hoek van die wa vasgestamp. Deur herhaaldelik vorentoe en agtertoe te beweeg en met die trap teen die hoek te stamp, het dit egter uiteindelik daarin geslaag om die hoek af te stamp en na Estcourt te ontsnap, egter sonder die twee trokke agter hom, want die

artillerievuur van die Boere het intussen die koppeling tussen die lokomotief en die twee waens stukkend geskiet en die lokomotief self ook swaar verwond. Sy houtwerk voor is aan brand geskiet terwyl ook die waterketel getref is. Tog het dit daarin geslaag om Estcourt te bereik met 'n aantal gewondes, wat ondertussen deur die troepe in die lokomotief en die daaraan gehegte kooltrok gelaai is.

Met Haldane, wat met sy troepe nou na 'n klompie huise in die omgewing van die stasie gehardloop het om die aanstormende burgers van daar af te probeer terughou totdat hulp opdaag, was dit spoedig gedaan. Hulle was nog onderweg na die huise toe een van die soldate, wat die hopeloosheid van die toestand besef het, sy sakdoek as teken van oorgawe in die lug gehou het, waarop die Boere die vuur gestaak en die troepe op die slagveld gevange geneem het.²²

---

²² Sien oor die geveg :Kapt. Haldane se amptelike verslag, d.d. 3 Jan. 1900, in *South Africa Despatches*, I, pp. 121-123; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 267-268; *Times History*, II, pp. 305-308;

Daar was altesaam 74, van wie 4 gedood en 14 swaar gewond is, en onder hulle was kapt. Haldane en Winston Churchill. Die res van die trein se bemanning, nl. 90, het saam met die lokomotief ontkom en na Estcourt teruggekeer, en van hulle was 20 gewond.²³

Aan Boerekant is tydens die geveg met die trein 4 of 5 burgers lig gewond, en het twee van die

---

Churchill, *London to Ladysmith*, pp. 76-97; *Pen Pictures of the War*, I, pp. 152-156; Nierstrasz, II band 2, p. 605; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, pp. 199-202; Naude, *Vechten en Vluchten*, pp. 54-56; Leyds, 710, pp. 490, 540, 541, 524 en 517, verslae van Kmdt.-genl., genl. Botha, A. Malan, kmdt. Potgieter en Reuter, d.d. 15-16 Nov. 1899

²³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 268; *Times History*, II, pp. 307-308; Leyds, 710, pp. 540-541. Kmdt.-genl. Joubert meld in sy verslag (Leyds, 710, p. 490) dat daar 2 Engelse gedood en 10 gewond is. Dit is egter foutief en moet op 'n vergissing berus. Uit die verslae van genl. Louis Botha (Leyds, 710, p. 541) en A. Malan-kmdt.-genl. Joubert se adjudant-(Leyds, 710, p. 540) blyk duidelik dat daar 14 gewondes was. Malan stel die getal wat gesneuwel het op 3. Skrywer aanvaar egter genl. Botha se getuienis in hierdie verband

brandwagte van die kommando Ermelo (Jooste en Corneelse) gesnuwel, onderwyl hulle besig was om die spoorlyn verder vorentoe, naby Estcourt, te probeer opbreek.²⁴

Vk. Swart van Wakkerstroom en vk. Sarel Oosthuizen van Krugersdorp het hulle in hierdie geveg met Haldane se troepe so flink gedra dat die Kommandant-generaal dit sy plig geag het om spesiaal die Regering se aandag daarop te vestig in 'n rapport wat as volg gelui het:

“In het gevecht van heden heeft zich V. C. Swart van wijk 2, Wakkerstroom, en V. C. Oosthuizen van Krugersdorp bijzonder onderscheiden in actieven dienst alsook voor gehoorzaamheid en moed, zaoals aan mij gerapparteerd en zelf gezien.”²⁵

---

²⁴ Sien die verslae in Leyds, 710, in die vorige twee voetnote vermeld. Die Kommandant-generaal en kmdt. Potgieter stel die getal burgers wat gewond is op 5, terwyl genl. Botha en adjudant Malan dit op 4 stel

²⁵ Leyds, 710, p. 503, Kmdt.-genl. aan Staatsekretaris, d.d. 15 Nov. 1899

In 'n telegram wat hy die volgende dag aan sy vrou gestuur het, het genl. Botha die volgende besonderhede in verband met die geveg meegedeel:

“16 Nov. Gisteren kwam een gepantserde trein van Estcourt op ons af. Commdt. Wakkerstroom en Krugersdorp trokken dadelijk met hun manschappen met mij om en bij terug keerde ontspoorde de voorste truck alwaar ons burgers klippen geplaatst heeft. Ons kanonnen was in orde en doorboorde spoedig de gepantserde trucks. De engine haakte las en ging swaar beseerd terug. Verlies van vijand 4 dood, 14 gewond en 58 gevangen genomen, alsook een bergkanon werd door ons genomen. Van ons kant 4 licht gewond van boven vermeld burgers. Dit vond plaats te Blaauwkrantz. Later kwam vijand af op brandwacht van Ermelo in dik mist en regen en sneuvelde twee van ons burgers. De kommando stormde op de gevecht en schoot de vijand terug. Hun

verlies onbekend. Bloed plekken overal zichtbaar. Veel regen.”²⁶

Buller se telegrafiese verslag van die gebeurtenis was as volg:

I have received from Hildyard, Pietermaritzburg, a telegram dated 15th November, of which the following is the purport:

“The Officer Commanding the troops, Estcourt, reports midday that armoured train left Estcourt this morning with 1 company Dublin Fusiliers, 1 company Durban Volunteers, north of Frere they encountered a party of Boers, and began to withdraw; while retiring same trucks were derailed, and the company Dublin Fusiliers got overcast; they then advanced towards the enemy; while the remainder of train appears to have returned to Estcourt without them. The Officer Commanding the troops reports that he was sending mounted troops to cover withdrawal,

but that about 100 men were then missing. He — Hildyard — has called for report.”

“I have called for explanation, as it is impossible to understand such inconceivable stupidity.”²⁷

6. DIE BEDRYWIGHEDEN VAN DIE BOEREKOMMANDO IN SUID-NATAL, 15-22 NOV. 1899

Solank as die geveg met die gepantserde trein aan die gang was — of ook miskien kort daarna — het Boereverkenner na Estcourt afgetrek en die dorp aan die oostekant genader. ’n Enkele kanonskoot uit Estcourt op hul kamp afgevuur, het kmdt.-genl. Joubert en sy offisiere egter dadelik oortuig “dat van die zijde het voor ons moeilik zou zijn Estcourt te naderen en eenigzins te beschadigen”²⁸ Daarop het die Kommandant-

---

²⁶ Leyds, 710, p. 541, Genl. Louis Botha aan mev. Botha, d.d. 16 Nov. 1899

---

²⁷ Genl. sir Redvers Buller aan Secretary of State for War, d.d. 16 Nov. 1899, in *South African War, 1899-1902, Confidential Telegrams, 12th October 1899 to 1st October 1902*, p. 21, no. 25

²⁸ Leyds, 711, Telegram no. 10, d.d. 25 Nov. 1899, van die Kmdt.-genl. aan Staatsekretaris

generaal besluit om sy mag in twee te verdeel om verdere verkenningwerk te doen. Terwyl die kommando's Middelburg en Carolina, 600 man sterk, onder aanvoering van kmdt. David Joubert die hoofmag op 15 Nov. verlaat en Estcourt aan die oostekant omgetrek het, het die Kommandant-generaal met die res van die burgers, aangevoer deur genl. Louis Botha, in 'n wye boog wes om Estcourt getrek.²⁹

Die bewegings van albei die afdelings wat, na afhandeling van hul werksaamhede, ten suide van Estcourt weer met mekaar verenig het, het glad verloop. Kmdt. David Joubert het Weenen op die 17de bereik, dit in besit geneem en dieselfde aand suidwaarts getrek tot by die plaas Waverley Common, drie tot vier myl oos van Highlands-stasie. Hy het op die 19de daar aangekom en patrollies uitgestuur om die spoorlyn te vernietig.

---

²⁹ *Ibid.*; ook Telegram no. 28, d.d. 22 Nov. 1899, van genl. Burger aan Staatspresident; K.G. 335, p. 325, Genl. Burger aan Wn. Asst.-genl., Oshoek, d.d. 23 Nov. 1899; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 269; *Times History*, II, pp. 308-309

Afgesien van 'n ligte skermutseling op die 19de met 'n vyandelike patrollie, toe kmdt. Joubert se pleegseun, David Steenkamp, gewond is, het hulle nêrens op teenstand gestuit nie. Drie verdwaalde vyandelike soldate wat op die 18de in die veld aangetref is, is deur hulle gevange geneem.³⁰

Die hoofmag wat Estcourt aan die westekant omgetrek het, het, daar hulle volgens die Kommandant-generaal "een grooten omweg door de bergen moesten nemen", vir byna 'n volle week lank alle verbinding met David Joubert se afdeling verloor.³¹ Hulle het die omgewing van Frere eers die oggend van die 16de verlaat en laer opgeslaan op 'n hoë kop, 'n uur te perd wes van Estcourt, waar hulle tot die 19de vertoef het, en van waar verkenningspatrollies die omgewing bespied het. Tydens hul tog tot hier het hulle twee man, Scheepers en W. Gravett, verloor, wat van die kommando af weggegaan het om op 'n naby

---

³⁰ Dieselfde bronne as in voetnoot 29

³¹ Leyds, 711, Telegram no. 10, d.d. 25 Nov. 1899, van Kmdt.-genl. aan Staatsekretaris

geleë plaas 'n perd te gaan koop, en toe deur die Engelse gevange geneem is.³²

Gedurende die oggend van die 17de het die kommando 'n beweging in die rigting van Estcourt gemaak met die doel om die vyand uit sy stellings te probeer lok, wat egter nie geluk het nie.³³

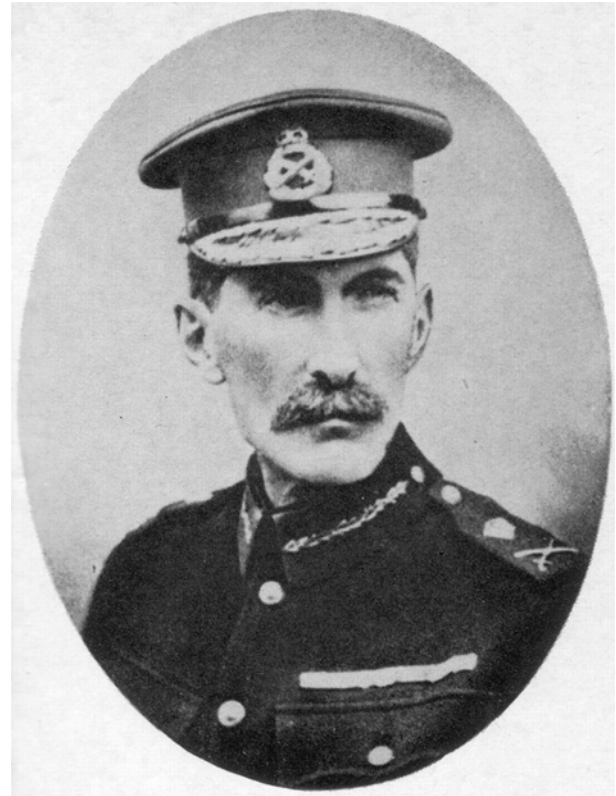
Tydens die kommando se verblyf alhier het groot troepeversterkings vanaf Durban begin aankom. Hulle is te Estcourt en Mooirivier ander bevel van genl.-maj. H. J. T. Hildyard en genl.-maj. G. Barton gekonsentreer,³⁴ en dit het die Kommandant-generaal — wie se kommando ook deur hewige reëns geteister is, wat die terrein moeilik

---

³² Naude, *Vechten en Vluchten*, pp. 57-60; K.G. 346, Kmdt.-genl. aan mev. Joubert, d.d. 17 Nov. 1899; C.O. 179/207, lêer gemerk Natal no. 3506, Rapport, d.d. 20 Nov. 1899, van Magistraat, Estcourt, aan Colonial Secretary

³³ Naude, *Vechten en Vluchten*, p. 59

³⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 269; *Times History*, II, pp. 309-311

Genl. H. J. T. Hildyard

begaanbaar gemaak en die burgers erg ontstem het — so verontrus dat hy dit wenslik geag het om die ekspedisie op te gee en terug te trek. Hy kon die 600 man van David Joubert, wat besig was om Estcourt aan die oostekant om te trek, egter nie aan hul lot oorlaat nie, en kon dus nie met die terugtog begin voordat hy weer by hulle aangesluit het nie.³⁵ Aan die wag wat hy by Colenso agtergelaat het, asook aan genl. Burger wat as sy plaasvervanger te Ladysmith opgetree het, het hy intussen instruksies gegee om die spoorlyn tussen Estcourt en Colenso deeglik op te breek. Hulle moes elke spoorwegbrug, met insluiting van die groot brug oor die Tugela by Colenso, met dinamiet spring, om sodoende die aanvoer van troepe uit Suid-Natal na Ladysmith soveel moontlik te bemoeilik.³⁶ Met sy eie kommando het hy om 3 vm. op 20 Nov. die kop

---

³⁵ Leyds, 711, p. 73, Kmdt.-genl. aan Regering, d.d. 18 Nov. 1899; sien ook K.G. 346, Kmdt.-genl. aan mev. P. Joubert, d.d. 17 Nov. 1899

³⁶ KG. 346, Kmdt.-genl. aan Veldkornet van die wag te Colenso, d.d. 17 Nov. 1899, en Kmdt.-genl. aan genl. Burger, d.d. 19 Nov. 1899

wes van Estcourt verlaat, in 'n wye boog om Estcourt gegaan, en op die 21ste die spoor tussen Estcourt en Weston oorgesteek. Nadat hy die spoorlyn verbreek en verbinding met kmdt. David Joubert se afdeling opgeneem het, het die twee afdelings gesamentlik 'n aanval op genl. Barton se troepe probeer onderneem, wat naby die brug oor Mooirivier gestasioneer was. Spoedig het dit egter vir hom en sy offisiere duidelik geword dat die posisie baie moeilik was om te verower, en ook het mis en reën dit weldra onmoontlik gemaak om die aanval voort te slt. Die twee afdelings het hulle toe maar na hul kampplekke tussen Estcourt en Mooirivier teruggetrek, en daar verdere verwikkelings afgewag.³⁷

Die Boere se aantog het etlike van die lojalistiese inwoners van Suid-Natal so laat skrik dat hulle haastig suidwaarts gevlug het. Hulle het al hul besittings, wat nou 'n heerlike buit geword het vir

---

³⁷ Leyds, 711, Telegram no.10, d.d. 25 Nov.1899, van Kmdt.-genl. aan Staatsekretaris; C.O. 179/207, lêer gemerk Natal no. 35069, Encl. nos. 3-4, Daily Intelligence Reports, d.d. 21-22 Nov. 1899; Naude, *Vechten en Vluchten*, pp. 61-62; *Pen Pictures*, pp. 158-159

vernielsugtige elemente, agtergelaat. Van hul bure en bediendes asook van die Boere het hulle aan die goed vergryp, in weerwil van die Kommandant-generaal se bevel wat die lede van die kommando's verbied het om die eiendom van die ingesetenes van Natal sonder magtiging te bult. Daarby het die Boereoffisiere, wat bevoeg was om lewensmiddele vir die gebruik van die kommando's te kommandeer, duisende beeste tot aan die Drakensberge en tot voor die poorte van Pietermaritzburg ten dienste van die Boere se kommissariaat afdeling aangekeer³⁸

7. DIE BRITSE BEDRYWIGHEDE IN SUID-NATAL TOT 22 NOV. 1899

Hierdie bedrywighede onder die neus van die Britse magte kon maklik deur die twee Britse bevelvoerders te Estcourt en Mooirivier — genl.-maj. H. J. T. Hildyard en genl.-maj. G. Barton

onderskeidelik — voorkom gewees het as hulle maar net aktief opgetree het. Aan troepe het dit hulle immers nie ontbreek nie. Te Estcourt het Hildyard, artilleriste buite rekening gelaat, oor 5,200 man, waarvan sowat 800 berede, met 14 kanonne beskik. Dit het bestaan uit die staf van die 2de brigade, die 2nd West Yorkshire Regiment, die 2nd East Surrey Regiment, die Border Regiment, die 2nd Dublin Fusiliers, vyf kompanies van die 2nd Queen's (d.i. Royal West Surrey) Regiment, die Natal Royal Rifles, die Durban Light Infantry, 'n berede kompanie 2nd King's Royal Rifles, 'n eskadron Imperial Light Horse, Bethune's Mounted Infantry, 'n eskadron Natal Carbineers, die Natalse Polisie, die 7de battery Royal Field Artillery, 'n battery Natal Field Artillery en twee skepskanonne met bediening; en te Mooirivier het genl. Barton bevel gevoer oor 5,460 troepe, waarvan 490 berede was, met 10 kanonne. Dit het bestaan uit die staf van die 6de brigade, die 2nd Royal Irish Fusiliers, die 1st Royal Welsh Fusiliers, die 2nd Royal Scots Fusiliers, die 2nd Devonshire Regiment, drie kompanies van die 2nd Queen's (d.i. Royal West

---

³⁸ *Pen Pictures*, pp. 147-149, 158; Naude, *Vechten en Vluchten*, p. 60; *Times History*, II, pp. 308-309; C.O. 179/207, lêer gemerk Natal no. 35067, Rapport, d.d. 20 Nov. 1899, van Magistraat, Estcourt, aan Colonial Secretary

Surrey) Regiment, die Thorneycroft's Mounted Infantry, die 14de battery Royal Field Artillery, vier stukke van die 66ste battery R.F.A., en die staf van die brigade-divisie.³⁹ Bowendien was te Nottingham Road, 'n myl of den suid van Mooirivier, ook nog 1,840 troepe beskikbaar, t.w. die 2nd Scottish Rifles en die Durham Light Infantry, met twee kanonne van die 66ste battery Royal Field Artillery — afgesien van 'n "Rifle Association" van 98 man.⁴⁰

Dit skyn egter asof die astante en waaghalsige optrede van die Boerekommando's die twee Britse bevelvoerders met soveel skrik vervul het dat hulle nie daartoe kan kom om handelend op te

---

³⁹ C.O. 179/207, lêer gemerk Natal no. 35070, pp. 992-994, Enclosure 1 in Confidential despatch no. 2, d.d. 24 Nov. 1899, bevattende goewerneur Hely-Hutchinson se opgawe van troepe. Vgl. ook Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 477. Die opgawe van die Britse amptelike *History* van die troepe-eenhede te Mooirivier verskil enigszins van die van die Natalse Goewerneur wat hier weergegee word, maar dit neem die feit nie weg dat Barton oor 'n gedugte mag beskik het nie

⁴⁰ Ibid

tree nie. Dit moet deels gewyt word aan die feit dat die troepe, in die eerste plek die te Mooirivier, maar pas van oorsee af aangekom het en nog nie gereed was vir swaar velddiens nie. Daarby was die twee bevelvoerders — wat ook nie oor 'n behoorlike inligtingsdiens, of selfs goeie kaarte, beskik het nie — nog vreemd aan die omgewing en onbekend met die vyand se sterkte, planne en oogmerke. Hulle was onder die indruk dat die Boerekommando uit drie tot vier maal soveel burgers bestaan het as wat werklik die geval was, en kon dus vir bykans 'n week lank maar nie besluit of hulle die Boere moes aanval, of maar met rus moes laat om huis te hou soos hulle wou nie.⁴¹

Op 17 en 18 Nov. het hulle, skynbaar vasberade om op die Boere toe te tas, Willowgrange en Highlands vanuit Estcourt en Mooirivier onderskeidelik laat beset, maar met die verskynning van die Boere in die omgewing op die 20ste, het hulle die twee stasies weer ontruim. Hulle het

---

⁴¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 270

dit gedoen op bevel van genl. Francis Clery, die divisie bevelvoerder te Pietermaritzburg, wat geen risiko's wou waag nie en blykbaar bang was dat die Boere hulle sou aanval. Die beweging was pas uitgevoer of Hildyard, wat intussen die posisie van kmdt. David Joubert se kamp ten ooste van Willowgrange bepaal het, laat Willowgrange-stasie dieselfde nag weer deur agt kompanies infanterie en 430 berede troepe beset, alles ander bevel van kol. Hinde, met die doel om 'n aanval op die Boere te waag. Dit is egter nie deurgevoer nie, omdat Hildyard by nadere oorweging die vyandelike posisie te sterk geag het. Hy het sy troepe op die 20ste dus maar weer teruggetrek.⁴²

Na al die huiwering het Hildyard uiteindelik op die 22ste besluit om toe te slaan. Sy onmiddellike oogmerk was die verowering van 'n 750 tot 800 voet hoë kop, bekend as die Brynbellaheuvel, geleë ten weste van Willowgrangestasie, wat in besit van die Boere was, wat dit met artillerie beset het. Met die kop in sy besit was dit nie moeilik om die Boere suidwaarts in die arms van

genl. Barton te Mooirivier te dryf en hulle uit te wis nie.⁴³

Ten einde dubbel seker te maak van sukses het hy, na sorgvuldige verkenning van die terrein deur berede troepe en na oorlegpleging met sy "Council of War", besluit om die aanslag op die kop in die nag te onderneem. As basis vir die konsentrasie van sy troepe vir die aanval het hy 'n kop gekies wat sowat 3,000 tot 5,000 tree ten noorde van Brynbellaheuvel geleë was, met die naam Beacon Hill. Hierheen het die troepe, wat vir die nagtelike aanslag bestemd was en bestaan het uit die 2nd West Yorks, sewe kompanies van die East Surrey Regiment, die Durban Light Infantry, vier kompanies van die 2nd Queens Regiment, die 7de battery Royal Field Artillery en 'n twaalfponder-skeepskanon, alles onder bevel van kol. F. W. Kitchener, dan ook die middag van die 22ste vertrek. Kitchener se opdrag was om sy troepe hier gedurende die middag te konsentreer en "to attack the (Brynbella) hill during the night

---

⁴² *Ibid.*, pp. 270-271

---

⁴³ *Ibid.*, p. 273; *Times History*, II, p. 312; Nierstrasz, II band 2, p. 611

of the 22nd-23rd November and seize the enemy's guns and laager". Vyf kompanies van die Border Regiment sou, vergesel van die berede troepe, Estcourt voor dagbreek verlaat om die beweging te steun.⁴⁴

Die middag was geweldig warm en die troepe wat die aanval moes doen, het Beacon Hill uitgeput en byna dood van die dors bereik. Hul waterkanetjies het hulle reeds spoedig na die aanvang van die mars leeg gedrink gehad, en uit die waterbronne langs die pad het hulle op las van hul offisiere nie mag drink nie, omdat gevrees is dat die vyand dit vergiftig het.⁴⁵ Aan die voet van Beacon Hill het daar uitkoms vir die dors gekom toe 'n baie swaar donderstorm oor hulle uitgesak het; maar hierdie storm het gepaard gegaan met 'n verwoestende haelbui, wat die troepe op

---

⁴⁴ *South Africa Despatches*, I, pp. 22-23, verslag van genl. Hildyard, d.d. 24 Nov. 1899; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 271; *Times History*, II, pp. 311-312; Nierstrasz, II band 2, p. 611; Bennet Burleigh, *The Natal Campaign*, pp. 108-109

⁴⁵ *Pen Pictures of the War*, p. 164, verklaring van korp. Mallett

meëdoenlose wyse geteister het. Hulle is pimpel en pers geslaan deur die haelstene, waarvan sommige so groot soos 'n man se vuus was, en verskeie van die manskappe het bloedige snywonde aan die gesig, arms en bene opgedoen.⁴⁶ In weerwil van die hael en water wat in strome langs die ruwe helling afgekom en die terrein byna onbegaanbaar gemaak het, het die troepe, wat ander die omstandighede slegs met die uiterste moeite vooruit kan kom, egter deurgedruk, en ook die skepskanon met hulle saam teen die helling uitgesleep. Om sake vir hulle nog verder te bemoeilik, het die Boere, wat hul geworstel teen die helling uit gou bemerk het, hulle intussen vanaf Brynbella met 'n Creusotveldkanon onder vuur begin neem. Hulle het hulle egter nie laat stuit nie, en kort daarna het die Engelse skepskanon, wat intussen op die kruin van Beacon Hill in posisie gebring is, die vuur op lewendige wyse beantwoord.

---

⁴⁶ *Ibid.*, pp. 164-165, verklaring van sers. Rollo; *Times History*, II, pp. 312-313; Bennet Burleigh, *The Natal Campaign*, pp. 111-112

Vir die Boere het die Britse kanonvuur hierdie slag egter nie nadeel nie maar wel voordeel gebring. Dit het hulle laat besef dat die Engelse van plan was om hulle aan te val, miskien dieselfde nag nog; en die Transvaalse artilleriste het dit gevolglik wenslik geag om hul kanon die aand van die kop af te verwyder en na genl. Botha se hoof laer op die heuwels, 2,000 tree verder agtertoe, te neem.⁴⁷ Die res van die sowat 200 Boere op die kop — t.w. 150 Vrystaters onder vke. Schutte en Pretorius en 'n 50-tal Johannesburgse Polisie onder luit. van Zyl — het hulle blykbaar nie veel oor die saak bekommer nie, en

---

⁴⁷ *Times History*, II, pp. 312-313; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 272; Naude, *Vechten en Vluchten*, p. 63; Nierstrasz, II band 2, p. 611; Bennet Burleigh, *The Natal Campaign*, p. 115; volgens Burleigh en die *Times History* het die Boere hul kanon eers 'n paar uur na middernag verwyder. Skrywer aanvaar egter die getuienis van Naude in hierdie verband

in elk geval geen spesiale voorsorgs maatreëls vir gebeurlikhede gedurende die nag getref nie.⁴⁸

8. DIE SLAG BY WILLOWGRANGE, 23 Nov. 1899

Gedurende die laat agtermiddag nadat alles vir die beplande aanval gereed was, het Hildyard self na Beacon Hill gekom en die bevel van Kitchener oorgeneem, aan wie hy alleen die twee bataljons West Yorks en East Surreys gelaat het vir die verowering van die Brynbella.⁴⁹

Die omstandighede vir die nagtelike aanval het uiters ongunstig geword toe, nadat dit donker geword het, daar weer 'n ontsettende donderstorm — deur kmdt.-genl. Joubert beskryf as “zoo een hevig donderweer en regen als voor een arm mensch op het open veld haast ondenkelyk en onuithoudbaar was”⁵⁰ — oor die hele terrein

---

⁴⁸ Leyds, 711, Telegram no. 10, d.d. 25 Nov. 1899, van Kmdt.-genl. aan Regering; *Times History*, II, p. 313; Nierstrasz, II band 2, p. 611

⁴⁹ *Times History*, II, p. 312; Nierstrasz, II band 2, p. 611

⁵⁰ Leyds, 711, Telegram no. 10, d.d. 25 Nov. 1899, van Kmdt.-genl. aan Regering

uitgesak het. Minstens twee Britse soldate en twee burgers is deur die weerlig bewusteloos geslaan, en een Boer — ene Smit — en ses perde bo-op Brynbella gedood, maar aan die swaar weer het Kitchener hom net so min gesteur as aan die stikdonker nag en die deurnatte terrein wat die bewegings van die infanterie tot die uiterste toe bemoeilik het. Hy het sy mars kort na 11 nm. begin, vasberade om die Boere van die Brynbella af te gaan verdryf en hul kanonne en laer te gaan bemeester. Sy offisiere het van die staanspoor af ontsettende moeilikhede ondervind om, sonder gebaande weë of selfs voetpaaie, die bewegings van hul onderskeie eenhede in die Egiptiese duisternis te rig en te beheer.⁵¹ Onder sulke omstandighede kon die onderskeie afdelings geen behoorlike voeling met mekaar bewaar nie en

---

⁵¹ *Ibid.*, asook Telegram no. 39, d.d. 28 Nov. 1899, van Louis Botha aan mev. Louis Botha; *South Africa Despatches*, I, pp. 22-23, verslag van genl. Hildyard, d.d. 24 Nov. 1899; *Pen Pictures of the War*, p. 165, verklaring van sers. Rollo; *Times History*, II, pp. 312-313; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 271; Nierstrasz, II band 2, p. 611

hulle was dan ook nouliks halfpad na hul bestemming toe daar ernstige verwarring plaasvind.

Sommige van die West Yorks in die voorhoede het nl. 'n muur wat van Beacon Hill af teen die oostelike helling van Brynbellaheuwel op loop, vir die Boerestelling aangesien en onder gejuig daarop afgestorm. Dit het die troepe agtertoe so verwar dat hulle hul eie krygsmakkers by die muur vir Boere aangesien en, in weerwil van instruksies dat daar nie geskiet mag word nie, met hul Lee-Metfords op hulle gevuur en daarna met die bajonette onder hulle ingestorm het. Eers nadat agt van die soldate tydens die verwarring buite aksie gestel is, is die orde herstel en die mars hervat.⁵²

In weerwil van die geskiet, het die Boere op die kop niks van die Engelse opmars in die stormagtige nag bemerk nie, en die troepe, wat 'n Natalse boer wat met die terrein terdeë vertrou was — ene Chapman — as gids gehad het, het die

---

⁵² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 271-272; *Times History*, II, p. 313; Nierstrasz, II band 2, pp. 612-613; *Pen Pictures of the War*, p. 166

Brynbella dus sonder teenstand bereik, na 'n smerige tog deur die nat, bergagtige terrein. Volgens een van die ooggetuies, sers. Rallo, was dit so glad en donker “that one almost had to creep on one’s hands and knees”, en dat sowat 300 man gedurende die mars heeltemal verdwaal geraak en glad nie aan die geveg deelgeneem het nie.⁵³ Teen die lae hange van die heuwel is halt gemaak, sodat die troepe gegroepeer en in slagorde vir die finale aanslag opgestel kon word, en het die soldate kans gekry om bietjie te rus. Hulle was koud, deurnat en baie honger, aangesien hulle van 6 vm. die 22ste niks behalwe droë beskuit gehad het om te eet nie.⁵⁴ Die verposing teen die steilte, waarteen die water voortdurend so sterk afgestroom het dat die troepe moeite gehad het om op hul voete te bly, was egter net so vermoeiend as die mars self, en hulle

---

⁵³ Pen Pictures of the War, p. 165

⁵⁴ Nierstrasz, II band 2, p. 613; *Pen Pictures of the War*, p. 166, verklaring van korp. Mallett

was dus dankbaar toe, teen 3 vm., hulle bevel ontvang het om verder op te ruk.⁵⁵

Vir die laaste deel van die mars, wat die stormloop teen die vyandelike stelling sou insluit, is die troepe in drie storm linies ingedeel: die eerste onder bevel van maj. Hobbs van die 2nd West Yorkshires, die tweede onder aanvoering van lt.-kol. Harris van die 2nd East Surrey’s, en die derde onder leiding van maj. Pearse, ook van laasgenoemde regiment.⁵⁶

Alles het goed verloop en na 'n halfuur se klim was die voorste troepe op die kruin, tussen die voorste Boere wat niks van hul aantog gewaar het nie. Die niksvermoedende Boerebrandwagte was totaal verras toe hul geroep, “werda!” skielik beantwoord is deur 'n vinnige stormloop van die troepe, wat dadelik op Kitchener se finale bevel,

---

⁵⁵ *Pen Pictures of the War*, p. 166, verklaring van korp. Mallett

⁵⁶ *South Africa Despatches*, I, pp. 22-23, verslag van genl. Hildyard, d.d. 24 Nov. 1899; Nierstrasz, II band 2, p. 613

Die slagveld van Willowgrange

“fix byonets! Now lads give them a bit of Yorkshire”, gereageer het.⁵⁷

Aan die troepe is voor die stormloop bevel gegee om slegs hul bajonette te gebruik en veral nie te skiet nie; maar toe die verraste brandwagte en burgers, wat nou haastig uit hul slaapplekke opgespring het, begin te skiet, kon ook hulle die versoeking nie weerstaan om vry algemeen van hul Lee-Metfords gebruik te maak nie. Van ’n geveg was daar egter haas geen sprake nie, want die verraste Vrystaters en Polisie het so vinnig as moontlik na die hooflaer agtertoe gevlug, sonder om hul stelling te probeer verdedig. Teen 3.30 vm. het die Engelse die stelling met luide uitroepe van “Hurrah!” en “Majuba wiped!” beset, en was hulle die onbetwiste besitters van die kop, en van die komberse en saals wat die Boere daar

---

⁵⁷ *Times History*, II, p. 313; Nierstrasz, II band 2, p. 613; *Pen Pictures of the War*, pp. 166-167; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 271-272; Burleigh se weergawe van die geveg (*Natal Campaign*, pp. 114-115) is sterk oordryf en vol foute

agtergelaat het, asook van sowat 30 tot 40 perde van die burgers.⁵⁸

Die verowering van die kop was egter nie Kitchener se enigste taak nie. Hy moes dit behou met die oog op die uitvoering van genl. Hildyard se verdere krygsplanne, en het dus met die aanbreek van die oggendskemer sy troepe so geplaas dat hulle gereed sou wees om die inge-nome stelling teen ’n vyandelike aanslag te verdedig. Terwyl ’n vuurlinie van West Yorks die rotsagtige hoogste deel van die kruin beset het, gereed vir onmiddellike aksie, het hy die res van sy troepe tot by ’n klipmuur verder agtertoe teruggetrek.⁵⁹

---

⁵⁸ *South Africa Despatches*, I, pp. 22-23, verslag van genl. Hildyard, d.d. 24 Nov. 1899; Leyds, 711, Telegram no. 10, d.d. 25 Nov. 1899, van Kmdt.-genl. aan Regering, en Telegram no. 39, d.d. 28 Nov. 1899, van Louis Botha aan mev. Louis Botha; Naude, *Vechten en Vluchten*, pp. 63-64; *Times History*, II, p. 313; Nierstrasz, II band 2, p. 613

⁵⁹ *Times History*, II, p. 312; Nierstrasz, II band 2, p. 613

Wat Hildyard se verdere krygsplanne of sy oogmerk met die verowering van Brynbellaheuwel was, blyk nie uit sy verslag nie. Volgens die *Times History* e.a. was dit sy plan om met die Brynbella as draaipunt sy hele mag vanaf Beacon Hill in 'n rigting teen die klok om te swaai, en met die beweging die hoofmag van die Boere suidwaarts in die arms van genl. Barton te Mooirivier te dryf, aan wie hy vooraf skriftelik kennis van sy voorneme gegee het.⁶⁰ Met die oog daarop het hy lt.-kol. Martyr wat in bevel van die berede troepe was, gelas om, sodra die dag aanbreek, met 'n kompanie berede infanterie van die King's Royal Rifles, 'n eskadron Imperial Light Horse, Colonel Bethune's Mounted Infantry en 'n afdeling Natalse Polisie na Willowgrange-stasie te beweeg, en later in die rigting van

---

⁶⁰ *Times History*, II, p. 312; Nierstrasz, II band 2, p. 611; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 273

Highlands te patrolleer, om Boere wat van daardie rigting af sou beweeg, skaak te hou.⁶¹

Van die aanslag op die Boere se hooflaer het egter niks tereggekom nie, ten dele omdat Barton Hildyard se bogenoemde nota eers om 10.30 vm. die 23ste ontvang het, en dus nie kon saamwerk nie,⁶² en origens vanweë die wakker optrede van die Boere in hul stellings agter Brynbellaheuwel.

Die Krugersdorpers, wie se posisie die naaste aan die Brynbella geleë was, het, gewek deur die dawerende gejuig van die vyandelike troepe en deur die burgers en polisie wat van die kop af gevlug het, dadelik tot aksie oorgegaan. Met die koms van die daglig het hulle, aangevoer deur kmdt. Potgieter en vk. Oosthuizen, met hul Mausers op die kop begin losbrand, en kort daarna het ook genl. Louis Botha, wie se perd die dag ander hom doodgeskiet is, by hulle aangesluit

---

⁶¹ *South Africa Despatches*, I, pp. 22-23, Hildyard se verslag, d.d. 24 Nov. 1899; *Times History*, II, p. 314; Nierstrasz, II band 2, p. 611

⁶² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 273

om die aksie teen die vyand te lei. Hy was pas weg uit sy laertjie — waar ook die Kommandant-generaal die nag vertoef het — of kmdt.-genl. Piet Joubert laat die kommando se artillerie, wat bestaan het uit twee veldkanonne en 'n pom-pom, vanuit verskillende geskikte posisies teen die kruin van die Brynbella in aksie tree. Deur hierdie verenigde optrede het dit weldra vir Kitchener se troepe op die kruin van die heuwel onuithoubaar begin te word.

In die begin, solank as die lig nog sleg en die burgers nog ver was, het die Mauservuur geen besondere uitwerking gehad nie; maar namate die burgers steeds nader gekom en die sigbaarheid toegeneem het, het die Boere se geweervuur baie effektief begin te word. Kitchener het hom dapper probeer weer, in die vaste vertroue dat die 7de battery *Royal Field Artillery* hom spoedig sou steun om sy troepemag op die kop te handhaaf. Hy het die steun baie nodig gehad, want die Boere het nie alleen vinnig teen die helling van die heuwel uit begin te klim nie, maar ook hul flanke uitgestoot om hom te omsingel. Sy vertroue is

egter beskaam. Die 7de battery, wat blykbaar deur Hildyard tot sy troepemag toegevoeg is met die doel om die Boere later uit hul stellings in die rigting van Mooirivier te help verdryf, het nie eers kennis gekry dat die Brynbella aangeval sou word nie, en het dus dadeloos op die vlakte op bevel bly wag. Alleen die skeepskanon op Beacon Hill het af en toe 'n paar bomme tussen die Boere gegooi, wat egter net so min uitwerking gehad het as die swaar Lee-Metfordvuur wat die Engelse vanaf die Brynbellakruin op, die naderende burgers onderhou het.

Teen 9 vm. was dit vir Kitchener duidelik dat as hy aan volkome insluiting wou ontkom, hy die kop sou moes ontruim. Hy het die troepe dus beveel om in klein groepies te retireer, in die rigting van 'n klein plantasie in die dal, en van 'n beskermende heuwel tussen die Brynbella en Beacon Hill.

Die terugtogbeweging is kragdadig deur genl. Hildyard vanaf Beacon Hill ondersteun. Reeds kort nadat die dag aangebreek het, het hy die infanterie te Beacon Hill onder bevel van kol.

Hinde 'n myl voorwaarts gestuur om Kitchener te ondersteun. Hierdie troepe, wat uit vyf kompanies van die Border Regiment onder bevel van maj. Pelly, 'n halfbataljon van die 2nd Queen's Regiment onder bevel van lt.kol. Hamilton en die Durham Light Infantry onder bevel van lt.kol. Meeubin bestaan het, het nou handig te pas gekom om Kitchener se bedreigde regterflank, wat sedert 5 vm. slegs deur Bethune's Mounted Infantry gedek is, te verleng, en te voorkom dat dit deur die Boere omgetrek word. Met die Queen's op die linkerflank, die Borders op die regterflank en die Durham Light Infantry agtertoe as reserwe, het hulle regs by Kitchener se terugvallende mag aangesluit, waar hulle deur 'n swaar vuur uit die Boere se kanonne en kleingewere begroet is. Die skeepskanon het aan hulle vanaf Beacon Hill soveel steun as moontlik probeer verleen. Hy kon wel nie ver genoeg skiet om nadeel aan die Boere te berokken nie, maar het tog die posisie vir Hinde se manne enigszins verlig, aangesien die Boerekanon nou sy aandag van die infanterie afgewend en sy vuur op die skeepskanon toegespits het.

Terwyl Hinde op die wyse besig was om Kitchener se regtervleuel te beveilig, het Hildyard kol. Martyr met die berede troepe, wat vroeër die oggend in die rigting van Highlands patrolliewerk verrig het, op Kitchener se linkerflank ingestoot om die terugtog aan daardie kant te dek. Hulle moes ook deur kragtige aanslae enige troepe wat nog op die kruin en teen die hange van Brynbella vasgepen was, help ontset.⁶³ Met die Imperial Light Horse ander kapt. Bottomley in die voorhoede, het Martyr sy manskappe van Willowgrange af teen die Brynbella laat uitstorm en agter die muur op die kruin laat posneem. Hiervandaan af het hulle, onder 'n hewige vuur van die vyandelike grof- en klein geskut, die Boere teengehou totdat die laaste van die

---

⁶³ Die bewering in die Britse amptelike *History of the War*, I, p. 272, dat "Mounted troops, which had left Estcourt at daybreak under command of Lt.-Colonel C. G. Martyr, were now protecting Kitchener's right flank" is misleidend. Die enigste berede troepe op Kitchener se regter flank was Bethune's Mounted Infantry. Die res van die berede troepe het onder bevel van Martyr persoonlik Kitchener se linker flank tydens die aftog gedek

infanteriste wat nog op die kruin was — 'n kompanie van die West Yorks — veilig op die vlakke, en ook die meerderheid van die Britse gewondes teen die helling afgedra was. Van hul eie veilige terugtog was hulle redelik seker, aangesien die 7de battery uiteindelik vorentoe gekom het, na 'n posisie van waar dit hul terugtog maklik kon dek en die Boere kon belet om die kruin te beset onmiddellik na die ontruiming daarvan deur die Britse ruitery.

Toe egter, na die terugtrekking van die infanterie, die ruitery met die aftog wou begin, het die battery kanonne skielik op bevel van Hildyard — wat blykbaar nie wis wat daar op die Brynbella gaande was nie — begin terugjaag en Martyr en sy ruitery aan hul lot oorgelaat. Daar was dan ook onder die omstandighede vir hulle geen ander genade as om onmiddellik teen die helling af na hul perde te hardloop en weg te jaag nie, hewig deur die Boere bestook, wat die geleentheid om die kruin van die Brynbella weer te beset, dadelik gebruik, en vandaar 'n hewige

vuur met sowel grof- as klein geskut op die vluggende troepe onderhou het.

Die hele Britse mag het nou teruggeval na Beacon Hill en vandaar teen 11 vm. na Estcourt, terwyl die Boere hulle hewig met kanonvuur bestook het.⁶⁴

In sy amptelike verslag meld genl. Hildyard nie wat sy verliese in hierdie slag was nie. Volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* het dit egter 2 offisiere en 84 manskappe

---

⁶⁴ Die besonderhede oor hierdie slag is in hoofsaak aan die volgende bronne ontleen: *South Africa Despatches*, I, pp. 22-23, verslag van genl. Hildyard, d.d. 24 Nov. 1899; Leyds, 711, Telegram no. 10, d.d. 25 Nov. 1899, van Kmdt.-genl. aan Regering, en Telegram no. 39, d.d. 28 Nov. 1899, van Louis Botha aan mev. Louis Botha; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 271-273; *Times History*, II, pp. 312-316; Nierstrasz, II band 2, pp. 610-611 en 612-614; Naude, *Vechten en Vluchten*, pp. 62-65; *Pen Pictures of the War by Men at the Front*, pp. 160-169; Bennet Burleigh, *The Natal Campaign*, pp. 108-123; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, pp. 204-206. Die amptelike verslae word opgeneem as Bylaag E hieragter

beloop, waarvan 11 manskappe gesneue het, 1 offiser en 66 manskappe gewond is en 1 offiser en 7 manskappe deur die Boere gevange geneem is.⁶⁵ Hierteenoor het die verlies aan Boerekant

---

⁶⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 272. Volgens die *Times History* (II, pp. 315-316) het die Britse verlies beloop 16 gedood, meer as 60 gewond en 8 krygsgevangene geneem - 'n totaal dus van 84 - en volgens Nierstrasz (II band 2, p. 614) 16 gedood, 65 gewond en 8 krygsgevangene geneem - 'n totaal dus van 89. Volgens inligting wat deur die ambulans aan genl. Botha oorgedra is, was die Britse verlies 120 dood en veel gewond (Leyds, 711, Telegram no. 39, d.d. 28 Nov. 1899 van Louis Botha) en volgens A. Malan, adjudant van die Kommandant-generaal, is "van de vijand 7 gevangene, 110 dood, 9 gewonden op slagveld gevonden" (Leyds, 711, Telegram no. 57, d.d. 27 Nov. 1899). Hierdie inligting is egter foutief. Volgens kmdt.-genl. Piet Joubert het van die vyand op die kop agtergebly 8 gesneue en 9 gewondes, en was hul verlies "zoover wy verder konden uitvinden ... omtrent 26 dooden en 23 gewonden" (Leyds, 711, Telegram no. 10, d.d. 25 Nov. 1899). Kyk Bylaag E hieragter

beloop : 2 persone (Parker en D. Joubert) gedood en 2 (Scheepers en Van Zyl) lig gewond.⁶⁶

Kmdt.-genl. Joubert was, ten spyte van die Boere-oorwinning, enigsins teleurgesteld met die afloop van die geveg. Volgens hom het die omliggende kommando's wat deur hom beveel is om op te ruk, klaarblyklik om die vyand van sy basis te probeer afsny, nie dadelik aan sy bevele voldoen nie "waardoor ons een groote kans is antgaan om den vijand een geduchter neerlaag te bezorgen of veel kwaad te doen."⁶⁷

9. DIE BOERE SE TERUGTOG, 24-27 NOV. 1899

Die groot vraag wat die Boere na afloop van die slag van Willowgrange besig gehou het, was hoe

---

⁶⁶ Leyds, 711, Telegram no. 10, d.d. 25 Nov. 1899, van Kmdt.-genl. aan Regering, en no. 57, d.d. 27 Nov. 1899, van Abram aan mev. Malan, Pretoria. Volgens genl. L. Botha was die verlies aan Boerekant 1 gedood en 3 lig gewond (Leyds, 711, Telegram no. 39, d.d. 28 Nov. 1899 van Louis Botha aan mev. Louis Botha)

⁶⁷ Leyds, 711, Telegram no. 10, d.d. 25 Nov. 1899, van Kmdt.-genl. aan Regering

daar verder opgetree moes word. Daar was drie moontlikhede wat gevolg kon word en wat deur die Kommandant-generaal aan sy offisiere — wat nog dieselfde dag byeengekom het om toekomsplanne te bespreek — voorgelê is.

Die eerste was om Natal nog dieper in te trek en tot aan die see te beset — ’n voorstel wat, volgens dr. F. V. Engelenburg, deur genl. Louis Botha bepleit is.⁶⁸ Hiervoor het die Kommandant-generaal egter nie kans gesien met sy kommando van slegs 2,000 man nie, waarvan etlike patrollies besig was om verkenningwerk te doen tot tussen Howick en Pietermaritzburg. “Als wij hier 4,000 man sterk waren”, het hy aan die Regering in Pretoria gesein, “of de versterking tot zoover hier konden krijgen, dan zouden wij probeeren om verder te werken, maar met onze macht op zoo een uitgestrekt terrein,

moeilijke posities en moeilijke toevoer van ammunisie en kost, maken het onhoudbaar.”⁶⁹

Die tweede moontlikheid was om die posisies wat hy ingeneem gehad het, te handhaaf, en daarvandaan af aanvalle op die vyandelike troepe poste te doen, en hulle tot oorgawe te probeer dwing. Ook dit het hom onuitvoerbaar gelyk. Immers, sy kommando het tussen twee sterk en goed verskanste vyandelike leërs gelê, nl. een te Estcourt, volgens sy inligting 7,000 man sterk, en een te Mooirivier, meer as 4,000 man sterk; en intussen het daar berig gekom dat nagenoeg 4,000 troepe besig was om langs Mooirivier na Helpmekaar of Dundee toe te trek. Om hierdie vyandelike leërs, wat bowendien oor ’n groot oormag aan swaargeskut beskik het, met sy kommando’tjie aan te val, kon hy nie waag nie. Inteendeel, hy het te eniger tyd ’n verenigde aanval van hulle op sy posisie gevrees, wat rampspoedige gevolge kon hê.

---

⁶⁸ Dr. F. V. Engelenburg, *Generaal Louis Botha*, pp. 28-29

---

⁶⁹ Leyds, 711, Telegram no. 10, d.d. 25 Nov. 1899, van Kmdt.-genl. aan Regering

Daar was dus net een uitweg :”een tijdig en nu nog mogelijke terugtocht”, voordat die Engelse in alle erns tot die aanval oorgaan.⁷⁰

Die meerderheid van die offisiere het die sienswyse van die Kommandant-generaal gesteun en, na bespreking, besluit dat die kommando moes terugtrek, egter nie tot by Ladysmith nie maar slegs tot by Colenso, om daar aan die Tugela die Britse leërs af te wag.⁷¹ Dit was, volgens dr. Engelenburg, in die eerste plek genl. Louis Botha wat die groot militêre waarde van die stellings aan die Tugelarivier vir die Boere begryp en daarvoor gepleit het dat die kommando daar moes posneem.⁷²

Die krygsraad was bevrees dat, indien hul voorneme by die vyand bekend sou word, laasgenoemde dadelik aanvallend sou optree ten einde die kommando die terugtog te probeer afsny, en dat daar dan vir elke duim grond tot by

die Tugela geveg sou moes word.⁷³ Daar is gevolglik nie getalm om met die grootste spoed uitvoering aan die besluit te gee nie. Reeds op 24 Nov. 1899 het die terugtog begin, nadat die Boere ’n verkenning patrollie van Thorneycroft’s Mounted Infantry, 300 man sterk, wat van Mooirivier af gekom het om verkenningwerk te doen, na ’n kort skermutseling teruggedryf het.⁷⁴ Langs Boesmanskloof af in ’n nou kloof het die burgers getrek, tot by Weenen, waar, om die Kommandant-generaal se eie woorde te gebruik, die karavaan van “flouwe ossen, paarden en menschen” op Sondagoggend, die 26ste, aangekom en ’n paar uur geslyt het, ten einde die burgers die geleentheid te gee om die godsdienst

---

⁷⁰ Ibid

⁷¹ Leyds, 711, Telegram no. 11, d.d. 25 Nov. 1899, van Kmdt.-genl. aan Regering

⁷² Engelenburg, *Generaal Louis Botha*, p. 29

---

⁷³ Leyds, 711, Telegram no. 11, d.d. 25 Nov. 1899, van Kmdt.-genl., aan Regering

⁷⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 273; *Times History*, II, p. 317; Nierstrasz, II band 2, p. 622

oefeninge in die kerk en in die laer by te woon, en bietjie te rus.⁷⁵

“Wij zijn de wonderlijke en zeer gevaarlijk terrein tot hier doorgekomen”, het die Kommandant-generaal verlig aan die Regering gesein; “maar”, het hy bygevoeg, “er ligt nog een gevaarlijke terug tocht voor ons want met de groote versterkings van kanonnen en troepen zou de Engelschman in staat wezen indien hem door onzen God wordt toegelaten ons den verderen terugtocht af te snijden.”⁷⁶

Inderdaad kan die Engelse, as hulle wakker opgetree en hul kanse behoorlik benut het, die burgers — wat die Boesmansrivier nie minder as sestien maal moes deurtrek nie en verskriklik gesukkel het om met die konvooi oor die nat, soms byna moerassige, terrein weg te kom — maklik voorgekeer en miskien selfs in die pan

---

⁷⁵ Leyds, 711, Telegram no. 20, d.d. 27 Nov. 1899, van Kmdt.-genl. aan Regering; Naude, *Vechten en Vluchten*, pp. 66-68

⁷⁶ Leyds, 711, Telegram no. 20, d.d. 27 Nov. 1899, van Kmdt.-genl. aan Regering

gehak het.⁷⁷ Die Engelse het egter, ofskoon hulle spoedig ontdek het dat die Boere besig was om terug te val, geen ernstige poging aangewend om hul terugtog te belemmer nie. Die neerlaag wat hulle te Willowgrange gely het, het hulle blykbaar tot 'n mate van oorversigtigheid gestem. Wel het berede troepe uit Estcourt op die 25ste in aanraking gekom met die Vrystaatse kommando wat nie dieselfde pad as die Kommandant-generaal se hoofkommando gevolg het nie, maar via Ulundi teruggetrek het, dog hulle het gesorg dat hulle 'n skermutseling vermy, en die hele Boereleër is dus toegelaat om volkome ongehinderd en op hul gemak na Colenso terug te val, waar hulle op 27 Nov. 1899 aangekom en dadelik voorbereidsels begin tref het om 'n groot Britse opmars vanuit Suid-Natal die hoof te bied.⁷⁸

---

⁷⁷ Naude, *Vechten en Vluchten*, pp. 66-68; *Times History*, II, pp. 317-318

⁷⁸ *Times History*, II, pp. 317-318; Leyds, 711, Telegram no. 57, d.d. 27 Nov. 1899, van Abram Malan, Colenso, aan mev. Malan, Pretoria.

By die Regering en ook by genl. Schalk Burger — wat in die tussentyd as opperbevelhebber te Ladysmith waargeneem en van daar gereeld versterkings en voorrade na die Kommandant-generaal toe gestuur het — het die krygsraad se besluit om uit Suid-Natal terug te trek, bittere teleurstelling verwek. Burger — wat, by ontvangs van die berig, juis weer pas 'n kommando van 400 man met 'n kanon en 'n pom-pom agter die Kommandant-generaal aan gestuur gehad het — het die mening gelug dat die terugtog, “voor ons niet anders dan een groote nederlaag moet beschouwd worden”. Hy wou graag hê dat, as omstandighede dit enigszins toegelaat het, die kommando te Estcourt moes bly.⁷⁹

Aangesien dit egter intussen noodsaaklik geword het om burgers van die Natalse front af weg te neem om te gaan help met die verdediging van

---

⁷⁹ Leyds, 711, Telegram no. 33, d.d. 25 Nov. 1899, van Telegrafis, Ladysmith, bevattende telegram van genl. Burger aan Kmdt.-genl., en Telegram no. 37, d.d. 25 Nov. 1899, van genl. Burger aan Staatspresident

die Vrystaatse suidwestelike grens, wat op die tydstip deur groot Britse troepemagte bedreig is, kon die Regering nie anders as om in te stem met die besluit van die Kommandant-generaal en sy krygsraad om Estcourt te ontruim nie. Die Regering het egter daarop gereken dat die kommando onder geen omstandighede verder sou terugtrek as Colenso nie, en pres. Kruger het dit die Kommandant-generaal dan ook op die hart gedruk.⁸⁰ Dit het hy noodsaaklik geag, aangesien laasgenoemde, ten spyte van sy segetog in Suid-Natal, tekens van moedeloosheid en wankelmoedigheid begin openbaar het, en wel in so 'n mate dat hy, aan die end van sy telegrafiese verslag oor die ekspedisie, by die Regering aanbeveel het dat die oorlog beëindig moes word “en dat nu op een of andere wijze de vrede worden gezocht.”⁸¹

---

⁸⁰ Leyds, 711, Telegram no. 25, d.d. 25 Nov. 1899, van Staatspresident aan Kmdt.-genl

⁸¹ Leyds, 711, Telegram no. 10, d.d. 25 Nov. 1899, van Kmdt.-genl. aan Regering

Aan die opvolging van hierdie wenk het die Regering natuurlik nie eers 'n gedagte gegee nie, aangesien hy dit as volstrek onaanneemlik beskou het. Van vrede soek — so het die President die Kommandant-generaal op die mees besliste toon meegedeel — kon daar geen sprake wees nie. Dit sou verraad wees teenoor die Afrikaners in Natal en Kaapland wat hul lot by die burgers ingewerp het, en bowendien sou die Britse Regering nie aan 'n vredesvoorstel oorweging skenk, wat vir die voortbestaan van die Republieke voorsiening sou maak nie. Die stryd sou dus met alle krag voortgesit moes word, “dood of leven”.⁸²

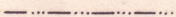
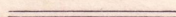

Met die terugtog van die Boere uit Suid-Natal en hul inname van defensiewe posisies aan die Tugela, einde November 1899, loop die Boere-offensief in Natal ten einde en daarmee word die eerste fase van die stryd aldaar afgesluit. Die inisiatief aldaar het nou oorgegaan in die hande van die Engelse.

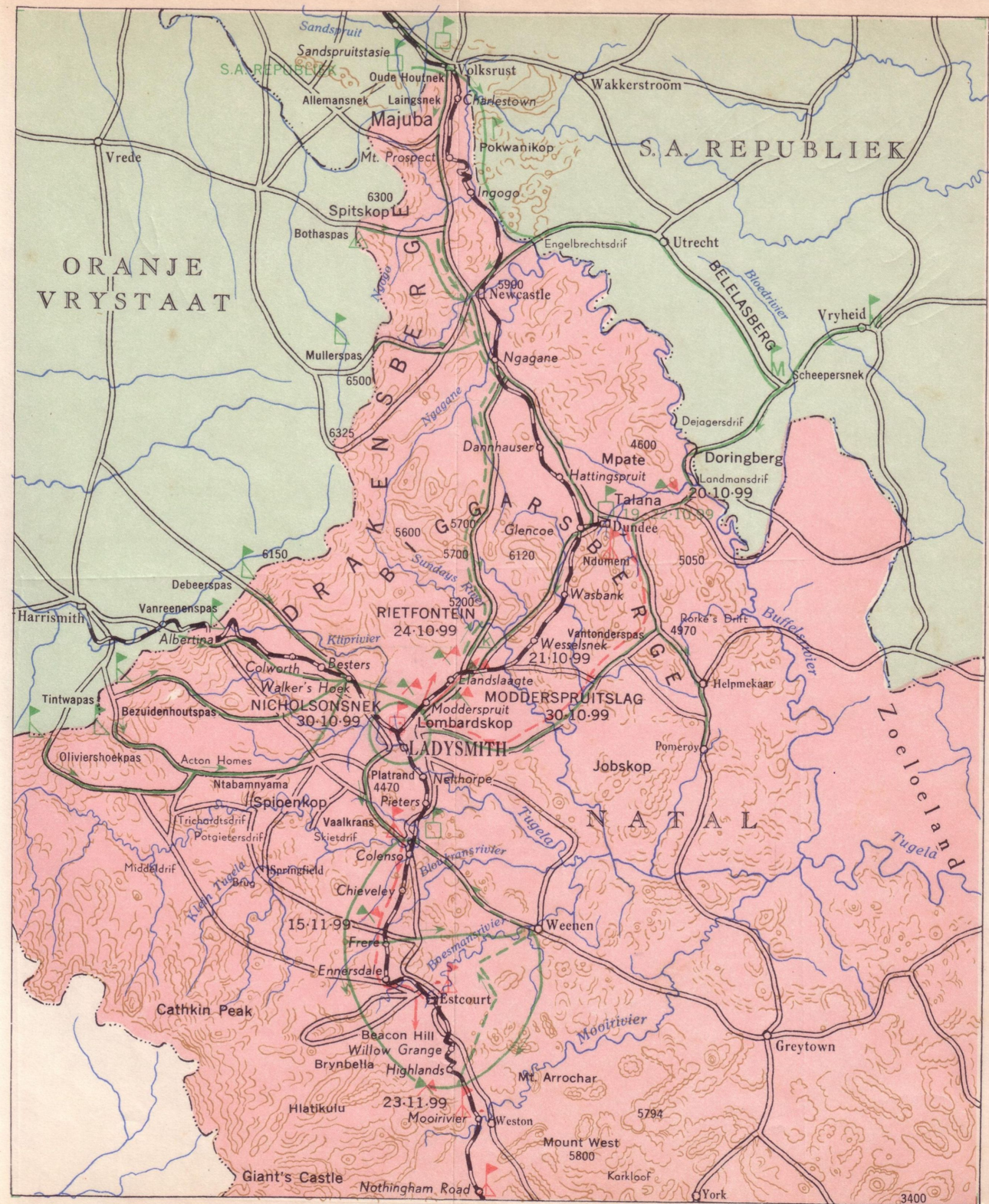
⁸² Leyds, 711, Telegram no. 25, d.d. 25 Nov. 1899, van Staatspresident aan Kmdt.-genl

DIE BOEREVELDTOG IN NATAL

- Grense van Natal
- Spoorweë
- Paaie
- Riviere
- Vormlyne
- Opmarsroetes
- Terugtogroetes
- Britse troepemagte en -afdelings elders in Natal
- Britse hooflaer in Ladysmith
- Opmarsroetes
- Terugtogroetes
- Transvaalse hooflaer
- Vrystaatse kommando's
- Kommando van generaal Meyer
- Kommando van generaal Kock
- Gevegte

Skaal: 1 duim = 16 myl

HOOFSTUK 16

DIE OFFENSIEF VAN DIE BOERE AAN DIE WESTELIKE FRONT

1. DIE BRITSE EN BOEREMAGTE OP DIE TRANSVAALSE WESGRENS

In die tussentyd, solank as die hoofmag van die Republieke besig was om teen die sterk Britse troepemagte in Natal te opereer soos in die voorgaande hoofstukke uiteengesit is, het die Boeremagte wat elders aan die grense van die Republieke saamgetrek was om teen die verskillende troepeversamelings op te tree wat die veiligheid van die Republieke vanuit Betsjoeanaland, Griekwaland-wes, die Kaapkolonie en Suid-Rhodesië bedreig het, ook tot aksie oorgegaan.

Die troepemag in Betsjoeanaland, wat te Mafeking gestasioneer was, was maar swak. Dit het gestaan ander die bevel van kol. R. S. S. Baden-Powell, en was, volgens sy getuienis, saamgestel uit altesaam 716 blankes en sowat 300 Bantoes, laasgenoemde waarvan, ofskoon gewapend, alleen die vee moes oppas. Die 716

blankes waaroor hy beskik het, is almal in Suid-Afrika aangewerf en het uit die volgende afdelings bestaan: die Protectorate Regiment, 469 man sterk, 'n afdeling Kaapse Polisie van 92 man, 'n afdeling British South Africa Police van 72 man, en die Bechuanaland Rifles, 83 man sterk. Daarby moet gereken word 'n dorpswag ("Town Guard") wat uit sowat 300 man bestaan het.¹ Hulle het oor vier seweponder-kanonne, twee eenpounder Hotchkiss-geskut, 'n tweeduims-Nordenfeldter en ses .303 masjiengewere beskik.²

Die aanwesigheid van 'n Britse troepemag in Betsjoeanaland het die Transvaalse Regering egter diep verontrus, veral aangesien die troepe moontlik ook nog kon trag om die vyandig gesinde Bantoestamme in Betsjoeanaland-Protektoraat tot hul bondgenote te maak; en daar die Regering nie wis hoe sterk die troepemag was of wat hy beoog het nie, het hy dit raadsaam geag

---

¹ Cd. 1791, Minutes of Evidence taken before the Royal Commission on the War in South Africa, II, p. 427, vraag 19874

² *Ibid.*, p. 424, Verklaring van kol. Baden-Powell

om die burgers van al die westelike distrikte van die Republiek vir die stryd op die westelike front in te span. Hierdie burgers, wat onder die opperbevel van genl. Pieter Arnoldus Cronjé geplaas is en uit sowat 6,000 man bestaan het,⁵ was met die uitbreek van die oorlog op 11 Okt. 1899 as volg gelaer :

(a) Op die plaas Bultfontein, sowat 14 myl oos van Mafeking, die kommando Marico onder kmdt. J. D. L. Botha, en die kommando Rustenburg, aangevoer deur kmdt. P. S. Snyman, met klein wagposte van hierdie kommando's verder noordwaarts al langs die grenslyn geplaas.

(b) Op die plase Valleifontein en Polfontein, omstreeks 13 en 18 myl ten suidooste van Mafeking onderskeidelik, die kommando's Potchefstroom, aangevoer deur kmdt. M. Wolmarans, Lichtenburg (ander kmdt. H. C. W. Vermaas), en Wolmaransstad, wat onder bevel van kmdt. F. J. Potgieter gestaan het.

---

³ Leyds, *Tweede Versameling*, I, band I, no. 39, Staatsekretaris, Pretoria, aan Gesant van S.A. Republiek, d.d. 9 Okt. 1899

(c) Ten suide van Schweizer-Reneke, sowat 'n uur te perd van die grenslyn af weg, die kommando Bloemhof onder kmdt. Tollie de Beer.⁴ Genl. Cronjé se hooflaer was op Polfontein, waar die Regering se finale instruksies “den vijand aan te vallen waar gij die zult mogen aantreffen, hem te bestrijden en al datgene te doen wat gij zult doen en noodig oordeelen om de onafhankelijkheid dezer Republiek te handhaven en te onderhouden”⁵ om 8.30 die aand van die 11de deur Neel Maartens — wat dit per rywiël van Lichtenburg af gebring het — aan hom oorhandig is, juis terwyl die burgers byeen was vir die aandgodsdien. Die godsdiensoefening is daarop met 'n kort gebed beëindig, sodat daar onmiddellik tot militêre aksie oorgegaan kan word.⁶

---

⁴ K.G. 332, pp. 256 en 372, Rapporte van genl. Cronjé aan Regering, d.d. 3 en 5 Okt. 1899

⁵ Staatsekretaris (afd. Buitelandse Sake), Telegram boek, no. T. 640/99

⁶ Oswald Frank, *Die Eerste Skote om die Vryheid* (Huisgenoot, d.d. 6 Nov. 1936)

Genl. Cronjé se eerste oogmerk was om die Britse troepeerders langs die Transvaalse westelike grens — in die eerste plek dié te Mafeking, waar daar, volgens die inligting van die Transvaalse Regering, sowat 2,000 man gekonsentreer was — te isoleer en uit te wis. Binne 'n halfuur na die ontvangs van die Regering se instruksies het sy kommando's begin te ontplooi. Oor hoe daar opgetree sou word, is reeds op 3 Okt. 1899 finaal deur die krygsraad beslis, wat neergelê het dat, hy die uitbreek van die oorlog, die kommando's te Bultfontein Mafeking aan die noordekant moes isoleer, terwyl die kommando's te Valleifontein en Polfontein dit aan die suidekant moes doen.⁷ Daar kan dus sonder verwyl tot aksie oorgegaan word.

2. DIE GEVEG HY KRAAIPAN

Om 9 nm. het die eerste kommando van 800 man, bestaande uit 200 berede manskappe uit

---

⁷ K.G. 332, pp. 256 en 372, Rapporte van genl. Cronjé aan Regering, d.d. 3 en 5 Okt. 1899

elkeen van die veldkornetskappe Lichtenburg, Boven-Schoonspruit, Gatsrand en Onder-Schoonspruit, onder die bevel van genl. J. H. de la Rey vertrek, met die opdrag om suidwaarts op te ruk na 'n punt in die nabyheid van Moshettestat, om 'n Engelse troepemag van 1,000 man wat, volgens berigte, aldaar op 'n spoorwegstasie gestasioneer was, te gaan beveeg en die spoorweglyn op te breek.⁸

De la Rey het die taak om die vyandelike gebied binne te trek, met weersin onderneem,⁹ maar hy het besef dat dit nie verhelp kon word nie, en deurgedruk tot op Kraaipan, op die hoofspoorlyn tussen Mafeking en Vryburg, waar hy om 3 nm, die 12de aangekom het. Van die 1,000 troepe wat hulle daar verwag het, was daar geen spoor nie, en nadat hulle die spoor 'n halfmyl aan albei kante

---

⁸ Schowalter, *Im Kampf um Südafrika*, p. 15; J. Oosthuizen, *Die Eerste Slag van die Tweede Vryheidsoorlog (Historiese Studies*, Mei 1942, p. 70); R. 91/99x en Leyds, 709, p. 37, Rapporte van genl. Cronjé, d.d. 12 Okt. 1899

⁹ Genl. J. H. de la Rey-versameling, Manuskrip van genl. De la Rey oor Tweede Vryheidsoorlog

van die stasie opgebreek en die telegraafdraad geknip het, het die kommando dus gaan rus, met die agterlating van slegs 'n wag by die spoorlyn.¹⁰

'n Lang rus na die vermoeiende rit van die vorige nag was hulle egter nie beskore nie.

Gedurende die middag van 11 Okt. 1899 het die Britse bevelvoerder in Mafeking, kol. R. S. S. Baden-Powell, 'n gepantserde trein suidwaarts gestuur om twee seweponderkanonne wat uit Kimberley aan hom gestuur sou word, op Vryburg te gaan afhaal en na Mafeking te bring. Die trein wat die kanonne uit Kimberley na Vryburg moes vervoer, het laasgenoemde stasie egter, weens onvermydelike vertraging, eers die aand van die 12de bereik. Die gevolg was dat die gepantserde trein wat deur Baden-Powell uitgestuur is, nie voor die aand van die 12de van Vryburg af kon wegkom nie — d.w.s. nadat die Boere die spoorweglyn hy Kraaipan verniel het.

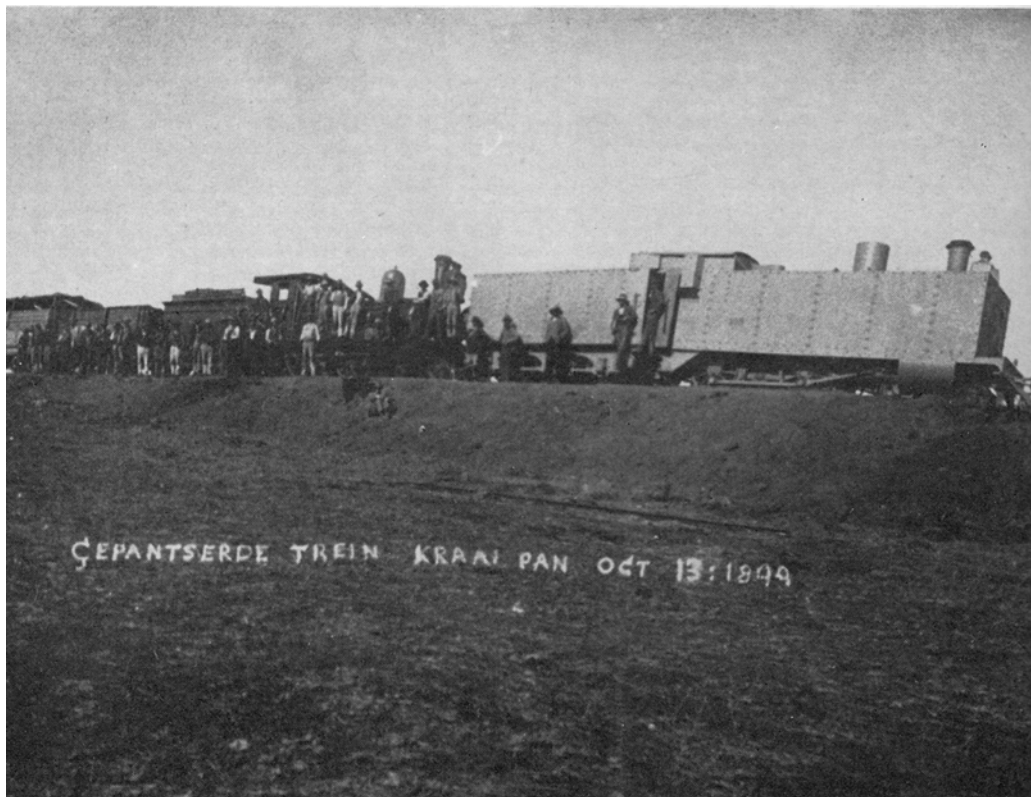
---

¹⁰ Oswald Frank, *Die eerste skote om die Vryheid (Huisgenoot*, d.d. 6 Nov. 1936); Brief, d.d. 17 Nov. 1941, van G. J. Greeff aan J. H. Breitenbach

Luit. R. H. Nesbitt, bevelhebber van Baden-Powell se gepantserde trein, die *Mosquito* genoem, is reeds die middag om 3.15 deur die Vryburgse magistraat in kennis gestel dat groot getalle Boere op die spoorlyn tussen Kraaipan en Madibogo gewaar is, en van die vernietiging van die telegraaf verbinding, wat dit vir hom onmoontlik gemaak het om met Baden-Powell in aanraking te kom. Daaraan het Nesbitt hom egter nie gesteur nie. Die vorige aand, toe hy per telegraaf aan Baden-Powell gerapporteer het dat die kanonne eers die aand van die 12de op Vryburg sou aankom, het laasgenoemde hom geantwoord dat die reëlings van die 11de vir die 12de van krag sou bly. Hy was dus vasbeslote om, in opvolging van die instruksies van die 11de, na Mafeking toe te probeer deurdruk. In dié instruksies het duidelik gestaan:

“It is possible that attempts may be made to stop you. You must do your best to get through, or connect with us if in difficulties, when another armoured train can probably be

Die gepantserde trein wat by Kraaipan verower is

sent to your assistance”, en hy kon dus moeilik in die lig hiervan in Vryburg bly.

Nadat hy ’n spoorweg inspekteur — ene Hensell — en vyf ploë spoorwegwerkers opgelaaï het om, waar nodig, herstelwerk aan die lyn te doen, het hy Vryburg om 6.45 nm. verlaat en noordwaarts gegaan, begelei deur ’n gepantserde lokomotief, wat op ’n kort afstand voor sy trein uit gestoom het. By Madibogo-pan is hy deur sers. Matthews van die Kaapse Polisie verwittig dat die lyn sowat 10 myl verder, net ten suide van Kraaipan, deur die Boere verbreek is, wat oor artillerie beskik het, en gewaarsku om nie verder te gaan nie. Ook op dié waarskuwing het hy geen ag geslaan nie en, nadat hy nog ’n vergeefse poging aangewend het om vanaf Madibogo met Baden-Powell in telegrafiese verbinding te kom, aan sy masjiniste opdrag gegee om teen ’n spoed van hoogstens twee myl per uur voort te beweeg, sonder egter enige lig te vertoon.

Kort voor 10 nm. het die gepantserde gids lokomotief, wat ’n paar Honderd treë voor Nesbitt se trein beweeg het, ontspoor op die plek waar die

Boere die spoor opgebreek het. Vir Nesbitt, wat onmiddellik deur Flowerday, masjinis van die ontspoorde lokomotief, daarvan verwittig is, was daar meer as voldoende tyd om die *Mosquito* te laat teruggaan. In plaas daarvan het hy die trein egter laat voortstoom tot hy die ontspoorde lokomotief, en die spoorwegwerkers aan die werk gesit om die lyn te herstel en die ontspoorde lokomotief daarop terug te plaas.¹¹

Terwyl hulle hiermee besig was, het die burgers, wat deur die geraas van die trein en deur die wagte gewek is, geskikte stellings links en regs van die spoor ingeneem, wat hulle nou ook agter die trein opgebreek het, ten einde seker te wees dat dit nie ontsnap nie. Toe, teen 10.45 vm., het vk. J. C. Coetzee die eerste skoot van die Tweede Vryheidsoorlog afgevuur en daarmee aan die

---

¹¹ Sien oor die bewegings van die trein na Vryburg en terug die gepubliseerde verslag van A. Hellowell, getiteld *Sidelights on the Campaign, Kraaipan Armoured Train*, in die plakboek oor die Tweede Vryheidsoorlog in die Kaapse Argief; voorts verklaring van E. J. Collins in H. A. Chilvers, *The Yellow Man looks on*, p. 139

burgers die sein gegee om die geveg te begin, waarop hulle onmiddellik gereageer het.¹²

Die Engelse het die vuur onmiddellik met grof- en klein geskut beantwoord, dog sonder merkbare effek, en spoedig was hulle genoodsaak om skuiling in die pantserwaens te soek. Op die stadium is Nesbitt in die mond gewond en het die bevel op korp. Williams oorgegaan, wat bevel gegee het dat daar dadelik teruggestoom moes word. Die vuur van die Boere was egter so effektief dat daaraan geen gevolg gegee kon word nie. Nie alleen is die masjins, Booth, gewond nie, maar die stoompyp van die trein is sodanig deur Mauserkoeëls beskadig dat die rem nie losgemaak kon word nie.

---

¹² Schowalter, *Im Kampf um Südafrika*, p. 16; J. Oosthuizen, *Die Eerste Slag van die Tweede Vryheidsoorlog (Historiese Studies*, Mei, 1942, p. 70); Brief, d.d. 17 Nov. 1941, van G. J. Greeff aan J. H. Breytenbach; H. W. van der Walt in *Die Huisgenoot* van 4 Maart 1938; Genl. J. H. de la Rey-versameling, Manuskrip van genl. De la Rey oor Tweede Vryheidsoorlog; Oswald Frank, *Die Eerste Skote om die Vryheid (Huisgenoot*, 6 Nov. 1936)

Solank dit nag was, het die Engelse daarin geslaag om hulself te handhaaf, dog toe die dag aanbreek en kapt. Van der Merwe — wat die kommando met vier veldstukke gevolg het — die trein op 2,000 treë afstands onder kanonvuur begin neem het, was dit met die Engelse gedaan. Reeds met sy derde bom het hy die stoomketel getref, waarop die bemanning van die trein die wit vlag gehys en hulle aan die Boere oorgegee het.

Hoe groot die bemanning van die trein was — wat almal, behalwe die masjins, in Boerehande geval het — is uit die onderskeie bronne nie duidelik nie. Volgens genl. Cronjé se amptelike verslag van 15 Okt. 1899 “bleek het dat er 9 blanken en verschillende gekleurden gewond waren en plus minus 26 gevangenen de welke heden namiddag in het hoofdlager gebracht is.”¹³

---

¹³ Leyds, 709, p. 37, Telegram no. 8, d.d. 15 Okt. 1899, van genl. Cronjé aan Staatssekretaris. Dat daar 9 gewondes was, word bevestig deur 'n berig van die Krygskommissaris te Polfontein aan die waarnemende Kommandant van Potchefstroom. Hierin word vermeld dat 31 manskappe gevange geneem is, maar of dit die gewondes insluit, is nie duidelik nie (Leyds, 709, p. 7,

Voorts het die hele vrag van die trein, wat bestaan het uit drie kanonne, sowat 30 Lee-Metford gewere, enige kiste Lee-Metford patrone, liddietbomme, volle, geopende en halwe kiste dum-dum patrone, verskillende kiste dinamiet, asook draad en ander materiaal en gereedskap vir die herstel van telegraaf- en spoorlyne, in die hande van die Boere geval. Aan Boerekant was daar geen verlies te betreur nie.¹⁴

Telegram no. 6 d.d. 13 Okt. 1899). Nierstrasz (II band 2, p. 540) stel die aantal Britse gevangenes op 39, t.w. 19 troepe (waarvan 2 offisiere en 5 manskappe gewond), 11 spoorwegwerkers (waarvan 2 gewond) en 9 Bantoes (waarvan 4 gewond). In 'n naamlys van persone wat op 25 Okt. 1899 van Mafeking af te Pretoria as krygsgevangenes aangekom het, word 29 blankes genoem, w.o. 8 gewond, wat blykbaar almal te Kraaipan krygsgevangene geneem is, en voorts vermeld dat 13 Bantoes, o.w. 4 gewond, krygsgevangene geneem is, blykbaar ook te Kraaipan (K.G. 333, p. 661)

¹⁴ Sien oor die geveg die bronne in die voorgaande voetnote genoem, asook *South Africa Despatches*, I, pp. 159 vv., verslag, d.d. 15 Feb. 1900, van lt.-kol. R. G. Kekewich, par. 16; *Journal of the Principal Events connected with the War in South Africa*, p. 18; Britse

Die verbinding tussen Mafeking en die Suide was nou afgesny en daarmee 'n begin gemaak om die dorp aan die suidekant in te sluit.

3. DIE INSLUITING VAN MAFEKING, 12-13 OKT. 1899

Ondertussen het die Boere ook stappe gedoen om Mafeking aan die noordekant te isoleer.

Met die oog daarop het 500 burgers van die kommando's Marico en Rustenburg — oor wie J. P. Snyman aangestel is as veggeneraal — teen 11 nm. op 11 Okt. uit hul laerplek op Bultfontein vertrek om die spoor- en telegraaflyne ten noorde van Mafeking te gaan vernietig. Hulle het die grens in die omgewing van Ramatlabama stasie oorgesteek, waar hulle 3 polisiemanne, 2 spoorwegwerkers en 'n kontrakteur gevangene geneem het, en die verbindingslinies dieselfde nag nog begin opbreek. Van Ramatlabama af

---

amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 47; *Times History*, II, pp. 267-268; H. W. Wilson, *With the Flag to Pretoria*, I, p. 49; L. Creswicke, *South Africa and the Transvaal War*, II, pp. 57-58

het hulle suidwaarts gewerk, en met die aanbreek van die dag op die 13de het hulle reeds tot by Molani gevorder, waar hulle die spoorwegbrug oor die Mogosanespruit met dinamiet verniel het.¹⁵

Die Britse bevelvoerder in Mafeking, kol. R. S. S. Baden-Powell, was natuurlik op hoogte van hul aktiwiteite, en het vroeg die oggend reeds besluit om hulle 'n slag te probeer toedien. Met die oog daarop het hy twee trokke met 222 ton dinamiet en ander springstowwe wat op Mafekingstasie gestaan het, die oggend van die 13de deur 'n lokomotief in die rigting van die Boerestellings laat stoot. Hy het gehoop dat die Boere al skietende op die trokke sou afstorm en, wanneer dit ontplof, in groot getalle sou verongeluk. Die masjins het die gevaarlike vraag tot binne bereik van die Boere se geweervuur

gebring, waar hy hulle afgehaak en daarna met volle stoom na Mafeking toe teruggestoom het. Baden-Powell se verwagting is egter nie verwesenlik nie. Wel het die burgers dadelik begin skiet en die springstof sodoende tot ontploffing gebring, dog niemand is deur die stukke van die uitmekaar gerukte spoorwaens en spoorbaan gedood of gewond nie, en al uitwerking wat die ontploffing gehad het, was dat dit die spoorbaan oor 'n aansienlike afstand effektief verniel, en dus die werk vir die Boere baie vergemaklik het.¹⁶

Gedurende die namiddag het troepe wat met 'n gepantserde trein uit Mafeking uit gegaan het om die uitwerking van die ontploffing te besigtig, op die burgers gevuur wat hulle op die terrein van die ontploffing aangetref het, besig om die spoorweg verder te verniel, egter sonder gevolg.

---

¹⁵ R.91 /99x, Rapport van genl. Cronjé aan Regering, d.d. 12 Okt. 1899; Leyds, 709, pp. 2 en 6, Rapporte van kmdt. Botha, d.d. 13 Okt. 1899: S. W. Burger-vers., 1, p. 1, Bekendmaking van Telegraaf departement; Nierstrasz, II band 2, pp. 540-541

---

¹⁶ Sien die bronne onder voetnoot 15 vermeld asook *Times History*, II, p. 268; J. E. Neilly, *Besieged with B.-P.*, pp. 28-30; W. F. Aitkin, *Baden-Powell, The Hero of Mafeking*, p. 112; *Gedenkboek van den Oorlog in Zuid-Afrika*, pp. 113-114

Hulle kon die burgers nie verdryf nie, en het toe maar na Mafeking teruggekeer, terwyl die burgers, wat die dag 7 persone krygsgevangene en 4 ryperde, 42 beeste, enige gewere en enige saals buitgemaak het, na hul laer teruggegaan het.¹⁷

In die tussentyd het sowat 1,000 van die burgers wat op Polfontein en Valleifontein agtergelaat was, die grens hy Rooigrond gedurende die rooidag ure van 13 Okt. 1899 met twee veldkanonne oorskry en Mafeking aan die westekant omgegaan. Hulle het die spoor- en telegraaflyne anderhalfmyl ten suide van Mafeking opgebreek en, nadat hulle 'n sterk kommando sowat 6 myl ten suide van die dorp agtergelaat het om die Engelse te verhinder om die vernielde

---

¹⁷ Leyds, 709, p. 7, Telegram van krygskomm. Prinsloo te Polfontein aan wnd. Kommandant, Potchefstroom, en p. 14, Rapport van wnd. Kommandant, Marico-laer, aan H.T.D., d.d. 13 Okt. 1899; F. D. Baillie, *Mafeking, a Diary of the Siege*, pp. 10-11; J. E. Neilly, *Besieged with B.-P.*, pp. 28-30; W. F. Aitkin, *Baden-Powell, The Hero of Mafeking*, p. 112; *Gedenkboek van den Oorlog in Zuid-Afrika*, pp. 113-114

verbindingsweë te herstel, die hand aan kmdt. Botha se kommando's gereik wat, soos reeds vermeld, Mafeking aan die noordekant omgetrek het.¹⁸

Die Engelse het die beweging nie probeer stuit nie en teen die aand van 13 Okt. 1899 was Mafeking aan alle kante deur Boeremagte omring en van die buitewereld afgesny.

4. DIE INNAME VAN TAUNG, VEERTIEN STROME EN WARRENTON

Met Mafeking omsingel, het genl. Cronjé besluit dat die tyd ryp was om die burgers wat nie vir die doeltreffende omsingeling van Mafeking nodig was nie, noordwaarts en suidwaarts te stuur. Hulle moes die verbindingslinies verder vernietig, en alle vyandelike troepe langs die westelike grense van die Republieke verdryf.

---

¹⁸ F. D. Conradie, *Met Cronjé aan die Wesfront*, pp. 19-22; vgl. ook die verklarings in die argief van die Kaapse Attorney General, gemerk "High Treason Preparatory Examinations, Mafeking", in die Kaapse Argief

Daarna moes die kommando's wat noordwaarts gegaan het, aansluiting bewerkstellig met die Transvaalse strydkragte wat in die Noorde onder die bevel van asst.-gesil. F. A. Grobler gestaan het, terwyl die wat suidwaarts getrek het, die hand moes reik aan die Vrystaatse strydkragte wat in die omgewing van Kimberley gestasioneer was.

Deur De la Rey se ekspedisie na Kraaipan was die weg reeds berei vir 'n opmars suidwaarts, en op 14 Okt. 1899 het die kommando Bloemhof wat, sowat 800 man sterk, onder aanvoering van kmdt. J. F. (Tollie) de Beer en vke. H. A. Nieuwoudt, J. H. L. Bosman en I. E. L. Mussman 'n uur te perd binne die Transvaalse gebied regoor Pudimoe gestasioneer was, die grens hy Pudimoe oorgesteek en in die rigting van Taung begin te beweeg.¹⁹ Hulle het Taung

---

¹⁹ Leyds, 709, pp. 52, 329, 330 en 337, Rapporte van kmdt. De Beer, Landdros, Christiana, en van genl. Cronjé; sien ook K.A., A.G., Ontvange briewe van Resident Magistraat, Taung, no. 1/00, brief, d.d. 5 Maart 1900. Die bewering van die Britse amptelike *History of the War in South*

— 'n dorp wat uit sowat 2,000 Bantoehutte en 'n paar blanke woonhuise, winkels en kantore bestaan het — onbeset aangetref, en dit op 16 Okt. 1899 sonder weerstand binnegetrek. Nadat hy die Vierkleur gehys, die staatskantore en spoorwegstasie in besit, en alle regerings eien-dom in beslag geneem het, het De Beer sy walaer op die 17de na 'n geskikte plek naby die dorp laat oorbring, en daar die koms van genl. Cronjé afgewag.²⁰ Laasgenoemde was nl. van voorneme om self na Vryburg te gaan.²¹

Terselfdertyd het 'n Vrystaatse kommando uit Boshof die grens oorgesteek en in die rigting van Veertien Strome opgeruk. Hierdie kommando het die noordelike vleuel gevorm van die Vrystaatse krygsmagte wat by Boshof onder die

---

Africa dat kmdt. De Beer oor 1,700 man beskik het, is foutief

²⁰ K.A., A.G., Ontvange stukke van Taung, no. 1/00, verslag van Magistraat; *Cape Times*, d.d. 1 Maart 1900, Rapport van magistraatsklerk Thomas, getiteld, "Taungs, The Occupation by the Boers"

²¹ Leyds, 709, p. 53, Telegram van genl. Cronjé aan Staatspres., d.d. 16 Okt. 1899

bevel van hoofkmdt. C. J. Wessels saamgetrek was, en wat op 14 Okt. 1899 ontplooi het om Kimberley aan die noordekant om te trek. Op die voorpunt van hierdie kommando was vk. Botha met 100 man en vk. Badenhorst met 92 man.²²

Om 1.35 vm. op 15 Okt. 1899 het hulle die telegraaf verbinding tussen Kimberley en Veertien Strome afgesny.²³ Daarna het hulle die spoorweg bruggie hy Slypklip vernietig, en teen 10 vm. Windsorton Road stasie bereik. Hier het hulle twee vyandelike rapportgangers, Russell Harding en L. H. Stapleton, wat onderweg was van Kimberley na Mafeking, gevange geneem, alles in die goedereloods in besit geneem en die telegraafdrade nog eens geknip.²⁴

Polisie-inspekteur Snow, bevelvoerder van die vyandelike mag te Veertien Strome, wat uit 270

man bestaan het met 2 seweponder kanonne,²⁵ is intussen deur sy verkenners verwittig van die aantog van die Boere. Hul mag het, volgens die verkenners, bestaan uit 600 Vrystaters met 3 kanonne wat vanuit die suide gekom het, en 500 Transvalers wat vanuit die noorde in aantog was, en hy het dus besluit om pad te gee.²⁶ Van kol. R. G. Kekewich, bevelvoerder te Kimberley, het hy vooraf opdrag ontvang om terug te val wanneer hy ernstig bedreig word.²⁷ Om 9-uur die aand het hy dus sy kamp ontruim met agterlating van die tente en voer, en na Barkly-Wes, en

---

²² Leyds, 709, pp. 82 en 98, Rapporte van Staatspres., Bloemfontein, en Landdros, Christiana, d.d. 17 Okt. 1899

²³ *Diamond Fields Advertiser*, d.d. 18 Okt. 1899, p. 5, kol. 5, verslag van John Adams

²⁴ *Diamond Fields Advertiser*, d.d. 20 Okt. 1899, p. 5, kol. 4, en 21 Okt. 1899, p. 5, kol. 4

---

²⁵ Gegewens volgens lt.-kol. W. A. J. O'Meara, *Kekewich in Kimberley*, pp. 35-36. Volgens sommige ander getuienisse skyn dit asof die mag kleiner was. Vgl. bv. K.A., A.G., ontvangte briewe van Polisiekommissaris in Kimberley, no. 885/99

²⁶ *Diamond Fields Advertiser*, d.d. 18 Okt. 1899, p. 5, kol. 5, verslag van John Adams

²⁷ O'Meara, t.a.p., pp. 35-36

vandaar na Kimberley, teruggetrek, waar hy op 17 Okt. 1899 om 8.30 nm. aangekom het.²⁸

Inmiddels het die Vrystaters genader tot drie myl ten suide van Warrenton en daar gelaer, skynbaar in afwagting van die Transvaalse kommando wat besig was om van Christiana af op te ruk.²⁹ Laasgenoemde kommando het onder kmdt. De Beer se strydkragte geressorteer, en is onder bevel van vk. Bosman op Christiana gestasioneer om die brug oor die Vaalrivier by Veertien Strome in besit te neem. Tussen 16 en 17 Okt. 1899 het hulle Veertien Strome binnegetrek en, nadat hulle die brug gedeeltelik met dinamiet verniel het, na Warrenton opgeruk, waar hulle die telegraaflyn opgebreek, die Vierkleur gehys en die staatskantoor in besit geneem het. Hier het, teen 11 vm. op 17 Okt. 1899, die voerpunt van die Vrystaatse mag, 92 man sterk, aangevoer

deur vk. Badenhorst van Boshof, hy hulle aangesluit.³⁰

5. DIE INNAME VAN VRYBURG

Die Boere se volgende mikpunt was Vryburg, waar hulle verwag het dat Britse troepe sou wees.

Op 'n krygsraads vergadering wat op 17 Okt. 1899 in genl. Cronjé se laer gehou is, is besluit dat genl. De la Rey — wat intussen van Kraaipan af teruggekeer het — onmiddellik met die kommando's Lichtenburg en Wolmaransstad na Vryburg moes opruk, en onderweg ook die Bloemhof kommando onder sy bevel moes neem. Hy sou dus, volgens genl. Cronjé, oor 'n totaal van 2,500 man met een Krupp en 'n pompom beskik. Van Vryburg af moes hy na Veertien Strome en, indien nodig, verder suidwaarts gaan om die Vrystaters te help.³¹

---

²⁸ Beaconsfield Resident, *Diary of the Siege of Kimberley*, p. 6; verslag van Adams in *Diamond Fields Advertiser*, d.d. 18 Okt. 1899, p. 5, kol. 5

²⁹ *Diamond Fields Advertiser*, d.d. 18 Okt. 1899

---

³⁰ Leyds, 709, p. 98, Rapport van Landdros, Christiana, aan Staatspres., Pretoria, d.d. 17 Okt. 1899

³¹ Leyds, 709, p. 96, Genl. Cronjé aan Staatspres., Pretoria, d.d. 17 Okt. 1899

Sowel pres. Steyn as pres. Kruger het nl. gevoel dat die Boere, na die doeltreffende isolasie van Kimberley, Kaapland ten suide van die Oranjerivier moes binneval, en vir so 'n onderneming het die Vrystaat alleen nie oor voldoende strydkragte beskik nie.³²

De la Rey wat, ingevolge bogenoemde krygsraads besluit, onverwyld met 400 uitgelese ruiters vooruit moes opruk na Vryburg terwyl die res van die kommando deur die distrik Bloemhof moes trek, omdat daar voldoende water en gras vir die perde en osse van die kommando was,³³ het geen tyd verkwis nie. Aangesien hy geglo het dat die burgers spoedig oorlogsmoeg sou wees as hulle nie intussen hul families te sien kry en versorg nie, het hy van sy totale krygsmag — wat, volgens De la Rey, uit 1,800 man met twee Krupps en 'n bommaxim bestaan het — een derde met verlof huis toe gestuur, en met die res

---

³² Leyds, 709, pp. 86 en 112, Telegram wisseling tussen pres. Steyn en pres. Kruger, d.d. 17-18 Okt. 1899

³³ Leyds, 709, pp. 107 en 135, Telegramme van genl. Cronjé aan pres. Kruger, d.d. 18-19 Okt. 1899

die tog aanvaar.³⁴ Na 'n swaar tog deur die droë streke, was hy met sy perdekommendo op 20 Okt. 1899 by Leeuspruit naby Vryburg, waar die inwoners van die omgewing in groot getalle op hom toegesak het om hulle hy die geledere van die Republieke te voeg.³⁵

Ofskoon Vryburg, op Mafeking na, die vernaamste dorp in Betsjoeanaland was, het die Britse Regering dit onverdedigd gelaat. Wel het, gedurende Sept. 1899, kol. Kekewich, aan wie die beskerming van die grens tussen Kimberley en Mafeking opgedra is, 120 man Kaapse Polisie onder bevel van polisiekommissaris Scott daar geplaas en van hulle verwag om, in samewerking met die Vryburg Volunteers, 60 man sterk, die dorp tot elke prys te verdedig,³⁶ dog die plaaslike magistraat, R. Tillard, het die mag volkome

---

³⁴ Genl. J. H. de la Rey-versameling, Manuskrip van genl. De la Rey; J. Oosthuizen, *Jacobus Herculus de la Rey en die Tweede Vryheidsoorlog*, pp. 104-105

³⁵ Leyds, 709, p. 166, De la Rey aan Kmdt.-genl., d.d. 20 Okt. 1899

³⁶ W. A. J. O'Meara, *Kekewich in Kimberley*, p. 3

ondoeltreffend geag. Sy sienswyse was dat dit beter was om die dorp heeltemal onverdedigd te laat as om die Boeremagte deur 'n onsuksesvolle poging tot weerstand te terg en kwaad te maak.³⁷ Die gevolg was dat Scott, wat dit self ingesien het, op aandrang van die magistraat en die “leading men” in Vryburg — wat deur die magistraat byeengeroep is om die toestand te oorweeg, en sy sienswyse volkome onderskryf het — die aand van 15 Okt. 1899 met die Polisie uit die dorp padgegee het. Hy was egter so diep geskok oor wat hy as 'n diepe persoonlike vernedering beskou het, dat hy dieselfde nag selfmoord gepleeg het. Ook is die “Volunteers” ontbind, sodat die dorp volkome sonder verdediging was, tot groot verligting van die ingesetenes en die boere van die omgewing, wat in groot getalle in die dorp byeengekom het met die oog op die driemaandelikse nagmaals viering.³⁸

---

³⁷ A.5-1900, *Magisterial Reports*, p. 166, Rapport van Magistraat, Vryburg.

³⁸ *Ibid.*; ook *Times History*, II, p. 272

Hulle het reeds verneem van die aantog van twee Boerekommando's in die rigting van Vryburg en, na die vertrek van die Polisie, het 'n deputasie van vier invloedryke ingesetenes die magistraat verlof gevra om aan die kommando's te gaan meedeel dat die dorp nie verdedig sou word nie, wat geredelik toegestaan is. Namens die magistraat moes hulle die kommando's ook versoek om die dorp heeltemal te vermy, aangesien dit tog onverdedigd was.³⁹

Die afgesante na die kommando's het op die 17de teruggekeer met 'n enigszins gerusstellende antwoord, dog hulle het egter hy 'n verkeerde kommando uitgekom, t.w. 'n afdeling van kmtd. De Beer s'n, en genl. De la Rey, aan wie die inname van Vryburg opgedra was, nooit eers gesien nie. Van De la Rey se aantog was hulle blykbaar net so onbewus as die magistraat en ander amptenare. Wel het gerugte aangaande die nadering van 'n Boerekommando die magistraat bereik en hom so verontrus dat hy op die 20ste die

---

³⁹ A.5-1900, *Magisterial Reports*, pp. 166 vv., Rapport van Magistraat, Vryburg

inwoners van die dorp in 'n openbare kennisgewing vermaan het om, indien die Boere die dorp sou binneval, volkome rustig te bly en alle “exhibition of feeling” te vermy; dog eers die aand van die 20ste het hy sekerheid gekry dat die dorp binnegeval sou word, toe hy 'n brief van genl. De la Rey ontvang het, waarin die oorgawe van Vryburg aan die krygsmagte van die Suid-Afrikaanse Republiek geëis is. De la Rey het voor 7-uur die volgende oggend 'n gunstige antwoord verlang, waaraan die magistraat natuurlik gevolg gegee het. Hy het De la Rey skriftelik meegedeel dat, ofskoon hy altyd geglo het dat die Transvalers nie plekke sou molesteer waar daar nie Britse troepe was nie, daar geen weerstand teen die Boerekrygsmagte gebied sou word nie, en dat hy, vergesels van vk. Geeringh en M. C. Genis, sou uitgaan om De la Rey by die ingang van die dorp te ontmoet. Laasgenoemde moes hom slegs kennis gee van die uur van sy aankoms. Voorts het hy versoek dat alle kantiene en drankwinkels

wat deur hom met die oog op die handhawing van rus en orde gesluit is, gesluit moes bly.⁴⁰

Die volgende oggend, 21 Okt. 1899, het De la Rey met 1,200 burgers en 3 kanonne Vryburg binnegetrek, en die Vierkleur hy die magistraatskantoor gehys. Op die aanwesige skare het hy 'n beroep gedoen om die voorbeeld na te volg wat etlike Vryburgse burgers reeds gestel het, nl. om hulle by sy kommando te voeg. Hy het die mening gelug dat die hele Betsjoeanaland hy Transvaal en Griekwaland-wes by die Vrystaat ingelyf sou word, en die omstanders verseker dat die Vierkleur wat hy daardie dag gehys het, nie weer neergehaal sou word nie dan alleen oor hul dooie liggame heen. Voorts het hy die versekering gegee dat alle private persone wat hulle stil gedra, ongehinderd gelaat sou word.⁴¹

Na sy toespraak is die Transvaalse Volkslied gesing. Daarna het die krygsraad sitting in die

---

⁴⁰ Ibid

⁴¹ Ibid.; Schowalter, *Im Kampf um Süd-Afrika*, IV, p. 56; C. J. S. Strydom, Kaapland en die Tweede Vryheidsoorlog, p. 64; J. Oosthuizen, Jacobus Herculus de la Rey, p. 111

hofgebou geneem, en o.m. vry passe uitgereik aan die magistraat en sewentien amptenare om met hul gesinne suidwaarts na Kaapstad te gaan.⁴²

Tussen Kimberley en Mafeking was daar nou meer as 3,000 Transvaalse krygers, t.w. 800 tot 1,000 burgers van die kommando Bloemhof te Taung en te Veertien Strome, 1,500 by De la Rey te Vryburg, en nog 800 Betsjoeanalanders wat by De la Rey se kommando aangesluit het.⁴³

6. DIE BEWEGINGS VAN DIE VRYSTAATSE STRYDMAGTE, 14-16 OKT. 1899

Intussen het die Vrystaatse krygsmagte, wat voor die uitbreek van die oorlog gedeeltelik hy Boshof onder bevel van hoofkmdt. Wessels, en origens hy Jacobsdal onder aanvoering van kmdt. J. Prinsloo saamgetrek was, ook die grens

---

⁴² A.5-1900, *Magisterial Reports*, pp. 166 vv., Rapport van Magistraat, Vryburg

⁴³ Leyds, 709, p. 190, Genl. Cronjé aan Staatsekr., Pretoria, d.d. 21 Okt. 1899; en *Ibid.*, pp. 329 en 337, Telegramme, d.d. 25 Okt. 1899, van Landdros; Christiana, aan Staatspres., Pretoria

oorgesteek, en begin om die Britse magte in Kimberley te isoleer.

Aan die burgers te Jacobsdal gelaer, was dit opgedra om die verbindings tussen Kimberley en die Suide af te sny, en hiermee het hulle 'n begin gemaak onmiddellik nadat hulle die grens op 14 Okt. 1899 met sowat 1,500 man oorgesteek het. Terwyl een afdeling wes- en daarna suidwaarts geswaai het, het die ander afdeling noordwaarts gegaan, in die rigting van Scholtznek of Spytfontein, en in die koppies aldaar stelling geneem.

Ofskoon die suidelike afdeling van hierdie kommando reeds voor 6 nm. Modderrivierstasie bereik het, het hulle die dag niks gedoen om die spoor- of telegraaf verbinding te beskadig nie: Hulle het slegs die goedere op die stasie, bestem vir versending aan handelaars in Jacobsdal en Koffiefontein, van die stasiemeester geëis, dog dit ewenwel nie verwyder nie. Inteendeel, hulle het die stasiemeester toegelaat om telegrafies met die spoorweg hoofkantoor in Kimberley oor hul eis te raadpleeg, en, toe die stasiemeester aan hulle sê dat hulle die goed die volgende dag kon

kry, ewe gedwee weggegaan. Die Engelse het toe die geleentheid aangegryp om 'n lee goederetrein uit Kimberley na Modderrivier te stuur om alle goedere wat daar op die stasie was, te gaan oplaai en na Kimberley te bring.⁴⁴

As die noordelike afdeling van hierdie kommando — wat toe reeds tot by Spytfontein gevorder het — hul plig gedoen het, kon hulle die trein met alles wat daarop was, maklik buitgemaak het. Hulle het die trein — wat teen 11 nm, met sy vrag in Kimberley terug was — egter toegelaat om ongehinderd terug te stoom, glo omdat hulle gedink het dat dit 'n passasiers trein was.⁴⁵ Eers na 10 nm., nadat die trein verby was, het hulle die spoor- en telegraaf verbindings begin opbreek.⁴⁶ Kol. Kekewich, Britse gesagvoerder in Kimberley, was juis besig om 'n

telegrafiese gesprek met die Britse militêre owerhede in Kaapstad te voer toe, teen 10.45 nm., die telegraaf verbinding deurgesny is, en hy het geen gras onder sy voete laat groei om vas te stel waar die verbinding versteur is nie.⁴⁷

Nadat hy 'n vergeefse poging aangewend het om met Spytfontein in telegrafiese verbinding te kom en sodoende sekerheid verkry het dat die breuk in die verbinding ten noorde van die stasie was, het hy teen 3 vm. op 15 Okt. 1899 'n sterk berede patrollie uitgestuur om die juiste plek te bepaal waar die telegraaflyn geknip was, en vas te stel of die spoorlyn ook beskadig was. Dit het bestaan uit 'n afdeling van die Diamond Fields Horse onder aanvoering van maj. T. Rodger, en hulle is 'n halfuur later gevolg deur 'n gepantserde trein onder 2de luit. A. McWebster.

Vier myl van Spytfontein af het Rodger se manne 'n breuk in die telegraaflyn ontdek, wat hulle nie kon regmaak nie, terwyl McWebster 'n endjie verder op 'n breuk in die spoorlyn afgekom het,

---

⁴⁴ W. A. J. O'Meara, *Kekewich in Kimberley*, pp. 34-35

⁴⁵ O'Meara, pp. 34-35; Leyds, 709, p. 74, Telegram no. 23, d.d. 16 Okt. 1899, van pres. Steyn aan pres. Kruger

⁴⁶ O'Meara, pp. 34-35; Diamond Fields Advertiser, 16 Okt. 1899, p. 5; A Pottery Man's Journal of the Siege, pp. 1-2

---

⁴⁷ Idem

wat egter spoedig herstel is, aangesien slegs een spoorstaaf aan elke kant uit die spoorbaan gelig is.

Die Boere het niks gedoen om die herstelwerk aan die spoorweg te verhinder nie. Inteendeel, die gepantserde trein is toegelaat om, na die herstel van die spoor, ongehinderd na Spytfontein deur te stoom, waar dit die stasiemeester en sy vrou opgelaai het. Eers toe die trein, tydens sy terugtog, met 'n maxim begin losbrand het op groepies burgers wat in die nabyheid gewaar is, het hulle dit onder vuur geneem, aanvanklik slegs met hul Mausers, dog ietwat later, toe dit binne bereik van hul artillerie gekom het, ook met kanonne. Vir weerstand teen 'n drietal kanonne het McWebster, wat reeds 1,500 skote met sy maxim afgevuur het, nie kans gesien nie en, nadat sy trein by die derde kanonskoot byna deur 'n voltreffer geraak is, het hy vinnig na Kimberley teruggestoom, gevolg deur die berede troepe. Teen 10 vm. was almal in Kimberley terug, waar Kekewich en lt.-kol. Finlayson hulle gelukgewens het met hul optrede, terwyl die burgers ongestoord voortgegaan het om die spoorlyn behoorlik

op te breek. Geen verliese is aan enige kant tydens die skermutseling gely nie.⁴⁸

Ondertussen het die suidelike vleuel van Prinsloo se kommando, nadat hulle ontdek het dat die stasiemeester van Modderrivierstasie hulle bedrieg het, ook aktief teen die Engelse verbindingslinies begin optree. Vroeg die 16de kon pres. Steyn rapporteer dat hulle nie alleen die brug oor die Modderrivier in besit geneem en verniel het nie, maar dat die burgers van Fauresmith en Jacobsdal ook die spoorweg te Rooilaagte oor 'n afstand van twee myl opgebreek en die telegraafdraad afgesny het, en digby die stasie Belmont stelling geneem het.⁴⁹

---

⁴⁸ O'Meara, pp. 34-35; *Diamond Fields Advertiser*, 16 Okt. 1899, p. 5; *A Pottery Man's Journal of the Siege*, pp. 1-2; Beaconsfield Resident, *Diary of the Siege of Kimberley*, p. 3; Leyds, 709, p. 74, Telegram no. 23, d.d. 16 Okt. 1899, van pres. Steyn aan pres. Kruger; *South Africa Despatches*, I, pp. 159 vv., Rapport van kol. Kekewich, d.d. 15 Feb. 1900, par. 19

⁴⁹ Leyds, 709, p. 62, Telegram no. 11, d.d. 16 Okt. 1899, van pres. Steyn aan pres. Kruger

Op 15 Okt. 1899 het hoofkmdt. Wessels genl. Cronjé verwittig dat sy kommando's Kimberley van die Suide afgesny het, en hom versoek dat hulle met mekaar in verbinding moes bly.⁵⁰ Noord van Kimberley was die spoor- en telegraaflyne ook reeds opgebreek deur die Vrystaatse kommando's wat die grens onder aanvoering van kmdt. Du Plessis aan daardie kant oorskry het. Terwyl hulle hiermee besig was, het Du Plessis, gedurende die voordag ure van 15 Okt. 1899, ook toegetas op die belangrike pompstasie hy Riverton, wat Kimberley van water voorsien het.

Die afdeling Kaapse Polisie wat te Riverton onder bevel van maj. Ayliff gestasioneer was, het by die nadering van die Boere dadelik op Kimberley teruggeval, waar berig van die Boere se aantog reeds om 6 vm. algemeen bekend was en groot opsien onder die inwoners gebaar het.

Ten einde Ayliff op sy terugtog te help, het kol. Kekewich 'n patrollie Kaapse Polisie, 18 man

sterk, onder bevel van inspekteur Elliott, gedurende die oggend van die 15de in die rigting van Riverton gestuur met instruksies om, in geval van nood, bystand aan Ayliff te verleen. Die patrollie het Ayliff — wat met sy manskappe Kimberley veilig bereik het — egter misgery en hulle vasgeloop in die Boere wat Riverton toe reeds al beset gehad en die groot water toevoer pyplyn na Kimberley 6 myl ten noorde van die stad gebreek het. Na 'n vinnige skermutseling, waarin een van die Polisie, maj. Cullinan, gedood en 'n ander, manskap Montleo, gevange geneem is, het dit Elliott egter geluk om sy patrollie sonder verdere ongevalle na Kimberley terug te trek. Aan Boerekant was daar geen verliese nie.⁵¹

---

⁵⁰ Leyds, 709, p. 47, Telegram no. 18, d.d. 15 Okt. 1899, van Landdros, Boshof, aan genl. Cronjé, Rietfontein

---

⁵¹ Sien oor die bewegings en bedrywighede van die Vrystaatse en Britse strydkragte hier genoem, Leyds, 709, p. 128, Telegram no. 9, d.d. 19 Okt. 1899, van pres. Steyn aan pres. Kruger; *Diamond Fields Advertiser*, d.d. 16 Okt. 1899, p. 5, kol. 4; Beaconsfield Resident, *Diary of the Siege of Kimberley*, p. 3; E. Oliver Ashe, *Besieged by the Boers*, p. 6; *The Boer side*, Telegram van Vrystaatse informasiediens, d.d. 16 Okt. 1899

Die Vrystaatse strydmagte, wat uit altesaam 4,800 man bestaan het, het hulle nou as volg in die omgewing van Kimberley neergelaat: 1,500 man het stelling geneem ten suide van die dorp tussen Belmont en Kimberley, 800 tussen Kimberley en Vaalrivier, en 2,500 hy Olifantsfontein, ten ooste van Kimberley.⁵² Pres. Steyn het die getal ontoereikend geag om Kimberley in te neem, of selfs behoorlik te belê. Hy het egter nie meer burgers vir die taak beskikbaar gehad nie.

Daarom het hy, reeds onmiddellik nadat sy kommando's die grens oorskry het, by pres. Kruger daarop aangedring dat daar 'n sterk Transvaalse krygsmag na Kimberley gestuur word om die Vrystaters te help “om Kimberley vast te leggen of onschadelyk te maken”. Sodra dit gedoen was, kan die gesamentlike Transvaalse en Vrystaatse strydmagte, desnoods versterk deur die Vrystaatse kommando wat op Norvalspont geplaas was om die Vrystaat se suidelike grens te beskerm, die Oranjerivier hy Hopetown oorskry

---

⁵² Leyds, 709, p. 156, Telegram no. 13, d.d. 20 Okt. 1899, van pres. Steyn aan pres. Kruger

en die Kaapkolonie binneval, waar, volgens Steyn se oortuiging, die groot getal bevriende Afrikaners in Noord-Kaapland hy die Boeremagte sou aansluit.⁵³

Dit was juis na aanleiding van hierdie voorstel van pres. Steyn, wat besonder sterk deur pres. Kruger gesteun is,⁵⁴ dat De la Rey op die 17de deur die krygsraad in genl. Cronjé se hooflaer beveel is om, na die inname van Vryburg, suidwaarts te beweeg om die Vrystaters by Kimberley te gaan help.

7. DIE BEWEGINGS VAN GENL. DE LA REY, 20-31 OKT. 1899

Pres. Kruger het ernstig begeer dat 'n groter mag na Kimberley gestuur word om die plek onskadelik te help maak en Kaapland binne te val, maar genl. Cronjé het daar op die tydstip nie kans voor gesien nie. Hy het wel oor voldoende

---

⁵³ Leyds, 709, p. 86, Telegram no. 7, d.d. 17 Okt. 1899, van pres. Steyn aan pres. Kruger

⁵⁴ Leyds, 709, p. 112, Telegram no. 13, d.d. 18 Okt. 1899, van pres. Kruger aan pres. Steyn

manskappe beskik — soveel dat hy bereid was om onmiddellik nog 1,000 burgers van die kommando Rustenburg vir die doel af te staan — maar die probleem was hoe om hulle spoedig by Kimberley te kry. Die veld in Betsjoeanaland en Wes-Transvaal was so skraal en water en voer so skaars dat hy dit nie kon waag om onmiddellik nog 'n kommando daarheen te laat trek nie, aangesien die ry- en trekdier dit nie sou uithou nie; en spoorlyne waarvan hy gebruik kan maak, was daar nie. Hy was egter vasberade om later, na die val van Mafeking, met sy hele krygsmag na Kimberley te gaan, en het die Regering dus op 18 Okt. 1899 versoek om hom met die hoogste spoed van nog twee bergkanonne te voorsien, sodat hy sy werk te Mafeking des te spoediger kon voltooi.⁵⁵

---

⁵⁵ Leyds, 709, pp. 96, 105 en 107, Telegramme no. 17, d.d. 17 Okt. 1899, en nos. 6 en 8, d.d. 18 Okt. 1899, van genl. Cronjé aan Regering, Pretoria, en Leyds, 709, p. 112, Telegram no. 13, d.d. 18 Okt. 1899, van pres. Kruger aan pres. Steyn

Vervolgens het hy, op 22 Okt. 1899, aan genl. De la Rey, wat nog steeds te Vryburg was, bevel gesein om met die hoogs moontlike spoed, en met soveel perderuiters as wat enigsins moontlik was, op te ruk tot by Kimberley. Sy laer moes hy laat deurgaan na Veertien Strome, en nie na Schweizer-Reneke, soos aanvanklik bepaal was nie.⁵⁶

Gehoorsaam aan die opdrag het De la Rey wat, aangesien hy nog sekere sake in Vryburg moes afhandel en dus nie persoonlik onmiddellik kon vertrek nie, aan kmdt. De Beer, wie se kommando's die voorhoede uitgemaak het van die krygsmag onder sy beheer, bevel gegee om onverwyld na Kimberley op te trek,⁵⁷ en hieraan het De Beer dadelik uitvoering gegee. Sy kommando was op die stadium trouens reeds op mars suidwaarts.

---

⁵⁶ Leyds, 709, p. 205, Telegram no. 12, d.d. 22 Okt. 1899, van genl. Cronjé aan Regering, Pretoria

⁵⁷ Leyds, 709, p. 242, Telegram no. 4, d.d. 23 Okt. 1899, van genl. De la Rey aan Hoofkmdt., Tarentaalrant

Nadat hy Taung, Veertien Strome en Warrenton ingeneem het, het hy 'n patrollie van 150 man, onder aanvoering van D. H. Scholtz, voorwaarts gestuur om Klipdam — 'n dorpie ten noordweste van Kimberley en bewoon deur 1,000 blankes en 3,000 nie-blankes — in besit te neem, asook Windsorton, ten ooste van Klipdam geleë, en bewoon deur 700 blankes en 2,000 nie-blankes.

Op 20 Okt. 1899 het Scholtz sy verskyning voor Klipdam gemaak. Die assistent resident magistraat, Alfred C. Harmsworth, het reeds sedert enige dae tevore sy hande vol gehad om die paniekbevange inwoners te probeer kalmeer, veral die Kleurlinge en Bantoes, wat bevrees was dat die Boere hulle almal sou vermoor. Toe hy die oggend van die aantog van die vyand verneem, het Harmsworth die hotelhouer versoek om alle kantiene te sluit, die inwoners nog eens tot rustigheid en kalmte aangemaan, en 'n konstabel, Poyntan, in burgerlike kleredrag na die kommando toe gestuur om van die bevelhebber te verneem wat hy verlang.

Die konstabel het, vergesel van 'n gewapende burger, 'n kwartier later aan hom Scholtz se eis oorgedra, nl. dat Klipdam aan die Boeremagte oorgegee word. Hiertoe het Harmsworth hom gewillig verklaar, op voorwaarde dat die lewens en eiendom van die vreedsame inwoners eerbiedig sou word, volgens die gebruik van beskaafde nasies. Dit is so deur Scholtz aanvaar wat, na ondertekening van die akte van oorgawe, die magistraats kantoor en alle staatseiendom in besit geneem en die Boerevlag gehys het.

Daarna het die kommando die telegraaf verbinding met Windsorton, hul volgende doelwit, afgesny. Dit was onnodig, aangesien Harmsworth, na oorlegpleging met enige van die inwoners aldaar, die dorpie op 21 Okt. op dieselfde voorwaardes as Klipdam aan Scholtz oorgegee het.⁵⁸

Op 26 Okt. 1899 het kmdt. De Beer persoonlik aan die hoof van 300 man te Klipdam aangekom, en die verdere reëling van sake aldaar self

---

⁵⁸ Sien oor die inname van Klipdam en Windsorton K.A., C.O. 2343, Folio 1545, Rapport van Harmsworth aan Secretary to Law Department, d.d. 2 Nov. 1899

behartig.⁵⁹ Sy voorneme was om sy laer so gou as moontlik van Taung af daarheen te laat oorkam, en dan 'n goeie posisie ten weste van Kimberley, tussen Kimberley en Barkly-Wes, in te neem.⁶⁰ Pres. Kruger het egter, na raadpleging met pres. Steyn,⁶¹ op 27 Okt. 1899 aan De Beer bevel gegee om, alhoewel hy geheel veilig sou wees as hy ten weste van Klipdam in die rigting van Barkly-Wes sou stelling neem, met die Vrystaatse Kommandant Du Plessis — wat anderhalfuur van Klipdam af posgeneem het — en met hoofkmdt. Wessels, in oorleg te tree oor waar sy kommando moes posneem.⁶² Dit was ook die raad van pres. Steyn. Ook het hy aan De Beer en genl. De la Rey gesein dat hulle Kimberley nie moes aanval nie maar

---

⁵⁹ Ibid

⁶⁰ Leyds, 709, p. 439, Telegram no. 23, d.d. 27 Okt. 1899, van kmdt. De Beer aan Staatsekr., Pretoria

⁶¹ Leyds, 709, p. 459, Telegram no. 41, d.d. 27 Okt. 1899, van pres. Kruger aan pres. Steyn

⁶² Leyds, 709, p. 454, Telegram no. 37, d.d. 27 Okt. 1899, van pres. Kruger aan kmdt. De Beer, inhoudende Telegram, d.d. 27 Okt. 1899, van pres. Steyn aan pres. Kruger

hulle by die Vrystaatse laer moes aansluit, “daar wy vermoeden dat er ten zuiden van Belmont station eerstdaags een groote slag zal komen”.⁶³

Voordat hy aan die bevel uitvoering kon gee, het die res van genl. De la Rey se leërmag, wat, van Vryburg af gekom het, hy hom aangesluit.

De la Rey het, nadat hy genl. Cronjé se instruksie ontvang het om na Kimberley toe op te ruk, geen gras onder sy voete laat groei om die sake in Vryburg te reël, waaraan aandag gegee moes word voordat hy die dorp kon verlaat nie. Eerstens moes daar omgesien word na die aansienlike hoeveelheid wapens en ammunisie wat hy in Vryburg gevind het, verder moes maatreëls getref word om die dorp te beveilig teen aanvalle vanuit Kuruman, waar, volgens gerugte, die vyand besig was om saam te drom, en ten slotte moes aandag gewy word aan die groot getal Bantoes in die distrik, wat in 'n staat van oproer verkeer het. Hierdie sake het hy voor 'n

---

⁶³ T.B.1416/99, Staatsekr. aan Landdros, Christiana, d.d. 26 Okt. 1899

krygsraads vergadering gelê, wat op 25 Okt. besluit het dat vk. J. H. Visser met 140 man in Vryburg moes agterbly om vas te stel wat te Kuruman gaande was, die algemene orde te handhaaf, en die gewere en ammunisie in die kruitmagasyn te berg⁶⁴ — met uitsondering van haelpatrone en plofstowwe wat deur die handelaars met Visser se verlof verkoop kon word. Daarna het De la Rey met die res van sy burgers na Taung vertrek, waar hy vroeg die oggend van 26 Okt. 1899 aangekom het.

Nadat hy sake te Taung gereël en o.a. die staatskantore aldaar onder die bewaring van die Bantoe hoofman Molala gestel het, van wie hy die versekering gekry het dat die Bantoes aldaar streng neutraal in die stryd sou bly, het hy dieselfde middag voortgetrek na Veertien Strome.⁶⁵

---

⁶⁴ Leyds, 709, p. 334, Telegram no. 9, d.d. 25 Okt. 1899, van genl. De la Rey aan genl. Cronjé

⁶⁵ Leyds, 709, p. 481, Telegram no. 21, d.d. 28 Okt. 1899, van genl. De la Rey aan genl. Cronjé; Genl. J. H. de la

Pres. Steyn, wat op 23 Okt. na die kommando's in die omgewing van Kimberley vertrek het om die burgers persoonlik te ontmoet en krygsplanne met die offisiere te bespreek, wou baie graag met De la Rey persoonlik gesels;⁶⁶ maar ofskoon pres. Kruger De la Rey daarvan in kennis gestel, en hy hom aangedring het om vinnig vooruit te trek om Steyn te ontmoet,⁶⁷ kon hy nie so vinnig vorder as wat pres. Steyn verlang het nie.

Sowel die Kommandant-generaal as genl. Cronjé het hom hy die aanvang van sy tog ernstig gewaarsku om uiters versigtig te wees, nie met te min mense vooruit te trek nie, en besonder op sy hoede te wees om nie onverhoeds deur die vyand

---

Rey-versameling, Manuskrip van genl. De la Rey; *Cape Times*, d.d. 1 Maart 1900, verklaring Thomas

⁶⁶ Leyds, 709, p. 267, Telegram no. 26, d.d. 23 Okt. 1899, van pres. Steyn aan pres. Kruger, p. 402, Telegram no. 21, d.d. 26 Okt. 1899 van Landdros, Boshof, aan Landdros, Christiana, en p. 407, Telegram no. 26, d.d. 26 Okt. 1899, van pres. Steyn aan pres. Kruger

⁶⁷ Leyds, 709, p. 412, Telegram no. 31, d.d. 26 Okt. 1899, van pres. Kruger aan genl. De la Rey

oorval te word nie.⁶⁸ Ook moes hy, op las van genl. Cronjé, die spoorlyn na Kimberley deeglik verniel, en die spoorwegbrug oar Vaalrivier totaal vernietig.⁶⁹ In die lig van hierdie instruksies kon hy dus nie vinnig beweeg nie. Daarby is sy tog aanmerklik vertraag omdat daar in die droë wêreld waardeur hy moes trek, geen hawer of mielies of ander voer te kry was nie, met die gevolg dat die trek- en rydiere van die kommando volkome uitgeput geraak het. Hulle was so gedaan dat hy baie van die perde wat ingegee het, waaronder etlike kanonperde, onderweg moes agterlaat, en sowat 100 van die slagosse as trekosse moes gebruik om die laer oor die weg te kry.⁷⁰

---

⁶⁸ Leyds, 709, p. 290, Telegram no. 49, d.d. 23 Okt. 1899, van Kmdt.-genl. aan genl. Cronjé, en p. 370, Telegram no. 45, d.d. 25 Okt. 1899, van genl. Cronjé aan genl. De la Rey

⁶⁹ Leyds, 709, p. 370, Telegram no. 45, d.d. 25 Okt. 1899, van genl. Cronjé aan genl. De la Rey

⁷⁰ Leyds, 709, p. 499, Telegram no. 5, d.d. 29 Okt. 1899, van genl. De la Rey aan Staatsekr., Pretoria

Veertien Strome, waar manskappe van die Vrystaatse kommando's by hom aangesluit het om hom na Kimberley te begelei, is eers laat die dag op 27 Okt. 1899 bereik,⁷¹ en hiervandaan na Riverton het hom nag 'n volle twee dae geneem, ofskoon hy sy walaer onderweg by Warrenton agtergelaat het, om vinniger te kan trek.⁷² By Riverton, waar hy laat die middag van die 29ste aangekom het, het hy sy kommando agtergelaat en hom dadelik te perd na die Vrystaatse offisiere in die omgewing van Tarentaalrant gehaas om met hulle oorleg te pleeg oor hoe daar verder deur die verenigde Boeremagte opgetree moes word.⁷³ Daar is toe op 3 Nov. 1899 ooreengekom dat De la Rey Kimberley aan die westekant moes omtrek, terwyl kmdt. Du Plessis dit aan die oostekant moes doen, en hoofkmdt. Wessels om die suidekant van die dorp moes kom tot waar sy kommando's die van De la Rey

---

⁷¹ Leyds, 709, p. 403, Telegram no. 22, d.d. 26 Okt. 1899, van S. M. Scheepers aan Hoofkmdt., Tarentaalrant

⁷² Genl. J. H. de la Rey-versameling, Manuskrip van genl. De la Rey

⁷³ *Ibid*

sou ontmoet. Die bedoeling van die krygsplan was, volgens De la Rey, “am zoodaende de macht van den vijand te verdeelen”.⁷⁴

Oor hoe die bewegings uitgevoer is waardeur die garnisoen in Kimberley aan alle kante van die buitewereld afgesny is, word later volledig uitgewei.

8. DIE BESETTING VAN GRIEKWALAND-WES EN BETSJOEANALAND

Vervolgens het ’n ligte perdekommando onder aanvoering van kmdt. J. J. Jordaan, bygestaan deur regter J. B. M. Hertzog, weswaarts vertrek om die Boere gesag oor Griekwaland-wes in die ander dorpe van belang in die gebied aan te kondig en te vestig. Op 11 Nov. het hulle Barkly-Wes binnegetrek. Hulle het die Kaapse magistraat ontsetel, die Vrystaatse vlag gehys en die heer Johannes Jacobus Morgendaal benoem tot magistraat van “dat gedeelte van Griqualand West thans onder krygsbesit door de troepen van

den Oranje Vry Staat en de Zuid Afrikaansche Republiek”. Hy sou die jurisdiksie van ’n gewone magistraat volgens die wette van die Kaapkolonie oor die hele Griekwaland-wes hê, en tewens die bevoegdheid besit om as veldkornet en vrederegter te ageer, vrederegters en ander dergelike amptenare aan te stel waar dit nodig was, “te arresteeren en te doen arresteeren, te straffen en te doen straffen, administreeren en te doen administreeren ... en alle andere zaken te doen en waar te nemen welke mogen strekken tot het handhaven van de orde en het beveiligen van personen en goederen”.

’n Proklamasie, onderteken deur hoofkmdt. C. J. Wessels, bevelhebber van die Vrystaatse mag aan die grense van Griekwaland-wes, gedateer Olifantsfontein (voor Kimberley), is gelees, waarin die Britse grondgebied in Griekwaland-wes, t.w. die afdelings Herbert, Hay, Barkly (Wes) en Kimberley, tot besette gebied onder die Vrystaatse Krygswet geplaas, en algemene voorskrifte neergelê is waarvolgens die inwoners hulle moes gedra.

---

⁷⁴ *Ibid.*; Leyds, 710, p. 82, Telegram no. 15, d.d. 4 Nov. 1899, van genl. De la Rey aan genl. Cronjé

Daarna is die kommando na Douglas en Griekwastad, waar hulle op 15 en 17 Nov. onderskeidelik die staatskantore oorgeneem, 'n assistent-landdros benoem en die bogenoemde besettings proklamasie afgekondig het. Te Griekwastad het hulle ook, afgesien van 'n aantal gewere, sowat 18,000 Lee-Metfordpatrone en 3,000 Martini-Henrypatrone as buit geneem.⁷⁵

9. DIE BELEG VAN KURUMAN

By die besetting van Griekwaland-wes en Betsjoeanaland ten weste van Mafeking en Kimberley het die Boere op slegs een punt teenstand ondervind, nl. op Kuruman, 120 myl ten noordweste van Kimberley geleë.

Hierdie dorpie was met die uitbreek van die oorlog beset deur 'n afdeling Kaapse Polisie, 35 man sterk, onder bevel van kapt. A. Bates. Hulle het nie na Kimberley probeer terugval nie maar, op bevel van lt.-kol. R. G. Kekewich, die Britse bevelvoerder in Kimberley, Kuruman dadelik

ingerig om 'n aanslag van die vyand te weerstaan. Alle blanke mans wat liggaamlik geskik was, 33 persone altesaam, is as spesiale polisie ingeskryf, en ook is 'n sestigtal nie-blankes gekommandeer om met die verdediging te help. Van laasgenoemde groep is, volgens die *Times History*, 'n veertiental met gewere bewapen en die res gebruik om water te dra en die pik- en graafwerk te doen. Hulle het 'n kamp in die middel van die dorp ingerig op 'n hoogte, en 'n hele ketting van forte en skanse uit sandsakke om die kamp gebou, asook loopgrawe en mure, van skietgate voorsien, tussen die forte aangebring.⁷⁶

Op 3 Nov. 1899 het vk. J. H. Visser, wat deur De la Rey te Vryburg agtergelaat is en hom daarop toegelê het om van die goedgesinde Betsjoeanalanders vir die Transvaalse krygsmag aan te werf,⁷⁷ van genl. Cronjé bevel ontvang om na Kuruman toe te gaan om sake daar te reël. De la

---

⁷⁵ Vgl. A5-1900, pp. 48-56, 94-105 en 105-113. Kyk ook Bylaag F

---

⁷⁶ Vgl. *Times History*, III, pp. 112-113

⁷⁷ Vgl. Leyds, 710, pp. 18-19, Telegramme nos. 18 en 19, d.d. 1 Nov. 1899, en pp. 73 en 80, Telegramme nos. 6 en 13, d.d. 4 Nov. 1899

Rey wou liewers hê dat Visser na Kimberley toe moes kom, maar Cronjé het daarop gestaan dat hy die ekspedisie na Kuruman moes onderneem en het, aangesien die Regering hom gesteun het, Visser op die 9de nog eens beveel om na Kuruman te gaan, wat hy dan ook gedoen het.⁷⁸

Op 11 Nov. 1899 die middag het Visser met 'n kommando van ongeveer 200 perderuiters op Kuruman aangekom en op die 12de die magistraat skriftelik meegedeel dat hy voornemens was om op die 13de besit van Kuruman te neem namens die Suid-Afrikaanse Republiek, en as die dorp nie voor 7 vm. aan hom oorhandig word nie sou hy dit met geweld vat. Die magistraat het, na oorlegpleging — met kapt. Bates en kapt. Dennison van die Britse inligtingsdiens, geantwoord dat hy nie van sy regering instruksies ontvang het om die dorp oor te gee nie en Visser verantwoordelik sou hou vir die gevolg van sy onwettige daade. Hierop

het Visser geantwoord dat hy hom tot 9 vm. kans sou gee om die dorp te oorhandig.

Kort voor 9 vm. het Visser met sy manskappe teen die Britse mag opgeruk en het die geveg begin. Volgens Visser het hy, in weerwil van 'n onafgebroke vuur van die vyand, alle posisies rondom Kuruman, asook 'n sewetal forte, sonder verlies ingeneem. Sy plan was om die Britse forte rondom hul kamp vanuit sy ingenome posisies te bestorm en van die vyand af te neem, maar van die nie-blanke inwoners van die dorpie, wat vooraf deur die Engelse gewaarsku is om nie hul vee hy die heuweltjie agter die magistraatswoning te laat kom nie aangesien hulle met dinamiet ondermyn was, het hom bang gepraat. Hy het tot die konklusie gekom dat ook die forte ondermyn was. Gevolglik het hy besluit om van die bestorming af te sien, en genl. Cronjé versoek om hom van minstens nog 50 burgers en twee kanonne te voorsien. Daarmee sou hy, so het hy Cronjé verseker, Kuruman binne 'n dag bemeester, want die vyand het oor geen grofgeskut beskik nie. Om die plek deur middel

---

⁷⁸ Sien Leyds, 710, pp. 52, 55, 150, 151, 178, 208, 221 en 240, Telegramme nos. 7 en 10, d.d. 3 Nov., 23, d.d. 6 Nov., 1 en 29, d.d. 7 Nov., 19 en 32, d.d. 8 Nov., en 7, d.d. 9 Nov. 1899.

van 'n beleg tot oorgawe te dwing, sou baie moeilik wees, aangesien hy slegs met 'n perdekommando daar was.⁷⁹

Vir die res van die week het Visser, in afwagting op versterkings, veral kanonne, elke dag vuur op die Engelse geopen sonder enige sigbare gevolg. Versterkings het egter nie opgedaag nie. In antwoord op Visser se versoek het genl. Cronjé hom meegedeel dat hy geen grofgeskut kon spaar nie. Sake was ernstig en die burgers kon dus nie nog Kuruman ook oppas nie. Daarom moes Visser dadelik na Vryburg terugkeer en alle burgers na genl. De la Rey toe laat opruk, op 200 man na, wat te Vryburg moes agterbly. Die Regering het hom met die instruksies vereenselwig dog daarby sy leedwese uitgedruk omdat

---

⁷⁹ Sien A5-1900, pp. 116-118; Maj. C. G. Dennison, *A Fight to a finish*, pp. 25-27; *Times History*, III, p. 113; Leyds, 710, p. 379, Telegram no. 3, d.d. 12 Nov. 1899, en p. 460, Telegram no. 36, d.d. 14 Nov. 1899

Visser nou van Kuruman af moes terugtrek, want die terugtog wek 'n slegte indruk.⁸⁰

Die verdedigers van Kuruman was verbaas toe hulle op die 19de ontdek dat die Boere padgegee het.

Visser het egter nie lank weggebly nie. Teen 3 Des. 1899 het hy Vryburg weer verlaat met alle perderuiters wat hy byeen kan kry, sowat 500 man altesaam, en op die 5de het hy weer sy verskyning voor Kuruman gemaak.⁸¹

Hy wou weer die stellings inneem wat hy sowat veertien dae tevore ontruim het, maar het dit onmoontlik gevind. Die vyand het nl. intussen al sy beste posisies beset en verskans, en hy kon dus nie weer so na aan Kuruman stelling neem as tevore nie.

Visser was hierdie slag egter vasberade om Kuruman in te neem. Vanuit skanse wat hy op

---

⁸⁰ Sien Leyds, 710, pp. 465, 478 en 482, Telegramme nos. 2, 15 en 19, d.d. 15 Nov. 1899

⁸¹ Sien Leyds, 712, Telegramme nos. 15, 23 en 24, d.d. 10 Des. 1899, en *Times History*, III, p. 113

500 tree afstands van die oostekant van die dorpie af gebou het, het hy 'n reeks nagtelike aanvalle op die vyand deurgevoer, en sy verskansings elke nag nader aan die vyandelike linie gebou, totdat sy voorste skanse slegs 30 of 40 tree van die vyandelike forte af gestaan het.⁸² Die vyand het egter geen teken gegee dat hy van plan was om sy verset te staak nie en op die 10de het Visser weer by genl. Cronjé en genl. Snyman (wat te Mafeking was) om 'n kanon aansoek gedoen, en hulle daarby laat verstaan dat, as dit nie toegestaan word nie, “er dan geen ander plan zal zyn dan om hen dan maar uit te hongeren en al nouwer te druk”.⁸³

Gedurende die nag van 16 Des. 1899 het die burgers 'n vasberade aanval op die naaste Britse fort gewaag. Eers het hulle die winkel in besit geneem wat die bemanning van die voorste forte altyd van water voorsien het, en daarna het hulle die naaste fort wat deur kapt. Brown verdedig

was, bestorm. Hulle het teen die mure daarvan uitgeklouter en van die sandsakke op die bemanning daarvan afgerol maar toe die Boere die Engelse vra om oor te gee, het hulle geweier. Nadat die aanval verby was, het hulle, sowel as die bemanning van maj. Dennison se fort, op die enigste ander fort wat daar nog was, en op die kamp, teruggeval. Die Boere, wat 'n verlies van een man lig gewond opgedoen het, ene Groenewald, het die ontruimde forte toe beset.⁸⁴

Vir 'n week lank het die Boere die Engelse in hul enigste oorgeblewe vesting onder vuur gehou, in die hoop dat honger en dors hulle spoedig tot kapitulasie sou dwing. Op Sondag, 24 Des. 1899, terwyl die offisiere vir 'n krygsraadsvergadering byeen was, het vk. Wessels, wat nie in die krygsraadsvergadering teenwoordig was nie en Kuruman aan die suidekant beleër het met 'n klompie Vrystaatse burgers wat van Kimberley af gestuur is om Visser te help, egter aan die

---

⁸² *Times History*, III, p. 113.

⁸³ Vgl. Leyds, 712, Telegramme nos. 23 en 24, d.d. 10 Des. 1899

---

⁸⁴ Vgl. Dennison, pp. 27-28; A5-1900, p. 119; *Times History*, III, pp. 113-114, en Leyds, 713, Telegram no. 33, d.d. 21 Des. 1899

vasgekeerde Engelse 'n wapenstilstand toegestaan. Hy het die Engelse uit hul vesting laat uitkom en hulle vryelik met sy burgers laat meng. Hulle het gegaan na die tuine en rivier in die rigting van die Vrystaatse posisies en selfs saam met die Vrystaters in die rivier geswem. Toe Visser dit ontdek, was hy woedend, want deur die wapenstilstand was die Engelse in staat om weer water en kos na hul fort te vervoer en ook beton stellings in te neem. Hy het die wapenstilstand dan ook dadelik beëindig en vuur op die vyand geopen.⁸⁵

Die verposing het die Engelse egter nie veel gebaat nie. Op 30 Des. 1899 het daar eindelijk 'n seweponder kanon uit Pretoria in Visser se kamp opgedaag, en daarmee het hy op Nuwejaarsdag 1900 op die Britse vesting losgebrand. Die artilleris wat die stuk bedien het, het ellendig sleg geskiet, en eers nadat die kanon herhaaldelik

verskuif is en sowat 80 skote gevuur het, het hy sy doel, t.w. die muur van die fort, getref. Na nog 10 skote het die muur beswyk en is die manne wat daaragter skuiling geneem het, onder 'n swaar geweervuur geneem. Vir kapt. Bates was dit duidelik dat verdere weerstand slegs 'n verspilling van kosbare lewens was. Na raadpleging met die magistraat en kapt. Dennison, het hy dus teen 6 nm. die wit vlag gehys. Altesaam 120 persone, van wie 15 gewond was, is toe deur die Boere krygsgevangene geneem en na Pretoria gestuur. Onder hulle was kapt. Bates en Dennison, die magistraat (Hilliard) en 8 ander offisiere, asook 70 nie-blankes. 'n Groot getal geweers en 'n ruim hoeveelheid ammunisie is deur Visser buitgemaak, asook 25 goeie perde, 16 osse, 60 sakke mielies, 30 sakke meel en 'n hoeveelheid hawer. Te oordeel na die groot getal wapens en baie skanse moes, volgens Visser, baie van die Bantoes en Kleurlinge wat met die verdediging gehelp het, in die ruigtes ontsnap het. Drie van die

---

⁸⁵ Vgl. A5-1900, p. 120; Dennison, pp. 31-32; *Times History*, III, p. 114; Leyds, 713, Telegram no. 25, d.d. 29 Des. 1899; en J. P. Botha, *Die Beleg van Mafeking tydens die Anglo-Boereoorlog*, pp. 172-176

Engelse het tydens die beleg gesneuwel, terwyl aan Boerekant slegs een persoon lig gewond is.⁸⁶

Daarmee was die hele Brits-Betsjoeanaland, met uitsondering van Mafeking, in die hande van die Boere.

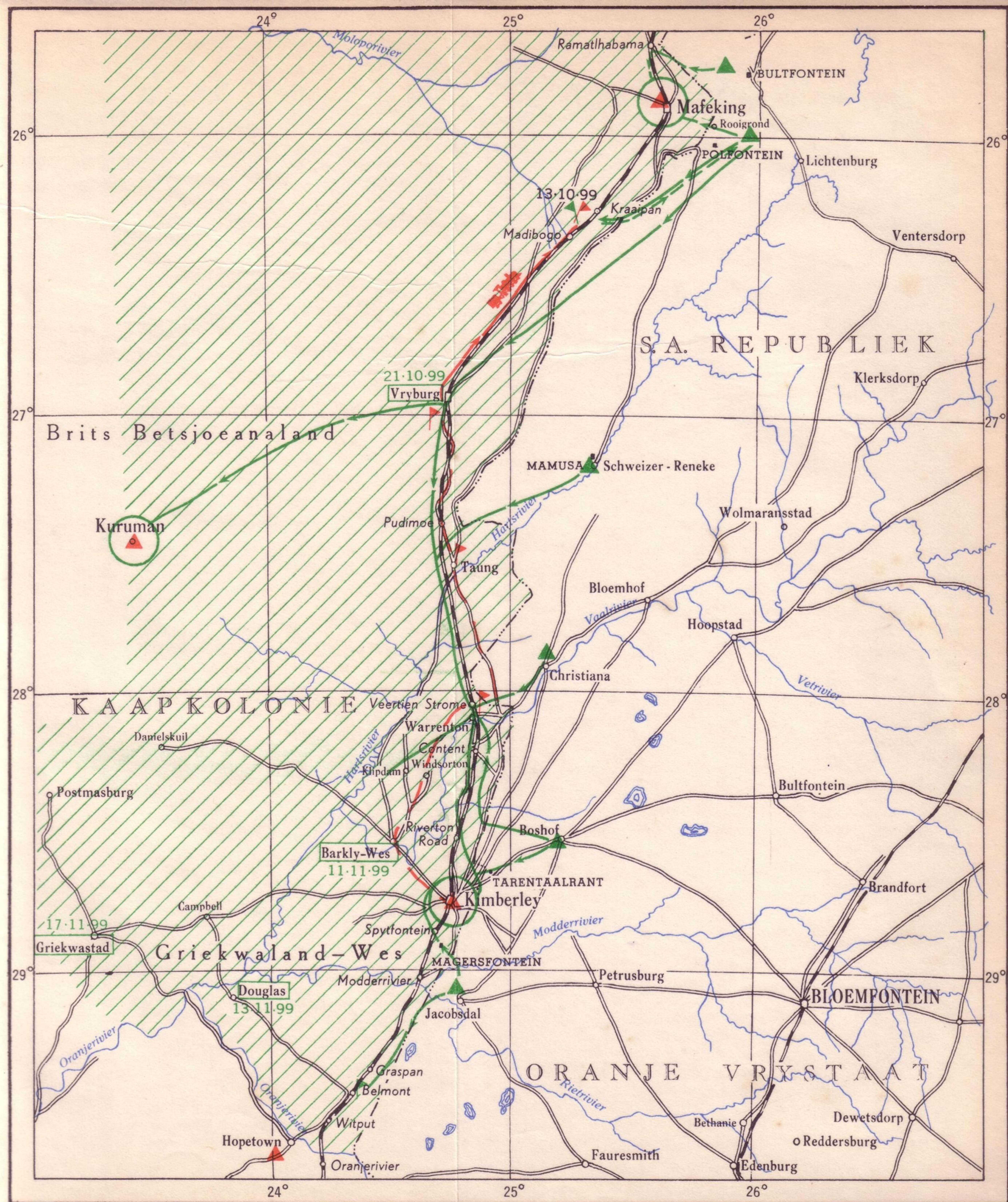
⁸⁶ Sien Leyds, 714, Telegram no. 2, d.d. 3 Jan. 1900; J. P. Botha, *Die Beleg van Mafeking tydens die Anglo-Boereoorlog*, pp. 172-176; A5-1900, p. 120; Dennison, *A Fight to a finish*, pp. 34-36; *Times History*, III, p. 114

DIE BOERE-OFFENSIEF AAN DIE WESTELIKE FRONT

- Transvaalse en Vrystaatse wesgrens
- ===== Spoorweë
- ===== Paaie
- ~~~~~ Riviere
- ▲ Britse hoofstellings
- == Britse bewegings
- ▲ Posisies van Boerelaers voor die inval
- Bewegings van Boeremagte
- //// Streke deur Boere geproklameer en/of beset
- Dorpe binne 'n groen kring geplaas, is deur die Boere in beleg geneem, en dorpe binne 'n groen raampie geplaas, toon sentrums aan waar besettingsproklamasies deur die Boere afgekondig is
- Boerestelling by Belmont
- Polisieposte
- Gepantserde trein
- Gevegte

Skaal: 1 duim = 32 myl

HOOFSTUK 17

DIE STRYD OP DIE TRANSVAALSE NOORDELIKE GRENS

1. DOEL VAN DIE BOEREMAG OP DIE NOORDELIKE GRENS

Met die insluiting van Ladysmith, Kimberley en Mafeking is die hoof oogmerk wat die Boere hulle met hul offensief in Natal, Brits-Betsjoeanaland en Griekwaland-wes gestel het in hoofsaak verwesenlik, naamlik om die vooruitgeskewe vyandelike militêre magte wat die grense van die Republieke vanuit hierdie gebiede bedreig het, onskadelik te maak. Al wat nog nodig was om dit tot volkome verwesenliking te voer, was om daardie vasgekeerde troepemagte tot oorgawe te dwing, en doeltreffende maatreëls te tref om die verwagte Britse versterkings met sukses te weerstaan. Natal, Brits-Betsjoeanaland en Griekwaland-wes was egter nie die enigste gebiede waar daar troepe was wat die grense van die Republieke bedreig het nie. Reeds van voor die uitbreek van die oorlog af was daar 'n vyandelike troepemag in Rhodesië, wat die

noordelike en noordwestelike grense van die Transvaalse Republiek bedreig het, en wat die Republiek 'n ernstige nekslag kon toedien, veral as hulle daarin kon slaag om vir hulle die bondgenootskap van die Bantoes in daardie streke te verseker.

Die Regering van die Republiek het die noodsaaklikheid om sy uitgebreide noordelike en noordwestelike grense teen 'n vyandelike inval te beskerm, van meet af aan besef. Hy het dus, nog voor die uitbreek van die oorlog, besluit om 'n sterk burgermag op hierdie grense te plaas, met die doel om aan vyandelike leërs die hoof te bied wat die Republiek vanuit daardie gebiede sou probeer binneval, die verbindingsweë na die Noorde toe te verwoes, en 'n oog oor die Bantoes aldaar te hou.

Vir hierdie doel is twee kommando's — Soutpansberg en Waterberg — afgesonder, onder bevel van F. A. Grobler, voorheen veldkornet, maar met die oog op die oorlog deur die Regering benoem tot. Assistent-generaal van die Noordergrens kommando's. Volgens besluite

wat vooraf geneem is, moes hierdie kommando's met die uitbreek van die oorlog as volg op die grens gestasioneer gewees het, gereed vir aksie: die kommando Waterberg op die punt waar die Matlabasrivier — wat die grens tussen die distrikte Rustenburg en Waterberg was — in die Limpoporivier vloei, en die kommando Soutpansberg in die omgewing van Rhodesdrif. Hulle moes die hele grens ten noorde van die Matlabasrivier beskerm, en die vyand wat oorkant die deel van die grens gelê en dit veral vanuit Rhodesië bedreig het, onskadelik maak. Die beskerming van die Transvaalse noordwestelike grens ten suide van die Matlabasrivier is opgedra aan generaal P. A. Cronjé, die hoofaanvoerder van die Transvaalse Westergrens kommando's, wie se hoofkwartier by Mafeking was.

2. DIE MILITÊRE BEDRYWIGHEDE IN BETSJOEANALAND-PROTEKTORAAT

Cronjé het vinnig opgetree. Vir die beskerming van die deel van die grens tussen die Republiek en die Protektoraat waarvoor hy verantwoordelik was, is die burgers van twee veldkornets wyke

afgesonder, nl. die van die wyk Hexrivier van die Rustenburgse kommando, en die van die wyk Boschveld van die kommando Marico. Die Burgers van wyk Hexrivier is kort voor die uitbreek van die oorlog te Derdepoort geplaas onder bevel van asst.-kmdt. Casper du Plessis en vk. Piet Kruger,¹ terwyl die van die wyk Boschveld die grens gedurende die nag van 13-14 Okt. 1899 iewers tussen Lobatsi stasie en Aasvogelkop — 'n paar myl ten noorde van Lobatsi stasie geleë — onder aanvoering van vk. P. D. Swart oorgesteek, en die spoorweg verbinding verbreek het.²

Om 6 vm. die 15de het Swart Lobatsi stasie bereik, waar hy slegs die vrouens en kinders van die winkeliers aangetref het, wat almal gevlug het, en 'n paar manlike Britse onderdane, waaronder

---

¹ Sien T.A., R. 14291/99, Telegram van Landdros, Rustenburg, aan Regering, Pretoria, d.d. 10 Okt. 1899, en R. 91/99x, Telegram van genl Cronjé aan Regering, d.d. 12 Okt. 1899

² Leyds, 709, p. 22, Telegram no. 8, d.d. 14 Okt. 1899, van Sekr., Kmdt. Marico, aan Regering, Pretoria

die spoorweg ploegbaas, die telegrafis en eerw. Adriaan Hofmeyr, wat hulle vrywillig aan hom oorgegee het.³ Uit die kommando se hoofkwartier te Bultfontein naby Mafeking het hy bevel ontvang om die krygsgevangenes na die gevangenis in Zeerust te stuur, Lobatsi in besit te hou en voorasnog nie verder met sy burgers te trek nie, aangesien dit onmoontlik was om hom onmiddellik vanuit die hooflaer te versterk.⁴ Hy het hom dus verder slegs besig gehou met die vernietiging van die spoorweglyn ten noorde van

---

³ Leyds, 709, pp. 29 en 32, Telegramme nos. 1 en 4, d.d. 15 Okt. 1899, van Sekr., Kmdt. Marico, aan Regering, Pretoria. Op 23 Okt. 1899 was daar, volgens 'n naamlys deur die landdros van Zeerust verstrek, 16 krygsgevangenes in die gevangenis te Zeerust. Hulle is egter klaarblyklik nie almal deur Swart te Lobatsi gevangeneem nie. Sien T.A., K.G. 333, p. 493, Telegram van Sekr., Kmdt.-genl., Pretoria, aan Kmdt.-genl., d.d. 23 Okt. 1899

⁴ Leyds, 709, p. 34, Telegram no. 5, d.d. 15 Okt. 1899, van kmdt. Botha aan vk. Swart

Lobatsi stasie, nadat hy uit die staatskantore verwyder het wat hy nodig geag het.⁵

Terwyl hy hiermee doende was, het 'n gepantserde trein, die Powerful, met ook 50 tot 100 man aan boord, goed bewapen, ook met swaargeskut, die burgers, wat sowat 3 myl ten suide van Crocodile Pools op die spoorweg besig was, vanuit die noorde genader. Dit het gestaan onder bevel van kapt. Llewellyn.⁶

Daar Swart nie met swaargeskut toegerus was om gepantserde treine mee te beskiet nie, is daar dringend by die hooflaer te Bultfontein aansoek

---

⁵ Leyds, 709, p. 32, Telegram no. 4, d.d. 15 Okt. 1899, van Sekr., Kmdt. Marico, aan Regering

⁶ *Times History*, II, p. 270; Nierstrasz, II band 2, p. 546; Colonial Office telegram, d.d. 26 Okt. 1899, en British S.A. Company's telegram, d.d. 26 Okt. 1899, soos weergegee in *Journal of Principal Events connected with South Africa*, p. 24. Volgens die *Times History* en Nierstrasz was daar 47 manskappe op die trein, wat ook 'n 7-ponder-kanon en 'n maxim meegevoer het. Volgens berig van die Administrateur van Rhodesië in die bogenoemde telegramme vervat, het die trein egter "about 100 men and 1 Maxim" met hom meegevoer

gedoen om die nodige hulp om die trein te beveg.⁷ Genl. Snyman, wat hom op die tydstop te Bultfontein bevind het, het egter nie kans gesien om dit dadelik te stuur nie. Hy het Swart egter verseker dat hy hom so gou as moontlik van die nodige hulp, o.a. 'n kanon, sou voorsien, en hom versoek om intussen sy bes te doen om die posisie te behou.⁸

Aan hierdie opdrag het Swart voldoen. Met sy Mausers kon hy niks teen die trein vermag nie en hy het toe maar probeer om die terugtog daarvan na die Noorde te vertraag totdat die beloofde swaargeskut opdaag, deur die spoorlyn agter die trein ook op te breek.⁹ Hierin het hy blykbaar die steun geniet van die Rustenburgers te Derdepoort. Hulle het intussen die grens op die 16de oorgesteek onder aanvoering van asst.-kmdt. Du

---

⁷ Leyds, 709, p. 35, Telegram no. 6, d.d. 15 Okt. 1899, van Sekr., Kmdt. Marico, aan wnd. kmdt. Botha, Bultfontein

⁸ Leyds, 709, p. 49, Telegram no. 20, d.d. 15 Okt. 1899, van genl. Snyman aan wnd. kmdt. Swart

⁹ Leyds, 709, pp. 106-107, Telegramme nos. 7 en 8, d.d. 18 Okt. 1899, van genl. Cronjé aan hoofkmdt. Wessels en Regering onderskeidelik

Plessis en vk. Kruger, en ten getalle van 170 en 200 man onderskeidelik te of in die nabyheid van Ramutsa en Gaberones stelling geneem.¹⁰

Tydens hul opmars na Ramutsa en Gaberones, het die Rustenburgse distriks polisie wat, onder aanvoering van polisie kommandant Johannes Riekert, die tog gelei het, op die 16de gebots met 'n vyandelike patrollie, wat hewig op Riekert se manskappe gevuur het. Van die Boere is slegs 'n perd gewond, terwyl Riekert drie van die vyandelike troepe gevange geneem en vyf opgesaalde perde, asook enige gewere, gebuit het.¹¹

Ten spyte van die aankoms van die Rustenburgers op Ramutsa en Gaberones, was die Boere nie in staat om die gepantserde trein van die Noorde

---

¹⁰ Leyds, 709, p. 116, Telegram no. 17, d.d. 18 Okt. 1899, van Landdros, Zeerust, aan kmdt. Botha, en p. 219, Telegram no. 24, d.d. 22 Okt. 1899, van wnd. kmdt., Rustenburg laer, aan Regering

¹¹ Leyds, 709, p. 296, Telegram no. 5, d.d. 24 Okt. 1899, van wnd. Kmdt. van Polisie, Rooseboom, te Derdepoort, aan Kommissaris van Polisie, Pretoria, versend op 20 Okt. 1899

afgesny te hou totdat genl. Snyman met die beloofde grofgeskut opdaag nie. Die Rustenburgers het nagelaat om die spoorlyn tussen Ramutsa en Gaberones dadelik deeglik te verniel, terwyl Swart se manne nie in staat was om, onder die swaar vuur wat vanuit die pantser waens op hulle onderhou is, te verhinder dat die vyand die breuk in die spoorweglyn agter die trein herstel nie. Na skermutselings met die burgers in die omgewing van Crocodile Pools op die 18de en 21ste, het die trein dan ook daarin geslaag om op 23 Okt. 1899 noordwaarts na Gaberones te ontsnap, waar wnd. kmdt. Du Plessis se burgers ook magteloos was om sonder kanonne iets aan die trein te doen.¹²

Volgens die dokumente van die Boere moes die twee skermutselings van die 18de en 21ste bloedloos verloop het. Daar word ten minste nie in die rapporte van die Boere gewag gemaak van

---

¹² Sien *Times History*, II, p. 270, Nierstrasz, II band 2, p. 546, en *Journal of the Principal Events connected with South Africa*, I, p. 26, Colonial Office telegram, 30 Okt. 1899

verliese wat of die Boere of die Engelse gely het nie. Volgens Britse bronne, daarenteen, en ook volgens Nierstrasz, het Llewellyn se manne, sonder eie verliese, aan die Boere etlike ongevalle toegebring. In 'n Britse amptelike telegram is vermeld dat die Boere op die 18de 8 man as gesneuweldes te Crocodile Pools ingeboet het,¹³ terwyl Nierstrasz en die *Times History* die ongevalle van die Boere op die 18de op 13 en 30 gedood en gewond onderskeidelik stel.¹⁴ Wat die ongevalle op die 21ste was, word nie vermeld nie. Volgens 'n rapport van die Britse administrateur in Bulawayo het die Engelse in die twee skermutselings ongedeerd daarvan afgekom dog aan die Boere 'n "considerable loss" toegebring.¹⁵

---

¹³ War Office telegram, S.A. no. 1166F, soos weergegee in *Journal of the Principal Events connected with South Africa*, I, p. 21

¹⁴ Nierstrasz, II band 2, p. 546, en *Times History*, II, p. 270

¹⁵ Colonial Office telegram en B.S.A. Company's telegram, d.d. 26 Okt. 1899, soos weergegee in *Journal of the Principal Events connected with South Africa*, I, p. 24

Met die verskyning op die toneel van genl. Snyman met grofgeskut, het daar 'n end gekom aan die bedrywighede van die *Powerful* en ander gepantserde treine, wat die lewe van die Marico en Rustenburg burgers langs die Transvaalse noordwestelike grens verontrus het. Uit 'n telegram van die waarnemende kommandant van die Rustenburgers blyk nl. dat nie slegs die *Powerful* onrus verwek het nie, maar dat daar drie tot vier gepantserde treine te Gaberones was wat die lewe vir die burgers aldaar suur gemaak het.¹⁶

Snyman het Mafeking op 17 of 18 Okt. 1899 verlaat, met instruksies van die krygsraad om die

---

¹⁶ Leyds, 709, p. 219, Telegram no. 24, d.d. 22 Okt. 1899, van wnd. kmdt., Rustenburg laer, aan Regering; sien ook *Volksstem*, Spesiale uitgawe, 23 Okt. 1899. 'n Rapport van die Administrateur van Matabeleland, d.d. 19 Okt. 1899, waarin vermeld word "that he has equipped, manned and rationed four armoured trains, whereby he hopes to prevent further damage to railway", bevestig die berig. Sien B.S.A. Company's telegram, d.d. 27 Okt. 1899, soos weergegee in *Journal of the Principal Events connected with South Africa*, I, p. 22

gepantserde trein te vernietig, en alle sake langs die noordwestelike grens in oorleg met die krygsoffisiere wat daar was, te reël.¹⁷ Toe hy vk. Swart se laer bereik, was die *Powerful* reeds weg. Op las van genl. Cronjé, wat op die 23ste aan hom laat sein het om met spoed te werk te gaan en nie terug te keer voordat hy asst.-kmdt. Du Plessis ontmoet en die lastige gepantserde trein verniel het nie,¹⁸ het hy met die spoorlyn langs verder noordwaarts getrek. Nadat hy gedurende die middag van die 24ste die treinbrug oor Lobatsi spruit by Krokodilgat poort, suid van Lobatsi, met dinamiet verwoes het, het hy op die 25ste opgeruk tot by die plek bekend as Krokodilgat of Krokodilpoel, noord van Ramutsa stasie geleë, waar hy die groot treinbrug onderkant die krokodilgat — d.w.s. die brug oor die Taungsrivier by Ramutsa stasie — vernietig

---

¹⁷ Leyds, 709, p. 107, Telegram no. 8, d.d. 18 Okt. 1899, van genl. Cronjé aan Regering, en p. 113, Telegram no. 14, d.d. 18 Okt. 1899, van Staatspres., Pretoria, aan Staatspres., Bloemfontein

¹⁸ Leyds, 709, p. 241, Telegram no. 3, d.d. 23 Okt. 1899, van kmdt.. Botha aan genl. Snyman

het. Hier het hy oornag, met die voorneme om die volgende dag teen Gaberones op te trek.¹⁹

Gedurende sy tog tot hier het een van sy patrollies op die 24ste weer in aanraking met die Britse gepantserde trein gekom. Laasgenoemde het hom egter nie naby die Boerekommando gewaag nie en, nadat hy op 6 myl afstand van Snyman se hoofkommando af op die patrollie gevuur het, na Gaberones teruggeval. Al wat die patrollie verder aangetref het, was twee berede Britse Bantoe polisie, op wie hulle gevuur, en van wie een gesneuwel en een ontkom het.²⁰

Die nadering van Snyman se hoofmag het die Engelse so verontrus dat hulle Gaberones dieselfde dag nog ontruim en na Mochudi teruggeval het.²¹ Hulle het alle lewende hawe

---

¹⁹ Leyds, 709, p. 390, Rapport van genl. Snyman, d.d. 25 Okt. 1899, aangehaal in Telegram no. 8, d.d. 26 Okt. 1899, van Sekretaris, Kmdt. Marico, aan wnd. veggenl. Botha, Malopo

²⁰ *Ibid*

²¹ Colonial Office Telegram, d.d. 2 Nov. 1899, en Colonial Office Brief, d.d. 8 Nov. 1899, soos aangehaal in *Journal*

meegevoer om te voorkom dat dit in vyandelike hande val, en die voorraad perdevoer wat hulle nie kan meevoer nie, aan brand gestee. Die gevolg was dat genl. Snyman by sy intog in Gaberones op die 26ste, daar alles verlate aangetref het. 'n Goeie buit aan eetware en kleding wat deur die troepe agtergelaat is, het sy kommando egter in die skoot geval.²²

Na die verbreking van die spoorweg, het Snyman — wat nou die operasie gebied van genl. F. A. Grobler genader het — besluit om terug te gaan na Mafeking, aangesien daar, sover hy kon vasstel, niks verder vir hom te doen was nie. Die Engelse was verdryf, en ofskoon hy nie daarin geslaag het om die Britse gepantserde treine te vernietig nie, het hy, deur die vernietiging van die brûe, die spoorbaan na die Suide vir hulle onbegaanbaar gemaak. Wat die Bantoes betref,

---

of the Principal Events connected with South Africa, I, p. 27

²² Leyds, 709, p. 442, Telegram no. 26, d.d. 27 Okt. 1899, van Sekr., Kmdt. Marico, aan genl. Cronjé; *Times History*, II, p. 270; Nierstrasz, II band 2, p. 573

het sake so goed gestaan dat daar niks verder te reël was nie. Die Bantoestamme op die grens was rustig en, sover hy kon vasstel, nie voornemens om hulle in die oorlog tussen die blankes in te meng nie. Botwing, hoof van die Gatsisibistam in Betsjoeanaland, het vk. Swart verseker dat hy geen kwaai gevoelens teen die Boere koester nie, en as bewys van sy goeie gesindheid het hy selfs sy vee die Transvaalse gebied binne gestuur vir veiligheid.²³ Wel het 'n rapport die waarnemende kommandant te Derdepoort op 21 Okt. bereik, waarin vermeld is dat die Engelse op die 20ste 'n voorraad ammunisie aan die hoofman Linchwe opgedring het om sy volk mee te bewapen, en hom aangesê het om, as daar 'n gewapende burgermag deur sy land trek of op die grense daarvan verskyn, met hulle te veg, anders sou hy as 'n vyand van die Engelse beskou word;²⁴ dog, ofskoon die waarnemende kommandant beklemtoon het dat

---

²³ Leyds, 709, p. 368, Telegram no. 43, d.d. 25 Okt. 1899, van Visser, Zeerust, aan *News*, Pretoria

²⁴ Leyds, 709, p. 218, Telegram no. 24, d.d. 22 Okt. 1899, van wnd. Kmdt., Derdepoort, aan Regering

daar aan die waarheid van die inligting hoegenaamd nie getwyfel kan word nie,²⁵ het genl. Snyman en die ander krygsoffisiere vas geglo dat Linchwe hom nie aan die dreigemente sou steur of werklik tot die aanval sou oorgaan nie. Immers, sy volk het heeltemal vriendskaplik gelyk en, volgens die getuienis van een van die burgers in die Rustenburgse laer, selfs dikwels oor die grens gekom om werkies vir die burgers in die laer te kom doen.²⁶

Genl. Cronjé het dan ook die verdere aanwesigheid op of langs die Transvaalse noordwestelike grens onnodig geag, nie alleen van genl. Snyman en vk. Swart se kommando's wat nou na Mafeking teruggekeer het nie, maar ook van die 650 burgers van die kommando Rustenburg, wat voor die uitbreek van die oorlog onder bevel van asst.-kmdt. Du Plessis en vk. Kruger te Derdepoort geplaas is. Hy het hom nou bereid verklaar om hulle vir diens elders, selfs aan die Natalse front, waar daar meer burgers nodig was,

---

²⁵ *Ibid*

²⁶ Manuskrip van J. P. Botha oor die Oorlog

beskikbaar te stel, mits die Kommandant-generaal aan genl. F. A. Grobler op die Noorder-grens las sou gee om die spoorweg na Bulawayo, wat deur Snyman se burgers tot by Gaberones onbegaanbaar gemaak is, verder na die Noorde op te breek.²⁷

3. DIE TAAK VAN GENL. F. A. GROBLER

So 'n opdrag sou slegs van Grobler verg dat hy die taak uitvoer waarvoor hy as assistent-generaal aangestel is, en waarvoor die kommando's Waterberg en Soutpansberg aan hom gegee is. Dit was om, sodra hy verneem dat die oorlog verklaar was, onmiddellik met al sy burgers die grens oor te steek, die spoorweglyn tot by Bulawayo te vernietig, alle wit mense vanuit Bulawayo terug te bring, en alle troepe-stasies te vernietig en die land van die vyand te suiwer — 'n taak wat hy volgens sy eie diskresie en in oorleg met sy offisiere moes

---

²⁷ Leyds, 709, p. 558, Telegram no. 16a, d.d. 31 Okt. 1899, van genl. Cronjé aan wnd. Kmdt.-genl., Pretoria

uitvoer.²⁸ Dat dit sy taak sou wees, is blykbaar kort voor die uitbreek van die oorlog in 'n persoonlike onderhoud deur die Kommandant-generaal aan Grobler uiteengesit. 'n Skriftelike formulering daarvan voor die uitbreek van die oorlog in die vorm hierbo weergegee, kon trouens nie deur skrywer in die dokumente teruggevind word nie.²⁹

Die vroegste skriftelike instruksie van die Kommandant-generaal aan Grobler is op 5 Okt. 1899 uitgereik, en het slegs bepaal dat Grobler sy burgers op die beste plekke aan die Transvaalse kant van die Limpoporivier moes laat posneem, die grenslyn goed moes laat

---

²⁸ Sien Leyds, 709, p. 144, Telegram no. 1A, d.d. 20 Okt. 1899, van Kmdt.-genl., Dannhauser, aan genl. Grobler

²⁹ In die benoemings brief wat deur die Kmdt.-genl. aan die verskillende generaals, o.a. ook aan Grobler, op 29 Sept. 1899 gestuur is, staan duidelik vermeld dat “De werkzaamheden aan u opgedragen en plicht door u te volbrengen zijn gewichtig en kunnen niet alles op papier worden gebracht” (sien K.G. 263, pp. 595-596). Die afleiding dat die taak wat Grobler moes uitvoer, mondeling aan hom uiteengesit is, is dus geregverdig

bewaak, en voorlopig niks anders moes doen nie “dan onze lijn te beschermen en de kafferstammen in het oog en zoo noodig in bedwang te houden tot wij u nader bericht zenden”.³⁰ Dit het van krag gebly tot die middag van 11 Okt. 1899, toe die oorlogstoestand ontstaan en die Regering aan Grobler en al die ander Transvaalse militêre bevel voeders die finale bevel gesein het om die vyand aan te val en beveg.³¹

Die Kommandant-generaal het verwag dat genl. Grobler Betsjoeanaland en Rhodesië onverwyld sou binneval en van die vyand sou suiwer, en ook die spoorlyn tot by Bulawayo sou vernietig, sodat dit vir die vyand onmoontlik sou word om die Republiek vanuit die Noorde aan te tas.³²

---

³⁰ Sien die bedoelde instruksie in K.G. 263, p. 767

³¹ Sien Telegram no. T. 640/99 in die Telegram kopieboek van die Staatsekretaris, afd. Buitelandse Sake; ook K.G. 263, p. 958, Telegram van Onderstaatsekr. aan Kmdt.-genl

³² Leyds 709, p. 144, Telegram no. 1A, d.d. 20 Okt. 1899, van Kmdt.-genl. aan genl. Grobler

Hy het egter nie aan die verwagtings voldoen nie. Dit moet nie gewyt word aan onwil aan sy kant nie, maar wel aan die teenkating wat hy van ’n groep van sy offisiere ondervind het, wat nie lus was vir so ’n veldtog nie.

4. DIE HOUDING VAN GENL. GROBLER SE OFFISIERE

Toe Grobler die Regering se finale instruksie op 12 Okt. 1899 ontvang het om tot die aanval oor te gaan, was die offisiere van die kommando’s Soutpansberg en Waterberg nog heeltemal oningelig oor die taak wat hulle moes uitvoer, en het niemand van hulle ’n benul gehad van hoe hulle sou moes optree nie. Die eerste taak wat genl. Grobler dus moes verrig, wat op die tydstip in die laer van die Soutpansbergers tussen Pietersburg en die Limpoporivier was, was om in oorleg met die betrokke offisiere te bepaal hoe die twee kommando’s moes opereer met die oog op die uitvoering van hul taak, m.a.w. om ’n veldtogplan vas te stel.

As al die offisiere bymekaar of gewillig was om Grobler te glo en sy leiding te aanvaar, sou dit stellig geen moeilikheid opgelewer het nie. Die kommando's Waterberg en Soutpansberg was egter myle van mekaar verwyder: die Soutpansbergers iewers ten noorde van Pietersburg, en die Waterbergers iewers ten noorde van Nylstroom, onderweg na die samevloeiing van die Palala- en Limpoporiviere. Dit het Grobler, wat dit onnodige geag het om die offisiere van die twee uiteen geleë kommando's in 'n gesamentlike krygsraadsvergadering byeen te bring om oor die veldtogplan te besluit, egter nie van stryk gebring nie. Hy het geglo dat hy oor genoeg invloed beskik het om die offisiere van elkeen van die kommando's te oorreed om die veldtogplan wat hy intussen bedink het, te aanvaar, ook al sou hy dit aan die offisiere van elke kommando afsonderlik voorlê. In plaas van die offisiere in een gesamentlike krygsraadsvergadering byeen te bring om die veldtogplan te oorweeg, het hy toe besluit om dit in twee vergaderings te doen, natuurlik in die vaste vertroue dat albei die vergaderings dit sou aanvaar.

Omstreeks 12 Okt. 1899 het hy die offisiere van die Soutpansbergse kommando wat ten noorde van Pietersburg na die grens toe onderweg was, ontmoet, en hulle het sy veldtogplan algemeen goedgekeur. Dit het, volgens Grobler, behels

“dat ik met Waterberg commando of liever een gedeelte [paarde commando] de rivier zou overgaan nabij grens Waterberg Rustenburg (d.i. waar die Matlabasrivier in die Limpopo inloop), den spoor en telegraaf lijnen zou opbreken en alles voor mij schoon zou maken langs de rivier af, tot waar ik Zoutpansberg commando, die eveneens langs rivier en aan overzijde zou opkomen, zou ontmoeten.”³³

Dit het daarop neergekom dat die Soutpansbergers die grens tussen die Republiek en Rhodesië in die omgewing van Rhodesdrif moes oorsteek, en dan suidweswaarts langs die noordelike oewer van die Limpoporivier moes aftrek, totdat hulle die Waterbergers teenkom.

---

³³ K.G. 333, p. 641, Telegram d.d. 25 Okt. 1899, van genl. Grobler aan Kmdt.-genl., en Leyds, 709, p. 293

Laasgenoemde moes die grens by die samevloeiing van die Matlabas- en Limpoporiviere oorskry, en dan in noordoostelike rigting langs die Limpopo optrek. Die twee kommando's moes die gebied langs die rivier van die vyand suiwer, en die Waterbergers moes ook die spoor- en telegraaflyne wat na Bulawayo gegaan het, verwoes.

Hiermee tevrede en nadat hy nog enige besonderhede met betrekking tot die plasing van die Soutpansbergse kommando aan die grens gereël het, het Grobler op 13 Okt. 1899 na die Waterbergse kommando vertrek om die veldtogplan ook deur die offisiere daar te laat goedkeur.

Hy het die offisiere van hierdie kommando, wie se laer hy 18 myl van die grens af weg langs die Palala rivier aangetref het, by sy aankoms op 23 Okt. 1899 byeengeroep en die veldtogplan aan hulle voorgelê. Tot sy ontsteltenis moes hy egter ontdek dat hulle glad nie van plan was om die grens te oorskry en die vyand op sy eie bodem te gaan aanpak nie. Hulle wou nie glo dat Grobler instruksies van die Regering ontvang het om

Rhodesië binne te val nie, sodat Grobler hom genoodsaak geag het om die Regering telegrafies te versoek om hom skriftelike instruksies in die verband te laat toekom. Hulle het ronduit verklaar “dat zij niet gekomen zijn om iets anders dan om onze lijn te bewaken”,³⁴ en het hulle selfs nie aan 'n bevel van Grobler gesteur, nl. om hul laer tot aan die grens te verplaas nie, onder die voorwendsel dat dit daar te ongesond was. Onder invloed van hul kommandant, H. S. Lombard, gesteun deur sy adviseur, J. Boshof, L.T.V., het hulle gebly net waar hulle was. Slegs die veldkornetskap Zwagershoek, waarvan Grobler voor sy benoeming as generaal self veldkornet was, het onder Grobler se leiding tot aan die Limpoporivier getrek en by Selikasdrijf gelaer.³⁵

Dat die Waterbergse offisiere so 'n houding sou inneem, het nog die Regering, nog die Kommandant-generaal, nog enigiemand anders van die gesagvoerders ooit vermoed. Die

---

³⁴ K.G. 333, p. 641, en Leyds, 709, p. 293

³⁵ *Ibid.*

vernaamste doel waarmee die kommando's Waterberg en Soutpansberg op die noordwestelike en noordelike grens geplaas is, was juis om die spoor- en telegraaf verbindings noordwaarts te verwoes. Dit was 'n taak aan die uitvoering waarvan en die Regering, en die Kommandant-generaal, en genl. Cronjé, die grootste waarde geheg het, en dit moes, volgens hul verwagtings, onmiddellik na die uitbreek van die oorlog met die hoogste spoed volvoer word.

Genl. Cronjé was dan ook bitter teleurgesteld toe hy op 19 Okt. 1899 verneem dat die twee Noordergrens kommando's nog nie eers die spoor in die rigting van Groblersdrif en Slypsteendrif opgebreek het nie — iets wat, volgens hom, reeds op die 13de moes geskied het. Hy het dan ook dadelik by die Kommandant-generaal aangedring om dringende bevele aan genl. Grobler te gee “dat de spoorbaan onmiddellik op verskillende plekke zal opgebroken en vernield worden, de telegraafdraden afgeseneden

worden en dat zij moeten voortwerken tot Bulawayo.”³⁶

Die verteenwoordiger van die Kommandant-generaal in Pretoria, wat ook namens die Regering opgetree het, het aan die versoek gevolg gegee. Hy het genl. Cronjé se telegram woordeliks aan Grobler oorgesein en hom gelas om “zonder verzuim en dadelijk” daarvolgens te handel. Hierby het hy hom duidelik te verstaan gegee dat die Regering bitter ontevrede was omdat hy die lyn na Bulawayo nag nie vernietig het nie. “Het verwondert mij ten zeerste,” het hy aan Grobler gesein,

“dat de Waterberg burgers nog niet op hunne bestemde plaats zijn. Het is bepaald treurig. Moet ik verstaan gij reeds uitvoering gegeven hebt aan de u gegeven orders en dat de spoorbaan naar het Noorden door de burgers vernietigd zijn? Indien zulks nog niet het geval is, dan moet ik u melden dat de

---

³⁶ Leyds, 709, p. 184, Telegram no. 15, d.d. 19 Okt. 1899, van genl. Cronjé aan Kmdt.-genl., Pretoria

Regeering en ook de andere officieren grootelijks in u teleurgesteld zijn te meer daar de burgers beide in Natal en de Zuidwester grenzen reeds goede werken hebben uitgevoerd. Nu heel waarschijnlijk zullen de Engelschen via Beira komen en dan is onze zaak totaal bedorven doordat u de aan u gegeven instructien niet zijn opgevolgd. ... Doorverzuim van uw kant kan de gevolgen voor ons zeer bitter zijn. Verniel dus de spoorbaan met alle kracht! Verniel de spoorbaan zoover in uw vermogen is tot na aan Bulawayo!”³⁷

Kmdt.-genl. Piet Joubert wat persoonlik net so verwonderd was omdat die Noordergrens kommando's nog op Transvaalse bodem was, het hierdie dringende bevel kragdadig gesteun, en vanuit sy hoofkwartier in Natal genl. Grobler dieselfde dag gebied om onverwyld voort te gaan

en die taak wat hom opgelê is, ten uitvoer te bring.³⁸

Aan Grobler het dit egter nie geskeel nie. Hy was vurig genoeg om die werk af te handel wat hom opgedra is, en het ook na afloop van die mislukte krygsraads vergadering in die laer van die Waterbergers 'n klag by die kantoor van die Kommandant-generaal ingedien oor die ongehoorsaamheid en teenwerking wat hy van die Waterbergse offisiere ondervind het. Dit moes noodwendig ook 'n demoraliserende uitwerking op hul burgers hê, en daarom het hy versoek dat Boshof, wat hy as die bron van die kwaad beskou het, teruggeroep word.³⁹

Daaraan het die Regering onmiddellik uitvoering gegee. Nog dieselfde dag het hulle aan sowel kmdt. Lombard as sy adviseur, Boshof, instruksies gesein om, “aangezien er vermoeden bij de Regeering bestaat dat er niet samenwerking onder

---

³⁷ Opgeneem in K.G. 333, p. 288, Telegram van H.T.D. aan Kmdt.-genl., Dannhauser, d.d. 20 Okt. 1899

---

³⁸ K.G. 346, pp. 293 en 295, Telegramme d.d. 19 on 20 Okt. 1899, van Kmdt.-genl. aan genl. Grobler

³⁹ K.G. 333, p. 641, Telegram d.d. 25 Okt. 1899, van genl. Grobler aan Kmdt.-genl., Pretoria

officiëren bestaat ... onverwijld naar Pretoria terug te komen om de Regeering de noodige informatie te geven.”⁴⁰ In Lombard se plek is Jan du Plessis de Beer benoem as waarnemende kommandant van Waterberg, en aan hom opgedra om, saam met genl. Grobler e.a. offisiere, dadelik die nodige stappe te doen om hul taak uit te voer, nl. “om spoorw(eg) en telegraaf naar Bulawayo te vernielen en zoo mogelijk de vijand er uit te krijgen”. Die Regering het hom daarop gewys dat die burgers aan die Natalse en westelike fronte reeds “tamelijk veel en zwaar werk” gedoen het, en die vertrouwe uitgespreek “dat gij en alle ander officieren met de burgers onder Gods hulp en leiding zult doen wat uw hand vind te doen tot verdediging en handhaving onzer duur gekochte onafhankelĳkheid die aangetast is”.⁴¹

---

⁴⁰ K.G. 333, p. 642, ontwerp-telegram van Regering aan wnd. kmdt. Lombard on Boshof, d.d. 24 Okt. 1899, gemerk no. I

⁴¹ K.G. 333, p. 642, Ontwerp-telegram van Regering aan Jan de Beer, d.d. 24 Okt. 1899, ook weergegee in K.G. 333, p. 570, Telegram van H.’T.D. aan Kmdt.-genl., Hattingspruit, d.d. 24 Okt. 1899

Aan genl. Grobler het die Regering, in antwoord op sy klagtes, as volg gesein:

“De Regeering heeft vernomen uit verschillende telegrammen van generaals Joubert en Cronjé dat gij gemachtigd was eigenmachtig te handelen in het vernielen van spoorweg en telegraaflijnen en schoonmaken van (Charterland in) richting van Bulawayo en van Tuli, en daarom was de Regeering van meening dat zij geene verdere schriftelĳke instructies aan u behoeven te geven; en indien gij daarop wacht, dan wordt u opgedragen onmiddellĳk met den meesten spoed door te gaan en te handelen zooals door de beide generaals Joubert en Cronjé van u geeischt.”

Ook is hy verwittig van die terugroeping van Boshof en Lombard, en die benoeming van De Beer as waarnemende kommandant van die Waterbergers, asook van die opdrag aan laasgenoemde om “onmiddellĳk de noodige stappen te nemen tot uitvoering der opdrachten aan u gegeven, opdat het werk kan afgedaan worden, indien mogelijk voordat de ongezone tijd

aanbreekt". Die Regering het gehoop dat na al hierdie maatreëls "er niet verder zulke redenen van verzuim of verschil zullen plaats vinden", en het Grobler versoek om die burgers en offisiere goed te laat verstaan "dat behalve Gods straf daarop onder de Krijgswet er zeer zware straffen op ongehoorzaamheid rusten."⁴²

Al die maatreëls het egter nie die gewenste uitwerking gehad nie. Die nuwe Waterbergse kommandant, J. du P. de Beer, het hom met die kommandant en adviseur vereenselwig wat na Pretoria teruggeroep is⁴³ met die gevolg dat die Waterbergers gebly het net waar hulle was, op Transvaalse bodem, en dat die spoorweg na Bulawayo ongeskonde gebly het, behalwe vir sover as wat genl. Cronjé se kommando's dit ten noorde van Mafeking verwoes het.

---

⁴² K.G. 333, p. 642, Ontwerp-telegram van Regering aan genl. Grobler, gemerk no. II, d.d. 24 Okt. 1899, ook aangehaal in K.G. 333, p. 545, Telegram van H.T.D. aan Kommandant-generaal, Dannhauser, dd. 24 Okt. 1899

⁴³ Leyds, 710, p. 43, Telegram no. 21, d.d. 2 Nov. 1899, van wnd. kmdt. de Beer aan Kmdt.-genl., Pretoria

Die Soutpansbergers, wat inmiddels onder die bevel van wnd. genl. H. C. J. van Rensburg tot aan die Limpopo gevorder het,⁴⁴ het intussen ook nie die taak volvoer wat die krygsraad op die 12de aan hulle opgedra het nie, hoeseer die waarnemende Kommandant-generaal in Pretoria ook al by hulle aangedring het om die grens oor te steek en die spoorbaan na die Noorde deeglik te verwoes.⁴⁵

Die eerste afdeling van hierdie kommando, wat bestaan het uit die burgers van die wyk Marabastad onder aanvoering van vk. A. Z. A. Briel, het hul stelling aan die rivier eers op 15 Okt. 1899 bereik,⁴⁶ terwyl die hooflaer sy beoogde bestemming, die plaas Hendriksdal —

---

⁴⁴ Leyds, 709, p. 142, Telegram no. 23, d.d. 19 Okt. 1899, van genl. Grobler aan Kmdt.-genl., Pretoria

⁴⁵ K.G. 264, pp. 223-227, Telegram van wnd. Kmdt.-genl., Pretoria, aan wnd. Asst.-genl., Rhodesdrif, d.d. 20 Okt. 1899

⁴⁶ K.G. 333, p. 178, Telegram van wnd. Asst.-Kmdt.-genl., Warmbad, aan Kmdt.-genl., Newcastle, d.d. 18 Okt. 1899

vanwaar die grens maklik by Rhodesdrif oorskry kon word — nie voor die 18de bereik het nie.⁴⁷

Die berigte wat die burgers hier ontvang het aangaande die getalsterkte van die vyand wat oorkant die rivier in die ruigtes gelê het, die versterkings wat hulle daagliks ontvang, en die baie kanonne waaroor hulle sou beskik het, het Van Rensburg en sy krygsraad laat besluit dat dit onmoontlik was om die vyand sonder kanonne te gaan aanval.⁴⁸ In weerwil van die krygsraads besluit van die 12de, het die burgers dus suid van die Limpopo gebly, terwyl Van Rensburg dringend om kanonne aansoek gedoen het om die vyand mee te gaan beveg,⁴⁹ 'n versoek waaraan die Regering onmiddellik gevolg gegee het.

---

⁴⁷ Leyds, 709, p. 258, Telegram no. 19, d.d. 23 Okt. 1899, van raadslid Vorster aan Regering

⁴⁸ Leyds, 709, p. 158, Telegram no. 15, d.d. 20 Okt. 1899, en p. 186, Telegram no. 20, d.d. 21 Okt. 1899, van wnd. Asst.-genl., Pietersburg, aan Kmdt.-genl

⁴⁹ Sien Leyds, 709, p.146, Telegram no. 3, d.d. 20 Okt.1899, van wnd. Kmdt., Pietersburg, aan Kmdt.-genl., en p. 158, Telegram no. 15, d.d. 20 Okt. 1899, van wnd. Asst.-genl. aan Kmdt.-genl

Twee pompoms en 'n veldkanon van swaarder kaliber is die volgende dag, die 21ste, onder bevel van kapt. Eloff uit Pretoria per trein na Pietersburg gestuur vir aflewering aan Van Rensburg,⁵⁰ terwyl ook bevel aan genl. Grobler gesein is om die twee bergkanonne wat hy met hom meegeneem het op sy tog na Palala, onverwyld na Hendriksdal te stuur.⁵¹

Dit sou egter 'n tyd duur voordat die kanonne by Van Rensburg kon aankom, en in die tussentyd is die Engelse troepe aan die Rhodesiëse kant van die rivier toegelaat om ongehinderd huis te hou soos hulle wou.

---

⁵⁰ Sien K.G. 264, pp. 250-253, en pp. 263-264, Kmdt.-genl., Pretoria, aan (a) Landdros, Pietersburg, (b) wnd. Kmdt., Staatsartillerie, en (c) Spes. Kmdt., Johannesburg, d.d. 20 Okt. 1899

⁵¹ K.G. 264, pp. 228 en 231, Telegramme van Kmdt.-genl. aan genl. Grobler, d.d. 20 Okt. 1899. Vgl. ook K.G. 333, p. 274, Telegram van Landdros, Nylstroom, aan Kmdt.-genl., d.d. 20 Okt. 1899

5. DIE STERKTE, POSISIES EN KRYGSPLANNE VAN DIE BRITSE STRYDMAGTE

Die Britse troepemag in Rhodesië, waarvoor Van Rensburg soveel ontsag gekoester het, was maar baie klein. Dit het bestaan uit vyf eskadrons van die Rhodesia Regiment, wat in Suid-Afrika gewerf is, en 100 man British South Africa Police — 'n totaal van sowat 500 berede troepe, met 'n 122-ponder-Maxim-Nordenfeldt, twee voorlaaier kanonnetjies van 'n kaliber van 22 duim, en twee Martini Henry-maxims, alles onder bevel van lt.-kol. H. C. O. Plumer.⁵²

Plumer, aan wie die beskerming van die Britse gebied ten noorde van Mafeking tot aan die Portugese grens opgedra was, het van kol. R. S. S. Baden-Powell, die Britse bevelvoerder te Mafeking, aan wie hy onderhorig was, opdrag ontvang (a) om die grens tussen die Britse gebied en die Suid-Afrikaanse Republiek te verdedig so ver as wat dit met Tuli as basis gedoen kon

word; (b) om, deur 'n vertoon van mag, die Boere te dwing om 'n sterk mag op hul noorde-lyke grens aan te hou ten einde dit te beskerm; en (c) om die taak van die Britse hoofmag, nl. die verowering van die Republieke vanuit die Suide, te ondersteun deur, wanneer hy daartoe kennis kry, aanvalle op die Noord-Transvaalse gebied te doen. Daardeur sou die Boere gedwing word om van hul broodnodige strydkragte uit die Suide na die Noorde toe te verplaas, ter beskerming van hul noordelike grens.⁵³

Plumer se eerste sorg na sy aankoms te Tuli was die doeltreffende beskerming van die oorgange oor die Limpopo waardeur die Boere sy hoofkwartier te Tuli kon bereik, en van Tuli self. Met die oog daarop het hy een eskadron van die Rhodesia Regiment, tesame met die British South Africa Police, te Tuli gelaat, en die res van sy mag in twee afdelings aan die noordelike oewer van die Limpopo geplaas, en wel as volg: een afdeling van die Rhodesia Regiment by die

---

⁵² Britse amptelike History of the War in South Africa, III, p. 187

---

⁵³ Britse amptelike History of the War in South Africa, III, p. 187

samevloeiing van die Shashi- en Limpoporiviere, waar die rivier maklik oorgesteek kon word; en die oorblywende drie eskadrons op 'n paar koppies 'n myl ten noorde van Rhodesdrif, die vernaamste oorgang oor die rivier. Die terrein ten weste van Rhodesdrif en ten ooste van die samevloeiing van die Shashi- en Limpoporiviere het hy, weens gebrek aan manskappe, onbeset gelaat, en hom daarmee vergenoeg om voortdurend verkenningsspatrollies in die rigtings te stuur om op hoogte te bly van die vyandelike bewegings aldaar.⁵⁴

6. DIE GEVEGSBEDRYWIGHEDE BY RHODESDRIF, OKT. 1899

Van Rensburg kon dus, met die mag waaroor hy beskik het, maklik oor die rivier gegaan en die vyand aangeval en verdryf het. Soos egter reeds gemeld, het die berigte wat hom bereik het, hom onder die indruk gebring dat die vyand sterk en goed bewapen was. Om die valsheid van die gerugte aan die kaak te stel en die juiste krag van

die vyand deur middel van verkenning te ontdek, was in die boswêreld 'n uiters moeilike taak. Die terrein aan albei kante van die Limpopo was nl. baie ruig begroei met veral doringbome en -struie, wat dit bykans onmoontlik gemaak het om doeltreffende verkenningwerk te doen.⁵⁵ Die krygsraad het dus besluit dat die hele kommando voorlopig slegs op die verdediging van die grens toegespits moes word, en het met die oog daarop die burgers as volg langs die suidelike oewer van die Limpopo laat posneem: die burgers van kmdt. Botha en vk. Venter by Middeldrif en Mazebedrif onderskeidelik, met opdrag om daarvandaan af al langs die rivier patrolliediens te doen, en die res van die kommando te Hendriksdal, in die omgewing van Rhodesdrif.⁵⁶

---

⁵⁵ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, III, p. 188, en Leyds, 709, p. 186, Telegram no. 20, d.d. 21 Okt. 1899, van wnd. Asst.-Kmdt.-genl., Pietersburg, aan Kmdt.-genl

⁵⁶ Leyds, 709, pp. 158 en 186, Telegramme nos. 15, d.d. 20 Okt. 1899 en 20, d.d. 21 Okt. 1899, van wnd. Asst.-Kmdt.-genl., Pietersburg, aan Kmdt.-genl

---

⁵⁴ *Ibid.*, pp. 189-190

Ofskoon die mekaar vyandiggesinde magte mekaar se stellings reeds spoedig ontdek het,⁵⁷ het daar geen botsings voorgekom voor op die 20ste nie, toe 'n Engelse patrollie op manskappe van vk. Briel, wat langs die rivier patrolliediens verrig het, gevuur, en 3 perde en 'n os gedood en een perd gewond het. Die burgers het die vuur dadelik beantwoord, met die gevolg dat aan Britse kant, volgens verslag van wnd. genl. Van Rensburg, twee blankes en twee Bantoes geval het en 'n perd gekwes is.⁵⁸ Ook het 'n patrollie uit die hooflaer van die Boere in aanraking met Bantoe wagt van die vyand oorkant die rivier gekom en, sonder eie verliese, vier van hulle gedood.⁵⁹

---

⁵⁷ Leyds, 709, p. 158, Telegram no. 15, d.d. 20 Okt. 1899, van wnd. Asst.-Kmdt.-genl., Pietersburg, aan Regering, Pretoria. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, III, p. 190

⁵⁸ Leyds, 709, p. 157, Telegram no. 14, d.d. 20 Okt. 1899, van wnd. Asst.-Kmdt.-genl., Pietersburg, aan Kmdt.-genl., Pretoria

⁵⁹ *Ibid.* Sien in verband met hierdie twee botsings ook Leyds, 709, p. 260, Telegram no. 21, d.d. 23 Okt. 1899,

Aangesien die Engelse op die noordelike wal die rivier beheer het, wat die enigste drinkwater bron in die omgewing was, en die toegang tot die skepen en suipplekke uiters gevaarlik vir die Boere gemaak het, het Van Rensburg dit sy eerste taak geag om “gedeelte rivier voor drink water af te nemen”.⁶⁰ 'n Posing van vk. Du Preez om die drinkwater te beveilig deur 'n fort aan die rivier te bou,⁶¹ was blykbaar nie effektief nie, en gevolglik is besluit om die Engelse te verdryf wat die toegang tot die drinkwater so gevaarlik gemaak het.

---

van wnd. Asst.-Kmdt.-genl., Pietersburg, aan genl. Cronjé. Volgens die Britse amptelike *Journal of the Principal Events connected with South Africa*, I, p. 24, het die Engelse in die “several skirmishes near Crocodile river” tot 22 Okt. 1899 'n verlies gely van “1 Officer and 4 men killed or died of wounds, and 4 men missing”

⁶⁰ Leyds, 709, p. 186, Telegram no. 20, d.d. 21 Okt. 1899, van wnd. Asst.-Kmdt.-genl., Pietersburg, aan Kmdt.-genl., Pretoria

⁶¹ Leyds, 709, p. 157, Telegram no. 14, d.d. 20 Okt. 1899, van wnd. Asst.-Kmdt.-genl., Pietersburg, aan Kmdt.-genl., Pretoria

Na nog 'n skermutseling op die 21ste tussen 'n burger wagpos van 5 man en 'n berede vyandelike patrollie, waarby twee gewere van die Engelse afgeneem is, wat spoedig gevlug het,⁶² het vk. Briel die rivier op die 23ste met 'n perde kommando oorgesteek om die vyandelike stellings te gaan aanval, wat vooraf so goed as moontlik verken is. Na 'n warm skermutseling is die Engelse teruggeslaan met 'n verlies van 1 offisier (kapt. L. D. Blackburn) en 5 manskappe (o.w. sers.-maj. George Yonge), wat gesneuwel het en wie se lyke deur die Boere op die slagveld aangetref is, en 4 manskappe wat as gevangenes in die hande van die Boere geval het. Ook het 8 perde en 3 bokseile die Boere as buit toegeval. Aan Boerekant is twee burgers — David Potgieter en sekere Cloete — gewond, en een perd gedood

---

⁶² Leyds, 709, p. 186, Telegram no. 20, d.d. 21 Okt. 1899, van wnd. Asst.-Kmdt.-genl., Pietersburg, aan Kmdt.-genl. Pretoria

en een gewond. Alle vyandelike patroonbande wat gevind is, was gevul met dum-dum koeëls.⁶³

Hierdie Britse patrollie, die enigste wat die Boere aan die rivier aangetref het, moes blykbaar die agterhoede dek van Plumer se mag aan die rivier, wat in die tussentyd inderhaas deur Plumer na Tuli teruggetrek is. Berigte het die Britse bevelhebber nl. op die 22ste bereik dat die Boere besig was om in groot getalle teen albei sy afdelings op die grens op te ruk, met die klaarblyklige doel om hulle aan te val en uit te wis, en dit het hom so laat skrik dat hy hulle gedurende

---

⁶³ Leyds, 709, p. 253, Telegram no. 15, d.d. 23 Okt. 1899, van wnd. Asst.-Kmdt.-genl., Pietersburg, aan Kmdt.-genl., Pretoria, en p. 259, Telegram no. 20, d.d. 23 Okt. 1899, van raadslid Vorster, Pietersburg, aan Staatsekr., Pretoria. Sien ook Britse amptelike *History of the War in South Africa*, III, p. 190, en *Journal of Principal Events*, I, p. 26, "Unofficial Press Reports". Volgens laasgenoemde bron was die Britse verlies "1 Officer, Captain Blackburn, and 3 men killed, and 4 men missing". Volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* sou hierdie geveg op 22 Okt. 1899 plaasgevind het — 'n Sondag. Skrywer aanvaar egter die ander getuienisse dat dit op die 23ste plaasgevind het

die nag van 22 Okt. 1899 inderhaas na Tuli teruggetrek het.⁶⁴ Nadat hy Blackburn se patrollie verdryf het, het Briel dan ook die Engelse “kamp” aan die oorkant van die rivier verlate aangetref, en die perdevoer, wat deur die Engelse aan brand gesteek is, nog smeulende.⁶⁵

Die ontdekking dat die Engelse gevlug het, was vir Van Rensburg geen aanduiding dat die vyand swak was en dat hy dus Rhodesië maar kon binnetrek nie. Die gevange troepe het hom meegedeel dat Plumer elke oomblik versterkings, o.a. ’n battery kanonne, verwag het,⁶⁶ en dit het hom so van stryk gebring dat hy, in plaas van die Engelse te agtervolg, voor Rhodesdrif stil bly sit het. Hy het maar net weer by die Regering aangedring om hom van artillerie te voorsien,

---

⁶⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, III, p. 190; *Journal of Principal Events*, I, p. 26, Unofficial Press Reports

⁶⁵ Leyds, 709, p. 254, Telegram no. 16, d.d. 23 Okt. 1899, van wad. Asst.-Kmdt.-genl., Pietersburg, aan Regering

⁶⁶ Leyds, 709, p. 253, Telegram no. 15, d.d. 23 Okt. 1899, van Asst.-Kmdt.-genl., Pietersburg, aan Kmdt.-genl

waarsonder hy die vyand nie wou gaan aanpak nie.⁶⁷ Hierin is hy gesteun deur raadslid Vorster, wat in sy laer was.⁶⁸

Sy onaktiwiteit het Plumer — wat op die 24ste verneem het dat die Boere nie teen hom opruk soos vroeër aan hom gerapporteer is nie, maar intendeel besig was om na Pietersburg terug te val — met nuwe daadkrag besiel. Dadelik het hy weer troepe in die rigting van die grens gestuur: een eskadron onder kapt. K. MacLaren na Maklutsidorp om ’n oog te hou op die westelike gedeelte van die grens, ’n tweede onder lt.-kol. J. A. Spreckley na Rhodesdrif, en ’n derde onder maj. W. D. Bird na die samevloeiing van die Maklutsi- en Limpoporiviere, waar hulle onder

---

⁶⁷ Leyds, 709, p. 254, Telegram no. 16, d.d. 23 Okt. 1899, van wad. Asst.-Kmdt.-genl., Pietersburg, aan Regering

⁶⁸ Leyds, 709, p. 258, Telegram no. 19, d.d. 23 Okt. 1899, van Vorster, Raadslid, aan Staatsekr

'n oorhangende rotswal teen die rivier stelling geneem het.⁶⁹

Reeds op die 26ste was daar weer 'n botsing, toe 'n Engelse patrollie die grens by die pont oorgesteek en probeer het om die perde van vk. Briel se burgers af te neem. Hierby het die Engelse, met 'n verlies van 4 manskappe, 5 van die burgers se perde gebuit, 4 doodgeskiet, 1 gewond, en ook die Bantoe gewond wat die perde opgepas het.⁷⁰ Veldkornette Briel en Alberts, wat reeds hul laers gedeeltelik na die Rhodesiëse kant van die rivier verplaas het, het daarop na Transvaalse bodem teruggetrek, en slegs 'n aantal wagte in besit van die posisie gelaat wat deur hulle ontruim is.⁷¹ Drie dae later het die Engelse getrag om; onder leiding van kol.

---

⁶⁹ Britse amptelike History of the War in South Africa, III, p. 190

⁷⁰ *Ibid.*; voorts Leyds, 709, p. 504, Telegram no. 10, d.d. 29 Okt. 1899, van Asst.-Kmdt.-genl., Pietersburg, aan Kmdt.-genl. en Staatsekr., afgesend 26 Okt. 1899

⁷¹ Leyds, 709, p. 504, Telegram no. 10, d.d. 29 Okt. 1899, van Asst.-Kmdt.-genl., Pietersburg, aan Kmdt.-genl. en Staatsekr., afgesend 26 Okt. 1899

White en kapt. Glynn, hierdie Boerewagte te verdryf, egter sonder sukses. Die Boere het daarin geslaag om, sonder eie verlies, die aanval af te slaan en daarby vier van die Britse troepe te verwond.⁷²

Twee dae later het die kanonne waarna Van Rensburg so uitgesien het, uiteindelik in sy laer begin opdaag: kmdt. S. P. Grobler van die Polisie met een veldstuk op 31 Okt., en kapt. Sarel Eloff met nog twee kanonne, een waarvan die as gebuig was, uit Johannesburg op 1 Nov. 1899.⁷³

7. DIE GEVEG VAN 2 NOV. 1899

Met die kanonne in sy laer, het Van Rensburg hom uiteindelik sterk genoeg gevoel om krag-

---

⁷² Leyds, 709, p. 564, Telegram no. 22, d.d. 31 Okt. 1899, van Asst.-Kmdt.-genl., Pietersburg, aan Staatsekr., Pretoria; voorts Reuter's Special Service telegramme, d.d. 30 Okt. 1899, gepubliseer in die verskillende Brits behoorde koerante

⁷³ Leyds, 709, p. 564, Telegram no. 22, d.d. 31 Okt. 1899, en Leyds, 710, p. 74, Telegram no. 7, d.d. 4 Nov. 1899, van wnd.. Asst.-Kmdt.-genl., Pietersburg, aan Staatsekr. en Kmdt.-genl

dadig teen die Britse troepe in Rhodesië op te tree. Nadat hy die telefoonverbinding tussen Tuli en die Britse troepe poste aan die Limpopo op 31 Okt. 1899 verbreek het, het hy die grens by Rhodesdrif op 2 Nov. met al sy perderuiters en kanonne oorgesteek, met die doel om die vyandelike troepe poste aan te val en uit te wis.⁷⁴

Die Engelse wat hy wou aanval, was in twee afdelings verdeel, t.w. lt.-kol. Spreckley se eskadron in die omgewing van Rhodesdrif, sowat driekwartier te perd van sy laer verwyder, en 'n kleiner afdeling by Bryce se winkel op die pad na Tuli, anderhalfuur van sy laer af. Van Rensburg het sy eie mag derhalwe ook in twee afdelings verdeel: die eerste, bestaande uit die burgers van vke. Briel en Alberts, om die troepe by Bryce se winkel en in die rantjies aldaar te gaan aandurf, en

---

⁷⁴ Leyds, 710, p. 74, Telegram no.7, d.d. 4 Nov.1899, van wnd. Asst.-Kmdt.-genl., Pietersburg, aan Staatsekr., en Kmdt.-genl., Pretoria; K.G. 334, p. 162, Telegram van wnd. Asst.-Kmdt.-genl., Pietersburg, aan Kmdt.-genl., Pretoria, te Pretoria ontvang op 4 Nov. 1899. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, III, p. 191

die ander, aangevoer deur homself, bygestaan deur die Polisie kommandant Grobler en deur vk. Kelly, om op Spreckley se eskadron toe te tas. Die artillerie, wat bestaan het uit 'n veldkanon en 'n maxim onder bevel van kapt. Eloff en Freiherr Von Dalwig, het die eerste afdeling vergesel. Hulle sou, sodra die afdeling sy bestemming bereik en gereed was om toe te tas, die teken vir die aanval gee, wat gelyktydig teen albei Britse troepe poste van stapel gestuur sou word.⁷⁵

Solank as die burgers wat vir die aanslag op die troepe by Bryce se winkel bestem was onderweg was na hul bestemming, het Van Rensburg met sy manne sy doelwit genader. Dit was 'n onbesette koppie, 400 tot 500 tree van Spreckley se laer verwyder. Toe, 'n rukkie na 10 vm., die verwagte kanonskoot die uur vir die aanval aankondig, het hy dit deur 'n vinnige stormloop

---

⁷⁵ Leyds, 710, p. 90, Telegram no. 23, d.d. 4 Nov. 1899, van landdr. Heystek, Pietersburg, aan Kmdt.-genl., Pretoria, versend 3 Nov. 1899; *Volksstem*, d.d. 9 Nov. 1899, p. 1, kol. 4; Penning, *De Oorlog in Zuid Afrika*, pp. 336-337; Nierstrasz, II band 2, p. 594

van vk. Kelly se burgers laat beset, ten hewigste deur die Engelse bestook. Die vuur was egter skadeloos en die burgers het die koppie of rant dus sonder ongevalle in besit gekry. Hiervandaan het hulle 'n swaar geweervuur op die Engelse onderhou. Dit het egter sonder sigbare uitwerking gebly, totdat Van Rensburg en kmdt. Grobler van die Polisie — wat intussen met 'n pom-pom en 'n sterk burgerwag op 'n ander koppie in die nabyheid vertoef het — hulle by Kelly gevoeg en met die pom-pom op die vyand begin losbrand het. Die vinnig op mekaar ontploffende bommetjies was vir die Engelse te veel, en spoedig het hulle uit hul stellings begin padgee.

Toe die Kommissaris van Naturelle, Daniel du Preez, bemerk dat die Engelse vlug, het hy, gevolg deur 'n klompie vrywilligers wat hy haastig byeengebring het, vinnig om hulle gejaag om hul terugtog af te sny. Sy skielike verskyning in hul rug het die troepe so laat skrik dat hulle onmiddellik die wit vlag gehys het. Toe hy en sy manne egter vorentoe kom om die oorgawe te aanvaar en die Engelse bemerk dat hulle maar

net sowat 30 man sterk was, het hulle, in plaas van hulle gevange te gee, op die groepie begin losbrand, wat magteloos was om hulle te keer. Daarna het hulle in die ruigtes verdwyn. Twee burgers, G. van der Merwe en H. Bong, is hierby gedood — een deur 'n dum-dum koeël — terwyl Du Preez self byna ook getref is.

Die Boere het daarop die bombardement van die verlate Engelse kamp voortgesit tot teen 3 nm., toe die Lee-Metfordvuur uit die kamp bykans heeltemal stil geword het. Die troepe het hulleself ondertussen ongemerk in die ruigtes teruggetrek en later, met die aanbreek van die nag, na Tuli gevlug.

In die tussentyd het die kommando wat na Bryce se winkel gestuur is om die troepemag aldaar uit te wis, wat volgens Britse bronne uit slegs 26 man bestaan het, ook tot die aanval oorgegaan. Die troepe, aangevoer deur luit. Hare en luit. Hasserick, was egter so deeglik verskans agter die agttal waens belaaï met sakke proviand waarmee hulle juis onderweg was na kol. Spreckley, dat die burgers dit nie kon waag om

hulle te bestorm nie. Vir twee en 'n halfuur lank het hulle die geweervuur getrotseer van vke. Briel en Alberts se burgers op 150 treë afstands, en eers nadat Eloff hulle met sy kanon onder vuur geneem en die winkel met sy bomme so erg beskadig het dat alle vooruitsig op verdere weerstand hopeloos gelyk het, het hulle die stryd gewonne gegee. Die groot meerderheid van die troepe hier het egter in die tussentyd ook daarin geslaag om ongemerk te ontkom — aangesien die Boere geen voorsorg getref het om hul terugtog af te sny nie — en al wat die burgers dan ook daar gevange geneem het toe die stryd uiteindelik gestaak is, was luit. Hasserrick, 'n veldprediker, J. W. Leary, en 6 manskappe, waarvan twee swaar en een lig gewond was. Die ander agtien, van wie vier gewond was, het daarin geslaag om na Tuli te ontkom, wat hulle sonder verdere voorvalle bereik het. Aan Boerekant was 3 burgers gewond.⁷⁶

---

⁷⁶ Besonderhede oor hierdie geveg is ontleen aan Leyds, 710, p. 89, Telegram no. 22, d.d. 4 Nov. 1899, van wnd. Asst.-Kmdt.-genl., Pietersburg, aan Staatsekr. en Kmdt.-

Die totale verlies van die Boere tydens hierdie geveg was 2 gedood en 4 lig gewond, terwyl die Engelse 'n verlies gelyk het van 4 gewondes wat ontkom het, 3 gewondes wat krygsgevangene geneem is, en 7 persone wat ongedeerd gevange geneem is. Daarby het hulle 6 tot 9 waens met proviand belaa, 'n ambulans en 'n skotskar in die hande van die Boere agtergelaat, en 70 perde (waarvan 56 tot 58 in Boerehande geval het), 100 muile (waarvan die Boere 79 tot 84 gekry

---

genl., versend op 2 Nov. 1899, en p. 90, Telegram no. 23, d.d. 4 Nov. 1899, van landdros Heystek, Pietersburg, aan wnd. Kmdt.-genl., Pretoria, d.d. 4 Nov. 1899; K.G. 334, p. 162, Telegram van wnd. Asst.-Kmdt.-genl., Pietersburg, aan Kmdt.-genl., Pretoria, te Pretoria ontvang op 4 Nov. 1899; *Volksstem*, 6 Nov. 1899, p. 1 kol. 5, en 9 Nov. 1899, p. 1 kol. 4; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, I, pp. 336-339; Nierstrasz, II band 2, p. 594; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, III, pp. 191-192; *Journal of the Principal Events connected with South Africa*, I, p. 35, War Office Telegram, S.A., no. 1132 en B.S.A. Company's letter, 6th November 1899; en *Times History*, II, p. 271. Die Britse bronne maak geen melding van die misbruik van die wit vlag deur die Engelse troepe nie

het) en 18 osse (wat almal in die hande van die burgers geval het) verloor.⁷⁷

8. DIE HOUDING VAN SOUTPANSBERGSE OFFISIERE NA 2 NOV. 1899

Van Rensburg het niks gedoen om die vlugtende troepe te agtervolg of hulle die terugtog te probeer afsny nie. Ook het hy nie sy oorwinning probeer opvolg deur teen Tuli op te ruk, waarop, volgens Penning, veral kapt. Eloff aangedring

---

⁷⁷ Sien Leyds, 710, p. 89, Telegram no. 22, d.d. 4 Nov. 1899, van wnd. Asst.-Kmdt.-genl., Pietersburg, aan Staatsekr. en Kmdt.-genl.; p. 90, Telegram no. 23, d.d. 4 Nov. 1899, van landdros Heystek aan wnd. Kmdt.-genl.; p. 155, Telegram no. 5, d.d. 7 Nov. 1899, van Asst.-genl., Pietersburg, aan Staatsekr. en Kmdt.-genl.; en p. 175, Telegram no. 26, d.d. 7 Nov. 1899, van raadslid Vorster aan Staatsekr. Voorts, Britse amptelike *History of the War in South Africa*, III, p. 191 en *Journal of Principal Events connected with South Africa*, I, p. 35. Volgens opgawe van raadslid Vorster is daar ook 3 Engelse gedood, en is op die pad van die Engelse wat gevlug het, enkele geweers met bloed bevlek, gevind, sodat daar waarskynlik meer as 4 van die wat ontkom het, gewond is.

het nie.⁷⁸ Hy was blykbaar bang dat die Engelse spoedig met versterkings sou terugkom — so bang dat hy die volgende middag, die 3de, op loop gejaag deur 'n vals alarm, inderhaas met sy hele kommando terug oor die rivier na die Transvaalse bodem gevlug en sy kanonne net so in die verlate stellings in die steek gelaat het. Hier sou hulle die nag gebly het, uitgelewer aan die genade van die vyand, as naturellekommissaris Danie du Preez hulle nie met 'n klompie vrywilligers wat hy met veel moeite byeen gebring het, gaan haal het nie.⁷⁹ Eers die 4de, nadat hy ontdek het dat daar niks was om voor te vlug nie, het Van Rensburg die stellings herbeset.⁸⁰ Sy plan was, so het hy aan die Regering berig, om dieselfde middag na Tuli op te ruk.⁸¹

---

⁷⁸ Penning, De Oorlog in Zuid Afrika, p. 340n

⁷⁹ Leyds, 710, p.180, Telegram no.31, d.d. 7 Nov.1899, van Landdros, Pietersburg, aan Staatsekr

⁸⁰ *Ibid*

⁸¹ Leyds,710, p.155, Telegram no.5, d.d.7 Nov.1899, van Asst.-genl., Pietersburg, aan Staatsekr. en Kmdt.-genl., versend 4 Nov. 1899

Dit het egter net by die goeie voorneme gebly. Van Rensburg se adviseur, raadslid Vorster, het by die krygsraad aanbeveel “om nu eerst de posities rondom Tuli degelijk te laten spioneeren voor dat wij verder oppereeren zullen en om eerst te wachten tot dat ons eene goede voorraad van ammunitie hier heeft, het welk ik hier verwacht op Vrijdag avond”, d.w.s. 10 Nov. 1899, en die aanval is dus nog eens uitgestel.⁸²

Vir kapt. Eloff, wat baie graag voorwaarts wou gaan om die vyand te vernietig, het dit egter teen die 10de duidelik geword dat daar van ’n spoedige aanval niks tereg sou kom nie. Immers, toe die 10de nader, het die krygsraad dit goed gedink om die aanval nog eens op die lang baan te skuif. Volgens Eloff het hulle besluit om eers die volgende week, wat op die 12de sou begin, patrollies op verkenning na Tuli uit te send, en vir minstens nog ’n week stil te bly lê. Dit het hom so teen die bors gestuit dat hy die Staatspresident per telegram versoek het om of vanuit Pretoria bevel

---

⁸² Leyds, 710, p. 175, Telegram no. 26, d.d. 7 Nov. 1899, van raadslid Vorster aan Staatsekr

te gee dat daar onmiddellik opgeruk moes word, of hom met sy artillerie elders heen te verplaas, waar daar werk was om te doen. Vir hom was dit duidelik — en hy het dit ook onomwonde aan die President gesein — dat die wanbestuur in die laer so groot was “dat krygsraad onbeslist blijft op eenige gebied den krijg dienst betreffende”.⁸³

Hy was ook nie die enigste wat gekla het nie. Reeds op 7 Nov. 1899 het landdros Heystek van Pietersburg en onderkrygs-kommissaris Van Soelen van die Soutpansbergse laer hulle gedwonge gevoel om aan die Staatsekreteraris en Kommandant-generaal onderskeidelik te sein dat wanorde en wanbestuur aan die orde van die dag was in die Soutpansbergse laer, en dat sake daar op ’n ramp sou uitloop indien geen verandering gemaak word nie. Albei was dit eens dat die fout nie by die burgers of hul veldkornette gelê het nie maar by die twee krygsoffisiere wat leiding moes gee, nl. wnd. genl. Van Rensburg en wnd. kmdt.

---

⁸³ Leyds, 710, p. 334, Telegram no. 40, d.d. 10 Nov. 1899, van wnd. Kmdt., Staatsartillerie, Pietersburg, aan Staatspres., Pretoria

Jan du Preez. Hulle was volstrek onbevoeg vir hul poste en onbekwaam om gesonde leiding te gee, met die gevolg dat daar 'n “slechte toestand van ontevredenheid” onder die burgers aan opkom was; derhalwe het hulle versoek dat daar “een bekwaam doortastend commandeerend officier” na die Soutpansbergse laer gestuur word, „met volle magt om te handelen”, om die bevel daar oor te neem.⁸⁴

Die Regering, wat teen die tyd self moeg was van die besluiteloosheid en aksieeloosheid van Van Rensburg en sy krygsraad, was juis besig om, na aanleiding van die versoek, met kmdt.-genl. Piet Joubert reëlins te tref om kmdt. David Schoeman uit Natal te stuur om die bevel oor die Soutpansbergers te neem, toe hulle op 8 Nov. 1899 berig ontvang dat genl. F. A. Grobler uitein-

delik daarheen onderweg was. Daardeur het ander reëlins oorbodig geword.⁸⁵

9. DIE PLAN VIR 'N AANVAL OP TULI

Grobler het, vergesel van 100 man, die Soutpansbergse laer teen die 12de bereik. Agter hom was nog 200 man in aantog, wat hy die volgende dag verwag het.⁸⁶

Hy het, tydens sy besoek aan die Waterbergse kommando tot die oortuiging gekom dat die taak wat aan die Noordergrens kommando's opgedra was — nl. om die telegraaf- en spoorweglyn tot by Bulawayo te vernietig, alle wit mense vanuit Bulawayo terug te bring en die hele Rhodesië en Betsjoeanaland van die vyand te suiwer — onuitvoerbaar was. Na oorlegpleging met die offisiere in die Soutpansbergse laer onmiddellik na sy terugkoms, het hy dan ook openhartig aan

---

⁸⁴ Leyds, 710, p. 163, Telegram no. 14, d.d. 7 Nov. 1899, van onderkrygskomm. Van Soelen aan Kmdt.-genl. P. J. Joubert, en p. 180, Telegram no. 31, d.d. 7 Nov. 1899, van Landdros, Pietersburg, aan Staatsekr., Pretoria

---

⁸⁵ K.G. 334, pp. 442 en 445, Telegramme van Staatsekr. aan Kmdt.-genl., d.d. 8 Nov. 1899

⁸⁶ Sien Leyds, 710, pp. 378 en 387, Telegram no. 2, d.d. 12 Nov. 1899, van Asst.-Kmdt.-genl. Grobler aan Regering, en Telegram no. 11, d.d. 12 Nov. 1899, van kmdt. Van Rensburg aan B. Vorster, Pretoria

die Regering gesein dat hy nie kans gesien het om dit uit te voer nie. Hy kon, so het sy telegram gelui, geen yster met hande breek nie. Hy het meer getrek as ooit in sy lewe en meer van mens en dier geëis as wat hulle eintlik kon vermag, en kon nie meer doen as wat hy verrig het nie. As daar iemand anders was wat kans gesien het om meer as hy uit te rig in die “dorre woestijn zonder eenige gras of water”, dan was hy volkome bereid om van sy pos ten gunste van die persoon afstand te doen.⁸⁷ Uit alle rapporte was dit vir hom duidelik dat dit vir sy kommando's bykans onmoontlik was om daar iets uit te rig wat van enige noemenswaardige belang vir die land kon wees. Daarom het hy en sy offisiere dan ook besluit om die stryd in die Noorde tot 'n haastige einde te bring deur Tuli met alle mag aan te val en in te neem. Daardeur sou, na sy mening, die mag van die Engelse wat die noordelike grens bedreig het, gebreek wees. Indien sy perde, wat maar swak was, dan nog in staat sou wees om so 'n tog

---

⁸⁷ Leyds, 710, p. 378, Telegram no. 2, d.d. 12 Nov. 1899, van Asst.-Kmdt.-genl. Grobler aan Regering

te verduur, sou hy trag om van Tuli af na die spoorlyn deur te dring en dit op te breek. Na die volvoering van die taak “stel ik mij en mijne manschappen geheel ter beschikking der HoogEd. regeering om, indien zij meent dat onze diensten op eenig ander gedeelte van ons land, waar dan ook, van meer nut kan zijn, ons daarheen te verplaatsen”. Natuurlik sou 'n sterk wag aan die grens agtergelaat moes word om dit teen latere vyandelike invalle te beskerm; want al taak wat daar dan nog sou oorbly, sou wees om die grens te bewaak, en om te keer dat die vyand die spoorweg, waar opgebreek, nie herstel nie.⁸⁸

Die plan, soos deur die krygsraad goedgekeur, was om reeds die volgende Maandag, 13 Nov. 1899, 'n perdekommendo na Tuli te laat optrek om die enigste drinkwater tussen Rhodesdrif en Tuli, wat sowat 4 myl van Tuli geleë was, in besit te neem. Verkenningsspatrollies het reeds

---

⁸⁸ Leyds, 710, p. 471, Telegram no. 8, d.d. 15 Nov. 1899, van kapt. Jooste, rapportganger, Pietersburg, aan Regering, waarin 'n weergawe voorkom van 'n brief, d.d. 13 Nov. 1899, van genl. Grobler aan die Regering

onmiddellik noordwaarts begin vertrek om alle nodige inligting met betrekking tot die Engelse posisies in te win.⁸⁹

Een van hierdie patrollies, saamgestel uit burgers van vk. Briel, het daarin geslaag om op die 18de tot sowat 3 myl van Tuli af deur te dring. Daar het dit in 'n skermutseling met troepe van Plumer se mag betrokke geraak en daarin geslaag om, sonder eie verliese, 'n tweetal van die troepe te dood, een gevange te neem en 4 perde en 4 gewere van die vyand af te neem.⁹⁰

---

⁸⁹ Leyds, 710, p. 378, Telegram no. 2, d.d. 12 Nov. 1899, van genl. Grobler, Pietersburg, aan Kmdt.-genl., Pretoria, en p. 387, Telegram no. 11, d.d. 12 Nov. 1899, van kmdt. Van Rensburg, Pietersburg, aan raadslid Vorster, Pretoria. Voorts Leyds, 710, p. 438, Telegram no. 14, d.d. 14 Nov. 1899, van raadslid Vorster, Pietersburg, aan Staatsekr., Pretoria

⁹⁰ Leyds, 711, p. 45, Telegram no. 46, d.d. 20 Nov. 1899, van Asst.-Kmdt.-genl., Pietersburg, aan wnd. Kmdt.-genl., Pretoria, versend op 18 Nov. 1899. Die Boere was onder die indruk dat hulle drie van die troepe gedood en een verwond het, wat egter deur die Engelse meegevoer is. Vgl. egter British South Africa Company's telegram van

Intussen het die Regering in Pretoria egter tot die besef gekom dat die aanwesigheid van die Britse troepemag op die Rhodesiëse grens maar min gevaar vir die veiligheid van die Republiek ingehou het, en net gedien het om 'n aansienlike getal burgers van die eintlike gevaarpunte in Natal en in die Suide, waar hulle broodnodig was, weg te hou. Daarby het die Bantoe hoofman Khama aan die oorkant van die grens gedreig dat hy 'n inval van die Boere in sy gebied — d.w.s. die gebied ten noorde van die Limpopo — as 'n oorlogsverklaring aan hom sou beskou, en dit moes teen elke prys voorkom word. Die Regering het dus besluit dat die belange van land en volk die beste gedien sou word deur alle offensiewe bedrywighede in die Noorde dadelik te staak, en die getal burgers wat hul dae daar nutteloos verslyt het, na elders te verplaas, waar groot vyandelike magte besig was om die grense van die Republieke ten ernstigste te bedreig. Die telegram wat hulle op die 12de van Grobler

---

23 Nov. 1899, in *Journal of the Principal Events connected with South Africa*, I, p. 58

ontvang het, het hulle oortuig dat so 'n optrede ook sy seën sou wegdra.

Alles was juis klaar gereël vir die ekspedisie na Tuli, wat intussen egter alweer uitgestel is tot die 15de,⁹¹ toe raadslid B. J. Vorster, wat hom op die tydstip op Pietersburg bevind het, pas terug van 'n onderhoud met die Regering in Pretoria, 'n telegram van die Regering ontvang om dadelik met die hoogste spoed aan genl. Grobler te laat weet dat, indien hy nog nie na Tuli vertrek het nie, hy by sy laer moes wag totdat hy nadere berig van die Regering ontvang.⁹²

Alle verkenningswerk was reeds klaar gedoen met die oog op die ekspedisie na Tuli, die krygsplanne uitgewerk en die burgers byeen en gereed om te vertrek, en om die veldtog op die stadium af te las, het onsinnig gelyk. Vorster het dus

---

⁹¹ Sien Leyds, 711, p. 51, Telegram no. 52, d.d. 20 Nov. 1899, van Regsgeleerde adviseur, Noorder kommando, Pietersburg, aan Regering, Pretoria

⁹² Leyds, 710, p. 396, Telegram no. 8, d.d. 13 Nov. 1899, van wnd. Kmdt.-genl., Pretoria, aan raadslid Vorster, Pietersburg

geantwoord dat hy onder geen omstandighede sou toestem om die reëlings wat vir die inname van Tuli, die sleutel tot Rhodesië, getref is, te verander nie, “laat kom wat wil”. Tog het hy die boodskap versend.⁹³

Toe die boodskap in Grobler se laer aankom — en dit moes redelik laat op die 15de gewees het — was laasgenoemde glo net gereed om met 'n perdekommendo van omtrent 800 man, vergesel van 'n groot kanon, twee maxims en twee snelvuurders, op te ruk na 'n posisie by Tuli, wat so geleë was dat die Boere in staat sou wees “dadelijk vijand af te sluiten van alle paden naar Bulawayo of Macluti of alle versterking van vijand af te keeren en het fort geheel en al in beleg te nemen”. Of hulle dit in beleg sou hou en of hulle dit sou bestorm, sou later oor besluit word.⁹⁴ Hierdie taak moes, volgens krygsraads

---

⁹³ Leyds, 710, p. 495, Telegramno. 32, d.d. 15 Nov. 1899, van raadslid Vorster aan Staatsekr

⁹⁴ Leyds, 711, p. 51, Telegram no. 52, d.d. 20 Nov. 1899, van Regsgeleerde adviseur, Noorder kommando, aan Regering

besluit, reeds op die 15de volvoer gewees het, maar “omrede dat vermeend was dat een of twee grofgeschut van groter kaliber dan wij hadden mogelijk kon worden verkregen te Pretoria”, het Grobler besluit om eers nadere berig daaromtrent af te wag, voordat hy die opmars begin.⁹⁵

Die bevel om nie na Tuli te vertrek nie maar nadere berig van die Regering af te wag, het hom dus betyds bereik.

10. DIE INSTRUKSIES VAN DIE REGERING, D.D. 16 Nov. 1899

Op 16 Nov. 1899 het die Regering die beloofde “nadere berig” — of liever bevel — aan Grobler gesein. Dit was ’n instruksie, na aanleiding van

---

⁹⁵ *Ibid.* Op die 15de het kapt. Jooste van die Rapportgangers vanaf Pietersburg aan die Regering gesein dat genl. Grobler sy laer te Rhodesdrif nie sou verlaat voordat sy burgers wat nog agter was, by hom aangesluit en hy antwoord van die Regering ontvang het op sy brief van die 13de nie, waarin die besluit van sy krygsraad i.v.m. die ekspedisie na Tuli aan die Regering meegedeel is (Leyds, 710, p. 486, Telegram no. 23, d.d. 15 Nov. 1899, van kapt. Jooste aan Staatsekr.)

Grobler se brief van 13 Nov. 1899 wat op die 15de deur kapt. Jooste aan die Regering gesein is, om nie die tog na Tuli te onderneem nie. Hy moes alle offensiewe bedrywighede in die Noorde staak, sy hele krygsmag na Transvaalse gebied terugtrek, minstens 500 man daarvan na Pretoria stuur vir diens aan die suidelike front, en die res in drie groepe, soos in die telegram uiteengesit, langs die grens stasioneer om te waak teen skending van die Republiek se grens deur die vyandelike magte in Rhodesië en in Khama se gebied.

Woordeliks het die instruksies as volg gelui:

“Met betrekking tot uw brief van 13 November in zake den aanval op Tuli heb ik u mee te deelen dat de Regeering zich niet daarmee kan vereenigen. De groote machten der Engelschen komen van Natal naar Ladysmith en van de Kaap kolonie naar Kimberley, daarom moeten wij ons op die twee plekken versterken om eerst die twee groote machten te verslaan. Daarom kom met uwe menschen terug door de rivier; het is tevergeefs om naar Tuli te gaan en

daar te liggen als de groote machten ons te sterk worden. Daarom verdeel uwe burgers op de volgende wijze: Een sterke macht van vier honderd man te plaatsen op een gezonde plek aan de punt van Zoutpansberg nabij de zoutpan, verder een gelijke macht van vier honderd man aan of in de nabijheid van Palala op eene goede en gezonde plek, en ten derde een gelijke macht van vier honderd man aan de onderzijde tusschen Matlabas en Makol op een gezonde plek een eind van de rivier af. Deze drie commando's kunnen met hunne paardecommando's de rivier spionneeren van de een (kant) naar den ander zoodat er geen vijand kan door komen. Gebeurt er iets dan moeten dadelijk alle commando's het weten. Te Derdepoort is ook een burgerwacht en daarmee moet ook communicatie worden gehouden. De politie wacht van Grobler blijft ook daar om langs de rivier samen met de paardecommando 't wacht te houden. Naar de Regeering meent hebt Ge zeventien honderd man zoodat er vijfhonderd man over blijft. Deze 500 man moet Ge dadelijk laten

uitkomen hier heen en meest met die paarden welke ongezouten zijn. Zij moeten reizen via Pietersburg en via Nylstroom en Pretoria naar Grootrivier. Laat de Landdrosten te Pietersburg en te Nijlstream tijdig weten wanneer zij daar zullen zijn opdat de Landdrosten de spoorweg maatschappijen kunnen informeeren en de spoorweg wagens gereed kunnen zijn voor spoedig vertrek. Andere burgers van Potchefstroom enz. zullen met dit commando naar Grootrivier gaan. Voor elke 25 man moet Ge indien mogelijk een ossenwagen en ossen mee geven en op den trein zetten. Bij het commando van 400 man in Zoutpansberg kan 1 bergkanon en twee kleine maxims blijven; bij het middelste commando bij Palala 1 groot maxim en een acht centimeter kanon dat gezonden werd op aanvraag van De Beer L.E.V., en bij het derde commando tusschen Matlabas en Makal 1 berg kanon en twee kleine maxims. De overige kleine maxims ook te laten blijven bij het middelste commando. De overige kanonnen door Eloff meegenomen moeten mee terug genomen worden naar Groot

Rivier, behalve die groot maxim die bij het middelste commando moet blijven. Voor de kanonnen die mee terug gaan, moeten de beste muilen mee genomen worden. De Regeering acht het verder wenschelijk dat de commandant van Rensburg met zoovele veldkornetten als noodig is met de commando naar Groot Rivier afkomt en dat hij het commando in Zoutpansberg als waarnemend commandant worde aangesteld. Naturellen commissaris Du Preez, en dat commandant Lombaard met dat gedeelte der Waterberg-burgers dat naar Groot Rivier gaat ook mee gaat, en dat in zijn plaats een der officieren of burgers gekozen wordt tot Waarnemend commandant bij het middelste commando in de nabijheid van Palala. De Regeering denkt verder dat het wenschelijk is dat gij als assistent Generaal bij het middelste commando in de nabijheid van Palala blijft. Verder zou dan in het bovenste lager tusschen Matlabas en Makol de Heer Jan du Plessis de Beer L.E.V.R. als commandant kunnen ageeren en verdere ondergeschikte officieren kunnen daar ook voor zoover noodig gekozen

worden. Mocht naar uw oordeel eene macht van drie honderd en vijftig valdoende zijn voor elk commando dan is de Regeering het daarmee eens in welk geval er meet dan 500 kunnen afkomen naar Grootrivier. De drie commando's moeten niet nabij of aan de rivier hun lager opslaan doch op een gezonde plek een eind daar van af. Het is moeilijk voor de Regeering die afstand te bepalen doch dit kunt Ge zelf zien. De Regeering rekent er op dat niet minder dan 500 man afkomen.”⁹⁶

Vir raadslid Vorster wat nog steeds te Pietersburg was, was hierdie instruksies 'n doring in die oog. Hy het dan ook dadelik by die Regering geprotesteer teen die “radicale verandering” van die krygsplan, omdat dit, na sy mening, 'n “zeer nadeelige uitwerking” sou hê. Dit sou, so het hy uiteengesit, “de Engelsche in de gemeenheid van hun politiek ... sterken, namelijk om de kaffers nu tegen ons op te ruigen” en hulle in te prent dat die Boere gevlug het. Daardeur sou 'n oorlog ook met

---

⁹⁶ Leyds, 710, p. 510, Telegram no. 16, d.d. 16 Nov. 1899, van Staatsekr. aan genl. Grobler

die Bantoes veroorsaak word. Fly het dit nie in die eerste plek gehad teen die verplasing van 500 man na Grootrivier nie, maar veral teen die feit dat die Regering nie die res van die kommando wou toelaat om na Tuli op te ruk en die te vernietig nie, dog beveel het dat die burgers na Transvaalse bodem moes teruggetrek, en daar in drie uiteen geleë afdelings langs die grens gestasioneer moes word.⁹⁷

Vervolgens het hy hom “namens den Krijgsraad van het Hoofdlager Rhodesdrift” op kmdt.-genl. Piet Joubert persoonlik beroep om tussenbei te tree en hulle toe te laat “ons krijgsplan ten uitvoer te bringen”⁹⁸ Hieraan het die Kommandant-generaal onmiddellik gevolg gegee. Op die 16de het hy die telegram wat hy van Vorster ontvang het — en waarin daarop gewys is dat dit tot ’n oorlog met die Bantoes kon lei as die kommando sou terugtrek sonder Tuli eers in te neem — aan

---

⁹⁷ Leyds, 710, p. 519, Telegram no. 22, d.d. 16 Nov. 1899, van raadslid Vorster aan Staatsekr

⁹⁸ Leyds, 710, p. 525, Telegram no. 29, d.d. 16 Nov. 1899, van raadslid Vorster aan Kmdt.-genl

die Regering oorgesien en meegedeel: “Ik moet mij volkomen met de zienswijze vereenigen van den heer Vorster.”⁹⁹

Hierdie aanbeveling van die Kommandant-generaal het die Regering, wat dit diep betreur het dat Vorster hom op die Kommandant-generaal beroep het, gedwing om hul uitgereikte instruksies in heroorweging te neem. Hulle het egter vas geglo dat die mars na Tuli ook teen Grobler se sin was en dat hy die houding van die Regering sou steun.¹⁰⁰ Immers, in al sy telegramme, en ook in sy brief van 13 Okt. 1899, het Grobler aangetoon dat dit onmoontlik was om die vyandelike gebied binne te val. ook het onderkapt. Jooste van die rapportgangers korps, wat voor of op 18 Nov. 1899 uit Grobler se laer in Pretoria aangekom het, aan die Regering meegedeel dat Grobler laat weet het dat sy perde te swak was om teen Tuli op te trek, wat 26 myl

---

⁹⁹ R. 1812/99x, Telegram d.d. 18 Nov. 1899, van Kmdt.-genl., Ladysmith, aan Staatsekr., by R. 1541/99x

¹⁰⁰ Leyds, 710, p. 546, Telegram no. 13, d.d. 17 Nov. 1899, van Staatspres. aan Vorster

van sy stellings af geleë was, en dat daar op die hele lange pad geen drinkwater vir sy diere te vinde was nie. Hy sou dus, so het hy laat weet, gedwonge wees om, as die aanslag op Tuli misluk, weer tot by sy uitgangspunt aan die rivier terug te trek om water vir sy afgematte diere te kry; en as dit miskien intussen so sou reën dat die drinkwater moeilikheid opgelos sou wees, sou 'n nog ernstiger probleem die kop uitsteek: die heersende koors onder die burgers sou onmiddellik veel ernstiger afmetings aanneem.¹⁰¹

Met die oog op al hierdie bedenkinge wat Grobler self teen die tog na Tuli gekoester het, het die Regering nou besluit om dit in die hande van hom en sy krygsraad te laat om te besluit of hulle die ekspedisie na Tuli sou onderneem met die 1,200 man waaroor hulle sou beskik na die vertrek van die 500 wat op las van die Regering na Pretoria gestuur moes word, en of hulle dit

---

¹⁰¹ R. 1801/99x by R. 1541/99x, Brief, d.d. 18 Nov. 1899, van onder kapt. J. P. Jooste aan Regering

sou laat vaar. Op 18 Nov. 1899 het die Regering dus die volgende telegram aan Grobler gestuur:

“Aangezien de Heer Vorster, uw adviseur, beroep heeft gedaan op Generaal Joubert om u te helpen uw oorspronkelijk krijgsplan uit te voeren nl. om Tuli te nemen en aangezien Generaal Joubert zich met den Heer Vorster vereenigt tegen het plan van de Regeering, laat de Regeering het aan u met uw krijgsraad en uw adviseur over om te beslissen of gij Tuli zult nemen dan wel u met het plan van de Regeering vereenigen. Antwoord de Regeering zoo spoedig mogelijk wat gij besloten hebt.”¹⁰²

Aan die Kommandant-generaal het die Regering voorts sy bedenkinge teen die tog na Tuli breedvoerig uiteengesit. Dit was eerstens die groot droogte, tweedens die boodskap wat Grobler deur sy rapportganger, onderkapt. Jooste, aan die Regering gestuur het, derdens die vrees by

---

¹⁰² Leyds, 710, p. 600, Telegram no. 37, d.d. 18 Nov. 1899, van Regering aan genl. Grobler

sowel die Regering as genl. Grobler dat, as hy Tuli nie spoedig inneem nie, die perdesiekte en koors sou uitbreek, “en als hij dan moet opgeven zal het een veel slechtere indruk maken dan nu”; en ten slotte “heeft Khama hem zoo goed als oorlog aangezegd wanneer hij in zijn land komt”, sodat ’n opmars na Tuli heel moontlik ook ’n oorlog met die Bantoes kan verwek.¹⁰³

Pres. Kruger het self ook in ’n strik konfidentiële telegram aan kmdt.-genl. Joubert laasgenoemde probeer oortuig dat ’n opmars na Tuli die Republiek net in moeilikhede sou beland. Tuli was, so het hy gesein, ’n sterk vesting van klip gebou, wat nie bestorm sou kon word nie, want die bosse was vir ’n afstand van 1,000 tree aan alle kante van die vesting skoon gekap. Die Boere sou dus verplig wees om die plek in beleg te neem, wat alleen bereik kon word deur ’n nou pad wat deur die bosse gekap is. Bowendien sou so ’n opmars, volgens Khama se skriftelike mededeling aan Grobler, ’n gewisse oorlog met die Bantoe-

---

¹⁰³ Leyds, 710, p. 599, Telegram no. 36, d.d. 18 Nov. 1899, van Regering aan Kmdt.-genl., Ladysmith

stam meebring wat, indien Khama nie spoedig verslaan word nie, ook tot oorlog met die ander Bantoestamme wat rustig was, sou lei. Daarby sou die voorsiening van kommissariaat aan die kommando soveel moeiliker — en indien die riviere intussen miskien vol word, heeltemal onmoontlik — wees; en ten slotte was die swaartepunte van die stryd tog in Natal en Kaapland “en als wij daar overwinnen dan zal Thuli zelf verdwijnen”. Dit was dus onnodig om die plek in beleg te neem. Ook was genl. Burger, wat lid van die Uitvoerende Raad was, dit met die plan van die Regering eens.¹⁰⁴

Kmdt.-genl. Piet Joubert het sy verset teen die Regering se instruksies na aanleiding van Vorster se telegram nie lank gehandhaaf nie. Die argumente in pres. Kruger en die Regering se telegramme gebesig, was so sterk dat daar niks teen ingebring kon word nie, en op die 19de het hy derhalwe aan die Regering gesein dat, aangesien die Noordergrens kommando’s tog nie

---

¹⁰⁴ Leyds, 710, p. 607, Telegram no. 44, d.d. 18 Nov. 1899, van pres. Kruger aan Kmdt.-genl. Joubert

die taak waarmee hulle belas was, volvoer het nie, naamlik om tot by Bulawayo deur te dring, “en alles nog deze kant Krokodilrivier zijn”, dit dwaasheid aan sy kant sou wees om verder op die uitvoering van sy krygsplan aan te dring. Die plan moes reeds klaar uitgevoer gewees het, en daarom laat hy dit aan die Regering oor om verder te handel. Ook hy het, so het hy bygevoeg, gevrees dat hulle spoedig met perdesiekte te kampe sou hê.¹⁰⁵

Die inhoud hiervan is onmiddellik na ontvangs op 21 Nov. 1899 deur die Regering aan genl. Grobler gesien, met die byvoeging dat, volgens die beskouing van die Regering, dit die beste was dat uitvoering gegee word aan die instruksies wat op die 16de aan hom gesien is. Die Regering wou dus sonder versuim van Grobler weet wat sy krygsraad besluit het na aanleiding van die Regering se telegram van die 18de, waarin aan hom en sy krygsraad die vryheid gelaat is om te

---

¹⁰⁵ Leyds, 711, p. 63, Telegram no. 10, d.d. 21 Nov. 1899, van Kmdt.-genl., Ladysmith, aan Staatsekr., versend op 19 Nov. 1899

beslis “of gij Tuli zult nemen dan wel u met het plan van de Regeering vereenigen”. Indien daar nog geen besluit oor geneem is nie, moes dit onverwyld gedoen en die Regering daarvan kennis gegee word, “daar zaken op alle punten dringend zijn en geen uitstel gedoogen.”¹⁰⁶

11. DIE REAKSIE IN DIE NOORDE OP DIE REGERING SE INSTRUKSIES

Genl. Grobler het nie getalm om aan die Regering se onderskeie bevele gevolg te gee nie. Op ontvangs van die eerste boodskap, nl. om nie na Tuli te vertrek nie maar in sy laer op nadere berig van die Regering te wag, het hy sy manskappe enige verdere voortmars belet.¹⁰⁷ Hulle was op die tydstop nog steeds in die stellings wat die Engelse ten noorde van die Limpopo by Rhodesdrif en verder vorentoe tot by Bryce se winkel ontruim het, besig om die vyand dop te hou. Grobler het

---

¹⁰⁶ Leyds, 711, p. 86, Telegram no. 33, d.d. 21 Nov. 1899, van Staatsekr. aan genl. Grobler

¹⁰⁷ Leyds, 711, p. 51, Telegram no. 52, d.d. 20 Nov. 1899, van Regsgeleerde Adviseur, Noorder kommando, aan Regering

egter gevoel dat hulle nie lank so sou kon bly stil lê nie, want die vyandelike patrollies het alweer in toenemende mate voor die Boerestellings begin te verskyn en hulle steeds nader daaraan gewaag. Hierdie patrollies, een waarvan op die 15de selfs daarin geslaag het om drie van kapt. Eloff se muile buit te maak, was so lastig dat Grobler, toe hy op die 17de nog nie in besit van die Regering se nadere berig was nie, hom genoodsaak gevoel het om aan die Staatsekretaris te sein dat dit nie raadsaam was om veel langer daar te bly nie. Hy wou dus graag weet waarom hy moes wag. Die bosse was ruig en hy was omring van vyandelike Bantoes. Bowendien was sy burgers begerig om dadelik na Tuli op te trek.¹⁰⁸

Op die 18de het die Regering se instruksies van die 16de, nl. om alle offensiewe bedrywighede te staak, minstens 500 burgers na Pretoria te stuur vir diens aan die suidelike front en die res van sy kommando in drie afdelings ten suide van die Limpoporivier te stasioneer, hom bereik. Hy het

dit dadelik voor sy krygsraad gelê en in oorleg met die liggaam besluit om onmiddellik 'n mag van 600 man, saamgestel uit 350 tot 400 manskappe van die Soutpansbergse kommando en 200 tot 250 burgers van die kommando Waterberg, na Pietersburg en Potgietersrus onderskeidelik te stuur, om van daar per trein na Pretoria te vertrek. Die res van sy manskappe sou hy oor die Limpopo terugtrek en op die drie punte stasioneer wat deur die Regering aangedui is. In sy kennisgewings hieromtrent aan die Regering blyk nêrens dat daar enige ontevredenheid by hom of by sy krygsraad oor die reëling bestaan het nie. Inteendeel, die feit dat hulle besluit het om 600 man na Pretoria te stuur vir diens aan die suidelike front in plaas van 500, soos deur die Regering aangevra, het daarop gedui dat hulle dit hartlik eens met die Regering se instruksies was. Grobler het, in 'n telegram waarin hy meegedeel het dat die Soutpansbergers van 28 tot 30 Nov. van Pietersburg na Pretoria sou vertrek, die

---

¹⁰⁸ Leyds, 711, p. 43, Telegram no. 44, d.d. 20 Nov. 1899, van genl. Grobler aan Staatsekr., versend 17 Nov. 1899

Regering dan ook verseker dat “Alle verdere instruksies zullen opgevolgd worden.”¹⁰⁹

Volgens adv. Sauer, regsgeleerde adviseur van die kommando, het hierdie reëling die verskillende krygsoffisiere egter glad nie aangestaan nie. Veral die terugtrekking van die burgers uit die gebied wat die Boere verower het, en die verdeling van die kommando in drie afdelings wat op drie uiteen geleë plekke gestasioneer moes word, het hulle as “zeer gevaarlijk en geheel en (al) onwenschelijk” voorgekom. Dit het by hulle die vrees gewek dat “de vijand zal invallen maken tegen de drie zoo ver afgezonderde kommando’s van 400 elk, en dat de kaffers dan heel mogelijk met de

Engelschen zullen samen heulen en over de grenzen trekken om te rooven en moorden.”¹¹⁰

Van die krygsoffisiere self het egter geen onmiddellike woord van protes gekom nie, behalwe van kmdt. Eloff. Hy het in ’n telegram wat die 21ste in Pretoria ontvang en dus blykbaar op die 19de versend is, aan die waarnemende Kommandant-generaal in Pretoria laat weet dat die Bantoes “erg dreigend” was, en dat dit baie ernstige gevolge kon meebring “wanneer wij nu geheel terug trekken en de Engelschen van Tuli het hart hebben om over de rivier te komen en onze lagers zoo ver terug zijn.” Was dit nie beter, so het hy gevra, dat die Boere Tuli eers inneem en hul mag dan te Tuli laat nie?¹¹¹

Toe egter die Regering se instruksies van die 18de laat die aand van die 20ste in Grobler se laer afgelewer is, waarin dit aan Grobler met sy

---

¹⁰⁹ Leyds, 711, pp. 44 en 45, Telegramme nos. 45 en 46, d.d. 20 Nov. 1899, van Asst.-Kmdt.-genl., Pietersburg, aan Staatsekr. en wnd. Kmdt.-genl., Pretoria, onderskeidelik, versend op 18 Nov. 1899. Vgl. ook Leyds, 711, p. 51, Telegram no. 52, d.d. 20 Nov. 1899, van Regsgeleerde Adviseur, Noorder kommando, aan Regering

---

¹¹⁰ Leyds, 711, p. 51, Telegram no. 52, d.d. 20 Nov. 1899, van Regsgeleerde Adviseur, Noorder kommando, aan Regering

¹¹¹ Leyds, 711, p. 69, Telegram no. 16, d.d. 21 Nov. 1899, van kmdt. Eloff, Pietersburg, aan wnd. Kmdt.-genl

krygsraad gelaat is om te besluit of hulle met die 1,200 man, wat op die Noordelike front sou agterbly, teen Tuli sou opruk dan wel of hulle oor die Limpopo sou terugtrek volgens die Regering se opdrag van die 16de, was daar 'n storm van verset onder verskeie van die offisiere. Hulle het nl. intussen tot die ontdekking gekom dat land-dros Heystek van Pietersburg en die onderkrygs kommissaris op 7 Nov. by die Regering gekla het oor die toestand wat daar op die Noordelike front geheers het, en dadelik afgelei dat die Regering se instruksies van die 16de die gevolg van die klagtes was.¹¹²

Die waarnemende kommandant van Soutpansberg het dan ook dadelik aan die Regering gesein dat hy met sy medeoffisiere en burgers dit diep betreur het en “grooteliks verontwaardigd” was oor “instructies door HEd. Regeering gegeven zonder onze krijgsofficieren te raadplegen” en dit nogal na aanleiding van verkeerde voorstellings wat aan die Regering gedoen is. Sy mening was

---

¹¹² Sien R. 2102/99x by R. 479/99x, Brief, d.d. 21 Nov. 1899, van genl. Grobler aan wnd. Kmdt.-genl

dat persone wat die Regering “met zulke verkeerde voorstellingen” mislei het, voor 'n krygsraad gebring, en na bevind van sake met hulle gehandel moes word.”¹¹³

Ook Grobler self, wat twee dae tevore nog laat weet het dat al die Regering se instruksies opgevolg sou word, het gekook van verontwaardiging en dadelik op 21 Nov. 1899 die volgende telegram aan die Regering gestuur:

“Uw telegram 18.11.99 gisteren avond eerst ontvangen, dus te laat om onze originele krijgsplan uit te voeren, en kan ik niets anders doen dan u verantwoordelijk te stellen, zooals alreeds gedaan is, voor het gebeurde. Mijne burgers zijn uit elkaar en zal het een vreeselijke tijd nemen ze weder terug te krijgen. Sommigen zijn al te Pietersburg. Het is spijtelijk dat UEd. op advies van civiele ambtenaren zonder mij of mijne adviseur te raadplegen, gehandeld hebt. Dus eindelijk kan

---

¹¹³ Leyds, 711, p. 152, Telegram no. 9, d.d. 23 Nov. 1899, van wnd. Kmdt., Soutpansberg, aan Regering

niets anders gedaan worden dan om uwe instructies letterlijk op te volgen. Was uw telegram boven bedoeld bij mij op den 18den, dan hadden wij zelcer onze oorspronkelijke plannen uitgevoerd.¹¹⁴

Volgens sy regsgeleerde adviseur was dit onmoontlik om die tog na Tuli te onderneem, tensy die Regering sou toelaat dat die 600 burgers teruggeroep word wat, volgens regerings instruksies, reeds na Pietersburg en Potgietersrus vertrek het, om daarvandaan na Pretoria te gaan, of totdat hulle vervang kon word deur nuut opgekommandeerde burgers, genoeg om die sterkte van die kommando op 1,200 man te bring.¹¹⁵

Die Regering het hom egter aan die proteste nie gesteur nie. Hy het Grobler daarop gewys dat hy in die saak gehandel het juis op grond van Grobler

---

¹¹⁴ Leyds, 711, p. 153, Telegram no. 10, d.d. 23 Nov. 1899, van Asst.-Kmdt.-genl., Pietersburg, aan Regering

¹¹⁵ Leyds, 711, p. 51, Telegram no. 52, d.d. 20 Nov. 1899, van Regsgeleerde Adviseur, Noorder kommando, aan Regering

se eie rapporte en voorstelle en in die hoop om met die plan “juist volgens uw idee te handelen”. Met die oog daarop “en lettende op het feit, dat uw commando ruim zes weken in het veld was en het voorgenomen krijgsplan niet heeft kunnen uitvoeren, volgens uw eigen rapporten, heeft het de Regeering leed gedaan zoodanig telegram te ontvangen, om reden de Regeering met haar plan van 16 November getracht heeft het beste te doen onder de omstandigheden voor ons Land en voor onze Burgers, als ook om u bezwaren tegemoet te komen en om die redenen werpt zij alle door u op haar geworpen verantwoordelijkheid van zich af”.¹¹⁶

Daarmee is afgesien van die plan van die Boere om ’n inval in Rhodesië te waag met die doel om Plumer se mag uit te wis. Voortaan sou die Boere in hierdie gebied ’n suiwer defensiewe rol vervul, ter beskerming van hul grens teen vyandelike invalle.

---

¹¹⁶ Leyds, 711, p. 179, Telegram no. 37, d.d. 23 Nov. 1899, van Regering aan genl. Grobler

HOOFSTUK 18

DIE BOERE-INVAL IN DIE KAAPKOLONIE

1. DOEL VAN DIE BOERESTRYDMAG OP DIE SUIDELIKE GRENS

Die staking van die Boereoffensief in die Noorde en die terugtrekking van 'n deel van die Boerestrydmagte vandaar na Grootrivier, met die oog op die verdediging van die suidelike grens van die Republikeinse grondgebied, het geen oomblik te vroeg plaasgevind nie. Immers, die Engelse was, soos reeds aangetoon, van die staanspoor af voornemens om hul offensief teen die Republieke vanuit die Suide deur die Kaapkolonie te loods. Dit was 'n beweging waarop die Boere nie bedag was nie, en waarop hulle hulle gevolglik aanvanklik ook nie voorberei het nie.¹

Afgesien van 'n paar honderd burgers wat, onder bevel van kmdt. Van der Merwe, by Belmont geplaas is, naby die Vrystaatse suidwestelike grens, om, met die oog op die beleg van

Kimberley, te waak teen aanvalle van die Britse troepemag by Oranjerivierstasie, is vir die beskerming van die hele lange Vrystaatse suidgrens hoogstens 2,500 Vrystaatse burgers afgesonder. Hulle is in drie ewe groot afdelings by die drie vernaamste oorgange oor die Oranjerivier — t.w. die brûe by Aliwal-Noord, Bethulie en Norvalspont — geplaas, om aan invalle van die vyandelike troepe poste te Stormberg, Noupoot en De Aar die hoof te bied. Hierdie drie kommando's — die oostelike twee waarvan onder die opperbevel van hoofkmdt. J. H. Olivier, bygestaan deur kmdt. Swanepoel en Du Plooy, gestaan het, terwyl die westelike te Norvalspont geplaas is onder die bevel van hoofkmdt. E. R. Grobler — moes met mekaar saamwerk en mekaar steun om Britse invalle vanuit die Suide te weerstaan. Hulle kon, in geval van nood, ook die hulp inroep van die kommando wat op die grens van Basoetoland geplaas was, om dit te bewaak.

Die Boere het dus by die uitbreek van die oorlog geen besef gehad van die groot waarde wat die

---

¹ Sien Hoofstuk 5, paragraaf 1 hiervoor

Engelse leerleiding aan Kaapland as militêre basis geheg het nie, of van hul planne om hul offensief teen die Republieke vanuit die Suide te loods nie. Wel het 'n vermoede dat die Engelse De Aar as groot troepe basis sou gebruik met die oog op hul veldtog teen die Republieke, pres. Kruger so verontrus dat hy op 20 Okt. 1899 by pres. Steyn die wenslikheid aan die hand gedoen het om 'n kommando suidwaarts te stuur, om die verbindings tussen Noupoot en De Aar te vernietig.² Dit was egter nie voor 'n week later dat die werklike gevaar wat die Suide vir die twee Republieke opgelewer het tot pres. Steyn deurgedring het nie, wat op die tydstip juis op besoek aan die kommando's by Kimberley was.

“Mij wordt uit Bloemfontein bericht” — so het hy op 27 Okt. 1899 aan pres. Kruger gesein — “dat vele troepen bij De Aar en Naauwpoort, als ook bij Stormberg worden bijeengebracht. Het komt mij voor” — so het hy voortgegaan — “dat hunne plan kan zijn om ons bij Natal en

---

² T.A., T. 692/99, Pres. Kruger aan pres. Steyn, d.d. 20 Okt. 1899

Kimberley bezig te houden en ons dan over Norvalspont aan te vallen”. Met die oog daarop het hy pres. Kruger nou versoek om 'n paar duisend Transvalers, “veteranen ... die op hoogte is van Engelsch taktiek”, na Norvalspont toe te stuur om die klein Vrystaatse krygsmag wat aldaar onder die bevel van hoofkmdt. E. R. Grobler gelaer was, te versterk.³

Pres. Kruger, die ervare krygsman, het die erns van die saak dadelik gesnap en onmiddellik aan genl. De la Rey laat telegrafeer om 'n duisendtal burgers met die hoogste spoed via Boshof na Norvalspont te laat opruk,⁴ terwyl hy ook 'n 700-tal burgers uit die distrikte Johannesburg en Pretoria laat opkommandeer het. Hulle moes na Norvalspont toe gaan ander aanvoering van genl. Hendrik Schoeman, 'n veteraan van die Eerste

---

³ Leyds, 709, p. 451, Telegram no. 34, d.d. 27 Okt. 1899, van Staatspres., Boshof, aan Staatspres., Pretoria

⁴ T.A., T.B. 1480/99, Telegram d.d. 28 Okt. 1899, van Staatsekr. aan genl. De la Rey

Vryheidsoorlog.⁵ Op aandrang van pres. Steyn, wat nie wou hê dat die burgermag by Kimberley verswak word nie, is die instruksies aan genl. De la Rey herroep, en het slegs Schoeman en sy kommando na Norvalspont vertrek, waar hulle op 1 Nov. 1899 aangekom het. Die sterkte van hierdie kommando was op 5 Nov. 1899, na al die burgers hul bestemming bereik het, 865 manskappe, waarvan egter slegs 297 oor perd, saal en toom beskik het, en 'n verdere 120 oor perde alleen, sonder saals.⁶

Die aandag van die Boere se leerleiding was nou pertinent op die suidelike grens van die Vrystaat gevestig. As pres. Steyn se veronderstelling juis was, nl. dat die Britse troepe by Ladysmith en by Kimberley alleen bedoel was om die aandag van die Boere af te lei van die Suide, en dat die

Engelse van plan was om hul veldtog teen die Republieke vanuit die Suide te loods, dan sou dit beteken dat die Boere hul eie reëlins grondig sou moes wysig, om by die veranderde omstandighede aan te pas. Voordat dit gedoen kon word, moes daar egter eers sekerheid verkry word oor wat op die stadium nog maar net 'n veronderstelling was, en hierdie sekerheid het die Boere nie gekry voor na die aankoms van 'n groot gedeelte van die troepe wat bestemd was vir die offensief teen die Republieke nie.

Dat die Boere soveel sekerheid oor die aangeleentheid gekry het, was te danke aan die lis van die landdrosklerk te Rouxville. Hy het homself as 'n gevange Britse spioen voorgedoen en hom saam met 'n werklike spioen van die vyand in die gevangenis laat opsluit, wie se vertroue hy dermate gewen het dat laasgenoemde op 13 Nov. 1899 aan hom gesê het dat Buller 17,000 troepe by De Aar gehad het, en daardie selfde week nog, by die aankoms van 'n verdere

---

⁵ Sien T.A., B.B. 3485/99, Staatsekr. aan Hendrik Schoeman, d.d. 28 Okt. 1899, en R.B.B. 1923/99, Benoeming, d.d. 29 Okt. 1899, van Schoeman as kommandant van die Pretoria- en Johannesburg burgers

⁶ Sien T.A., Leyds, 710, p. 108, Genl. Schoeman aan Staatsekr., d.d. 5 Nov. 1899, en *Ibid.*, p. 287, Genl. Schoeman aan Staatspres., d.d. 9 Nov. 1899

8,000 troepe, sy mars na Bloemfontein oor Kimberley sou begin.⁷

Hierdie inligting is, al was dit ook nie korrek nie, deur die leërleiding van die Republieke as betroubaar beskou, so betroubaar dat hulle onmiddellik stappe begin doen het om hul krygsplanne te verander om by die veranderde situasie aan te pas. Hulle was juis hiermee besig toe, gedurende die volgende week, die Vrystaatse Regering in besit gekom het van 'n Britse koerant waarin die Britse oorlogsplan verskyn het, soos dit 'n paar dae na die uitbreek van die oorlog in die Engelse koerante gepubliseer is. Dit het alle twyfel wat daar nog bestaan het oor die wenslikheid vir die Boere om hulle veral op die verdediging van hul suidelike grens toe te lê, uit die weg geruim.⁸ Uit die berig het nl. geblyk dat die Engelse voornemens was om met drie

afdelings of divisies vanuit Kaapland teen die Republieke op te ruk, en met slegs een vanuit Natal, en wel as volg: Die eerste divisie of afdeling sou met Kaapstad as uitgangspunt en met De Aar as vooruitgeskewe basis teen die westelike deel van die Oranje-Vrystaat gerig wees; die tweede, met Port Elizabeth as uitgangspunt en Colesberg of Noupoot as vooruitgeskewe basis, teen Bloemfontein en die sentrale deel van die Oranje-Vrystaat; die derde, met Oos-Londen as uitgangspunt en waarskynlik Stormberg as vooruitgeskewe basis, ook teen Bloemfontein en die midde-Vrystaat, terwyl die vierde afdeling of divisie vanaf Durban teen die oostelike grense van die Republieke sou opereer.⁹

Ten gevolge van die ontdekking van hierdie gepubliseerde Britse veldtogplan, het die Vrystaatse owerheid dit noodsaaklik gegag dat die

---

⁷ Leyds, 710, p. 444, Telegram no. 20, d.d. 14 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria

⁸ Leyds, 640 (i), pp. 186-191 en p. 125, Telegrafiese mededelings van Fischer, Bloemfontein, aan Grobler, Pretoria, d.d. 24 Nov. 1899

---

⁹ Leyds, 640(i), pp. 90-92 en 186, Ontsyferde kodetelegram van Fischer, Bloemfontein, aan Grobler, Pretoria, d.d. voor of op 24 Nov. 1899; ook by Leyds, 711, p. 206, Telegram no. 24, d.d. 24 Nov. 1899

krygsmag van die verbonde Republieke voortaan in die eerste plek toegespits sou word op die verdediging van die Vrystaatse suidgrens. Nadat hy die owerheid van die susterrepubliek van die bo aangehaalde Britse koerantberig verwittig het, het pres. Steyn dan ook op 24 Nov. 1899 aan die Transvaalse Regering laat telegrafeer om,

“daar het schijnt of Natal niet verder dan reeds geval is versterkt wordt en doel is aanval met overweldigende macht door Kaapkalonie over aangegeven punten over Groot rivier door Vrijstaat te doen waar uitgestrektheid groot en meer geschikt voor aanval op ons is dan via Natal”,

’n deel van die Transvaalse krygsmag in Natal en elders na Grootrivier te stuur. Hulle moes die Vrystaatse krygsmag aldaar versterk, want dié was te swak om alleen aan “sterke troepenmacht via Bethulie en Colesberg

komende tegenstand te bieden” en die verwagte Britse opmars te stuit.¹⁰

2. VERPLASING VAN TRANSVAALSE KOMMANDO’S NA DIE SUIDE

Hy het nie nodig gehad om die versoek te herhaal nie. Pres. Kruger, wat reeds sedert die ontvangs van pres. Steyn se aangehaalde telegram van 27 Okt. 1899 deurdronge geraak het van die noodsaaklikheid om die Vrystaatse suidgrens soveel moontlik te versterk, het nie getalm om soveel burgers as wat hy kon spaar, suidwaarts te stuur om die Boeremagte aldaar te versterk nie. Afgesien van die sending, aan die end van Oktober 1899, van genl. Hendrik Schoeman se kommando na Norvalspont, en van die terugtrekking, op 16 Nov. 1899, van 600 burgers uit die kommando’s Waterberg en Soutpansberg na Pretoria vir diens aan Grootrivier, het hy ook, na oorlegpleging met pres. Steyn en die plaasvervanger van die

---

¹⁰ Leyds, 711, p.206, Telegram no. 24, d.d. 24 Nov.1899, van Fischer, Bloemfontein, aan Grobler, Pretoria

Kommandant-generaal te Ladysmith, besluit om alle burgers na die Suidelike front te verplaas, wat nie volstrek nodig was aan die Transvaalse westelike grens met die oog op die doeltreffende beleg van Mafeking en die bewaking van die grens teen invalle van Bantoestamme nie.

Op 14 Nov. 1899 is toe dringende instruksies aan genl. Piet Cronjé te Mafeking uitgereik om alle burgers wat nog in die westelike distrikte van die Suid-Afrikaanse Republiek aanwesig was, onmiddellik te laat opkommandeer, en homself ook vir diens elders gereed te maak.¹¹ Drie dae later, op 17 Nov., het hy bevel ontvang om hom met sy hele kommando, behalwe sowat 1,700 man wat te Mafeking en elders aan die Transvaalse wesgrens onder aanvoering van genl. J. P. Snyman moes agterbly, met die meeste spoed na die Oranjerivier te begewe. Van die 1,700 man wat moes agterbly, moes 1,200 die beleg van Mafeking handhaaf en die res in twee wagposte aan die grens geplaas word, t.w. een

---

¹¹ Leyds, 710, p. 454, Telegram no. 30, d.d. 14 Nov. 1899, van wnd. Kmdt.-genl., Pretoria, aan genl. Cronjé

van 100 man te Derdepoort en een van 600 man te Gaberones om, in samewerking met die Soutpansbergers en Waterbergers wat aan die Noordelike front agtergelaat is, te waak teen aanvalle van die Engelse in die Noorde en van Khama se volk, wat moontlik as bondgenote van die Engelse sou optree.¹²

Genl. Cronjé, wie se bestemming Belmontstasie was, vanwaar hy die troepe moes help keer wat oor Oranjerivierstasie noordwaarts sou opruk, het nie getalm nie. Onmiddellik na die ontvangs van die Regering se telegramme het hy die nodige instruksies vir die kommandering van alle dienspligtige burgers in die distrikte onder sy beheer uitgereik, asook vir die verplasing van sy kommando's na die Suide, en reeds die na middag van die 17de die Regering op hoogte gestel van die reëlings wat hy getref het. Terwyl die burgers van die distrikte Lichtenburg, Wolmaransstad en Bloemhof “zoo spoedig

---

¹² Sien kodetelegram van Regering aan Kmdt.-genl., bevattende telegram van Regering aan genl. Cronjé, in Leyds, 640 (a), p. 38, vervolg deur pp. 106-115

moegelyk en met de meeste spoed” te perd na genl. De la Rey in die omgewing van Kimberley sou deurdruk, sou hy self die volgende oggend met burgers van Potchefstroom wat te Mafeking was, na Klerksdorp vertrek om, tesame met die burgers wat hy laat opkommandeer het, die tog na die Suide per trein te onderneem.¹³

Op die aand van 20 Nov. 1899 het die eerste treinfrag burgers Klerksdorp verlaat, die volgende dag gevolg deur genl. Cronjé persoonlik,¹⁴ en op die 26ste het hulle hul bestemming aan die gevegsfront ten suide van Kimberley bereik.¹⁵

---

¹³ Leyds, 710, p. 559, Telegram no. 25, d.d. 17 Nov. 1899, van genl. Cronjé aan Regering

¹⁴ Sien Leyds, 711, pp. 39 en 70, Telegram no. 40, d.d. 20 Nov. en no. 17, d.d. 21 Nov. 1899, van Direkteur, Klerksdorp, aan H.T.D., Pretoria

¹⁵ Sien Leyds, 711, Telegram no. 66, d.d. 27 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria

3. DIE AKTIWITEITE VAN DIE BOERE-KOMMANDO'S TOT 12 NOV. 1899

Die aankoms van versterkings uit die Suid-Afrikaanse Republiek het die Vrystaatse krygsmag aan die Suidelike front wat aan die Vrystaatse kant van die Oranjerivier by die brûe te Aliwal-Noord, Bethulie en Norvalspont gestasioneer was, met nuwe lewe besiel.

Gedurende die hele Oktober 1899 het hierdie burgers onaktief gebly, en die vyandelike troepe in Kaapland ongemoeid gelaat. Hulle het nie eers die Britse wagte by die brûe, wat uit lede van die Kaapse Polisie bestaan het, probeer verdryf nie. Met die aankoms op 31 Okt. 1899 van genl. Hendrik Schoeman se kommando op Donkerpoort, digby Norvalspont, het hulle skielik van houding verander.

Schoeman het pas op Donkerpoort aangekom toe, gedurende die nag van 1-2 Nov. 1899, die burgers van Grobler en Olivier die vyandelike wagposte by vier van die vernaamste brûe oor die Oranjerivier — t.w. die wa brûe by

Colesberg en Bethulie en die spoorweg brûe by Norvalspont en Bethulie — aangeval, die ses-tiental berede brugwagte gevange geneem, en die oorgange self beset het.¹⁶ Dit het genl. sir Redvers Buller, die Britse opperbevelhebber, wat die aand van 30 Okt. 1899 in Kaapstad aangekom het, so laat skrik dat hy die voorste Britse garnisoene by Noupoot en Stormberg onverwyld na De Aar en Queenstown onderskeidelik laat terugtrek het.¹⁷

Die Boere het die inbesitname van die gemelde vier brûe egter nie opgevolg met 'n onmiddellike inval in die Kaapkolonie soos Buller en die Britse owerhede nou ernstig gevrees het dat hulle sou doen nie. In plaas van die Kaapkolonie, wat vir hulle oopgelê het, binne te trek en die duisende simpatiekgesinde Afrikaners aldaar as

soldate vir die Republieke aan te werf en te bewapen, het hulle doodstil by die verowerde brûe bly sit en huiwer oor wat hulle verder moes doen. Hulle was in 'n baie gunstige geleentheid om die troepe poste by De Aar en Queenstown aan te val, en die spoor- en telegraaflyne na die Suide deeglik te vernietig. Daardeur sou 'n Britse opmars deur Kaapland na die Vrystaatse suidelike en westelike grense ontsettend bemoeilik word, maar hulle het die kans laat verbygaan.

Die skuld vir hierdie houding kan aan die deur van die Regerings — d.w.s. die opperste leerleiding — van die twee Republieke gelê word omdat die geen duidelik instruksies aan hul onderskeie bevelvoerders aan die suidgrens gegee het oor hoe hulle moes optree om hul taak, nl. die doeltreffende beskerming van die grens teen 'n vyandelike opmars uit die Suide, ten uitvoer te bring nie. Aan die anderkant het die gebrek aan voorskrifte aan die betrokke bevelvoerders 'n vrye hand gelaat om op te tree soos hulle dit die beste geag het, en hulle kon

---

¹⁶ Leyds, 710, p.35, Telegramno.13, d.d. 2 Nov.1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan H.T.D.; Nierstrasz, II band 2, p. 595

¹⁷ *South African War, 1899-1902, Confidential Telegrams*, Telegramme nos. 3 en 7, d.d. 2 en 3 Nov. 1899, van Genl. Buller aan Secretary of State for War

dus nie hul Regerings blameer vir die feit dat hulle daardie vryheid nie gebruik het nie.

Genl. Schoeman het wel van die begin af aan besef dat dit noodsaaklik was om die Kolonie binne te trek om die vyand op eie bodem te gaan aandurf, maar hy het die leër waaroor hy beskik het as hopeloos te swak beskou om die onderneming te waag. Vir 'n suksesvolle inval in Kaapland met die doel om die Britse troepe versamelings oorkant die grens onskadelik te gaan maak, die verbindingsweë op te breek en die beste stellings te beset om Britse aanvalle vanuit die Suide te stuit, het Schoeman 'n volledig toegeruste kommando van minstens 800 berede manskappe nodig geag.¹⁸ Hy het beskik oor 865 manskappe, maar hiervan was, nadat Schoeman vir byna twee weke onop-houdelik by die Regering aangedring het om

---

¹⁸ Prof. S. P. Engelbrecht-versameling, 12 (i), p. 90, Kodetelegram van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, d.d. 4 Nov. 1899

hom van die nodige toerusting te voorsien,¹⁹ net 297 volledig berede, terwyl 'n verdere 120-tal oor perde sonder saal of toom beskik het.²⁰ Hulle was toegerus met 865 Mausers met 60,000 patrone, 2 Maxim-Nordenfeldts van 37 mm. kaliber met 5,000 bomme, 'n Krupp, 'n Armstrong, 67 waens met 284 (later 392) muile, en so min trekgoed dat 'n aansienlike gedeelte van die trekdiere en waens nie gebruik kon word nie.²¹

Met hierdie klein en gebrekkig toegeruste kommando het hy nie kans gesien om die grens oor te steek nie — ten minste nie voordat hy alles in die werk gestel het om die owerhede te

---

¹⁹ Sien telegramme, 1-15 Nov. 1899, van genl. Schoeman aan Regering en Kmdt.-genl., in Leyds, 710, K.G. 334 en Prof. S. P. Engelbrecht-versameling

²⁰ Leyds, 710, p. 287, Telegram no. 47, d.d. 9 Nov. 1899, van genl. Schoeman aan Staatspres., Pretoria

²¹ Leyds, 710, p. 108, Telegram no. 7, d.d. 5 Nov. 1899, van Schoeman aan Staatsekr., p. 287, Telegram no. 47, d.d. 9 Nov. 1899, van Schoeman aan Staatspres., en K.G. 334, pp. 159 en 569, Telegramme d.d. 4 en 10 Nov. 1899, van Schoeman aan Kmdt.-genl., Pretoria

probeer beweeg om hom van die nodige te voorsien nie — 'n taak waaraan hy hom sedert sy aankoms te Donkerpoort met groot erns gewy het.

Die Vrystaters was net so huiwerig om suidwaarts te beweeg. Hulle het blykbaar in die grootste angs verkeer vir 'n Britse hinderlaag, en het dit dus hulpig geag om met die grootste omsigtigheid te handel. Wel het kmdt. Swanepoel dit op 2 Nov. gewaag om sy laer, wat te Bethulie was, na die Kaapse wal van die Oranjerivier te verskuif²² maar hy het dit onraadsaam geag om Kaapland dadelik dieper in te trek. Net soos sy kollegas aan die Vrystaatse kant van die rivier het hy stil bly lê om hom eers deeglik van die toestand in die Suide te vergewis voordat hy verder beweeg. Omdat hy, sowel as hoofkmdt. E. R. Grobler van Norvalspont, bevrees was vir verrassings aanvalle uit die Suide deur vyandelike troepe wat maklik per trein na die grens toe aangevoer kon word, het hulle dit darem gerade geag om klein patrollies suidwaarts te stuur om die telegraaf- en spoorlyne in die

vyandelike gebied naby die grens te verbreek. Hierdie patrollies het op die trajek tussen Colesberg en Norvalspont twee spoorweg bruggies by Van Zyl en Agtertang op 5 Nov. 1899 met dinamiet gespring en die spoor- en telegraaflyne tussen Aliwal-Noord en Burgersdorp by die halte Myburgh, 12 myl suid van Aliwal-Noord, opgebreek. Tydens die operasie het hulle 'n negetal van die vyandelike wachte, almal lede van die Kaapse Polisie, in die pan gehak, en van agt die perde, ryuitrustings, gewere, rewolwers en ammunisie buitgemaak.²³

Die Engelse het egter op hierdie tydstip nie aan 'n aanval op die Boeremagte gedink nie. Hulle was self bevrees vir 'n vinnige Boereinval en het daarom op die 5de 'n spoorwegbruggie ten suide van Arundel, en op die 6de een tien myl suid van

---

²² A.5-1900, *Magisterial Reports*, Verslag van Magistraat, Albert, p. 11

---

²³ *Ibid.*; Leyds, 710, p. 170, Telegram no. 21, d.d. 7 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria; *Times History*, II, p. 291; vgl. ook *Journal of the Principal Events connected with South Africa*, pp. 39-40, Colonial Office telegram, 6.11.1899, en p. 43, Unofficial press reports, onder datum 6 Nov. 1899

Burgersdorp, met dinamiet gespring, ten einde die spoorlyn vir die Boere onbruikbaar te maak,²⁴ terwyl die vrywilligers wat by Albert junction diens gedoen het, ook die spoorweg by die aansluiting op 5 Nov. verniel het, toe hulle van daar teruggetrek is.²⁵

Gaandeweg het dit vir die bevelvoerders van die Boeremagte op die walle van die Oranjerivier duidelik geword dat die toestand in Noord-Kaapland uiters gunstig vir die besetting van die gebied was, en dat so 'n besetting alleen voordele aan die Republieke kan besorg. Na voorafgaande verkenning het hulle oortuig geraak dat daar geen Britse troepe in die noordelike deel van die Kaapkolonie was wat aan so 'n inval die hoof kon bied nie, behalwe 'n vyandelike mag te De Aar, wat eintlik bedoel was om, in samewerking met die troepe te Oranjerivierstasie, teen die Boeremagte om en by Kimberley te veg.

---

²⁴ *Times History*, II, p. 291

²⁵ Leyds, 710, pp. 256-257, Telegramme gemerk no. 21, d.d. 9 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria

Ook was die Afrikaners in Noord-Kaapland, so nou deur bande van bloed aan die volk van die Republieke verbonde, uiters vriendelik gesind. Hulle het die indruk gewek dat hulle 'n Boere-inval in hul gebied, en die aanhegting daarvan by die Republieke, sou verwelkom, en dat hulle hulle by die Boeremagte sou voeg as hulle daartoe opgekommandeer word. Daarby was hulle vies vir die Kaapse owerhede wat, volgens berigte, vuurwapens en ammunisie onder geleide van inboorlinge van Lady Grey na Herschell gestuur het, klaarblyklik om die inboorlinge te bewapen, terwyl die blankes in Noord-Kaapland geen vuurwapens kon kry nie.²⁶

---

²⁶ Sien Leyds, 710, p. 170, Telegram no. 21, d.d. 7 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, bevattende telegram, d.d. 5 Nov. 1899, van kmtd. Swanepoel aan Regering te Bloemfontein, asook pp. 254-258, Telegramme gemerk no. 21, d.d. 9 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, bevattende telegrafiese verslae, d.d. 7-8 Nov. 1899, van hoofkmtd. Olivier aan Vrystaatse Regering, ook weer-gegee in K.G. 334, p. 631, Telegram, d.d. 12 Nov. 1899,

Toestande was so gunstig dat hoofkmdt. Olivier op 8 Nov. 1899 aan pres. Steyn gesein het dat hy nou kans gesien het om Aliwal sonder verlies in te neem. Hy wou graag die proklamasie wat by die besetting daarvan afgekondig sou word, so ingerig hê dat hy die ingesetenes sou kon opkommandeer, die polisie sou kon arresteer en ontwapen, en die gewere — waarvan daar glo aansienlike voorrade in sommige winkels was — asook die ammunisie in die gebied, in besit sou kon neem.²⁷

4. DIE BESETTING VAN ALI WAL-NOORD

Pres. Steyn, wat reeds op 14 Okt. 1899, by die oorskryding van die Vrystaatse wesgrens deur sy kommando's, 'n proklamasie uitgereik het in verband met die besetting van die Kaapkolonie deur die Vrystaatse strydmagte, is deur die gunstige berigte uit die Suide tot die oortuiging

gebring dat die tyd vir 'n algemene voorwaartse mars oor die Oranjerivier ryp was. Instruksies is gevolglik nou aan al die Boerebevelvoerders op die grens uitgereik om voorwaarts te gaan en die noordelike distrikte van die Kolonie te beset. Die bevelvoerders het nie versuim om die opdrag uit te voer nie, en op 13 Nov. 1899 het die groot in-mars van die Boerekommando's in Noord-Kaapland 'n aanvang geneem.

Die eerste dorp wat bereik is, was Aliwal-Noord wat, na 'n onderhoud by die brug oor die Oranjerivier tussen die dorps-magistraat en hoofkmdt. Olivier, deur die Vrystaatse mag beset en om 10 vm. formeel deur die hoofkommandant in besit geneem is.²⁸ Dit het geskied kragtens die bovermelde proklamasie van pres. Steyn, wat van die dak van die marks gebou af aan die publiek voorgelees is. Hierin is die besetting van

---

van H.T.D. aan Kmdt.-genl., Hooflaer, Ladysmith. Voorts *Times History*, II, p. 292

²⁷ Sien Leyds, 710, p. 255, Telegram no. 21, d.d. 9 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, bevattende telegram van hoofkmdt. Olivier

---

²⁸ A.5-1900, *Magisterial Reports*, pp. 21-24, verslae van Magistraat, Aliwal-Noord, d.d. 18 Nov. 1899 en 31 Mei 1900; Leyds, 710, p. 423, Telegram no. 35, d.d. 13 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, waarin hoofkmdt. Olivier se verslag voorkom

Kaapland deur die Vrystaatse krygsmag formeel aangekondig, en die volgende aan die publiek verduidelik:

Eerstens, dat die oorskryding van die Kaapse grens deur die Vrystaatse krygsmag uitsluitlik en alleen geskied het met die oog op die verdediging van die Vrystaatse grondgebied en onafhanklikheid teen Groot-Brittanje, wat die Kaapkolonie as basis vir sy krygsoperasies teen die Vrystaat gebruik het, sonder dat die wil van die vreedsame inwoners van die Kaapkolonie daarin geken is.

Tweedens, dat die Oranje-Vrystaat alleen teen die Britse krygsmagte veg, en nie teen die burgers van Kaapland nie. Laasgenoemde sou daarom volkome vryheid van persoon en goed bly geniet, solank as wat hulle dit nie verbeur deur vyandelikhede teen die Vrystaatse krygsmag te onderneem nie. Die kommandante of hoofaanvoerders van die verskillende leërkorpse sou dan ook besondere bepalings vasstel en vir openbare kennisname publiseer, aangaande die maatreëls wat teen persone geneem sou word wat in stryd met die gebruike van die oorlog handel.

Derdens, dat hy sy krygsoffisiere beveel het om nie gebruik te maak van die oorlogsreg “volgens hetwelk van de boerenbevolking van het bezette gebied rekwisities ter voorziening in de behoeften der krijgsliden mogen worden geeischt”. Proviand en wat dies meer sy, sou dus alleen teen kontante betaling, of onder afgifte van amptelike kwitansies, van hulle gevorder word. Hy doen dit omdat by vertrou op die vriendskaplike gesindheid van ’n medelydende broeder bevolking, en ook die rampe en onheile in ag neem wat ’n onregverdige oorlog noodwendig met hom moes meesleep, oor die onskuldige hoofde van hulle teen wie se sin en wil die oorlog deur Groot-Brittanje aan die Vrystaat opgedring is.²⁹

Na die lees van die proklamasie is die stoet na die magistraatskantoor en poskantoor, waar die Vrystaatse vlag gehys, die kantoor geboue oorgeneem en krygswet deur hoofkmdt. Olivier afgekondig is. Dit het geskied per proklamasie,

---

²⁹ Sien *Gouvernements Courant van den Oranjevrijstaat*, d.d. 20 Okt. 1899. Die Proklamasie word opgeneem as Bylaag F (i) hieragter

waarvan die teks vooraf in Bloemfontein opgestel is, en waarin neergelê is:

(a) Dat in die gebied wat deur die Vrystaatse strydmagte beset is of later nag beset sou word, die Vrystaatse krygswet van toepassing sou wees op alle dade wat kon strek om die veiligheid van die Vrystaatse burgers en manskappe in gevaar te bring, hulle te benadeel of hulp aan die vyand te verleen.

(b) Dat almal wat nie deel van die Britse leër gevorm het nie deur die krygsraad met die dood, of hoogstens 15 jaar gevangenisstraf, gestraf sou kon word as hulle (i) die vyand as spioene sou dien of die wapen teen die manskappe van die verbonde Republieke sou opneem; (ii) die manskappe van enige van die twee Republieke sou laat verdwaal as hulle hul tot gids dien, of hulle of lede van hul gevolg sou doodmaak of plunder; (iii) brûe, spoorweg-, telegraaf- en heliograaf installasies, asook die ammunisie, krygsvoorraad, laerplekke en kwartiere van die Republikeinse manskappe sou beskadig tot nadeel van die Republieke of bemoeiliking van hul

oorlogspoging; en (iv) beskadigde inrigtings of eiendomme sou probeer herstel of verbeter. Geen doodsvonnis sou egter voltrek kon word wat nie vooraf deur die Vrystaatse Staatspresident bekragtig is nie.

(c) Dat die aanvoerders van afsonderlike kommando's of kommando afdelings bevoeg sou wees om die rekwisisie te gelas van wat tot die onderhoud van die manskappe nodig was. Slegs die hoofkommandant of waarnemende hoofkommandant sou dit egter kon doen ten opsigte van ander goedere wat vir die leër onmisbaar was. Net goedere wat tot onderhoud van die manskappe nodig was, sou egter van die inwoners geëis kon word, en vir alles sou óf kontant betaal word, óf amptelike kwitansies afgegee word.

(d) Dat die lewe en eiendom gewaarborg word van almal wat hulle onder die beskerming van enige van die twee Republieke se Regerings en hul wettige amptenare en offisiere plaas, wie se wette en bevale hulle moes gehoorsaam. Niemand wat nie teen die Regering, amptenare, offisiere, wette of orders optree, sou egter enige nadeel

ondervind nie. Ook persone wat gevlug het of van hul woonplekke verdryf is en hulle aan die bepalings van die proklamasie onderwerp, kon terugkeer. Diegene wat hulle egter nie wou onderwerp nie, kon die terrein wat deur die krygsmag ingeneem is, binne sewe dae verlaat.³⁰

Al die verrigtinge het luide toejuiging van die aanwesige Afrikaners uitgelok. Baie van hulle was klaarblyklik vooraf in kennis gestel dat die dorp die dag beset sou word, en het spesiaal van hul omliggende plase af ingekom om die invallers te verwelkom. Boerevrouens en kinders wat geel strikkies gedra het, is reeds vroeg die oggend orals in die strate opgemerk, en die hele dorp het, volgens die magistraat, 'n "holiday appearance" gehad. Olivier is letterlik begrawe onder die talle ruikers wat die dames hom aangebied het, en by die sing van die Vrystaatse Volkslied het die Kaapse Afrikaners niks agtergestaan by hul

volksgenote uit die Republiek nie. Intendeel, dit word vertel dat die dogters van 'n voormalige Kaapse parlamentslid inderdaad die sing daarvan gelei het.³¹

Na die inbesitname van die kantore, het Olivier die heer Hendrik Francois de Wet as resident-vrederegter benoem, pres. Steyn versoek om voorsiening vir 'n telegrafis te maak, alle drank lokale gesluit en die nodige masjinerie geskep vir die administrasie van krygswet en vir die opkommandering van persone en goedere, waarmee dadelik 'n begin gemaak is. Solank hy hiermee besig was, het sy manskappe voort gegaan met die opbreek van die spoorweglyn na Burgersdorp en van die telegraaflyn na Basoetoland. Ook is begin met die soek na weggesteelte vuurwapens en ammunisie. Die

---

³⁰ Sien *Gouvernements Courant van den Oranjevrijstaat*, d.d. 1 Des. 1899. Die volledige teks van die proklamasie word deur ons opgeneem as Bylaag F (ii) hieragter

---

³¹ A.5-1900, *Magisterial Reports*, pp. 21-24, verslae van Magistraat, Aliwal-Noord, d.d. 18 Nov. 1899 en 31 Mei 1900; *Times History*, II, p. 292; Leyds, 710, p. 423, Telegram no. 35, d.d. 13 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, waarin hoofkmdt. Olivier se verslag weergegee word

Britse magistraat, J. D. Hugo, is met voorkomendheid. behandel. Hy is selfs toegelaat om uittreksels uit die finansiële registers in sy kantoor te maak, totdat ontdek is dat hy besig was om met die Britsgesinde element te knoei met die doel om 'n demonstrasie teen die nuwe bewind op tou te sit, en hulle tot verset aan te spoor. Daarop is hy beveel om die distrik binne driekwartier te verlaat.³²

5. DIE BOERE-INVAL IN DIE RES VAN NOORD-KAAPLAND

In die tussentyd het die twee kommando's op Olivier se regtervleuel, wat saam met hom op 13 Nov. 1899 in beweging gekom het, ook sonder teenstand gevorder, en hul doelwitte die volgende dag bereik. Die gekombineerde kommando Vrystaters en Transvalers van hoofkmdt. E. R. Grobler en genl. H. Schoeman het die dorpie Colesberg beset, 35 myl ten noorde van die belangrike spoorwegaansluiting Noupoot en

slegs sowat 65 myl van De Aar, en die kommando van kmdt. Swanepoel en Du Plooy die dorpie Burgersdorp, ongeveer 40 myl suidwes van Aliwal-Noord, op die hoofspoorlyn na Oos-Londen.

Net soos te Aliwal-Noord, is die kommando's ook op hierdie twee plekke met die grootste geesdrif deur die talle simpatiekgesinde Afrikaners verwelkom. Die bevelvoerders het geen moeite ondervind om die reeds aangehaalde proklamasies daar af te kondig, die distrikte in besit te neem, die staatskantore oor te neem, die Vrystaatse vlag te hys, en vrywilligers vir kommandodiens aan te werf nie. Die mense was so geesdriftig dat die Colesbergse magistraat, J. F. Wrensch, byna deur een van die inwoners van sy distrik met die vuis toegetakel is toe hy, tydens die toesprake wat daar gehou is, op die been gekom en verklaar het dat die Boere se besettingsproklamasies onwettig

---

³² Sien die verslae van hoofkmdt. Olivier en die Magistraat van Aliwal-Noord in voetnoot 31 genoem, asook *Cape Times*, d.d. 18 Nov. 1899

was, en die ingesetenes nie van hul verpligtinge as Britse onderdane kon onthef nie.³³

Daar is voorts, byna onmiddellik na die voorlees van die proklamasies, oorgegaan tot die kommandering van die ingesetenes van die distrikte vir krygsdiens. Schoeman was sterk daarteen gekant om mense in sy veglinies te hê wat nie die saak van die Republieke hart en siel gesteun het nie, en het die wens uitgespreek dat alleen persone vir aktiewe diens opgeroep moes word wat gewillig en sonder gemoedsbesware met die kommando sou meeveg. Daar is toe in Colesberg, op voorstel van een van die ingesetenes, 'n kommandeer komitee in die lewe geroep van ses vooraanstaande inwoners van die distrik, wat met die mense goed bekend was. Dit het bestaan uit I. J. van der Walt, lid van die Kaapse Parlement, sy broer C. van der Walt, H. van der Walt, Gideon Jooste, Nicolaas van

---

³³ Vir volledige verslae i.v.m. die besetting van Colesberg en Burgersdorp sien A.5-1900, *Magisterial Reports*, pp. 9-17 en 73-87, Rapporte — met bylae — van die betrokke magistratre

Rensburg en Rudolph Badenhorst, en aan hulle is las gegee om persone, goedere, of wat ook al vir die kommando's nodig geag is, op so 'n wyse van die ingesetenes te kommandeer dat, terwyl slegs vrywilligers vir aktiewe diens aan die front ingespan sou word, die lojaliste gedwing sou word om ook ter bevordering van die Boeresaaik tot die stryd by te dra — klaarblyklik deur die lewering van goedere en dienste agter die gevegslinies. Dit moes op so 'n wyse geskied dat die Engelse, indien hulle Colesberg sou herower, nie in staat sou wees om teen die ingesetenes te diskrimineer wat werklik vrywillige ondersteuners van die Boeresaaik was nie.³⁴

Ten gevolge van hierdie beleid het slegs 130 man uit die distrik Colesberg tot die geledere van die Boere toegetree. Hulle het op 22 Nov. 1899 in

---

³⁴ Sien A.5-1900, *Magisterial Reports*, pp. 73-87, Verslae van Colesbergse magistratre i.v.m. die besetting van Colesberg, met Bylae. Die name van die persone wat in die gepubliseerde verslae weggelaat is, is in die oorspronklike verslae te vinde, wat berus in die argief van die Kaapse *Attorney-General* in die argiefkantoor te Kaapstad

Schoeman se laer aangekom om hul offisiere te kies wat, na aflegging van die ampeed, skriftelik deur die Vrystaatse President in hul onderskeie range aangestel is.³⁵ Hierdie getal het gedurende die volgende week met net 30 aangegroei, sodat daar op 29 Nov. 1899, volgens 'n opgawe van pres. Steyn, maar slegs 160 man uit Colesberg by die Boerestrydmagte aangesluit het.³⁶

Hierteenoor het uit die distrikte Burgersdorp en Aliwal-Noord sowat 1,000 man — 500 vir elke distrik — hulle by die Boerekommando's gevoeg.³⁷ Die geesdrif vir die Boeresaaak was hier

---

³⁵ Sien Leyds, 711, Telegramme nos. 8 en 13, d.d. 22 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, bevattende telegramme van Schoeman, en Leyds, 639 (ii), leer no. G.R. 2119/99, Ontsyferde kodetelegram, gedateer omstreeks 22 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, inhoudende telegram van Schoeman, waarin o.a. staan : “ik heb elf honderd en vijf burgers en honderd en dertig Colesbergers.

³⁶ Prof. S. P. Engelbrecht-vers., 12 (vi), pp. 231-232, Kodetelegram van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, d.d. 29 Nov. 1899

³⁷ *Ibid.*

so groot dat prof. Jan Lion Cachet sy Teologiese opleidingsentrum op Burgersdorp, waar predikante vir die Gereformeerde Kerk opgelei is, volgens die *Times History* moes sluit, omdat sulke groot getalle van die studente kommando toe wou gaan.³⁸ Baie van diegene wat in hierdie twee distrikte aangesluit het, het dit egter teen hul sin gedoen, net omdat hulle deur hoofkmdt. Olivier opgekommandeer is. Olivier het nl., in weerwil van pres. Steyn se bevel om slegs vrywilligers op te roep, dit sy beleid gemaak om alle liggaamlik geskikte persone vir krygsdiens aan te keer, wat na die inname van die betrokke distrikte daar bly vertoef het. Sy doel was om aan persone wat die Boeresaaak nie heelhartig gesteun het nie of dit vyandig gesind was, die geleentheid te ontnem om kwaad te doen, en die goedgesinde persone daardeur te demoraliseer.³⁹

---

³⁸ *Times History*, II, p. 293

³⁹ Sien Leyds, 710, p. 481, Telegram no. 18, d.d. 15 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, waarin die telegram van hoofkmdt. Olivier aangehaal word

Vanuit die besette dorpe Aliwal-Noord, Burgersdorp en Colesberg is vervolgens Boereafdelings na die omliggende Jamestown, Lady Grey, Venterstad en Barkly-Oos gestuur. Hulle is op 18, 19, 20 en 23 Nov. 1899 onderskeidelik almal sonder teenstand beset, en onder Vrystaatse beheer gebring, deur die afkondiging van die aangehaalde besettings-proklamasies en die hysing van die Vrystaatse vlag. Ook hier is die Boere geesdriftig verwelkom en het etlike goedgesinde persone by hul geledere aangesluit.⁴⁰

6. DIE HOUDING VAN DIE KAAPSE AFRIKANERS

As die Boere gereken het om met hul inval in Noord-Kaapland 'n algemene opstand teen die Britse gesag onder die ingesetenes te verwek, en hul geledere met 'n groot leër van vrywilligers uit die Afrikaners te versterk, dan het hulle hulle misgis.

Die blanke inwoners van Kaapland het uit drie groepe bestaan. Daar was aan die een kant 'n groep heethoofdiges wat hart en siel pro-Boer en volstrek anti-Engels gesind was, en bereid was om, sonder verdere oorweging, hul gewig by die Republieke in te werp. Hulle het die een uiterste vleuel van die inwoners van Kaapland gevorm. Die ander vleuel is gevorm deur 'n groep heethoofdiges, hoofsaaklik Engelssprekendes, wat uit en uit anti-Boer en anti-republikeins geneigd was, en hul gewig by die Engelse ingewerp het. Hulle was die uiterste lojaliste, wat bereid was om, indien nodig, ook in die Britse leërs te dien. Die groot massa inwoners van Kaapland het egter nie aan een van hierdie twee uiterste vleuels behoort nie, maar tussenin geval.

Die Hollandssprekendes onder hierdie massa gematigde inwoners van Kaapland het, op enkele uitsonderings na, die diepste simpatie met die Republieke gehad. Hulle het die beleid van die Britse Regering om daardie Republieke te verower, skerp afgekeur en gelaak, maar hierdie simpatie was by hulle nie so sterk dat hulle bereid

---

⁴⁰ Sien A.5-1900, *Magisterial Reports*, pp. 17-19, 24-27 en 34-37, Verslae van die betrokke magistratre

was om sommer goedsmoeds tot rebellie oor te gaan teen hulle eie wettige owerheid — die Kaapse Regering, wat hulle self op die kussings geplaas het, en waarvan W. P. Schreiner die eerste minister was nie. Bowendien het hulle besef dat hulle dit nie ongestraf sou kon doen nie. Immers, op 12 Okt. 1899, onmiddellik na die uitbreek van die oorlog, het die Kaapse Goewerneur 'n proklamasie uitgereik waarin alle inwoners gewaarsku is om hul plig en lojaliteit jeens die Britse Koningin en haar Regering in ag te neem, hulle te onthou van alle verraderlike en oproerige dade of woorde teen die Koningin, haar Kroon en haar Goewerment, of van dade wat die vrede en goeie orde in die Kolonie op enige wyse kon versteur, en veral

“geen dienst te nemen in of zich aan te sluiten bij de militaire macht van een der genoemde Republieken, of op eenigerlei wijze een der genoemde Republieken te helpen, te ondersteunen of bij te staan in het uitvoeren van vijandelijkheden, en geen handel te drijven met, of goederen of koopwaren te leveren aan

een der genoemde Republieken of aan eenig onderdaan ervan in de genoemde Republieken.”

Enigeen wat in stryd met die wet sulke dade sou pleeg, sou vervolg word en, indien skuldig bevind, aan strawwe blootstaan soos deur die wet bepaal.⁴¹

Na die inval van die Boere in Betsjoeanaland en Griekwaland-wes het die Goewerneur dit met twee verdere proklamasies, gedateer 27 Okt. en 10 Nov. 1899, opgevolg. Hierin het hy, na aanleiding van berigte as sou die Boere die betrokke gebiede as deel van die Republieke geproklameer het, alle Britse onderdane gewaarsku dat die Boere se proklamasies onwettig was, en dat hulle hulle op generlei wyse daaraan moes onderwerp nie, anders sou hulle hulself aan vervolging weens hoogverraad blootstel.⁴² Die inhoud van hierdie proklamasie is op 15 Nov.

---

⁴¹ Sien *Cape of Good Hope Government Gazette*, d.d. 13 Okt. 1899, p. 2135. Opgeneem as Bylaag G (i) hieragter

⁴² *Cape of Good Hope Government Gazette*, d.d. 31 Okt. 1899, p. 2251, en 14 Nov. 1899, p. 2383

1899, nadat berig van die Boere-inval in Noord-Kaapland ontvang is, nog eens herhaal,⁴³ en twee dae later het die Goewerneur, na aanleiding van berigte as sou die Boere besig wees om Britse onderdane in die besette gebiede te kommandeer, nog 'n proklamasie uitgevaardig, waarin hy alle kommandering van Britse onderdane deur of namens die Republieke onwettig verklaar en die Britse onderdane gebied het om dit nie te gehoorsaam nie. Hy het hulle daarby verseker

“dar door loyaal te weigeren om te worden gecommandeerd als voornoemd, zij niet verzuimen zullen eene volle erkenning en redelijke schadevergoeding te ontvangen voor eenige werkelijke schade die zij lijden wegens het loyaal in standhouding van hunne getrouwheid.”⁴⁴

Al hierdie proklamasies is ook deur W. P. Schreiner, die wettig verkose eerste minister van Kaapland onderteken. Die inwoners van die

Kaapkolonie was dus voor die uiters moeilike keuse geplaas om die Republieke te help teen die uitdruklike verbod van hul eie verkose regering, wat hulle aangehang het, en hulle daardeur aan hoogverraad skuldig te maak, met al die gevolge wat dit meegebring het; anders moes hulle die Republieke in die steek laat, hoeseer hulle ook al met hul volksgenote in daardie Republieke gesimpatiseer het.

By die meeste van die Afrikaners in Kaapland het daar dan ook 'n bale ernstige tweestryd geheers oor wat hulle moes doen.

“Aan die een kant was daar die lojaliteit aan 'n Koningin wat selfs Afrikaners leer eerbiedig het met 'n eerbied wat aan liefde gegrens het. Haar portret het aan die muur van menige Boerewoning gehang. Daar was die onderdanigheid aan 'n regering in Kaapstad wat veral deur die Afrikaners van Kaapland daar geplaas was, en wat veronderstel was om die gevoelens van die Kaapse Afrikaners te vertolk. Daar was die gedagte aan vrou en kind

---

⁴³ *Ibid.*, d.d. 21 Nov 1899, p. 2459, opgeneem as Bylaag G (iii) hieragter

⁴⁴ *Ibid.*, Opgeneem as Bylaag G (iv) hieragter

en wat die gevolge van die stap vir hulle sou beteken.”

Aan die ander kant weer, was daar

“bande van bloedverwantskap met die strydende burgers wat so vasbeslote was om hul onafhanklikheid tot die uiterste te verdedig teen ’n magtige vyand ... Daar was die bekoring van ’n perd en ’n roer, van duisende perde en duisende roers, en die gevoel dat ’n mens alles op die altaar van die vaderland lê,”⁴⁵

en daar was die oortuiging dat die oorlog teen die Republieke onregverdig was en op hulle afgedwing is uit hebsug. Om onder hierdie omstandighede te besluit wat hulle moes doen, was vir die Afrikaners in Kaapland seker nie maklik nie. Verskeie het ten slotte dan ook besluit om die distrikte te verlaat en suidwaarts te gaan, na die gebiede wat nie deur die Boere beset was nie. Andere het op hul plase gebly en hulle stil gedra,

---

⁴⁵ C. J. S. Strydom, Kaapland en die Tweede Vryheidsoorlog, pp. 64-65

blykbaar om eers te sien hoe die stryd verder ontwikkel voordat hulle êrens kant kies. Daar was egter ’n aantal oor geesdriftiges wat nie gehuiwer het om hul lot onvoorwaardelik by die Republieke in te werp en die wapen vir die onafhanklikheid van die Boerestate op te neem nie. Hulle is van harte deur die Republikeinse aanvoerders verwelkom, maar spoedig het daar ernstige moeilikhede met betrekking tot hulle begin opduik.

Die nuwe rekrute het oor die algemeen nie oor gewere en ammunisie beskik nie en moes deur die Republikeinse owerhede daarvan voorsien word.⁴⁶

Verder was baie van hulle so behoeftig dat hulle hul families nie kon verlaat tensy die staat bereid

---

⁴⁶ Sien Leyds, 710, p. 533, Telegram no. 37, d.d. 16 Nov. 1899, van genl. Schoeman aan Staatspres., Pretoria, en pp. 593 en 630, Telegramme nos. 30, d.d. 18 Nov. en 22, d.d. 19 Nov. 1899, van Landdros, Aliwal-Noord, aan Staatspres. en Staatsekr., Pretoria; voorts Leyds, 711, Telegramme nos. 11 en 27, d.d. 28 Nov. 1899, van Kommissie, Venterstad, aan Staatspres., Pretoria, en van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria

was om die families te versorg nie. Die Regerings in Pretoria en Bloemfontein was dus verplig om, soos in die Republieke gedoen is, die gesinne gereeld van meel te voorsien, sodat die weerbare gesinshoofde vir krygsdiens vrygestel kon word.⁴⁷

Ten derde was daar die netelige vraagstuk van hoe die persone wat by die Boeremagte aangesluit het by 'n vredesluiting beskerm sou word. Dat die Britse Regering verwittig sou word van wie aangesluit het, was seker, want die lojaal gesindes wat nie uit die besette gebiede uitgeset is nie het hulle sorgvuldig dopgehou en hulle voortdurend op hul plig jeens hul wettige soewerein, die Koningin, gewys — die bepalings van die besettings proklamasies ten spyt.⁴⁸

---

⁴⁷ Sien Leyds, 711, Telegramme no. 25, d.d. 22 Nov. 1899, van pres. Steyn aan Pres. Kruger, en no. 29, d.d. 22 Nov. 1899, van pres. Kruger aan pres. Steyn

⁴⁸ Sien Leyds, 711, Telegram no. 49, d.d. 20 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, waarin 'n telegram van wnd. Landdr., Aliwal-Noord, aangehaal word

Pres. Steyn het aan die hand gedoen dat 'n vergadering van diegene in die besette distrikte belê word wat by die Boeremagte aangesluit het, “en dat zij dan die streken tot een republiek verklaren en zodoende zich erkend krijgen als (een der) oorlog voerende partijen”;⁴⁹ maar ofskoon pres. Kruger die gedagte toegejuig het,⁵⁰ het die Vrystaatse krygs kommissie die tyd daarvoor nie ryp geag nie, en besluit “nog wat te wachten tot zaak meer gevorderd is.”⁵¹ Die twee Regerings het toe maar volstaan met 'n versekering wat, op voorstel van hoofkmdt. Olivier, gegee is aan diegene in Kaapland en Griekwaland-wes wat hulle by die Boeremagte aangesluit het, nl. dat by 'n eventuele vredesluiting die Republieke hulle nie in die

---

⁴⁹ Leyds, 711, Telegram no. 30, d.d. 27 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria

⁵⁰ Leyds, 711, Telegram no. 39, d.d. 27 Nov. 1899, van Staatspres., Pretoria, aan Staatspres., Bloemfontein

⁵¹ Prof. S. P. Engelbrecht-versameling, 12 (vi), pp. 231-232, Kodetelegram van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, d.d. 29 Nov. 1899

steek sou laat nie, maar hul belange sou behartig en handhaaf.⁵²

Hiermee het die twee Regerings 'n baie swaar verantwoordelikheid op hul skouers geneem, want hulle was nou gebonde om nie slegs die onafhanklikheid van die twee Republieke tot die bitter einde te verdedig nie, maar ook die lewe en eiendom van die republikeins gesindes in Kaapland wat hulle by die geleedere van die Boerestrydmagte gevoeg het.

7. DIE BEWAKING VAN DIE WESTELIKE DEEL VAN DIE VRYSTAATSE SUIDGRENS

Die enigste deel van die Vrystaatse suidgrens wat na die intog van die bogenoemde kommando's in Kaapland nog vir 'n vyandelike

---

⁵² Sien Leyds, 710, pp. 481 en 489, Telegramme nos. 18 en 26, d.d. 15 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, inhoudende telegram van hoofkmdt. Olivier, en die antwoord daarop; voorts Leyds, 640 (i), lêer no. G.R. 2488/99, Kodetelegram van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, d.d. 16 Nov. 1899; ook T.B. 1737/99, Telegram, d.d. 17 Nov. 1899, van Staatsekr., Pretoria, aan genl. H. Schoeman

inval blootgelê het, was die suidwestelike, tussen Oranjerivierstasie en Norvalspont.

Aangesien hier geen spoorweë was nie en die vyand vir sy noordwaartse mars volstrek van die spoorweg afhanklik was, het die leërleiding van die Boere geen vrees vir 'n swaar Britse inval oor hierdie deel van die grens gekoester nie, en derhalwe geen kommando's hier geplaas nie. Om dit egter nie heeltemal onbewaak te laat nie, is 'n klein aantal wagte, van goeie verkykers voorsien, op hoë koppe en ander punte langs die Oranjerivier, vanwaar die uitsig goed was, geplaas, met die opdrag om die wêreld in suidelike, suidoostelike en suidwestelike rigting voortdurend te bespied, en enige vyandelike beweging in die rigting van die blootgestelde grens onmiddellik aan te meld.⁵³

---

⁵³ Prof. S. P. Engelbrecht-versameling, no. 12 (v), p. 169, Telegram, d.d. 28 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria

8. DIE AKTIWITEIT VAN GENL. SCHOEMAN, 18-23 NOV. 1899

Genl. Schoeman, wat ten ooste van Colesberg digby die spoorwegstasie gelaer was,⁵⁴ se westelike flank was dus onbeskut teen 'n verrassings aanval van die Britse troepemagte te De Aar en Oranjerivierstasie, waarvoor hy ernstig gevrees het. Omstreeks 18 Nov. 1899 is deur 'n vertroubare persoon aan hom berig dat verskeie volgelaaiete troepetreine, asook 'n groot walaer, op 15, 16 en 17 Nov. by Houtkraalstasie verby is in noordelike rigting, met die doel om of Kimberley te probeer ontset of "over de Oranjerivier in de Vrijstaat te vallen." Die sterkte van die mag is op sowat 15,000 troepe geskat.⁵⁵

Hierdie berig het Schoeman diep verontrus. Hy het gevoel dat daar dadelik opgetree moes word, en het dus, nadat hy hoofkmdt. Prinsloo te Belmontstasie, hoofkmdt. Grobler — wat intus-

sen na die Vrystaatse kommando's op sy oostelike flank vertrek het — en pres. Steyn daarvan in kennis gestel het,⁵⁶ die spoorweg verbinding tussen De Aar en Noupoot, asook die tussen Noupoot en Colesberg, ontwig deur 'n spoorwegbruggie op elkeen van die twee trajekte met dinamiet te laat opblaas. Daarna het hy met 'n kommando van 500 man en twee kanonne in die rigting van Philipstown getrek, klaarblyklik in die verwagting om iets van die 15,000 troepe te gewaar. Toe hy egter niks bemerk nie, het hy dieselfde nag weer na sy hooflaer teruggekeer.⁵⁷

Die feit dat hy niks van die vyand gewaar het nie, was vir hom geen gerusstelling nie. Hy het nog steeds ernstig vir 'n skielike vyandelike aanval op sy stellings vanuit die weste of suidweste gevrees — so ernstig dat hy op die

---

⁵⁴ Leyds, 710, p. 617, Telegram no. 9, d.d. 19 Nov. 1899, van Staatspres., *Bloemfontein*, aan Staatspres., Pretoria, bevattende telegram van Schoeman

⁵⁵ *Ibid.*

---

⁵⁶ *Ibid*

⁵⁷ Leyds, 711, Telegram no. 26, d.d. 20 Nov. 1899, van Staatspres., *Bloemfontein*, aan Staatspres., Pretoria, bevattende telegram van genl. Schoeman; Nierstrasz, II band 2, p. 608

20ste aan pres. Steyn gesein het dat “tenzij wij deze positie opgeven of versterkingen krijgen, kunnen wij den vijand niet gaan bevechten.”⁵⁸

Sy vrees vir ’n aanval op sy stellings vanuit die rigtings was egter ongegrond. Die Engelse was te afhanklik van die spoorweglyn om daarvan af te wyk, en die gevaar waarteen hy moes waak, het vanuit die Suide gedreig, van die kant van Noupoot af, waar ’n Britse troepemag onder aanvoering van genl. Wauchhope op 18 Nov. 1899 begin aankom het.⁵⁹ Hierdie mag, wat by die vertrek van Wauchhope op 20 Nov. onder die bevel van genl. J. P. D. French geplaas is, het bestaan uit sowat 945 man met twee negeponder voorlaaier kanonne en drie maxims, en was saamgestel uit ’n halfbataljon van die Berkshire Regiment, ongeveer 400 man sterk met twee maxims, ’n halfbataljon van die Black Watch

Regiment, omtrent 450 man sterk met ’n maxim, 70 man van die New South Wales Lancers en die 5th Lancers, almal berede, en 25 berede manskappe van die Kaapse Polisie.⁶⁰

French, wat ’n man van aksie was, het sy aanwesigheid dadelik voelbaar begin maak. Reeds op die 21ste het Schoeman gerapporteer dat die vyand besig was om die twee spoorweg bruggies wat hy verniel het, te herstel.⁶¹ Hieroor was pres. Kruger ontstemd, omdat daar nie wagte by die bruggies agtergelaat of voortdurend patrollies daarheen gestuur is om herstellings pogings deur die vyand te belet nie.⁶² Op die 22ste het Schoeman weer berig dat die Engelse verskeie van die vernaamste republikeins gesinde voor- manne in die distrik Colesberg gevange laat neem het — ’n stap wat konsternasie onder die

---

⁵⁸ Leyds, 711, Telegram no. 26, d.d. 20 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, bevattende telegram van genl. Schoeman

⁵⁹ *Journal of the Principal Events connected with South Africa*, p.58

---

⁶⁰ *Ibid.*, p. 60, “Diary, French’s Force, S.A.”

⁶¹ Leyds, 711, Telegram no. 27, d.d. 21 Nov: 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, bevattende telegram van genl. Schoeman

⁶² Leyds, 711, Telegram no. 46, d.d. 21 Nov. 1899, van Staatspres., Pretoria, aan Staatspres., Bloemfontein

republikeins gesindes verwek het, wat nou ernstig by hom om beskerming kom aandrang het.⁶³ Hulle het gevoel dat die troepe van Noupoot af verdryf moes word, dog daarvoor het Schoeman — op die tydstop altans — nie kans gesien nie. Hy het toe maar as weerwraak maatreël 'n klompie van die Britsgesinde inwoners in die omgewing gevange laat neem, in die hoop om die verontruste republikeins gesindes daardeur enigermate te sus. Daarna het hy aan pres. Steyn voorgestel om, ten einde die Engelse aan bande te lê, van die Britse bevelvoerders te Noupoot en De Aar te eis dat hulle die ongewapende persone, wat hulle gevange geneem het, dadelik moes loslaat, “anders zullen wij alle Engelschen voor de voet vangen en (naar) Bloemfontein of Pretoria opzenden.”⁶⁴

Die aanwesigheid van 'n troepemag te Noupoot was vir hom 'n ernstige bron van kwelling, so

---

⁶³ Leyds, 711, Telegram no. 16, d.d. 22 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, inhoudende telegram van genl. Schoeman

⁶⁴ *Ibid*

ernstig dat hy dit gerade geag het om dieselfde dag weer twee verkenningsspatrollies uit te stuur, een in die rigting van Noupoot en een in die van Philipstown — waar hy die vrede nog geensins vertrou het nie — om die sterkte en bedrywighede van die vyand aldaar sorgvuldig te ondersoek.⁶⁵

Hy was nog besig om sy voelers suid- en suidweswaarts uit te stoot toe hy op die 23ste berig ontvang dat 'n sterk vyandelike mag ook besig was om in die rigting van Stormberg op sy oostelike flank te beweeg. Hulle sou, volgens sy inligting, reeds verskeie Boere gevang en 'n “huiskaffertje” doodgeskiet het.⁶⁶

Dit was nou vir hom duidelik dat die groot Britse aanslag op die Boeremagte op die suidelike front aanstaande was, en dat die tyd aangebreek het dat die onderskeie Boerebevelvoerders, sommige waarvan nog steeds besig was om van dorp tot dorp te ry om die besettingsproklamasies af te

---

⁶⁵ *Ibid*

⁶⁶ Leyds, 711, Telegram no.16, d.d. 23 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, inhoudende telegram van genl. Schoeman

kondig, hulle onmiddellik daarop voorberei, en stelling neem om die vyand te keer. Met die oog daarop het hy, na raadpleging met sy krygsraad, op 23 Nov. 1899 die volgende telegram aan pres. Steyn gestuur:

“Mijne commandanten en ik zijn van oordeel dat onze broeders Hoofd Comdt. Grobler en de anderen zoo spoedig mogelijk alle verdere innemingen en proclameeren moeten staken en dat twee der voornaamste plekken, namelijk Stormberg of Boesmanshoek en Rosmead, in bezit moeten genomen en gehouden worden en de spoorlijnen er rondom verbroken moeten worden en wachten aldaar achter te laten; en moeten de overigen dan zonder verzuim hierheen voortrukken om mij te helpen de burgers alhier te redden en de opbouwing der forten en schansen, die de Engelschen weder hard bezig zijn te Naauwpoort te herstellen, te

verhinderen, en dan zoo voor(t) naar Kimberley (te werken).”⁶⁷

9. DIE HOUDING VAN PRES. STEYN

Dit was volkome in die gees van pres. Steyn gesproke, wat in die tussentyd ook oortuig geraak het dat die groot aanslag op die Vrystaatse suidgrens aanstaande was, en dat die Boerekommando's aldaar hulle dus met die hoogste spoed daarop moes voorberei.

Reeds op ontvangs van Schoeman se eerste telegram, waarin vermeld is dat groot getalle troepe by Houtkraalstasie verby beweeg het in noordelike rigting,⁶⁸ het hy aan hoofkmdt. Grobler gesein “dat indien mogelijk de spoorweg bruggen en verbindingen om Storm[berg] junction behoort indien mogelijk dadelijk te worden vernield en dat eene aansluiting met vecht genl. Schoeman moet plaats vinden zoo

---

⁶⁷ Leyds, 711, Telegram no. 25, d.d. 23 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, bevattende telegram van ge.nl. Schoeman

⁶⁸ Sien p. 453 hiervoor

spoedig mogelijk.”⁶⁹ Grobler het hierop tydsam na Stormberg beweeg en op 26 Nov. 1899 besit daarvan geneem. Die klompie spoorweg beamptes wat hy daar aangetref het, het hy verdryf, die spoorwegverbinding tussien Stormberg en Noupoot, en Stormberg en Molteno verniel, en ’n militêre telegraafkantoor te Stormberg geopen.⁷⁰

In die tussentyd het verskeie ander berigte die Vrystaatse President bereik, wat hom in die oortuiging gesterk het dat die tyd aangebreek het om die kommando’s op die Suidelike front in gereedheid te bring om aan die verwagte swaar Engelse offensief uit die Suide die hoof te bied.

---

⁶⁹ Leyds, 711, Telegram no. 32, d.d. 21 Nov. 1899, van Staatspres., Pretoria, aan genl. De la Rey, bevattende telegram van Staatspres., Bloemfontein, aan hoofkmdt. Grobler, d.d. 21 Nov. 1899

⁷⁰ Leyds, 711, Telegram no. 29, d.d. 26 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, inhoudende telegram van Grobler, asook Telegram no. 54, d.d. 27 Nov. 1899, van P.M.G., Bloemfontein, aan H.T.D., Pretoria

’n *Ons Land* van 13 Nov. 1899 wat die President op die 22ste bereik het, het berig dat daar 2,000 troepe te Noupoot en minstens 3,500 te Kaapstad was, terwyl bronne uit Lourenco Marques gewag gemaak het van 10,000 troepe wat te Port Elizabeth sou geland het.⁷¹ Een van die President se geheime spioene, wat ondersoek ter plaatse ingestel en sy inligting van “most reliable sources” gekry het, het weer berig dat daar reeds 25,000 troepe by De Aar verby is. Van hulle sou 10,000 hulle op die ontset van Kimberley toespits, terwyl 10,000 vanaf Houtkraal teen die Vrystaatse suidgrens sou opruk. Verder het daar, volgens die spioen, 6,000-7,000 troepe via Oos-Londen in die rigting van Stormberg gegaan, terwyl daar ook ’n troepemag re Noupoot gestasioneer was. Hierdie troepemagte sou, so het die spioen vasgestel, die verskillende Boerestellings vanaf

---

⁷¹ Leyds, 711, Telegramme nos. 12 en 34, d.d. 22 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, en van Staatsekr., afd. A, Pretoria, aan Staatspres., Bloemfontein

Stormberg in die ooste tot voor Kimberley in die weste gelyktydig aanpak en probeer uitwis.⁷²

Hierdie berigte was onheilspellend genoeg; en toe die President op 26 Nov. 1889 bowendien ook nog 'n rapport van genl. Schoeman ontvang dat die Engelse te Noupoot besig was om na Colesberg toe op te ruk en reeds een van Schoeman se buiteposte wat onder vk. Coetzer te Arundel geplaas was, genoodsaak het om terug te val,⁷³ was dit vir hom duidelik dat as die kommando's op die Suidelike front nie onmiddellik stelling neem om die vyand te stuit nie, die Vrystaat aan daardie kant spoedig aan die genade van die vyand oorgelewer sou wees.

Op 27 Nov. 1899 het hy dan ook sy finale instruksies in verband met die aangeleentheid

aan hoofkmdt. Olivier gesein. Die inhoud daarvan was as volg:

“Daar wij nu door den vijand van drie punten bedreigd worden, is de tijd aangeboden dat wij zonder verzuim op de[ze] punten onze commando's concentreeren, ten kanten Kimb[erle]y, Naauwp[oor]t en Stormberg. De Krijgscommissie heeft besloten dat aan UEd. de moeilijke taak zal worden opgedragen om de Koloniale burgers van de districten Aliwal Noord, Burghersd[or]p en Barkly Oost die aansloten hebben, in eene leger met uwe manschappen te concentreeren, om de leger uittemaken tegenover Stormberg. ZHEd. de Staats President en Krijgs Comm[is]s[ie] hebben de grootste vrijmoedigheid UEd. deze opdracht te doen, daar gij onwedersprekelijke blijken gegeven hebt van snel en beslist te kunnen handelen en te organiseeren, te meer daar dit alles binnen eenige dagen zal moeten te weeg gebracht worden. Zoodra gij de posities bij Stormberg ingenomen hebt, zal Hoofd komdt. Grobler met comdten Du Plooi

---

⁷² Leyds, 711, Telegram no. 23, d.d. 26 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, bevattende telegram van Lynch, Colesberg

⁷³ Leyds, 711, Telegram no. 12, d.d. 27 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, bevattende telegram van genl. Schoeman

en Swanepoel, indien niet reeds vertrokken, naar Colesberg snellen om zich te voegen bij de commando's van Genl. Schoeman, om Naauwpoortsche leger uit te maken. Deze koers en de noodzakelijkheid van spoed is onvermijdelijk geworden ten gevolgen van rapport heden van genl. Schoeman ontvangen ... Het zal u slechts nodig zijn Stormberg van Komdt. Grobler over te nemen, daar hij dezelve reeds in bezit heeft.”⁷⁴

Olivier wat, na die inname van Aliwal-Noord, 'n toer oor die omliggende dorpies ten suide en ten ooste daarvan onderneem en Rhodes, Lady Grey, Barkly-Oos, Jamestown en Dordrecht aangedoen het met die doel om die besettings proklamasies ook daar af te kondig en rekrute vir die Boerekommando's aan te werf, was ten tyde van die afsending van die instruksies nie in sy laer aanwesig nie. Dit is egter, blykbaar per bode, agter hom aan gestuur en moes hom voor of op 2

---

⁷⁴ Sien Leyds, 711, Telegram no. 56, d.d. 27 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, bevattende instruksies aan hoofkmdt Olivier

Des. 1899 bereik het, terwyl hy besig was om “nuwe burgers” in Dordrecht te kommandeer, waar hy die Saterdag die proklamasies afgekondig en 'n waarnemende landdros benoem het.

Dieselfde middag het hy dan ook 'n deel van die kommando wat hom vergesel het, 400 man sterk, onder kmdt. De Wet na Stormbergstasie gestuur, en op die 4de persoonlik met die res van die burgers wat hom vergesel het, 500 man altesaam, oor Jamestown gevolg. Hy het verwag om op 6 Des. 1899 teen 12-uur die middag op Stormberg aan te kom en die bevel aldaar oor te neem. Sy totale kommando te Stormberg sou uit 1,050 man bestaan, saamgestel uit die 400 man van kmdt. De Wet, die 500 wat hom vergesel het, en 'n 150-tal wat hy, na ontvangs van die President se instruksies, uit sy walaer, wat te Aliwal-Noord agtergebly het, daarheen bestel het. Meer as 400 van hierdie manne was Kaapse rebelle.⁷⁵

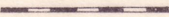
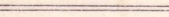

---

⁷⁵ Sien Leyds, 712, Telegram no. 45, d.d. 4 Des. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, waarin die telegram van hoofkmdt. Olivier voorkom

Hiermee het die offensiewe bedrywighede van die Boeremagte in Noord-Kaapland tot 'n einde gekom en het die stryd op die Suidelike front 'n nuwe wending geneem. Die inisiatief was nie meer in die hande van die Boere nie, maar in die van die Engelse, wat reeds twee weke tevore met hul swaar aanslae op die westelike punt van die Boerelinie alhier begin het.

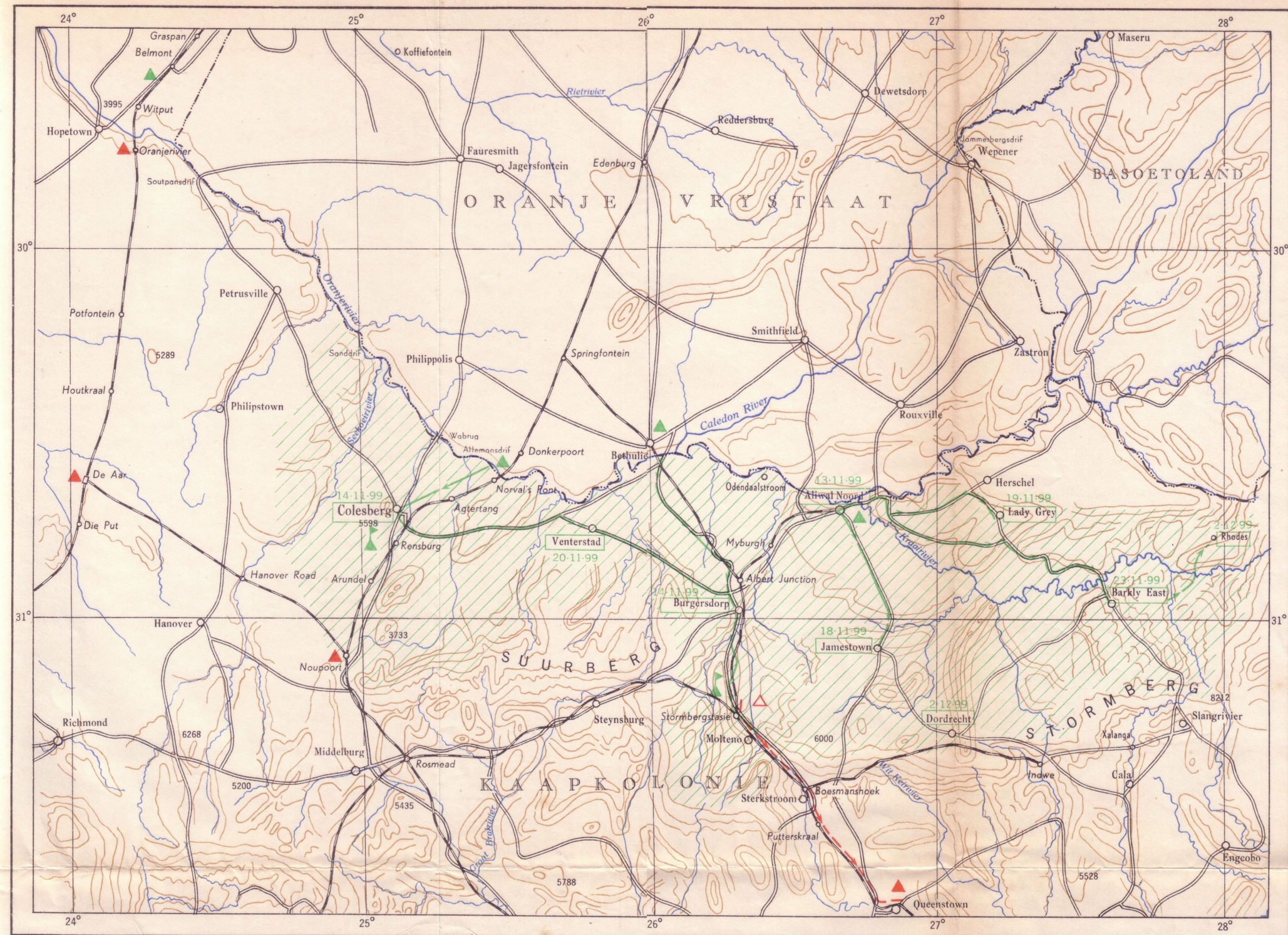

DIE BOERE-INVAL IN NOORD-KAAPLAND

- Grens van Britse gebied
- Spoorweë
- Paaie
- Riviere
- Vormlyne
- Britse stellings
- Britse terugtogroete
- Boerelaers voor die inmars in Noord-Kaapland
- Boerestellings aan die einde van die Boereoffensief
- Inmarsroetes van Boerekommando's
- Gebied deur die Boere geproklameer

Dorpe binne 'n groen raam geplaas toon sentrums aan waar die besettingsproklamasie van pres. Steyn afgekondig is met die datum waarop dit geskied het.

Skaal: 1 duim = 20 myl

KONKLUSIE

Met hul inval in die Britse Kolonies het die Boere twee oogmerke gehad, 'n primêre en 'n sekondêre. Die primêre oogmerk van hul offensief was om die troepe wat naby die grense van die Republieke gestasioneer was en laasgenoemde se veiligheid bedreig het, onskadelik te maak of in bedwang te hou. Die sekondêre oogmerk was om geskikte stellings binne die vyandelike gebied en nie te ver van die grense af nie in te neem, waar hulle die opmars van die vyandelike leërs wat van die kus af sou opruk om die Republieke te verower, kon stuit.

In Natal het die Boere die primêre oogmerk met hul offensief voor die end van Okt. 1899 verwesenlik gehad toe hulle alle troepe ten noorde van die Tugelarivier in Ladysmith saamgedryf en daar in beleg geneem het. Dit het hulle 'n drietal swaar gevegte gekos voor hulle dit reggekry gehad het, nl. die gevegte by Talana (20 Okt.), Rietfontein (24 Okt.) en Modderspruit en Nicholsonsnek (30 Okt. 1899). Hierby het genl. sir George White, die Britse bevelhebber in

Natal, op 21 Okt. 1899 die Boere 'n onverwagte taai klap toegedien toe hy daarin geslaag het om die kommando van genl. Jan Kock, wat eiemagtig na Elandslaagte toe deurgedring het, aan te val en te vernietig. White kon egter, ten spyte van dié sukses, nie voorkom dat die Boere sy leër in Ladysmith in beleg neem en daarmee die onmiddellike bedreiging wat dit vir die Republieke gevorm het, uitskakel nie. Die enigste waarde wat sy leër nog vir die Britse oorlogs poging gehad het, was dat dit 'n deel van die Boerekrygsmag besig gehou het om Ladysmith in beleg te hou. Vir die verowering van die Republieke sou dit nie ingespan kon word voordat dit eindig ontset word nie. Altesaam het die verwesenliking van die primêre oogmerk wat die Boere met die offensief in Natal gehad het, hulle sowat 607 man aan gesneuweldes, gewondes en gevangenes gekos. Die verlies van die Engelse was byna vyf maal so hoog, nl. 2,840 man. Die Boere se verlies in verband met die operasies ter verwesenliking van die primêre oogmerk van hul offensief in Natal sou meer as 50 persent laer gewees het as genl. Kock volgens

sy instruksies gehandel en in die Biggarsberge gebly het. As hy dit gedoen het, sou hy ook in staat gewees het om genl. Yule se vluggende leër uit Dundee voor te sny en te belet dat dit Ladysmith bereik. Vir White sou dit rampspoedig gewees het as sy leër in Ladysmith hulle tydens die beleg met sowat 40 persent minder soldate en kanonne moes gehandhaaf het.

Nadat die Boere hul primêre oogmerk met hul offensief in Natal so ver verweselik gehad het, het hulle met 'n sterk kommando 'n verkenningsekspedisie in die rigting van Durban onderneem met die doel om die sekondêre oogmerk van hul offensief te verweselik, nl. om goeie verdediging stellings verder suidwaarts te gaan soek en in te neem om Britse troepemagte wat van Durban af sou opruk, te weerstaan. Hulle het gegaan tot by Estcourt en, na gevegte by Frere en Willowgrange, na Colenso teruggekeer. Daar het hulle aan die Tugela stelling geneem, wat hulle die beste defensiewe stelling geag het. Hoe goed hierdie stelling aan sy doel beantwoord het, sou die

gebeurtenisse van die volgende paar maande aantoon.

Aan die westelike front het die Boere hul primêre oogmerk met hul offensief teen 3 Nov. 1899 verweselik gehad toe hulle, nadat hulle die Britse troepemag in Mafeking onmiddellik na die oorlog geïsoleer het, al die troepe wat tussen Mafeking en Kimberley was, na laasgenoemde dorp teruggedryf en die troepemag in Kimberley in beleg geneem het. Slegs op een punt, nl. op Kuruman, waar 'n klein polisiepos was, het die vyand geweier om pad te gee. Hierdie punt is toe in beleg geneem en op 1 Jan. 1900 tot oorgawe gedwing.

Die troepe ten noorde van Mafeking, wie se hoofkwartier in Rhodesië was, is betoel deur 'n klein gedeelte van die burgermag wat onder genl. P. A. Cronjé aan die westelike front geopereer het, en origns deur 'n sterk mag van sowat 1,700 burgers wat onder die bevel van genl. F. A. Grobler aan die noordelike grens van die Republiek geplaas is. Die bedoeling was dat laasgenoemde mag 'n inval in Rhodesië moes

doen om die Britse troepemag wat die westelike en noordelike grense van die Suid-Afrikaanse Republiek vanuit Rhodesië bedreig het, te gaan uitwis. Die Regering het aan Grobler 'n maand gegun om die offensief te onderneem en, toe hy na die maand nog nie eers 'n begin daarmee gemaak het nie, dit afgelas omdat dit vir hulle in die tussentyd duidelik geword het dat daar baie onoorkomelike besware aan so 'n offensief verbonde was. Bowendien was die troepemag in Rhodesië so klein dat dit 'n vermorsing van mannekrag sou wees om 'n leër uit te stuur om hulle te gaan vernietig. Om die troepe ten noorde van Mafeking in bedwang te hou en te verhinder dat hulle strooptogte in die Republiek onderneem of die burgers by Mafeking aanval, is daar toe wagposte op verskillende punte aan die grens geplaas, wat 'n oog op die vyandelike patrollies moes hou en hulle moes beveg wanneer nodig.

Aan die westelike front het die Boere geen sekondêre oogmerk met hul offensief gehad nie, aangesien geen groot Britse leër vanuit die weste ver wag is met die oog op die verowering van die

Republieke nie. Daar was nl. geen spoorweë waarmee so 'n leër en die voorrade wat hy nodig gehad het na die Republieke toe aangevoer kan word nie, en daarom is daar geen stellings ten weste van die beleërde dorpe aan die wesgrens beset om aan 'n swaar Britse ekspedisie vanuit die weste die hoof te bied nie.

Aan die suidelike en suidwestelike front was daar vier punte vanwaar Britse troepeafdelings die grense van die Vrystaatse Republiek met die uitbreek van die oorlog bedreig het, nl. Stormberg, Noupoot, De Aar en Oranjerivierstasie. Drie van hulle was strategiese spoorweg aansluitings, nl. Stormberg, Noupoot en De Aar, wat die spoorweë tussen Pretoria en die verskillende Kaapse hawens (Kaapstad, Port Elizabeth, Port Alfred en Oos-Londen) en tussen Bulawayo en die verskillende Kaapse hawens met mekaar verbind het. Met De Aar in Boerehande sou die verbinding tussen Oranjerivierstasie en al die Kaapse hawens afgesny wees, asook die verbinding tussen Kaapstad en die twee Boere-republieke. Met Noupoot in Boerehande sou die

verbinding tussen Oranjerivier en al die Kaapse hawens (behalwe Kaapstad) afgesny wees, asook die tussen Kaapstad en die Boererepublieke; en met Stormberg in Boerehande sou die verbinding afgesny wees tussen Oos-Londen en Oranjerivierstasie, en Oos-Londen en die Boererepublieke.

Ten spyte van die belangrikheid van hierdie vier punte, en ten spyte daarvan dat die troepe versamelings wat hulle beset het met die uitbreek van die oorlog nie sterk was nie, het die Boere hulle egter met die uitbreek van die oorlog heeltemal ongemoeid gelaat. Eers 'n maand na die uitbreek van die oorlog het die Boerekommando's aan die suidelike grens tydsaam suidwaarts begin te beweeg. Hulle het egter slegs teen een van die drie troepe poste opgetree, nl. die een te Stormberg, en dit eers na die helfte van Nov. 1899, toe hoofkmdt. Olivier se kommando Stormbergstasie self beset en die troepe aldaar gedwing het om na Queenstown toe terug te val. Geen poging is aangewend om die troepe poste by Noupoot, De Aar en Oranje-

rivierstasie, laasgenoemde waarvan maar slegs 10 myl van die Vrystaatse grens verwyderd was, aan te val en die troepe te verdryf nie.

Om die troepemag te Oranjerivierstasie skaak te hou en te verhinder dat hulle van die spoorlyn afwyk en die Vrystaat uit 'n westelike rigting binneval, het die Boere 'n burgermag by Belmont — 20 myl ten noorde van Oranjerivierstasie — op die spoorweg geplaas, wat in staat sou wees om die verbindingslinie van die troepe met die Suide af te sny sodra hulle in 'n oostelike rigting oor die grens sou beweeg. Hierdie burgermag wat, wanneer nodig, van die omgewing van Kimberley af versterk kon word, moes ook die troepe die opmars na die Noorde toe met die spoorweglyn langs, betwis.

Tog is niks gedoen om die troepe by Oranjerivierstasie, wat vanuit De Aar en Kaapstad via De Aar versterk kon word, na die Suide toe te probeer terugdryf nie. Terwyl die Boere moeite gedoen het om die swak Britse mag in Mafeking te beleër met 1,200 man, en die noordelike en noordwestelike Transvaalse grense — wat

werklik nie ernstig bedreig was nie — deur nog 'n 1,700 man te bewaak, en selfs planne gekoester het vir 'n inval in Rhodesië om Plumer se klompie troepe te gaan uitwis, verbaas dit mens dat hulle nie met die uitbreek van die oorlog die troepe by Oranjerivierstasie met 'n sterk mag aangeval of afgesny en na De Aar toe, of verder suidwaarts, teruggedryf het nie. Met die oog op die verwesenliking van die tweede oogmerk met hul offensief, nl. om die beste stellings in die nabyheid van hul grense te beset om, die Britse ekspedisie leer, wat ter verowering van die Republieke sou opruk, die hoof te bied, moes die Boere aan die suidweste-kant minstens Oranjerivierstasie — en by voorkeur De Aar — beset het. Dit sou die Boeremag by Norvalspont, wat teen die helfte van November deurgedring het tot by Arundel, tussen Colesberg en Noupoot, in staat gestel het om deur te druk tot by Noupoot, want dan sou die bedreiging wat die troepemag by De Aar vir hul regterflank gevorm het, uitgewis gewees het.

Met De Aar, Noupoot en Stormberg in besit van die Boere sou die taak van die Engelse, wat volkome aan die spoorweë gebonde was vir hul offensief teen die Republieke, baie moeiliker gewees het om die Republieke vanuit die Suide te verower.

Om Oranjerivierstasie, De Aar en Noupoot te verower, sou die burgermagte by Belmont en by Colesbergbrug by die uitbreek van die oorlog baie sterker gemaak moes gewees het, en sou die Boere alhier dadelik met die uitbreek van die oorlog met hul offensief moes begin het, soos gedoen is in die geval van Natal. Hulle kon maklik versterk gewees het met 'n paar duisend man ten koste van Mafeking en die Transvaalse noordelike en noordwestelike grense, waar slegs 'n geringe burgermag nodig was om teen strooptogte te waak van die troepe in Rhodesië en in Betsjoeanaland, en selfs ten koste van Natal. Met die 800 man wat na die uitbreek van die oorlog op Belmont geplaas is, was dit nl. onmoontlik om die troepe by Oranjerivierstasie aan te durf, en so ook vir die 800 man by

Colesbergbrug om Noupoot te verower, wat bowendien deur 'n vyandelike mag by De Aar in die linkerflank gesteun is.

Die burgers sou dus voor die uitbreek van die oorlog anders versprei moes gewees het. Inderdaad was hulle, met die oog op die strategie wat gevolg kon en moes gewees het om die hoogste mate van sukses vir die Boere te verseker, swak verdeel. Om die troepe wat die Vrystaatse suidgrens op vier strategiese plekke bedreig het aan bande te lê en 'n Britse offensief te stuit wat oor vier spoorweglyne vanuit vier hawens kon plaasvind, is slegs 3,200 burgers afgestaan, oor vier punte verdeel; vir die offensief in Natal, waar die Engelse die grens van die Republieke op slegs twee punte bedreig het en slegs met een spoorweg vanuit een hawe na die grens toe kon opruk, daarenteen 17,500 man. Daarby is sowat 11,000 man afgestaan om die troepemag in Kimberley en 'n geringe troepemag in Mafeking te isoleer, en te waak teen strooptogte van die klein klompie troepe wat in Rhodesië en Betsjoeanaland-Protectoraat was, terwyl daar nog 'n ruim reserwe

in die Republieke was wat glad nie gekommandeer is nie.

Die offensief van die Boere sou nêrens skade gely het as minstens nog 5,000 tot 6,000 burgers teenoor Oranjerivierstasie en Colesberg geplaas was wat, onmiddellik na die uitbreek van die oorlog, na Oranjerivierstasie, De Aar en Noupoot kon opgeruk het om die troepe wat daar was, te verdryf en die plekke self in besit te neem nie. Hulle sou egter met dieselfde durf en energie op die troepe moes toegesak het as die burgers in Natal op Dundee en Ladysmith.

Vir die behoorlike verwesenliking van die oogmerke met hul offensief, nie alleen in Natal nie maar ook in die Kaapkolonie, moes die Republieke met die uitbreek van die oorlog aan die suidelike en suidwestelike grens van die Vrystaat minstens 10,000 burgers geplaas het in plaas van 'n skamele 3,200, en daarmee onmiddellik na die ontstaan van die oorlogs toestand op Oranjerivierstasie, De Aar, Noupoot en Stormberg toegesak het met dieselfde geesdrif en energie as waarmee hulle Natal binnegeruk

het. Daardeur sou hulle met gemak in besit gekom het van die lewensbelangrike spoorweg aansluitings De Aar, Noupoot en Stormberg. Met die aansluitings in hul besit, sou hulle in 'n uitstekende posisie verkeer het om die vyand die opmars na die Noorde te belet. Hul versuim om met die uitbreek van die oorlog kragdadig op die strategiese spoorwegaansluitings ten weste van Stormberg toe te tas en dit in besit te neem, was die swakpunt in die Boere se offensief. Met hul stellingname by Colesberg en Belmont, in plaas van by Noupoot en De Aar, het hulle geen hoop gehad om 'n Britse offensief teen die Republieke deur Kaapland te stuit nie.

BYLAE

BYLAAG A

Telegrafiese verslae van genl. sir George White en kmdt.-genl. P. J. Joubert oor die slag by Elandslaagte, 21 Okt. 1899

I

Verslag, d.d. 22 Okt. 1899, van genl. sir George White aan die Natalse Goewerneur, Pietermaritzburg, oorgekabel aan die Britse minister van Kolonies, Londen.

Action at Elandslaagte yesterday. Troops engaged: Cavalry: 5th Lancers and one squadron 5th Dragoon Guards, Imperial Light horse and two squadrons Natal Carbineers; Artillery: 21st and 42nd Field Batteries and Natal Field Battery; Infantry: Devons, Half Battalion Gordons, Half Battalion Manchesters. Whole force under General French with Colonel Ian Hamilton in

command of Infantry. I was present in person from 3.30 p.m. to 6.30 p.m. but did not assume direction of fight, which I left in General French(s) hands. Though desultory fighting took place earlier in the day, while reinforcements sent out later on ascertaining enemy's strength were arriving from Ladysmith, the real action did not begin till 3.30 p.m. At that hour Boers held a position of very exceptional strength, consisting of rocky hills one and a half miles south east of Elandslaagte station. At 3.30 p.m. our guns took position on a ridge 4,000 yards from enemy, whose guns at once opened fire. This fire was generally well directed but somewhat high. Contrary to previous experience his shells burst well. Imperial Light Horse moved towards left of enemy's position and two squadrons 5th Lancers towards his right. During artillery duel mounted Boers pushed out from their left and engaged Imperial Light Horse. In a few minutes the Boer guns ceased firing and our artillery was turned on mounted Boers opposite to Imperial Light

Horse, who at once fell back. After artillery preparation Infantry advanced, its attack supported by guns in a second position. Devons held enemy in front while Manchesters and Gordons turned his left flank. Boer guns, although often temporarily silenced, invariably opened fire again on slightest opportunity and were served with great courage. After severe fight the Infantry carried the position at 6.30 p.m., the enemy standing their ground to the last with great courage and tenacity. 5th Lancers and Squadron 5th Dragoon Guards charged through retreating Boers three times in the dark and did considerable execution. We captured Boer camp with tents, wagons and horses, also two guns. Boer losses are very considerable, including a number of wounded and unwounded prisoners. Among former are General De-Kock (lees: Kook) and Piet Joubert, nephew of the General. One goods train with supplies for Glencoe camp and nine English prisoners were recovered. Our loss, I regret to say, is heavy and is roughly

computed at one hundred and sixty killed and wounded. Collection of wounded over large area in the dark and arrangements for sending them in here have so far occupied our time and attention but full list is being prepared and will be wired later. Our wounded and those of enemy now arriving here by train. Besides Boers, enemy consisted of Germans, Hollanders and mixed nationalities. Behaviour of our troops, both Imperial and Colonial, admirable.†

---

¹ Oorspronklike in P.R.O., C.O. 179/206, pp. 859-869 (lêr gemerk : Natal no. 28889). Die verslag wat deur die Militêre Sekretaris van die Britse Hoë Kommissaris vir publikasie vrygestel is en in die *Cape Times* en ander Engelse koerante d.d. 23-24 Okt. 1899 verskyn het, word nie hier weergegee nie. Genl. White se skriftelike verslag aan die *War Office* is te lese in die *London Gazette* van 26 Jan. 1900

II

Verslag, d.d. 22 Okt. 1899, van kmdt.-genl. P. J. Joubert aan Staatspresident, Pretoria.

Het commando van Asst. Genl. Kock moest getrokken zijn om Biggarsberg al aan den berg tot bij de spoorweglijn, dat zou zijn omtrent Waschbank. Ik ontving bericht dat V. C. Potgieter met een patrouille vooruit naar die statie was gegaan. Mij werd gerapporteerd dat toen zij te Waschbankstatie waren dat daar een trein kwam die op hen schoot. Toen zij terug schoten, vlucht die trein naar Dundee. Het was slechts 25 minuten. Later kwam weer een trein. Zij hadden intusschen den spoorweg opgebroken. Zij braken lijn toen ook achter de trein doch daar die macht voor hen te sterk was, lieten zij om kanonnen vragen. Die kanonnen werden gezonden en de trein genomen. Hierin waren slachtbeesten en proviand. Kort daarop kwam gepantserde trein en die kwamen de een kort na

den ander totdat eindelijk een groote macht op hen afstormden, paardenruiters en voetgangers, zooals zij zeggen omtrent 6,000. Zij vochten met 16 of naar sommigen zeggen 24 kanonnen. Onze burgers vochten met moed doch de overmacht bleek hun te groot en het kanonnen te sterk, zoodat zij eindelijk moesten vluchten en alles in den steek laten. Ik kan nog niet met zekerheid het verlies opgeven, want er komen nog nu en dan eenige vluchtelingen aan. Eenigen zeggen dat de Heer Kock zwaar gewond is. Men had ook gezegd dat Comdt. Viljoen dood was, hetwelk niet zoo is, daar hij nu hier in de nabijheid is — men zegt met bijna 300 man. Ons verlies is buitengewoon groot. Zooals gewoonlijk, maakt elkeen zijn eigen beschouwing of verhaal, en zoo zeggen eenigen der vluchtelingen dat er maar slechts weinig burgers waren die zich geweerd hebben, en dat toen Comdt. Schiel gesneuveld was, volgden er ander zijn mannen een paniek en ontvluchtten zij en werden toen door anderen gevolgd. Omtrent 200 man gevangen en gedood.

Kapt. Robertson wiens broeder ook gesneuveld is, geeft op dat ook die Heer Kock, kapt. Schiel, V. C. Joubert, V. C. Potgieter, allen dood of doodelijk gewond zijn. V. C. Pienaar is thans te Newcastle met ongeveer 50 man. Zijn beide zoons zijn ook nog vermist. Vollediger verslag kan ik nog niet geven. Het is een totale nederlaag zoo groot als nog nooit door het Afrikaansche volk geleden is.²

---

² Oorspronklike in Leyds, 709, p. 235

BYLAAG B

Telegrafiese verslae van genl. sir George White, genl. A. P. Cronje en hoofkmdt. M. Prinsloo oor die slag by Rietfontein, 24 Okt. 1899

I

*Verslag, d.d. 25 Okt. 1899, van genl. sir George White aan die Natalse Goewerneur, Pietermaritzburg, oorgekabel aan die Britse minister van Kolonies, Londen.*¹

Yesterday Sir George White, having ascertained by previous reconnaissance that Free State forces had moved eastward from Besters and were attempting to gain the road from Ladysmith to North, moved out in the direction

of Elandslaagte with 5th Lancers, 19th Hussars, Imperial Light Horse, Natal Mounted Volunteers, two field batteries, one mountain battery and a brigade of infantry. Enemy had mounted battery two miles south of Modder Spruit and opened infantry fire at long range on advance guard 19th Hussars, followed by artillery fire of considerable accuracy on our guns. An action lasting six hours ensued on Rietfontein farm. The enemy was driven from the hills commanding road, and object of our advance being entirely accomplished, the column returned to Ladysmith for the night. List of casualties will be published shortly. The enemy is believed to have suffered considerably.

---

¹ Oorspronklike in P.R.O., C.O. 179/207, pp. 96-101. Vgl. ook o.a. die *Natal Witness* van 26 Okt. 1899 en *Cape Argus* van 25 Okt. 1899. Genl. White se uitvoerige skriftelike verslag aan die *War Office*, gedateer 2 Des. 1899, is gepubliseer in *South Africa Despatches*, I, pp. 62-63

II

*Verslag, d.d. 24 Okt. 1899, van genl. A. P. Cronje
aan hoof-kmdt. M. Prinsloo.*

Van ochtend omtrent 9 uur vijand uit Ladysmith ontmoeten nabij spoor trein. Gevecht omtrent 7 uur aangehouden. Vijand terug getrokken. Van ons kant ongeveer zes dood en negen gewond. Kommandantschappen nog niet allen bij elkander om verslag te doen. Vijand van Dundee kant bij ons voorbij met witte vlaggen maar wij hadden niet kans gehad hun af te keeren. Vijand uit kamp uitgetrokken na schatting omtrent 7 a 8 duizend. Distantie wat van aanval van vijand was omtrent een uur te paard. Wij moesten ons zoo verdeelen om alle die posities te keeren.²

---

² Sien Leyds, 709, p. 335, Telegram van hoofkmdt. Prinsloo aan kmdt.-genl. Joubert, d.d. 25 Okt. 1899, waarin die aangehaalde betig van genl Cronje voorkom

III

*Verslag, d.d. 25 Okt. 1899, van hoofkmdt. M.
Prinsloo aan Informatie kommissie,
Bloemfontein.*

Gert van Rooijen, licht gewond in hand, rapporteerd dat het gevecht gisteren te Modderspruit tusschen Elandslaagte en Ladysmith, duurde van 8 uur in den morgen tot 4 uur in den middag. Er waren omtrent 6,000 Engelschen naar schatting en 12 kannonen en veel maxims. Aan onze kant waren omtrent 1,000 burgers en 1 kanon onder vechtgeneraal Cronje en Commndt. Theunissen; Nel en de Wet. Om 4 uur was het gevecht over daar de vijand weggetrokken was. De troepen die met de witte vlaggen voorbij vluchtten, namen deel aan het gevecht. Toen zij bij de Ladysmith afdeeling kwamen net voor het gevecht begon, stoomde een trein op met een witte vlag en begon de brug die door Commndt. Nel afgebrand was, te repareeren. Toen onze kanon gesteld word om op de trein te vuren, nam de trein de vlucht. Het

schijnt of veel misbruik met de vlag gemaakt wordt. Van onze kant waren vanmorgen negen dood en 21 gewond waarvan 1 zwaar gewond, de namen nog onbekend. Het is onbekend hoeveel van den vijand gesneuveld is doch om 2 uur stoomde een trein met de Roode Kruis op en was ruim een uur bezig om de dooden en gewonden op te laden. Na het gevecht over was, waren wagens bezig om de andere dooden en gewonden van den vijand op te laden. Onze burgers zijn nog in positie. Na omtrent 6 schoten gaf de Genl. orders ons kanon weg te nemen daar de kanonnen van den vijand allen (op die van) ons (ge)richt waren, die zeker zou verpletterd zijn geworden...³

---

³ K.G. 333 p. 634, H.T.D. aan Kmdt.-genl., d.d. 25 Okt. 1899, bevattende Prinsloo se telegram aan Informatie kommissie

IV

*Verslag, d.d. 29 Okt. 1899, van Sekretaris van
hoofkmdt. Prinsloo, aan Staatspresident,
Bloemfontein.*

Heden bij vecht genl. Cronje. Hij rapporteert dat bij het gevecht te Zwartboois kop nabij Modderspruit de vijand liever meer dan minder dan 7,000 waren met 13 groote kanonnen en zeer veel maxims. Aan onze kant waren 1,000 man. De vijand vuurde van 9 tot 5 uur zonder een oogenblik op te breken. Het rapport omtrent de witte vlaggen werdt bevestigd. Een afdeeling der Engelschen kwamen met de roode kruis afdeeling tot dat zij in positie waren en begon toen te vechten. Een kopje werd door den vijand ingenomen met een witte vlag en toen zij in het kopje waren, began zij te schieten. Op het slachveld vond genl. Cronjé nog negentig dooden van de vijand. Zeven paarden van een span kanon paarden van den vijand werd door (het kanon) van onze Comman. gedood. De Lancers trachten herhaalde malen om van

achteren te stormen maar zij werden met groot verlies terug geschoten. Generaal Cronjé voegde er bij dat hij met uitzondering van de slag bij Mopedi hij nog nooit zooveel vijanden bij elkaar gezien heeft. Verdes wenscht generaal Cronjé bekend te maken dat wd. veldcornet Stoffel Botha zich dien dag bijzonder dapper gedroeg. Komdt. de Villiers nam ook deel in het gevecht. Hij was aan rechter kant, generaal Cronjé in het middel, en komdt. de Wet aan den linker kant. Komdt. Nel was tusschen genl. Cronjé en komdt. de Villiers. Verder is rapport vroeger gezonden. Het slagterveld was overdekt met dum dum no. 2 kogels. In een gewonde, van Rensburg, werd een dum dum kogel door Dr. van der Walt uitgenomen.⁴

---

⁴ Leyds, 709, p. 557, Staatspresident, Bloemfontein, aan Staatspresident, Pretoria, d.d. 31 Okt. 1899, waarin die telegram van Sekretaris, genl. Prinsloo, aan Staatspresident, Bloemfontein, d.d. 29 Okt. 1899, voorkom

BYLAAG C

Telegrafiese verslae van kmdt.-genl. P. J. Joubert, hoofkmdt. M. Prinsloo en genl. sir George White oor die slag by Modderspruit en Nicholsonsnek, 30 Okt. 1899

I

Verslag, d.d. 30 Okt. 1899, van kmdt.-genl, P. J. Joubert aan Staatsekretaris, Pretoria.

Heden morgen om half vier kreeg ik bericht (dat de Engelschen) aan het uittrekken waren tusschen ons en de Vrijstaat. Zooals ik berg gezien had, zou het ook de beste posities voor hen zijn om uit te komen indien zij zouden gebruik maken van de nacht zooals zij deden. Daarom kon ik niet anders dan alle burgers op die plek te concentreeren. Zoodra het evenwel dag was, bleek het dat deze aanval was gemaakt, hoewel met een sterke macht, slechts ten doel had ons af te leiden van den wezenlijken aanval, namelijk op Meijer en Weilbach. Om half zes

gewaarden wij dat zij met groote macht paarderuiters, infanterie en kanonnen optrokken naar Meijer, doch de aanval was in een rechte lijn van Meijer naar onze positie. Onze kanonnen begonnen dan ook te vuuren, maar ik moet toch zeggen dat, hoe goed ons geschut mag zijn, de Engelschen kanonnen ook niets te wenschen overlaten. Het gevecht was zoo hard en zoo hevig als wij Afrikaansch volk het nooit gezien hebben, doch het werd bijna alleen gevoerd met de kanonnen, uitgenomen een deel van Pretoria burgers, Comdt. Van Dam van de eene zijde en de Vrijstaat burgers van de andere zijde, die te doen kregen met de troepen die in den nacht uittrokken. Eerst te half twaalf werden de troepen teruggeslagen naar hun kamp en brak zodoende het hevige kanon vuur een weinig af. En nu krijg ik bericht van genl. Erasmus dat hij gezonden heeft die troepen die de witte vlag opstoken, te ontwapenen. De geheele uitslag van het gevecht is nog niet bekend. Zoover ons bekend, zijn van de Iersche Brigade twee dood, nl. Tommy Oats and D. Coz, vier gewond waarvan een zwaar, en van onze burgers

gesneuveld Gert Basson, en van onze artillerie tot onze groote spijt ook gevallen Dr. Hohls en een zoon van Jacob Trichardt van Rustenburg. Gewonden: burgers Prinsloo, zoon van Rooi Martinus, Luit. H. du Toit; andere gewonden heb ik nog geen tijding van. De Artillerie heeft zich goed gehouden en verdient allen lof. Ofschoon ik nog niet weet wat de uitslag van den dag zal zijn, moet ik met alle dankbaarheid opzien tot de Voorzienigheid. Meijer zegt dat, hoewel het hard gegaan is, het bij hem ook goed gegaan is en heeft hij positie voor positie ingenomen. Ik zal later meef nauwkeurig en officieel bericht zenden zaadra de geheele zaak afgeloopen is...¹

---

¹ Leyds, 709, p. 530, Kmdt.-genl. aan Staatsekreteraris, d.d. 30 Okt. 1899

II

Verslag, d.d. 31 Okt. 1899, van kmdt.-genl. P. J. Joubert aan Staatspresident, Pretoria.

Nu meer bijzonderheden ingekomen omtrent het gebeurde van den dag. Zooals reeds door mij gemeld, gewaarden wij in den nacht dat de Engelschen uittrokken tusschen onze beide krijgsmachten, en het gevecht begon in den morgen omtrent half zes, en ongeveer 12 uur brak het af en wij behielden door de wonderlijke goedheid van onzen grooten goeden God onze posities en de vijand moest van het slagveld vluchten; en ofschoon wij vele dierbare levens moeten betreuren en thans reeds in de 40 gewonden hebben in ons hospitaal, kunnen wij toch niet anders dan te erkennen: God is wonderlijk en God is goed! want na het bombaardeeren van den vijand en de geheele toedracht van den strijd, zou niemand zich verwonderd hebben als er wel vier maal zooveel dooden en gewonden aan onze zijde waren. Maar onze God heeft het verhoed en, moet ik

nog zeggen, dat alhoewel diep betreurende het verlies dat wij geleden hebben aan dooden en gewonden, wij onze groote God moeten danken en loven voor den uitslag zoover, en mag ik UHed., ons land en ons volk geluk wenschen met de behaalde overwinning van dezen dag; en moge een dankbaar volk God steeds er voor loven en danken en verheerlijken voor de wonderen door Zijne hand verricht. Zoover bekend, zijn onze daaden als gemeld Dr. Hohls, J. Basson, een zoon van V. C. Buijs, J. van Niekerk van de artillerie, Cox en Davey van de Iersche Brigade. Ik heb nog geen voldoende en juiste opgave. Zwaar gewond zijn Karel Kriel, Karel van Zijl, Piet Botha, W. Putter, H. Caherry; de overigen zijn licht gewond. Het verlies van den vijand is mij onmogelijk op te geven. Wij hebben Ongeveer 20 van hunne gewonden en bijna 1,300 krijgsgevangenen die per treinen zullen worden opgezonden. Volgens de houding van den vijand, twijfel ik of wij den nacht zullen doorbrengen zonder een tweeden aanval; maar toch, onze verwachting is van den Heer. Hij zal het voor ons maken. Wij zijn nu

bezig om kost en ammunitie aan te vullen voor zoover mogelijk.²

III

Verslag, d.d. 30 Okt. 1899, van hoofkmdt. M. Prinsloo aan Regering, Bloemfontein.

Vanmorgen omtrent 6 uur began de Transvaal burgers aan de No(o)rdoost zijde van Ladysmith met kanonnen te schieten. Commdt. Nel had een positie aan deze kant van de Transvaal commando. Komdt. Steenkamp en wd. komdt. De Wet gingen met een afdeeling burgers in de richting van de schoten, toen zij bemerkten dat een berg ten No(o)rden van Ladysmith door de Engelschen in bezit genomen was. Zij opende(n) toen het gevecht. Vijand had veel schansen en maxims. Omtrent twaalf uur hadden onze burgers den berg genomen en waren zeer nabij den vijand. Toen duurde het

---

² Leyds, 709, p. 544, Kmdt.-genl., aan Staatspresident, d.d. 31 Okt. 1899

niet meer lang of vijand stak de witte vlag uit en werd er ongeveer 850 gevangen genomen en omtrent 100 dooden (en) gewonden. Aan onze kant ook nog niet zeker, maar verneem niet meer dan tien dooden en gewonden. Van de getallen ben ik niet zeker, daar mijn secretaris die op slagveld was niet bleef tot dat zij geteld waren. Er zijn vele maxims (en) zadels op het veld, maar slechts twee maxims werden gevonden, waarvan een geheel stuk was. De prisoniers zeide dat zij ongeveer twaalf honderd waren. Zal u echter later vast berichten zenden.³

IV

Verslag, d.d. 31 Okt. 1899, van hoofkmdt. M. Prinsloo aan Regering, Bloemfontein.

De slag van gisteren werd door de Heilbronniers geleverd. De prisoniers zeiden dat zij elf

---

³ Leyds, 709, p. 541, Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, d.d. 30 Okt. 1899, waarin die aangehaalde telegram van hoofkmdt. Prinsloo voorkom

honderd waren. Daarvan zijn acht honderd en zeventien gevangen genomen en niemand zijn ontvlucht, zoo moet de anderen dood of gewond zijn. Twee veldkanon(nen), twee maxims en een groot kanon werd buit gemaakt, maar zij zijn bijna allen beschadigd of geheel stuk. Aan onze kant drie dood, drie zwaar gewond en acht licht gewond. De namen zijn a.o. nog niet bekend. Al de ammunitie en geweren zijn buit gemaakt en ook eenige muilen.⁴

V

Verslag, d.d. 30 Okt. 1899, van genl. Sir George White aan die Natalse Goewerneur, Pietermaritzburg, oorgekabel aan die Britse minister van Kolonies, Londen.

I employed all troops here today except an obligatory garrison for the works. I sent No. 10

---

⁴ Leyds, 709, p. 547, Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, d.d. 31 Okt. 1899, waarin die aangehaalde telegram voorkom

Mountain Battery with Royal Irish Fusiliers and Gloucester Regiment to take up a position in hills to clear my left flank. The force moved at 11 p.m. last night and during some night firing the Battery mules stampeded with some of the guns which, however, I hope to recover. The two battalions have not yet returned but are expected this evening. I detailed two Brigade divisions Royal Field Artillery and five Battalions Infantry aided by the Cavalry under General French to attack a position on which the enemy had yesterday mounted guns. We found this position evacuated, but our force was attacked with considerable vigour by what I believe were General Joubert's troops. They had many guns and showed in great numbers. Our troops were all in action and we pushed the enemy back for several miles but did not succeed in reaching his Laagers. Our losses are estimated at between 80 and 100, but that of the enemy must have been much greater, the fire of our guns appearing very effective. After being in action several hours, I withdrew the troops and returned unmolested to cantonments. The enemy are in great numbers

and their guns range further than our field guns. I now have some naval guns which have temporarily silenced and I hope will permanently dominate the enemy's best guns with which he has been bombarding the town at a range of over six thousand yards.⁵

VI

*Verslag, d.d. 30 Okt. 1899, van genl. sir
George White aan die Natalse Goewerneur,
Pietermaritzburg, oorgekabel aan die Britse
minister van Kolonies, Londen.*

I have to report a disaster to a column sent by me to take a position in the hills to guard the left flank of troops in today's operations. Royal Irish Fusiliers, Gloucester Regiment and No. 10 Mountain Battery were surrounded in the hills and have had to capitulate after heavy loss. Details of loss not yet ascertained. A man of the

---

⁵ Sien P.R.O., C.O. 179/207, pp. 277-285, lêer gemerk: Natal no. 29940

Royal Irish Fusiliers (came in) with a letter from the Medical Officer of the column and asked for an armistice to bury the dead. I fear there is no doubt, of the truth of the report. The position was untenable and no blame whatever attached to the troops.⁶

---

⁶ Sien P.R.O., C.O. 179/207, pp. 286-288, lêer gemerk: Natal no 30037. Die uitvoerige skriftelike verslag van White aan die *War Office*, d.d. 2 Des. 1899, is gepubliseer in *South Africa Despatches*, I, pp. 62-74

BYLAAG D

Telegrafiese verslag van die Telegrafis in die Boere se hooflaer te Ladysmith en van genl. sir George White oor die geveg te Ladysmith op 9 Nov. 1899

I

Verslag, d.d. 9 Nov. 1899, van Telegrafis, hooflaer, Ladysmith, aan Hoof, Telegraaf departement, Pretoria.

Adj. Malan deelde mij volgende mede: Bombardement begon vanmorgen vijf uur en duurde voort, bij tusschenpoosen sterker en zwakker tot heden middag 3 uur. Onze burgers hebben van alle kanten posities ingenomen tot nabij aan het dorp, zoodat troepen uit eerste randje om het dorp op onze burgers kan schieten. Pretoria dorp en Rijdende Politie, Johannesburg, waren echter her meeste onderworpen aan geweervuur van vijand. Het kwam omdat zij niet op tijd hen aangegeven op hunne posities waren,

waardoor eenige in een sloot op open terrein schuiling zocht en konden de plek niet meer verlaten zonder gevaar omdat vijand in schansen waren die door onze kanonnen niet geraakt kan worden. Van deze menschen (in) de sloot werd een gedood, rijd(ende) politie, en twee gewond tot Pretoria dorp behoorende. Een gewonde heet Anderson, door dijen getroffen. De naam van andere gewond en dood nog niet bekend omdat zij daar moesten blijven met hunne makkers totdat het donker werd en van daar tot naar hier zeer hobbelachtig terrein is en nog niet kunnen ingebracht worden. De gewonden werden echter daar verpleegd door onze ambulance die daar aanwezig was. Van andere zijde rapport ontvangen door officieren die heden avond zon ondergangs bij de Genl. vergader(d)e om over verdere operaties te beraadslagen. By hen werd niemand getroffen, hoewel velen hunner burgers onder hevig kanon en maxim vuur moesten doorgaan. Met bombardement ging het zeer goed daar alle onze kanonnen binnen bereik van het dorp geposteed waren en in vele gevallen overkruisd in en over het dorp, doch wat

uitwerking is, kan niet gezegd worden. Vele huizen werden getroffen, ook kamp van vijand aan zuid zijde van dorp. Aan den avond werd een de(r) O.V.S. lagers aan de west zijde gezien nader te trekken. De officieren hebben besloten — confidentieel — een sterke paarden commando om van andere zijde Ladysmith voorwaarts te rukken om zodoende om versterking van den vijand af te sneden.¹

II

*Uittreksel uit verslag, d. d. 23 Maart 1900, van
genl. sir George White, aan die Britse
opperbevelhebber in Suid-Afrika.*

9th November was ushered in by a very heavy fire at dawn on all sides of our defences from the enemy's artillery, which included several new guns, which now opened for the first time, and

whose exact positions it was very hard to locate. This was followed by a general advance of their infantry and the development of a severe musketry action at Caesar's Camp, in the thorn bush north of that ridge, at Devonshire Post and Observation Hill. The steady front shown by our troops prevented the enemy from trying to close, and although on Caesar's Camp, where the 1st Bn. Manchester Regiment, under Lieut. Colonel A. E. R. Curran, rendered very valuable service, the action lasted until darkness set in, yet elsewhere it had mostly died away at 12 noon. At that hour I proceeded with my Staff, to the Naval Battery on Gordon Hill, whence a salute of 21 shotted guns, in honour of the birthday of the Prince of Wales, was fired at the enemy by Captain the Hon. H. Lambton, R.N., and three cheers were given for His Royal Highness, which were taken up by the troops both in camp and on the defences. A message of congratulation, to be telegraphed to His Royal Highness, was despatched by pigeon post to Durban. Our casualties during the day amounted to 4 men killed, 4 Officers and 23 men wounded. It is

---

¹ Sien Leyds, 710, pp. 288-289, Telegrafis, Ladysmith, aan H.T.D., Pretoria, d.d. 9 Nov. 1899

difficult to form any accurate estimate of the enemys' losses, but they certainly considerably exceeded our own.²

---

² Sien *South Africa Despatches*, I, p. 228, par. 11

BYLAAG E

Telegrafiese verslae van kmdt.-genl. P. J. Joubert, genl. Louis Botha en die Britse Opperbevelhebber in Suid-Afrika oor die slag by Willowgrange, 23 Nov. 1899

I

Verslag, d.d. 25 Nov. 1899, van kmdt.-genl. P. J. Joubert aan Staatsekretaris, Pretoria.

Sinds wij van Ladysmith vertrokken zijn, was onze tocht en onze operaties zeer moeilyk. Wij hebben nog bijna elken dag regen gehad. Paden zeer nat. Ook nu regent het nog zeer hard. Rivieren worden ondoorwaadbaar. De eerste ontmoeting die wij hadden met een gepantserde trein en de afloop daarvan is u bekend. By de verkenning van Estcourt van de oost kant werd op ons een kanon schot uit het dorp op het kamp gelost dat ons dadelyk aantoonde dat van die zijde het voor ons moeilyk zou zijn Estcourt te naderen en eenigszins te beschadigen. Wij

deelden toen ons lager in twee parten; een afdeeling van ruim 600 man ging op Woensdag van ons af en trok de rivier door en over Weenen. Eerst Dinsdag konden wij vernemen van hun tocht daar wij een grooten omweg door de bergen moesten nemen. Wij vernemen toen dat de vijand op hen uittrok en met hen op Zondag slaags was ten oosten van Estcourt. De vijand trok evenwel terug. Hun verlies is niet bekend. Aan onze kant is een aangenomen zoon van Commdt. Joubert, genaamd S. Steenkamp, ernstig gewond. Wij maakten dien zelfden Dinsdag gezamenlijk een aanval op de troepen gekampeerd en gestationeerd nabij Mooiriviersbrug. Het bleek evenwel dat de positie zeer moeilyk is voor ons om te nemen en nog eer wij den aanval eindigden, trok de mist zoo toe en begon het ook te regenen zoodat wij moesten terug trekken naar onze kampplaatsen. De nacht daarop was een verschrikking door zoo een hevig donderweer en regen als voor een arm mensch op het open veld haast ondenkelyk en onuithoudbaar was. Op een grooten kop ingenomen door de burgers van den O.V.S.

onder veldcornetten Schutte en Pretorius, sloeg het onweer een hunner burgers dood en ook 6 paarden. Twee burgers werden bedwelend geslagen. De Engelsche troepen waren toen ook reeds in de nacht op den kop geklommen. Men beweert dat ook een hunner gedaad werd. Kort na deze gebeurtenis stormden de troepen tusschen de Vrijstaters in, die den kop dadelijk verlieten bijna zonder eenigen tegenstand. Een klein klompje van de Krugersdorp politie die ook daar was, moest mede vluchten. Het kanon werd gelukkig in tijd van den kop af genomen. Men zegt dat het omtrent 2,000 of 2,500 voetgangers waren die den berg bestormden. Toen zij tusschen de Vrijstaters in sprongen, schreeuwden zij hurrah en begonnen te vuren. Een der politie werd op de plek dood geschoten nl. Parker. Van de Vrijstaters is nog een vermist. Wij weten niet of hij dood, gewond of gevlucht is. Zoodra het licht dag werd, begon het gevecht met Krugersdorp onder Commandt. Potgieter, geholpen door de politie en later door anderen. Genl. Botha die juist dien nacht bij mijn kleine kamp sliep waar wij de tijding ontvingen dat de

kop ontruimd was, ging bij het breken van den dag daarheen. Ik volgde hun een weinig later doch ontmoette het kanon, nam het dadelijk naar een hooge plaats op een koppie van waar ik op den berg kon doen schieten. Ik zond ook orders naar Commandant Buys om met de maxim op te rukken tot hulp. Ook zond ik om Comdt. Joubert en riep Ermelo burgers om met hun kanon op te komen. Hier moet ik tot mijn spijt melden dat zij niet dadelijk aan mijne orders wilden voldaan, waardoor ons een groote kans is ontgaan om den vijand een geduchter neerlaag te bezorgen of veel kwaad te doen. Het bombardement op den berg deed goed werk, ook later toen de maxim bij kwam. De vijand kwam toen uit Estcourt met een groote paardemacht en, zooals het scheen, met zes kanonnen, die hij evenwel toen niet allen gebruikte. Natuurlijk kon hij niet op den kop vuren omdat hij niet kon zien of wist dat al zijn soldaten er afgedreven werden. Het duurde tot half elf uur eer onze menschen weder op den kop konden komen. Ons verlies is, zooals gemeld, Parker en S. Joubert van Johannesburg dood, en gewond Scheepers en van Zijl, beiden licht

gewond. Van den vijand bleven op den kop 8 dooden en 9 gewonden, eenigen zwaar. Zoover wij verder konden uitvinden, moet het verlies zijn omtrent 26 dooden en 23 gewonden. Ik zend heden de gewonden naar Estcourt veld (?) ambulance van Dr. Ziervogel. Onze krijgsraad zal heden bijeenkomen om ons verder operatie plan te overwegen dat nu zeer moeielijk is...!

II

Telegram, dd. 28 Nov. 1899, van genl. Louis Botha aan mev. Louis Botha, Pretoria.

Wij trokken om Estcourt tot aan de spoor, vernielden dezelve alsook telegraaf draad. Bij onderzoek bleek dat te Mooirivier zoowel als te Estcourt groote machten des vijands waren, veel kanonnen en sterke fortificaties. Wij namen twee koppen in bezit, een waarvan door Vrijstaters in bezit gehouden moest worden tezamen met 100 Johannesburg politie. Op den 22ste trok ik naar

Moorivier met onze commandos en had toen een kanon gevecht. De mist viel toe, vroeg, en wegens zwaar weder konden wij het plan van nader aanval niet door zetten. Dien nacht werd op kop bij Vrijstaters een man, Smit genaamd, en 6 paarden door het zware weder gedood. Kort daarop stormde de vijand, minstens 2,000 voetgangers, het dorp (lees: kop) en retireerden de Vrijstaters met politie naar Comdt. Potgieter van Krugersdorp. De vijand nam toen de kop in bezit en juichten: “hurrah, is Amajuba wiped”. Een van Johannesburg politie, Joubert, werd gesneuveld en Fuller van Vrijstaat krijgsvangene genomen. Ik ontving toen rapport, half vier in den ochtend, jaagde toen en began met eens vechten. Commdt. Potgieter met veldc. Oosthuizen stormde de kop met mij en 11 Vrijstaters en wij hernamen de kop en joegen de vijand weg. Wij namen de kop in tegen negenuur. De Commdt. Genl. hielp ons veel van ander kop met kanon en wij hadden een maxim. De vijand vluchtte in disorder met 6 kanonnen naar Estcourt. De ambulans informeerde ons dat verlies van vijand was 120 dood en veel gewond.

---

¹ Leyds, 711, Telegram no. 10, d.d. 25 Nov. 1899

Ons verlies een dood en 3 licht gewond, allen van Krugersdorp. Mijn rijpaard onder mij geschoten. Wij zijn nu te Colenso. Vijand 5 mijl van ons. Verwacht aanval elk oogenblik. Toon aan President, Lucas (Meyer) en publiceer. Telegraaf kantoor hier geopend. Groeten.²

III

*Verslag, d.d. 26 Nov. 1899, van Britse
Opperbevelhebber in Suid-Afrika, aan Britse
minister van Oorlog.*

Hildyard from Estcourt made successful attack, 23rd November, with 3 battalions, 1 Field battery, Naval gun, and about 700 mounted troops, on enemy, who were occupying Beacon Hill, which dominates Willow Grange, and interrupted his communications. Result of operations — enemy retired and railway and telegraph lines being restored between Estcourt

---

² Leyds, 711, Telegram no. 39, d.d. 28 Nov. 1899

and Weston. Our loss about 14 killed, 50 wounded.

Hildyard has advanced to a position near Frere as he hopes to cut off the enemy, who is believed to be retiring on Colenso by Weenen. Barton from Weston has advanced to Estcourt. As soon as communication is restored I will telegraph particulars.

So far as I can make out the operation has been one for which Hildyard and his troops deserve much credit, but particulars are wanting.

Railway now is open to Frere.³

---

³ Sien *South African War, 1899-1902, Confidential Telegrams, 12th October 1899 to 1st October 1902*, pp. 26-27, no. 32k. Genl. Hildyard se skriftelike verslag oor die geveg, aan die bevelvoerder van die 2de divisie gerig, is gepubliseer in *South Africa Despatches*, I, pp. 22-23

BYLAAG F

Proklamasies van pres. M. T. Steyn en van die Vrystaatse bevelvoerders in Kaapland in verband met die besetting van Noord-Kaapland deur die Boeremagte, Okt.-Nov. 1899

I

Besettings proklamasie, d.d. 14 Okt. 1899, van pres. M. T. Steyn.

Ik, Marthinus Theunis Steijn, Staatspresident van den Oranjevrijstaat, doe te weten aan de ingezetenen van het Kaapsche grondgebied dat gemeld grondgebied door die Vrijstaatsche legers wordt bezet.

Daar Groot Brittanje thans in staat van oorlog verkeert met het volk van den Oranje Vrijstaat en het grondgebied van de Kaapkolonie door hem wordt gebezigd als een basis (van) krijgsoperaties tegen dezen Staat, zonder dat de wil van de vreedzame inwoners dier Kolonie daarin is gekend, zoo is het dat ik mijne krijgsofficieren

heb bevolen de grenzen van de Kaap-kolonie te overschrijden, met geen ander doel dan ter verdediging van mijn land en volk en tot het instandhouden onzer onafhankelijkheid.

Daar deze Staat geen anderen vijand heeft dan de troepen van Groot Brittanje en wij oorlog voeren tegen de soldaten van Hare Britsche Majesteit, en niet tegen de burgers van de Kaapkolonie, zoo zullen dezen volkomen vrijheid van persoon en goederen blijven genieten, zoolang zij niet, door vijandelikheden te plegen tegen de Burgermacht van den Oranjevrijstaat, dezelve verbeuren. De Commandanten of hoofd-aanvoerders der verschillende legercorpsen zullen bijzondere bepalingen vaststellen en ter kennis van het publiek doen publiceeren, betreffende de maatregelen welke tegen de gemeenten of de personen zullen genomen worden, die in strijd met de gebruiken van den oorlog handelen.

Vertrouwende op de vriendschappelijke gezindheid eener medelijdende broeder-bevolking en lettende op de rampen en onheilen welke een onrechtvaardige oorlog reeds noodwendig met

zich sleepen moet over de onschuldige hoofden van hen tegen wier zin en wil dezelve ons door de Regeering van Hare Britsche Majesteit is opgedrongen, heb ik mijne krijgs-officieren bevolen geen gebruik te maken van het recht des oorlogs, volgens hetwelk van de boeren-bevolking van het bezette gebied rekvisities ter voorziening in de behoeften der krijgslieden mogen worden geeischt; maar zal het opeischen van de noodige mondbehoeften, enz., alleen geschieden onder kontante betaling of onder aflevering van officieele kwitanties.

Aldus gedaan en gegeven onder mijne hand en het Grootzegel van den Oranjevrijstaat, te Bloemfontein, dezen 14den dag van October 1899.

M. T. STEIJN, Staatspresident.

Bij order, P. J. BLIGNAUT, Gouvts. Sec.¹

---

¹ Gouvernements Courant van den Oranjevrijstaat, d.d. 20 Okt. 1899

II

*Proklamasie deur hoofkmdt. J. H. Olivier (en
ander Vrystaatse hoof kommandante)
afgekondig by hul besetting van Aliwal-Noord
en ander distrikte in Noord-Kaapland.*

“Ik, Jan Hendrik Olivier, Hoofdkommandant van de Rouxville Legerafdeeling van de Burgermacht van den Oranje Vrijstaat, gelet hebbende op de Proclamatie van ZHEd. den Staatspresident van den Oranje Vrijstaat, gedateerd Bloemfontein, 14 October 1899, waarbij de Hoofdbevelhebbers der verschillende Legerafdeelingen van de Burgermacht van den Oranje Vrijstaat worden gemachtigd stappen te nemen betreffende de maatregelen welke tegen de gemeenten, dorpen of de personen zullen genomen worden, die in strijd met de gebruiken van den oorlog handelen, gedurende den oorlog welke aan het volk der Zuid Afrikaansche Republiek en van den Oranje Vrijstaat door het

Gouvernement van Hare Majesteit de Koningin van Groot Brittanje en Ierland werd opgedrongen;

In aanmerking nemende dat succes der Vereenigde Republikeinsche wapenen heeft geleid tot de inbezitname van een gedeelte van de Kolonie Kaap de Goede Hoop, Aliwal Noord Afdeeling, en daar het noodzakelijk gebleken is maatregelen te nemen tegen de gemeenten, dorpen en personen die in de genoemde, door de burgers en troepen der Zuid Afrikaansche Republiek en van den Oranje Vrijstaat bezette gedeelten lands handelen in strijd met de gebruiken van den oorlog, alsmede maatregelen te nemen betreffende de rekvisities die geoordeeld worden noodzakelijk te zijn voor de behoeften en het onderhoud van de burgers en troepen van de Zuid Afrikaansche Republiek en van den Oranje Vrijstaat, thans in de genoemde landen aanwezig zijnde;

Heb vastgesteld, en stel vast, gelijk ik bij dezen doe krachtens de macht mij verleend bij vroeger omschreven proclamatie, en breng ter kennis

van het algemeen de volgende beschikkingen en bepalingen:

1. In de landstreken met derzelver inwoners zich uitstreckende over het grondgebied door de officieren, burgers en troepen van den Oranje Vrijstaat thans geoccupeerd of welke later mochten worden geoccupeerd, wordt de Krijgswet van den Oranje Vrijstaat, No. 10-1899, mits dezen van toepassing verklaard op elke daad welke strekken kan om de veiligheid dier burgers en manschappen in gevaar te brengen, hen te benadeelen, of den vijand hulp te verleenen.
2. De Krijgswet voornoemd wordt geacht van kracht te zijn voor de geheele uitgestrektheid van een wijk, district of andere administratie en afdeeling zoodra dezelve in een der gemeenten die daarvan deel uitmaken door aanplakking of afkondiging is bekend gesteld.
3. Alle personen die geen deel uitmaken van het Britsche leger en die (a) Den vijand dienen als spioenen; (b) Burgers en manschappen van de Zuid Afrikaansche Republiek of van den Oranje

Vrijstaat doen verdwalen als zij hen tot gids dienen; (c) Zullen dooden, vermoorden of uitplunderen personen behorende tot de manschappen van een der beide Republieken of deel uitmakende van hun gevolg en trein; (d) Bruggen vernielen of aan de telegraaflijn, heliografische inrichtingen, of spoorwegen, of aan eenige derzelver deelen of onderdeelen schade toebrengen waardoor de genoemde Republieken zouden kunnen worden gehinderd of aan haar volk en eigendom schade zou kunnen worden toegebracht of zelfs zij die anderszins zullen trachten schade aan eigendommen of inrichtingen toegebracht, te herstellen of te verbeteren, ammunitie, oorlogsvoorraad of de kwartieren en legerplaatsen van de manschappen der genoemde Republieken zullen verbranden of daaraan schade toebrengen; (e) De wapens opnemen tegen de manschappen van een der voornoemde Republieken, zullen naar discretie van den Krijgsraad worden gestraft met den dood of gevangenisstraf geen 15 jaren te bovengaande.

4. De persoon met de vervolging of prosecutie belast zal moeten toezien dat een Krijgsraad wordt ingesteld tot onderzoek van elke zaak en uitspraak van het vonnis.

5. Geen vonnis waarbij de doodstraf wordt uitgesproken zal worden voltrokken alvorens door den Staatspresident van den Oranje Vrijstaat bekrachtigd te zijn.

6. Alle Hoofdkommandanten, kommandanten of bevelvoerende officieren van afzonderlijke of zelfstandig handelende troepen, commando's of afdeelingen, hebben recht de rekwisitie te bevelen van het noodige strekkende tot het onderhoud der burgers en manschappen; de rekwisities van andere benodigdheden welke in belang van het leger onmisbaar worden geoordeeld, kunnen slechts bevolen worden door den Hoofdkommandant of den Officier de betrekking van Hoofdkommandant waarnemende. In elk geval zal van de inwoners niets worden geeischt dan hetgeen noodig is tot onderhoud der manschappen, en zal voor alle verstrekkingen zoo niet kontant betaald, officieele kwitanties worden afgegeven.

7. En ik maak hiermede verder bekend dat leven en eigendom gewaarborgd worden aan allen die zich onder de bescherming plaatsen van de Regeering van den Oranje Vrijstaat of van de Zuid Afrikaansche Republiek en hunne wettig aangestelde ambtenaren en officieren wier wetten en orders zij zullen opvolgen en gehoorzamen.

8. Niemand die niet vijandig tegen de Regeering van den Oranje Vrijstaat of van de Zuid Afrikaansche Republiek of hunne ambtenaren, officieren, wetteri of orders optreedt, zal eenig nadeel ondervinden.

9. Zij die weigeren zich te onderwerpen, bekomen hiermede verlof om binnen den tijd van zeven dagen het door den Krijgsmacht ingenomen terrein te verlaten.

10. Alle personen die van hunne plaatsen of woningen verdreven zijn of gevlucht zijn en die zich nu aan de bepalingen in deze proclamatie vervat onderwerpen, mogen naar hunne woonplaatsen terugkeeren.

Gegeven en bevolen door mij te Aliwal Noord, dezen 13den dag van November 1899.

J. H. OLIVIER, Hoofdkommandant van de Rouxville Legerafdeeling van de Oranje Vrijstaatsche Burgermacht.²

---

² Gouvernements Courant van den Oranjevrijstaat, d.d. 1 Des. 1899

BYLAAG G

Proklamasies van die Kaapse Goewerneur in verband met die pligte van die inwoners van Kaapland gedurende die oorlog, die afkondiging van krygswet, die besetting van Noord-Kaapland deur die Boeremagte, en die kommandering van Britse onderdane deur die Boere

I

Proklamasie, d.d. 12 Okt. 1899, van die Kaapse Goewerneur in verband met die pligte van die inwoners van Kaapland gedurende die oorlog (Hollandse teks).

Nademaal een staat van Oorlog bestaat tusschen Hare Majesteits Gouvernement en het Gouvernement van de Zuid Afrikaansche Republiek; en alzoo tusschen Hare Majesteits Gouvernement en het Gouvernement van de Oranje Vrijstaat; en nademaal het daarvoor raadzaam en noodzakelijk geacht wordt Harer Majesteits onderdanen en andere personen in deze Kolonie te waarschuwen

van hunne verplichtingen en obligaties tegen Hare Majesteit de Koningin, Hare Kroon en Gouvernement:

Nu, daarvoor, en bij machte van autoriteit in mij gevestigd als Gouverneur van deze Kolonie, doe ik hierbij het dringend verzoek aan alle personen hoe ook genaamd om hunne plichten en loyaliteit tegen Hare Majesteit de Koningin en Haar Gouvernement niet te vergeten, en zich te onthouden van alle verradelijke en oproerige daden of woorden tegen Hare Majesteit, Haar Kroon en Gouvernement, en van alle daden en woorden welke mogen leiden, tot opruij en van ontevredenheid of ontrouw aan Hare Majesteit, Haar Kroon en Gouvernement, of verontrusten op eenige manier de vrede en goede orde van deze Kolonie, of eenig gedeelte daarvan: en doe ik verder waarschuw alle Hare Majesteits onderdanen zich niet in te lijven of te engageeren in de militaire diensten van de Gouvernemenen of een der gezegde Republieken, of op eenige manier te helpen, opstoken of assisteeren eenige der gezegde Republieken in her uitvoeren van

vijandelijkheden, en geen handel te drijven, goederen te leveren, waren of handelsartikelen, aan een der beide gezegde Republieken of eenig onderdaan daarvan in de genoemde Republieken.

En doe ik hierbij verder waarschuw all(e) personen dat wien ook, in het overtreden van de wet, zullen begaan een der voornoemde daden vervalgd zullen worden, en onderhevig zijn wanneer schuldig bevonden, aan zulke straffen als de wet in voorziet.

GOD BEHOEDE DE KONINGIN

Gegeven onder mijne handteekening en het Publieke Zegel der Kolonie de Kaap de Goede Hoop, op heden den 12den October 1899.

ALFRED MILNER, Gouverneur.

Op last van Zijne Excellentie den Gouverneur in Rade,

W. P. SCHREINER¹

---

¹ Sien *Cape of Good Hope Government Gazette*, no. 8171, d.d. 13 Okt. 1899, p. 2135

II

Proklamasie, d.d. 15 Nov. 1899, van die Kaapse Goewerneur, van Krygswet in Noord-Kaapland (Hollandse teks).

Nademaal er oorlog bestaat tusschen Harer Majesteits Gouvernement en de Gouvernemen-ten van de Zuid-Afrikaansche Republiek en den Oranje Vrijstaat; en nademaal de krijgsmachten van den vijand zekere districten van deze Kolonie liggende zuidelijk van de Qranje Rivier zijn binnengedrongen; en nademaal het derhalve dienstig is dat in die districten en zekere andere districten van deze Kolonie maatregelen genomen worden om den genoemden vijandelijken inval beter tegen te weeren en voor het meer spoedige verhoor en bestraffing van alle personen die inlichting, hulp, bescherming of ondersteuning aan den genoemden vijand verleenen.

Zoo is het derhalve dat ik, krachtens de macht mij verleend, mits deze proklameer en gelast dat

KRIJGS RECHT

van en na dezen datum zal heerschen in de distrikten Colesberg, Steijnsburg, Albert, Molteno, Aliwal Noord, Wodehouse, Glen Grey, Queenstown, en Cathcart.

GOD BEHOEDE DE KONINGIN!

Gegeven onder mijne handteekening en het Publieke Zegel der Kolonie de Kaap de Goede Hoop, op heden den 15den November 1899.

A. MILNER, Gouverneur.

Op last van Zijne Excellentie den Gouverneur in Rade,

W. P. SCHREINER²

---

² Sien *Cape of Good Hope Government Gazette*, no. 8182, d.d. 21 Nov. 1899, p. 2459. Die Engelse teks van hierdie proklamasie verskyn reeds in *Cape of Good Hope Government Gazette*, no. 8181, d.d. 17 Nov. 1899, p. 2408.

III

Proklamasie, d.d. 13 Nov. 1899, van die Kaapse Goewerneur, in verband met die besettings proklamasies van die Vrystaatse Regering (Hollandse teks).

Nademaal mij bericht is dat er door het Gouvernement van den Oranje Vrijstaat, of te zijnen behoefte, eene Proclamatie is uitgevaardigd, de strekking waarvan is, zekere gedeelten van dat deel van deze kolonie dat ten zuiden van de Oranje Rivier gelegen is, en waarin de troepen van het voornoemde Gouvernement ingevallen zijn, tot deel van her Grondgebied van die Republiek te verklaren; en nademaal het noodig is, al Harer Majesteits onderdanen, voornamelijk dezulken, die in de voormelde gedeelten dezer Kolonie woonachtig zijn, voor de onwettigheid van zoodanige Proclamatie te waarschuwen;

Zoo is het dat ik, krachtens de macht mij werleend als Gouverneur dezer Kolonie, hierbij proclameer en bekend maak, dat eenige zoodanige Proclamatie, indien ook al uitgevaardigd, van nul en geene kracht of waarde is.

En voorts waarschuw ik bij deze en vermaan al Harer Majesteits onderdanen, voornamelijk dezulken die in de voormelde gedeelten der Kolonie waanachtig zijn, als zijn of hierna deel van het grondgebied van den Oranje Vrijstaat verklaard worden, uit plichtsgevoel en onderdanigheid zoodanige Proclamatie niet te achten, als zijnde dezelve zonder eenige kracht of waarde hoegenaamd, en hunne verplichtingen aan Hare Majesteit, Hare Kroon en Gouvernement gestand te doen, en op geenerlei wijze vrijwillig het Gouvernement van den Oranje Vrijstaat in eenig gedeelte dezer Kolonie, dat tot een deel van het Grondgebied van die Republiek geproclameerd moge zijn of worden, aan te nemen of te erkennen.

En voorts waarschuw ik hen, dat indien iemand door wetsverzaking in gebreke blijven zal van

de bepalingen dezer Proclamatie na te komen, hij zich blootstelt aan de vervolging voor de Misdaad van Hoogverraad.

GOD BEHOEDE DE KONINGIN!

Gegeven onder mijne hand en het Publieke Zegel van de Kolonie der Kaap de Goede Hoop, op heden den 15den dag van November 1899.

A. MILNER, Gouverneur.

Op last van Zijne Excellentie den Gouverneur in Rade,

W. P. SCHREINER.³

---

³ Sien *Cape of Good Hope Government Gazette*, no. 8182, d.d. 21 Nov. 1899, p. 2459. Die Engelse teks van hierdie proklamasie verskyn reeds in *Cape of Good Hope Government Gazette*, no. 8181, d.d. 17 Nov. 1899, p. 2408

IV

Proklamasie, d.d. 17 Nov. 1899, van die Kaapse Goewerneur, in verband met die kommandering van Britse onderdane deur die Boere (Hollandse teks).

Nademaal oorlog bestaat tusschen Harer Majesteits Gouvernement en de Gouvernemenen van de Zuid Afrikaansche Republiek en van den Oranje Vrijstaat; en nademaal de strijdmachten van den vijand zekere distrikten van deze Kolonie zijn binnengedrongen en zekere onderdanen van Hare Majesteit wonende in die distrikten commandeeren om te dienen in genoemde krijgsmachten tegen Hare Majesteit: en nademaal de gecommandeerde personen misleid kunnen worden wat betreft hunne plicht en wat aangaat de gevolgen van loyaal te blijven aan Hare Majesteit, Hare Troon en Gouvernement: en nademaal het wenschelijk is dat aan alle personen, in het bijzonder diegenen die in de voornoemde

distrikten wonen, wordt bekend gemaakt dat zulk commandeeren van nul en geene waarde is en daaraan niet moet worden gehoorzaamd:

Zoo is het derhalve dat ik, krachtens de macht mij verleend, mits deze proclameer, en bekend maak dat al het commandeeren van Harer Majesteits onderdanen in deze Kolonie om te dienen in de Krijgsmachten van de Staten die oorlog voeren tegen Hare Majesteit absoluut van nul en geene waarde is en daaraan niet moet worden gehoorzaamd.

En ik proklameer en maak verder bekend dat alle onderdanen van Hare Majesteit gerust kunnen zijn dat door loyaal te weigeren om te worden gecommandeerd als voornoemd, zij niet verzuimen zullen eene volle erkenning en redelijke schadevergoeding te ontvangen voor eenige werkelijke schade die zij lijden wegens het loyaal in standhouden van hunne getrouwheid.

GOD BEHOEDE DE KONINGIN!

Gegeven onder mijne handteekening en het
Publieke Zegel der Kolonie de Kaap de Goede
Hoop op heden den 17den November 1899.

A. MILNER, Gouverneur.

Op last van Zijne Excellentie den Gouverneur in
Rade,

W. P. SCHREINER.⁴

---

⁴ Sien *Cape of Good Hope Government Gazette*, no. 8182, d.d. 21 Nov. 1899, p. 2459. Die Engelse teks van hierdie proklamasie verskyn op p. 2436 van dieselfde uitgawe

REGISTER

1. Met die verwerking van hierdie boek na 'n e-boek het al die bladsy nommers verander en is in hierdie register weggelaat. Gebruik asseblief u rekenaar se soek funksie om die items genoem in die Register op daardie manier te vind.

2. N.B.: Die name van die verskillende kommando's, korpse, regimente, ens., word alfabeties onder die hoof "Krygsmag" weergegee, asook die offisiersrange.

Aasvogelkop
Abdy, maj. A. J.
Acton Homes
Adelaide
Aden
Admiraal, Simonstad
Admiraliteit, Britse
Adye, maj. W.
Afrika
Afrika-Wes
Afrikaners, in Kaap, Natal e.a. Britse kolonies
Agtertang
Albertina
Albert junction

Alberts, vk.
Albrecht, maj.
Alfred Field & Co.
Aliwal-Noord
Aller Park
Altham, kol. E. A.
Amajuba
Ambulans: kyk onder Rooi Kruis en Ambulans.
Amerika/Amerikaners
Amerika, militêre attaché van, by Boere
Kyk ook onder Reichmann, kapt. C.
Amery, L. S. Kyk verder onder Times History.

Ammunisie: Kyk onder Krygsmag, en Wapens en ammunisie.
Anderson, burger
Andriessen, W. F.
Antwerpen
Apiesrivier, wyk
Appelgryn, C. D.
Arbitrasie
Arundel
Assegairivier
Assistent-landdros, Griekwaland-Wes
Australië
Ayliff, maj.
Badenhorst (Rudolph, vk.)
Baden-Powell, kol. R. S. S.
Balfour, lord
Balmoral
Bamapelas
Bantoes en Bantoeekommissarisse
Barbados, die

Barberton
Barentzen, W.
Barkly-Oos
Barkly-Wes
Barton, genl.-maj. G.
Basoetoland/Basoeto's
Basson, (G., J.)
Basson, wagmeester
Bates, kapt. A.
Batlapins
Beacon Hill
Beckett, (kol. C. E., T.W. & Co)
Beira
Beith
Belfast
België, onderdane van, in Republieke
Bellskop
Belmont
Bergstedt, T. C. L.
Bermuda
Besterstasie

Bethal
Bethlehem
Bethulie
-brug
Betsjoeanaland
Bezuidenhoutspas
Biggarsberge
Biggarsbergnek
Bird, maj. (Dublin Fusiliers)
Bird, maj. W. D.
Birmingham
Blackburn, kapt. L. D.
Blake, kol. J. Y. F.
Blesboklaagte
Blesboksprmt, wyk
Blignaut, P. J
Bloedrivier, slag van
Bloemfontein
Bloemfontein, Konvensie van
Bloemfonteinse Konferensie
Bloemhof.

Bloubank
Bloukrans
Bodenstein, asst.-kmdt.
Boere en Boererepublieke
militêre voorbereidsels
Regerings
Krygsmag: Kyk onder Krygsmag
Krygsbeleid, planne en taktiek: Kyk onder Krygsplanne en –taktiek
Kyk verder onder: Suid-Afrikaanse Republiek en Oranje-Vrystaat
Boerefamilies, onderhoud van
Boerevrouens en -dogters
Boesmanshoek
Boesmansrivier
Boksburg
Bong, H.
Boomplaas, slag van
Booth, masjinis
Boschveld, wyk
Boshof

Boshof, J., L.T.V.
Bosjesspruit, wyk
Bosman, vk. J. H. L.
Botha, (kmdt. J. D. L., kmdt. Soutpansberg, vk.)
Botha, genl. L.
Botha, mev. L.
Botha, (P., vk. S.)
Bothaspas
Bottomley, kapt. H.
Botwing
Boucher, E.
Boven-Modderrivier, -Mooirivier, en - Rietrivier, wyke
Bovenwyk Schoonspruit, en -Vaalrivier:
Braamfontein
Brakpan
Brall, Fritz
Brebner, W. J C.
Breytenbach, burger
Briel, vk. A. Z. A.

British South Africa (Chartered) Company
Britse Agent, Pretoria
Kyk verder onder De Wet, sir Jacobus, en Greene, W. C.
Britse Eerste minister: Kyk onder Salisbury, lord.
Britse garnisoen: Kyk onder Krygsmag.
Britse Hoë Kommissaris in Suid-Afrika
Kyk verder onder Loch, sir H., Robinson, sir H., Milner, sir A., en Butler, sir W
Britse Kolonies
Britse Koningin (Victoria)
Britse leer: Kyk onder Krygsmag.
Britse minister van Kolonies
Kyk verder onder Ripon, lord, en Chamberlain, J.
Britse minister van Oorlog.
Kyk verder onder Stanhope, E., Cardwell, J., en Landsdowne, lord.
Britse onderdane in Republieke
Kyk ook onder Uitlanders.

Britse publiek
Britse Regering (of kabinet)
Kyk ook onder: Groot Brittanje.
Britse Ryk
Britse troepe: Kyk onder Krygsmag.
Britse volkslied
Brits-Oos-, en Brits-Sentraal-Afrika
Brits-Somaliland
Brocklehurst, genl.-maj. J. F.
Bronkhorstspuit
Brown, kapt.
Bryce se winkel
Brynbellaheuwel
Buffelsrivier
Buhrmann (Bierman) Izak
Bulawayo
Buller, genl. sir Redvers
Bultfontein
Bulwana
-nek
Burger, genl. S. W.

Burgers: Kyk onder Krygsmag.
Burgersdorp
Burnett, kapt. C. K.
Butler, sir W.
Buys, vk. S. B.
Cachet, prof J. L.
Caesar's Camp
Caherry, H.
Caledonrivier
Campbell, kapt. H. M.
Camperdown, lord
Cape, luit. H. A.
Cardwell, James
Carleton, lt.-kol. F. R. C.
Carolina
<i>Casus belli</i>
Cathcart
Cayingubo
Celliers, J. D.
Cemetery Hill

Ceylon
Chamberlain, Joseph
Chapman, Natalse boer
Charlestown
Chievely
China
Christensen, Gothard
Christiana
Churchill, W. S.
Ciprus
Clery, genl. F.
Cleveland
Cloete, burger
Coerman, Raymond G.
Coetzee (C.F., vk, J. C.)
Coetzer, vk.
Colenso
Colesberg
<i>Colonial Office, Britse</i>
Conetzky, Alexis
Connolly, J.

Connor, kapt. R.
Coolen, dr.
Cooper, kol. C. D.
Corneelse, burger
Coster, dr. H. J.
Cove Redoubt
Cox, D.
Coxhead, lt.-kol. J. A.
<i>Critic, The</i>
Crocodile Pools
Cronjé, genl. A. P.
Cronje, genl. P. A.
Cullinan, maj.
Curran, lt.-kol. A. E. R.
<i>Daily Chronicle</i>
<i>Daily Telegraph</i>
Dannhauser
Darbyshire, kapt. P. H.
Dartnell, kol. J. G.
Davey, msk.

Davies, maj. Karri.
Davitt, Michael
Dawkins, maj.
De Aar
De Beer, kmdt. J. du P.
De Beer, kmdt. J. F. (Tollie)
De Beer, vk.
Debeerspas
De Bruyn, J. M.
De Haas, mev.
De Jager, (luit., vk.)
Dejagersdrif
De Jonge, C. Gars
De Kock, S.
De Korte, S. H. L. J.
Delagoabaai
spoorweg
De la Rey, genl. J. H.
Delwery, wyk
Denemarke, onderdane van
Dennison, kapt. C. G.

Dercksen, vk. A. J.
Derdepoort
De Villebois-Mareuil, kol. G.
De Villiers, kmdt. C. J., wn, veggenl:
De Villiers, adv. J.
Devon Post
De Waal, E. H.
De Waard, L.
Dewaas
Dewdrop
De Wet, C. R.
De Wet (H. F., sir Jacobus, kmdt. P.):
De Witt Hamer, B. G. V.
Diamantvelde, Anneksasie van
Dick-Cunyngham, kol. W. H.
Dinamietkonsessie
Dingane
Direkteur-generaal van Spoorweë, O.V.S.
Distrikte en wyke, Boererepublieke
Donegan, maj. J. F.
Donkerpoort

Dordrecht
Doringberg
Dorp, wyk
Douglas
Douglas, sers.-maj.
Downing, kol. C. M. H.
Duitsland
Dum-dumkoeels
Duncan, kapt. S.
Dundee
Du Plessis: (asst.-kmdt. C., L, kmdt.)
Du Plooy, kmdt.
Du Preez, Daniel
Du Preez, (wn. kmdt. J., vk.)
Durban
"Dutch conspiracy"
Du Toit, (luit. H., luit. M.)
Dwarsrivier, wyk
Edgar, Britse uitlander
Eerste Anneksasie

Eerste Vryheidsoorlog
Egipte
Elandsfontein
Elandshoek
Elandslaagte
Elandsrivier, wyk
Elliott, inspekteur
Eloff, kapt. S.
Els, M.
Elsberger, dr. F. X.
Emmett, vk. J. J. C.
End Hill
Engeland
Oorloë van, teen Boere, 1842-1881
Kyk ook onder Groot-Brittanje en Verenigde Koninkryk.
Engelbrechtsdrif
Engelenburg, dr. F. V.
Engels, geeis as amptelike taal in die Suid-Afrikaanse Republiek
Erasmus, (adj., maj. P.E.)

Erasmus, genl. D. J E.
Ermelo
Eshowe
Estcourt
Europa, Europese leers, Europese moondhede, ens.
Evans, Geo.
<i>Express, Bloemfonteinse</i>
Fauresmith
Ficksburg
Fietse (Rywiele)
Finland, onderdane van
Finlayson, lt.-kol. R. A.
Fischer, A.
Flag Hill
Flagstonespruit
Florida
Flowerday, masjinis
Flygare, Johannes
Fordsburg

Forestier-Walker, genl. F. W.
Forte, oorlogsbodem
Forte om Pretoria
Fort Hendrina
Jones
Molyneux
Wylie
Schutte
Fouriesspruit
Frankryk/Franse
Frederikstad
French, genl.-maj. J. P. D.
Frere
Fried Krupp Grusonwerk
Fuller, burger
Fyffe, kapt., B. O.
Gaberones
Gaisford, maj.
Gallwey, luit. W. J.
Galopand, luit. E.

Gasibone
Gatsisibistam
Gatsrand, wyk
Geeringh, vk.
Genève, konvensie van
Kyk ook onder Reëls vir beskaafde oorlogvoering.
Genis, M. C.
Geraghty, J.
Geregshowe, Boererepublieke
<i>German Official Account of the War in South Africa</i>
Germiston
Gesant, Suid-Afrikaanse Republiek
Kyk ook onder Leyds, dr. W. J.
Gevangeniswese, departement van, Suid-Afrikaanse Republiek
Gevegte, skermutselings, ens.:
Natal: Besterstasie
Colenso-Estcourt
Dundee

Elandslaagte
Frere
Ladysmith-omgewing
Modderspruit-Nicholsonsnek:
Moorivier
Rietfontein
Willowgrange
Noordelike front: Tussen Ramutsa en Gaberones
Crocodile Pools
Rhodesdrif en Bryce se winkel
Tuli
Westelike front: Kimberley-omgewing
Kraaipan
Kuruman
Gewere en karabyne: Kyk onder Wapens en Ammunisie.
Gewondes, behandeling van
Kyk ook onder Rooi Kruis en ambulans, Geneve, konvensie van, ens.
Gibraltar

"Giddys"
Gillingham, S.
Glas, vk. H. J. H.
Glencoe
Glen-Grey
Glynn, kapt.
Goldman, J. C.
Gordon Hill
Gore, maj. St. John
Goud
Goulburn, maj. C. E.
Gravett, W.
Greene, W. C.
Greytown
Griekwaland-Wes
Griekwastad
Grimshaw, luit. C. T. W.
Grimwood, kol. C. G.
Grobler, hoof kmdt. E. R.
Grobler, genl. F. A.
Grobler, kmdt. S. P.

Grobler, vk. S.
Grobler, P.
Grobberskloof
Groenewald, burger
Groot-Brittanje
Kyk ook onder Engeland, Verenigde Koninkryk, ens.
Groot-Marico, wyk
Grootrivier
Kyk ook onder Oranjerivier.
Grothaus, 2de luit.
Gun Hill
Gunning, kol. R. H.
Haagse Konvensie
Haarhoff, burger
Haldane, kapt. J. A. L.
Halfweg
Hamburg
Hamilton, kol. Ian
Hamilton lt.-kol.

Hammersley, maj. F.
Handel, in Republieke
Hannah, luit. W. M. J.
Harding, Russel
Hare, luit.
Harmsworth, Alfred C.
Harris, lt.-kol.
Harrismith
Hartsrivier, wyk
Hassell, J. A.
Hasserick, luit.
Hattingspruit
Hay
Heidelberg
Heilbron
Helpmekaar (en Helpmekaar-pad)
Helpmekaarrant
Hely-Hutchinson, sir W. F.
Hendriksdal
Hensell, spoorweginspekteur
Herbert

Herbst, Japie
Herbst, J. J.
Herholdt, minister A. J.
Herschell
Hertzog, regter J. B. M.
Hexrivier, wyk
Heystek, landdr. J.
Higgins, luit. J. F. A.
Highlands
Hildebrand, F.
Hildyard, genl.-maj. H. J. T.
Hill, luit. W. L. B.
Hillegas, H. C.
Hilliard, C. H.
Hime, sir Albert
Hinde, kol. J. H. E.
Hindon, Jack
Hirsch, E.
<i>History of the War in South Africa, Britse amptelike</i>
Hobbs, maj.

Hofmeyr, eerw. A.
Hofmeyr, J. H.
Hofmeyr, N.
Hohls, dr. J.
"Home Rule" vir Witwatersrand
Hoofkomitee van Kommissariaat
Hoogevelt, wyk
Hoogverraad
Van Afrikaners in Britse gebiede: Kyk onder Afrikaners.
Hoopstad
Hopetown
Hospitale; Suid-Afrikaanse Republiek
Verskuiwing van militêre, in Ladysmith na neutrale kamp
Houtboschberg, wyk
Houtkraal
Howard, kol. (later genl.-maj.) F.
Howick
Hugo, J. D.
Humphery, maj. S.

Hunter, genl.-maj. A.
Hutton, maj. E. T. H.
Hyde se plaas
Imbabanheuwels
Impatiberg
Imperialisme, Britse
Indie, Indiers en Indierkwessie
Indumeniberg
Indumenispruit
Informasiekantoor, O.V.S.
Ingogo
Ingogorivier
Inspekteur-generaal (Invoerregte, Kantore)
Interim-depeche
Intombikamp, vorming van
Intombispruit
Irene
Jacobsdal
Jamaika

Jameson, dr. L. S. (en Jamesoninval)
Jamestown
Jeppe/ Jeppesdorp
Jeppe (C., F.)
Johannesburg
Johansson, C.
Johnstone, F.
Johnstonskop
Jononoskop
Jooste, (burger, G.)
Jooste, J. P. (Koos)
Jordaan, kmdt. J. J.
Joubert, (D., P.C., vk.)
Joubert kmdt. David
Joubert, kmdt.-genl. P. J.
Kyk ook onder Kommandant-generaal (onder Krygsmag, Boere).
Joubert: (kmdt., P., S.)
"Joubert-gewere"
Junction Hill

Kaalfontein
Kaalspruit, wyk
Kaapkolonie (of Kaapland)
Kaapkolonie, Eerste minister van: kyk onder Rhodes, C. J. en Schreiner, W. P.
Kaapkolonie, Parlement van
Goewerneur en Regering van
Kaapmuiden
Kaapstad
Kaarte, gebruik van, deur Boere
Kafferrivier, wyk
Kanada
Kankanaberg
Kanonne: Kyk onder Wapens en ammunisie.
Kapitaliste
Kaserne
Katlagter
Kekewich, kol. R. G.
Kelly, vk. J. T.
Kenrick, luit. G. E. R.
Kerk en kerklike beamptes, Republieke

Kestell, ds. J. D.
Khama
Kimberley
Kinahan, luit. C. E.
Kings Post
Kitchener, kol. F. W.
Klerksdorp
Kleurlinge, Kaapse
Kyk ook onder Nie-blankes.
Klipdam
Kliprivier, Natal
Kliprivier, wyk
Klooster, W.
Knapsakrivier, wyk
Knox, maj. E. C.
Knox, kol. W. G.
Kock, genl. J. H. M.
Kock, (L.S., Fannie, Philip)
Koffiefontein
Komatipoort
Kommissariaatkommissie vir klere en tente

Kommissaris van Polisie
Kommissie, Gesamentlike i.v.m. die Stemregwet
Kommissies: vir beskerming van myne, winkels, hotels en besighede, vir die behandeling van aansoeke van Britse onderdane wat in die S.A. Republiek wil bly, en vir die bewaring van Rus en Orde
Kommissies vir Uitdelinge
Konstabel, O.V.S.
Konsul-generaal, S.A. Republiek, Lourenco Marques
Korannaberg, wyk
Koster, dr.
Kraaipan
Kransfontein
Krantz, Paul
Kreta
Kriel, Karel
Krokodilgat en Krokodilpoel
Kyk ook onder Crocodile Pools.
Krokodilrivier

Kromellenboog, wyk
Kroonstad
Kruger, vk. Piet
Kruger, pres. S. J. P.
Krugersdorp
Krygs- en Kommandowet: Kyk onder Krygswet.
KRYGSMAG, BOERE
Artillerie
Kyk verder onder: Artillerie-corps en Staatsartillerie hieronder by Kommando's, korpse, ens.
Beheerstruktuur
Kyk verder onder Offisiere, Krygsgerig en Krygsraad
Bevelhebber van mag of afdeling
Burgermag:
Dissipline en tug
Geneeskundige versorging
Kyk verder onder Rooi Kruis.

Godsdienstige versorging
Inligtingsdiens
Kommandering
Kommando's, algemeen
Kommando's, Korpse en afdelings:
Amerikaanse Verkenningsskorps
Artillerie-corps, O.V.S.
Bethal
Bethlehem
Bethulie
Betsjoeanalanders
Bloemfontein
Bloemhof
Boksburg
Boshof
Carolina
Duitse kommando en/of korps
Ermelo
Fauresmith
Franse korps
Franse spesiale polisiekorps

Germiston
Harrismith
Heidelberg
Heilbron
Hollanderkorps
Hoopstad
Ierse Brigade (Wrekers Corps)
Italiaanse korps
Jacobsdal
Johannesburg
Johannesburgse Polisie: Kyk onder Z.A. Republiek Politie.
Johannesburgse Vrywilligerkorps:
Kroonstad
Krugersdorp
Krugersdorpse Polisie: Kyk onder Z.A. Republiek Politie.
Krugersdorpse Vrywilligers
Ladybrand
Latynse Brigade: Kyk onder Italiaanse Korps.

Lichtenburg
Lydenburg
Marico
Middelburg
Oostenrykse Verkenningsskorps
Philippolis
Piet Retief
Potchefstroom
Pretoria
Pretoria Vrywilgigerskorps
Rouxville
Russiese korps
Rustenburg
Rydende Dienstmacht
Skandinawiese korps
Soutpansberg
Staatsartillerie
Geneeskundige departement van
Standerton
Swaziland
Theron's Verkenningsskorps

Utrecht
Veldtelegrafie
Vrede
Vryheid
Wakkerstroom
Waterberg
Wepener (Caledonrivier)
Wielrijders Rapportgangers Corps:
Winburg
Witwatersrandse goudvelde
Wolmaransstad
"Wrekers Corps": Kyk onder Ierse Brigade.
Z.A. Republiek Politie
Kommissariaat
Krygsbedrywighede op Natalse grens en in Natal
Beweging na Newcastle
Beweging na en bedrywighede te Dundee
Bedrywighede om Ladysmith

Kyk ook onder Gevegte by Elandslaagte, Rietfontem, Modderspruit en Nicholsonsnek, ens.
Opmars na Estcourt
Terugtog van Estcourt
Verplasing van kommando's na suidwestelike en suidelike grens
Op Transvaalse Noordergrens
Krygsbedrywighede op Transvaalse wesgrens, in Betsjoenaland en om Mafeking
Kyk verder leerafdelings van genl. De la Rey, genl. Snyman, genl. Cronje, kmdt. Scholtz en vk. Visser.
Krygsbedrywighede op Vrystaatse Suid-grens
Krygsbedrywighede op Vrystaatse wesgrens, in Griekwaland-Wes en om Kimberley
Kyk verder leerafdeling van hoofkmdt. C. J. Wessels.
Krygsbeleid en -taktiek
Krygservaring, oefening en opleiding

Krygsgerig
Krygskommissaris(se)
Krygskommissie, O.V.S.
Krygsplig en krygspligtige persone
Krygsraad
Leerafdelings: Basoetogrens
Genl. S. W. Burger
Genl. P. A. Cronje
Genl. J. H. de la Rey
Kmdt. Du Plooy
Genl. D. J. E. Erasmus
Hoofkmdt. E. R. Grobler
Genl. F. A. Grobler
Genl. J. H. M. Kock
Genl. L. Meyer (later genl. L. Botha)
Hoofkomdt. J. H. Olivier
Hoofkmdt. M. Prinsloo en genl.A. P. Cronje (Vrystaatse kommando's)
Genl. H. J. Schoeman
Kmdt. D. H. Scholtz
Kmdt. Swanepoel

Vk. J. H. Visser
Hoofkmdt. C. J. Wessels
Lewensmiddelekomitees
Magasynmeesters
Mobilisasie
Offisiere:
Algemeen
Artillerie (Adjudant onder-offisier Batteryoffisier,kaptein-intendant, korporaal, luitenant-adjutant, luitenant - kolonel - kommandant, luitenant- kwartiermeester, luitenant- magasynmeester, majoor, en opperwagmeester)
Assistent-hoofkommandant, Assistent- generaal, en Assistent-kommandant- generaal)
Assistent-veldkornet
Hoofkommandant
Kyk verder onder Wessels, C. J., Prinsloo, M., Olivier, J. H., Grobler, E. R.

Kaptein
Kommandant
Kommandant-generaal
Kyk verder onder Joubert, genl. P. J.
Korporaal
Laerkommandant(e)
Luitenant
Majoor
Ritmeester
Seksiekommandant
Sersant
Sersant-majoor
Veggeneraal
Veldkornet, dorpsveldkornet en spesiale veldkornet
Duitse kommando
Heidelberg
Skandinawiesekorps
Griekwaland-Wes
Opperbevelhebber Kraaipan
Polisiemag

Kyk verder onder Kommando's, korpse en afdelings.
Rapportgangers
Seksie
Skietoefeninge en -verenigings
Sterkte van, en stellings ingeneem deur
Uniforms
Verkenners
Verlof, neem van
Vrywilligerkorpse
Vreemdelinge-
Vuurmaakhout vir kommando's
Waens, trollies en trekgoed van
KRYGSMAG, BRITSE:
Afdelings, eenhede en regimente:
Ammunisiekolonne, -parke en -waens
Ladysmith
Army Ordnance Department and Corps
Army Pay Department and Corps
Army Service Corps Troops

(Dienskorpstroepe)
Army Veterinary Department
6th Veterinary Field Hospital
Arsenaal
Artillerie: Algemeen
Kyk ook onder Wapens en Ammunisie, Honourable Artillery Company
Natal Field Artillery: Kyk ondertoe onder Suid-Afrikaanse Regimente en afdelings.
Royal Field Artillery: Algemeen
7e Battery
13e Battery
14e Battery
21ste Battery
42ste Battery
53ste Battery
66ste Battery
67ste Battery
69ste Battery
Royal Garrison Artillery
10e Battery bergkanonne

Royal Horse Artillery
Royal Malta Artillery
Vlootartillerie
Kyk ook onder Wapens en Ammunisie, Skepskanonne.
Dienskorpstroepe: Kyk onder Army Service Corps.
Engineers, Royal
Engineers, Royal, Ballonafdeling
Engineers, Royal, 23ste Kompanie
Geneeskundige afdeling: Kyk onder Medical Corps.
Genie: Kyk onder Engineers.
Gepantserde treine
Infanterie, Algemeen
Bataljon, Brigade en Divisie
Berede Infanterie
Brigades: 2de (staf)
6de (staf)
8ste
Infantry of the Guards en Infantry of the

Line
Kompanie
Infanterieregimente
Argyll and Sutherland Highlanders (Princess Louise's)
Bedfordshire Regiment
Berkshire, Royal (Princess Charlotte of Wales's)
Black Watch (Royal Highlanders)
Border Regiment
Bufs, The (East Kent Regiment)
Cameroneans (Scottish Rifles)
Canadians, Royal (Prince of Wales's Leinster Regiment)
Cheshire Regiment
City of London Regiment (Royal Fusiliers)
Coldstream Guards
Connaught Rangers
Derbyshire Regiment (Sherwood Foresters)
Devonshire Regiment

Iste Bataljon
2e Bataljon
Dorsetshire Regiment
Dublin Fusiliers, Royal
2e Bataljon
Duke of Albany's, Rossshire Buffs (Seaforth Highlanders)
Duke of Cambridge's Own (Middlesex Regiment)
Duke of Cornwall's Light Infantry
Duke of Edinburgh's (Wiltshire Regiment)
Duke of Wellington's (West Riding Regiment)
Durham Light Infantry
East Kent Regiment (The Buffs)
East Lancashire Regiment
East Surrey Regiment:
East York Regiment
Esser Regiment
Foot Guards

Fusiliers, Royal (City of London Regiment)
Gloucestershire Regiment
1ste Bataljon
Gordon Highlanders
2e Bataljon
Grenadier Guards
Hampshire Regiment
Highlanders, Royal (Black Watch)
Highland Light Infantry
Inniskilling Fusiliers, Royal
1ste Bataljon
Irish Fusiliers, Royal (Princess Victoria's)
1ste Bataljon
2de Bataljon
Irish Regiment, Royal
Irish Rifles, Royal
King's (Liverpool Regiment)
King's Own (Royal Lancaster Regiment)
King's Own Scottish Borderers
King's Own Yorkshire Light Infantry

Kings Royal Rifle Corps
1ste Bataljon
2e Bataljon
King's (Shropshire Light Infantry)
Lancashire Fusiliers
Lancaster Regiment, Royal (King's Own)
Leicestershire Regiment
1ste Bataljon
Lincolnshire Regiment
Linie-infanterie
Liverpool Regiment (King's)
1ste Bataljon
Lothian Lothian Regiment (Royal Scots)
Loyal North Lancashire Regiment
1ste Bataljon
Manchester Regiment
1ste Bataljon
Middlesex Regiment (Duke of Cambridge's Own)
Munster Fusiliers, Royal
Norfolk Regiment

Northamptonshire Regiment
North Staffordshire Regiment (Prince of Wales's)
Northumberland Fusiliers
Oxfordshire Light Infantry
Prince Albert's (Somerset Light Infantry)
Princess Charlotte of Wales's (Royal Berkshire Regiment)
Prince Consort's Own (Rifle Brigade)
Princess Louise's (Argyll and Sutherland Highlanders)
Princess Victoria's (Royal Irish Fusiliers)
Prince of Wales's Leinster Regiment (Royal Canadians)
Prince of Wales's (North Staffordshire Regiment)
Prince of Wales's Own (West Yorkshire Regiment)
Prince of Wales's Own (Yorkshire Regiment)
Prince of Wales's Own Volunteers (South Lancashire Regiment)

Queen's Own Cameron Highland Regiment
Queen's Own (Royal West Kent Regiment)
Queen's (Royal West Surrey Regiment)
Rifle Brigade (Prince Consort's Own)
2e Bataljon
Scots Fusiliers, Royal
2e Bataljon
Scots Guards
Scots, Royal (Lothian Regiment)
Scottish Rifles (Cameroneans)
Seaforth Highlanders
Sherwood Foresters (Derbyshire Regiment)
Shropshire Light Infantry (King's)
Skuttersregimente
Somerset Light Infantry (Prince Albert's)
South Lancashire Regiment (Prince of Wales's Own Volunteers)
South Staffordshire Regiment

South Wales Borderers
Suffolk Regiment
Sussex Regiment, Royal
Thornecrofts Mounted Infantry
Vrywilligers (Yeomanry)
Warwickshire Regiment, Royal
Welsh Fusiliers, Royal
Welsh Regiment
West Kent Regiment, Royal (Queen's Own)
West Riding Regiment (Duke of Wellington's)
West Surrey Regiment, Royal (Queen's)
West Yorkshire Regiment (Princess of Wales's Own)
Wiltshire Regiment (Duke of Edinburg's)
Worcestershire Regiment
York and Lancaster Regiment
Yorkshire Light Infantry
Yorkshire Regiment (Prince of Wales's Own)
Inligtingsdiens

Kavallerie, Algemeen
Gardekavallerie en Liniekavallerie
Kavallerieregimente
Carabineers (6th Dragoon Guards)
Dragonders
Dragoon Guards
5e Regiment (Princess Charlotte of Wales's)
Dragoons, Royal
Duke of Cambridge's Own Lancers (17th Lancers)
Empress of India's Lancers (21st Lancers)
Horse Guards, Royal
Household Cavalry: Kyk onder Gardekavallerie.
Hussars
18e Regiment
19e Regiment
Imperial Light Horse: Kyk onder S.A. Regimente.
Inniskilling Dragoons

Irish, Royal
King's (1st) Dragoon Guards
King's (14th en 15th), King's Own (3rd) en King's Royal Irish Hussars
Lancers
5e Regiment
17e en 21e (Empress of India's) Regimente
Life Guards
New South Wales Lancers
Prince Albert's Own (11th Hussars)
Prince of Wales's (3rd Dragoon Guards)
Prince of Wales's Own (19th Hussars)
Prince of Wales's Own Royal (10th Hussars en 12th Lancers)
Princess Charlotte of Wales's (5th Dragoon Guards)
Princess Royal's (7th Dragoon Guards)
Queen's (16th Lancers)
Queen's Bays (2nd Dragoon Guards)
Queen's Own (4th en 7th Hussars)

Queen's Royal (9th Lancers)
Scots Greys, Royal (2nd Dragoons)
Medical Corps, Royal Army
18e Veldhospitaal
26e Veldhospitaal
Milisie en Berede Milisie
Polisieafdelings
Britse Polisie
B.S.A.-polisie
Kaapse Polisie
Natalse Polisie
Skietverenigings
Suid-Afrikaanse Regimente en Afdelings
Bechuanaland Rifles
Bethune's Mounted Infantry
Diamond Fields Horse
Durban Light Infantry
Durban Volunteers
Imperial Light Horse
Imperial Light Infantry
Natal Border Mounted Rifles

Natal Carbineers
Natal Corps of Guides
Natal Field Artillery
Natal Mounted Rifles
Natal Mounted Volunteers
Natal Naval Volunteers
Natal Royal Rifles
Natalse Vrywilligers
Protectorate Regiment
Rhodesian Regiment
Rifle Association
Thorneycroft's Mounted Infantry
Town Guard: Dundee
Ladysmith
Mafeking
Pietermaritzburg
Umvoti Mounted Rifles
Vryburg Volunteers
Vrywilligers, Kaapse
Bevelvoerder: Natal
Kaapstad

Garnisoen in Suid-Afrika
In Betsjoeanaland en Griekwaland Wes
Mafeking
Veertien Strome
Vryburg
In Kaapkolonie algemeen
De Aar
Noupoort
Oos Kaapland
Oranjerivierstasie
In Natal, algemeen
Te Bloubank
Colenso
Dundee-Glencoe
Durban
Estcourt
Frere
Helpmekaar
Ladysmith
Mooirivier
Nottingham Road

Pietermaritzburg
Zoeloeland
In Rhodesië
Godsdienstige versorging
Hoof mediese beampte, Ladysmith
Kommissariaat
Indiese
Leërleiding
Offisiere: Algemeen
Adjutant
Adjutant-generaal
Generaal(s)
Generaal-majoor
Kaptein
Korporaal
Luitenant
Luitenant-generaal
Luitenant-kolonel
Majoor
Sersant
Opleiding, oefening en oorlogservaring

Opperbevelhebber in Suid-Afrika
Kyk verder onder Buller. genl. Sir Redvers.
"Regular Army"
Transportwerk
Veldhospitaal: Kyk onder Medical Corps, Royal Army.
Veldpredikers
Krygsplanne, Boere
Krygsplanne, Britse
Krygswet
Krygswet, Afkondiging in Republieke
Krygswet, Afkondiging deur Engelse in Natal
Krygswet, Afkondiging deur Boere in Griekwaland-wes
Krygswet, Afkondiging deur Boere in Kaapland
Kuruman
Ladybrand

Lady Grey
Ladysmith
Laingsnek
Lambton, kapt. H.
Lancer's Hill
Landdros
Johannesburg, Pretoria, Krugersdorp en Boksburg
Vryheid
Waterberg
Benoeming van, te Dordrecht
Landdrosklerk, Rouxville
Landmansdrif
Landmeter-generaal
Landsdowne, lord
Langlaagte
Laracy, J.
Leary, J. W.
Leeuspruit
Leicester Post
Leipoldt, kadet

Lennoxheuvel
Lesturgeon, seksiekmtd.
Leyds, dr. W. J.
Leydsdorp
Lichtenburg
Limit Hill
Limpopo
Linchwe
Lingbeek, dr. G. W. S.
<i>Liverpool Post</i>
Llewellyn, kapt.
Lobatsi en Lobatsispruit
Loch, sir Henry
Lojaliste, Kaap en Natal
Lombaard, kmdt. A.
Lombard, kmdt. H. S.
Lombard, kmdt. J. P. la G.
Lombardskop
Lombardsnek
Londen
Konvensie van

<i>London Gazette</i>
Long, kol. C. J.
Long Hill
Lonsdale, kapt.
Lourenço Marques
Lydenburg
Lyon, vk. Jan
Maartens, C. (Neel)
Mabhogo
MacLaren, kapt. K.
Madibogo
Mafeking
Magistraat (en / of magistraats kantoor)
Aliwal-Noord
Barkly-Wes
Colesberg
Dundee
Kuruman
Newcastle
Vryburg

Magoeba
Mahura
Maiden Castle
Maklutsi
Makol
Makopane
Malaboch
Malan (A., adj., luit.)
Malcolm se plaas
Maleo
Malopo, wyk
Malta
Malungeniberg
Mampoer
Manifes, pres. Steyn en staatsekr. Reitz
Manifold, maj.
Mapela
Mapochsgronden, wyk
Marabastad, wyk
Marico
Maritz se plaas

Marshall se plaas
Martyr, lt.-kol. C. G.
Marwick, J. S.
Massouw
Matabele en Matabeleland
Administrateur van
Matlabas en Matlabasrivier
Matshem
Matthews, sers.
Mattholius, dr.
Mauritius
Mazebesdrif
McBride, John
McKenzie, luit.
McWebster, luit. A.
Mears, W.
Mediese kommissie
Meeubin, lt.- kol.
Mehrens (eienaar van Nederlandse Hotel, Pretoria)
Melmoth

Menton, T. W.
Merriman, J. X.
Meyer, genl. L. J.
Meyerton
Middelburg
Middeldrif.
Midden-Liebenbergsvlei; Modderrivier, - Rietrivier, en -Valschrievier, wyke
Middenveld, wyk
Middle Hill
Milner, kapt. A. E.
Milner, sir A.
Minnaar, Phanie
Mitchell, J. J.
Mochudi
Modderrivier
Modderspruit
Modjadji
Mogosanespruit
Molala
Molani

Möller, kol. B. D.
Molsberg
Molteno
Molteno, J.
Mont-aux-Sources
Montleo, mansk.
Mooirivier
Mopedi, slag by
Mopeli se volk
Morgendaal, J J.
<i>Morning Post</i>
Moroka
Moshette en Moshettestat
<i>Mosquito</i>
Mpande
Mpefu
Mtonjanenidistrik
Muller, kmdt.
Mullerspaspas
Munisipaliteit vir Randse myn gebied
Murray, maj. A. J.

Murray, ("father", luit. F. D.)
Mussman, vk. J E. L.
Myburghstasie
Mynbedryf, S.A. Republiek
Mynhardt, G. F.
Mynkommissaris(se)
Mynwese, Hoof van
Natal, Natalse grens, ens.
Natal Native Agency
Natalse Goewerneur, Eerste minister,
Koloniale Sekretaris en/of Regering
Naude, (kmdt., J. F.)
Ncapaai
Nederland
Militêre attaches van, by Boere
Kyk ook onder Ram, kapt. en Thomson, luit.
Nederlands Suid-Afrikaanse Spoorweg maatskappy
Nel, kmdt.

Nelspruit
Nesbitt, luit, R. H.
Newcastle
Ngagane
-rivier
Nicholsonsnek
Nie-blankes
Kyk ook onder Bantoes en Kleurlinge.
Niehaus, J.
Nierstrasz, P. A.
Nieu-Seeland
Nieuwoudt, vk. H. A.
Nodashwana: Kyk onder Swartbooiskop.
Noel, kol. W. F.
Noord-Transvaal en Noord-Transvaalse grens
Noorwee, onderdane van
Norvalspont
Nottingham Road
Noupoot
Nijenes, W.
Nylstroom

Oakes, kapt. M. P. R.
Oates, P. J.
Oats, Tommy
Observation Hill
O'Conner kapt. P.
Oelofse, 2de luit. N. P
Oesibeboe
Ohrigstadsvier wk
Olifantsfontein
Olifantsrivier, wyk
Olivier, hoofkmdt. J. H.
Oliviershoek (pas)
Onderbroekspruit
Onder-Caledonrivier, -Rhenosterrivier, - Valschrievier, -veld, Vet en Vaal-rivier, en - Wittebergen, wyke
Onderwyk Schoonspruit, en -Vaalrivier
<i>Ons Land</i>
Oorlog, Maatreëls getref vir
Oorlogsverklaring

Oos-Londen
Oosrand
Oostenryk
Oosthuizen, vk. S.
Oos-Transvaal
Oranjerivier
Kyk ook onder Grootrivier.
Oranjerivierstasie
Oranje-Vrystaat
Staatspresident, Goewerment sekretaris, en/of Regering van
Kyk ook onder Steyn, pres. M. T.
Oude Houtnek
Ouderlinge
Paaie
Paardekop
Paff, luit. P. C.
Palala en Palalarivier
Park
Park, maj. C. W.

Parker, burger
Pearse, maj.
Pelly, maj.
Penning, L.
Pepworth's Farm
Pepworth's Hill
Pers, Britse
Perswet, S.A. Republiek
Petapof, kapt.
Philippolis
Philips, Lionel
Philipstown
Philomel.
Pickwood, kol. E. H.
Pienaar, vk.
Pietermaritzburg
Pieters
Pietersburg
Pietersburgse spoorweg maatskappy
Pietpotgietersrust, wyk
Piet Retief

Platberg
Platrand
Plumer, lt-kol. H. C. O.
Pogwanikop
Pohlman, luit.
Polfontein
Polisie, S.A. Republiek
Kyk verder onder Krygsmag.
Polisie, O.V.S.: Kyk onder Rijdende Dienstmacht by Krygsmag.
Politieke Verbond tussen S.A. Republiek en O.V.S.
Port Alfred
Port Elizabeth
Portugal en Portugese gebiede
Posmeester, Dundee
Potchefstroom
Potgieter (D., kmdt. F. J., P. J., en vk.)
Potgietersrus
Powerful.
Poynton, konstabel

Predikante
Preller, Gustav
Pretoria
Pretoria, Konvensie van
Pretorius, maj. J. L.
Pretorius, vk.
Prinsloo, (burger, kmdt. J.)
Prinsloo, hoofkomdt. M.
Prins van Wallis, verjaarsdag
Proklamasie(s):
van Hoof kommandant in besette gebiede
van kmdt-genl.
van Kaapse goewerneur
Vrystaatse besettings proklamasie
Proviandkommissie (s)
Pruise, Pruisiese Krygsmag en artillerie
Publieke Vervolger, Johannesburg
Pudimoe
Putter, W.
Queenstown

Ram, kapt. J. H.
Ramathlabama
Ramsbottom, dr.
Ramutsa
Randers, Norman
Range Post
Ration Post
Reëls vir beskaafde oorlogvoering
Kyk ook Genève, konvensie van.
Regterlike Kommissaris, Johannesburg
Reichmann, kapt. C.
Reitz, D.
Reitz, Staatsekr. F. W.
Renosterpoort, wyk
Retief, P.
Rhodes
Rhodes, C. J.
Rhodesdrif
Rhodesië
Administrateur van

Ricchiardi, kapt. C.
Rice, kapt.
Riekert, Johannes
Rietfontein
Rifleman's Post
Rifleman's Ridge
Ringal, dr.
Ripon, lord
Riverton
Roberts, lord
Robertson, kapt.
Robinson, sir H.
Rodger, maj. T.
Rollo, sers.
Rood (lid Kommissariaat kommissie)
Roodekop
Roodekoppen, wyk
Roodepoort
Rooi Kruis en ambulans
Belgiese
Iers-Amerikaanse ambulans

Nederlandse ambulans
Pretoria Ambulance Corps
Russies-Hollandse ambulans
Transvaalse en Vrystaatse
Skending van Rooi Kruis
Kyk ook Genève, Konvensie van, en Haagse konvensie.
Veldhospitaal(e)
Kyk ook onder Krygsmag, Britse
Royal Army Medical Corps, en onder Krygsmag, Boere: Geneeskundige versorging.
Rooilaagte
Rooirandjies
Rosmead
Rouxville
Rowery en plunderery, van Boere kommando's e.a. in Natal
Berowing van Boeregewondes
Royal Commission, Britse
Royston, kol. W.

Rus en Orde, Bewaring van, in Republieke
Rusland
Rustenburg
Ryckevorsel, dr.
"Rijdende Dienstmacht"
Ry-, trek- en pakdiere (perde, muile, osse)
Ryley, voorsitter dorpsraad, Dundee
St. Helena
Salarisse, toelaes, ens., van offisiere, artilleriste, ens., in Republieke
Salisbury, lord
Sandrivier, Konvensie van
Sandspruit
Sauer, adv.
Sauvier L.
Scheepers, burger
Scheepersnek
Schiel, kmdt. A.
Schneider et Cie
Schoeman, kmdt. D.

Schoeman, genl. H. J.
Scholtz, kmdt. D. H.
Scholtznek
Schreiner, W. P.
Schutte (kmdt. D. E., vk.)
Schweizer-Reneke
Scott Chisholme, kol. J. J.
Scott, polisiekommissaris
Seekoeivlei
Selikasdrif
Seylonsrivier, wyk
Shashirivier
Sigvald Larsen
Silver, kapt.
Simmer & Jack
Simonstad
Simpson
Sinclair, troeper
Singlepost Range
Skandinawiers, Skandinawiese Organisasie en Skandinawiese korps

Skole en skoliere, Republieke
Skuinshoogte
Slegtkamp, H.
Slikspruit, wyk
Slypklip
Slypsteendrif
Smit (adj., burger)
Smith, perskorrespondent
Smith, Peter
Smithsnek
Smuts, staatsprok. J. C.
Snow, polisie-inspekteur
Snyman, genl. J. P.
Snyman, kmdt. P. S.
Soedan
Sondagsrivier
South African League
Soutpansberg
Spaans-Amerikaanse oorlog
Spelonken, wyk
Spioenkop

Spoorweë, spoorwegbeamptes en Telegraafverbinding
Spreckley, lt.-kol. J. A.
Sprigg, sir J. Gordon
Springfontein
Springs
Spytfontein
<i>Staats almanak, S.A. Republiek</i>
Staatsadministrasie: in Republieke tydens oorlog
Oorname van, deur O.V.S. in Kaapland
Staatsmyningenieur
Staatspresident, Staatsekretaris en Staatsprokureur: Kyk onder Oranje-Vrystaat en Suid-Afrikaanse Republiek.
Stahlberg, E.
Standard & Diggers News
Standerton
Stanhope, E.
Stapleton, L. H.
Steenekamp, kmdt.

Steenkamp, David
Steenkampsberg, wyk
Steenkoolspruit, Dundee
Steenkoolspruit, wyk, distr. Middelburg
Steevens, G. W.
Stein & Hunter
Stemreg en naturalisasie, S.A. Republiek
Sterk drank
"Steyergewere"
Steyn, pres. M. T.
Kyk ook onder Oranje-Vrystaat.
Steynsburg
Stormberg
"Straits Settlements"
Strategie, van Boere
Strehl, dr. Hans
Suid-Afrika
Suid-Afrikaanse Republiek
Regering, Staatsekretaris, Staatsprokureur, en Uitv. Raad van

Kyk verder onder Grobler, P., Kruger, S. J. P., Reitz, F. W., Smuts, J. C.
Suid-Afrikaanse volk
Suikerboschrand, wyk
Surprise Hill
Susereiniteit
Suurfontein
Swanepoel, kmdt.
Swanepoel, L. W. J.
Swart, vk. G. M. C.
Swart, vk. P. D.
Swartbooiskop
Swartrand
Swartruggens, wyk
Swazigrens en Swaziland
Swede
Swinburne
Switserse Bondstaat
Symons, genl.-maj. sir W. P.
Symons, lady

Taaiboschspruit, wyk
Talana
Tandjiesberg
Tarentaalrant
Tartar
Taung
Taungsrivier
Telegraaf: Kyk onder Spoorweg- en Telegraafverbinding.
Teologiese opleidingsentrum, Burgersdorp
Terrible
Te Water, dr. T. N. G.
Theron, D. J. S. (Danie)
Theunissen, kmdt.
Thomson, luit. L. W. J. K.
Thornycroft, lt.-kol. A. W.
Tierkloof.
Tillard, R.
<i>Times History of the War</i>
<i>Times (Londense)</i>
<i>Times of Natal</i>

Tintinyoni
Tintwapas
Tismer, A. W.
Tongaland
Transvaal: Kyk onder Suid-Afrikaanse Republiek.
<i>Transvaaltshe Roode Kruis: Kyk onder Rooi Kruis.</i>
Trichardt, J.
Trichardt, kmdt. P. F.
Trichardt, lt.-kol. S. P. E.
Truter, kmdt. H. A.
Tugela
Tuli
Tunnel Hill
Uggla, C.
Uitlanders
Kyk ook onder Stemreg.
Uitleweringstraktate, S.A. Republiek
Ultimatum

Ulundi
Upington, sir T.
Utrecht
Uys, P. L.
Vaalrivier
Valleifontein
Vallentin, dr. W.
Van Borries, Herr Ludwig
Van Dam, kmdt. G. M. J.
Van der Merwe, (Kapt., kmdt., G.)
Van der Walt, (C., dr., H., I. J.)
Van Everdingen, dr. W.
Van Gass, H. H.
Van Marle, kmdt. J.
Van Niekerk, J.
Vanreenenspas
Van Rensburg, (burger, N.)
Van Rensburg, wn. genl. H. C. J.
Van Rooyen, G.
Van Rijsse, K.

Van Soelen, onderkrygskomsr.
Vantonderspas
Vant's Drift
Vanwyksrus
Van Zyl
Van Zyl, (burger, K., luit.)
Van Zylspruit, wyk
Vechtkop, wyk
Veertien Strome
Veldtogplanne: Kyk onder Krygsplanne.
Venter, vk.
Venterstad
Verbindingslinies, verkeer en verkeersweë
Kyk verder onder Paaie en Spoor- en telegraaflyne.
Vereeniging
Verenigde Koninkryk
Kyk verder onder Groot-Brittanje.
Vergaderings, openbare
Vermaas, kmdt. H. C. W.
Vervoer, Republieke

Vetrivier, wyk
Victoria, koningin
Vierfontein
Viljoen, kmdt. B. J.
Viljoen, J. C.
Visser, dr.
Visser, vk. J. H.
Vlag: Transvaalse, gehys Betsjoeanaland
Vlag, Vrystaatse: Gehys Gr.-W.
Vlag, Vrystaatse: Gehys Aliwal-Noord
Volkslied, Transvaalse
Vrystaatse
Volksraad en (Volksraadslede)
O.V.S.
S.A. Republiek
Volksrust
<i>Volkstem, De</i>
Von Dalwig, Freiherr
Von Goldegg, baron A.
Von Quitzow, H. U.
Von Wiechmann, luit.

Von Zelewski, luit. L.
Voortrek(kers)
Vorster, A. W. J.
Vorster, B. J.
Vrede
Vrederegter
Aangestel in Griekwaland-wes
en in Aliwal Noord
Vredesluiting, bepleit deur kmdt.-genl.
Vreemdelinge, Vreemdelingskorpse, Vreemdelingewet en Vreemdelinge uitsettingswet
Kyk ook onder Uitlanders.
Vryburg
Vryheid
Wagon Hill
Wakkerstroom
Wakkerstroomnek
WAPENS EN AMMUNISIE:

Aflegging van, deur Boere
Boeremag
Britse leer
Artilleriewapens: Boere
Britse
Mafeking
Armstrongkanonne
Bergkanonne
Creusot-snelvuurkanonne
Creusot-vestingkanonne (Long Tom)
Grusonkanon
Hotchkiss, 37 mm.
Kruppkanonne en -houwitsers
Maxim-Nordenfeldt (75 mm. en 37 mm.)
Mortier
Negeponders
Oostenrykse kanon (Mitrاليةuse)
Pom-pom
Kyk ook onder Vickers Maxim- en 37 mm.-Maxim- Norden-feldt kanonne.
Seweponderkanonne

Skeepskanonne
Skoda-Pilsenkanon
Vickers Maximkanon
Voorlaaiierkanonne
Whitworthkanonne
Infanteriewapens: Bajonette
Lanse
Sabels
Vuurwapens: Algemeen
Guedes-gewere (Steyergewere)
Handmaxim, algemeen
Krag-Jorgensen
Lee-Enfield en Lee-Metford
Lee-Metfordmaxim
Martini-Enfield
Martini-Henry
Maxim
Mauser
Rewolwers
Wapen- en Hoefsmid, Staatsartillerie
Wapenskouings

Wapenstilstand, Ladysmith
<i>War Office</i>
Warrenton
Wasbank
Waterberg
Wauchhope, genl. A. J.
Waverley Common
Weenen
Weilbach, kmdt. J. D.
Weisz, kapt.
Wepener
Wes-Afrika
Wessels, hoofkmdt. C. J.
Wessels, vk.
Wesselsnek
Westelike front
Westley Richards & Co.
Weston
Wes-Transvaal
<i>Wet voor den Krygsdienst</i> : Kyk onder Krygswet.

Weygers, H.
White, kol.
White, lt.-genl. sir George
White Montagu
Wickham, maj.
Wicklund, Johan Nklas
Wilcock, kapt.
Wilford, kol. E. P.
Wilgeboomspruit, wyk
Wilgerivier, wyk
Williams, korp.
Willowgrange
Winburg
Windsorton Road
Winkels
<i>With the Flag to Pretoria</i>
Wittebergen, wyk
Wit vlag, hysing van: Talana
Elandslaagte
Dundee
Nicholsonsnek

Kraaipan
Kuruman
Wit vlag, misbruik van, by Rietfontein by Rhodesdrif
Witwatersrand
Witzieshoek
Wodehouse
Wolfe-Murray, brigadier J. S.
Wolmarans, A. D. W.
Wolmarans, (maj. J. F., kmdt. M.)
Wolmaransstad
Wolseley-Jenkins, lt-kol. C. B. H.
Wolseley, lord
Wolserop, F.
Wolwehoekstasie
Woolls-Sampson, maj. A.
Woolwich
<i>World, The</i>
Wrensch, J. F.
Wybergh, W.
Wyke (veldkornetskappe)

Yonge, sers.-maj. George
Yule, genl. J. H.
Zandrivier, wyk
Zeerust
Zeppelin, graaf Harra
Ziervogel, dr.
Zoeloeland
Zwagershoek, wyk
Zwartruggens, wyk